

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii

Author: Małgorzata Myśliwiec

Citation style: Myśliwiec Małgorzata. (2014). Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii. Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Małgorzata Myśliwiec

POZYCJA PARTII REGIONALNYCH
W SYSTEMIE POLITYCZNYM
WSPÓŁCZESNEJ
HISZPANII

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2014

**Pozycja partii regionalnych
w systemie politycznym
współczesnej Hiszpanii**

Mojej Córcie Marcie

NR 3183

Małgorzata Myśliwiec

**Pozycja partii regionalnych
w systemie politycznym
współczesnej Hiszpanii**

Redaktor serii: Nauki Polityczne
Mariusz Kolczyński

Recenzent
Adam Jamróz

Spis treści

Wykaz skrótów	11
Wstęp	19
Rozdział 1	
Rozważania definicyjne	41
1.1. Wprowadzenie	41
1.2. Podziały socjopolityczne: determinanty i konsekwencje	43
1.3. Pojęcie grupy etnicznej	46
1.4. <i>Natio, nationis</i> — mnogość pojęć i ich polityczna wieloznaczność	54
Narodowość	54
Mniejszość narodowa	56
Naród	57
Nacjonalizm	61
1.5. Polityczny wymiar problemów z definiowaniem pojęć odnoszących się do grup etnicznych, narodowości i narodów	63
1.6. Organy przedstawicielskie na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym	64
1.7. Pojęcie partii regionalnej i etnoregionalnej	67
Rozdział 2	
Hiszpańskie antecedencje. Geneza konfliktu centrum — peryferie oraz pojawienia się partii regionalnych	73
2.1. Wprowadzenie	73
2.2. Uwarunkowania polityczne	76
2.3. Uwarunkowania społeczne i geograficzne	86
2.4. Uwarunkowania gospodarcze	95
2.5. Rozumienie pojęć <i>naród</i> i <i>narodowość</i> na gruncie hiszpańskim	100
2.6. Geneza ugrupowań o charakterze regionalnym w Hiszpanii	112
Rozdział 3	
Prawne podstawy decentralizacji państwa oraz tworzenia partii politycznych we współczesnej Hiszpanii	125

3.1. Wprowadzenie	125
3.2. Regulacje konstytucyjne dotyczące regionalnych odrębności w państwie	125
3.2.1. Zasada demokratycznego państwa prawa i zasada pluralizmu	126
3.2.2. Naród i hiszpańskie narodowości	129
3.2.3. Przepisy dotyczące decentralizacji państwa	139
Wspólnoty autonomiczne	139
Samorząd terytorialny	143
3.2.4. Przepisy dotyczące tworzenia i działania partii politycznych	145
3.3. Ustawa o partiach politycznych z 27 czerwca 2002 roku	146
3.3.1. Zasady tworzenia partii politycznych	146
3.3.2. Organizacja i funkcjonowanie partii politycznych	149
3.3.3. Rozwiązanie lub sądowe zawieszenie działania partii politycznych	153
Rozdział 4	
Finansowanie partii politycznych w Hiszpanii	157
4.1. Środki pochodzące z zasobów publicznych	159
Subwencje	159
Subwencje wyborcze	159
Subwencje w wyborach do Kortezów Generalnych	160
Subwencje w wyborach do Parlamentu Europejskiego	161
Subwencje w wyborach samorządowych	162
Warunki uzyskania subwencji i jej zaliczki	164
Subwencje w wyborach do parlamentów wspólnot autonomicznych	164
Andaluzja	168
Aragonia	168
Asturia	169
Estremadura	170
Galicja	170
Kantabria	171
Kastylija i León	172
Kastylija-La Mancha	172
Kraj Basków	173
La Rioja	173
Madryt	175
Murcja	175
Nawarra	176
Wspólnota Walencji	177
Wyspy Baleary	177
Wyspy Kanaryjskie	178
Przypadek Katalonii	179
Subwencje na pokrycie rocznych kosztów funkcjonowania partii politycznych	180
Subwencje nadzwyczajne	182
4.2. Środki pochodzące z zasobów prywatnych	182
Składki członkowskie	182

Darowizny	183
Dochody uzyskiwane dzięki działalności promocyjnej ugrupowania oraz dzięki świadczeniu usług	184
Spadki i zapisy	185
4.3. Podatki płacone przez partie polityczne	185

Rozdział 5

Hiszpańskie partie regionalne w świetle zasad rywalizacji wyborczej i jej rezultatów na szczeblu państwowym i europejskim	187
5.1. Hiszpański system wyborczy a wybory do Kortezów Generalnych	187
5.1.1. Wybory do Kongresu Deputowanych	188
Zarządzanie wyborów	189
Czynne prawo wyborcze	191
Bierne prawo wyborcze	192
Zgłaszanie list wyborczych	193
Przeprowadzenie kampanii wyborczej	196
Przeprowadzenie głosowania	198
Ustalenie wyników wyborów	204
Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje	206
5.1.2. Wybory do Senatu	213
Zarządzenie wyborów	215
Czynne i bierne prawo wyborcze	216
Zgłaszanie list wyborczych	217
Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów	219
Desygnowanie senatorów przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych	221
Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje	226
5.1.3. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do Kortezów Generalnych w latach 1977—2011	227
5.2. Hiszpański system wyborczy a wybory do Parlamentu Europejskiego	255
5.2.1. Wybory do Parlamentu Europejskiego	255
Zarządzanie wyborów	257
Czynne i bierne prawo wyborcze	257
Zgłaszanie list wyborczych	258
Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów	259
Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje	260
5.2.2. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do Parlamentu Europejskiego	261

Rozdział 6

Hiszpańskie partie regionalne w świetle zasad rywalizacji wyborczej i jej rezultatów na szczeblu regionalnym i lokalnym	265
6.1. Siedemnaście systemów wyborczych na szczeblu regionalnym	265
Czynne i bierne prawo wyborcze	269
Zarządzenie wyborów	272

Zgłaszanie list wyborczych	280
Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyniku wyborów	282
6.2. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do parlamentów wspólnot autonomicznych	288
6.2.1. Model dominacji partii ogólnopaństwowych	289
Andaluzja	289
Estremadura	296
Kastylia-La Mancha	299
Kastylia i León	303
Madryt	307
Murcja	312
Wspólnota Walencji	316
6.2.2. Model rywalizacji mieszanej	322
Aragonia	322
Asturia	326
Galicja	330
Kantabria	334
La Rioja	339
Wyspy Baleary	342
Wyspy Kanaryjskie	348
6.2.3. Model dominacji partii regionalnych	356
Katalonia	356
Kraj Basków	363
Nawarra	372
6.3. Ocena systemów wyborczych i ich konsekwencji	379
6.4. Hiszpański system wyborczy a wybory na szczeblu lokalnym	391
6.4.1. Zarządzanie wyborów lokalnych	391
6.4.2. Czynne i bierne prawo wyborcze	392
6.4.3. Wybory na poziomie gminnym	396
6.4.3.1. Wybory do rad gmin	396
Zgłaszanie list wyborczych	400
Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów	401
6.4.3.2. Wybory burmistrza	404
6.4.4. Wybory do zarządów <i>Cabildos</i> na Wyspach Kanaryjskich	405
6.4.5. Wybory do zgromadzeń ogólnych (<i>Juntas Generales</i>) terytoriów historycznych: Álavy, Bizkai i Gipuzkoa	408
6.4.6. Wybory do deputacji prowincjonalnych	409
6.4.7. Podsumowanie	410
Zakończenie	415
Bibliografia	431
Indeks osobowy	453
Summary	461
Sumario	465

„Konstytucja (artykuły 1 i 2) wychodzi od jedności narodu hiszpańskiego, który konstituuje się w postaci społecznego i demokratycznego państwa prawa i którego władze pochodzą od ludu hiszpańskiego, w którym spoczywa suwerenność narodowa. Owa jedność przekłada się na organizację — Państwo — obejmującą całe terytorium narodowe. Ale organy ogólnopaństwowe nie sprawują całej władzy publicznej, ponieważ Konstytucja przewiduje w zakresie pionowego podziału władzy udział w jej sprawowaniu przez podmioty terytorialne różnej rangi”.

STC 4/1981, de 2 de febrero de 1981,
BOE Supl. al núm. 47, de 24 de febrero de 1981

Wykaz skrótów

AC	— Asamblea Canaria
AC—INC	— Asamblea Canaria — Izquierda Nacionalista Canaria
ACN	— Asamblea Canaria Nacionalista
AGI	— Agrupación Gomera Independiente
AHI	— Agrupación Herreña Independiente
AHI—CC	— Agrupación Herreña Independiente — Coalición Canaria
AIC	— Agrupación Independientes de Canarias
AIL	— Agrupación Insular de Lanzarote
AIPF	— Agrupació Independent Popular de Formentera
AM	— Asamblea Majorera
Amaiur	— Agrupaciones Electorales de Merindades
AP	— Alianza Popular
APIF	— Agrupació Popular Independent de Formentera
AP—PDP—CdG	— Alianza Popular — Partido Demócrata Popular — Partido Liberal — Centristas de Galicia (oznaczana także jako CPG — Coalició Popular de Galicia)
AP—PDP—UL	— Alianza Popular — Partido Demócrata Popular — Unión Liberal (oznaczana także jako CP — Coalición Popular)
AP—PDP—UL—UN	— Alianza Popular — Partido Demócrata Popular — Unión Liberal — Unión Valenciana
AP—PL	— Alianza Popular — Partido Liberal
ARALAR	— Aralar
ATI	— Agrupación Tinerfeña Independiente
BA	— Bloque por Asturias
BILDU	— Bildu
BNG	— Bloque Nacionalista Galego

BNPG—PSG	— Bloque Nacional — Popular Galego — Partido Socialista Galego
BNV	— Bloc Nacionalista Valencià
BpM	— Bloc per Mallorca
CA	— Coalición Asturiana
CAA—IUA	— Convergencia Alternativa de Aragón — Izquierda Unida de Aragón
CAIC	— Candidatura Aragonesa Independiente De Centro
CA—PA	— Coalición Andalucista — Poder Andaluz
CAS	— Centristas Asturianos
CC	— Coalición Canaria
CCI	— Centro Canario Independiente
CCNC	— Convergencia Nacionalista Canaria
CC—PNC	— Coalición Canaria — Partido Nacionalista Canario
CC—PNC—CCN	— Coalición Canaria — Partido Nacionalista Canario — Centro Canario Nacionalista
CC—UCD	— Centristes de Catalunya — Unió del Centre Democràtic
CDA—PNA	— Convergència Democràtica Aranese — Partit Nacionalista Aranès
CdC—UCD	— Centristes de Catalunya — Unió del Centre Democràtic
CdL	— Ciudadanos de Logroño
CDN	— Convergencia de Demócratas de Navarra
CDS	— Centre Democràtic i Social
CDS	— Centro Democrático y Social
Cex	— Coalición Extremeña
CG	— Coalición Galega
CHA	— Chunta Aragonesista
CIM	— Candidatura Independent de Menorca
CiU	— Convergència i Unió
COP	— Coalició d'Organitzacions Progressistes de Formentera
CpI	— Convergència per les Illes
CPV	— Compromís pel País Valencià
C's	— Ciudadanos — Partido de la Ciudadanía
EA	— Eusko Alkartasuna
EAE—ANV	— Eusko Abertzale Ekintza — Acción Nacionalista Vasca
EAJ—PNV	— Euzko Alderdi Jeltzalea — Partido Nacionalista Vasco

EAJ—PNV—EA	— Euzko Alderdi Jeltzalea — Partido Nacionalista Vasco — Eusko Alkartasuna
EB—B	— Ezker Batua — Berdeak
EC—FED	— Coalición Electoral — Esquerra De Catalunya
EE	— Euskadiko Ezkerra
EG	— Esquerda Galega
EH	— Euskal Herritarok
EM—EU	— Esquerra de Menorca — Esquerra Unida
ERC	— Esquerra Republicana de Catalunya
ERC—FN	— Esquerra Republicana de Catalunya amb Front Nació
ESEI	— Euskal Sozialistak Elkartzeko Indarra (Fuerza para la Unidad de los Socialistas Vascos)
EU	— Esquerra Unida
EU—EV	— Ezquerra Unida — Els Verds
EUPV	— Ezquerra Unida del País Valencià
EV	— Els Verds
ExU	— Extremadura Unida
FAC	— Foro de Ciudadanos
FAIC	— Federación de Agrupaciones Independientes de Canarias
FAP	— Federación de Partidos de Alianza Popular
FIEF	— Federación Independientes de Ibiza y Formentera
FNC	— Federación Nacionalista Canaria
FSA—PSOE	— Federación Socialista Asturiana — Partido Socialista Obrero Español
FSB—PSOE	— Federación Socialista Balear — Partido Socialista Obrero Español
GxF—PSOE	— Gent per Formentera — Partit Socialista Obrer Espanyol
HB	— Herri Batasuna
ICAN	— Iniciativa Canaria
ICU	— Izquierda Canaria Unida
ICV	— Iniciativa Ciudadana Vasca — Euskal Hiritarren Egitekoak
IdPV	— Iniciativa del Pueblo Valenciano
I—E	— Izquierda — Ezkerra
IF	— Independientes de Fuerteventura
IFN	— Agrupación Electoral Independientes Forales Navarros
INC	— Izquierda Nacionalista Canaria
INDEP	— Agrupaciones Electorales Independientes

IpC	— Iniciativa per Catalunya
IpC—V	— Iniciativa per Catalunya — Els Verds
IpCV—EuiA	— Iniciativa per Catalunya Verds — Esquerra Unida i Alternativa
IPN	— Agrupacions Independents Progressistes i Nació
IU	— Izquierda Unida
IUA	— Izquierda Unida de Aragón
IU—BA	— Izquierda Unida — Bloque por Asturias
IU—BA	— Izquierda Unida — Bloque por Asturias — Los Verdes
IU—CA	— Izquierda Unida — Convocatoria por Andalucía
IU—CE	— Izquierda Unida — Compromiso por Extremadura
IU—CM	— Izquierda Unida de la Comunidad de Madrid
IUCyL	— Izquierda Unida Castilla i León
IU—EB	— Izquierda Unida — Ezker Batua
IULV—CA	— Izquierda Unida Los Verdes — Convocatoria por Andalucía
IU—LV—CE	— Izquierda Unida — Los Verdes — Compromiso por Extremadura
IU—LV—RM	— Izquierda Unida — Los Verdes de la Región de Murcia
IUN	— Izquierda Unida de Navarra
IUN—NEB	— Izquierda Unida de Navarra — Nafarroako Ezker Batua
IURM	— Izquierda Unida de la Región de Murcia
IU—SIEX	— Izquierda Unida — Socialistas Independientes de Extremadura
IU—UPV—IU	— Unitat del Poble Valencià
IU—V	— Izquierda Unida — Los Verdes
IV—EA	— Iniciativa Verds — Esquerra Alternativa
NABAI	— Nafarroa Bai
NABAI 2011	— Nafarroa Bai 2011
Nca	— Nuevas Canarias
NR	— Nueva Región
PA	— Partido Andalucista
PACTE	— Pacte Progressista d'Eivissa
PANCAL	— Partido Nacionalista de Castilla y León
PAR	— Partido Aragonés
PAS	— Partíu Asturianista
PC	— Partido Cantonal
PCA	— Partido Comunista de Asturias
PCA—PCE	— Partido Comunista de Andalucía — Partido Comunista de España

PCC—PCE	— Partido Comunista de Canarias — Partido Comunista España
PCE	— Partido Comunista de España
PCE—EKA	— Partido Carlista de Euskalherria — Euskalherriko Karlista Alderdia
PCE—EPK	— Partido Comunista de Euskadi — Euskadiko Partidu Komunista
PCE—PCPV—PCE	— Partido Comunista del país Valenciano
PCG	— Partido Comunista de Galicia
PCN	— Plataforma Canaria Nacionalista
PCTV—EHAK	— Partido Comunista de las Tierras Vascas — Euskal Herrialdeetako Alderdi Komunista
PDL	— Partido Demócrata Liberal (Partit Demócrata Liberal)
PDP	— Partido Demócrata Popular
PDPC	— Coalicion Electoral Pacte Democratic Per Catalunya
PdPdM	— Partido del País de Murcia
PGI	— Partido Gallego Independiente
PI	— Partit per la Independencia
PIL	— Partido de Independientes de Lanzarote
PM	— Partido Murcianista
PNC	— Partido Nacionalista Canario
PP	— Partido Popular
PPA	— Partido Popular Autonomista
PP—A	— Partido Popular de Andalucía
PP—ExU	— Partido Ppoular — Extremadura Unida
PPN	— Partido Popular de Navarra
PR	— Partido Riojano
PRC	— Partido Regionalista de Cantabria
PRCM	— Partido Regionalista de Castilla La-Mancha
PRGU	— Partido Regionalista de Guadalajara
PRMa	— Partido Regionalista Manchego
PRMu	— Partido Regionalista Murciano
PRP	— Partido Riojano Progresista
PSA	— Partido Socialista de Andalucía
PSA—PA	— Partido Socialista de Andalucía — Partido Andaluz
PSCan—PSOE	— Partido Socialista de Canabria — Partido Socialista Obrero Español
PSC—CpC	— Partit dels Socialistes de Catalunya — Ciutadans pel Canvi

PSC—CpC—Ipc—V	— Partit dels Socialistes de Catalunya — Ciutadans pel Canvi — Iniciativa per Catalunya — Els Verds
PSCM—PSOE	— Partido Socialista de Castilla-La Mancha — Partido Socialista Obrero Español
PSC—PSOE	— Partit dels Socialistes de Catalunya — Partido Socialista Obrero Español
PSCyL—PSOE	— Partido Socialista de Castilla y León — Partido Socialista Obrero Español
PSE—EE	— Partido Socialista de Euskadi — Euskadiko Eskerra
PSE—EE—PSOE	— Partido Socialista de Euskadi — Euskadiko Eskerra — Partido Socialista Obrero Español
PSE—PSOE	— Partido Socialista de Euskadi — Partido Socialista Obrero Español
PSG—EG	— Partido Socialista de Galicia — Esquerda Galega
PSG—EG—OV	— Partido Socialista de Galicia — Esquerda Galega — Os Verdes
PSG—PSOE	— Partido Socialista de Galicia — Partido Socialista Obrero Español
PSIB—PSOE	— Partit dels Socialistes de les Illes Balears — Partido Socialista Obrero Español
PSIC—PSOE	— Partido Socialista de las Islas Canarias — Partido Socialista Obrero Español
PSM—PSOE	— Partido Socialista de Madrid — Partido Socialista Obrero Español
PSMa	— Partit Socialista de Mallorca
PSMa—EN	— Partit Socialista de Mallorca — Entesa Nacionalista
PSMa—IV—E	— Partit Socialista de Mallorca — Iniciativa Verds — Entesa
PSMa—NM	— Partit Socialista de Mallorca — Nacionalistes de Mallorca
PSMe—EU	— Partit Socialista de Menorca — Esquerra Unida de Menorca
PSMe	— Partit Socialista de Menorca
PSMe—EN	— Partit Socialista de Menorca — Entesa Nacionalista
PSMe—NI	— Partit Socialista de Menorca — Nacionalistes de les Illes
PSMe—V	— Partit Socialista de Menorca — Els Verds
PSN—PSOE	— Partido Socialista de Navarra — Partido Socialista Obrero Español
PSOE	— Partido Socialista Obrero Español
PSOE—A	— Partido Socialista Obrero Español de Andalucía
PSOE—Aragón	— Partido Socialista Obrero Español de Aragón

PSOE—E	— Partido Socialista Obrero Español de Extremadura
PSOE—ExC	— Partit Socialista Obrer Espanyol — Eivissa pel Canvi
PSOE—P	— Partido Socialista Obrero Español — Progresistas
PSOE—PACTE	— Partit Socialista Obrer Espanyol — Pacte pel Eivissa
PSOE—R	— Partido Socialista Obrero Español — Regionalistas
PSPV—PSOE	— Partit Socialista del País Valencià — Partit Socialista Obrer Espanyol
PSRM—PSOE	— Partido Socialista de la Región de Murcia — Partido Socialista Obrero Español
PSUC	— Partit Socialista Unificat de Catalunya
PTE	— Partido de Trabajadores de España
PTEs	— Partido del Trabajo de España
PTE—UC	— Partido de Trabajadores de España — Unidad Comunista
SI	— Solidaritat Catalana per la Independència
SI	— Solución Independiente
SIEX	— Socialistas Independientes de Extremadura
TC	— Tierra Comunera
TC—PNC	— Tierra Comunera — Partido Nacionalista Castellano
TG	— Terra Galega
UA	— Unión Aragonésista
UAI	— Unidad Alavesa
UAn	— Unidad Andaluza
UAr	— Unidad Aragonesa
UA—CHA	— Unión Aragonésista — Chunta Aragonésista
UCD	— Unión del Centro Democrático
UCL	— Unión Centrista Liberal
UCN	— Unidad Cantabra
UDCA	— Unidad Castellana
UDF	— Unión Demócrata Foral
UIM	— Unió Independent de Mallorca
UM	— Unión Mallorquina
UN	— Partido Union Nacional
UNAI	— Unión Navarra de Izquierdas
UNC	— Unidad Nacional Castellana
UPCA	— Unión para el Progreso de Cantabria
UPC—AC	— Unión del Pueblo Canario — Asamblea Canaria
UPL	— Unión del Pueblo Leonés
UpLR	— Unión por La Rioja
UPN	— Unión del Pueblo Navarro
UPR	— Unión por La Rioja

UpyD	— Unión Progreso y Democracia
URAS	— Unión Renovadora Asturiana
URCL	— Unidad Regionalista de Castilla y León
URV	— Unió Regional Valenciana
UV	— Unió Valenciana
UV—FICVA—CCV	— Unió Valenciana — Federación de Independientes de la Comunidad Valenciana — Centristes de la Comunitat Valenciana

Wstęp

Analizując stan bardzo bogatej literatury przedmiotu dotyczącej partii politycznych w Europie, trudno nie zauważyć, że ich autorzy skupiają się głównie na analizie zjawisk zachodzących na poziomie władz centralnych współczesnych państw. I trudno się takiemu stanowi rzeczy dziwić. Wszak to władze centralne odgrywają rolę głównych ośrodków podejmujących decyzje o charakterze politycznym, zarówno w zakresie spraw wewnętrznych, jak i zagranicznych państwa. Nie zmienia to jednak faktu, że partie prowadzące swoją działalność i przedstawiające w wyborach kandydatów na terytorium całego państwa często nie są jedynymi podmiotami wpływającymi na jakość podejmowanych decyzji politycznych. Dotyczy to przede wszystkim federacji oraz tzw. państw regionalnych¹.

W polskiej, ale także i w europejskiej literaturze dotyczącej partii politycznych, stosunkowo niewiele miejsca poświęcono dotąd partiom działającym na subpaństwowym szczeblu regionalnym. Stosunkowo niewiele opracowań opisuje także istnienie i działanie partii regionalnych oraz ich szczególnego podtypu, czyli partii etnoregionalnych. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest z pewnością kilka. Bez wątpienia pierwszą z nich jest przyjęcie błędnego założenia, że zjawisko etniczności w jednoczącej się Europie jest pełnym przeżytkiem, zjawiskiem w zaniku. Przekonanie, że procesy integracyjne świadczą o stopniowym odchodzeniu od wartości regionalnych, etnicznych i narodowych nie ma jednak nic wspólnego z rzeczywistością. Unifikacja określonych procedur prawnych czy ekonomicznych wyjątkowo sprzyja staraniom o zachowanie własnej odrębności kulturowej, jest istotnym czynnikiem wpływającym na kształt postulatów politycznych przedstawianych przez konkretne ośrodki kierujące. Ekspozowanie odrębności kulturowej i podkreślanie posiadania własnej tożsamości grupowej jest coraz bardziej charakterystyczne nie tylko dla ośrodków władzy państwowej, ale także regionalnej, coraz częściej bowiem można zauwa-

¹ Szerzej na temat koncepcji państwa regionalnego zob. w: IWANEK, 1996a: 27—41, IWANEK, 2012b: 231—247, IWANEK, 2000: 171—178.

żyć wykorzystywanie tego elementu w strategii politycznej elit działających na szczeblu regionalnym (MYŚLIWIEC, 2010: 132—133).

Marginalizacja badań tego typu może wynikać także z faktu, że w porównaniu z reprezentantami innych wielkich „rodzin” partii politycznych deputowani wywodzący się z partii regionalnych zajmują w parlamentach państwowych oraz w Parlamencie Europejskim stosunkowo niedużą liczbę miejsc. Jak zauważa jednak Lieven DE WINTER (2001: 3), nie wynika to z ich małej wagi politycznej, ale raczej z relatywnie niewielkiego rozmiaru terytorialnego regionów, w których walczą o głosy.

Po trzecie badanie partii regionalnych wiąże się z koniecznością wyciągnięcia wniosków wynikających z analizy pewnych zjawisk, których występowanie sięga końca XIX wieku, było wyraźnie widoczne w latach 20. i 30. XX wieku i których intensyfikacja nastąpiła pod koniec ubiegłego stulecia. Ugrupowania regionalne stanowią bowiem unikalną kombinację starych i nowych elementów tworzących rzeczywistość współczesnych systemów partyjnych. Niektóre z omawianych ugrupowań powstały już pod koniec XIX wieku, czego doskonałym przykładem jest założona w 1895 roku przez Sabino Araną y Goiri Baskijska Partia Nacjonalistyczna (PNV). Kolejne partie zaliczane do tej samej „rodziny” pojawiły się w latach drugiej i trzeciej dekady XX wieku. Można do nich zaliczyć Walijską Partię Narodową (*Plaid Cymru* — założoną w 1925 roku), Katalońską Lewicę Republikańską (ERC — założoną w 1931 roku) czy Szkocką Partię Narodową (SNP — założoną w 1934 roku). Intensyfikacja procesu powstawania ugrupowań regionalnych przypada na sam koniec XX wieku. Procesy integracyjne w Europie, a także decentralizacja poszczególnych państw zaowocowały powstaniem takich partii, jak Demokratyczna Konwergencja Katalonii, której istnienie sięga 1974 roku², Liga Północna (założona w 1989 roku) czy utworzona w 1994 roku Liga Sabaudzka. W takiej sytuacji ocena ewolucji zjawiska pojawienia się i oddziaływania ugrupowań regionalnych na systemy partyjne poszczególnych państw jednoczącej się Europy jest zadaniem niezwykle skomplikowanym. Brak dostatecznej perspektywy czasowej oraz konieczność z jednej strony rozdzielnego, ale w wielu aspektach również i łącznego rozpatrywania problemów „starych” i „nowych” ugrupowań tego typu stawia badacza przed zadaniem arcytrudnym.

Intensyfikacja badań dotyczących pozycji partii regionalnych w systemach politycznych poszczególnych państw europejskich, a w szczególności ich obecności w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach — europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym — jest działaniem zdecydowanie uzasadnionym. Pierwszym argumentem przemawiającym na rzecz tego rodzaju badań jest fakt, że we współczesnej Europie ugrupowania te odgrywają cen-

² Szerzej na temat powstania Demokratycznej Konwergencji Katalonii zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a: 49—51, PAŹDZIÓRA, 2001: 397—405.

tralną rolę w konstruowaniu regionalnych „wspólnot wyobrażonych”. To w konsekwencji zmusza naukowców do podjęcia próby zdefiniowania pojawiających się oraz zredefiniowania istniejących już relacji centrum — peryferie (DE WINTER, GÓMEZ-REINO, LYNCH, eds., 2006: 15).

Drugim argumentem jest fakt, że w państwach Europy Zachodniej poziom relewancji ugrupowań regionalnych jest dość wysoki. Pierwszym czynnikiem warunkującym to zjawisko jest zapewne występowanie partii należących do tej „rodziny” niemal we wszystkich zachodnioeuropejskich systemach partyjnych i odnoszenie przez nie coraz bardziej znaczących sukcesów wyborczych. Drugim natomiast jest to, że dwie kolejne fale politycznej mobilizacji — w 1970 i 1990 roku — pokazują, iż zjawisko nacjonalizmów peryferyjnych w Europie Zachodniej wzrasta. Dlatego należy uznać, że rozszerza się pole szerokich możliwości działania dla tego typu partii, a w szczególności partii etnoregionalnych (IBIDEM, s. 14).

Po trzecie partie regionalne są co prawda zjawiskiem politycznym charakterystycznym dla państw „starej Europy”, ale ich występowanie można odnotować także w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Do ugrupowań należących niewątpliwie do tej samej „rodziny” partii można zaliczyć między innymi bułgarski Ruch na rzecz Praw i Swobód (DPS) oraz działającą na Słowacji Partię Węgierskiej Koalicji (SMK—MKP). W zachodnioeuropejskiej literaturze przedmiotu do owej „rodziny” zalicza się także działający w Polsce Ruch Autonomii Śląska, formalnie nie będący jednak partią polityczną (IBIDEM, s. 13). Oznacza to, że prowadzenie na gruncie polskim badań poświęconych partiom regionalnym w Europie Zachodniej może być szczególnie ważne. Polska jest bowiem państwem unitarnym i raczej trudno przypuszczać, aby przyjęty w 1997 roku porządek konstytucyjny określający taką formę ustrojową został w najbliższym czasie zmieniony. Nie oznacza to jednak, że oddziaływanie wzorców zachodnioeuropejskich nie będzie miało w przyszłości wpływu na wydarzenia polityczne w Polsce i na kształtowanie rodzimej sceny partyjnej. Dogłębna analiza rozwiązań przyjętych w poszczególnych państwach Europy Zachodniej w zakresie możliwości partycypowania reprezentacji wspólnot regionalnych w pochodzących z wyboru organach przedstawicielskich na szczeblu europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym może pozwolić na wyciągnięcie odpowiednich wniosków i merytoryczną ocenę szans i zagrożeń dla demokracji, będących efektem włączenia politycznych przedstawicieli wspólnot regionalnych w proces stanowienia prawa i — szerzej rzecz ujmując — w proces działania systemu politycznego.

Po czwarte analiza funkcjonowania partii regionalnych w ramach europejskich systemów politycznych może w znacznym stopniu przyczynić się do zrozumienia niektórych czynników warunkujących tzw. „odmrażanie” systemów partyjnych³. Proces regionalizacji państw europejskich niewątpliwie przyczynił

³ Szerzej na temat koncepcji „odmrażania” systemów partyjnych zob. HERBUT, 1996: 17—22.

się do ich modernizacji. Już w latach 70. XX wieku zaczęto przy tym zwracać uwagę na fakt, że modernizacja wiązała się ze wzrostem peryferyjnej mobilizacji w społeczeństwach wysoko rozwiniętych. Jednakże obok starych argumentów, związanych dotąd głównie z efektem modernizacji, zaczęto wymieniać także nowe, łączone z pojawieniem się nowych systemów wartości. Bez wątplenia momentem przełomowym w takim interpretowaniu zmian zachodzących w zachodnioeuropejskich systemach partyjnych pod wpływem mobilizacji peryferyjnej była publikacja Arenda LIJPHARTA (1977: 46—64). Do najważniejszych czynników warunkujących pojawienie się konfliktów etnicznych na Zachodzie Lijphart zaliczył między innymi horyzontalizację wertykalnych grup etnicznych opartą na nierównym wpływie na rozwój poszczególnych grup, rosnący zakres spraw będących polem działania państwa i konsekwencje tego zjawiska, malejące przemieszczenie konfliktów etnicznych oraz słabnięcie innych podziałów socjopolitycznych, nową falą demokratyzacji, ośmielającą żądania etniczne, wzrost znaczenia wartości postburżuazyjnych, takich jak demokratyzacja, decentralizacja i autonomia, a także prawo do samostanowienia, usankcjonowane prawnie na arenie międzynarodowej oraz efekt demonstracji żądań etnicznych (IBIDEM). Można zatem przyjąć, że odwołanie się partii regionalnych do nowych systemów wartości i wykorzystanie faktu rozczarowania znacznej części elektoratu ofertą tradycyjnych ugrupowań umożliwiło im zgromadzenie w ostatnich dekadach znacznego kapitału politycznego (DE WINTER, GÓMEZ-REINO, LYNCH, eds., 2006: 14).

W końcu po piątę należy także wskazać na fakt, że pomimo istnienia szeregu klasyfikacji partii politycznych⁴ autorzy badający współcześnie ów problem proponują najczęściej przyjęcie podziału na „rodziny” partii politycznych ze względu na główne „bieguny rywalizacji” występujące w większości państw europejskich⁵. W praktyce oznacza to zawężenie klasyfikacji do wskazania kilku najważniejszych stereotypów doktrynalnych, które wyróżniają współczesne partie. Za Andrzejem ANTOSZEWSKIM należy stwierdzić, że jest to podejście szczególnie przydatne w przypadku prowadzenia badań komparatystycznych (ANTOSZEWSKI, 2009: 75), pozwala bowiem na wskazanie najbardziej trwałych podziałów socjopolitycznych, jakie dzielą obywateli w poszczególnych pań-

⁴ Na gruncie polskiej literatury przedmiotu problem różnych sposobów klasyfikacji partii politycznych został dokładnie opisany między innymi przez Marka SOBOLEWSKIEGO, 1974: 219—280, Ryszarda HERBUTA, 2002: 123—184 oraz Marka CHMAJA, Wojciecha SOKOŁA i Marka ŻMI-GRODZKIEGO, 1997: 26—49.

⁵ Pojęciem „biegunów rywalizacji” posługuje się na gruncie polskiej politologii Andrzej ANTOSZEWSKI (2009: 75). „Bieguny rywalizacji” to dla niego „koncentracja poparcia dla partii (bloku partii), zajmujących alterantywne stanowisko wobec kwestii, wobec których wyborcy są głęboko i trwale podzieleni — czy to z uwagi na odmienne wartości bądź oceny przez nich wyznawane, czy też ze względu na odmienne interesy grupowe, prowadząca do stworzenia realnej lub symbolicznej alterantywnej politycznej wobec rządzących bądź opozycji”.

stwach europejskich. Liczba „rodzin” wyróżnionych w ramach takich klasyfikacji jest przy tym uzależniona od stanowiska przyjętego przez jej autora. W 2002 roku Ryszard HERBUT wyróżnił siedem „rodzin” partii politycznych: komunistyczne, lewicowoliberalne, socjaldemokratyczne, chadeckie, liberalne, konserwatywne, ultrapravicowe (HERBUT, 2002: 153—184). W 2009 roku Andrzej ANTOSZEWSKI (2009: 75—76) wyodrębnił pięć głównych „biegunów rywalizacji”: socjalistyczny (umiarkowanej lewicy), konserwatywno-chrześcijańskodemokratyczny, liberalny, ekologiczny oraz radykalny (reprezentowany przez ortodoksyjną lewicę komunistyczną i/lub ekstremalną prawicę). Adam JAMRÓZ wskazał natomiast już w 1993 roku na istnienie we współczesnych państwach demokratycznych tylko trzech żywych stereotypów doktrynalnych: konserwatywnego, liberalnego i socjaldemokratycznego (JAMRÓZ, 1993: 187).

Jak zaznaczono już powyżej, przyjęcie takiej klasyfikacji wydaje się słuszne, gdyż wskazuje na istnienie trwałych podziałów socjopolitycznych w poszczególnych państwach europejskich, warto jednak podkreślić raz jeszcze, że we współczesnej Europie podziały związane ze stosunkiem do kwestii ideowych nie są jedynymi istotnymi podziałami socjopolitycznymi. Fakt rozczarowania znacznej części elektoratu ofertą tradycyjnych ugrupowań stworzył szansę na przejęcie głosów niezadowolonych wyborców przez partie, które odwołują się do innych systemów wartości i wskazują na istnienie innych interesów politycznych niż tylko te, które eksponują w swych programach partie klasyfikowane w ramach tradycyjnych stereotypów doktrynalnych. Za Wojciechem SOKOŁEM należy bowiem zauważyć, że w przypadku rozpatrywania działania partii politycznych „[...] nie kwestionując kreacyjnej roli idei, należy mieć na uwadze kategorię interesu jako podstawy działań politycznych” (SOKÓL, ŻMIGRODZKI, red., 2008: 37).

Należy podkreślić, że do najważniejszych podziałów socjopolitycznych w państwach jednoczącej się Europy zaliczają się obecnie podziały tworzące się na linii centrum — peryferie. O wadze ich istnienia — w kontekście rozważań podejmowanych w zakresie teorii i praktyki partii politycznych — świadczy fakt, że wielu autorów wskazuje w zaproponowanych przez siebie klasyfikacjach na istnienie „rodziny” partii regionalnych i etnicznych. I tak „rodzinę partii regionalnych i etnicznych” znajdziemy w klasyfikacji zaproponowanej przez Klausa VON BEYME (1982), choć sam autor zaznacza wyraźnie, iż nie można jej przyporządkować do klasycznych schematów ideologicznych⁶. „Rodzinę partii regionalnych” można znaleźć w klasyfikacji zaproponowanej przez Jürga STEINERA (1993: 25—98)⁷, „partii etnicznych” w klasyfikacji brytyjskiego badacza

⁶ Na gruncie polskiej literatury przedmiotu koncepcję Klausa VON BEYME komentowali między innymi Marek CHMAJ, Wojciech SOKÓL i Marek ŻMIGRODZKI, 1999: 32, Andrzej ANTOSZEWSKI, 2009: 72 oraz Wojciech SOKÓL w: SOKÓL, ŻMIGRODZKI, red., 2008: 39.

⁷ Na gruncie polskiej literatury przedmiotu koncepcję Jürga STEINERA komentowali m.in. Marek CHMAJ, Wojciech SOKÓL i Marek ŻMIGRODZKI, red., 1999: 32.

Paula LEWISA (2000: 56), a w klasyfikacji czeskich politologów można odnaleźć „rodzinę partii regionalnych i etnicznych” (FIALA, HOLZER, STRMISKA, red., 2002: 17—21)⁸.

Problem istnienia „rodziny” partii regionalnych i etnicznych jest obecny także na gruncie polskiej literatury przedmiotu. Wspominają o niej w swoich pracach tacy autorzy, jak Ryszard HERBUT i Andrzej ANTOSZEWSKI, lecz nie ujmują jej w proponowanych przez siebie klasyfikacjach, odwołujących się do głównych stereotypów doktrynalnych. Ryszard HERBUT zauważa, że „Ugrupowania [...] [regionalne — M.M.] nie mieszczą się w klasycznym układzie przestrzennym lewica — prawica i dlatego niejednokrotnie ryzykowna byłaby próba dokonania tego rodzaju klasyfikacji” (HERBUT, 2002: 182). Autor podkreśla, że w przypadku tego typu partii pojawia się bowiem odmienny rodzaj konfliktu, który determinuje charakter tożsamości programowej owych ugrupowań. Zaznacza przy tym, że partie regionalne mogą, choć nie muszą, akcentować znaczenia konfliktu centrum — peryferie. Ryszard HERBUT wskazuje także na fakt, że w państwach, w których konflikt centrum — peryferie ma znaczny poziom relewancji w polityce, można podjąć próbę usytuowania reprezentujących go partii na osi lewica — prawica (IBIDEM).

Przeciwnikiem klasyfikowania tego rodzaju partii jako odrębnej „rodziny” ideologicznej jest także Andrzej ANTOSZEWSKI. Podobnie jak Wojciech Sokół autor podkreśla, że „[...] wyróżnienie partii etnicznych [...] dokonuje się na innej podstawie, a mianowicie poprzez odwołanie się do grup społecznych, których interesy reprezentują [...]” (ANTOSZEWSKI, 2009: 73).

Należy jednak wyraźnie podkreślić, że pomimo zdecydowanego, negatywnego stosunku wspomnianych wyżej autorów do celowości ujmowania partii regionalnych i etnicznych w klasyfikacjach wskazujących na istnienie „rodzin” ideologicznych poruszają oni w swych opracowaniach problem ich istnienia i komentują go. Można zatem przyjąć, że jest to problem badawczo istotny.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że wielu autorów badających zjawiska związane z funkcjonowaniem systemów partyjnych, których stanowiska zostały przywołane powyżej, wyraźnie wskazuje na istnienie *partii regionalnych* i *partii etnicznych*. Rozróżnienie to oznacza, że na gruncie współczesnej literatury przedmiotu wyraźnie dostrzega się cechy różniące ugrupowania należące do opisanej powyżej „rodziny”.

Niewątpliwie jednym z najciekawszych przykładów państwa europejskiego, w którym rywalizacja polityczna pomiędzy centrum i peryferiami wskazuje na istnienie bardzo istotnego podziału socjopolitycznego w tym wymiarze, jest współczesna Hiszpania. W państwie tym bardzo wyraźnie widać, że próba

⁸ O klasyfikacjach Paula LEWISA, a także Petra FIALI, Jana HOLZERA i Maxmilián STRMISKIEJ pisze w polskiej literaturze przedmiotu Andrzej ANTOSZEWSKI, 2009: 73.

opisania działania systemu partyjnego przy wyłącznym zastosowaniu klasyfikacji opartej na tradycyjnych stereotypach doktrynalnych musi prowadzić do uzyskania obrazu niepełnego i mocno zniekształconego. Procesy polityczne, które przebiegały w tym państwie w ciągu ostatnich 150 lat, pokazują bowiem, że w przypadku Hiszpanii podział socjopolityczny dzielący centrum i peryferie jest nie mniej istotny niż podziały związane ze stosunkiem do kwestii ekonomicznych i światopoglądowych. Bardzo wyraźnie widać tam, że u progu drugiej dekady XXI wieku, w którą państwo to wkroczyło pogrążone w poważnym kryzysie gospodarczym, rozczarowane polityką elit działających na szczeblu politycznego centrum, nastąpił wzrost popularności partii regionalnych. W tym miejscu należy wyraźnie zaznaczyć, że badanie hiszpańskich partii należących do owej „rodziny” musi wiązać się z poświęceniem szczególnej uwagi wyróżnianemu w jej ramach podtypowi ugrupowań odwołujących się do wartości etnicznych. Wynika to z charakteru regionów peryferyjnych różniących się od pozostałych obszarów państwa specyficznymi odrębnościami, takimi jak własny język, zwyczaje czy tradycja instytucji politycznych, i wykorzystywaniem owych odrębności w grze politycznej przez partie etnoregionalne. Dlatego też autorka niniejszego opracowania będzie posługiwała się zarówno pojęciem *partii regionalnej*, jak i *partii etnoregionalnej*. Znaczenie obydwu pojęć będzie wymagało jednak precyzyjnego zdefiniowania, co znajdzie swoje miejsce w rozdziale pierwszym pracy.

Z polskiej perspektywy państwa dość silnie scentralizowanego niewątpliwie warto zwrócić uwagę na przypadek Hiszpanii. Pierwszym argumentem przemawiającym za słusnością podjęcia badań w owym zakresie jest fakt, że pomimo przyznania uprawnień autonomicznych wszystkim regionom Hiszpanię tworzącym państwo to nadal zachowuje formę państwa unitarnego⁹. W niniejszym opracowaniu analizie poddane zostaną zatem zjawiska zachodzące w warunkach istnienia takiej formy państwa, a nie w warunkach federacji, obcej polskiej tradycji ustrojowej. Po drugie rozszerzenie na gruncie polskiej literatury przedmiotu zakresu wiedzy o działających w Hiszpanii partiach regionalnych może w przyszłości okazać się przydatne w kontekście stopniowego dojrzewania polskiej demokracji na szczeblu lokalnym i regionalnym. Decentralizacja państwa polskiego po 1989 roku była bodaj jednym z najtrudniejszych do przeprowadzenia procesów politycznych. Wystarczy tylko wspomnieć, że u progu istnienia III RP, w 1990 roku, pojawił się wyłącznie jeden szczebel samorządu terytorialnego, czyli samorząd gminny. Na kolejne rozwiązania w zakresie reformy samorządowej trzeba było poczekać do 1998 roku, kiedy to rząd Jerzego Buzka zdecydował o utworzeniu szczebla powiatowego i wojewódzkiego. Przyjęte

⁹ Szerzej na temat unitarnego charakteru państwa regionalnego zob. IWANEK, 1996a: 27—41; IWANEK, 2012b: 231—247; IWANEK, 2000: 171—178; MYŚLIWIEC, 2009c: 244—259; MYŚLIWIEC, 2011b: 28—46.

wówczas rozwiązania stają się jednak obecnie coraz częściej przedmiotem dyskusji, zarówno politycznej, jak i naukowej. Nierzadko w jej ramach pojawia się stwierdzenie, że reforma samorządowa jest procesem, który w Polsce nie został jeszcze zakończony. Warto przy tym zauważyć, że postulaty dotyczące kierunków zmian w zakresie decentralizacji państwa polskiego pochodzą często od podmiotów działających w skali lokalnej i regionalnej¹⁰. Należy zatem przypuszczać, że proces dojrzewania elit politycznych działających na szczeblu subpaństwowym będzie w przyszłości skutkował wysuwaniem kolejnych postulatów, a to może powodować pogłębianie podziału socjopolitycznego na linii centrum — peryferie.

W polskiej literaturze przedmiotu istnieją opracowania poświęcone systemowi politycznemu współczesnej Hiszpanii. Opisują one działanie systemu politycznego jako całości lub tylko określonych jego elementów. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewątpliwie prace Jana IWANKA, takie jak: *Hiszpania* (IWANEK, 1989: 356—394), *Senat Królestwa Hiszpanii* (IWANEK, 1996b: 137—176), *Postępowanie ustawodawcze w Hiszpanii* (IWANEK, 1993b: 105—112) oraz *Obrońca Ludu w Hiszpanii* (IWANEK, 1993a: 9—30). Do najważniejszych pozycji w polskiej literaturze przedmiotu dotyczących działania hiszpańskiego systemu politycznego należą także prace Tadeusza MOŁDAWA. Wśród nich należy wskazać na szczególne znaczenie takich pozycji, jak: *System konstytucyjny Hiszpanii* (MOŁDAWA, 2012), *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978 roku, znowelizowana 27 sierpnia 1992* (2008 — wstęp i tłumaczenie T. MOŁDAWA), *Kortezy Generalne Hiszpanii* (MOŁDAWA, 1991), *Parlament Hiszpanii: Kortezy Generalne* (MOŁDAWA, 2013). Prace Tadeusza Mołdawy pokazują także problem historycznej ewolucji systemu politycznego tego państwa. Do grupy owej należy zaliczyć prace: *Ewolucja ustroju politycznego Hiszpanii współczesnej* (MOŁDAWA, 1976) oraz *Podstawowe instytucje ustroju politycznego Hiszpanii* (MOŁDAWA, 1978). Problematyką działania systemu politycznego współczesnej Hiszpanii zajmowała się także autorka niniejszej pracy (MYŚLIWIEC, 2011a: 113—153; MYŚLIWIEC, 2010c: 115—126; MYŚLIWIEC, 2010a: 131—145).

W polskiej literaturze przedmiotu istnieje również szereg opracowań poświęconych problemowi hiszpańskiego regionalizmu. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewątpliwie prace Jana IWANKA, takie jak: *Współczesne rozumienie autonomii terytorialnej* (IWANEK, 2000: 171—178), *Prawnokonstytucyjne położenie regionów autonomicznych w Hiszpanii* (IWANEK, 1996a: 27—41), *Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym Hiszpanii* (IWANEK, 2012b: 231—247) oraz *Hiszpania* (IWANEK, 1989: 356—394). Do grupy opracowań pionierskich w polskiej literaturze przedmiotu należy zaliczyć także

¹⁰ Przykładem postulatów formułowanych na szczeblu regionalnym i dotyczących problemu decentralizacji państwa są założenia programowe Ruchu Autonomii Śląska. Szerzej na temat projektu zmiany Konstytucji RP przedstawionego przez Ruch Autonomii Śląska. Zob. MYŚLIWIEC, 2013: 179—190.

opracowania Tadeusza SKRZYPCZAKA: *U źródeł autonomii terytorialnej w rozwiązaniach ustrojowych w Hiszpanii* (SKRZYPCZAK, 1979: 78—86) oraz *Państwo regionalne — problemy autonomii terytorialnej we Włoszech i Hiszpanii* (SKRZYPCZAK, 1984: 71—84). Problem regionalizmu hiszpańskiego został również poruszony w opracowaniach Tadeusza MOŁDAWY, wśród których na szczególną uwagę zasługuje praca pod tytułem *System konstytucyjny Hiszpanii* (MOŁDAWA, 2012). Tematyce hiszpańskiego państwa regionalnego poświęcone są także prace takich autorów, jak Anna SROKA (2008) oraz Łukasz WOJCIESZAK i Dagmara GŁUSZEK-SZAFRANIEC (2011). Problematykę hiszpańskiego państwa regionalnego podejmowała również w swoich badaniach autorka niniejszej pracy (MYŚLIWIEC, 2006a; MYŚLIWIEC, 2009a: 227—238; MYŚLIWIEC, 2009c: 244—259; MYŚLIWIEC, 2011a: 113—153; MYŚLIWIEC, 2011b: 28—46).

Niewiele jednak polskojęzycznych opracowań poświęconych jest problematyce partii politycznych we współczesnej Hiszpanii, w tym zagadnieniom dotyczącym partii regionalnych. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć prace Katarzyny SOBOLEWSKIEJ-MYŚLIK: *Partie i systemy partyjne na poziomie regionu. Przykład Szkocji i Katalonii* (SOBOLEWSKA-MYŚLIK, 2012) oraz *System partyjny współczesnej Hiszpanii* (SOBOLEWSKA-MYŚLIK, 1996). Ważną pozycję stanowi praca Jana IWANKA pt. *Hiszpania* (IWANEK, 1999: 356—394), poświęcona systemowi partyjnemu tego państwa, oraz praca Tadeusza MOŁDAWY pt. *System partyjny Hiszpanii* (MOŁDAWA, 1991: 67—106). Informacje na temat charakterystyki współczesnego systemu partyjnego w Hiszpanii oraz podstaw prawnych jego funkcjonowania zostały zawarte w pracy Tadeusza MOŁDAWY pt. *System konstytucyjny Hiszpanii* (MOŁDAWA, 2012). Duży wkład w stan polskiej wiedzy na temat założeń programowych hiszpańskich partii lewicowych wnoszą publikacje Kazimierza KIKI, wśród których wymienić należy prace: *Od republiki do monarchii: hiszpańska lewica w walce o demokrację 1939—1986* (KIK, 1990), *Ruch socjalistyczny po frankistowskiej Hiszpanii. Lata opozycji politycznej (1976—1981)* (KIK, 1988a: 169—192) i *Ruch socjalistyczny po frankistowskiej Hiszpanii. PSOE u władzy (1982—1986)* (KIK, 1988b: 157—183). Ważną publikację stanowi także praca Kazimierza KIKI i Tadeusza IWŃSKIEGO *Lewica iberyjska* (1982) Istotną publikacją dotyczącą regionalnego systemu partyjnego w Hiszpanii jest ponadto *System partyjny Kraju Basków w latach 1975—2010* Szymona BACHRYNOWSKIEGO i Pawła WITECKIEGO (2011). Problematykę hiszpańskich partii regionalnych w polskiej literaturze przedmiotu podejmowała także autorka niniejszego opracowania (MYŚLIWIEC, 2006a; MYŚLIWIEC, 2004: 248—261; MYŚLIWIEC, 2006d: 297—313)¹¹.

Analiza stanu polskiej literatury przedmiotu pozwala stwierdzić, że na gruncie polskiej politologii nie opracowano dotąd w sposób kompleksowy problemu dotyczącego pozycji partii regionalnych w systemie politycznym współ-

¹¹ Zob. też PAŹDZIORA, 2001: 397—405.

czesnej Hiszpanii. Dostępne pozycje ukazują w sposób marginalny tego typu ugrupowania przy okazji charakteryzowania ogólnopaństwowego systemu politycznego lub partyjnego albo pokazują ich funkcjonowanie tylko w wybranych regionach państwa. Brak jednak opracowania, które pokazałoby, jakie rozwiązania prawne przyjął hiszpański ustawodawca, aby umożliwić tworzenie partii politycznych w Hiszpanii (w tym także partii regionalnych), aby określić zasady ich finansowania oraz umożliwić im uzyskanie reprezentacji w organach przedstawicielskich działających na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym. To z kolei powoduje lukę w polskiej literaturze przedmiotu i potrzebę dostarczenia wiedzy na temat liczby relewantnych partii regionalnych istniejących w Hiszpanii, ich sukcesów wyborczych i zdolności do zawierania porozumień koalicyjnych, a w końcu także na temat ich pozycji w państwowym systemie politycznym oraz w systemach regionalnych. Zasadniczym celem pracy będzie zatem politologiczna analiza zarysowanych w ten sposób problemów, a nie szczegółowe opisywanie genezy, struktury i celów politycznego działania poszczególnych partii regionalnych w tym państwie, autorka jest bowiem przekonana, że charakterystyka poszczególnych ugrupowań należących do owej „rodziny” partii politycznych mogłaby z powodzeniem stać się przedmiotem osobnych monografii lub odrębnych opracowań naukowych¹².

Ważnym z punktu widzenia podjęcia prac badawczych elementem jest określenie dla nich właściwej cezurury czasowej. Autorka przyjmuje, że zasadnicze rozważania będą obejmowały lata 1975—2012, czyli okres zmian następujących w Hiszpanii bezpośrednio po śmierci generała Franco, aż do czasów współczesnych, dla których cezurą końcową będą wybory do zgromadzeń ustawodawczych Andaluzji, Asturii, Galicji, Katalonii i Kraju Basków. Aby jednak odpowiedzieć na postawione pytania badawcze i zweryfikować przyjęte hipotezy, autorka wykroczy dość znacznie poza przyjętą cezurę, analizując zjawiska społeczne, polityczne i ekonomiczne występujące w Hiszpanii już w XIX wieku.

Przystąpienie do analizy problemu pozycji partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii wymaga uprzedniego uporządkowania teoretycznego i definicyjnego podstawowych pojęć i zjawisk, którymi autorka niniejszego opracowania będzie się posługiwała lub do których będzie się odwoływała, na gruncie literatury przedmiotu prezentowanych jest bowiem wiele stanowisk dotyczących sposobów definiowania takich pojęć i zjawisk, jak *podział socjopolityczny*, *grupa etniczna*, *narodowość*, *mniejszość narodowa*, *naród* czy

¹² Na gruncie polskiej literatury przedmiotu takiego zadania podjęła się między innymi Katarzyna SOBOLEWSKA-MYŚLIK (2004: 115—138), charakteryzując ugrupowania działające na katalońskiej scenie politycznej. Charakterystykę poszczególnych partii regionalnych i etno-regionalnych działających na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków przedstawili natomiast Szymon BACHRYNOWSKI i Paweł WITECKI (2011: 88—99). Podobnego zadania podjęła się także autorka niniejszej pracy, przedstawiając genezę i założenia programowe katalońskiej koalicji *Convergència i Unió* w pracy pt. *Katalonia na drodze do niepodległości?* (MYŚLIWIEC, 2006a).

nacjonalizm. Przystąpienie do pracy badawczej musi także poprzedzić wskazanie, w jaki sposób definiuje się współcześnie pojęcia *partii regionalnej* i *partii etnoregionalnej*, oraz uzasadnienie, dlaczego w jednoczącej się Europie możliwość powoływania reprezentantów do organów przedstawicielskich na czterech szczeblach — europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym — ma tak duże znaczenie. Tak zarysowana problematyka zostanie przedstawiona w rozdziale pierwszym niniejszego opracowania.

Nie mniej ważne niż przyjęcie odpowiednich ram teoretycznych będzie uzyskanie odpowiedzi na pytania dotyczące pojawienia się i utrwalenia podziałów socjopolitycznych w Hiszpanii przebiegających na linii centrum — peryferie, rozumienia w przeszłości takich pojęć, jak *naród* i *narodowość*, a także na pytania o genezę partii regionalnych w Hiszpanii. Rozważania poświęcone temu zakresowi zostaną zawarte w rozdziale drugim pracy i będą koncentrowały się wokół trzech zasadniczych pytań badawczych:

1. Jakie uwarunkowania polityczne, społeczne i geograficzne oraz gospodarcze legły u podstaw pojawienia się i utrwalenia podziałów socjopolitycznych w Hiszpanii, które już w XIX wieku doprowadziły do zaostrzenia konfliktu na linii centrum — peryferie?
2. W jaki sposób na gruncie hiszpańskim ewoluował problem rozumienia takich pojęć, jak *naród* i *narodowość*, które często były wykorzystywane do tworzenia partii regionalnych, a przede wszystkim partii etnoregionalnych, i które do dziś stanowią jedną z głównych osi działania tego typu ugrupowań?
3. Kiedy w Hiszpanii pojawiły się partie regionalne i jaka była ich pozycja polityczna do połowy lat 70. XX wieku?

Wyznaczenie teoretycznych ram pracy w rozdziale pierwszym oraz znalezienie odpowiedzi na przedstawione powyżej pytania badawcze w rozdziale drugim umożliwią podjęcie prac zmierzających do weryfikacji hipotezy ogólnej (wiodącej), która zakłada, że istnienie we współczesnej Hiszpanii znaczących podziałów socjopolitycznych na linii centrum — peryferie musiało skłonić elity polityczne działające na szczeblu politycznego centrum po śmierci generała Franco, kierujące procesem transformacji demokratycznej i stawiające sobie za cel utrzymanie terytorialnej integralności państwa, do przyjęcia takich rozwiązań w zakresie możliwości tworzenia, działania oraz finansowania partii politycznych, a także w zakresie prawa wyborczego, które zapewniłyby wspólnotom zamieszkującym poszczególne regiony historyczne możliwość posiadania swojej reprezentacji w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym, przez co zapewniły im także znaczącą pozycję w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii.

Autorka przyjmuje, że w weryfikacji hipotezy ogólnej (wiodącej) pomoc ma weryfikacja ośmiu hipotez szczegółowych (subhipotez). Brzmia one następująco:

1. Istnienie trwałych podziałów socjopolitycznych generujących w Hiszpanii konflikt na linii centrum — peryferie i będących przyczyną wyraźnych ten-

dencji odśrodkowych w państwie nie skłoniło jednak hiszpańskiego ustawodawcy działającego na poziomie centralnym do przyjęcia takich rozwiązań prawnych, które w znacznym stopniu utrudniałyby tworzenie i funkcjonowanie partii regionalnych, a w ramach tej „rodziny” także partii etnoregionalnych.

2. W okresie demokratycznym, po śmierci generała Franco w 1975 roku, ustawodawca hiszpański przyjął takie rozwiązania prawne, które wykluczają obecnie możliwość wyeliminowania najsilniejszych partii regionalnych z procesu rywalizacji o mandaty w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym.
3. Przekraczanie kolejnych barier relewancji przez partie regionalne w regionach cechujących się szczególnymi odrębnościami (kulturowymi, ekonomicznymi, historycznymi etc.) sprzyja pojawianiu się i większej aktywności politycznej tego typu ugrupowań w regionach do tej pory mniej aktywnych.
4. Ukształtowanie się na poziomie politycznego centrum hiszpańskiego systemu dwupartyjnego, charakteryzującego się znaczącą rozbieżnością profili ideologicznych dwóch konkurujących ze sobą ugrupowań spowodowało, że niemożliwe jest utworzenie wielkiej koalicji w przypadku nieuzyskania przez jedną z dwóch dominujących partii większości absolutnej w Kongresie Deputowanych. Taka sytuacja uniemożliwia polityczną marginalizację partii regionalnych na szczeblu państwowym.
5. Możliwość wzięcia odpowiedzialności za proces tworzenia rządu na poziomie regionu lub przynajmniej możliwość wzięcia udziału w negocjacjach dotyczących jego utworzenia powodują wzrost znaczenia partii regionalnych na poziomie regionalnym.
6. O silnej pozycji partii regionalnych w systemie partyjnym współczesnej Hiszpanii, związanej głównie z ich wysokim poziomem relewancji na szczeblu państwowym i regionalnym, świadczy możliwość wskazania w zdecydowanej większości przypadków na ich jednoznaczne profile ideologiczne.
7. Partie regionalne wpływają na wzrost fragmentaryzacji państwowego systemu partyjnego.
8. Partie regionalne wpływają na wzrost fragmentaryzacji niektórych regionalnych systemów partyjnych.

Podstawą do przeprowadzenia badań niezbędnych do weryfikacji ogólnej hipotezy badawczej oraz hipotez szczegółowych będą przede wszystkim akty prawne przyjęte w Hiszpanii zarówno na poziomie państwowym, jak i na poziomie regionalnym, wyniki wyborów przeprowadzonych w Hiszpanii w latach 1977—2012 do organów przedstawicielskich na czterech szczeblach (europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym) oraz wybrane dokumenty partyjne. Poza analizą niezwykle bogatego materiału źródłowego autorka odniesie się także do istotnych pozycji literatury przedmiotu, które powstały do tej pory na gruncie polskim, hiszpańskim, belgijskim i amerykańskim.

Ze względu na sposób skonstruowania hipotezy ogólnej (wiodącej) i hipotez szczegółowych, a także na charakter źródeł, które zostaną zbadane, autorka zastosuje w swojej pracy kilka różnych metod stosowanych w badaniach politologicznych.

Biorąc pod uwagę, że zarówno tytuł pracy, jak i założenie hipotezy ogólnej (wiodącej) koncentrują się wokół problemu pozycji partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii, szczególne znaczenie będzie miało zastosowanie metody analizy systemowej. Jak zauważa Adam JAMRÓZ (1989: 6), przytaczając na gruncie polskiej literatury przedmiotu stanowisko Michaela CROZIERA i Erharda FREDIBERGA, „istota rozumowania systemowego polega na traktowaniu jakiegoś zjawiska jako ustrukturalizowanej całości, której elementy są współzależne i skoordynowane w swym działaniu”. Cechą charakterystyczną myślenia systemowego jest natomiast posługiwanie się schematem „przyczynowości systemowej”, która „zakłada współzależność skutków i przyczyn w ramach pewnego systemu, którego właściwości [...] pozwalają wyjaśniać i przewidywać rezultaty jego działania”. Zastosowanie analizy systemowej obliguje zatem badacza do określenia co najmniej dwóch kwestii. Pierwszą z nich jest wskazanie przynajmniej kilku współzależności, jakie istnieją pomiędzy elementami tworzącymi system, który jest pojmowany jako pewna całość. Po drugie natomiast konieczne jest „zarysowanie granicy między ową ustrukturalizowaną całością, stanowiącą właściwy obszar systemu, a zewnętrznymi warunkami jego funkcjonowania, tworzącymi otoczenie systemu” (IBIDEM, s. 7). Zadania te wynikają z faktu, że koncepcja analizy systemowej obejmuje dwa podstawowe założenia. Pierwsze nich przyjmuje, że źródło wszelkich zmian i przekształceń tkwi w samym systemie, drugie natomiast wskazuje na to, że „wszelkie zmiany zachodzące w obrębie systemu są rezultatem relacji o charakterze sprzężenia zwrotnego między systemem a jego otoczeniem”.

Na potrzeby niniejszej pracy konieczne jest zatem określenie opisanych powyżej charakterystycznych składników analizy systemowej. Pierwszym z nich jest niewątpliwie zespół uwarunkowań politycznych, społecznych, geograficznych i gospodarczych, które tworzą otoczenie systemu politycznego. W przypadku Hiszpanii szczególne znaczenie będzie miało przedstawienie różnic w nakreślonych powyżej obszarach dotyczących odmienności charakteryzujących poszczególne regiony peryferyjne i hiszpański interior. Jako że nie jest to jednak najważniejszy element rozważań podjętych w pracy, jego przedstawienie będzie miało charakter bardzo zwięzły i łącznie z aspektami historycznymi dotyczących owych zjawisk będzie przedmiotem analizy podjętej we wspomnianym już rozdziale drugim.

Drugim składnikiem analizy systemowej podjętej przez autorkę jest system organów państwowych będący jednym z podsystemów całości hiszpańskiego systemu politycznego. Należy jednak wyjść z założenia, że szczegółowe przed-

stawianie w ramach niniejszej pracy wszystkich organów państwowych tworzących ów podsystem byłoby działaniem daleko wykraczającym poza przyjęte ramy badawcze, a zatem zupełnie pozbawionym celu. Argumentem uzasadniającym zaniechanie takiego działania jest także fakt, że w polskiej literaturze przedmiotu organy te zostały już dość obszernie opisane¹³. Dlatego też ze względu na przyjęte założenia badawcze w pracy ogólnie scharakteryzowane zostaną tylko wybrane organy państwowe. Będą do nich należały organy stanowiące przepisy prawa na czterech szczeblach (lokalnym, regionalnym, państwowym i europejskim), których skład jest wyłaniany w drodze wyborów. Ponadto zostaną także w sposób ogólny scharakteryzowane organy władzy wykonawczej powoływane na szczeblu państwowym i regionalnym.

Trzecim składnikiem podjętej w niniejszej pracy analizy systemowej są hiszpańskie partie polityczne i zasady funkcjonowania systemu partyjnego. Stanowią one w istocie drugi podsystem hiszpańskiego systemu politycznego. Ze względu na fakt, że głównym przedmiotem rozważań podjętych w niniejszej pracy jest pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii, składnik ów będzie najistotniejszym elementem przeprowadzanej analizy. Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że metoda analizy systemowej będzie miała zastosowanie także przy badaniu samego hiszpańskiego systemu partyjnego, w ramach którego funkcjonują partie regionalne. W literaturze przedmiotu można się spotkać z wieloma próbami zdefiniowania pojęcia *systemu partyjnego*¹⁴. W przeszłości próby te często cechowało dość szerokie podejście zakładające, że na system partyjny składa się wszystko to, co dzieje się wokół partii rywalizujących na arenie politycznej (m.in. struktura podziałów socjopolitycznych, zachowania wyborcze, programowy oraz ideowy charakter poszczególnych partii, ich wewnętrzna organizacja czy proces formowania koalicji gabinetowych) (HERBUT, 1996). Jak zauważa jednak Ryszard HERBUT (1996: 23), „zasadnicza niedogodność takiego właśnie konceptualizowania kategorii systemu partyjnego tkwi w tym, iż praktycznie zatarta zostaje granica między tymi zjawiskami, które powinny znaleźć się w ramach interesującego nas pojęcia, a tymi, które tworzą jedynie jego otoczenie”. Biorąc zatem pod uwagę, że ogólna charakterystyka otoczenia zarówno systemu politycznego, jak i partyjnego zostanie nakreślona w rozdziale drugim niniejszej pracy, dokonanie analizy funkcjonowania hiszpańskiego systemu partyjnego pod kątem szczególnej pozycji, jaką zajmują w nim partie regionalne, będzie wiązało się ze zwróceniem uwagi na najistotniejsze elementy warunkujące funkcjonowanie

¹³ Warto w tym kontekście przywołać ponownie prace Jana IWANKA (1989: 356—394) i Tadeusza MOŁDAWY (2012).

¹⁴ Do najważniejszych opracowań w polskiej literaturze przedmiotu dotyczących sposobów definiowania pojęcia *system partyjny* należą następujące pozycje: HERBUT, 1996: 22—27; SOBOLEWSKA-MYŚLIK, 2004: 103—104; CHMAJ, SOKÓL, ŻMIGRODZKI, 1999: 113—129; ANTOSZEWSKI, 2009: 246—325; MAZUR, MIGALSKI, WOJTASIK, 2006: 126—138.

owego systemu. Zgodnie z założeniami koncepcji Giovanniego SARTORIEGO, zaliczyć do nich należy format i mechanizm (MICHALAK, 2008: 52).

Pojęcie *formatu* (rozmiaru) stosuje się na określenie liczby partii politycznie relewantnych, czyli takich, które aktywnie uczestniczą w procesie rywalizacji wyborczej oraz w procesie formowania organów władzy wykonawczej. Jest to kryterium, które pozwala na dokonanie numerycznej typologii systemów partyjnych. Można dzięki niemu powiedzieć, czy dany system jest jedno-, dwu- czy wielopartyjny. Giovanni SARTORI (1976: 120) podkreśla, że czynnik ten umożliwia określenie, w jakim stopniu władza polityczna w danym systemie jest sfragmentaryzowana lub niesfragmentaryzowana, a także czy jest rozproszona, czy raczej skoncentrowana. Wiedza ta pozwala na określenie liczby możliwych „strumieni rywalizacji”, czyli jej zakresu i poziomu intensywności (IBIDEM). Informacja na temat rywalizujących podmiotów jest przydatna przy dokonywaniu analizy strategii działania partii politycznych, jest ona bowiem zawsze uzależniona od konieczności uwzględnienia potencjalnych rywali na każdym etapie forsowania swoich postulatów politycznych (MICHALAK, 2008: 53). Pojęcie formatu, przydatne z tego punktu widzenia, nie pozwala jednak na stwierdzenie, jaki wpływ mają poszczególne podmioty na proces podejmowania decyzji o charakterze politycznym, a tym samym nie można na tej podstawie stwierdzić, jakie jest ich znaczenie w ramach badanego systemu partyjnego (IBIDEM).

Drugą istotną zmienną umożliwiającą opisanie systemu partyjnego jest jego mechanizm. Funkcjonowanie mechanizmu określa się za pomocą czterech powiązanych ze sobą zmiennych. Pierwszą z nich jest rywalizacyjność systemu. Przyjmuje się przy tym, że system można uznać za rywalizacyjny wówczas, gdy pozwala na alternację władzy, w przeciwnym wypadku mamy do czynienia z systemem nierywalizacyjnym. Drugą zmienną, która pozwala na umiejscowienie poszczególnych ugrupowań w wielowymiarowej przestrzeni politycznej, jest dystans ideologiczny partii. Trzecia zmienna wskazuje na charakter rywalizacji politycznej. Dzięki niej można określić, czy owa rywalizacja ma charakter dośrodkowy, związany z dążeniem do zajęcia przez większość ugrupowań miejsca możliwie blisko centrum rywalizacji politycznej, czy też jest to rywalizacja odśrodkowa, związana ze znaczącą siłą wyborczą ugrupowań kontestujących jeden wspólny system wartości politycznych. Czwartą zmienną opisującą mechanizm funkcjonowania systemu partyjnego są strategie polityczne poszczególnych ugrupowań. Można do nich zaliczyć takie działania, jak dążenie do zawierania sojuszy przedwyborczych, akceptowanie możliwości wejścia w koalicję rządzącą na określonym szczeblu decydowania politycznego etc. (IBIDEM).

W oparciu o przedstawione powyżej zmienne formatu i mechanizmu można zaproponować różnego rodzaju rozwiązania w typologii systemów partyjnych. Prób takich nie brakuje na gruncie nauk politycznych, o czym świadczą liczne pozycje literatury przedmiotu. Można jednak przyjąć, że typologia owa zawiera w sobie trzy podstawowe grupy: klasyfikację opartą na kryterium ilościowym,

odwołującą się do różnic w formatach partyjnych, klasyfikację jakościową, uwzględniającą zmienne składające się na mechanizm funkcjonowania systemów partyjnych, oraz klasyfikację mieszaną, uwzględniającą oba te elementy¹⁵. Ostatnia metoda jest najczęściej wybierana przez badaczy współczesnych systemów partyjnych. Zostanie ona również zastosowana przez autorkę niniejszej pracy.

W związku z przyjętymi powyżej założeniami badanie formatu systemu politycznego odnoszące się w sposób szczególny do dwóch poziomów — państwowego i regionalnego — będzie się opierało na kilku miernikach oraz indeksach. Przyjmując założenia koncepcji Douglasa RAE'A, autorka nie uznaje za zasadne odwoływanie się do miernika liczby partii uczestniczących w konkretnej rywalizacji wyborczej, nie mówi on bowiem praktycznie niczego o sile uczestniczących w niej podmiotów, a co za tym idzie analiza wyników ustalonych przy jego pomocy nie wzbogaciłaby pracy w sposób zasadniczy. Przedstawione zostaną jednak wyniki związane z zastosowaniem dwóch kolejnych mierników zaproponowanych przez tego samego autora, a mianowicie miernika liczby głosów uzyskanych przez najsilniejszą partię polityczną oraz miernika dwupartyjności (HERBUT, 1997: 172—173). Pierwszy z nich pozwoli na pokazanie siły partii politycznych w organach przedstawicielskich na szczeblu państwowym i regionalnym. Może on być szczególnie przydatny do badania siły partii regionalnych w regionie. Miernik dwupartyjności pozwoli natomiast na określenie, jaką pozycję na owych dwóch płaszczyznach zajmują tego typu ugrupowania (IBIDEM, s. 173).

Analiza formatu systemu partyjnego na poziomie państwa i regionu oparta będzie również o wyniki pomiaru przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji Douglasa RAE'A oraz indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jak zauważa Ryszard HERBUT, przedstawiając w polskiej literaturze przedmiotu indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE'A, „opiera się [on — M.M.] na ocenie prawdopodobieństwa, że dwóch przypadkowo dobranych wyborców będzie głosowało w konkretnych wyborach na różne partie polityczne lub dwóch parlamentarzystów należy do dwóch różnych partii” (IBIDEM). Indeks ów daje zatem szansę na zbadanie stopnia frakcjonalizacji zarówno areny rywalizacji wyborczej, jak i sceny parlamentarnej. Wynik ustala się w oparciu o następujący wzór:

$$F = 1 - \sum_{i=1}^N pi^2,$$

gdzie n to liczba partii, a pi to procent głosów wyborczych lub mandatów zdobytych przez partię i . Uzyskany w ten sposób wynik wskazuje na stan, który

¹⁵ Szerzej na temat klasyfikacji opartej na kryteriach ilościowym i jakościowym zob. w: MICHALAK, 2008: 54—58.

mieści się zawsze pomiędzy sytuacją, w której jedna partia zdobywa wszystkie głosy lub mandaty ($F = 0,0$) po sytuację, gdy każdy kandydat lub parlamentarzysta należy do innej partii politycznej ($F = 1,0$). Dla przykładu w doskonałym systemie dwupartyjnym, w którym każda partia zdobywa równo po 50% głosów lub 50% mandatów w parlamencie, wartość indeksu frakcjonalizacji wyniesie 0,50 zgodnie z następującym obliczeniem:

$$F = 1 - (0,50^2 + 0,50^2) = 1 - (0,25 + 0,25) = 1 - 0,50 = 0,50.$$

Jak zauważa Ryszard HERBUT (1997: 174): „Poziom frakcjonalizacji pomiędzy 0,50 a 0,67 wskazuje na rywalizację dwóch partii. Wartość indeksu frakcjonalizacji powyżej 0,70 to oznaka istnienia układu wielopartyjnego (więcej niż 3 partie). Poziom poniżej 0,50 sugeruje natomiast pojawienie się partii dominującej”.

Podobny rodzaj informacji niesie indeks efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Wydaje się jednak, że zestawienie wyników uzyskanych dzięki obliczeniom w ramach tej formuły jest nieco bardziej czytelne. Markku LAAKSO i Rein TAAGEPERA zaproponowali następujący sposób obliczenia indeksu:

$$N = \frac{1}{n \sum_{i=1}^n p_i^2},$$

gdzie n to liczba partii, p_i to procent głosów wyborczych lub procent miejsc w parlamencie, a i to liczba partii (HERBUT, 1997: 176). Uzyskane wyniki informują dość precyzyjnie, jaka jest siła polityczna poszczególnych ugrupowań biorących udział w badanej rywalizacji. Jeśli bowiem siła poszczególnych ugrupowań jest zbliżona, to efektywna liczba partii równa się liczbie partii biorących udział w elekcji lub posiadających mandaty w parlamencie. Gdy natomiast pojawia się dysproporcja w sile politycznej poszczególnych partii, wówczas wartość indeksu jest niższa niż faktyczna liczba partii.

Omówioną powyżej zasadę dobrze ilustrują przykłady przedstawione przez Ryszarda HERBUTA (1997: 177—178). Jeżeli bowiem przyjmijemy, że w wyborach rywalizują dwie partie, które uzyskują równo po 50% głosów, lub dwie partie w parlamencie zajmują równo po 50% miejsc, to wówczas indeks efektywnej liczby partii wyniesie 2,0 zgodnie z obliczeniem:

$$N = 1 / (0,50^2 + 0,50^2) = 1 / (0,25 + 0,25) = 1 / 0,50 = 2,00.$$

Jeżeli natomiast jedna z partii wyraźnie zdominuje scenę wyborczą lub parlamentarną, np. w sytuacji uzyskania przez jedną z dwóch rywalizujących partii

80% głosów lub mandatów, a jedynie 20% przez drugą, to zgodnie z podanym poniżej obliczeniem indeks wyniesie 1,47:

$$N = 1 / (0,80^2 + 0,20^2) = 1 / (0,64 + 0,04) = 1 / 0,68 = 1,47.$$

Jednym z zasadniczych celów niniejszej pracy jest ustalenie, jaką siłą polityczną dysponują partie regionalne w Hiszpanii, uzyskanie odpowiedzi na to pytanie pozwoli bowiem wysnuć wnioski, jakimi możliwościami dysponują owe ugrupowania w realizowaniu przyjętych celów politycznych. Ustaleniu tego stanu rzeczy będą służyły trzy formuły matematyczne, a mianowicie indeks agregacji Lawrence'a C. MAYERA oraz dwa indeksy relewancji rządowej, czyli indeks rządowej partycypacji i indeks rządowej odpowiedzialności.

Badanie mechanizmu działania systemów partyjnych stawia badacza przed koniecznością postawienia pytania o stopień ich skoncentrowania, ustalenie tego typu danych pozwala bowiem odpowiedzieć na pytanie, jak wygląda na danym szczeblu stopień stabilności układu przetargów koalicyjnych. Badanie systemu w tym zakresie na potrzeby niniejszej pracy będzie odnosiło się do szczebla państwowego i regionalnego. W celu ustalenia takich danych autorka posłuży się indeksem agregacji zaproponowanym przez Lawrence'a C. MAYERA. Pozwala on na pomiar stanu posiadania największej partii w parlamencie w stosunku do liczby partii w nim reprezentowanych. Obliczeń dokonuje się w oparciu o następujący wzór:

$$A \frac{S}{N},$$

gdzie A oznacza indeks agregacji, S to przeciętny procent miejsc kontrolowanych przez największą partię parlamentarną określanej w danej jednostce czasowej, a N to przeciętna liczba partii politycznych reprezentowana w owej jednostce czasowej na forum parlamentu. Wysoka wartość indeksu agregacji wskazuje na występowanie bardziej skoncentrowanego systemu partyjnego, co zdecydowanie sprzyja stabilizacji układu przetargów koalicyjnych, a to z kolei wpływa na dość wysoki poziom trwałości utworzonych w ten sposób gabinetów. Niska wartość indeksu wskazuje natomiast na znaczny poziom frakcjonalizacji systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym, co skutkuje multipolarnym systemem przetargów koalicyjnych. W takiej sytuacji tworzone gabinety są z reguły mniej stabilne¹⁶. Jak podkreśla Ryszard HERBUT (1997: 179—180), najwyższa wartość indeksu agregacji występuje w państwach, w których dominuje bipolarny system przetargów koalicyjnych. Na przykład w Wielkiej Bry-

¹⁶ Szerzej na temat możliwości interpretacji wyników uzyskanych dzięki zastosowaniu indeksu agregacji pisze HERBUT (1997: 178—180).

tanii indeks agregacji obliczony dla lat 1980—1994 wyniósł 13,23, w Grecji dla tego samego okresu indeks ów wyniósł 15,02, w Niemczech natomiast 12,18. Z kolei przykłady multipolarnych systemów przetargów koalicyjnych można znaleźć w Szwajcarii, w której indeks agregacji obliczony dla lat 1980—1994 wyniósł 2,32, w Finlandii (3,11) czy w Belgii (1,78).

Badanie przeprowadzone przy zastosowaniu indeksu agregacji pozwoli odpowiedzieć na pytanie, z jakim rodzajem mechanizmu tworzenia koalicji rządowych mamy do czynienia na poziomie państwowym i regionalnym. Zastosowanie dwóch kolejnych indeksów — partycypacji rządowej i rządowej odpowiedzialności — zaproponowanych przez Giuseppe IERACIEGO pomoże natomiast odpowiedzieć na pytanie, jaką rolę w owych systemach odgrywają partie regionalne i etnoregionalne¹⁷.

Indeks partycypacji rządowej oblicza się na podstawie następującego wzoru:

$$I_{pi} = \frac{P_i}{G},$$

gdzie I_{pi} oznacza indeks partycypacji rządowej partii i , P_i wskazuje, w ilu gabinetach utworzonych w badanym przez nas okresie uczestniczyła partia i , G natomiast to liczba utworzonych w owym okresie gabinetów. Wartość tego indeksu waha się pomiędzy 0 a 1, wskazując w pierwszym przypadku, że dana partia nigdy nie znalazła się w gabinecie, a w drugim wskazując na to, że badana partia wchodziła w skład każdego utworzonego rządu. Indeks ten służy do określenia rzeczywistego poziomu relewancji poszczególnych partii politycznych, wskazując na ich realną siłę przetargową na poziomie parlamentarno-gabinetowym (HERBUT, 1997: 180—181), nie mówi jednak niczego o roli, jaką poszczególne partie odgrywają w koalicji rządowej. Jego zastosowanie nie da nam zatem odpowiedzi na pytanie, czy dana partia występuje w koalicjach jako partner dominujący czy dopełniający.

Odpowiedź na postawione powyżej pytanie daje dopiero porównanie indeksu partycypacji rządowej z indeksem rządowej odpowiedzialności. Oblicza się go według identycznego wzoru z tą różnicą, że w liczniku wpisuje się nie liczbę gabinetów, w których badana partia partycypowała, lecz liczbę gabinetów, w których premierem był reprezentant partii przez nas badanej. Możliwe do uzyskania wyniki również mieszczą się w przedziale od 0 do 1. Pierwsza wartość oznacza sytuację, w której przedstawiciel badanej partii nigdy nie był premierem, a 1 oznacza, że był nim w każdym rządzie utworzonym w badanym przez nas okresie. Zastosowanie indeksów rządowej partycypacji i odpo-

¹⁷ Szerzej na temat teoretycznych aspektów tworzenia koalicji politycznych zob. w: IERACI, 1994.

wiedzialności posłuży do ustalenia, jaką pozycję w przetargach koalicyjnych zajmują partie regionalne na poziomie państwowym i regionalnym.

Przedstawienie wszystkich trzech składników analizy systemowej — otoczenia hiszpańskiego systemu politycznego, systemu organów państwowych oraz partii politycznych i systemu partyjnego — jest konieczne dla zrealizowania założeń badawczych niniejszej pracy, relacje zachodzące pomiędzy wymienionymi elementami mają bowiem charakter współzależności. W pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na relacje zachodzące pomiędzy społeczeństwem oraz uwarunkowaniami historyczno-gospodarczymi stanowiącymi otoczenie systemu i partiami politycznymi. Jak zauważa Adam JAMRÓZ (1993: 8—9): „Z jednej strony bowiem system partyjny ze swą strukturą i funkcjonowaniem jest odbiciem charakteru stosunków społecznych; z drugiej strony jednak także partie polityczne oddziałują na społeczeństwo, co jest widoczne zwłaszcza w okresie wyborów”. Takie stanowisko uzasadnia w pełni konieczność przedstawienia, w odniesieniu do realiów hiszpańskich, wpływu regionalnych odrębności charakterystycznych dla regionów peryferyjnych na proces tworzenia i wyborczej rywalizacji partii regionalnych. Inne istotne współzależności zachodzą pomiędzy wszystkimi trzema wymienionymi składnikami, czyli pomiędzy społeczeństwem, partiami politycznymi oraz organami państwowymi, i wiążą się z regułami i elementami prawa wyborczego, a także z zachowaniem partii politycznych na etapie tworzenia różnego rodzaju organów wykonawczych. Działające w ramach systemu partie polityczne są specyficznymi pośrednikami pomiędzy społeczeństwem i organami państwowymi, a reguły systemu wyborczego pozwalają na przenoszenie określonych kwestii ideowych lub jasno określonych interesów grupowych do systemu organów państwowych (JAMRÓZ, 1993: 9—10). Wpływ na kształt systemu wyborczego oraz na sposoby formowania organów wykonawczych mają przy tym reprezentanci tych partii politycznych, które uzyskują odpowiednio silną reprezentację w stanowiących przepisy prawa organach państwowych. Ten sam mechanizm umożliwia reprezentantom partii politycznych, które uzyskały stosowną reprezentację w organach państwowych, wpływanie na kształt systemu politycznego.

Realizacja prac badawczych w wyznaczonym powyżej zakresie będzie odbywała się nie tylko przy zastosowaniu metody analizy systemowej. Badanie rozwiązań prawnych przyjętych na gruncie hiszpańskim i odnoszących się do tworzenia oraz działania partii regionalnych, a także w odniesieniu do zasad prawa wyborczego, będzie przeprowadzone przy zastosowaniu metody analizy instytucjonalno-prawnej. Zastosowanie tej metody jest konieczne badawczo ze względu na charakter zakładanych prac. Jak zauważa Andrzej Jan CHODUBSKI (2004: 126), „w politologii stosowanie analizy instytucjonalno-prawnej istotne jest zwłaszcza w badaniu funkcjonowania instytucji politycznych, systemów politycznych, [...] podejmowania decyzji politycznych itp.”. Zastosowanie tej metody pozwala na wyjaśnienie licznych zjawisk politycznych przy pomocy

porządku charakterystycznego dla instytucji prawnoustrojowych (IBIDEM). Biorąc pod uwagę powyższe założenia, należy także zauważyć, że każdy akt prawa powszechnie obowiązującego w państwie stanowiony przez uprawnione do tego organy ma charakter decyzji politycznej. W związku z tym analiza pozycji partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii nie miałaby głębszego sensu bez przeprowadzenia uprzedniej, szczegółowej analizy norm prawnych dotyczących możliwości tworzenia hiszpańskich partii politycznych, ich finansowania, rywalizowania w wyborach do organów przedstawicielskich oraz ewentualnego tworzenia lub współtworzenia organów wykonawczych na szczeblu państwowym i regionalnym. Szczegółowie przedstawienie rozwiązań przyjętych przez hiszpańskiego ustawodawcę w omówionym powyżej zakresie pozwoli na przejście do analizy kolejnych zagadnień stanowiących przedmiot pracy badawczej.

Autorka skorzysta ponadto z metody porównawczej, pokazując w szczególności sposób podobieństwa i różnice w funkcjonowaniu systemów partyjnych poszczególnych wspólnot autonomicznych.

Należy także zaznaczyć, że pomimo faktu, iż proponowane rozważania będą dotyczyły zjawisk współczesnych, ich zrozumienie i wyjaśnienie będzie wymagało krótkiego zarysowania najważniejszych antecedenencji. W tym celu zastosowana zostanie także metoda historyczna.

Praca składa się z wykazu skrótów, którymi autorka posługuje się w pracy, ze wstępu wyjaśniającego założenia metodologiczne pracy, sześciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz indeksu nazwisk wymienionych w pracy.

Jak wstępnie zaznaczono już powyżej, w rozdziale pierwszym zawarte zostaną rozważania porządkujące kwestie o charakterze teoretycznym i definicyjnym. Rozdział drugi poświęcony będzie genezie podziałów socjopolitycznych w Hiszpanii istniejących obecnie na linii centrum — peryferie, a także antecedencom pojawienia się partii regionalnych w tym państwie oraz ich istnieniu do połowy lat 70. XX wieku. W rozdziale trzecim przedstawione zostaną prawne podstawy decentralizacji państwa oraz tworzenia partii politycznych we współczesnej Hiszpanii. Należy przy tym zaznaczyć, że bardzo syntetyczne przedstawienie tak obszernego zagadnienia będzie miało na celu wyeksponowanie tych elementów, które wpływają obecnie na powstanie i działanie partii regionalnych. W rozdziale czwartym omówiony zostanie problem finansowania partii politycznych we współczesnej Hiszpanii. W rozdziale piątym dokonana zostanie analiza pozycji hiszpańskich partii regionalnych w świetle zasad rywalizacji wyborczej i jej rezultatów na szczeblu państwowym oraz na ponadpaństwowym szczeblu europejskim. W rozdziale szóstym przeprowadzona zostanie natomiast analogiczna analiza dotycząca dwóch szczebli subpaństwowych: regionalnego i lokalnego. W tym miejscu należy także nadmienić, że w rozdziałach piątym i szóstym najdokładniejszej i najbardziej szczegółowej analizie poddana zostanie rywalizacja wyborcza partii regionalnych oraz jej konsekwencje na dwóch

szczeblach: państwowym i regionalnym. Podjęcie takiego działania badawczego wynika z faktu, że w przekonaniu autorki istnieje bardzo ścisły związek pomiędzy działaniem i rywalizowaniem partii regionalnych na tych dwóch szczeblach. To z kolei ma przełożenie na wyniki wyborcze uzyskiwane przez badane ugrupowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego i w wyborach lokalnych. Przeprowadzenie analizy politologicznej dotyczącej konsekwencji uzyskania reprezentacji przez hiszpańskie partie regionalne na szczeblu europejskim wykraczałoby jednak znacznie poza przyjęte ramy badawcze pracy, jej zakres w założeniach autorki ma dotyczyć bowiem wyłącznie Hiszpanii. Przedmiotem szczegółowych rozważań nie będą także wyniki partii regionalnych oraz ich konsekwencje w wyborach lokalnych. Aby tego dokonać, autorka musiałaby przeanalizować przypadki ponad ośmiu tysięcy reprezentacji wyłanianych w wyborach na poziomie gminy, co również byłoby działaniem znacznie wybiegającym poza ramy badawcze przyjęte na potrzeby niniejszego opracowania. W odniesieniu do szczebla europejskiego oraz lokalnego autorka ograniczy się zatem do pokazania działania ustawodawcy umożliwiającego hiszpańskim partiom regionalnym uzyskanie swojej reprezentacji w organach przedstawicielskich na tych dwóch szczeblach.

Wnioski rozproszone w sześciu rozdziałach pracy znajdują podsumowanie w zakończeniu, w którym autorka dokonuje także próby weryfikacji przyjętych hipotez badawczych.

Na zakończenie autorka chciałaby skierować słowa podziękowania do wszystkich osób, bez których powstanie tej pracy nie byłoby możliwe. Szczególne słowa wdzięczności kieruję do Profesora Jana Iwanka z podziękowaniem za długoletnią opiekę naukową i umożliwienie mi kontynuowania pracy badawczej w ramach swojego zespołu naukowego. Podziękowania za bardzo wnikliwie uwagi, bez których nadanie ostatecznego kształtu tej pracy byłoby zadaniem znacznie trudniejszym, a także za okazaną mi życzliwość, kieruję do Profesora Adama Jamroza. Dziękuję również dr Małgorzacie Lorenckiej za cenne uwagi, będące wskazówkami na drodze do ukończenia prac nad niniejszym projektem badawczym. W końcu słowa szczególnego podziękowania kieruję do moich najbliższych, którzy są dla mnie źródłem wsparcia i motywacji do kontynuowania wybranej przeze mnie drogi.

Rozdział 1

Rozważania definicyjne

1.1. Wprowadzenie

Podjęcie rozważań dotyczących partii regionalnych w Hiszpanii w świetle rozwiązań prawnych i ich sukcesów wyborczych, a także ich pozycji w państwowym systemie politycznym oraz w systemach regionalnych wymaga w pierwszej kolejności wyjaśnienia podstawowych pojęć, fundamentalnych dla prowadzonych badań. Jasne określenie definicji jest bardzo istotne ze względu na mnogość ujęć i prób ujmowania poszczególnych zjawisk w ramy teoretyczne.

Niewątpliwie do najważniejszych pojęć w tym zakresie należy zaliczyć takie, jak *podział socjopolityczny*, *grupa etniczna*, *narodowość*, *naród*, a także *partia regionalna* i *partia etnoregionalna*. Zadaniem autorki jest także określenie, jakie elementy hiszpańskiego systemu partyjnego będą przedmiotem rozważań w niniejszym opracowaniu.

1.2. Podziały socjopolityczne: determinanty i konsekwencje

Podjmując rozważania dotyczące partii regionalnych w Hiszpanii, należy w pierwszej kolejności przyrzeć się naturze zjawiska nazywanego w literaturze przedmiotu *podziałem* lub *rozłamem socjopolitycznym*¹. Pionierską pracą dotyczącą owego problemu była niewątpliwie publikacja pod redakcją Seymura Martina LIPSETA i Steina ROKKANA (1967). Jak zauważa Radosław MARKOWSKI (2009: 10—11):

¹ Tłumaczenie pojęcia *cleavage* jako *rozłamu*, a nie *podziału socjopolitycznego* proponuje na gruncie polskiej literatury przedmiotu Radosław MARKOWSKI (2009: 9).

Najistotniejsze przesłanie pracy Lipseta i Rokkana sprowadza się do tezy, iż kształt systemów partyjnych i wzorce głosowania w Europie Zachodniej w latach sześćdziesiątych są odbiciem strukturalnych rozłamów ukonstytuowanych w latach dwudziestych. Te z kolei mają swoje źródło w modelach budowy państw narodowych i procesie demokratycznego otwarcia się ich systemów politycznych, w trakcie których poszczególne grupy społeczne ulokowane zostały w opozycji do siebie nawzajem. [...] W konsekwencji, najczęściej cytowane zdanie politologii porównawczej ostatniego półwiecza [...] brzmi: „systemy partyjne lat sześćdziesiątych odzwierciedlają [...] — pomimo kilku znaczących wyjątków — struktury podziałów lat dwudziestych”.

Problem polega jednak na tym, że odniesienie założeń owej koncepcji do przypadku hiszpańskiego wydaje się bezcelowe, jak zauważył bowiem Juan José LINZ (1979: 24), system partii w Hiszpanii nie spełnia warunków modelu wielofazowego rozwoju zaproponowanego przez LIPSETA i ROKKANA. W tym zakresie LINZ odsyła wręcz czytelnika do przeanalizowania rozważań dotyczących odmienności przypadku hiszpańskiego zamieszczonych przez autorów we wstępie do przytoczonego powyżej opracowania (LIPSET, ROKKAN, 1967: 42—43).

Rozważania dotyczące partii regionalnych w Hiszpanii oznaczają w dużej mierze konieczność zbadania natury konfliktu centrum — peryferie, dlatego bardziej uzasadnione w tym wypadku wydaje się odejście od zaproponowanej przez LIPSETA i ROKKANA Parsonsowskiej *teorii integracji społecznej* na rzecz zastosowania zaproponowanej przez Radosława MARKOWSKIEGO *teorii konfliktu*.

Radosław MARKOWSKI (2009: 14) wskazuje, że *teoria konfliktu* zakłada, co następuje:

- 1) społeczeństwa podlegają ciągłej zmianie;
- 2) społeczeństwa pozostają w permanentnym stanie niezgody i konfliktu;
- 3) każdy segment społeczeństwa przyczynia się do jego dezintegracji i zmiany;
- 4) każde społeczeństwo bazuje na przymusie stosowanym przez jednych członków społeczeństwa względem innych.

Autor zaleca także (IBIDEM, s. 15), aby badacz socjokulturowego elementu takiego rozłamu skoncentrował się na zbadaniu trzech elementów:

- 1) identyfikacji co najmniej dwóch grup o przeciwstawnych interesach;
- 2) odtworzeniu sposobu, w jaki udostępniane są jednostkom zasoby do wykorzystania w tym konflikcie;
- 3) analizie sposobów zaangażowania poszczególnych grup społecznych w konflikt polityczny nastawiony na realizację ich interesów (w stosunku do nowych kwestii spornych).

Radosław MARKOWSKI (2009: 16) zwraca także uwagę na istotny aspekt powstawania rozłamów socjopolitycznych, zakładając, że powstają one tylko tam, gdzie istnieją klarowne granice zewnętrznie i terytorialnie skonsolidowanego systemu władzy.

Wszelkie przytoczone powyżej założenia mogą być skutecznym narzędziem służącym do zbadania natury konfliktu centrum — peryferie na gruncie hiszpańskim, trudno bowiem nie zgodzić się ze stwierdzeniem, że hiszpańskie społeczeństwo podlega ciągłej zmianie. Należy także zauważyć, że poszczególne jego segmenty pozostają w permanentnym stanie niezgody i konfliktu, co w kontekście linii centrum — peryferie uzasadnia zarówno istnienie i działanie partii regionalnych, jak i etnoregionalnych. Hiszpańskie konflikty wewnętrzne wiążą się też w dużej mierze z zastosowaniem przymusu przez jednych członków społeczeństwa względem innych, choćby w wymiarze systemu stanowionych w państwie aktów prawnych.

Przyjęte powyżej kryteria oraz analiza historycznego rozwoju poszczególnych podziałów społecznych pozwalają niewątpliwie na wyodrębnienie co najmniej kilku grup o przeciwstawnych interesach. Rozpatrzenie aktualnie obowiązujących rozwiązań prawnych dotyczących możliwości podejmowania decyzji politycznych przez określone grupy w sprawach ich dotyczących pozwala zrozumieć, w jaki sposób udostępniane są jednostkom zasoby do wykorzystania w tym konflikcie². Ten element rozważań umożliwia także przyjęcie założenia, że hiszpańskie partie regionalne działają w ramach skonsolidowanego systemu władzy o wyraźnie zaznaczonych granicach. Analiza funkcjonowania tego typu partii na hiszpańskiej scenie politycznej pozwala natomiast na zrozumienie sposobów zaangażowania poszczególnych grup społecznych w konflikt polityczny nastawiony na realizację ich interesów.

Radosław MARKOWSKI (2009: 16—18) przedstawia dynamikę procesu powstawania *rozłamów socjopolitycznych* w oparciu o następujące cztery założenia:

1. Rozłamy socjopolityczne są trwałym produktem konfliktów społecznych.
2. Rozłamy socjopolityczne zmieniają realia społeczne, z których wyrastają.
3. Gdy rozłamy przekształcą się z chaotycznych konfliktów w zinstytucjonalizowane opozycyjne struktury, ich dalsze trwanie (lub zanik) zależą od wielu „sprzężeń zwrotnych”, odnoszących się głównie do organizacji i tożsamości.
4. Rozłamy mają polityczne konsekwencje.

W pierwszym założeniu autor wychodzi od stwierdzenia, że nie wszystkie konflikty społeczne generują rozłamy. Powodują je tylko te z nich, które są dostatecznie intensywne i długotrwałe. Oznacza to, że skonfliktowane grupy muszą mieć poczucie, że waga podejmowanego przez nie problemu jest bardzo duża, a trwałość tej świadomości musi istnieć co najmniej przez kilka pokoleń. Wynikiem trwania takich konfliktów jest uformowanie się przeciwstawnych „obozów”, które kształtują poczucie identyfikacji z określoną grupą. Nie są to

² Szerzej na temat zasad funkcjonowania ustroju współczesnej Hiszpanii i związanych z tym możliwości stanowienia prawa na szczeblu centralnym i regionalnym zob. w: IWANEK, 1989: 356—394; MYŚLIWIEC, 2011a: 113—153.

jednak procesy samoistne. Aby one zaistniały, potrzebne jest stabilne i wyraziste przywództwo, które sprecyzuje konkretne cele do osiągnięcia, a także zajmie się stworzeniem sprawnej organizacji (IBIDEM, s. 16).

W drugim założeniu autor przyjmuje, że aby rozłamy socjopolityczne zmieniły realia społeczne, muszą być one rozłamami „prawdziwymi”. Oznacza to, że grupy ludzi tworzących poszczególne „obozy” muszą uważać się za przeciwstawne, odrębnie się nazywać i bronić zasad swojej odmienności. Podstawą przynależności do takiej grupy jest przy tym psychologiczna samoidentyfikacja. Należy także podkreślić, że owe grupy są organizowane przez partie polityczne lub innego rodzaju organizacje, które przez daną grupę są uznawane za swoją reprezentację (IBIDEM, s. 17).

W trzecim założeniu Radosław MARKOWSKI odnosi się do problemu trwania lub zaniku *rozłamu socjopolitycznego*. W tym zakresie należy przyjąć, że zależy to w głównej mierze od „sprzężeń zwrotnych” odnoszących się do spraw tożsamości i organizacji.

W zakresie „sprzężeń zwrotnych” odnoszących się do tożsamości rozłamy socjopolityczne będą uzależnione od procesów związanych z podkreśleniem grupowej tożsamości. W jej kształtowaniu i podtrzymywaniu ważną rolę odgrywają takie elementy, jak komunikacja, indoktrynacja, kontrola społeczna dotycząca relacji „my” — „oni”, wyjaśnienie, o co toczy się spór, a także uzasadnianie, dlaczego ten właśnie spór jest ważniejszy od innych kwestii społecznych. Niezwykle istotne jest także to, aby członkowie danej grupy doświadczali konsekwencji istnienia danego konfliktu w życiu codziennym, w ten sposób kształtowany jest bowiem ich stosunek do rzeczywistości. Ważne jest też to, aby doświadczanie codzienności związanej z danym konfliktem było istotnym elementem uzupełniającym proces socjalizacji nowych pokoleń do zinstytucjonalizowanych opozycji i sporów (IBIDEM, s. 18).

Nie mniejsze znaczenie dla utrwalenia się rozłamu socjopolitycznego lub jego zaniku mają „sprzężenia zwrotne” odnoszące się do spraw organizacji. W tym zakresie jedną z kluczowych spraw jest kwestia instytucjonalizacji procesu wyłaniania przywództwa jako instytucji. Element ów ma szczególne znaczenie po pierwszej wymianie liderów, utrwalenie rozłamu lub rozpoczęcie procesu jego zanikania będzie bowiem zależało w dużej mierze od umiejętności wyłonienia nowych, równie charyzmatycznych liderów i wizjonerów.

Nie bez znaczenia jest także sprawa cech charakteryzujących organizację reprezentującą interesy danej grupy. Aby dany podział się utrwalił, musi ona po pierwsze zapewnić sobie organizacyjny monopol na reprezentowanie danej strony konfliktu. Po drugie musi mieć zdolność do pozyskiwania odpowiednich środków umożliwiających prowadzenie skutecznej działalności. Po trzecie musi uzyskać wpływy w licznych i funkcjonalnie zróżnicowanych instytucjach przedstawicielskich, zapewniających zaspokojenie różnych potrzeb członków reprezentowanej grupy. W końcu po czwarte musi także zadbać o spójność

i koordynację działania tak różnych i licznych instytucji i organizacji (IBIDEM, s. 18).

W czwartym założeniu Radosław MARKOWSKI przyjął, że rozłamy socjopolityczne mają konsekwencje polityczne. Oznacza to między innymi udzielenie odpowiedzi na pytanie, kim są aktorzy gry politycznej uprawomocnieni do reprezentowania danej strony konfliktu. Analiza tego problemu pozwala również znaleźć odpowiedź na pytanie, w czyich rękach jest realna władza związana z efektywnym nabywaniem i dysponowaniem zasobami niezbędnymi do skutecznej artykulacji oraz implementacji decyzji politycznych. Kolejną konsekwencją polityczną rozłamów socjopolitycznych jest nabycie przez poszczególne strony konfliktu zinstytucjonalizowanego, choć różnego wpływu na podkreślanie wagi kwestii publicznych oraz nagłaśnianie i bronienie swoich racji. To w konsekwencji pozwala w mniejszym lub większym stopniu wywierać wpływ na politykę państwa, a także wpływać na rozwiązania instytucjonalne, np. na regulacje konstytucyjne (IBIDEM).

Zaproponowana przez Radosława MARKOWSKIEGO koncepcja dotycząca rozłamów socjopolitycznych doskonale wpisuje się w ramy charakterystyki współczesnej demokracji zaproponowanej przez Roberta A. DAHLA. Skoro bowiem w założeniach tego autora stara — monistyczna — koncepcja demokracji przekształciła się w pluralistyczny system polityczny, to naturalną tego konsekwencją jest konieczność uznania różnorodności grup interesu funkcjonujących w ramach jednego państwa. Oznacza to zatem, że o ile w starożytności frakcje i konflikty uchodziły za czynnik destrukcyjny, o tyle współcześnie konflikt polityczny uznawany jest za normalny, nieuchronny, a nawet pożądany składnik demokracji (DAHL, 1995: 48). Zgodnie zatem z koncepcją MARKOWSKIEGO (2009: 19):

Współczesne kształtowanie się (a co za tym idzie ich ujmowanie w analizach naukowych) rozłamów socjopolitycznych winno być traktowane jako proces instytucjonalizacji konfliktu [...]. Innymi słowy „rozłam” to zjawisko zażegnanego ‘otwartego’ konfliktu, świadczące o zaniku radykalizmu i polaryzacji politycznych opozycji i ukształtowania się opozycyjnych, acz umiarkowanych przeciwstawnych obozów.

Założenia koncepcji zaprezentowanej na gruncie polskiej nauki przez Radosława MARKOWSKIEGO mogą być bardzo pomocne podczas prowadzenia rozważań dotyczących pozycji partii regionalnych w hiszpańskim systemie politycznym, ich analiza w kontekście hiszpańskim pozwoli bowiem na stwierdzenie, jak w owym państwie przebiega proces instytucjonalizacji konfliktu istniejącego na linii centrum — peryferie.

1.3. Pojęcie grupy etnicznej

Pojęcie grupy etnicznej było i jest przedmiotem licznych analiz naukowych. Teoretyczne aspekty owego zjawiska interesują zarówno politologów, jak i historyków, socjologów, antropologów kultury oraz prawników. Dlatego też przytoczenie jednej, najbardziej adekwatnej definicji owego pojęcia wydaje się zadaniem niewykonalnym, ponieważ w zależności od obranej perspektywy eksponowane są inne elementy charakteryzujące to zjawisko. Podejmując jednak rozważania dotyczące partii regionalnych, nie sposób nie przytoczyć choć kilku stanowisk ułatwiających zrozumienie problemu, analizując bowiem niezwykle bogaty stan literatury, zarówno polskiej, jak i zagranicznej, łatwo zagubić się w gąszczu zawitych wyjaśnień, czym jest grupa etniczna.

Jedno z najczęściej eksponowanych założeń pojawiających się w wielu definicjach grupy etnicznej wskazuje na to, że etniczność jest ściśle powiązana z urodzeniem i więzami krwi. Ten element definicyjny omawianego zjawiska jest szczególnie widoczny w pracach autorów publikujących na gruncie północnoamerykańskim. Stanowisko takie zajmuje między innymi Milton Jacob ESMAN. Autor zakłada, że przynależność do grupy etnicznej wynika z faktu urodzenia się w danej grupie. Poczucie przynależności pozwala jednostce na zbudowanie własnego obrazu owej grupy, ale także na odróżnienie jej od innych wspólnot tego typu. Poczucie tak silnej więzi budzi również poczucie solidarności wśród członków grupy etnicznej (ESMAN, 1994: 27).

W zbliżony do ESMANA sposób swoją koncepcję grupy etnicznej przedstawia Donald HOROWITZ. Twierdzi on, że etniczność jest powiązana z urodzeniem i więzami krwi. Tożsamość etniczna jest dla większości członków związana z faktem ich urodzenia w ramach tej samej grupy. Zdaniem autora najważniejszą cechą charakterystyczną jest tutaj indywidualne pochodzenie jednostek, ale w tym zakresie mogą być ustanawiane wyjątki. Pomimo faktu, że tożsamość etniczna jednostki jest dość trudna do zmiany, nie jest to jednak proces niemożliwy. Takie zmiany, choć niezwykle rzadko, czasami się zdarzają (HOROWITZ, 1985: 52). HOROWITZ przyjmuje także, że wspólne pochodzenie ważne jest nie tylko dla jednostki, ale i dla tożsamości całej grupy, pokazuje bowiem, że jest to wspólnota kilkupokoleniowa, trwała i niezależna. Z tego też powodu dla członków wspólnoty etnicznej urodzenie jest elementem o etniczności decydującym, etniczność jest bowiem oparta na micie wspólnego pochodzenia, posiadania wspólnych przodków, co ma się wiązać z posiadaniem określonych cech, które uważa się za wrodzone (IBIDEM). Najwcześniejsze koncepcje dotyczące pochodzenia etnicznego koncentrowały się wręcz na cechach fizycznych członków danej grupy (np. określony kształt czaszki, profil nosa czy też pewne cechy budowy całego ciała), na których kształtowanie miała wpływ otrzymana pula genów. Takie podejście można było jednak zastosować tylko do grup mało

mobilnych, w których ludność reprodukowała się w ramach określonej wspólnoty, endogamiczne pochodzenie umożliwiało bowiem reprodukcję podobnych do siebie członków grupy (IBIDEM). Z czasem ta koncepcja zaczynała tracić rację bytu, gdyż pojawiły się nowe możliwości wejścia do grupy, inne niż urodzenie, takie jak nawrócenie, zawarcie małżeństwa z członkiem grupy, przejście do grupy, „zapomnienie” o swoim pochodzeniu, a także pojawienie się podgrup w ramach dotychczasowej grupy etnicznej. Jak zauważa HOROWITZ (1985: 53), w takiej sytuacji grupy o różnym pochodzeniu, lecz zamieszkujące blisko siebie, po pewnym czasie zaczynają być coraz bardziej do siebie podobne i te różnice zanikają.

Donald HOROWITZ (1985: 53) zauważa zatem, że definiując pojęcie grupy etnicznej, trudno nie zgodzić się z Enid SCHILDKROUT, która twierdzi, że „minimalne kryteria definicyjne grupy etnicznej [...] to koncepcja wspólnego pochodzenia, opartego na wspólnym pokrewieństwie oraz świadomość odmienności w zakresie posiadania własnych cech kulturowych”. Założenie to jest w pewnym sensie bliskie Weberowskiej koncepcji „subiektywnej wiary” we „wspólne pochodzenie [...] niezależnie od istnienia bądź nie obiektywnych więzów krwi” (WEBER, 1968: 389).

Zdecydowanie inne podejście do definiowania pojęcia *grupa etniczna* cechuje autorów publikujących wyniki swoich badań na gruncie europejskim, a w szczególności w Europie Środkowej i Wschodniej. Pomimo faktu, że w ich pracach pojawia się czasem także wątek urodzenia i więzów krwi, to jednak znacznie częściej eksponują oni fakt dzielenia wspólnej kultury. Zaznaczają przy tym także, że najczęściej grupy etniczne od narodowości i narodów różni fakt nieposiadania kultury wysokiej.

Do najważniejszych koncepcji zaproponowanych w takim ujęciu należy zaliczyć niewątpliwie prace Floriana ZNANIECKIEGO, który — posługując się pojęciem *lud* na określenie *grupy etnicznej* — zwraca się przeciwko wszelkim koncepcjom naturalistycznym, wychodzi wręcz z założenia, że każdy lud, jak i naród jest wyłącznie fenomenem kulturowym (ZNANIECKI, 1990: XIV). Autor ten pisał u progu XX wieku, że lud jest grupą społeczną o bardzo luźnej strukturze, która: „Wyodrębnia się od szerszego otoczenia społecznego na tej wyłącznie zasadzie, że członkowie jego posiadają pewne wspólne a swoiste cechy kulturalne, których brak nieczłonkom” (IBIDEM, s. 363—364). Zdaniem ZNANIECKIEGO (1973: 57) *lud* to także grupa dość hermetycznie zamknięta i konserwatywna w podejściu do swojej tradycji, która „nie dopuszcza w swoim obrębie żadnego kulturalnego zróżniczkowania [...]”; wszystkie te wartości kulturalne, które go różnią od obcych, mają być wspólne i jednakowe dla wszystkich jego członków”. ZNANIECKI (1990: XXIII) podkreślał także, że zasadniczą granicę pomiędzy ludem i narodem stanowi piśmiennictwo. Zdaniem autora kultury ludowe to kultury niepiśmienne, różniące się od narodowych kultur piśmiennych brakiem instytucji przodowników kultury.

Brak wysokiej kultury u grup etnicznych jest także elementem akcentowanym w koncepcji Miroslava HROCHA. Autor charakteryzuje grupy etniczne jako wspólnoty, które mają „słabą, często naruszoną (albo zupełnie żadną) tradycję wysokiej kultury wyrażonej we własnym języku i w większości też niepełną strukturę społeczną (zazwyczaj nie należeli do nich członkowie klas rządzących i elit)” (HROCH, 2003: 8). Autor zauważa, że grupy te „żyły na terenach wieloetnicznych monarchii (albo narodów państwowych), których język urzędowy był im równie obcy, jak ich kultura” (IBIDEM, s. 9). Taka sytuacja powodowała, że jedyną drogą do społecznego postępu i awansu członków owych grup była konieczność przyjęcia tożsamości, jak i języka narodu państwowego.

Na podobne cechy grupy językowo-etnicznej wskazuje Józef CHLEBOWCZYK. Zgodnie z jego założeniami „społeczności” te cechuje wyraźnie plebejski charakter. Autor zauważa, że historycznie rzecz ujmując, były to zbiorowości, które pod względem socjalnym składały się prawie wyłącznie z warstw niższych, głównie chłopstwa, a w nielicznych środowiskach miejskich także z drobno-mieszczanstwa. Należące do tych samych grup klasy posiadające i oświecone ulegały natomiast w ciągu kolejnych stuleci asymilacji z narodami państwowymi. Przyczyną takiego stanu rzeczy była najczęściej utrata własnej państwowości czy też zupełny jej brak (CHLEBOWCZYK, 1983: 22).

Antonina KŁOSKOWSKA (1996: 19) zauważa natomiast, że istnieje wiele określeń odnoszących się do pojęcia grupy etnicznej, lecz zwraca uwagę na dwa typy zbiorowości określanych tą nazwą. Pierwszą z nich są grupy etniczne pierwotne lub archaiczne, określane także jako tradycyjne. Zgodnie z koncepcją autorki są to małe społeczności powiązane ściśle z określonym terytorium, którego nie traktują tylko jako podstawy swojego bytu, ale przypisują mu także znaczenie symboliczno-magiczne. Członkowie takiej grupy są powiązani „związkami sąsiedzkimi, o kulturze folklorystycznej, ludowej, bardzo jednolitej dla całej społeczności i mało zmiennej, tradycyjnej”. Brakuje im przy tym „świadomości historycznej i samorefleksji, ale ze względu na bliskość kontaktów i nawykowy charakter podobieństwa zachowań stanowią oni ścisłą wspólnotę”. Drugim typem zbiorowości są natomiast „grupy etniczne cząstkowe i rozproszone zbiory o podobnej kulturze tradycyjnej, funkcjonujące w obrębie większych społeczeństw” (KŁOSKOWSKA, 1996: 19). Wyróżnia się je na podstawie kontrastu wobec dominującej kultury dużego, rozwiniętego społeczeństwa. Warto przy tym zaznaczyć, że grupy etniczne tego typu mogą, ale wcale nie muszą zamieszkiwać określonego, zwartego terytorium. Jej członkowie mogą sami tworzyć lokalne skupiska (np. dzielnice imigrantów pochodzących z określonego państwa w wielkich miastach), mogą zostać przymusowo osiedleni na określonym terytorium (por. tworzenie rezerwatów dla ludności indiańskiej) lub mogą żyć rozproszeni w ramach większego społeczeństwa. Kultura tego typu zbiorowości etnicznych nie jest przy tym jednolita. Konieczność życia w otoczeniu kultury dominującej powoduje, że muszą one dostosować się do zaistnia-

łych warunków. Stosunek do kultury dominującej może przyjąć cztery różne formy: witalizmu, autonegatywizmu, natywizmu oraz kontrakulturacji (NOWICKA, 1972: 19—22; BÄCKER, 2000: 11—13; BÄCKER, 2006: 102). Dwie pierwsze z wyżej wymienionych form mają charakter aprobatywny w stosunku do kultury dominującej. Witalizm polega na przejmowaniu elementów kultury dominującej jako swojej własnej, nie oznacza to jednak zaprzeczenia lub wyparcia się kultury dla owej grupy pierwotnej, pojęciem tym określa się bowiem kreowanie swojej nowej tożsamości w oparciu o wzorce zaczerpnięte z kultury dominującej (BÄCKER, 2006: 102). Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w przypadku autonegatywizmu: polega on na przejmowaniu elementów kultury dominującej przy jednoczesnym negowaniu i wypieraniu kultury pierwotnej dla danej grupy. Dwie pozostałe formy postaw w stosunku do kultury dominującej mają na celu przeciwstawienie się jej. Natywizm jest świadomym dążeniem „członków społeczeństwa do odnowy lub uwiecznienia wybranych aspektów własnej kultury” (NOWICKA, 1972: 19). Jak zauważa Roman BÄCKER (2000: 11—12): „Kategoria ta odnosi się do tych nurtów w społeczeństwach o zniszczonej lub właśnie ulegającej zniszczeniu dawnej kulturze, które w jakikolwiek sposób dążą do odnowy swoich tradycyjnych wzorów kulturowych”. Starań mających na celu utrwalenie niezniszczonych i jeszcze istniejących elementów własnej kultury nie cechuje przy tym wrogi stosunek do kultury dominującej. Ten element różni postawę natywistyczną od kontrakulturacyjnej, kontrakulturacja polega bowiem na dążeniu do zachowania lub restauracji rodzimych wzorców kulturowych przy jednoczesnym negowaniu i aktywnej eliminacji wszelkich przejawów i wpływów kultury dominującej. Można zatem powiedzieć, że natywizm jest postawą przeciwną autonegatywizmowi, a kontrakulturacja witalizmowi (IBIDEM, s. 12).

Istnienie dwóch sposobów patrzenia na problem grup etnicznych — przez pryzmat wspólnego pochodzenia lub dzielenia tej samej kultury — zaowocował powstaniem definicji łączących owe dwa podejścia. Można to na przykład zaobserwować w pracach Craiga CALHOUNA. Zakłada on, że zjawiska etniczności nie można definiować jedynie poprzez pryzmat więzów krwi. W koncepcji CALHOUNA (2007: 64—65)

Etniczność zajmuje pozycję gdzieś pomiędzy pokrewieństwem i narodowością. Tożsamości etniczne stały się ważne historycznie wszędzie tam, gdzie poszczególne grupy wchodziły ze sobą w interakcję na wspólnym terytorium. [...] Etniczność jest zatem nie tylko rozszerzeniem pokrewieństwa, ale określeniem sposobu powstawania tożsamości zbiorowych, gdy różne więzy pokrewieństwa, tradycje i inne sposoby przekazywania wspólnej kultury znajdują się w szerszej przestrzeni społecznej, gdzie większość interakcji nie wynika już tylko z pokrewieństwa i kultury, jak to jest wewnątrz danej grupy.

Warto zauważyć, że w zaproponowanej definicji autor wskazuje nie tylko na czynniki wewnętrzne — fakt wspólnego pochodzenia i dzielenia tej samej

kultury — ale również na czynniki zewnętrzne, które pozwalają członkom danej grupy wyróżnić się na tle innych zbiorowości, z którymi wchodzi w określone relacje. CALHOUN w dalszych rozważaniach stwierdza, że

etniczność staje się najbardziej widoczna na granicy między wewnętrznymi sposobami organizacji życia grupowego [...] a postrzeganiem zewnętrznym, to jest przypisywaniem jej określonego charakteru przez pozostałych mieszkańców tego samego większego miasta lub państwa czy uczestników tej samej gospodarki. Wewnętrznie grupa etniczna może być zorganizowana za pomocą więzów pokrewieństwa i pochodzenia lub może wytworzyć swój własny system kategorii i relacji. Z zewnątrz, w zestawieniu z innymi grupami etnicznymi lub państwem, funkcjonuje ona jako kategoria, której członkowie są jednorodni «etnicznie» (IBIDEM, s. 65—66).

Na gruncie polskiej literatury przedmiotu podobne stanowisko proponuje Walter ŻELAZNY (2006: 84). Autor stwierdza, że grupa etniczna jest

niedobrowolną grupą społeczną, która w sensie genetycznym jest kontynuacją i reprodukcją samej siebie i swojego „sensu”, która zajmuje symboliczne naczelnie miejsce w świecie na zasadzie etnocentrycznej, w sensie społecznym obowiązuje ją więź etniczna polegająca na odróżnieniu „swoich” od „obcych”, jest definiowana i postrzegana przez siebie i innych. Hierarchizuje się symbolicznie wśród innych grup, przy czym grupy etniczne, które w tej hierarchizacji zajmują, jej zdaniem, miejsce nad nią, uważa za dyskryminujące ją.

Podsumowując powyższe rozważania, można przyjąć na potrzeby niniejszego opracowania jedną definicję, łączącą wymienione powyżej elementy. Grupę etniczną tworzą mianowicie jednostki, które łączy wspólne pochodzenie (więzy krwi lub fakt urodzenia na wspólnym terytorium), które dzielą tę samą kulturę (choć nie zawsze posiadają tradycję kultury wysokiej) i język (choć często nie posiada on formy literackiej). Ważnym elementem jest również fakt, że od innych grup tego samego typu odróżnia je zespół cech wyraźnie dla niej charakterystycznych.

Analizując problem etniczności na gruncie europejskim w perspektywie historycznej ostatnich 200 lat, należy stwierdzić, że zjawisko to zostało niewątpliwie wzmocnione przez XIX-wieczne idee określane jako *nacjonalizm kulturowy* oraz przez ukształtowaną nieco później koncepcję prawa narodów do samostanowienia. U progu XX wieku zaowocowała ona upadkiem niektórych imperiów europejskich, na których gruzach pojawiły się nowe państwa, w tym również i Polska. Ostateczny upadek europejskich imperiów kolonialnych po II wojnie światowej wywarł natomiast ogromny wpływ na umocnienie się poczucia odrębnej tożsamości w wielu regionach świata. Dał on między innymi impuls do rozpoczęcia procesów definiowania nowych relacji politycz-

nych w Azji i w Afryce. W wielu przypadkach ich przeprowadzenie okazało się niezwykle trudne właśnie ze względu na tłumione tam latami podziały etniczne. Jednakże procesy te nie miały znaczenia tylko dla byłych kolonii pozaeuropejskich, na zasadzie sprzężenia zwrotnego zaczęły także oddziaływać na wyobraźnię Europejczyków³. Proces ten został dodatkowo wzmocniony w wielu państwach Europy Zachodniej przez przyznanie regionom szerszych uprawnień politycznych. Innymi słowy osłabienie europejskich struktur państwowych po II wojnie światowej oraz rozpoczęcie procesu integracji europejskiej skłoniły historyczne podmioty funkcjonujące w ramach określonych państw do zabiegania o wzmocnienie swojej pozycji politycznej. Jak zauważa Donald HOROWITZ (1985: 15), jeżeli przeanalizujemy różne linie podziałów w rywalizacji o rzadkie zasoby czy dobra, to dojdziemy do wniosku, że ludzie w walce o nie częściej organizują się wzdłuż podziałów etnicznych niż jakichkolwiek innych, np. w ramach klas społecznych.

Dokonując analizy systemu partyjnego jakiegokolwiek państwa europejskiego, należy zatem pamiętać o tym, że pomimo faktu, iż w wydaniu europejskim problem etniczności wydaje się znacznie mniej istotny niż w innych regionach świata, to jednak nadal pozostaje jednym z głównych podziałów socjopolitycznych. Trudno nie zgodzić się ze stanowiskiem Donalda HOROWITZA twierdzącego, że poziom identyfikacji obywateli z państwem w Europie Zachodniej jest dużo wyższy niż gdziekolwiek indziej na świecie (IBIDEM, s. 19). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest zapewne fakt, że historycznie ugruntowane państwa i wykształcone w nich wzorce rywalizacji politycznej nie budzą tylu emocji, co utworzone niedawno w Azji czy w Afryce. Zachodni Europejczycy mieli dostatecznie dużo czasu na zaakceptowanie istniejących granic i wzorów zachowań politycznych, zaowocowało to wykształceniem przez każdego z nich kilku poziomów tożsamości. Poziom przynależności regionalnej (etnicznej) bywa zatem bardzo silny, ale zazwyczaj nie jest on jedynym poziomem przynależności. Dla przeciętnego Europejczyka równie ważna okazuje się przynależność do danego państwa czy wręcz do struktur europejskich⁴. Nie zmienia to jednak faktu, że proces integracji europejskiej w sposób zdecydowany wpłynął na zmianę politycznego znaczenia tworzących Unię państw oraz tworzących

³ Przykładem efektu tego rodzaju sprzężenia zwrotnego było utworzenie na ziemiach hiszpańskich organizacji o nazwie Kraj Basków i Wolność (ETA — *Euskadi Ta Askatasuna*), o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

⁴ Dobry przykład ilustrujący to zjawisko można odnaleźć w wynikach badań przeprowadzonych w 2011 roku przez Instytut Nauk Politycznych i Społecznych w Barcelonie. Wskazują one na to, że największa liczba badanych respondentów będących mieszkańcami regionu (dokładnie 37,4%) określa swoją tożsamość jako tak samo hiszpańską, jak i katalońską. W tym samym badaniu 18,3% respondentów zadeklarowało ją jako wyłącznie katalońską, 22,8% bardziej katalońską niż hiszpańską, 5,5% bardziej hiszpańską niż katalońską i 6,4% wyłącznie hiszpańską. Zob. *Sondeig d'Opinió Catalunya 2010*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2012, s. 36.

owe państwa regionów. Dlatego też w kontekście owych zmian nie powinien dziwić coraz większy wpływ znaczenia podziałów etnicznych na sposób rywalizacji politycznej.

Ciekawa z punktu widzenia prowadzonych tu rozważań jest także koncepcja Donalda HOROWITZA (1985: 20) dotycząca kluczowych czynników wpływających na politykę państw europejskich. Autor zalicza do nich religię, nacjonalizm oraz klasowość i uzależnia znaczenie podziałów etnicznych w danym państwie od ich relacji z pojęciem klasowości. Aby je opisać, Donald HOROWITZ podzielił systemy etniczne na zhierarchizowane, w których podziały klasowe pokrywają się z podziałami etnicznymi, oraz niezhierarchizowane (równoległe), w których podziały klasowe nie pokrywają się z podziałami etnicznymi (IBIDEM, s. 22). Autor traktuje je jednak tylko jako typy idealne, trudne do odnalezienia w realiach współczesnej Europy Zachodniej w czystej postaci.

Obierając rozważania Donalda HOROWITZA za punkt wyjścia, można przyjąć założenie, że systemy zhierarchizowane to systemy heteronomiczne. W takich systemach politycznych zaobserwować można strukturę podporządkowania jednej grupy etnicznej drugiej. Podporządkowanie to może dotyczyć wielu aspektów związanych z relacjami pomiędzy grupą lub grupami panującymi i podporządkowanymi. Jednakże z punktu widzenia rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu najistotniejsza będzie konieczność podporządkowania się etnicznych grup rządzonej grupie lub grupom rządzącym w zakresie ustanowionych dla nich przepisów prawa, nie zawsze zgodnych z ich interesem lub wolą. Najbardziej charakterystyczną cechą tego systemu jest zatem brak możliwości uchwalania aktów prawnych w randze ustawy, czyli brak możliwości samodzielnego decydowania przez grupy etniczne podporządkowane w sprawach dla danej wspólnoty (a nie dla całego państwa) najważniejszych. Przyjęcie takiego rozwiązania, wyróżniającego jedne grupy etniczne przy jednoczesnej marginalizacji politycznej innych, może prowadzić do pojawienia się poważnych konfliktów wewnątrz danego państwa.

Relacje te inaczej przedstawiają się w przypadku systemów niezhierarchizowanych (równoległych). Skoro w ich ramach nie występuje zjawisko podporządkowania jednej grupy etnicznej drugiej, to można je określić jako systemy autonomiczne. Oznacza to, że w ramach jednego systemu politycznego różne grupy etniczne mogą mieć możliwość osobnego decydowania w sprawach dla danej grupy najważniejszych poprzez możliwość uchwalania ustaw w określonym przez przepisy prawa zakresie. W takich systemach ryzyko wystąpienia poważnego konfliktu politycznego zdecydowanie maleje. Jak zauważa Donald HOROWITZ, w systemach niezhierarchizowanych elity poszczególnych grup etnicznych zachowują się tak samo jak państwa w układzie międzynarodowym: ich działania są pewnym rodzajem dyplomacji, przejawiającej się w zawieraniu w ramach państwa różnych sojuszy tak, jak dzieje się to w polityce międzynarodowej (IBIDEM, s. 31).

Obserwując procesy polityczne zachodzące w demokratycznych państwach europejskich (szczególnie w zachodniej części kontynentu), łatwo zatem zauważyć, że era systemów heteronomicznych dobiega w nich końca. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest zapewne fakt recepcji zasady równości. Umożliwia ona między innymi równy dostęp wszystkich obywateli państwa do wykształcenia. Dzięki temu wielu reprezentantów etnicznych grup podporządkowanych kształci się i uzyskuje wysoki status społeczny, ale nie odcina się już — jak to miało często miejsce w przeszłości — od swoich kulturowych korzeni i nie wstydzi się własnego pochodzenia. Osiągnięty dzięki wykształceniu status społeczny, połączony z wolą działania na rzecz politycznego upodmiotowienia wspólnoty, z której określone jednostki się wywodzą, ma w realiach współczesnej Europy daleko idące konsekwencje. Czynniki te skłaniają często przedstawicieli poszczególnych grup etnicznych występujących do tej pory w państwie jako grupy rządzone i podporządkowane do podjęcia działań na rzecz zmiany istniejącego stanu rzeczy. Dążenia owe mogą pójść przy tym w kilku kierunkach. W pierwszym przypadku grupa podporządkowana może próbować podnieść znaczenie swojej grupy bez uszczerbku dla istniejącej hierarchii. W drugim może zacząć dążyć do przekształcenia systemu heteronomicznego w autonomiczny. W trzecim może zacząć dążyć do zdominowania grupy dotychczas rządzącej. Czwarty scenariusz wiąże się natomiast z zażądaniem niepodległości.

Bezsporny jest fakt, że zdecydowana większość europejskich grup etnicznych dąży współcześnie do możliwości wpływania na dotyczące ich decyzje polityczne, zakres tego wpływu jest jednak uzależniony od wielkości i politycznej siły danej grupy, która z kolei wiąże się nie tylko z prostą sumą tworzących ją jednostek, ale przede wszystkim z faktem posiadania skutecznie działających elit politycznych, cieszących się znacznym poparciem jednostek ową grupę tworzących. I tak grupy relatywnie małe i słabe politycznie mogą co najwyżej próbować wpływać na decyzje polityczne podejmowane w skali lokalnej, regionalnej lub państwowej. To pozwala im na nieznaczne podniesienie znaczenia swojej grupy w ramach istniejącego systemu. Grupy relatywnie duże i posiadające silne elity polityczne cieszące się poparciem mieszkańców regionu mogą natomiast podejmować próby odgrywania aktywnej roli na wszystkich szczeblach decydowania politycznego: od lokalnego i regionalnego, po państwowy i europejski łącznie. Dysponując odpowiednią siłą, mogą zatem dążyć do zmiany systemu z heteronomicznego w autonomiczny, do zdominowania grupy dotychczas rządzącej, a nawet do utworzenia własnego państwa poprzez wysuwanie postulatów niepodległościowych.

W kontekście analizy politycznych zachowań grup etnicznych warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt tego problemu. Z jednej strony istnienie podziałów etnicznych — powodujące powstanie systemów rozproszonych — może być interpretowane jako realne zagrożenie dla jedności państwa, w ramach którego one występują. Z tego punktu widzenia istnienie podziałów etnicznych

poza wieloma innymi w państwie (takimi jak np. podziały religijne czy klasowe) może wydawać się — z punktu widzenia władz centralnych — zjawiskiem bardzo niekorzystnym. Należy jednak pamiętać, że w państwach jednolitych i silnie scentralizowanych owych podziałów (różnego rodzaju) jest znacznie mniej niż w systemach rozproszonych, są one za to znacznie bardziej utrwalone i angażują znacznie więcej obywateli, niż ma to miejsce w systemach rozproszonych. W konsekwencji jeżeli w państwie scentralizowanym wybuchnie konflikt na bazie któregośkolwiek z istniejących podziałów socjopolitycznych, władze centralne stają wobec poważnego problemu, gdyż w konflikt ów angażuje się całe społeczeństwo. Wygaszenie takiego konfliktu, związanego z koniecznością znalezienia rozwiązań satysfakcjonujących dla każdej ze stron, to bardzo skomplikowana operacja. Jeżeli natomiast konflikt wybucha w systemie rozproszonym, to państwo jest zawsze silniejsze od grupy, od państwa znacznie mniejszej. Mimo wszystko ryzyko większego kryzysu wydaje się w takiej sytuacji znacznie mniej poważne (IBIDEM, s. 39—40).

1.4. *Natio, nationis* — mnogość pojęć i ich polityczna wieloznaczność

Rozbieżności definicyjne na gruncie różnych dyscyplin naukowych dotyczą nie tylko pojęcia *grupy etnicznej*, ale także takich pojęć, jak *narodowość*, *mniejszość narodowa*, *naród* i *nacjonalizm*. Niewątpliwie pochodzą one od łacińskiego czasownika *nascor, nasci, natus sum*, co znaczy ‘urodzić się’. Pojęcia te wywodzi się także od rzeczownika *natio, nationis*, który może być rozumiany jako ‘urodzenie’, ale także jako ‘plemię, lud, gatunek, rodzaj, odłam’ (KUMANIECKI, 1983: 320—321). Ich rozróżnienie nastęrcza sporo problemów współczesnym badaczom. Aby jednak dalsze rozważania miały sens, należy przytoczyć kilka ujęć naukowych, dążących do zdefiniowania badanych problemów

Narodowość

Jedną z ciekawszych koncepcji wyjaśniających różnicę pomiędzy narodowością i narodem przedstawił w połowie XX wieku Karl DEUTSCH. Zdaniem autora

narodowością jest lud, który wywiera nacisk w kierunku uzyskania pewnego stopnia rzeczywistej kontroli nad zachowaniem swych członków. Jest to lud dążący do wyposażenia się we władzę, w jakiś instrument przymusu dostatecznie silny, aby zapewnienie posłuchu jego rozkazom uczynić możliwym

w stopniu potrzebnym do tego, by pomagać w rozprzestrzenianiu się zwyczajów dobrowolnego podporządkowania się tym rozkazom [...]. Jakikolwiek byłyby to instrumenty władzy, używane są one dla wzmocnienia i udoskonalenia tych społecznych kanałów porozumiewania się, preferencji zachowań, sojuszków politycznych (a czasem też ekonomicznych), które — wszystkie razem — tworzą społeczną budowę narodowości (DEUTSCH, 1953: 78—79, cyt. za WIATR, 1973: 197—198).

Kontynuując swoje rozważania, Karl DEUTSCH precyzuje także, kiedy *narodowość* staje się *narodem*. Zdaniem autora

W tych wszystkich wypadkach narodowości przekształcają się w narody wtedy, gdy uzyskują władzę dla poparcia swych dążeń. W końcu jeśli nacjonalistycznie myślący członkowie narodu osiągają powodzenie i nowa lub stara organizacja państwowa staje na ich usługi, wtedy wreszcie naród staje się suwerenny, a *naród* — *państwo* rozpoczyna swój żywot (DEUTSCH, 1953: 78—79).

Na gruncie polskiej literatury przedmiotu do koncepcji Karla DEUTSCHA nawiązuje Jerzy WIATR. Autor zauważa, że terminu *narodowość* używa się dla określenia grupy etnicznej, która *narodem* nie jest, choć posiada pewne jego cechy. Termin ten jest najczęściej stosowany w odniesieniu do przednarodowych wspólnot etniczno-kulturowych nie posiadających w pełni ani obiektywnych, ani subiektywnych cech narodu, ale będących narodami *in statu nascendi* (WIATR, 1973: 223). Jerzy WIATR precyzuje jednak w swoich rozważaniach, co jest najistotniejszą cechą różniącą *narodowość* od *narodu*. Autor zauważa:

Narodowość nie jest czymś jakościowo, zasadniczo odmiennym od narodu — jest to grupa społeczna tego samego typu, ale niepełna, nie posiadająca wszystkich cech dojrzałego narodu. W szczególności narodowości — zarówno historyczne, jak i współczesne — nie posiadają rozwiniętego poczucia państwowego i nie formułują swych dążeń w kategorii własnego państwa narodowego. Tu zapewne tkwi uchwytna różnica między nimi a dojrzałymi narodami (IBIDEM).

Istotne stanowisko w sprawie sposobu definiowania pojęcia *narodowości* zajmuje także Wawrzyniec KONARSKI. Autor posługuje się bowiem (za Markiem WALDENBERGIEM, 2000) pojęciem *narodu zależnego*, które definiuje jako „zbiorowość ludzką dysponującą zestawem cech obiektywnych i subiektywnych, właściwych zwykle pojęciu *narodu*, jednak nieposiadającą własnego państwa, znajdującą się natomiast w granicach innego państwa, którego gospodarzem jest konkretny naród państwowy alias tytularny” (KONARSKI, 2010: 206). Uzupełniając przytoczoną definicję, należy podkreślić, że do cech obiektywnych narodu autor zalicza takie elementy, jak terytorium, państwo, język, kulturę i historię, za cechę subiektywną uważa natomiast świadomość narodową (IBIDEM). Waw-

ryzniec KONARSKI podkreśla jednak, że pojęcie narodu zależnego „jest terminem subiektywnym, odzwierciedlającym autoidentyfikację zbiorowości ludzkiej, uważającej się za naród” (IBIDEM, s. 207). Przykładami takich narodów w Hiszpanii mogą być Baskowie lub Katalończycy. Termin ten jest jednak najczęściej stosowany tylko przez samych zainteresowanych, ze względu na obawy przed nasileniem się tendencji odśrodkowych w państwie nie jest on natomiast używany przez przedstawicieli narodu państwowego. Niejako „zastępczo” stosują oni raczej pojęcie *mniejszości narodowej* lub *etnicznej*, „w rzadkich wypadkach zgadzając się na termin «narodowość»” (IBIDEM). Oznacza to zatem, że pojęcie narodowości jest odnoszone do grup o wykrystalizowanej świadomości narodowej i zabiegających o jak najszersze możliwości podejmowania decyzji o charakterze politycznym owych grup dotyczących, jednakże bez przyznania im przez naród państwowy prawa do wysuwania postulatów niepodległościowych.

Podobne stanowisko w sprawie sposobu definiowania pojęcia *narodowości* zajmuje Miroslav HROCH (2003). Autor wskazuje na szczególny przypadek autorów anglojęzycznych, którzy sam termin *naród* rozumieją jako synonim państwa, a skutkiem czego dość trudno jest im znaleźć odpowiednie pojęcie charakteryzujące takie wspólnoty, którym daleko jest do państwowości i zazwyczaj o utworzenie własnego państwa nawet nie zabiegają. Miroslav HROCH (2003: 103—104) zauważa, że często w takich przypadkach posługują się oni terminem *narodowość*.

Podsumowując powyższe rozważania, można przyjąć na potrzeby prowadzonych w nakreślonym powyżej zakresie badań, że narodowość jest to grupa etniczna posiadająca dojrzałe elity polityczne, które formułują postulaty związane z dążeniem do uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji politycznych tej grupy dotyczących. Chodzi tu jednak wyłącznie o podejmowanie decyzji w ramach państwa, w którego granicach terytorialnych i prawnych owa grupa egzystuje. Ponadto każda grupa tego typu posiada swój język, kulturę i historię oraz wykrystalizowaną świadomość narodową. Narodowość od narodu różni zatem zasadniczo fakt nieformułowania postulatu utworzenia odrębnego państwa.

Mniejszość narodowa

Analizując znaczenie takich pojęć, jak *narodowość* i *naród*, warto wspomnieć o kolejnej kategorii równie często pojawiającej się w literaturze przedmiotu, a mianowicie o pojęciu *mniejszości narodowej*. Jak zauważa Wawrzyniec KONARSKI (2010: 208): „Określenia mniejszości w ogóle i mniejszości narodowej są częstokroć zestawiane jako synonimy”. Autor przytacza także na gruncie polskim klasyczną definicję mniejszości, zaproponowaną przez Richarda SCHERMERHORNA, zgodnie z którą mniejszości są

subgrupami, które można wyodrębnić z grupy dominującej z powodu różnic w fizjonomii, języku, zwyczajach lub wzorcach kulturowych (włączając w to kombinację tych czynników). Takie subgrupy są postrzegane jako z założenia różne i nienależące do grupy dominującej; z tego powodu są świadomie lub nieświadomie wykluczone z pełnego uczestnictwa w życiu kulturalnym. Z reguły takie wykluczenie, przynajmniej częściowo, opiera się na przyczynach historycznych, które różnicują zaplecze subgrupy od tego, które właściwe jest grupie dominującej. Termin «subgrupa» oznacza grupę, która jest podległa dominacji grupy panującej i [która oznacza — przyp. W.K.] niekoniecznie grupę mniejszą liczebnie (cyt. za: KONARSKI, 2010: 209).

Z powyższych rozważań można zatem wywnioskować, że mniejszość wcale nie musi oznaczać grupy liczebnie mniejszej. Na gruncie nauk społecznych takie określenie stosowane jest w odniesieniu do grup, które w pierwszej kolejności charakteryzuje podporządkowanie grupie uważającej się za większość.

Tak zdefiniowane pojęcie *mniejszości* pozwalałoby jednak na postawienie znaku równości pomiędzy pojęciami *narodowość* i *mniejszość narodowa*. Czy jednak rzeczywiście są to pojęcia tożsame? Jedną z autorek posługujących się kategorią *mniejszości narodowej* jest Antonina KŁOSKOWSKA (1996: 21). Twierdzi ona, że mniejszości stanowią ważną odmianę zbiorowości o kulturze cząstkowej. Od zbiorowości rozproszonych, mocno wtopionych w społeczeństwo o kulturze dominującej różnią się przy tym przynajmniej dwiema cechami. Po pierwsze zamieszkują zwykle zwarte terytorium, będące najczęściej obszarem przygranicznym, po drugie zachowują zazwyczaj związki z krajem pochodzenia, który znajduje się poza granicami państwa, do którego formalnie przynależą.

W podobny sposób pojęcie *mniejszości narodowej* definiuje Marek WALDENBERG (2000: 30), który zauważa, że „Mniejszość narodowa jest częścią innego narodu niż naród państwowy”.

Na potrzeby niniejszej pracy można zatem przyjąć, że *narodowość* od *mniejszości narodowej* będzie różnił jeden element, czyli fakt nieposiadania związków z żadnym narodem państwem posiadającym.

Naród

Nie mniej problemów nastęrczają próby zdefiniowania pojęcia *naród*. Jak zauważa Wawrzyniec KONARSKI (2010: 205—206): „W debacie na temat narodu [...] najczęściej występującym podziałem staje się rozgraniczenie na naród [...] polityczny (obywatelski) oraz kulturowy (etniczno-językowy)”. Źródłem pojawienia się owych koncepcji należy szukać niewątpliwie w nurtach filozoficznych, które pojawiły się w Europie na przełomie XVIII i XIX wieku⁵.

⁵ Problem nacjonalizmu politycznego i nacjonalizmu kulturowego zostanie omówiony w sposób bardziej szczegółowy w rozdziale drugim niniejszej pracy.

Jak zauważa Miroslav HROCH (2003: 97), pojawienie się nowoczesnych ruchów narodowych niemal od początku skłaniało badaczy do analizowania owego zjawiska. W XIX wieku pojęcie narodu charakteryzowano poprzez określenie takich czynników, jak tradycja językowa danej grupy, aksjomat pierwotności⁶ czy też stopień uformowania określonego narodu. Na szczególną uwagę zasługuje ostatni element, gdyż w różny sposób rozumiano go w poszczególnych państwach. Różnice wynikały stąd, że przez badaczy francuskich i angielskich pojęcie narodu jednoznacznie kojarzone było z narodem państwowym, dlatego też sporo trudności przysporzyło im opisanie wspólnot narodowych państwa nieposiadających. Aby odróżnić je od pojęcia *nation*, wybrano dla nich takie określenia, jak *nationality* (*narodowość*), *ethnic nation* (*naród etniczny*) lub po prostu *people* (*lud, ludzie*). Natomiast w przypadku badaczy niemieckich, włoskich czy też reprezentujących tzw. małe narody⁷ fakt posiadania przez naród państwa nie był już taki oczywisty, dlatego właśnie wśród ich prac spotkać można najwięcej prób zdefiniowania owego pojęcia, często pomijających element związku narodu z państwem (IBIDEM, s. 97). Różnice w podejściu do badanego problemu wynikały przy tym zapewne z odmiennych doświadczeń historycznych poszczególnych państw, a także z odmiennej tradycji myśli politycznej.

Przedstawione powyżej rozbieżności były przyczyną jeszcze jednego rozgraniczenia, jakie pojawiło się w sposobie pojmowania pojęcia *naród*. Chodzi tu o uwarunkowania geograficzne. Zgodnie z tym kryterium koncepcja *narodu politycznego* została wizerunkowo skojarzona z Europą Zachodnią, natomiast *narodu kulturowego* z Europą Środkową i Wschodnią (KONARSKI, 2010: 206). Koncepcja ta jest wyeksponowana między innymi w pracach Hansa KOHNA (2008). Zgodnie z jej założeniami granice państw narodowych ukształtowanych na Zachodzie pokrywały się niemal zupełnie z granicami etnicznymi tworzących je narodów. Narody owe ukształtowały się dzięki walce o wolność, konstytucje i prawa obywatelskie jako racjonalistyczne i ześwieczone społeczności. Tworzyły je zatem wspólnoty równoprawnych obywateli. W Europie Wschodniej natomiast granice państwowe i narodowe zazwyczaj się nie pokrywały. Naród był pojmowany jako irracjonalny *lud*, dążący do pokonania poczucia własnej niższości (HROCH, 2003: 100—101).

Nie dziwi zatem fakt, że wśród autorów współczesnych definicji spotkać można zarówno zwolenników koncepcji *narodu państwowego*, jak i *kulturowego*. Do grupy zwolenników pierwszej z nich należy zaliczyć takich auto-

⁶ Aksjomat pierwotności oznaczał przyjęcie założenia, że naród *per se* istniał już od średniowiecza, a jego członkowie z czasem uświadamiali sobie przynależność do niego (zob. HROCH, 2003: 97).

⁷ Miroslav HROCH określa pojęciem *małych narodów* te, które w przebiegu swego ruchu narodowego przeszły trzy fazy: fazę naukową, fazę agitacji narodowej oraz fazę masową. Zalicza do nich między innymi Węgrów, Czechów, Norwegów, Finów, a także w pewnym sensie Chorwatów i Słowenów. Szerzej na ten temat zob. w: HROCH, 2003: 97.

rów, jak John BREUILLY, Anthony GIDDENS czy Stein ROKKAN. BREUILLY (1993: 2) twierdzi wprost, że „Naród powinien być jak najbardziej niezależny. To wymaga zazwyczaj przynajmniej osiągnięcia politycznej suwerenności”, Anthony GIDDENS i Stein ROKKAN określając natomiast naród, posługują się kategorią *nation — state* (GIDDENS, 1987: 166—182; FLORA, KUHNLE, URWIN, eds., 1999: 92—229).

Nie należy zapominać, że koncepcja ta znalazła także akceptację na gruncie polskim. Jej zwolennikiem był Roman DMOWSKI, który w *Myślach nowoczesnego Polaka* pisał jednoznacznie:

Naród jest wytworem życia państwowego. Wszystkie istniejące narody mają swoje własne państwo albo je niegdyś miały i bez państwa żaden naród nie powstał. Fakt istnienia państwa daje początek idei państwowej, która jest jednoznaczna z ideą narodową [...]. Naród jest niezbędną treścią moralną państwa, państwo zaś jest niezbędną formą polityczną narodu. Naród może utracić państwo i nie przestaje być narodem, jeżeli nie zerwał nici moralnego związku z tradycją państwową, jeżeli nie zatracił idei narodowo-państwowej, a z nią zarówno świadomego, jak nieświadomego dążenia do odzyskania politycznie samoistnego bytu (DMOWSKI, 1907: 242—251).

Do grupy zwolenników koncepcji *narodu kulturowego* należy natomiast zaliczyć między innymi Floriana ZNANIECKIEGO i Antoninę KŁOSKOWSKĄ. Florian ZNANIECKI (1921: 57) u progu XX wieku pisał między innymi:

Naród [...] jest wytworem cywilizacji, nie zaś naturalną całością, jak rój pszczół lub mrowisko. Jego podstawa nie jest ani biologiczna, ani geograficzna; nie opiera się on ani na rasowej solidarności jednostek, pochodzących od wspólnych przodków i posiadających odrębne cechy organiczne, ani na zewnętrznych więziach, nałożonych na mieszkańców pewnego terytorium przez wspólne otoczenie naturalne.

Zdaniem autora naród jest zatem wyłącznie fenomenem kulturowym. W swoich założeniach ZNANIECKI zdecydowanie przeciwstawiał się stanowisku politycznemu, utożsamiającemu naród z państwem. W swojej koncepcji zakładał wręcz, że „solidarna zbiorowość, złożona z setek tysięcy czy nawet milionów ludzi uczestniczących w tej samej kulturze, może istnieć przez dłuższy czas bez wspólnej władzy politycznej” (ZNANIECKI, 1990: 3—4). Źródłem takiego stanowiska należy przy tym upatrywać niewątpliwie w losach Polaków pod zaborami. Florian ZNANIECKI (1990: 368) wskazał także kilka cech różniących naród od innych zbiorowości. Niewątpliwie za jedną z najważniejszych dla całej koncepcji należy uznać fakt posiadania przez naród swoistej społecznej organizacji. Nie chodziło tu jednak o organizację w państwo, na zasadzie władzy, lecz o utrzymanie odrębności i jedności grupy w oparciu o zasadę przewodnictwa kulturalnego. Ważnym elementem różniącym w koncepcji ZNANIE-

CKIEGO *naród* od *ludu* jest także granica piśmienności, autor zauważa bowiem, że to właśnie dzięki wynalazkowi pisma i druku możliwa jest większa styczność pomiędzy członkami grupy, a także funkcjonuje w narodzie instytucja przodowników kultury (IBIDEM, s. XXIII). W tym kontekście należy także zauważyć, że Florian ZNANIECKI odróżnił dodatkowo grupy narodowe od religijnych. Za element różniący owe podmioty uznał posiadanie przez grupy narodowe „odrębnych świeckich kultur piśmiennych” (IBIDEM).

Podobne stanowisko w kwestii definicji pojęcia *naród* prezentuje Antonina KŁOSKOWSKA. Autorka przyjmuje, że „Naród w przeciwieństwie do państwa jest zbiorowością społeczną o charakterze kulturowej wspólnoty” (KŁOSKOWSKA, 1996: 24).

Pojawienie się na gruncie nauki dwóch różnych stanowisk nie wykluczyło także prób połączenia obydwu. Niewątpliwie do grupy autorów, którzy podjęli taki wysiłek, należy zaliczyć Ernesta GELLNERA. Z jednej strony stwierdza on, że problem nacjonalizmu powstaje tylko w społeczeństwach, które mają państwo. Powodem konfliktu jest w takiej sytuacji to, że granice etniczne nie pokrywają się z granicami państwa, a rządzący nie należą do tego samego narodu, co rządzi. Zdaniem autora problem narodu i nacjonalizmu pojawia się tylko w otoczeniu państwa, a nie w sytuacji jego braku (GELLNER, 1991: 13). Z drugiej jednak strony GELLNER wskazuje także na szczególne znaczenie kultury — szczególnie tej wyższej — dla pojawienia się i istnienia narodu. Zdaniem autora w czasach, gdy wykształcenie (w tym przede wszystkim umiejętność czytania i pisanie) pozwala na gromadzenie i centralizowanie zasobów wiedzy, zmieniają się radykalnie relacje pomiędzy kulturą i polityką, kultura wyższa ogarnia bowiem nie tylko określone grupy, ale całe społeczeństwo, zaczyna być jego wyznacznikiem i wymaga politycznego wsparcia (IBIDEM, s. 28—29). Warto przy tym podkreślić, że chodzi tu właśnie o kulturę wyższą, piśmienną, wymagającą treningu, a nie o niepiśmienną kulturę lokalną, przekazywanie jej wzorców wymaga bowiem rozbudowanego systemu oświaty, ten z kolei jest współcześnie tak kosztowny, że rzadko kiedy mogą go utrzymać jednostki mniejsze niż państwo. Skoro więc tylko państwo może udźwignąć ów ciężar, to znaczy, że przejmuje ono kontrolę nad kształtem wzorów kulturowych przekazywanych w placówkach oświatowych. Należy zwrócić uwagę na fakt, że nawet w państwach, w których fragmenty oświatowej maszyny znajdują się w rękach prywatnych lub w gestii związków religijnych, państwo kontroluje proces kształcenia młodych obywateli (IBIDEM, s. 51).

Ciekawy jest również sposób, w jaki GELLNER zdefiniował samo pojęcie *narodu*. W publikacji pod tytułem *Narody i nacjonalizm* zwrócił uwagę na dwie możliwości w podejściu do problemu. Zgodnie z przedstawioną przez autora definicją kulturową „Dwie osoby należą do tego samego narodu, jeżeli — i tylko jeżeli — uczestniczą w tej samej kulturze, przez którą rozumieć będziemy system idei, znaków, skojarzeń, sposobów zachowania i porozumie-

wania się” (GELLNER, 1991: 16). Obok niej GELLNER przedstawił też drugą definicję — woluntarystyczną. Zgodnie z jej założeniami

dwie osoby należą do tego samego narodu, jeżeli — i tylko jeżeli — uważają, że należą do tego samego narodu. Inaczej mówiąc, narody są dziełem człowieka, wytworem jego przeświadczeń, lojalności i solidarności. Zbiór osób (na przykład mieszkających na tym samym terytorium lub mówiących tym samym językiem) staje się narodem wtedy i tylko wtedy, gdy są one stanowczo przekonane, iż z tytułu współprzynależności do owego zbioru mają wobec siebie pewne prawa i obowiązki. To, co czyni z nich naród, jest wzajemne uznanie się za rodaków, a nie jakakolwiek inna wspólna cecha, która przysługuje wyłącznie i odróżnia ich od reszty ludzi (IBIDEM).

Połączenie tych dwóch koncepcji najlepiej jednak widać w podsumowaniu rozważań podjętych w publikacji *Narody i nacjonalizm*. Autor zauważa bowiem, że

pełnią naszego wychowania i wykształcenia nie jest jakaś szczególna umiejętność, lecz cały zbiór umiejętności, wywodzących się ze wspólnej kultury, a zatem z tego, że należymy do określonego «narodu». W takich i tylko w takich warunkach «naród» staje się naturalną jednostką społeczną i nie może się obejść bez politycznej osłony — bez własnego państwa (IBIDEM, s. 171).

Jak wynika z powyższych rozważań, próba jednoznacznego zdefiniowania pojęcia *narodu* jest z góry skazana na niepowodzenie, jednakże na potrzeby niniejszego opracowania warto przytoczyć dość ciekawą propozycję definicji przedstawioną na gruncie polskiej literatury przedmiotu przez Jerzego WIATRĄ. Zgodnie z koncepcją autora naród to historycznie ukształtowana trwała wspólnota, powstała na gruncie wspólnych losów dziejowych, wspólnej gospodarki towarowej i wspólnych instytucji politycznych, charakteryzująca się istnieniem poczucia państwowego jako podstawowego składnika świadomości grupowej (WIATRA, 1973: 213). Ów istotny element posiadania *poczucia państwowego* pozwala zatem odróżnić narodowość od narodu, jak bowiem wspomniano już powyżej, narodowości charakteryzuje zasadniczo fakt nieformułowania postulatów utworzenia odrębnego państwa.

Nacjonalizm

O ile zdefiniowanie przedstawionych powyżej terminów już przysparza ogromnych problemów, o tyle przed prawdziwym wyzwaniem staje badacz, który chce zdefiniować pojęcie *nacjonalizmu*. Fatalne doświadczenia II wojny światowej, związane głównie z pojawieniem się niemieckiego nazizmu i wło-

skiego faszyzmu, obarczyły to pojęcie ogromnym ładunkiem negatywnych emocji. W takiej sytuacji trudno było powrócić do pojęcia *nacjonalizm* jako neutralnego narzędzia analizy historycznej.

Przedstawienie wszystkich koncepcji związanych z próbą zdefiniowania pojęcia *nacjonalizm* wykroczyłoby znacznie poza ramy założeń badawczych niniejszego opracowania, podjęcie takiego wysiłku jako celu samego w sobie wydaje się zatem w tym miejscu działaniem zupełnie nieuzasadnionym. Na potrzeby niniejszej analizy można jednak przyjąć założenie, że niezależnie od przyjętej metodologii i wybranych czynników teoretycznej analizy nacjonalizm to zjawisko polityczne, którego głównym celem jest dążenie do ideologicznego uformowania konkretnego narodu. Może przy tym chodzić o dążenie do ukształtowania wspólnoty już posiadającej własne państwo lub dopiero dążącej do jego utworzenia. W tym kontekście warto też zwrócić uwagę na kilka elementów, które zazwyczaj uwzględniają autorzy zajmujący się teorią nacjonalizmu.

Jak zauważa Miroslav HROCH, można wskazać co najmniej pięć czynników analizowanych zazwyczaj w ramach teorii nacjonalizmu. Pierwszym z nich jest bez wątpienia problem historycznej egzystencji narodu. Badając proces formowania się konkretnego narodu, nie sposób nie postawić pytania o to, co poprzedzało jego istnienie, zupełnie inaczej przebiegają bowiem zjawiska związane z odkrywaniem tożsamości wspólnoty posiadającej niegdyś polityczną samodzielność, a inaczej w tych grupach, które takiej tradycji nie mają. Drugim elementem teorii nacjonalizmu jest zazwyczaj pytanie o etniczne, kulturowe oraz religijne korzenie narodowej egzystencji. Autorzy poszczególnych koncepcji podkreślają często szczególne znaczenie języka i tożsamości etnicznej dla procesu formowania się współczesnych narodów. Ważnym elementem jest także proces modernizacji, którą przechodzi państwo, w ramach którego zaczynają przebiegać procesy związane z formowaniem się nowego narodu lub narodów. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługują dwa istotne elementy. Pierwszym z nich są sposoby komunikowania się osób zaliczających się do tego samego narodu. Zjawisko to wydaje się szczególnie interesujące w dobie pojawiania się coraz to nowych możliwości w tym zakresie. Drugim elementem są ewentualne nierówności w rozwoju poszczególnych części państwa, co często towarzyszy procesom modernizacyjnym. Czwartym czynnikiem wpływającym na pojawienie się ruchów nacjonalistycznych są sprzeczności interesów. Zdaniem Miroslava HROCHA mogą one wynikać między innymi z przynależności społecznej albo z ambicji mocarstwowych lub prestiżowych. Ostatnim — piątym — czynnikiem wyróżnionym przez autora są zależności kulturowe i socjalno-psychologiczne. Ich zastosowanie opiera się na przekonaniu, że naród jest produktem emocjonalnej mobilizacji danej wspólnoty lub wynikiem uruchomienia irracjonalnych instynktów (HROCH, 2003: 108).

1.5. Polityczny wymiar problemów z definiowaniem pojęć odnoszących się do grup etnicznych, narodowości i narodów

Przedstawione powyżej rozważania dotyczące sposobów definiowania pojęć pochodzących od rzeczownika *natio*, *nationis* pokazują, że trudno w tym zakresie o naukową jednorodność. Należy zgodzić się z Teresą GARDOCKĄ (2010: 101), która zauważa, że „pojęcia «etniczny» i «narodowy» nie są precyzyjnie zdefiniowane na gruncie językowym”, wskutek tego bardzo trudne jest ich zdefiniowanie na gruncie prawnym. Zarówno na gruncie państwowym, jak i międzynarodowym, ustawodawcy często posługują się owymi pojęciami zamiennie lub używają jednego z nich jako komponentu drugiego. Szczególnie często można spotkać się z przyjęciem założenia, że czynnik *etniczny* jest jednym z elementów składowych pojęcia *narodowy*.

Odpowiedzi na pytanie, czym zatem jest grupa etniczna, narodowość czy naród, badacz współczesnych systemów politycznych i partyjnych musi każdorazowo szukać w ustawodawstwie międzynarodowym lub właściwym dla danego państwa stanowiącego przedmiot naukowego zainteresowania. Jak zauważyli bowiem Everett Cherrington HUGHES i Helen MacGILL HUGHES (1952: 137), określenie etniczności służyło do wskazania, kto ma prawo do nazywania grup etnicznych (ŻELAZNY, 2010: 219). Zgodnie z przyjętą przez nich koncepcją jeżeli przyjmiemy, że grupa etniczna to n , to każde społeczeństwo składa się z $n-1$ grup etnicznych. Dzieje się tak dlatego, że dzięki uzyskaniu politycznej dominacji jedna grupa przekształca się z grupy etnicznej w grupę rządzącą i przypisuje sobie możliwość nazywania innych, podległych grup, a także określania przysługujących im praw.

Identycznie przedstawia się sytuacja we współczesnej Hiszpanii. W rozdziale drugim zamieszczone zostaną rozważania pokazujące, jak poważnym problemem politycznym było zdefiniowanie takich pojęć, jak *narodowość*, *naród* czy *rzeczywistość narodowa* w realiach owego państwa, w kontekście historycznym. W rozdziale trzecim natomiast przedstawiony zostanie problem zdefiniowania owych pojęć na gruncie aktualnie obowiązujących rozwiązań prawnych. Rozważania te wydają się szczególnie istotne w kontekście założeń badawczych niniejszej pracy, sposób definiowania tego, czym są w założeniach przedstawicieli władz centralnych państwa poszczególne grupy terytorialne, stanowi bowiem w wielu przypadkach istotę działania partii regionalnych, a przede wszystkim partii etnoregionalnych.

1.6. Organy przedstawicielskie na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym

Przełom XVIII i XIX wieku w Europie charakteryzował się wieloma zmianami w zakresie koncepcji i funkcjonowania państwa. Monarchia absolutna, w ramach której władza królewska skupiała funkcje ustawodawcze, wykonawcze i po części sędownicze, a przy tym wobec braku realnych instytucji przedstawicielskich nie doznawała praktycznie żadnych ograniczeń ze strony czynnika społecznego, musiała ustąpić miejsca nowym rozwiązaniom prawnym, znanym Europejczykom dotąd tylko na gruncie filozofii polityki⁸. Ugruntowana wówczas koncepcja państwa oddziałuje do dnia dzisiejszego na zakres i formę relacji poszczególnych podmiotów sprawujących władzę polityczną na poszczególnych szczeblach we współczesnej — wertykalnej — strukturze jednoczącej się Europy.

Niewątpliwie wśród zasad, które w najpoważniejszy sposób zmieniły dotychczasowy sposób rządzenia państwem, należy wskazać zasadę podziału władzy⁹. Odebranie pełni praw „boskiemu pomazańcowi” i ich rozproszenie pomiędzy trzy nowe segmenty ziemskiego Lewiatana stanowiło istną rewolucję ustrojową. W tym kontekście przyjęcie brzmienia art. XVI Deklaracji praw człowieka i obywatela, zakładającego, że „społeczeństwo, w którym nie ma gwarancji poszanowania praw ani ustanowienia podziału władz, nie ma Konstytucji”, było wydarzeniem bezprecedensowym¹⁰.

Starcie nowego systemu wartości z dawnymi założeniami dotyczącymi roli i znaczenia państwa musiało przeto prowadzić do licznych konfliktów. Akceptacja nowego porządku na terytorium, które mentalnie tkwiło jeszcze bardzo silnie w *ancien régime* trwała niemal całe kolejne stulecie. Jednakże przełom XIX i XX wieku wcale nie przyniósł wzmocnienia nowych demokracji europejskich. Wręcz przeciwnie: kosztowna polityka imperialna sprawiła, że Europa powoli zaczęła wkraczać w epokę schyłku rywalizujących ze sobą dotąd mocarstw. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy był wybuch I wojny światowej świadczącej o tym, że Europejczycy po raz pierwszy w historii nie byli w stanie rozwiązać konfliktu na kontynencie wyłącznie przy użyciu własnych sił i środków. Zaangażowanie państw pozaeuropejskich oraz ustanowienie raczej kruchego rozejmu niż trwałego pokoju zapowiadały rychły koniec dominacji państw europejskich w polityce światowej. Rozpoczęcie II wojny światowej potwierdziło

⁸ Szerzej na temat charakterystyki monarchii absolutnej w niezwykle obszernej polskiej literaturze przedmiotu piszą m.in.: BASZKIEWICZ, 1999; BASZKIEWICZ, 2002; IZDEBSKI, 2001; GÓRSKI, SALMONOWICZ, 2001; SZLACHTA, 2005.

⁹ Szerzej na temat historycznych teorii podziału władzy zob. w: MAŁAJNY, 2003.

¹⁰ *Konstytucja Francji z 4 października 1958 roku*. Wstęp i tłumaczenie W. SKRZYDŁO, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997, s. 66.

obawy polityków tamtego okresu. Jej zakończenie spowodowało natomiast definitywny koniec marzeń o odbudowaniu przez europejskie państwa narodowe dawnej pozycji w międzynarodowym łańdźu politycznym. Jedyńa szansę w realiach rozpoczynającej się zimnej wojny dawała zatem integracja sił dotychczasowych politycznych konkurentów.

Szybko jednak okazało się, że sam proces jednoczenia Europy i mozolnego tworzenia pierwszych wspólnych instytucji na szczeblu ponadnarodowym nie może gwarantować politycznego i ekonomicznego sukcesu. Poszczególne państwa, zaabsorbowane rozwiązywaniem najbardziej skomplikowanych problemów na poziomie politycznego centrum, nie potrafiły przezwyciężyć zapóźnień cywilizacyjnych wielu regionów leżących na ich terytorium. To z kolei utrudniało ich ogólną modernizację i wzrost zamożności. Dlatego równoległe do procesów związanych z centralizacją politycznych procesów decyzyjnych na szczeblu europejskim w poszczególnych państwach zaczęto obserwować przebieg procesów decentralizacyjnych, związanych z tworzeniem lub redefiniowaniem roli subpaństwowych ośrodków władzy. Jak się bowiem przekonano, jedynie umocnienie uprawnień obywateli i ich wspólnot poprzez odwołanie się do zasady pomocniczości mogło przyczynić się do modernizacji Europy¹¹. Należy przy tym podkreślić, że poszczególnym państwom członkowskim struktury politycznej jednoczącej się na szczeblu ponadpaństwowym nie była obca idea samorządu terytorialnego. Jest ona wręcz zaliczana do klasycznych instytucji administracji XIX wieku, a zatem określana jako rozwiązanie o nieprzemijającej wartości, doskonałe w swoim rodzaju, uznawane za wzór,

¹¹ Bez wątpienia dokumentem o fundamentalnym znaczeniu dla umocnienia we współczesnej Europie politycznej oraz prawnej pozycji zasady pomocniczości była encyklika Piusa XI *Quadragesimo anno* z 15 maja 1931 roku. Szczególne znaczenie ma w tym względzie następujący jej fragment: „Jest prawdą, a historia wyraźnie o tym uczy, że dziś z powodu zmiany warunków tylko potężne organizacje mogą sprostać pewnym zadaniom, które dawniej spełniały małe wspólnoty. Mimo to jednak nienaruszalnym i niezmiennym pozostaje to nader ważne prawo filozofii społecznej: jak nie wolno jednostkom wydierać i na społeczeństwo przenosić tego, co mogą wykonać z własnej inicjatywy i własnymi siłami, podobnie niesprawiedliwością, szkodą społeczną i zakłóceniem porządku jest zabierać mniejszym i niższym społecznościom te zadania, które mogą spełnić, i przekazywać je społecznościom większym i wyższym. Wszelka bowiem działalność społeczności mocą swojej natury winna wspomagać człony społecznego organizmu, nigdy zaś ich nie niszczyć ani nie wchłaniać. Z tego względu władza państwowa powinna niższym społecznościom zostawić do wypełnienia mniej ważne zadania i obowiązki, które by ją zresztą zbyt rozpraszały. To zaś pozwoli jej na swobodniejsze, bardziej stanowcze i skuteczniejsze spełnianie tych obowiązków, które wyłącznie do niej należą i które tylko ona może wykonać, mianowicie: kierownictwo, kontrola, nacisk, karanie nadużyć, zależnie od tego, co wskazuje chwila i czego żąda potrzeba. Sprawujący władzę winni być przekonani, że im sprawniej — dzięki przestrzeganiu tej zasady „pomocniczych” usług państwa — działać będzie hierarchiczny ustrój poszczególnych społeczności, tym silniejszy będzie społeczny autorytet i żywotność społecznego życia, tym też szczęśliwszy i pomyślniejszy będzie stan spraw państwa” (Pius XI, *Quadragesimo Anno*. W: RADWAN I IN., red., 1996: 105—146).

ale też i tradycyjne (IZDEBSKI, 2001: 52). Hubert IZDEBSKI (2001: 100) zaznacza: „W praktyce XIX w. podstawową, często prawie wyłączną formą decentralizacji był samorząd”. Autor definiuje to pojęcie jako „samodzielne i zasadniczo niezależne zawiadywanie przez obywateli — grupowanych w tym celu ustawowo, a nie dobrowolnie — swoimi sprawami” (IBIDEM, s. 101). Podkreśla także, że owo zawiadywanie własnymi sprawami polega na wykonywaniu funkcji administracji publicznej. Oznacza to, że poszczególne jednostki działające w ramach samorządu terytorialnego nie mają prawa do stanowienia ustaw, czyli aktów normatywnych o charakterze pierwotnym. To rozwiązanie różni państwa unitarne — które w XIX wieku dominowały na kontynencie europejskim — od państw regionalnych i federacji.

Przezwyciężanie zapóźnień cechujących wiele regionów leżących w granicach poszczególnych państw jednoczącej się Europy nie było jednak skuteczne z pułapu państwowego centrum zaangażowanego w zbyt wiele istotnych zadań ani też z poziomu zbyt małych terytorialnie jednostek władzy lokalnej. Dlatego też równoległe do procesów unifikacyjnych na szczeblu suprapaństwowym w wielu państwach zaczęto przeprowadzać procesy regionalizacji. Wiązały się one ze znacznym zwiększeniem kompetencji organów przedstawicielskich wspólnot, których granice często wyznaczały dawne podziały historyczne. Rozszerzenie kompetencji władz regionalnych wiązało się niejednokrotnie z przyznaniem im prawa do stanowienia ustaw i wykonywania ich przy pomocy regionalnych aparatów władzy wykonawczej. To z kolei z jednej strony pozwalało na bardziej efektywną modernizację państwa, a z drugiej wiązało się z aktywizacją miejscowych elit, które coraz chętniej uczestniczyły w działaniach partii o charakterze regionalnym.

W Europie u progu XXI wieku zasada podziału władz nabrała zatem zupełnie nowego znaczenia. Skoro bowiem pozycja państw narodowych uległa znacznemu osłabieniu na rzecz wzmocnienia pozycji nowych ośrodków sprawujących władzę polityczną, nie można jej rozważać wyłącznie w kategorii klasycznego podziału na władzę ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą. Innymi słowy podział władzy we współczesnej Europie nie może być już kojarzony wyłącznie z jego horyzontalną płaszczyzną, ograniczającą się do politycznego centrum poszczególnych państw, koncepcja ta wykroczyła bowiem poza ramy państwa i związana jest z wertykalną strukturą ośrodków sprawujących władzę polityczną, wyposażonych we własne organy przedstawicielskie oraz uprawnienia prawotwórcze. Struktura owa w jednoczącej się Europie opiera się na czterech poziomach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym.

Struktura ta wydaje się szczególnie ciekawa w kontekście badań dotyczących współczesnej Hiszpanii, stwarza bowiem bardzo szerokie możliwości działania dla istniejących tam partii politycznych. Należy zauważyć, że hiszpańscy wyborcy wybierają swoich przedstawicieli jedynie do organów stanowiących prawo. Rozwiązania ustrojowe nie przewidują takiej możliwości w przypadku

organów wykonawczych działających na wymienionych powyżej szczeblach¹². Oznacza to, że przed wyborami to głównie partie polityczne formułują swoją ofertę, zarówno w postaci programów politycznych, jak i list kandydatów, a po wyborach to one odgrywają główną rolę w tworzeniu organów wykonawczych¹³. Praktyka pokazuje także, że istotną rolę w owych procesach odgrywają nie tylko partie działające na terytorium całego państwa, ale i ugrupowania o charakterze regionalnym.

1.7. Pojęcie partii regionalnej i etnoregionalnej

Zgodnie ze stwierdzeniem Seymoura Martina LIPSETA oraz Seina ROKKANA (1995: 89):

Pojęcie «partia» w całej historii zachodniego systemu rządu oznacza podział, konflikt lub opozycję w obrębie państwa. [...] Odkąd termin ten pojawił się w dyskusjach politycznych w późnym średniowieczu, zawsze zachowywał swoje odniesienie do pewnego zbioru elementów rywalizującego lub pozostającego w konflikcie z innym zbiorem elementów w obrębie pewnej homogenicznej całości.

Takie założenie doskonale pasuje do charakterystyki współczesnej demokracji zaproponowanej przez Roberta A. DAHLA. Jak zaznaczono już powyżej, zgodnie z założeniami autora stara — monistyczna — koncepcja demokracji przekształciła się współcześnie w ideę pluralistycznego systemu politycznego. Naturalną konsekwencją takiego stanu rzeczy jest konieczność uznania różnorodności grup interesu funkcjonujących w ramach jednego państwa. I stan ten — w przeciwieństwie do okresu starożytnego — uznaje się obecnie za normalny, nieuchronny, a nawet pożądanym (DAHL, 1995: 48).

Współczesna literatura przedmiotu poświęcona zagadnieniom definicyjnym związanym z pojęciem *partii politycznej* jest niezwykle bogata¹⁴. Nie wydaje się

¹² Wyjątek w tym względzie stanowi możliwość wyboru burmistrza przez wszystkich mieszkańców gminy tworzących tzw. „rady otwarte”. Problem ten zostanie szczegółowo opisany w rozdziale szóstym.

¹³ W rozdziałach piątym i szóstym niniejszej pracy przedstawione zostaną w sposób szczegółowy rozwiązania dotyczące zasad przeprowadzania wyborów do poszczególnych organów przedstawicielskich. Pokazują one co prawda, że hiszpańskie prawo dopuszcza możliwość przedstawiania w wyborach kandydatów niezależnych, niezwiązanych z żadną partią polityczną, ich znaczenie jest jednak marginalne, a główną rolę w hiszpańskich procesach wyborczych odgrywają nadal partie polityczne.

¹⁴ Definicje pojęcia *partii politycznej* znajdują się w polskojęzycznych pracach wielu autorów. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewątpliwie prace Andrzeja ANTOSZEWSKIEGO

zatem konieczne przytaczanie stanowisk zajmowanych przez poszczególnych autorów w tym zakresie. Z punktu widzenia rozważań podjętych w niniejszym opracowaniu dużo istotniejszym problemem jest sposób definiowania pojęcia partii regionalnej, a także szczególnego jej podtypu, czyli partii etnoregionalnej.

We współczesnej literaturze przedmiotu można spotkać się z bardzo różnymi określeniami odnoszącymi się do ugrupowań politycznych działających na szczeblu regionalnym. Mnogość ta wiąże się w szczególności z ugrupowaniami, których występowanie jest związane z istnieniem w ramach jednego państwa „społeczeństw sfragmentaryzowanych, w których kwestia etniczności stała się problemem politycznym” (ANTOSZEWSKI, HERBUT, 2006: 31). Do nazw używanych bardzo często wymiennie można zaliczyć takie określenia, jak: *partia etniczna*, *etnonacjonalistyczna*, *etnoregionalna*, *regionalna*, *nacjonalistyczna*, *autonomistyczna*, *separatystyczna* etc.¹⁵. Powodem pojawienia się i ewolucji tak wielu etykietek dotyczących tej samej „rodziny” partii politycznych jest najprawdopodobniej fakt, że — jak już zauważono powyżej — równie wiele określeń jest stosowanych w odniesieniu do regionalnych mniejszości. Sprawę komplikuje także fakt, że ugrupowania o charakterze początkowo regionalnym zaczynają coraz częściej używać argumentów etnicznych lub wręcz nacjonalistycznych, aby zdefiniować swą suwerenność na szczeblu europejskim (IBIDEM).

Pomimo wymienionych problemów definicyjnych w zachodnioeuropejskiej literaturze przedmiotu można jednak odnaleźć rozważania dotyczące partii politycznych, których początki sięgają czasów upowszechnienia prawa wyborczego, a zakres ich działania ogranicza się tylko do określonej części terytorium państwa. Wskazując na fakt ich subpaństwowego charakteru, przyjęto nazwę wspólną dla wszystkich ugrupowań, które wyróżnia regionalny lub lokalny zasięg działania: *non-state wide parties*¹⁶. Nie oznacza to jednak, że jest to grupa wewnętrznie jednorodna. Ze względu na charakter rozważań prowadzonych w niniejszej pracy szczególną uwagę należy zwrócić na partie regionalne oraz ich specyficzną podgrupę, jaką stanowią partie etnoregionalne.

Jednym z pierwszych autorów, którzy podjęli się próby naukowego opisanie zjawiska partii regionalnej, był Derek W. URWIN. Próba znalezienia cech najbardziej charakterystycznych dla tak wielu różniących się między sobą podmiotów, które można było zaliczyć do badanej grupy, doprowadziła do wniosku, że należy za takie przyjąć dwie: charakter żądań stawianych wobec państwa

i Ryszarda HERBUTA (1999), Ryszarda HERBUTA (1996, 2002), Konstantego Adama WOJTASZCZYKA (1998: 7—9), Wiesławy JEDNAKI (1995; red., 2000), Marka CHMAJA, Wojciecha SOKOŁA i Marka ŻMIGRODZKIEGO (1997), Wojciecha SOKOŁA i Marka ŻMIGRODZKIEGO (red., 2005), Marka SOBOLEWSKIEGO (1974) oraz Katarzyny SOBOLEWSKIEJ-MYŚLIK (2004).

¹⁵ Szerzej na temat problemów definicyjnych, związanych z opisaniem funkcjonowania partii politycznych na szczeblu regionu zob. w: DE WINTER, GÓMEZ-REINO, LYNCH, eds., 2006: 21.

¹⁶ DE WINTER, SEILER, NEWELL, MANNHEIMER, MONTABES, MARCET, MÜLLER-ROMMEL, eds., 1994: 16—17.

oraz kryterium wyborcze¹⁷. Pierwsza z wyróżnionych cech oznacza w praktyce, że partie regionalne to ugrupowania, które reprezentują interesy grup zamieszkujących terytoria mniejsze niż obszar całego państwa (SOBOLEWSKA-MYŚLIK, 2012: 21). Z tego powodu są z reguły ugrupowaniami politycznie i organizacyjnie niezależnymi od struktur partii działających na terytorium całego państwa, a ich działalność ogranicza się do określonego regionu. Ich liderzy podkreślają, że głównym celem działania tego typu ugrupowań jest praca na rzecz wzmocnienia ekonomicznej i politycznej roli regionu. Co jednak ważne: mogą odwoływać się do elementów „tożsamości terytorialnej” (*territorial identity*) (IBIDEM), lecz nie muszą utożsamiać się z żadną grupą etniczną, narodowością lub ze wspólnotą odrębnie istniejącego narodu (MYŚLIWIEC, 2008b: 275).

Zgodnie z założeniami koncepcji Dereka W. URWINA drugą cechą charakterystyczną partii regionalnych jest kryterium wyborcze. Jak zauważa Katarzyna SOBOLEWSKA-MYŚLIK (2012: 21), przedstawiając na gruncie polskiej literatury przedmiotu koncepcję owego autora: „Kryterium wyborcze wiąże się z koncentracją aktywności wyborczej partii w regionie, co oznacza zarówno zgłaszanie kandydatów w regionie, jak i fakt, że reprezentacja partii zbudowana jest przede wszystkim na bazie poparcia, jakie jej kandydaci tam uzyskują”.

W kontekście rozważań teoretycznych dotyczących partii regionalnych na uwagę zasługuje jeszcze jeden element. Ugrupowania tego typu najczęściej nie kwestionują porządku prawnego ustanowionego na poziomie państwowym i dotyczącego funkcjonowania ustroju (MYŚLIWIEC, 2008b: 275). Osiągnięcie wyznaczonych celów politycznych jest dla nich często możliwe w ramach istniejącego porządku konstytucyjnego.

Ważną podgrupę partii regionalnych stanowią partie etnoregionalne. Pojęcie partii etnoregionalnej zostało zaproponowane przez Lievena DE WINTERA. Łączy ono w sobie dwa istotne elementy. Po pierwsze — podobnie jak w przypadku partii regionalnych — wskazuje na wewnętrzny podział terytorium państwowego na regiony, których powstanie bardzo często jest uwarunkowane szczególnymi doświadczeniami historycznymi. Po drugie wskazuje na fakt zamieszkiwania owych regionów przez ludność, która w przekonaniu elit tworzących partie etnoregionalne jest kulturowo odmienna i posiada odrębną tożsamość grupową (DE WINTER, 2001: 4). Odmienność owa jest przy tym najczęściej odnoszona do którejs lub kilku cech przedstawionych powyżej przy definiowaniu pojęcia grupy etnicznej. Może to być zatem wspólne pochodzenie (więzy krwi lub fakt urodzenia na wspólnym terytorium), wspólna kultura (choć nie zawsze związana z posiadaniem tradycji kultury wysokiej) i język (który nie musi posiadać formy literackiej). Może być także odnoszona do wykształconej świadomości narodowej danej grupy regionalnej.

¹⁷ W polskiej literaturze przedmiotu koncepcja Dereka W. URWINA została przedstawiona przez Katarzynę SOBOLEWSKĄ-MYŚLIK, 2012: 21.

Jak zauważa Peter LYNCH, badając tego typu ugrupowania, należy brać pod uwagę dwa elementy. Pierwszym z nich jest połączenie wyniku różnorodnych doświadczeń historycznych, drugim zaś motywy powodujące dążenie do samostanowienia przez przedstawiane partie polityczne, co znajduje wyraz w proponowaniu i wspieraniu różnych rozwiązań politycznych i konstytucyjnych od decentralizacji poprzez autonomię i federalizm, aż po separatyzm włącznie (LYNCH, 1996: 4). Przyjęcie takiego założenia powoduje, że najbardziej charakterystyczną cechą programową partii etnoregionalnych jest — zgodnie z koncepcją DE WINTERA — chęć wzmocnienia zbiorowości etnoregionalnej. Dążenie do uzyskania określonego poziomu niezależności w podejmowaniu decyzji o charakterze politycznym nie oznacza jednak tylko podejmowania określonych działań zmierzających w tym kierunku w ramach istniejącego porządku prawnego, lecz skłania owe ugrupowania do proponowania zmian w strukturze państwowego systemu politycznego (DE WINTER, 2001: 4). Partie etnoregionalne wyróżniają zatem w ramach „rodziny” partii regionalnych dwa elementy: utożsamianie się przez te pierwsze z daną grupą etniczną, narodowością lub ze wspólnotą odrębnie istniejącego narodu oraz kwestionowanie istniejącego ustroju politycznego państwa.

Utożsamianie się z daną grupą etniczną, narodowością lub ze wspólnotą odrębnie istniejącego narodu wiąże się często z początkowym wyrażaniem przez partię etnoregionalną pluralizmu ideologicznego i politycznego. Zjawisko to jest konsekwencją występowania w ramach każdej wspólnoty uznającej się za grupę etniczną, narodowość czy naród wielu grup interesu wysuwających często sprzeczne postulaty, co obliguje partie etnoregionalne do marginalizowania lub wręcz ukrywania wszelkich aspektów ideologicznych związanych z ich funkcjonowaniem. Dlatego zawsze w przypadku początkowego wyznaczania celów działania tego typu ugrupowań ich program musi być wyrazem konsensusu, w którym dobro całej wspólnoty przeważa nad partykularnymi interesami grupowymi. W tym kontekście należy zaznaczyć, że na początkowym etapie swojego działania partie etnoregionalne nie mieszczą się najczęściej w klasycznym układzie przestrzennym prawica — lewica, akcentują bowiem odrębny wymiar konfliktu przebiegającego wzdłuż linii centrum — peryferie, który warunkuje charakter tożsamości programowej tych ugrupowań. Jednak jak zauważa Ryszard HERBUT, w państwach, w których konflikt etniczny (centrum — peryferie) ma znaczny poziom relewancji w polityce, można wszakże podjąć próbę usytuowania reprezentujących go partii w ramach osi lewica — prawica (HERBUT, 2002: 182). Jeżeli natomiast idzie o drugi element, czyli kwestionowanie istniejących rozwiązań ustrojowych, wskazuje on na odmienną interpretację koncepcji rozwoju regionalnego przez partie zaliczane do tej samej „rodziny”. Jak wspomniano już powyżej, w przypadku partii regionalnych proces ten nie musi wiązać się z podważaniem przyjętych rozwiązań prawnych. Ugrupowania etnoregionalne często upatrują owej szansy w zwiększeniu zakresu kompeten-

cji przysługujących władzom regionalnym, co w konsekwencji musi oznaczać zmianę przyjętych rozwiązań ustrojowych.

Charakter tego rodzaju żądań skłonił badaczy omawianego problemu do wyodrębnienia kilku kategorii partii etnoregionalnych. Zgodnie z przedstawioną przez Katarzynę SOBOLEWSKĄ-MYŚLIK na gruncie polskiej literatury przedmiotu koncepcją Huri TÜRSANA i Lievena DE WINTERA partie etnoregionalne można podzielić na:

- 1) partie protekcyjnistyczne, które wyrażają interesy grupy mającej unikalną charakterystykę i które domagają się dla tej specyfiki ochrony ze strony państwa;
- 2) partie autonomistyczne, które żądają autonomii, ale tylko dla swojego regionu;
- 3) partie nacjonalistyczno-federalistyczne, które domagają się reorganizacji struktur państwa w kierunku federalizmu;
- 4) partie niepodległościowe, które domagają się niepodległości dla swojego regionu, a zatem oderwania od istniejącego państwa;
- 5) partie irredentystyczne, które domagają się nie tylko secesji z obecnego państwa, ale połączenia się z regionem o podobnej charakterystyce, który należy do innego państwa (SOBOLEWSKA-MYŚLIK, 2013: 23)

Odmienne stanowisko na gruncie polskim przedstawia Jan IWANEK. Zdaniem badacza tworzenie odrębnej definicji partii regionalnej i lokalnej nie jest do końca uzasadnione, ponieważ istniejące, rozliczne definicje partii politycznej i systemu partyjnego są na tyle wyczerpujące, że każda nowa definicja musi mieć do pewnego stopnia charakter kompilacyjny. Dlatego też dla zdefiniowania owego zjawiska proponuje dokonanie takiej modyfikacji ogólnej definicji partii politycznej, która by obejmowała także partie regionalne i lokalne. Autor proponuje zatem następującą definicję: „Partia polityczna to masowa, wyraźnie zidentyfikowana, sformalizowana grupa społeczna, artykułująca interesy grupowe, działająca w oparciu o program polityczny korespondujący z ideami społecznymi, która w realizacji funkcji publicznych zmierza do osiągnięcia swoich celów za pośrednictwem hierarchicznych centralnych i terytorialnych instytucji państwa lub jego struktur względnie samodzielnych (samorządu terytorialnego, autonomii terytorialnej, jednostek federalnych)”¹⁸. Zdaniem autora proponowana definicja jest na tyle pojemna, że obejmuje również partie na poziomie regionalnym i lokalnym.

¹⁸ Jan IWANEK, Referat pt. *Aspekty teoretyczne definicji: partia regionalna, partia lokalna, regionalne, lokalne systemy partyjne*, wygłoszony podczas międzynarodowej konferencji naukowej „*Autonomia terytorialna w perspektywie europejskiej*” 13 listopada 2012 roku w Ustroniu.

Rozdział 2

Hiszpańskie antecedencje. Geneza konfliktu centrum — peryferie oraz pojawienia się partii regionalnych

2.1. Wprowadzenie

Przeniesienie politycznego centrum Europy z basenu Morza Śródziemnego na Atlantyk na przełomie XV i XVI wieku stanowi jeden z najważniejszych punktów zwrotnych w dziejach kontynentu. Rozpoczęcie ery politycznej rywalizacji pomiędzy poszczególnymi monarchiami o miano najpotężniejszego mocarstwa ówczesnego świata miało rozmaite konsekwencje. Wiele z nich do dnia dzisiejszego kształtuje naszą rzeczywistość, w tym również realia funkcjonowania partii politycznych.

Niewątpliwie jednym z najważniejszych warunków umożliwiających uzyskanie miana europejskiego mocarstwa była w owym czasie konieczność centralizacji państwa. Niektórym monarchom, jak chociażby we Francji czy Anglii, udało się osiągnąć taki stan rzeczy dość szybko. W innych przypadkach zjednoczenie państwa — takiego jak Niemcy czy Włochy — było procesem trudnym, możliwym do przeprowadzenia dopiero w drugiej połowie XIX wieku. Niewątpliwie jednak przeniesienie politycznego centrum Europy z Morza Śródziemnego na Atlantyk uniemożliwiało samodzielne funkcjonowanie wielu niedużym bytom politycznym będącym pozostałościami dawnego systemu feudalnego. Na przetrwanie i samodzielną egzystencję mogły liczyć tylko te państwa o niewielkim zasięgu terytorialnym, które mogły poszczycić się silną gospodarką i dobrą organizacją wewnętrzną, takie jak Portugalia, Szwajcaria, Genua czy Wenecja. Pozostałe musiały opanować sztukę negocjacji i przystosować się do funkcjonowania w ramach wielkich mocarstw. Nie zawsze przy tym w historii Europy dawne księstwa lub hrabstwa były wcielane w skład potężnych imperiów siłą. Nierzadko ich integracja odbywała się dobrowolnie, za przyzwoleniem

miejscowych elit, jednakże po uprzednim uzgodnieniu warunków z państwem, w którego skład miały od tej pory wchodzić. Należy zaznaczyć, że w wielu przypadkach podporządkowanie się państwu silniejszemu przynosiło spore korzyści: przyczyniało się do modernizacji warunkującej rozwój gospodarczy i kulturowy. Dlatego też często wraz z upływem czasu siła miejscowej tradycji słabła na rzecz wzorców przyjmowanych od potężniejszych i zamożniejszych protektorów.

Nie stało się to jednak regułą we wszystkich przypadkach. Niektóre regiony — szczególnie te najbogatsze — zachowały pamięć o dawnych tradycjach politycznych i kulturowych. To ona po rewolucji francuskiej, a szczególnie w momencie pojawienia się nurtu romantyzmu politycznego, odegrała kluczową rolę w odradzaniu się poczucia regionalnej odrębności. Takie tendencje były widoczne przede wszystkim w tych państwach, które w XIX wieku doświadczyły kryzysu politycznego i gospodarczego. Wszelkie sukcesy na polu państwowej rzeczywistości społecznej, politycznej lub ekonomicznej w połączeniu z romantyczną wizją silnego narodu pomagały w budowaniu poczucia jedności wszystkich obywateli. Ich brak przynosił skutek odwrotny, przede wszystkim dostarczał bowiem argumentów elitom najbogatszych regionów peryferyjnych, wyróżniających się dodatkowo odrębną kulturą i posiadających własne tradycje polityczne.

Zmiany, jakie dokonały się w funkcjonowaniu państw europejskich na przełomie XVIII i XIX wieku, powodowane były w znacznym stopniu pojawieniem się dwóch odmiennych koncepcji nacjonalizmu. Dziedzictwem rewolucji francuskiej był pierwszy z nich, czyli nacjonalizm polityczny. Nurt ów czerpał z myśli Marsyliusza z Padwy, Machiavellego i filozofii renesansu, których kontynuację wyraźnie widać w założeniach oświecenia. Nacjonalizm polityczny opierał się na przesłankach racjonalnych i za podstawę przynależności jednostki do narodu uznawał łączącą ją z państwem więź prawną, czyli obywatelstwo. Rozwiązanie to nawiązywało do tradycji rzymskiej, zgodnie z którą za element budujący poczucie wspólnoty wszystkich obywateli uznawano fakt dzielenia wspólnego prawa, a nie tej samej kultury. W czasie rewolucji francuskiej ujęcie takie zostało spopularyzowane dzięki założeniom głoszonym przez Emanuela SIEYÈSA, który za naród uznawał wspólnotę jednostek podlegających temu samemu prawu i reprezentowanych przez to samo zgromadzenie (BLAS GUERRERO, 1984: 32). Ponadto warto przypomnieć za Juanem Josém LINZEM, że w porewolucyjnej, XIX-wiecznej Europie pojęcia demokracji i nacjonalizmu kojarzone były głównie z ideą państwa unitarnego. Pomimo faktu, że pierwszą na świecie pisaną konstytucję przyjęły Stany Zjednoczone Ameryki, czyli państwo federalne, w Europie próżno było szukać wielu państw złożonych, a nawet republik¹. Ciągle jeszcze silna tradycja centralistyczna europejskich monarchii spowodowała, że po rewo-

¹ Jak zauważa Hans-Herman HOPPE, gdyby przyjrzeć się politycznej mapie Europy z przełomu XIX i XX wieku, to dochodzi się do wniosku, że do 1914 roku istniały na jej terytorium tylko trzy republiki: Francja, Szwajcaria (będąca zarazem państwem złożonym) oraz od 1911 roku także Portugalia. Szerzej na ten temat zob. w: HOPPE, 2006: 11—31.

lucji francuskiej koncepcję państwa demokratycznego kojarzono z narodową jednością i budową jednolitego państwa narodowego (LINZ, 1997: 37).

Przełom w racjonalnym pojmowaniu terminu *naród* nastąpił w czasie wojen napoleońskich, wraz z pojawieniem się koncepcji nacjonalizmu kulturowego. Została ona ukształtowana pod wpływem założeń reformacji, a przede wszystkim niemieckiego romantyzmu politycznego, w opozycji do założeń oświecenia i nacjonalizmu politycznego². Nacjonalizm kulturowy zakładał wyższość więzi emocjonalnych nad instytucjonalnymi. Zgodnie z tą koncepcją jednostka była jedynie częścią zhierarchizowanej całości, którą stanowił naród i która w stosunku do jednostki była bytem pierwotnym. Romantycy twierdzili, że podstawą przynależności jednostki do narodu jest specyficzny typ więzi emocjonalnej opartej na takich elementach, jak wspólna tradycja, historia czy język. Zwolennicy tej koncepcji uważali, że jedność społeczności nie wynika z faktu dzielenia tego samego prawa, lecz tej samej kultury³. Przyjęcie takiego stanowiska kwestionowało w sposób oczywisty słuszność istnienia w dotychczasowym kształcie wielu państw europejskich, skupiających w swoich granicach wiele różniących się kulturowo i etnicznie narodów. Sytuacja komplikowała się szczególnie wtedy, gdy obserwowano zbyt duże różnice w poziomie zamożności i rozwoju pomiędzy owymi regionami⁴. Wiele z nich stanęło zatem przed koniecznością nowego zdefiniowania relacji pomiędzy politycznym centrum i specyficznymi regionami peryferyjnymi.

Przedstawione powyżej zjawiska przyczyniły się do powstania i utrwalenia w niektórych państwach europejskich istotnego podziału socjopolitycznego, jakim niewątpliwie jest podział kulturowo-etniczny (HERBUT, 2006: 12—32). Analiza historycznej ewolucji zasięgu terytorialnego dawnych mocarstw umożliwiała wyróżnienie poziomu empirycznego owych podziałów, pozwalała bowiem na wyraźne pokazanie, jakie ziemie, w jakim okresie i w jaki sposób zostały do danego państwa przyłączone. Fakt, że często były to terytoria szczytujące się własną tradycją polityczną i charakterystyczną kulturą lub religią, powodował, że jego mieszkańców z łatwością można było wyróżnić jako odrębną grupę społeczną, funkcjonującą w ramach społeczeństwa całego państwa. Taki stan rzeczy nie musiał jednak prowadzić nieuchronnie do pojawienia się kon-

² Szerzej na temat koncepcji narodu w założeniach niemieckiego romantyzmu zob. w: ADLER, 1965; HERDER, 1988; HERDER, 1962, t. 2; HERDER, 2002; BEISER, 1996; RATUŚIŃSKI, 1929; TRENCSENY, KOPEČEK, eds., 2006.

³ Szerzej na temat koncepcji nacjonalizmu politycznego i kulturowego zob. w: MYŚLIWIEC, 2007: 392—394.

⁴ Na temat zależności pomiędzy realiami ekonomicznymi współczesnej Europy Zachodniej a podziałami kulturowo-etnicznymi zob. w: HERBUT, 2006: 31—32. Ciekawą koncepcję dotyczącą nierównomierności rozwoju poszczególnych regionów państwa i pojawienia się zjawiska „wewnętrznego kolonializmu” prowadzącego do powstania i rozwoju ruchów narodowych i regionalnych opozycyjnych wobec politycznego centrum zaproponował także Michael HECHTER (1999).

fliktów. Ryzyko minimalizowały w takim wypadku sukcesy polityczne i ekonomiczne nowej, wspólnej dla wszystkich ojczyzny, często wpływały one bowiem na znaczące polepszenie sytuacji życiowej mieszkańców regionów cechujących się pewnymi odrębnościami. Połączenie owych sukcesów z polityką państwa opartą na założeniach nacjonalizmu politycznego oraz przywiązanie do centralistycznej tradycji monarchii europejskich niejednokrotnie ułatwiały budowanie poczucia jedności wśród wszystkich obywateli.

Inaczej sytuacja przedstawiała się jednak w obliczu politycznego i ekonomicznego zmierzchu dawnego mocarstwa. Skojarzenie demokracji i liberalizmu z brakiem sukcesów i kryzysem państwa powodowało najczęściej fragmentaryzację społeczeństw, a nie ich zjednoczenie w poczuciu przynależności do tego samego narodu. Kwestie wyraźnych różnic w poziomie rozwoju i zamożności poszczególnych regionów owych państw, a także ich kulturowe odrębności stały się już w XIX wieku poważnym problemem politycznym. Recepcja wartości charakterystycznych dla nacjonalizmu kulturowego stawała się przy tym jeszcze jednym czynnikiem prowadzącym do wykształcenia się kolektywnej tożsamości mieszkańców poszczególnych regionów. Ów „układ wartości, przekonań, postaw, zachowań, a nawet uprzedzeń dominujący w świadomości zbiorowej członków grupy” prowadził do umacniania się poczucia własnej odrębności lub nawet wyjątkowości wśród członków poszczególnych grup regionalnych (HERBUT, 2006: 14). W ten sposób w XIX stuleciu dochodziło do ujawniania się poziomu normatywnego analizowanego podziału socjopolitycznego. Kolejne dziesięciolecia i związana z nimi modernizacja państw europejskich nie przyczyniły się przy tym do zupełnej eliminacji jego skutków. Jeżeli w którymkolwiek z demokratycznych państw europejskich na początku XXI wieku można zaobserwować nierównomierny rozwój ekonomiczny poszczególnych jego regionów, przy czym najbogatsze z nich dodatkowo wyróżniają kulturowe lub etniczne odrębności, to z dużym prawdopodobieństwem można oczekiwać zaostrenia się konfliktu politycznego na linii centrum — peryferie.

Hiszpania jest przykładem europejskiego państwa, które w XIX wieku nie odnosiło sukcesów politycznych, gospodarczych i cywilizacyjnych. Ich brak w znacznym stopniu uniemożliwił budowanie silnej tożsamości narodowej, która jednoczyłaby wszystkich jej obywateli i gwarantowała możliwość spokojnego rządzenia państwem z perspektywy politycznego centrum.

2.2. Uwarunkowania polityczne

Odkrycia geograficzne, które otworzyły Europejczykom drogę do nowych zakątków świata, stały się jednym z najistotniejszych czynników skłaniających

najpotężniejsze państwa kontynentu do wzmożonej rywalizacji. Hiszpania była jednym z pierwszych państw europejskich, które w XVI i XVII wieku stworzyły imperia kolonialne. Pozytywnych skutków, jakich z tytułu dokonanych odkryć doznała hiszpańska gospodarka, nie udało się jednak przełożyć w całości na sukces polityczny, utrzymanie jedności rozległego terytorialnie imperium zależało bowiem od dwóch czynników: pełnego skarbu i silnej armii. Spełnienie obydwu z nich było jednak możliwe tylko do pewnego stopnia. Pomimo tego, że Hiszpania zjednoczyła się jako państwo dość wcześnie, to aż do XVIII wieku zachowywano odrębność legislacyjną historycznych hrabstw, księstw i królestw. Fiaskiem zakończyły się próby zreformowania państwa chociażby w zakresie ujednoczenia systemu prawnego, zgodnie z propozycją hrabiego Olivaresa, opartą na zasadzie *multos regnos, sed una lex*. Do daleko idącej centralizacji nie przyczyniły się również zmiany zaprowadzone pod rządami Filipa V. Objęcie hiszpańskiego tronu przez francuską dynastię Burbonów oznaczało jednak początek polityki zmierzającej w tym właśnie kierunku. W przekonaniu kolejnych monarchów wywodzących się z owej linii budowanie silnej pozycji w Europie i poza jej terytorium musiało wiązać się z konsekwentną realizacją projektu centralizowania państwa. W odejściu od praktykowanej przez wieki zasady wzajemnego szacunku dla praw stanowionych zarówno w politycznym centrum, jak i w poszczególnych regionach historycznych widziano szansę na takie zapełnienie skarbu oraz zapanowanie nad wojskiem, jakie pozwoliłoby na sfinansowanie i realizację kosztownej polityki imperialnej.

Można przyjąć, że proces unifikacji administracyjnej i ekonomicznej został faktycznie zakończony dopiero pod koniec XIX wieku, lecz w Hiszpanii przebiegał on zgoła inaczej niż w innych państwach Europy, takich jak na przykład Włochy czy Niemcy. Przyczyną owych różnic był fakt, że proces jednoczenia państwa hiszpańskiego rozpoczął się znacznie wcześniej i dlatego w XIX wieku nie zadziałał wpływ idei romantyzmu politycznego w skali ogólnopaństwowej. Brak podstaw do narodowego entuzjazmu miał swe źródło w braku sukcesów ekonomicznych państwa oraz w niepowodzeniach w utrzymaniu w zależności terytoriów zamorskich. Założenia romantyzmu przyczyniły się jednak do ożywienia nacjonalizmów peryferyjnych, a wspomnienie praw przysługujących niegdyś poszczególnym regionom dodatkowo utrudniło proces centralizacji państwa.

Hiszpania przywitała zatem erę liberalizmu i demokracji nie jako państwo silne ekonomicznie i politycznie, ale pogrążone w kryzysie wewnętrznym i dotknięte inwazją napoleońską w 1808 roku. Z tego powodu demokracja i liberalizm nie były kojarzone z sukcesem. Brak pozytywnej motywacji spowodował w konsekwencji to, że w przypadku hiszpańskim niemożliwe stało się budowanie poczucia więzi narodowej w rozumieniu jedności państwa. Demokracji i liberalizmu nie kojarzono z umocnieniem poczucia hiszpańskiej jedności narodowej i politycznej. Zaczęto raczej kojarzyć je z kresem polityki

unifikacyjnej i rozkwitem nacjonalizmów peryferyjnych. W przeciwieństwie do innych państw Europy w Hiszpanii nie pojawiła się romantyczna wizja zjednoczonego i silnego narodu (LINZ, 1975: 11—12)⁵. Niedorozwój gospodarczy, społeczny i ekonomiczny oddalił Hiszpanię od innych krajów północnej i centralnej Europy i spowodował niestabilność nowych instytucji politycznych. Dlatego też już na początku XX wieku bardzo wyraźnie rysował się konflikt pomiędzy uprzemysłowionymi peryferiami i centralistyczną stolicą.

Pierwszą połowę XIX wieku w historii Hiszpanii należałoby zdefiniować nie jako „epokę rewolucji liberalnej”, a raczej jako „epokę rewolucji” w ogóle⁶, w tym czasie bowiem zaszły nie tylko ważne przemiany polityczne, ale także społeczne i gospodarcze. W ciągu owych 10 lat zostały stworzone podstawy funkcjonowania zupełnie nowego jakościowo społeczeństwa. W tym kontekście Hiszpania jest jednak przypadkiem zupełnie wyjątkowym. Zdobycze rewolucji francuskiej nie zostały tam utrwalone przez bogaczącą się i politycznie zyskującą burżuazję, lecz przez znaczną część tradycyjnych posiadaczy ziemskich. Można przyjąć, że u podstaw tak kuriozalnej sytuacji leży spór o sukcesję i pojawienie się ruchu karlistowskiego⁷.

Jak w każdym innym państwie Europy Zachodniej zasady polityczne wprowadzone najpierw mocą Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki w 1787 roku, a następnie zaszczerpione na gruncie starego kontynentu podczas francuskiej rewolucji prawników, wywoływały znaczny opór władców i grup do tej pory tradycyjnie rządzących. Hiszpania nie była w tej kwestii przypadkiem odosobnionym, znaczna część ówczesnych elit rozumiała bowiem zasady liberalizmu i demokracji przyjęte w porządku Konstytucji z Kadyksu w 1812 roku, jednakże konsolidacja pierwszych rządów liberalnych z lat 1810—1814 oraz 1820—1823 nie powiodła się. Szansa na udane przejście od starego porządku do demokracji liberalnej pojawiła się dopiero pod koniec lat 20. XIX wieku, okres ten wiązał się bowiem z głębokimi podziałami wewnętrznymi, jakie dokonały się w ramach dwóch tradycyjnie dominujących grup społecznych: szlachty i kleru.

U podstaw wymienionego wyżej podziału leżała kwestia następstwa tronu. W Hiszpanii, opierającej się po złych doświadczeniach historycznych wpływom francuskim, kwestia następstwa tronu wydawała się jasna do 1829 roku. Panujący wówczas monarcha, Ferdynand VII, nie posiadał potomstwa ze związku z Amalią Saksońską, zgodnie z obowiązującym prawem po śmierci władcy korona Hiszpanii powinna była zatem przypaść jego młodszemu bratu Karo-

⁵ Należy w tym miejscu zaznaczyć, że szczegółowe omówienie problemu nacjonalizmu na ziemiach hiszpańskich zostanie przedstawione w dalszej części niniejszego rozdziału.

⁶ Carlos MARICHIAL (1980: 17) wskazuje tu przede wszystkim na lata 1834—1844.

⁷ Szerzej na temat genezy i istoty ruchu karlistowskiego w Hiszpanii zob. w: MIGUEL, 1982: 55—71; BARTYZEL, 2002: 243—331.

lowi Marii Izydorowi Burbonowi⁸. Był to jednak kandydat, którego nie akceptowali liberalni zwolennicy zdobyczy rewolucji francuskiej. Cieszył się wśród nich znacznie mniejszą sympatią niż władca ówczesnie zasiadający na tronie. Jak zauważa Jacek BARTYZEL (2002: 244): „powszechnie znana była bowiem pobożność infanta i jego przywiązanie do tradycji monarchii katolickiej”. Objęcie tronu przez Don Carlosa wiązałyby się zatem niechybnie ze znacznymi trudnościami z wprowadzaniem porządku liberalnego.

Podziały na zwolenników nowego porządku, sympatyków Ferdynanda VII i stronników Karola Burbona bardzo wyraźnie zarysowały się już w latach 20. XIX wieku. Jednakże za jedno z najważniejszych wydarzeń pokazujących skalę konfliktu należy uznać niewątpliwie tzw. bunt niezadowolonych (*los Malcontents*), który miał miejsce w Katalonii w 1827 roku. Zbrojne powstanie zainicjowane przez zwolenników Don Carlosa szybko znalazło oddźwięk wśród szerokich mas chłopskich, wiernych zasadom starego porządku. W sierpniu 1827 roku w Manresie utworzona została Najwyższa Junta Rządowa Księstwa Katalonii, której jednym z najważniejszych celów działania było „skończenie z wszystkimi liberałami na ziemi hiszpańskiej” (CAPDEFERRO, 1990: 398—399). Przeciwnikami politycznymi części szlachty i kleru stali się zatem zarówno obrońcy porządku liberalnego, jak i zwolennicy sprawującego ówczesnie władzę monarchy. Powaga sytuacji skłoniła władcę do osobistego udania się na terytorium zbuntowanego regionu. 26 września Ferdynand VII, przybywszy do Tarragony, wydał manifest do Katalończyków, w którym po raz ostatni użył języka łaski. Jednocześnie mianował kapitanem generalnym Katalonii hrabiego Karola d'ESPAGNAC, który w pięć lat (1827—1832) zdusił rebelię⁹. Należy przy tym podkreślić, że represje dotknęły zarówno liberałów, jak i zwolenników Don Carlosa (CAPDEFERRO, 1990: 399).

Kwestia następstwa tronu ponownie ożyła w 1829 roku, kiedy zmarła królowa Amalia Saksońska. Ferdynand VII nie doczekał się z nią potomstwa. Aby zapobiec przejściu władzy przez konserwatywnego Don Carlosa, kręgi liberalne doprowadziły do rychłego zawarcia związku małżeńskiego przez króla z neapolitańską księżniczką Marią Krystyną. Jego owocem były jednak tylko dwie córki, co zasadniczo niczego nie zmieniało w istniejącym stanie rzeczy, obowiązujące w Hiszpanii prawo nawiązywało bowiem do zasad ustanowionych przez Franków Salickich i wykluczało kobiety z linii sukcesji¹⁰. Formalnie pierwszeństwo w dziedziczeniu tronu przypadało zatem nadal młodszemu bratu Ferdynanda VII, sytuacja ta była jednak nie do zaakceptowania przez liberałów. Dlatego w listopadzie 1832 roku bardzo chory już monarcha zdecydo-

⁸ W języku kastylijskim: Carlos María Isidro Benito de Borbón y Borbón-Parma (29.03.1788 — 10.03.1855) — przyp. M.M.

⁹ Hrabia d'ESPAGNAC nazywał się Roger Bernard Charles d'Espagne de Ramefort — przyp. M.M.

¹⁰ Nagłówek XCIII prawa salickiego *O alodiach*, zob. HUBE, 1867: 42.

wał się pod wpływem ambitnej małżonki i jej liberalnych zwolenników na krok bardzo ryzykowny: wydanie dekretu przedłużającego sankcję pragmatyczną Karola IV z 1789 roku przyznającą kobietom prawo do dziedziczenia tronu. W praktyce oznaczało to radykalną zmianę w kolejności hiszpańskiej sukcesji. Pierwszeństwo w tym względzie przypadło starszej córce Ferdynanda VII, Izabeli, a następnie jej młodszej siostrze Marii Luizie. Dla Don Carlosa oznaczało to w zasadzie wykluczenie z prawa do tronu Hiszpanii. Sytuacja stała się przesądzona ostatecznie 29 września 1833 roku, kiedy zmarł Ferdynand VII.

Przyjęcie takiego rozwiązania prawnego stało się powodem wybuchu I wojny karlistowskiej, za której początek uważa się 6 października 1833 roku¹¹. Wówczas to w miejscowości Tricio generał Santos Ladrón de Cegama ogłosił królem Hiszpanii Don Carlosa jako Karola V. Wydarzenie to zapoczątkowało trwającą aż do 1840 roku wojnę domową i utrwaliło rysujące się coraz poważniej podziały pomiędzy politycznym centrum a północnymi i północno-wschodnimi regionami peryferyjnymi państwa. Działania karlistów otwarcie popierał kler z północy, głównie z Nawarry i prowincji baskijskich, zdecydowana większość duchowieństwa katalońskiego, niemal wszyscy zakonnicy, a także liczni ochotnicy napływający do partyzanckiego wojska z przywiązanych do tradycji katolickiej terenów wiejskich. Poza bardzo nielicznymi przypadkami karliści nie mogli jednak liczyć na wsparcie oficerów hiszpańskiej armii, którzy pozostali wierni Marii Krystynie¹². Otwartego poparcia nie uzyskali także od wysokich dygnitarzy kościelnych, którzy nawet jeżeli po cichu popierali działania zwolenników Don Carlosa, za ważniejszą uznali jednak ochronę swoich interesów w ramach nowego porządku społecznego, politycznego i ekonomicznego zaprowadzonego przez zamożne rody szlacheckie z Kastylii i Andaluzji (TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 416).

Bunt niezadowolonych oraz pierwsza wojna karlistowska pokazały bardzo wyraźnie załamanie jedności zarówno pośród szlachty, jak i kleru. Pojawienie się nurtu karlistowskiego wstrząsnęło większością posiadaczy ziemskich w Kastylii i Andaluzji, przerażonych mobilizacją mas chłopskich i arystokracji na północy Hiszpanii. Wydarzenia końca lat 20. i 30. XIX wieku skłoniły wielu z nich do uznania konieczności zaprowadzenia i utrwalenia porządku liberalnego, w którym jednak klasa tradycyjnych posiadaczy ziemskich ode-

¹¹ Jacek BARTYZEL (2002: 254) wskazuje, że pierwsi za broń chwycili Baskowie w Talavera, podjęli oni bowiem kroki zbrojne już 3 października 1833 roku.

¹² Niechęć oficerów armii do ruchu karlistowskiego można wytłumaczyć faktem związania wielu z nich z nurtem hiszpańskiego wolnomularstwa. Jak zauważa Jacek BARTYZEL (2002: 251), opisując okres hiszpańskiej wojny o niepodległość: „Trzeba albowiem dodać, że obecność sojuszników z protestanckiego Albionu miała, prócz doraźnych korzyści, także swoje ujemne strony: właśnie wówczas za sprawą angielskich oficerów nastąpiło prawdziwe „umasownienie” hiszpańskiego wolnomularstwa, dotychczas bardzo elitarnego i, co gorsza, przede wszystkim w zbrojnym kręgosłupie państwa — armii”.

grałyby kluczową rolę. Dlatego też w przypadku hiszpańskim najistotniejszej roli we wdrażaniu porewolucyjnych zmian nie odegrała burżuazja, lecz grupy do tej pory odgrywające znaczącą rolę polityczną. Jak zakłada Carlos MARICHIAL (1980: 18), wojna karlistowska z 1833 roku osiągnęła to, czego nie udało się nawet Napoleonowi: obaliła mit prawomocnej władzy monarchii absolutnej. W latach 30. XIX wieku uformowane były już wyraźnie dwa obozy polityczne. Pierwszy z nich tworzyli karliści, czyli konserwatywni obrońcy prawa do tronu Don Carlosa. Do grona ich zwolenników należała większość konserwatywnego kleru z północy Hiszpanii, a w szczególności z Katalonii, Nawarry i pozostałych prowincji baskijskich, zdecydowana większość zakonników oraz znaczna część chłopstwa pod bronią, silnie przywiązana do struktur starego porządku (TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 416). Na arenie międzynarodowej obóz ten mógł liczyć na moralne i materialne wsparcie państw Świętego Przymierza. Drugi obóz otaczał królową-regentkę Marię Krystynę. Należeli do niego liberalawie oraz znaczna część posiadaczy ziemskich, związanych dodatkowo sojuszem z liberalną burżuazją Anglii i Francji (MARICHIAL, 1980: 18).

Aby zrozumieć istotę XIX-wiecznych podziałów politycznych pomiędzy politycznym centrum i hiszpańskimi peryferiami, należy także dobrze zrozumieć samą istotę karlizmu. Jak zauważa Jacek BARTYZEL, cała idea tego nurtu została zawarta w czterech hasłach: *Dios — Patria — Fueros — Rey* (BARTYZEL 2002: 248). Słowo *Bóg* (*Dios*) nie wymaga w tym miejscu specjalnego komentarza, karliści byli bowiem żarliwymi obrońcami wiary i tradycji katolickiej w Hiszpanii¹³. Wyjaśnienia wymagają natomiast pozostałe trzy elementy. Drugie w kolejności pojęcie *Ojczyzny* (*Patria*) należy przedstawić w powiązaniu z trzecim hasłem: *Fueros*. Jacek BARTYZEL wyjaśnia, że pojęcia *fueros* używano na określenie „starych praw”, czyli tradycyjnych przywilejów i wolności przysługujących od niepamiętnych czasów poszczególnym ziemiom przyłączanym do państwa hiszpańskiego. Prawa owe były potwierdzane uroczystymi przysięgami przez wszystkich kolejnych monarchów¹⁴. Jak zauważa autor:

Respekt okazywany tym prawom legitymizuje władzę nie mniej niż posłuszeństwo okazywane prawu bożemu; to prawdziwe pochodzenie władzy od narodu,

¹³ Jak zauważa Jacek BARTYZEL (2002: 249 i 318), od czasu obecności wojsk angielskich na ziemiach hiszpańskich w czasie walk z wojskami Napoleona istniał stały nacisk ze strony Anglii na dozwolenie w Hiszpanii publicznego kultu wyznań protestanckich. Jak przypomina jednak autor: „w tym samym czasie w Anglii nawet prywatny kult religii katolickiej wiązał się z ryzykiem oskarżenia o niełojalność w stosunku do państwa, a katolicy nie mieli prawa pełnienia jakichkolwiek funkcji publicznych ani wstępu na uniwersytety”.

¹⁴ Przykładem potwierdzającym tę zasadę może być zaprzysięganie tradycyjnych praw i wolności Basków przez kolejnych monarchów hiszpańskich pod dębem w Guernice od czasu przyłączenia Królestwa Nawarry do Hiszpanii w 1512 roku. Zob. BARTYZEL, 2002: 249.

uzupełniająca doktrynę jej pochodzenia od Boga. Zamach na te prawa natomiast, jawny bądź ukryty, władzę monarszą delegitymizuje, z „pana przyrodzonego” czyni króla „tyranem”, choćby jego tytuł dynastyczny do rządzenia był nienaganny (IBIDEM).

Cechą *fueros* była zatem bezwarunkowość i niezbywalność. Przedstawiciele nurtu karlistowskiego uważali, że żadna ziemską władza nie może prawnomocnie odebrać tradycyjnych przywilejów i swobód ich posiadaczom (IBIDEM). Tak skonstruowana koncepcja „starych praw” wpływała na specyficzne rozumienie pojęcia *Ojczyzna (Patria)*. Należy, za Jackiem Bartyzelem, wyraźnie zaznaczyć, że przez większą część XIX wieku karliści byli jedynymi obrońcami tradycyjnego pluralizmu dawnych królestw, księstw i hrabstw w ramach politycznej jedności w wielości określanej w epoce Habsburgów (1516—1700) mianem *Monarquía Hispánica*. Koncepcja narodu i państwa, uznawana przez karlistów za słuszną, została pod koniec XIX wieku sformułowana w koncepcji Juana VÁZQUEZA DE MELLI Y FANJULA. Zakładał on, że naród jest „jeden i niepodzielny”. Definiował naród jako historyczną całość pokoleń, wytworzoną przez wieki, „której regionalne „dusze” łączą się w nadrzędną jedność, co jest konsekwencją wspólnotowego nastawienia każdej z nich” (BARTYZEL, 2012: 78). DE MELLA uważał państwo za substancjalny związek regionów, które współtworzą rzeczywistość wspólną narodową (IBIDEM). Tak rozumiane państwo było zatem dla karlistów wspólną i niepodzielną ojczyzną. Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, nietrudno zrozumieć, dlaczego kolejne działania politycznego centrum mające na celu znaczne ograniczenie lub likwidację historycznych praw, zwyczajów i przywilejów takich terytoriów, jak Nawarra, prowincje baskijskie czy Katalonia, przysparzały karlistom popularności na tych obszarach (BARTYZEL, 2012: 75).

Ostatnim członem w szeregu czterech haseł przyjmowanych przez karlistów za podstawę ideową nurtu było słowo *Król (Rey)*. Oznaczało to, że monarchizm był bardzo istotnym elementem idei karlistowskiej, ale nie najważniejszym. Był to element wywodzony z prawd od niego wyższych, a oczywisty dlatego, że stanowił nieodłączny element tradycji hiszpańskiej (BARTYZEL, 2002: 249).

Analizując sytuację polityczną w Hiszpanii lat 30. XIX wieku, należy stwierdzić, że początkowe zwycięstwo obozu otaczającego Marię Krystynę było tylko połowiczne. Dawnym posiadaczom ziemskim próbującym wystąpić w zupełnie nowej roli szybko przyszło skonfrontować się zarówno z rodzimą, jak i zagraniczną burżuazją, do kraju zaczęło bowiem powracać coraz więcej przymusowych emigrantów będących zwolennikami nowego porządku. Nie tylko oni jednak domagali się pilnego przeprowadzenia reform: zależało na tym również burżuazji angielskiej i francuskiej, która wsparła finansowo działania rządu i armii królowej-regentki. Domagano się między innymi uznania praw do wolności wypowiedzi i zgromadzeń, stopniowej demokratyzacji życia poli-

tycznego oraz realizacji antyfeudalnych reform ekonomicznych, godzących w szczególności w materialną pozycję Kościoła (MARICHIAL, 1980: 18). Za rzeczywisty początek rewolucji liberalnej i burżuazyjnej w Hiszpanii można zatem przyjąć połowę lat 30. XIX wieku, a dokładnie okres rządów Juana ÁLVAREZA DE MENDIZÁBALA (1835—1836), przyjmuje się bowiem, że w owym okresie, kiedy toczyły się walki z siłami karlistowskimi, nastąpiła transformacja Hiszpanii z monarchii absolutnej w państwo oparte na systemie demokracji przedstawicielskiej. Czynnikiem, który zdecydował o tym w głównej mierze, był wspomniany już powyżej powrót do ojczyzny liberalnie zorientowanych emigrantów politycznych. Wielu z nich osiedliło się w Madrycie i stało się wydawcami najrozmaitszych tytułów prasowych oraz założycielami licznych klubów dyskusyjnych. W krótkim czasie zaczęli oni dominować w życiu politycznym i intelektualnym hiszpańskiej stolicy. Pojawienie się tego typu zjawisk zmusiło rząd centralny, na którego czele stał wówczas Francisco de Paula Martínez de la Rosa Berdejo Gómez y Arroyo, do poszerzenia katalogu swobód politycznych, a także do zapewnienia wolności prasy. W konsekwencji bogate życie intelektualne zaczęło kwitnąć nie tylko w Madrycie, ale także w dużych ośrodkach miejskich będących stolicami regionów peryferyjnych, takich jak Barcelona, Sevilla czy Kadyks (IBIDEM, s. 87).

Zachodzące zmiany społeczno-polityczne znalazły odzwierciedlenie także w przepisach stanowiącego centralnie prawa. Najważniejszym osiągnięciem w tym zakresie było uchwalenie 10 kwietnia 1834 roku Statutu Królewskiego (*Estatuto Real*), na mocy którego po raz pierwszy w historii Hiszpanii powołany został dwuizbowy parlament (TIERNO GALVÁN, 1968; TOMÁS VILLAROYA, 1968). W założeniu ów organ demokracji przedstawicielskiej miał reprezentować dwie „najważniejsze” klasy społeczne: arystokrację (*Estamento de Próceres*) i burżuazję (*Estamento de Procuradores*). Nominacje członkom izby arystokratycznej wręczał sam monarcha, a w jej skład mogli wejść arcybiskupi i biskupi hiszpańscy, grandowie Hiszpanii dysponujący rocznymi dochodami nie mniejszymi niż 200.000 reali oraz przedstawiciele kastylijskich rodów szlacheckich osiągnący roczne dochody w wysokości co najmniej 80.000 reali, którzy ukończyli 25 lat i nie służyli obcym państwom, a także obywatele szczególnie zasłużeni dla państwa poprzez swoją służbę (dawni członkowie izby reprezentacji burżuazji, byli ministrowie rządów centralnych, ambasadorowie, generałowie hiszpańskiej armii lub przedstawiciele najwyższych organów władzy sądowniczej). Członkami izby mogli zostać także obywatele szczególnie zasłużeni dla hiszpańskiej nauki, których roczne dochody wynosiły co najmniej 60.000 reali oraz najzamożniejsi posiadacze ziemscy, właściciele fabryk, manufaktur lub przedsiębiorstw handlowych, których roczne dochody nie były mniejsze niż 60.000 reali i którzy byli uprzednio wybrani w skład izby reprezentacji burżuazji. Skład izby reprezentacji burżuazji był natomiast kształtowany w drodze wyborów. O mandat mogli się ubiegać obywatele urodzeni w Hiszpanii lub

potomkowie hiszpańskich rodziców, którzy ukończyli 30 lat i posiadali roczne dochody na poziomie co najmniej 12.000 reali. Byli oni wybierani na poziomie prowincji na kadencję trwającą trzy lata¹⁵.

Przedstawiony powyżej sposób kształtowania składu obu izb hiszpańskiego parlamentu faworyzował jednak wielkich posiadaczy ziemskich, a nie kształtującą się powoli hiszpańską burżuazję. Nowy system mimo wprowadzenia pewnych elementów rozwiązań nowoczesnych miał być w gruncie rzeczy „demokracją arystokracji”. W założeniach twórców ówczesnego prawa wyborczego członkami parlamentu mieli być zatem wyłącznie arystokraci, wysocy funkcjonariusze wojskowi, umiarkowani przedstawiciele Kościoła oraz grupa zamożnych obywateli hiszpańskich, dystansująca się jednak od bogatych przemysłowców i osób trudniących się handlem (CABALLERO, 1837: XV). Nowe rozwiązania prawne służyły zachowaniu pozycji politycznej rządzących do tej pory grup społecznych, spowodowały także ugruntowanie pozycji przedstawicieli centralnych i południowych regionów państwa kosztem reprezentacji coraz silniejszych ekonomicznie regionów peryferyjnych.

W sensie politycznym Hiszpania końca XIX wieku była państwem podzielonym pomiędzy liberałów i tradycjonalistów. Pierwsi z nich byli wspierani przez najbardziej wpływowe rody arystokratyczne Kastylii i Andaluzji, odgrywające kluczową rolę w systemie politycznym ówczesnej Hiszpanii i broniące ustanowionego porządku. Drudzy natomiast byli popierani przez kler, mobilizujący szerokie rzesze chłopskie w obronie króla, wiary katolickiej oraz dawnych praw i przywilejów (LINZ, 1975: 13). Kontrolę nad systemem politycznym w ich imieniu sprawowali politycy rekrutujący się najczęściej z grupy zawodowej adwokatów lub będący wielkimi właścicielami ziemskimi. Działania owych elit władzy wspierane były natomiast przez wyborców z reguły apolitycznych, a na obszarach wiejskich i w prowincjonalnych miasteczkach również często przez analfabetów. Mobilizację wyborczą owych grup organizowali lokalnie działający kacykowie, lojalni względem ówczesnie rządzących¹⁶.

Na marginesie owych rozgrywek pozostawała coraz bogatsza i bardziej wpływowa burżuazja regionów peryferyjnych, zamieszkująca owe terytoria opozycja tradycjonalistyczna, a także nieliczna, lecz coraz bardziej aktywna inteligencja akademicka i pozaakademicka (LINZ, 1975: 14). Ówczesnie rządzący nie przejawiali także zainteresowania zapewnieniem sobie poparcia wśród coraz silniejszej klasy robotniczej. W takiej sytuacji czas względnej stabilizacji politycznej, za jaki można uznać okres pokoju pomiędzy ustanowieniem nowej konstytucji w 1876 roku i początkiem rządów Miguela PRIMO DE RIVERA w 1923 roku, nie został wykorzystany jako czas spokojnego przejścia do systemu demokracji

¹⁵ Szerzej na temat prawa wyborczego ustanowionego na podstawie przepisów Statutu Królewskiego z 1834 roku zob. w: DONOSO CORTÉS, 1835; CABALLERO, 1837; ADAME DE HEU, 1997: 37—45.

¹⁶ Szerzej na temat zjawiska kacykostwa w Hiszpanii zob. w: COSTA, 2011.

liberalnej¹⁷. Rywalizacja polityczna Partii Konserwatywnej i Partii Liberalnej, nazwanych później przez historyków partiami „dynastycznymi”, jak i następujące po sobie okresy alternacji władzy, zostały zredukowane w dużej mierze do konfliktu pomiędzy obydwooma ugrupowaniami. Były one przy tym umiejętnie sterowane przy pomocy ministerstwa spraw wewnętrznych i wspomagane w większym lub mniejszym stopniu korupcją wyborczą. Elementem charakteryzującym ową grę polityczną był także zupełny brak nowych inicjatyw, które wiązałyby się z reprezentowaniem interesów określonych grup społecznych (LINZ, 1975: 16).

Hiszpańskim fenomenem pozostaje również to, że pomimo braku znaczących różnic w programach dwóch głównych partii politycznych zmieniających się u steru władzy na przełomie XIX i XX wieku nie zostały one zastąpione na fali zmian społecznych przez nowoczesne wówczas ugrupowania socjalistyczne, republikańskie czy chrześcijańską demokrację. Zdaniem Juana Joségo LINZA stagnacja i brak tego typu zmiany na hiszpańskiej scenie partyjnej u progu XX stulecia był jedną z najistotniejszych przyczyn wzrostu znaczenia partii regionalnych i etnoregionalnych w niektórych regionach peryferyjnych państwa (IBIDEM).

Sytuacja polityczna w Hiszpanii u progu XX wieku związana z istnieniem dwóch rzeczywistości politycznych — centralnej i regionalnej — zdecydowanie różniła to państwo od innych demokracji formujących się wówczas w Europie Zachodniej. Fakt niewłączenia elit regionów peryferyjnych w proces rządzenia całym państwem w połączeniu z brakiem wpływowych, nowoczesnych ugrupowań reprezentujących interesy szerokich grup społecznych powodował coraz poważniejsze oddalanie się owych rzeczywistości politycznych od siebie.

Okres dyktatury generała Miguela PRIMO DE RIVERY przyspieszył proces dezintegracji „partii dynastycznych”. Do 1931 roku, kiedy to ustanowiono II Republikę, dawne elity sprawujące władzę w politycznym centrum zostały niemal zupełnie wyeliminowane z hiszpańskiego życia politycznego. PRIMO DE RIVERA nie doszedł jednak do władzy przy poparciu ruchów politycznych będących partiami masowymi, a w konsekwencji nie był w stanie zbudować silnej partii politycznej na wzór tych, które budowali w owym czasie dyktatorzy dochodzący do władzy w innych państwach europejskich. Liderzy polityczni odgrywający kluczową rolę w okresie rządów PRIMO DE RIVERY nie odwoływali się też do wartości eksponowanych przez prąd ideologiczny zyskujące coraz większą popularność w Europie. Można było ich wręcz określić jako bezideowych „łowców stanowisk” (*cazacargos*) (IBIDEM, s. 18).

Reżim PRIMO DE RIVERY był jednak dość tolerancyjny dla swojej opozycji.

¹⁷ Szerzej na temat Konstytucji Hiszpanii z 1876 roku i okresu Restauracji zob. w: VARELA SUANZES, 2009; SÁNCHEZ AGESTA, 1985. Szerzej na temat ustanowienia rządów Miguela PRIMO DE RIVERY zob. w: MULARSKA-ANDZIAK, 1999; TUSELL, 1987; TUSELL, 1991; PRIMO DE RIVERA, 1930; MALAPARTE, 2008.

Dzięki takiej postawie Hiszpania wkroczyła w nowy jakościowo etap życia politycznego w okresie II Republiki. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że założona 2 maja 1879 roku w Madrycie Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (*Partido Socialista Obrero Español* — PSOE) stała się u progu istnienia II Republiki jedyną dobrze zorganizowaną partią masową w Hiszpanii. Brak jakiegokolwiek partii o podobnym charakterze reprezentującej interesy konserwatywnej burżuazji spowodował, że PSOE stała się ugrupowaniem dominującym na ówczesnej scenie politycznej. Brak silnej i merytorycznej opozycji, brak doświadczenia w rządzeniu i administrowaniu scentralizowanym państwem, a także wewnętrzne spory w PSOE na temat kierunku ewolucji społeczeństwa hiszpańskiego doprowadziły jednak do klęski II Republiki w 1936 roku. Lata 1931—1936 nie przyczyniły się zatem również do politycznej unifikacji państwa, a wręcz przeciwnie: utrwaliły coraz silniejsze podziały na linii centrum — peryferie. Skomplikowana sytuacja politycznego centrum w połączeniu z dynamicznym rozwojem ugrupowań etnoregionalnych w regionach peryferyjnych musiała nieuchronnie prowadzić do nasilenia tendencji odśrodkowych w ówczesnej Hiszpanii.

2.3. Uwarunkowania społeczne i geograficzne

Pomimo różnego rodzaju zawirowań politycznych lat 1808—1814, czyli wojny z siłami Napoleona oraz pomniejszych rewolt, społeczeństwo hiszpańskie u progu lat 30. XIX wieku odznaczało się niemal tymi samymi cechami, co pod koniec poprzedniego stulecia. W przeciwieństwie do takich państw, jak Anglia czy Francja, w Hiszpanii — poza Katalonią — nie było jeszcze wyraźnie widać rezultatów rewolucji przemysłowej, budowanie nowych stosunków kapitalistycznych musiało zatem siłą rzeczy przebiegać w społeczeństwie głęboko tkwiącym w feudalizmie.

Szacuje się, że pod koniec XVIII wieku Hiszpania liczyła około 10,5 miliona mieszkańców (MARICHIAL, 1980: 22). Porównując to z liczbą ówczesnych mieszkańców sąsiedniej Francji, czyli około 29 milionami, z łatwością można dojść do wniosku, że największe terytorialnie państwo Półwyspu Iberyjskiego borykało się z problemem dość nikłego potencjału demograficznego. Okres 1808—1814 z pewnością nie przyczynił się do poprawienia tego stanu rzeczy. Niewątpliwie do najważniejszych przyczyn ujemnego przyrostu naturalnego w tym okresie należy zaliczyć takie czynniki, jak wysoka śmiertelność wśród żołnierzy walczących z wojskami Napoleona, liczne epidemie dziesiątkujące zarówno ludność miast, jak i wsi, oraz panujący w owym czasie powszechnie głód. Jednakże już w 1830 roku struktura demograficzna państwa odzwierciedlała znacz-

nie spokojniejszą sytuację polityczną i ekonomiczną. Przyjmuje się, że w tym okresie Hiszpania liczyła około 13 milionów ludności (IBIDEM).

U progu XIX wieku Hiszpanie pozostawali nadal społeczeństwem zdecydowanie rolniczym. Ponad połowa ówczesnej ludności Hiszpanii rezydowała na terenach wiejskich w gminach liczących poniżej 2.000 mieszkańców (CARRERAS, TAFUNELL, eds., 2005: 458). Szacuje się, że w latach 1797—1820 produkcja rolna czterokrotnie przewyższała miejską produkcję manufaktur. Według danych przedstawionych na forum Kongresu Deputowanych przez Pascuala MADOZĘ w 1820 roku liczba osób zależnych od sektora rolniczego wynosiła 8,6 miliona, natomiast sektor miejski, czyli handel, produkcja manufaktur, rzemiosło czy administracja, dawał utrzymanie zaledwie 2,2 miliona Hiszpanów (MARICHIAL, 1980: 23). Należy także zauważyć, że pod koniec XVIII wieku jedynie 20% ludności Hiszpanii zamieszkiwało miasta.

Analizując strukturę społeczną Hiszpanii na przełomie XVIII i XIX stulecia, nie sposób pominąć ciekawego zjawiska związanego z tworzeniem dość gęsto zaludnionych ośrodków miejskich nie w centrum Półwyspu, lecz na jego peryferiach. Na początku XIX wieku największym hiszpańskim miastem pozostawał Madryt liczący około 200 tysięcy mieszkańców, drugim ośrodkiem miejskim pod względem liczby mieszkańców była Barcelona ze 140 tysiącami, następnymi w kolejności pozostawały Walencja i Sewilla z niemal 100-tysięczną populacją oraz cztery miasta, w których liczba ludności wahała się pomiędzy 50 i 70 tysięcy, czyli Kadyks, Granada, Malaga i Saragossa (IBIDEM). Hiszpańskie miasta różniły się jednak znacznie od innych ośrodków miejskich zlokalizowanych w państwach ówczesnej Europy Zachodniej. Po pierwsze były zamieszkałe przez znacznie mniejszą liczbę ludności. Jeżeli dla przykładu porównamy 200-tysięczny Madryt tamtego okresu z liczącym ponad milion mieszkańców Londynem lub zamieszkanym przez ponad 600 tysięcy osób Paryżem, to wyraźnie widać znacznie mniejszy potencjał demograficzny. Po drugie należy zwrócić uwagę na znaczące różnice w poziomie infrastruktury wpływającej na możliwości rozwojowe każdego z tego typu ośrodków. W hiszpańskich miastach u progu XIX wieku dominującym elementem krajobrazu pozostawały imponujące budowle sakralne należące do Kościoła, które zajmowały znaczną część terytorium miasta. Jednocześnie brakowało dzielnic przemysłowych, w których zlokalizowane byłyby fabryki. Rozwój hamował także brak nowoczesnych dzielnic mieszkaniowych, wielkich sklepów, a nawet restauracji i hoteli (IBIDEM, s. 23—24).

Jednak pomimo wymienionych wyżej czynników niekorzystnych zamieszkiwanie w zlokalizowanym na wybrzeżu mieście lub chociaż w jego pobliżu stwarzało znacznie większą szansę na podniesienie poziomu życia niż zamieszkiwanie hiszpańskiego interioru. Dlatego również poza miastami koncentracja ludności na terytoriach przybrzeżnych była znacznie, bo niemal dwukrotnie wyższa niż na obszarach zlokalizowanych bliżej politycznego centrum (IBIDEM).

Przyczyn takiego stanu rzeczy należy niewątpliwie upatrywać w możliwościach, jakie dawało mieszkanie w ośrodkach nadmorskich. Fatalny stan infrastruktury służącej transportowi wewnętrznemu uniemożliwiał w praktyce rozwinięcie hiszpańskiego rynku. Miasta portowe były pod tym względem w sytuacji uprzywilejowanej. Handel morski stwarzał bardzo korzystne warunki zarówno dla rozwoju nowych stosunków społeczno-ekonomicznych, jak i politycznych. Miasto w tradycji europejskiej było zawsze tworem niezwykle dynamicznym, charakteryzującym się wysokim stopniem rozwoju władz politycznych, gospodarki i życia intelektualnego. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że w pewnym sensie było ono swoistą próbą nawiązania do tradycji miast greckich, takich jak Sparta czy Ateny. Jak zauważa Pierre MANENT (1994: 14): „Idea miasta określała zatem przestrzeń publiczną, gdzie ludzie, obywatele obradowali i decydowali o wszystkim, co dotyczyło ich „wspólnych spraw”. Stanowiła ona ideę władania przez ludzką zbiorowość warunkami jej egzystencji”. Bez wątplenia koncentracja ludności w miastach i mniejszych ośrodkach leżących bezpośrednio nad Morzem Śródziemnym lub Atlantykiem musiała mieć znaczący wpływ na późniejsze kształtowanie się hiszpańskiej sceny partyjnej.

Liczba mieszkańców hiszpańskich miast zaczęła się stopniowo powiększać dopiero w drugiej połowie XIX wieku, a szczególnie w latach 1860—1910. Proces ten wiązał się ze zjawiskiem postępującego rozwoju mniejszych miast będących często stolicami prowincji, jak i dwóch największych: Madrytu i Barcelony (CARRERAS, TAFUNELL, eds., 2005: 458).

Madryt nie zawdzięczał swojego rozwoju atrakcyjnemu położeniu geograficznemu, lecz roli stolicy coraz bardziej centralizującego się państwa, to tu bowiem podejmowane były najważniejsze decyzje polityczne, zlokalizowane były najważniejsze urzędy administracji centralnej, a także dokonywano najważniejszych transakcji handlowych. W połowie XIX wieku powstały także nowe plany modernizacji miasta. Do najważniejszych działań w tym zakresie należy zaliczyć niewątpliwie przebudowę jednego z głównych miejsc targowych — Puerta del Sol, instalację oświetlenia gazowego, stworzenie systemu kanalizacji ściekowej, a także rozpoczęcie budowy sieci wodociągowej. W tym czasie otwarto także wiele nowych kawiarni oraz kilka sal teatralnych, co przyczyniło się do stopniowej zmiany trybu mieszczańskiego życia, mieszkańcy Madrytu coraz chętniej spotykali się bowiem towarzysko w takich miejscach niż w prywatnych domach (TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 429)¹⁸.

Najbardziej nowoczesnym miastem hiszpańskim na przełomie XIX i XX wieku była jednak niewątpliwie Barcelona. Stolica Katalonii zdecydowanie różniła się charakterem od kastylijskiego Madrytu. Była miastem rosnącej w siłę

¹⁸ Szerzej na temat stanu ewolucji liczby ludności Madrytu u progu XX wieku zob. w: DE MIGUEL, 1982: 55—71.

burżuazji, a nie miejscem walki o swoją pozycję przedstawicieli starej arystokracji. Nowoczesna infrastruktura miejska, rozwijający się przemysł i handel, liczne bary i restauracje oraz sceny teatralne, ze sławnym Gran Teatre del Liceu przy ulicy Rambla na czele, decydowały w dużej mierze o jakości prowadzonego w tym mieście życia¹⁹. Warto także zwrócić uwagę na fakt, że w peryferyjnych dzielnicach Barcelony zlokalizowane było największe skupisko ludności robotniczej w Hiszpanii (TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 429).

Tabela 1/II. Ewolucja liczby ludności wybranych miast hiszpańskich w latach 1787—2011

Nazwa miasta	1787	1860	1900	1930	1960	1991	2011
Barcelona	92 000	238 000	529 000	998 000	1 556 000	1 679 000	1 615 500
Bilbao	—	—	79 000	159 000	294 000	372 000	352 700
Kadyks	71 000	66 000	64 000	76 000	118 000	—	124 800
La Coruña	—	29 000	43 000	64 000	161 000	—	246 000
Madryt	165 000	279 000	519 000	948 000	2 168 000	3 085 000	3 265 000
Malaga	51 000	81 000	112 000	152 000	259 000	508 000	568 000
Palma de Majorca	32 000	32 000	—	67 000	136 000	241 000	405 300
Santander	—	26 000	48 000	70 000	—	—	179 900
Saragossa	43 000	51 000	74 000	134 000	295 000	598 000	674 700
Sewilla	81 000	116 000	145 000	194 000	424 000	631 000	703 000
Valladolid	—	40 000	64 000	75 000	133 000	341 000	313 400
Walencja	101 000	93 000	154 000	282 000	467 000	745 000	798 000

Źródło: CARRERAS, TAFUNELL, eds, 2005: 488—489. Dane na rok 2011 podane za: <http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft20%2Fe260%2Fa2011%2F&file=pcaxis&N=&L=0> (odczyt z 14 07 2012)

Jak wspomniano już powyżej, do późniejszego pojawienia się partii politycznych reprezentujących interesy regionów peryferyjnych przyczynił się zapewne nie tylko rozwój silnych ośrodków miejskich, ale i koncentracja ludności wokół nich. Analiza danych pokazujących liczbę ludności zamieszkującej terytoria, które pokrywają się z obecnie istniejącymi wspólnotami autonomicznymi, pokazuje, że ugrupowania tego typu zaczęły działać na obszarach peryferyjnie położonych dużych skupisk ludności. Było tak w przypadku Andaluzji zamieszkiwanej w XIX wieku przez niemal jedną piątą ludności całego państwa, a także Katalonii i Galicji, które w tym okresie zamieszkiwało po 10% całej populacji hiszpańskiej. Partie regionalne i etnoregionalne powstały w XX wieku także na obszarze Wspólnoty Walencji skupiającej w XIX wieku 8,5% mieszkańców Hiszpanii oraz Aragonii, zamieszkiwanej wówczas przez

¹⁹ Szerzej na temat życia codziennego w XIX-wiecznej Barcelonie zob. w: SALA, 2005.

Tabela 2/II. Liczba ludności, powierzchnia i gęstość zaludnienia hiszpańskich wspólnot autonomicznych w 2011 roku.

Nazwa wspólnoty autonomicznej	Liczba ludności	Powierzchnia (w km ²)	Gęstość zaludnienia (liczba mieszkańców na km ²)
Andaluzja	8 424 102	87 596,97	96,17
Aragonia	1 346 293	47 720,25	28,21
Asturia	1 081 487	10 602,44	102,00
Estremadura	1 109 367	41 634,50	26,65
Galicja	2 795 422	29 574,69	94,52
Kantabria	593 121	5 321,34	111,46
Kastyliia-La Mancha	2 115 334	79 461,97	26,62
Kastyliia i León	2 558 463	94 226,93	27,15
Katalonia	7 539 618	32 090,54	234,95
Kraj Basków	2 184 606	7 230,03	302,16
La Rioja	322 955	5 045,25	64,01
Murcja	1 470 069	11 313,91	129,93
Nawarra	642 051	10 390,36	61,79
Wspólnota Autonomiczna Madrytu	6 489 680	8 027,69	808,41
Wspólnota Walencji	5 117 190	23 254,47	220,05
Wyspy Baleary	1 113 114	4 991,66	222,99
Wyspy Kanaryjskie	2 126 769	7 446,95	285,59
Ceuta	82 376	19,48	4 229,44
Melilla	78 476	13,41	5 850,58
Hiszpania ogółem	47 200 000	505 962,83	93,27

Źródło: http://www.ine.es/jaxi/tabla.do?path=/t43/a011/a1998/densidad/a2011/10/&file=t10031_px&type=pcaxis&L=0 (odczyt z 05 08 2012)

ponad 5% obywateli państwa. Przedstawionej tu zasady powstawania partii regionalnych i etnoregionalnych na obszarach skupiających znaczną część ludności Hiszpanii nie można zastosować jedynie do górskich terytoriów baskijskich. W tym przypadku znacznie ważniejsze okazały się czynniki historyczno-kulturowe oraz ekonomiczne niż demograficzne.

Tak znaczące różnice w poziomie życia pomiędzy wybrzeżami a Hiszpanią centralną nie oznaczały jednak politycznej dominacji geograficznych peryferiów. Monarchia hiszpańska nie bez powodu kojarzona była z zasadą kastylijskiego centralizmu. Zdecydowanie największy wpływ na politykę państwa miała w owym czasie arystokracja kastylijska i andaluzyjska, w tych dwóch regionach

Tabela 3/II Liczba ludności zamieszkująca terytoria obecnie istniejących wspólnot autonomicznych w latach 1787—1900

Nazwa wspólnoty	1787	1857	1877	1887	1900
Andaluzja	1 803 600	2 927 400	3 273 800	3 420 800	3 549 300
Aragonia	614 100	880 600	895 000	912 200	912 700
Estremadura	412 000	707 100	739 400	821 300	882 400
Galicja	1 310 200	1 776 900	1 848 000	1 894 600	1 980 500
Kantabria	**	214 400	235 300	244 300	276 000
Kastylia-La Mancha	*	1 203 300	1 252 000	1 324 900	1 386 200
Katalonia	801 600	1 652 300	1 752 000	1 843 600	1 996 400
Kraj Basków	***	413 500	450 700	510 400	603 600
Księstwo Asturii	345 800	524 500	576 400	595 400	627 100
Kastylia i León	**	2 083 100	2 130 600	2 258 800	2 302 400
La Rioja	**	173 800	174 400	181 500	189 400
Murcja	*	381 000	451 600	491 400	578 000
Nawarra	***	297 400	304 200	304 100	307 700
Wspólnota Madrytu	*	475 800	594 200	682 600	775 000
Wspólnota Walencji	771 900	1 246 500	1 374 600	1 459 300	1 587 500
Wyspy Baleary	176 200	262 900	289 000	312 600	311 600
Wyspy Kanaryjskie	167 200	234 000	281 000	291 600	358 600
Razem	10 251 200	15 454 500	16 622 200	17 549 600	18 594 400

* Terytorium dzisiejszej Kastylii-La Manchy, Wspólnoty Madrytu oraz Regionu Murcji — 1 456 600

** Terytorium dzisiejszej Kastylii i Leónu, Kantabrii i La Riojy — 1 832 900

*** Terytorium dzisiejszej Nawarry i Kraju Basków — 529 200

Źródło: CARRERAS, TAFUNELL, eds, 2005: 152

bowiem miejscowi notable odgrywali kluczową rolę ekonomiczną. Wielcy posiadacze ziemscy wytwarzali najwięcej dóbr przeznaczonych zarówno na eksport do państw europejskich oraz hiszpańskich kolonii w Ameryce, jak i sprzedawanych na coraz lepiej rozwiniętym się rynku wewnętrznym. Kluczowa pozycja ekonomiczna pozwalała na odgrywanie znaczącej roli politycznej. Nie bez przyczyny największą liczbę generałów i ministrów XIX-wiecznej Hiszpanii cechowało wspólne, andaluzyjskie pochodzenie²⁰. Przedstawiciele najpotężniejszych rodów arystokratycznych dbali przy tym o zapewnienie sobie odpowiednich siedzib w Madrycie lub w jego pobliżu, aby móc skutecznie uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji politycznych.

²⁰ Szerzej na temat pozycji ekonomicznej i politycznej arystokracji andaluzyjskiej i kastylijskiej zob. w: MARICHIAL, 1980: 29—32.

Tabela 4/II. Procentowe rozmieszczenie ludności Hiszpanii na terytorium obecnie istniejących wspólnot autonomicznych w latach 1787—1900

Nazwa wspólnoty	1787	1857	1877	1887	1900
Andaluzja	17,6	18,9	19,7	19,5	19,1
Aragonia	6,0	5,7	5,4	5,2	4,9
Estremadura	4,0	4,6	4,5	4,7	4,7
Galicja	13,1	11,5	11,1	10,8	10,6
Kantabria	**	1,4	1,4	1,4	1,5
Kastylija-La Mancha	*	7,8	7,5	7,5	7,5
Katalonia	7,8	10,7	10,5	10,5	10,6
Kraj Basków	***	2,7	2,7	2,9	3,2
Księstwo Asturii	3,4	3,4	3,5	3,4	3,4
Kastylija i León	**	13,5	12,8	12,9	12,4
La Rioja	**	1,1	1,1	1,0	1,0
Murcja	*	2,4	2,7	2,8	3,1
Nawarra	***	1,9	1,8	1,7	1,7
Wspólnota Madrytu	*	3,1	3,6	3,9	4,2
Wspólnota Walencji	7,5	8,1	8,3	8,3	8,5
Wyspy Baleary	1,7	1,7	1,7	1,8	1,7
Wyspy Kanaryjskie	1,6	1,5	1,7	1,7	1,9
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Terytorium dzisiejszej Kastylii-La Manchy, Wspólnoty Madrytu oraz Regionu Murcji — 14,2%

** Terytorium dzisiejszej Kastylii i Leónu, Kantabrii i La Rioja — 17,9%

*** Terytorium dzisiejszej Nawarry i Kraju Basków — 5,2%

Źródło: CARRERAS, TAFUNELL, eds, 2005: 152

Pozycja ekonomiczna i polityczna arystokracji kastylijskiej i andaluzyjskiej zdecydowanie różniła się od pozycji notabli zamieszkujących północne regiony państwa. Szlachta Galicji, Asturii, Santander czy Kraju Basków nie należała do grupy wielkich posiadaczy ziemskich, jej pozycja polityczna wynikała raczej z umiejętności tworzenia sieci zależności i powiązań w stosunkach lokalnych. Nie należeli oni również do grupy przedsiębiorczych bogaczy. Tylko nieliczni arystokraci decydowali się na inwestowanie w przemysł górniczy (głównie w Asturii) lub w handel. Poza członkami oligarchii Bilbao i San Sebastian nie uczestniczyli oni także w handlu międzynarodowym (IBIDEM, s. 29).

Geograficzna dominacja owej grupy pokrywała się jednocześnie z zasięgiem terytorialnym głównych posiadłości Kościoła (IBIDEM, s. 24). Ich lokalizacja w Kastylii i na południu państwa sprzyjała umacnianiu wzajemnego sojuszu. Na początku XIX stulecia w rękach arystokracji pozostawała ponad połowa hiszpańskich gruntów rolnych. Gdy doda się do nich jeszcze dobra Kościoła,

to okazało się, że obie grupy dysponowały 2/3 wszystkich ziem uprawnych. Sprzyjało to nie tylko utrzymaniu silnej pozycji ekonomicznej, jak bowiem zauważa Salvador Moxó y Ortiz de Villajos (1965: 8), arystokracja zapewniała sobie tym sposobem najwyższą władzę sądowniczą nad ludnością z należących do nich latyfundiów. W 1800 roku z 148 miast hiszpańskich tylko 126 podlegało królewskiemu wymiarowi sprawiedliwości, w 22 natomiast władzę tę sprawowali posiadacze ziemscy. Wielcy posiadacze ziemscy i wyższy kler pozostawali przeto najbardziej wpływowymi grupami w ramach społeczeństwa hiszpańskiego aż do inwazji wojsk napoleońskich.

Tabela 5/II. Procentowe rozmieszczenie ludności Hiszpanii na terytorium obecnie istniejących wspólnot autonomicznych w latach 1910—2001

Nazwa wspólnoty	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1991	2001
Andaluzja	19,1	19,7	19,6	20,2	20,0	19,4	17,6	17,1	17,9	18,1
Aragonia	4,8	4,7	4,4	4,1	3,9	3,6	3,4	3,2	3,1	3,0
Estremadura	5,0	5,0	4,9	4,9	4,9	4,5	3,4	2,8	2,7	2,6
Galicja	10,4	10,0	9,5	9,6	9,3	8,5	7,6	7,3	6,9	6,3
Kantabria	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3
Kastylia-La Mancha	7,7	7,7	7,8	7,4	7,3	6,5	5,0	4,3	4,2	4,3
Katalonia	10,5	11,0	11,8	11,2	11,6	12,9	15,1	15,8	15,6	15,6
Kraj Basków	3,4	3,6	3,8	3,7	3,8	4,5	5,5	5,7	5,4	5,1
Księstwo Asturii	3,4	3,5	3,4	3,2	3,2	3,2	3,1	3,0	2,8	2,6
Kastylia i León	11,9	11,0	10,5	10,4	10,2	9,4	7,8	6,9	6,5	6,0
La Rioja	0,9	0,9	0,9	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7
Murcja	3,1	3,0	2,7	2,8	2,7	2,6	2,5	2,6	2,7	2,9
Nawarra	1,6	1,5	1,5	1,4	1,4	1,3	1,4	1,3	1,3	1,4
Wspólnota Madrytu	4,4	5,0	5,9	6,1	6,9	8,6	11,2	12,6	12,8	13,3
Wspólnota Walencji	8,5	8,2	8,0	8,4	8,3	8,2	9,1	9,7	10,0	10,2
Wyspy Baleary	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,5	1,7	1,8	1,9	2,1
Wyspy Kanaryjskie	2,2	2,1	2,3	2,6	2,8	3,1	3,5	3,8	4,2	4,2
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: CARRERAS, TAFUNELL, eds., 2005: 153.

Wkroczenie wojsk Napoleona do Hiszpanii podkopało fundamenty tradycyjnych instytucji politycznych, takich jak Kortezy, Kościół, arystokracja i woj-

sko. Zdecydowanie wpłynęło także na zmianę relacji pomiędzy głównymi grupami społecznymi. W tym kontekście w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na wspomniane już powyżej złamanie solidarności pomiędzy posiadaczami ziemskimi i klerem. Wojska francuskie rozpoczęły inwazję w Hiszpanii z zamiarem rozprawienia się z miejscowym duchowieństwem. Grabieże i zniszczenia w klasztorach i innych posiadłościach należących do Kościoła stały się jednym z powszednich elementów ówczesnej rzeczywistości. Ta sytuacja skłoniła duchowieństwo do sięgnięcia po broń i rozpoczęcia krucjaty przeciwko francuskim ateistom. Jednakże w podjętych działaniach pozostali osamotnieni, gdyż arystokracja postanowiła przeczekać ów okres biernie, nie angażując się w konflikt. Obawa przed stratami personalnymi i ekonomicznymi przeważała szale, na której znajdowała się także solidarność z dotychczasowym sprzymierzeńcem politycznym (MARICHIAL, 1980: 25).

Przedstawiona powyżej postawa posiadaczy ziemskich wpłynęła na znaczny spadek powszechnego szacunku dla całej grupy społecznej. W szczególności zaowocowało to poważnymi konsekwencjami w relacjach pomiędzy arystokracją i chłopstwem. Od 1808 roku chłopci zaczęli coraz odważniej kwestionować panujące stosunki na poły jeszcze feudalne, które do tej pory uznawano za nienaruszalne. Problemem dotąd nieznanym stała się między innymi wysokość podatków odprowadzanych na rzecz feudałów czy spory o zasięg terytorialny pańskich gruntów (IBIDEM, s. 26).

Powrót Ferdynanda VII na tron w 1814 roku skłonił monarchę do podjęcia w tej sytuacji próby zahamowania radykalnych zmian, których społeczne i polityczne konsekwencje były coraz bardziej widoczne. Restauracja instytucji inkwizycji oraz próba przywrócenia dawnej pozycji Kościoła nie przyczyniła się jednak do zatrzymania biegu społecznych zmian. Polaryzacja społeczeństwa była coraz bardziej widoczna w różnych sferach jego funkcjonowania. Najważniejszą płaszczyzną owych podziałów była konfrontacja pomiędzy zdecydowanie zachowawczym klerem oraz coraz bardziej liberalną burżuazją, nie było to jednak jedyne pole społecznej i politycznej rywalizacji. Obok, choć jeszcze bardzo często w ukryciu, zaostrzał się konflikt, którego stronami byli arystokraci, wojskowi, urzędnicy, a także chłopci. Okres panowania Ferdynanda VII to zatem czas tworzenia i utrwalania się podziałów społecznych pomiędzy zwolennikami starego i nowego porządku, a także podziałów politycznych dzielących Hiszpanów głównie na karlistów i zwolenników liberalizmu (IBIDEM, s. 27). Granice tych podziałów oddziaływały bardzo silnie na relacje polityczne pomiędzy centrum i peryferiami także w XX wieku.

2.4. Uwarunkowania gospodarcze

W życiu gospodarczym Hiszpanii u progu XIX wieku zachodziło kilka istotnych zjawisk, które decydowały o ogólnym kształcie kondycji ekonomicznej państwa. Jednym z nich była niewątpliwie struktura dochodów ówczesnych Hiszpanów. Zdecydowana większość społeczeństwa uzyskiwała dochody z pracy na roli (często wynagradzanej w naturze i w zakwaterowaniu) lub z renty rolnej, a nie z tytułu zatrudnienia w przemyśle. Osiągane w ten sposób bardzo niskie dochody przekładały się z kolei na bardzo niski poziom życia. Zarobione niewielkie sumy pieniędzy były z reguły przeznaczane na skromne pożywienie i niskiej jakości odzież. To z kolei nie dawało szans na rozwinięcie się chłonnego i dynamicznego rynku wewnętrznego. Jego rozwinięcie było także utrudnione z powodu bardzo słabo rozwiniętej struktury komunikacyjnej na Półwyspie Iberyjskim, a także dość niskiego poziomu produkcji rolnej i przemysłowej w owym czasie. Jeszcze innym czynnikiem, który doprowadził skarb państwa na skraj bankructwa, była utrata wpływów w Ameryce kontynentalnej, co wywołało drastyczny spadek dochodów i dostaw metali szlachetnych. W takiej sytuacji, w której skarb państwa nie był w stanie zapewnić potrzebnych środków finansowych, Hiszpania musiała zaciągnąć liczne kredyty zagraniczne (TUÑON DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 408).

Na początku dekady lat 30. XIX wieku rządzący Hiszpanią stanęli zatem wobec konieczności rozwiązania trzech najważniejszych problemów skutecznie hamujących rozwój gospodarczy państwa: zadłużenia zewnętrznego oraz wewnętrznego, a także problemu niewydolności systemu administracyjnego państwa. Owe trzy problemy stanowiły jednak system naczyń połączonych i niemożliwe wydawało się rozwiązanie któregośkolwiek z nich bez równoczesnego przeprowadzenia znaczących reform w zakresie pozostałych dwóch. Dług zewnętrzny państwa wiązał się z koniecznością spłaty kredytów zaciągniętych w europejskich bankach, ich spłata była uzależniona od skutecznego przeprowadzenia reform wewnętrznych w finansach publicznych, te natomiast były praktycznie niemożliwe do przeprowadzenia bez uprzedniego wprowadzenia zmian w działaniu chaotycznej administracji.

Problemy ekonomiczne Hiszpanii u progu lat 30. XIX wieku wynikały także z kilku innych powodów. Niewątpliwie najważniejszym z nich był brak spójności legislacyjnej w polityce ekonomicznej oraz administracji fiskalnej państwa. Pierwszym czynnikiem, na który należałoby w tym zakresie zwrócić uwagę, był fakt, że każdy z regionów tworzących państwo hiszpańskie posiadał praktycznie odrębny system podatkowy. Ogromne różnice w tym zakresie występowały nie tylko pomiędzy regionami historycznymi, takimi jak Kastylia i Aragonia, ale także pomiędzy znacznie mniejszymi wspólnotami lokalnymi (MARICHIAL, 1980: 70). Taka sytuacja zdecydowanie zakłócała spójność hiszpańskiego rynku

i utrudniała wymianę handlową pomiędzy poszczególnymi regionami. Sprawę dodatkowo komplikował fakt istnienia lokalnych monopolu na sprzedaż takich produktów podstawowych, jak chleb, ziemniaki czy jęczmień (IBIDEM). Warto wspomnieć, że w owym czasie rząd centralny uzyskiwał dochody głównie dzięki podatkom pośrednim, takim jak podatki od dóbr sprzedawanych w miastach oraz z państwowego monopolu na sprzedaż soli i wyrobów tytoniowych, który zapewniał aż 30% dochodów budżetu centralnego. Problemem był także znaczny koszt utrzymania mało skutecznej administracji fiskalnej państwa. Szacuje się, że w 1825 roku jej utrzymanie kosztowało państwo 15% uzyskanych dochodów (IBIDEM). Kolejnym problemem utrudniającym rozwój nowoczesnego rolnictwa oraz handlu wewnętrznego był brak odpowiedniej infrastruktury. Hiszpanii brakowało dobrych oraz bezpiecznych dróg, a także żeglownych kanałów i rzek. Odrębnym problemem utrudniającym rozwój rolnictwa była kwestia braku rozbudowanego systemu nawadniania pól, co znacznie ograniczało wysokość uzyskiwanych plonów. W końcu nie mniej poważnym czynnikiem utrudniającym hiszpański rozwój gospodarczy był także brak spójności systemu miar i wag, co skutecznie utrudniało wymianę handlową nie tylko pomiędzy regionami, ale nawet pomiędzy poszczególnymi dystryktami państwa.

Poważny kryzys ekonomiczny pogłębił się po restauracji monarchii absolutnej w 1823 roku. Wówczas to Ferdynand VII pod wpływem Víctora Damiána SÁEZA Y SÁNCHEZA MAYORA — swego spowiednika i premiera zarazem — unieważnił ustawę przyjętą przez liberałów, która umożliwiała sprzedaż królewskich dóbr. Decyzja ta spowodowała utratę głównego źródła dochodów przeznaczanego na pokrycie długu publicznego, doprowadziła ponadto do eskalacji konfliktu pomiędzy absolutystami i właścicielami nabytych uprzednio dóbr królewskich, którzy zostali zmuszeni do ich zwrotu bez odzyskania zainwestowanych środków ani też wypłacenia jakiegokolwiek odszkodowania. W podobny sposób absolutystyczny rząd doprowadził do upadku jedyne działającego wówczas banku hiszpańskiego — Banku Świętego Karola (IBIDEM, s. 68). Efektem takich działań politycznych była całkowita utrata zaufania wszystkich inwestorów, którzy wybrali uprzednio Hiszpanię jako miejsce ulokowania posiadanego kapitału. Wielu z nich rozpoczęło także operację szybkiej ewakuacji środków pieniężnych poza granice państwa hiszpańskiego (GILLE, 1965: 117—118).

W takiej sytuacji jedynym ratunkiem dla hiszpańskiej gospodarki mógł być polityczny program reform. U progu lat 30. XIX wieku istniały praktycznie tylko dwie koncepcje: liberalna, związana z działalnością środowisk przebywających w dalszym ciągu na emigracji, oraz karlistowska. Liberalna koncepcja ekonomiczna opierała się głównie na postulacie sekularyzacji dóbr kościelnych. Zgodnie z jej założeniami dobra te powinny być zostać przekazane hiszpańskim posiadaczom ziemskim i burżuazji na pokrycie wartości posiadanych przez nich bezwartościowych obligacji państwowych. Zabieg taki miał się przyczynić do ożywienia gospodarczego państwa. Koncepcja karlistowska natomiast

nie zakładała żadnych konkretnych reform w zakresie struktury finansów publicznych państwa. Karliści byli przy tym zwolennikami pozostawienia własności Kościoła w jego rękach (MARICHIAL, 1980: 69—70).

Najistotniejsze i najbardziej radykalne posunięcia prawne mające na celu przebudowę hiszpańskiego systemu gospodarczego miały miejsce w latach 1835—1837. Pierwsze kroki w tym względzie podjęto za rządów Juana ÁLVAREZA DE MENDIZÁBALA²¹. Założenia jego planu reform gospodarczych zostały opublikowane 22 grudnia 1835 roku w dzienniku urzędowym *Gaceta de Madrid*²². Podstawę owego planu stanowiło założenie, że niemożliwe są dalsze reformy bez konsolidacji długu publicznego. Realizację przyjętego planu rozpoczęto w praktyce już 16 lutego 1835 roku wraz z wydaniem dekretu o likwidacji wszelkich długów wobec państwa, a następnie dekretu z 19 lutego 1835 roku o sprzedaży wszystkich dóbr zlikwidowanych wspólnot religijnych. Sprzedaż odbywała się w ramach publicznych licytacji, a opłatę można było wносить w niemal bezwartościowych już obligacjach państwowych, zgodnie z ich wartością nominalną. Całą akcję polityczną dopełniło wydanie dekretu 8 marca tegoż roku o zniesieniu wszystkich zgromadzeń religijnych (ADAME DE HEU, 1997: 60—61).

Przeprowadzenie politycznych działań związanych z dezamortyzacją dóbr kościelnych miało zarówno konsekwencje polityczne, jak i gospodarcze. Zmiany te uderzyły głównie w zgromadzenia zakonne, które w swoich strukturach skupiały wielu zwolenników Don Carlosa. Dezamortyzacja przyczyniła się zatem do znacznego osłabienia nurtu karlistowskiego, ale nie wiązała się z osłabieniem pozycji i utraty zaufania ze strony hierarchii Kościoła katolickiego w Hiszpanii oraz kleru parafialnego. W sferze gospodarczej natomiast proces ten przyczynił się do ożywienia sektora sprzedaży nieruchomości, a także do rozwoju wielkotowarowej produkcji rolnej. Należy jednak pamiętać o tym, że polityczna akcja związana z dezamortyzacją dóbr kościelnych nie zaowocowała jednak przeprowadzeniem prawdziwej reformy rolnej. Możliwość zakupu dóbr należących od tej pory do państwa był praktycznie w zasięgu przedstawicieli najwyższych klas społecznych. Reforma ta nie zmieniła zasadniczo niczego w położeniu klas najuboższych, a w szczególności chłopów.

Reformy gospodarcze Mendizábala związane były także z rozpoczęciem budowy infrastruktury koniecznej do rozwoju rynku wewnętrznego. Jak wskazano w *Przewodniku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Guía del Ministerio de Gobernación)* z 1836 roku, w owym czasie przystąpiono w ramach robót publicznych do budowy dróg i mostów, więzień i budynków użyteczności publicznej we wszystkich większych miastach Hiszpanii²³.

²¹ Szerzej na temat okresu rządów Juana ÁLVAREZA DE MENDIZÁBALA zob. w: PÉREZ GALDÓS, 2006; JANKE, 1974; GARCÍA TEJERO, 1858.

²² *Gaceta de Madrid*, núm. 362, de 22 de diciembre de 1835, p. 1444.

²³ *Guía del Ministerio de la Gobernación del Reino, para el año de 1836*, Imprenta Real, Madrid 1836 (druk w zbiorach Biblioteca Nacional en Madrid).

Wiek XIX to także okres intensywnego rozwoju przemysłu na ziemiach hiszpańskich. Analiza danych historycznych wyraźnie pokazuje jednak, że zjawisko powstawania i działania silnych ośrodków przemysłowych dotyczyło w większej mierze peryferiów niż hiszpańskiego interioru. Szczególnie znaczenie miał w tym zakresie rozwój przemysłu na ziemiach katalońskich²⁴. Szybki rozwój wielu jego ważnych gałęzi zdecydowanie wzmocnił ekonomiczną pozycję Katalonii w ramach państwa hiszpańskiego. Już w połowie XIX wieku 1/5 całej produkcji przemysłowej państwa skoncentrowana była właśnie tam. Wskaźnik ten wzrósł do niemal 1/3 u progu XX wieku, po czym nieznacznie zmalał. Nie zmienia to jednak faktu, że do czasów nam współczesnych katalońskie przedsiębiorstwa wypracowują 1/4 ogólnej wartości hiszpańskiej produkcji przemysłowej (zob. Tabela 6/II).

Tabela 6/II. Procentowy udział partycypacji ziem obecnie istniejących wspólnot autonomicznych w produkcji przemysłowej Hiszpanii w latach 1850—2000.

Nazwa wspólnoty	1850		1900		1950		2000	
Andaluzja	17,91	(2)	17,24	(2)	10,24	(4)	8,23	(5)
Aragonia	4,51	(8)	2,68	(9)	3,86	(9)	4,07	(8)
Estremadura	4,52	(7)	2,01	(11)	1,51	(15)	0,79	(17)
Galicja	6,82	(5)	2,48	(10)	4,26	(8)	5,45	(7)
Kantabria	2,98	(10)	1,31	(13)	2,46	(11)	1,36	(14)
Kastylia-La Mancha	6,98	(4)	4,11	(7)	2,93	(10)	3,39	(9)
Katalonia	21,50	(1)	30,62	(1)	23,64	(1)	26,14	(1)
Kraj Basków	0,97	(15)	14,93	(3)	13,08	(2)	9,12	(4)
Księstwo Asturii	2,83	(11)	2,86	(8)	4,98	(7)	2,52	(11)
Kastylia i León	14,19	(3)	5,46	(5)	6,34	(6)	6,27	(6)
La Rioja	1,35	(14)	0,86	(15)	1,00	(17)	1,10	(15)
Murcja	2,97	(12)	1,58	(12)	1,61	(13)	2,01	(12)
Nawarra	0,81	(16)	1,30	(14)	1,51	(14)	2,74	(10)
Wspólnota Madrytu	3,04	(9)	4,33	(6)	8,86	(5)	13,55	(2)
Wspólnota Walencji	6,49	(6)	7,28	(4)	10,97	(3)	10,36	(3)
Wyspy Baleary	1,78	(13)	0,79	(16)	1,85	(12)	1,02	(16)
Wyspy Kanaryjskie	0,38	(17)	0,26	(17)	1,18	(16)	1,76	(13)
Razem	100		100		100		100	

Źródło: CARRERAS, TAFUNELL, eds., 2005: 370.

²⁴ Szerzej na temat rozwoju przemysłu na ziemiach katalońskich w XVIII wieku zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a: 22—25.

Procesem wyraźnie zwracającym uwagę badaczy hiszpańskiej historii gospodarczej tamtego okresu jest też niewątpliwie szybki rozwój przemysłowy części ziem baskijskich. Zjawisko to wystąpiło nieco później niż w przypadku katalońskim i nie osiągnęło aż tak wielkiej skali, było jednak przykładem industrializacji postępującej w imponującym tempie. Wystarczy przypomnieć, że jeszcze w połowie XIX wieku ziemie dzisiejszej Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków były terenami rolniczymi i pasterskimi. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 6/II, udział partycypacji owych ziem w ogólnej produkcji przemysłowej Hiszpanii wynosił zaledwie 0,97%, jednakże 50 lat później udział ten wynosił już niemal 15%, a ziemie baskijskie stały się trzecim regionem pod względem znaczenia w produkcji przemysłowej państwa, zaraz za Katalonią i Andaluzją.

Przedstawione powyżej przykłady ziem katalońskich i baskijskich pokazują, że stworzenie silnych podstaw ekonomicznych w powiązaniu z występowaniem w tych regionach znaczących odrębności historyczno-kulturowych stworzyło dogodne warunki dla pojawienia się hiszpańskich nurtów nacjonalistycznych pierwszego rzędu. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że industrializacja miała także wpływ na pojawienie się tzw. nacjonalizmów drugiego rzędu, czyli andaluzyjskiego i galicyjskiego. Przez cały XIX wiek aż do początków XX stulecia Andaluzja niemal dorównywała Katalonii pod względem rozwoju przemysłowego. Udział owego regionu w produkcji przemysłowej Hiszpanii wynosił niemal 18%. Pomimo faktu, że w XX wieku znaczenie andaluzyjskiego ośrodka dla gospodarki hiszpańskiej stopniowo słabo, nadal na ziemiach tych wytwarzana jest jednak znaczna część produktów przemysłowych.

Podobnie sytuacja przedstawiała się na ziemiach dzisiejszej Galicji. W połowie XIX wieku był to piąty region pod względem znaczenia dla hiszpańskiej produkcji przemysłowej. Pomimo znacznej redukcji tego typu działalności gospodarczej na obszarze dzisiejszej wspólnoty autonomicznej u progu XX stulecia region ten zachował dość silną pozycję ekonomiczną przez kolejne 100 lat.

Na szczególną uwagę w analizie procentowej partycypacji poszczególnych regionów hiszpańskich w ogólnej produkcji przemysłowej państwa zasługuje także region Walencji. Intensywna industrializacja była widoczna na jego ziemiach już od połowy XIX wieku, dzięki czemu 100 lat później ugruntował on swoją pozycję trzeciego pod względem znaczenia regionu przemysłowego Hiszpanii. Zapewnienie sobie silnej pozycji ekonomicznej spowodowało niewątpliwie wzrost ambicji politycznych. Dlatego też mocna pozycja ekonomiczna w połączeniu z faktem historycznej przynależności do kręgu kulturowego oddziaływania języka katalońskiego musiała wpłynąć na zwracanie przez elity centralne szczególnej uwagi sytuację wewnętrzną w Walencji.

Stworzenie podstaw hiszpańskiego przemysłu w XIX wieku nie przyczyniło się jednak do zdecydowanego rozwoju gospodarczego państwa w owym okresie ani do radykalnej przebudowy stosunków społecznych i politycznych

w państwie. Swoisty sojusz zawarty pomiędzy wielkimi posiadaczami ziemskimi i rodzącą się burżuazją tylko nasilił zjawisko koncentracji kapitału i środków produkcji, a tym samym skutecznie pozbawił rynek wewnętrzny szerokiej siły nabywczej i skazał na dalszą wegetację. Jak trafnie zauważył Jordi NADAL:

Najistotniejszym zjawiskiem lat 1833—1874 w sferze społeczno-gospodarczej było umocnienie się u władzy ziemskiej oligarchii (wywodzącej się z dawnej arystokracji feudalnej) w sojuszu ze sferami nowej burżuazji, powstałej dzięki procesom wywłaszczeniowym, odbywającym się kosztem klasy chłopskiej. W ten sposób całe bogactwo skupił w swych rękach niewielki odsetek społeczeństwa, to zaś uniemożliwiło powstanie wewnętrznego rynku na tyle chłonnego, by stymulował rzeczywistą industrializację (cyt. za: TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 423).

Tak kształtujące się stosunki gospodarcze w XIX-wiecznej Hiszpanii były jednym z najistotniejszych czynników warunkujących późniejszy proces kształtowania się systemu partyjnego w tym państwie.

2.5. Rozumienie pojęć *naród* i *narodowość* na gruncie hiszpańskim

Duży wpływ na późniejszy proces tworzenia partii regionalnych, a zwłaszcza etnoregionalnych w Hiszpanii miały także koncepcje związane z próbą wyjaśnienia takich pojęć, jak *naród* i *nacjonalizm*. Podejmując rozważania na ten temat, należy rozpocząć od stwierdzenia, że Hiszpanię charakteryzuje peryferyjne usytuowanie na kontynencie europejskim. Jest ona państwem pogranicza, w którym od wieków współistniało wiele różnych kultur i tradycji, zarówno hiszpańskich, jak i pozaeuropejskich. Były one dziedzictwem tworzonym przez ludy, które na przestrzeni dziejów pozostawiały po sobie materialne i niematerialne ślady obecności, co współcześnie w barwny sposób ilustruje dzieje Półwyspu Iberyjskiego (MYŚLIWIEC, 2008b: 269). Owo zróżnicowanie wynikające z wieloetniczności, konfrontacji dorobku różnych cywilizacji, a także trwającego kilka wieków transkontynentalnego charakteru imperium wykluczało wręcz uniformizację i wykształcenie poczucia wspólnej przynależności narodowej aż do końca XVIII wieku. Jak zauważa Jacek BARTYZEL: „W rdzennej tradycji hiszpańskiej, aż po kres Starego Porządku [...] nie sposób odnaleźć żadnego impulsu, który mógłby prowadzić do wykształcenia się nacjonalizmu”²⁵. Autor

²⁵ Szerzej na temat rozumienia pojęć *Las Españas* oraz *Hispanidad* zob. w: BARTYZEL, 2008: 234—240.

stwierdza także, że do XVIII wieku nie istniało takie pojęcie, jak *Hispania* ani w pojęciu narodowym, ani też państwowym. Dla przykładu w epoce Habsburgów posługiwano się określeniem *Las Españas*, wskazującym na ziemię złączone pod panowaniem jednego monarchy (BARTYZEL, 2008: 237).

Należy także podkreślić, że w przypadku Hiszpanii poza wieloetnicznością i wielokulturowością oraz mnogością systemów prawnych właściwych dla określonych terytoriów przeszkodę w ukształtowaniu poczucia państwowej więzi, którą dziś określilibyśmy jako narodową, stanowił ścisły związek hiszpańskości z uniwersalizmem rzymskokatolickim. Szczególny związek tego państwa z religią katolicką oznaczał w praktyce podporządkowanie tego, co hiszpańskie, temu, co katolickie. Innymi słowy doczesne życie monarchy i podległych mu ludów (*pueblos*) było podporządkowane celom nadprzyrodzonym (IBIDEM, s. 238—240). Dlatego za Jackiem BARTYZELEM (2008: 239) można przyjąć, że na rozumienie pojęcia *Hispanidad*, które w niezbyt szczęśliwy sposób tłumaczy się na język polski jako *hiszpańskość*, złożyły się dwa czynniki: „supranarodowa” wieloetniczność oraz „współistotność” z katolicyzmem.

Problem nacjonalizmu oraz próby definiowania pojęć *naród* i *narodowość* pojawiły się zatem na gruncie hiszpańskim wraz z ideami rewolucji francuskiej, a następnie w kontekście wojen napoleońskich. Podejmując analizę owego problemu, należy niewątpliwie przywrócić się zjawiskom, które miały miejsce w Hiszpanii u progu XIX wieku. Wówczas to bowiem zwolennicy ustanowienia nowego porządku zaczęli posługiwać się pojęciem *narodu* (*nación*), stosując je wyłącznie w odniesieniu do wspólnoty wszystkich Hiszpanów. Liberalowie, którzy zebrali się w Kadyksie w 1812 roku, aby podjąć prace na rzecz pierwszej w dziejach Hiszpanii konstytucji w sensie formalnym, stosowali pojęcie *naród* w odniesieniu do wszystkich obywateli państwa, którego ramy prawne zamierzali określić. Takie podejście było wynikiem wpływu idei ukształtowanych w dobie oświecenia, a precyzyjniej rzecz ujmując: czerpało z założeń nacjonalizmu politycznego (MYŚLIWIEC, 2011c: 220).

Stanowisko takie można wytłumaczyć zarówno wpływami dominujących w ówczesnej Europie Zachodniej nurtów ideologicznych, jak również oddziaływaniem na polityczne działania ówczesnych decydentów koncepcji politycznych realizowanych jeszcze przed rewolucją francuską. Za Jackiem BARTYZELEM należy bowiem przypomnieć, że koncepcja związana ściśle z próbą „kulturowej unifikacji i administracyjno-prawnej centralizacji, zapoczątkowanej już w okresie burbońskiego absolutyzmu po 1713 roku, a doprowadzonej nieomal do końca przez monarchię konstytucyjną i liberalną, którą Hiszpania stała się w 1834 roku wskutek oktrojowania przez regentkę Marię Krystynę karty zwanej *Estaduto Real*” (BARTYZEL, 2012: 75) była stanowiskiem dominującym na hiszpańskiej scenie politycznej aż do okresu sześćdziesięciu lat demokracji (*Sexenio Democrático*) 1868—1874, I Republiki (1873—1874) i początku Restauracji monarchii konstytucyjnej.

Przedstawione powyżej uwarunkowania sprawiły, że pomimo przyjęcia koncepcji narodu w znaczeniu charakterystycznym dla przełomu XVIII i XIX stulecia niemal do końca XIX wieku nie pojawił się w hiszpańskiej polityce żaden obóz, który uznawałby nacjonalizm za podstawę ideologiczną swojego istnienia. Główną osią sporu politycznego pozostawała kwestia religijna, a także spór dynastyczny, którego genezy szukać należy w arbitralnym wydziedziczeniu infanta Don Carlosa na rzecz córki króla Ferdynanda VII — Izabeli. Podział na izabelistów i karlistów nie był przy tym trwały. Obóz zwolenników wyniesionej na tron królowej szybko podzielił się bowiem na kolejne dwie frakcje, z których wyłonili się umiarkowani konserwatyści (*moderados*) i radykalnie antykatolicki jakobini (*exaltados*). Dla żadnego z nich kwestia narodowa nie była jednak problemem istotnym (BARTYZEL, 2008: 243—244).

Trudno także powiedzieć, że samo pojęcie *narodu* było ważne dla przedstawicieli nurtu karlistowskiego. Jak zauważa Jacek BARTYZEL (2008: 244): „samo słowo «naród» — jako rewolucyjne i laickie — było dla nich wstrętne”. Wystarczy bowiem przeanalizować treść okrzyku bojowego wieśniaków z Nawarry czy Kraju Basków — *Viva la Religión, muera la Nación!* — aby dojść do wniosku, że pojęcia *Tronu* i *Ołtarza* wydawały się im pewniejsze niż *Narodu* i *Państwa* (IBIDEM). Jak jednak zaznaczono już powyżej, karlizm był w owym czasie jedynym nurtem politycznym, który konsekwentnie przeciwstawiał się administracyjno-prawnej centralizacji państwa oraz jego kulturowej unifikacji. Dlatego też niektórzy historycy upatrują genezy nacjonalizmu na ziemiach hiszpańskich właśnie w ideologii karlistowskiej. Chodzi tu jednak nie o nacjonalizm ogólnohiszpański, lecz o nacjonalizmy peryferyjne, kojarzone głównie z dwoma regionami: Katalonią i Krajem Basków. Powodem takiego stanu rzeczy jest analiza idei politycznej karlizmu opierająca się na trzech filarach: „kontrreformacyjnym” katolicyzmie, dynastycznym legitymizmie oraz uznaniu samorządności prowincjonalnej (BARTYZEL, 2008: 245). Myliłby się jednak ten, kto sądzi, że nurt karlistowski rozumiał koncepcję narodu i decentralizacji państwa dokładnie tak samo jak przedstawiciele ruchów regionalnych, które zaczęły pojawiać się w Hiszpanii pod koniec XIX wieku. Zrozumienie stanowiska zwolenników Don Carlosa w tej kwestii ułatwia analiza koncepcji Juana VÁZQUEZA DE MELLI Y FANJULA (1861—1928), uznawanego za najwybitniejszego myśliciela politycznego karlizmu „klasycznego”²⁶. Autor ów, jak zauważa Jacek BARTYZEL (2008: 279)

opisuje naród jako byt istniejący w trzech fundamentalnych tradycjach [...]: pierwsza to jedność katolicka, będąca łądem religijnym narodu; druga to monarchia chrześcijańska, która jest jego łądem politycznym; trzecia to wol-

²⁶ Szerzej na temat syntezy doktrynalnej Juana VÁZQUEZA DE MELLI Y FANJULA zob. w: BARTYZEL, 2002: 276—285.

ność przywilejów (*fueros*) prowincjonalnych i stanowych, która jest prawdziwą demokracją.

DE MELLA, mając zatem świadomość historii poszczególnych regionów tworzących Hiszpanię, przedstawiał definicję narodu „jako historycznej całości pokoleń, wytworzonej przez wieki i której regionalne «dusze» łączą się w nadrzędną jedność, co jest konsekwencją wspólnotowego nastawienia każdej z nich” (BARTYZEL, 2012: 78). Myśliciel ten „afirmuje [tym samym — M.M.] państwo jako substancjalny związek regionów, które współtworzą rzeczywistość narodową, odrzuca natomiast jego (państwa) rozumienie jako władzy dominującej nad narodowościami” (IBIDEM). Pojęcie regionalizmu jest zatem kluczowe dla zrozumienia koncepcji narodu zaproponowanej przez DE MELLE, gdyż autor założył, że „regionalizm jest wręcz zakorzeniony w duchu narodu hiszpańskiego” (IBIDEM, s. 77), pozostałość tradycji regionalnej była bowiem widoczna nawet w warunkach istnienia centralistycznego państwa na przełomie XIX i XX wieku. Celem działań politycznych powinno być zatem — zdaniem DE MELLI — dążenie do przywrócenia regionom ich utraconych praw, a nie podejmowanie prób ustanawiania autonomii na własną rękę. W owym czasie takie tendencje zaczynały być coraz bardziej widoczne w poszczególnych regionach peryferyjnych, takich jak Katalonia czy Kraj Basków. Skoro zatem intelektualna aktywność VÁZQUEZA DE MELLI przypadła właśnie na okres rozkwitu koncepcji ideologicznych prezentowanych przez przedstawicieli odmiennych od politycznego centrum peryferiów, polemizował on między innymi z przedstawicielami Ligi Katalońskiej oraz umiarkowanego odłamu nacjonalistów baskijskich, którzy głosili, że państwo jest jednością polityczną, która integruje wielość narodów. Jak zauważa Jacek BARTYZEL (2012: 79):

Mella podkreślał niebezpieczeństwo takiej koncepcji, w której naród nie jest bytem wspólnym, lecz wielością partykularyzmów narodowych, co prowadzi do takiej sytuacji, w której suwerenność polityczna jest niestabilna, krucha i wyłącznie zewnętrzna, czego skutkiem musi być jej załamanie oraz zgłoszenie pretensji przez każdy region do bycia niezależnym państwem na podstawie zasady narodowościowej. Państwo natomiast winno być jedno i wspólne, lecz w oparciu o bogactwo odmian regionalnych; «tak jak nie powinno się ignorować tych odmian i charakterów, tak samo nie wolno ignorować wspólnej historii wszystkich regionów Hiszpanii».

Intensywny rozwój różnego rodzaju ruchów nacjonalistycznych nastąpił dopiero w drugiej połowie XIX wieku i w przypadku Hiszpanii jest raczej charakterystyczny dla regionów peryferyjnych, a nie dla politycznego centrum. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje problem pojawienia się i ewolucji ideologii nacjonalistycznych w Katalonii i Kraju Basków.

Na gruncie katalońskim myśl nacjonalistyczna zaczęła kształtować się dość wcześnie, bo już w pierwszej połowie XIX wieku. W jej ramach można napotkać wiele różnych stanowisk, które — uogólniając — nawiązywały do dwóch koncepcji: tradycjonalistycznej i porewolucyjnej. Do grupy katalońskich myślicieli uznających tradycję i wiarę za główny czynnik integrujący naród hiszpański należeli między innymi Jaime Luciano BALMES Y URPIÀ (katal. Jaume Lluçia Balmes i Urpià, 1810—1848) oraz Josep TORRAS I BAGES (kastył. José Torras y Bages, 1846—1916).

Ksiądz Jaimego BALMESA uważa się za jednego z najwybitniejszych Katalończyków, którego prace legły u podstaw regionalnego nacjonalizmu. Analiza jego publikacji poświęconych ideom narodu i państwa skłania do wskazania na kilka elementów wspólnych dla koncepcji autora oraz późniejszych prac myślicieli nurtu karlistowskiego²⁷. Jaime BALMES przyjął, że najbardziej właściwą formą rządów jest monarchia dziedziczna. Nie mogła ona jednak wiązać się z realizacją nadmiernych ambicji rządzących władców, ale musiała być formą rządów odpowiedzialnych. Czynnikiem ograniczającym monarchę w jego działaniu były przy tym system tradycyjnych przywilejów oraz wolności subpaństwowych wspólnot historycznych. Zgodnie z założeniami BALMESA miały one chronić państwo przed absolutystycznym centralizmem. Omawiana koncepcja państwa opierała się zatem na dwóch nierozzerwalnie złączonych ze sobą elementach: zobowiązaniu monarchów do strzeżenia religijnej jedności Hiszpanów oraz na koniecznej decentralizacji (BARTYZEL, 2002: 339). Należy jednak z całą mocą podkreślić, że BALMES nie wiązał pojęcia decentralizacji z istnieniem innych narodów wewnątrz państwa. Dlatego zgodnie z duchem ówczesnej epoki terminem *naród* posługiwał się wyłącznie w odniesieniu do wspólnoty wszystkich obywateli katolickiej Hiszpanii. Odwołanie do tradycji i wiary miało pomóc w utrzymaniu ładu społecznego, zagwarantować poszanowanie dawnych praw poszczególnym regionom historycznym, a w konsekwencji umożliwić ewolucyjną drogę w kierunku nieuchronnych zmian zachodzących w Europie (MYŚLIWIEC, 2011c: 219—220).

Trudne wyzwanie przystosowania elementów tradycyjnego patriotyzmu katalońskiego, mającego niewątpliwie charakter wiejski i religijny — manifestowanego głównie w czasie wojen karlistowskich — do nowych warunków społecznych, związanych z postępującą industrializacją i urbanizacją, podjął także biskup Vic, Josep TORRAS I BAGES (COLOMER, 1986: 16). Podstawy swej koncepcji zawarł w dziele *Tradycja katalońska: studium wartości moralnych i racjonalnych regionalizmu katalońskiego* (*La Tradició catalana: estudi del valor ètic i racional del regionalisme català*) opublikowanym w 1892 roku (TOR-

²⁷ Elementy założeń ideologicznych dotyczących narodu i państwa w koncepcji Jaimego Luciana BALMESA Y URPIÀ można odnaleźć m.in. w takich publikacjach, jak: BALMES I URPIÀ, 1840, 1844, 1847, 1867, 1998; SOLERVICENS, ed., 1939.

RAS I BAGES, 1892). Założył w nim, że *ojczyzna* i *tradycja* są pojęciami tożsaczymi, a najważniejszym elementem owej tradycji jest wiara katolicka. Katalonia i Kościół były zatem dwoma podmiotami, których nie można było oddzielać. Wyrzeczenie się wiary przez Katalończyka musiało w konsekwencji także oznaczać wyrzeczenie się własnej ojczyzny. Pomimo faktu, że TORRAS I BAGES nie użył w swym dziele pojęcia *narodu* w odniesieniu do wspólnoty regionalnej — posługując się w tym kontekście pojęciami *ojczyzna* (*la patria*) i *ziemia* (*la tierra*) — to jednak uważa się jego koncepcję polityczną za przykład nacjonalizmu katolickiego (COLOMER, 1986: 16), religia stanowi bowiem jej czynnik integralny i to ona właśnie konstytuuje katalońską ojczyznę.

Grupę myślicieli katalońskich, którzy swoje koncepcje opierali na założeniach nurtów porewolucyjnych, należałoby podzielić jeszcze na dwie podgrupy: federalistów i zwolenników państwa unitarnego. Definiowanie pojęcia *naród* i *narodowość* przez każdego z ich było w dużej mierze zależne od idealnej — choć innej dla każdego autora — formy organizacji terytorialnej państwa. Do grupy federalistów zalicza się niewątpliwie drugiego szefa rządu I Republiki Hiszpańskiej — Francisco PI Y MARGALLA (katal. Francesc Pi i Margall) (1824—1901)²⁸. Choć jego koncepcja odbiegała znacznie od założeń przedstawionych przez BALMESA, to jednak — zgodnie z duchem epoki — postrzegał on także naród hiszpański jako jedną i niepodzielną całość. Źródłem inspiracji było dla niego niewątpliwie powstanie Stanów Zjednoczonych Ameryki i konstrukcja ustrojowa tego państwa. Jej analiza zaowocowała powstaniem specyficznej wizji państwa federalnego, którą PI Y MARGALL przedstawił w książce zatytułowanej *Narodowości* (*Las nacionalidades*, 1877). W centrum zainteresowania autora znalazła się jednostka, która w sposób naturalny wchodzi w relacje społeczne skutkujące powstawaniem kolejno: rodziny, miejscowości, prowincji, narodów, a także organizacji ponadnarodowych (grup narodów). PI Y MARGALL zakładał przy tym, że podstawą powstawania kolejnych wspólnot jest wyłącznie poczucie przynależności do danej grupy, a takie czynniki, jak język, granice naturalne, wspólna historia czy rasa są dla procesu budowy owych racjonalnych więzi między członkami poszczególnych grup zupełnie nieistotne (COLOMER, 1986: 14).

Do grona katalońskich federalistów, w których pracach można odnaleźć pierwsze próby zdefiniowania pojęcia *nacjonalizm*, należał także Valentí ALMIRALL I LLOZER (kastyl. Valentín Almirall y Llozer) (1841—1904). Założenia swojej koncepcji zawarł w wydanej w 1886 roku książce pod tytułem *Katalonizm* (*Lo Catalanisme*). Autor przedstawił w niej problem tak zwanego *partykularyzmu* oraz podstawy *regionalizmu katalońskiego*, którego nazwę skracano do określenia *katalonizm*. Koncepcja ALMIRALLA opierała się na rozróżnieniu pomiędzy partykularyzmem i federalizmem, bez wątplenia była bowiem próbą

²⁸ Francisco PI Y MARGALL był premierem I Republiki Hiszpańskiej od 11 czerwca do 18 lipca 1873 roku (przyp. M.M.).

odpowiedzi na założenia dotyczące funkcjonowania państwa przedstawione przez twórców projektu konstytucji I Republiki Hiszpańskiej²⁹. Zdaniem autora pomiędzy partykularyzmem i federalizmem istniały dwie różnice. Pierwsza wiązała się z faktem, że partykularyzm odnosi się tylko do specyficznych regionów o wyraźnie odrębnych cechach. Dlatego pojawił się postulat zakładający, iż regiony te powinny funkcjonować na specjalnych prawach. Po drugie pojęcie partykularyzmu było dla ALMIRALLA dużo szersze niż pojęcie federalizmu, ponieważ dopuszczało takie zjawiska, jak separatyzm i całkowita niepodległość mniejszych grup. W ten sposób powstała ideologia określana później mianem *katalonizmu* (CAPDEFERRO, 1990: 483). Należy także podkreślić, że dla twórcy omawianej koncepcji *katalonizm* i *nacjonalizm* były synonimami. Rzeczywiście w koncepcjach ALMIRALLA można odnaleźć wiele elementów, które wskazywałyby, iż mamy do czynienia z doktryną nacjonalistyczną. Brakowało w niej tylko jednego, aczkolwiek kluczowego elementu: definicji pojęcia *narodu*, odnoszącego się do samych Katalończyków. Fakt ów potwierdza przyjęte wcześniej założenie, że pod koniec XIX wieku pojęcie to było zarezerwowane jedynie dla społeczeństw niezależnych, posiadających własne, niepodległe państwo (TRÍAS VEJARANO, 1975: 348). ALMIRALL rozumiał je zatem dokładnie tak samo i stosował wyłącznie w odniesieniu do ogółu mieszkańców Hiszpanii³⁰.

W podobny sposób pojęcie *narodu* rozumiał także dyrektor „Dziennika Barcelońskiego” („El Diario de Barcelona”), Juan MAÑÉ Y FLAQUER (katal. Joan MAÑÉ I FLAQUER, 1823—1901). W 1887 roku opublikował on książkę pod tytułem *Regionalizm (El regionalismo)*, w której przedstawił wizję Hiszpanii złożonej z organizmów regionalnych. W koncepcji zaprezentowanej na łamach tej publikacji upatruje się źródeł nurtu ideologicznego określonego później *regionalizmem*. Ów nurt, opierający się głównie na zasadzie „wielości w jedności” i postulatcie przekształcenia Hiszpanii w państwo, w którym szanowane byłyby wszelkie odrębności, był — podobnie jak partykularyzm — przejawem buntu przeciwko koncepcji silnie scentralizowanego państwa unitarnego. Nie było w nim jednak miejsca dla federalizmu, separatyzmu, odłączania się regionów czy też faworyzowania któregoś z nich (MYŚLIWIEC, 2006a: 33). Zgodnie z wizją MAÑÉ Y FLAQUERA państwo regionalne miało być szczególnym typem

²⁹ Wiele rozwiązań ustrojowych zaproponowanych w 1873 roku przez twórców projektu konstytucji I Republiki Hiszpańskiej było wzorowanych na przepisach zawartych w Konstytucji Stanów Zjednoczonych Ameryki z 1787 roku. Nie była to jednak wierna kopia tego dokumentu, szczególnie w zakresie uprawnień ustawodawczych przysługujących potencjalnym krajom związkowym. Ów brak odwagi, który nie pozwolił na dokładne skopiowanie modelu amerykańskiego, pokazał, że Hiszpania końca XIX wieku nie była jeszcze przygotowana na tak daleko idącą decentralizację. Szerzej na temat charakterystyki konstytucji I Republiki Hiszpańskiej zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a: 27—29.

³⁰ W publikacji zatytułowanej *Lo Catalanisme* ALMIRALL I LLOZER (1886: 14—17) wyraźnie pisze o Katalończykach jako części narodu hiszpańskiego.

państwa unitarnego, w którym władze centralne dbałyby o potrzeby różniących się pomiędzy sobą ludów i ras (COLOMER, 1986: 15). Pojęcie *narodu* było jednak nadal zarezerwowane wyłącznie na określenie wszystkich mieszkańców Hiszpanii (MAÑÉ Y FLAQUER, 1887: 18—19).

Pojęcia *narodu* w odniesieniu do Katalończyków użył po raz pierwszy prawnik i polityk Enric PRAT DE LA RIBA I SARRÀ (kastyl. Enrique PRAT DE LA RIBA Y SARRÀ, 1870—1917) u progu XX wieku. W 1906 roku ukazało się jego dzieło pod tytułem *Katalońska narodowość* (*La nacionalitat catalana*), w którym zawarł własną wizję państwa hiszpańskiego. Po pierwsze stwierdził on, że Hiszpania nie jest ojczyzną jednego narodu, lecz jedynie sztuczną organizacją państwową. PRAT DE LA RIBA twierdził, że nie można w ogóle mówić w czymś takim, jak *naród hiszpański*. W myśl jego definicji *naród* był zbiorowością „naturalną, potrzebną, wcześniejszą i przewyższającą ludzką wolę, która nie może jej zniszczyć ani zmienić”. Był „długim łańcuchem pokoleń połączonych językiem i tradycją [...], które następują po sobie i zamieszkują to samo terytorium, które dziś zamieszkujemy my” (cyt. za: COLOMER, 1986: 16). Definicja ta posłużyła mu do stworzenia terminu *naród kataloński*. PRAT DE LA RIBA uważał, że Katalończycy tworzą jeden naród, ponieważ łączy ich *duch narodu* wyrażający się w sztuce, prawie, zwyczajach, historii, a przede wszystkim w odrębności językowej (MYŚLIWIEC, 2006a: 33), dlatego też postulował utworzenie hiszpańskiego *państwa państw* lub *federacji państw narodowych*. Jego koncepcja nie zakładała jednak utworzenia państwa federalnego na wzór modelu zaprezentowanego w projekcie konstytucji z 1873 roku. Nie popierał pomysłu podziału państwa na kilkanaście mniejszych jednostek organizacyjnych. Sugerował, że federację powinny tworzyć tylko cztery narody Hiszpanii posługujące się swoimi odrębnymi językami: Katalończycy, Baskowie, Galicyjczycy oraz pozostali mieszkańcy Hiszpanii posługujący się językiem kastyljskim (PRAT DE LA RIBA I SARRÀ, 1906).

Pojęciem *narodu* odnoszącym się do Katalończyków posługiwał się także kataloński dziennikarz Antoni ROVIRA I VIRGILI (kastyl. Antonio ROVIRA Y VIRGILI, 1882—1949). Podstawy swojej koncepcji odnoszącej się do pojęcia *naród* zawarł on w książce zatytułowanej *Nacjonalizm* (*El Nacionalisme*, 1916)³¹. Uważał, że podstawą istnienia narodu jest świadomość narodowa. Wspólnota języka, kultury czy terytorium miały znaczenie drugorzędne wobec poczucia przynależności do danej zbiorowości (MYŚLIWIEC, 2006a: 34). Jak twierdził, „wystarczy, aby lud czuł się narodem, aby nim był. Czując się, jest nim” (cyt. za: COLOMER, 1986: 18). ROVIRE I VIRGILEGO zalicza się przy tym także do nurtu federalistów. Elementem charakterystycznym jego koncepcji w sprawie organizacji teryto-

³¹ Elementy koncepcji Antoniego ROVIRY dotyczące pojęcia *narodu* można także odnaleźć w następujących publikacjach: ROVIRA Y VIRGILI, 1914, 1915, 1916 lub 1917, 1917, 1922—1934, 1990; CAROD-ROVIRA, ed., 1994.

rialnej państwa był sprzeciw wobec centralnego narzucenia podziałów administracyjnych. Uważał, że samodzielność regionów w ramach federacji powinna być wynikać z woli jego mieszkańców, czyli poszczególnych narodów (MYŚLIWIEC, 2006a: 34).

Nieco później niż na gruncie katalońskim zaczęły rozwijać się także baskijskie koncepcje nacjonalistyczne. Czerpały one początkowo z tradycji karlizmu, choć w koncepcjach politycznych głównych przedstawicieli owych nurtów można odnaleźć elementy karlizmowi obce. Niewątpliwie jednak do owej tradycji nawiązywało hasło utworzonej w 1895 roku Baskijskiej Partii Narodowej (*Partido Nacionalista Vasco*): *Bóg i stare prawa* (*Dios y leyes viejas*). Jednakże już w samej koncepcji założyciela ugrupowania — Sabino ARANY Y GOIRI — można było zaobserwować czynnik karlistom obcy, tzn. rasizm (BARTYZEL, 2008: 246). W numerze 4 czasopisma „Bizkaitarra” wydawanego przez ARANĘ ukazał się artykuł jego autorstwa zatytułowany *Jesteśmy Hiszpanami?* (ARANA Y GOIRI, 1893). Autor zaznaczył w nim wyraźnie, że Baskowie nie są Hiszpanami „ani pod względem rasy, ani języka, ani prawa, ani historii”, pokazując w ten sposób wyraźnie, jakie czynniki — jego zdaniem — decydują o istnieniu narodu. Pod koniec artykułu konkluduje przeto, że Baskonię, stosunkowo niewielki obszar terytorialny, zamieszkuje naród odrębny od narodu hiszpańskiego, względem którego popadł wręcz w niewolniczą zależność³². ARANA, w odróżnieniu od karlistów, postulował także konieczność uzyskania niepodległości przez Kraj Basków³³.

Postrzeganie Basków jako odrębnego narodu nie było jednak zawsze związane z koniecznością uzyskania przez nich niepodległości. Przykładem nacjonalisty kontynuującego myśl polityczną Sabino ARANY, lecz nie w duchu baskijskiego separatyzmu, był niewątpliwie Engracio de ARANTZADI Y ETXEBERRIA „Kizkitza”.

³² Tekst artykułu Sabino ARANY jest przedstawiony w konwencji dialogu, jaki prowadził autor z francuskim turystą przypadkowo spotkanym w pociągu. Podczas konwersacji ARANA stara się wytłumaczyć interlokutorowi, czym różni się naród baskijski od hiszpańskiego. W tym kontekście warto podkreślić, że baskijski nacjonalista zwrócił w swych rozważaniach uwagę na problem polski. Pod koniec dialogu francuski turysta stwierdza bowiem z przekonaniem: „Jestem teraz absolutnie przekonany, że nie jest Pan Hiszpanem, a Biskajczykiem. Polacy nigdy nie nazywają siebie Rosjanami lub Niemcami, lecz Polakami. Irlandczycy nigdy nie nazywają się Anglikami, lecz Irlandczykami: Biskajczycy zatem, z całym przekonaniem, powinni nazywać się Biskajczykami, a nie Hiszpanami”. Zob. ARANA Y GOIRI, 1893.

³³ Sabino ARANA przedstawił swoją koncepcję dotyczącą konieczności uzyskania niepodległości przez Kraj Basków w książce zatytułowanej *Bizkaya por su independencia* (ARANA Y GOIRI, 1980a). Elementy koncepcji autora można też odnaleźć w tekście przemówienia, które wygłosił podczas kolacji wydanej na jego cześć 3 czerwca 1893 roku z okazji publikacji książki *Bizkaya por su independencia*. Tekst owego przemówienia, uznany przez ARANĘ za prywatny, nie doczekał się oficjalnej publikacji. Został jedynie rozdany przyjaciółom w dwudziestu pięciu egzemplarzach. Zob. *El discurso de Larrazabal. Discurso privado en la cena con que por varios compatriotas fue obsequiado en Larrazabal (Begoña) el día 3 de junio de 1893* (w: <http://www.sabinetxea.org/libro/libro/libro.html>, odczyt: 20.09.2011).

Uważał on, że podstawą istnienia narodu baskijskiego jest jego potęga ekonomiczna i społeczna. Zakładał też, że najważniejszą rolę w integracji narodu baskijskiego powinna odgrywać miejscowa burżuazja, będąca centrum władzy politycznej (ARANZADI ETXEBERRIA, 1931, 1980; EGAÑA, 1996: 63—64).

Rozkwit nacjonalizmów peryferyjnych na przełomie XIX i XX wieku był niewątpliwie związany z ostateczną klęską imperium hiszpańskiego, kojarzoną symbolicznie z rokiem 1898. Upokarzająca przegrana w wojnie ze Stanami Zjednoczonymi i utrata Kuby, Filipin oraz Portoryko nie przyczyniły się z pewnością do wzmocnienia poczucia wspólnoty narodowej wśród wszystkich mieszkańców Hiszpanii. Przegrana owa odcisnęła piętno nie tylko na poglądach myślicieli reprezentujących odmienne kulturowo i ekonomicznie peryferie, ale stała się również impulsem do zaproponowania rozwiązań, które miały pomóc w modernizacji państwa i jego wewnętrznej integracji. Tego rodzaju postulaty można dostrzec w twórczości pisarzy i myślicieli tzw. *Pokolenia'98* (*Generación del 98*)³⁴. Do grupy tej zalicza się Ángela GANIVETA GARCÍE (1865—1898), prekursora nurtu i autora manifestu *Idearium español* (GANIVET GARCÍA, 1897), a także Miguela DE UNAMUNO Y JUGO (1864—1936), Ramóna Marię VALLE PEÑA (bardziej znanego jako Ramón María del Valle-Inclán) (1866—1936), Pío BAROJĘ Y NESSI (1872—1956), Joségo MARTÍNEZA RUIZA (bardziej znanego pod pseudonimem AZORÍN) (1873—1967), Antonia MACHADO Y RUIZ (1875—1939) i Ramira DE MAEZTU Y WHITNEY (1875—1936). Niektórzy autorzy zaliczają do tego grona także Joségo ORTEGĘ Y GASSETA (1883—1955) pomimo faktu, że debiutował on znacznie później niż pozostali przedstawiciele omawianego nurtu. Analizując twórczość pisarzy *Pokolenia'98*, nie sposób nie dostrzec wielu rozmaitych koncepcji inspirowanych rozmaitymi ideami popularnymi w ówczesnej Europie. Jednakże w całym kalejdoskopie przeróżnych elementów dominujących w twórczości poszczególnych autorów można dostrzec jeden, dla wszystkich myślicieli wspólny. Była to chęć odcięcia się od hiszpańskiej tradycji. Przedstawiciele *Pokolenia'98* uważali, że to właśnie jej elementy stały się przyczyną dekadencji państwa, postulowali zatem oparcie nowego poczucia wspólnoty narodowej rozumianej jako całość nie na wskrzeszonej tradycji, lecz na tzw. „nowoczesności”. Inspiracji dla programu modernizacji państwa szukano przy tym w rozmaitych źródłach, nierzadko nawiązując do elementów charakterystycznych dla ideologii dominujących w faszystowskich Włoszech, hitlerowskich Niemczech czy w bolszewickiej Rosji.

Katastrofa 1898 roku oraz coraz silniejsze oddziaływanie nacjonalizmów katalońskiego i baskijskiego spowodowały pojawienie się tzw. drugorzędnych nurtów nacjonalistycznych (*nacionalismos secundarios*), czyli galicyjskiego i andaluzyjskiego.

³⁴ Szerzej na temat twórczości pisarzy *Pokolenia'98* zob. w: BARTYZEL, 2008: 248—253; LAÍN ENTRALGO, 1956; AZORÍN, 1961; FERNÁNDEZ MOLÍNA, 1968; SHAW, 1997.

Proces formowania się nacjonalizmu galicyjskiego poprzedziło pojawienie się dwóch prądów intelektualnych, których przedstawiciele dyskutowali o formie terytorialnej organizacji państwa. Pierwszym z nich był prowincjonalizm (1814—1868), przeciwstawiający się podziałowi Galicji na cztery prowincje, drugim natomiast był federalizm (1868—1880), którego przedstawiciele postulowali przekształcenie Galicji w jeden z kantonów hiszpańskich, posiadający prawo do uchwalenia własnej konstytucji. Kształtowanie się właściwego nurtu nacjonalistycznego przebiegało jednak najwyraźniej w latach 80. XIX stulecia i zaowocowało powstaniem formy nazywanej *regionalizmem*, co wskazywać miało na katalońskie inspiracje. Za prekursora owego nurtu — i jego liberalnej zarazem wersji — uważa się Manuela Antonia MARTÍNEZA MURGUIĘ (1833—1923), który opublikował dzieło pod tytułem *Los Precursores* (1885). Poprzez *naród* rozumiał on Galicję, będącą jednym z regionów tworzących Hiszpanię. Uważał też, że Galicyjczycy powinni mieć prawo do stanowienia własnych praw, co było wyraźnym dowodem na kategoryczne odcięcie się od idei państwa silnie scentralizowanego zarówno pod względem politycznym, jak i ekonomicznym. Za cechy wyróżniające Galicyjczyków jako *naród* uznawał w pierwszej kolejności język, ale także celtycką rasę, sztukę i zwyczaje (AREA SACRISTÁN).

Innym przedstawicielem regionalizmu galicyjskiego — reprezentującym jego nurt tradycjonalistyczny — był Alfredo BRAÑAS MENÉNDEZ (1859—1900). W 1889 roku ukazała się jego publikacja pod tytułem *Regionalizm: studium społeczne, historyczne i literackie (El Regionalismo, Estudio sociológico, histórico y literario)*. Autor nawiązywał w swej koncepcji do założeń karlizmu, dlatego też pojmował naród hiszpański jako całość. Przeciwwstawiał się jednakże centralizacji państwa i postulował przywrócenie historycznym regionom odebranych im praw. W miejsce adaptacji zasad organizacji państwa liberalnego postulował umocnienie hiszpańskiej tradycji³⁵.

Prekursorem nacjonalizmu andaluzyjskiego był natomiast niewątpliwie Blas INFANTE PÉREZ DE VARGAS (1885—1936). W swoich pisamch autor prezentował bardzo zróżnicowane koncepcje dotyczące takich pojęć, jak *naród* i *narodowość*. Publikując *El ideal andaluz* (INFANTE PÉREZ DE VARGAS, 1915) przyjął założenie, że Hiszpania składa się wyłącznie z regionów, rezerwując tym samym pojęcie *narodu* dla wszystkich obywateli państwa. Autor zmienił jednak swój pogląd i 4 lata później w *Nacjonalistycznym manifestie z Kordowy* podkreślał już, że: „Andaluzja jest narodowością, jest rzeczywistością narodową [...]. Osobowość Andaluzji [...] wyróżnia się dziś znacznie bardziej niż którejkolwiek innej narodowości hiszpańskiej” (cyt za: HONRUBIA HURTADO). W *Fundamentach Andaluzji* napisanych w latach 1930—1936 twierdził natomiast: „Nie proponuję utwierdzenia narodu, lecz jednostki” (IBIDEM). Można zatem przyjąć, że niezależnie od kilkukrotnej zmiany optyki ideologicznej Blas INFANTE podkreślał

³⁵ Na temat genezy i charakteru nacjonalizmu galicyjskiego zob. w: ELIAS, 2009: 77—78.

konieczność umocnienia pozycji Andaluzji na hiszpańskiej scenie społecznej, kulturalnej i politycznej.

Wykryształowane na przełomie wieków koncepcje nacjonalistyczne ewoluowały także w okresie II Republiki Hiszpańskiej. W tym kontekście warto wspomnieć o nurcie tzw. narodowego katolicyzmu (*nacionalcatolicismo*), za którego prekursora uznaje się Marcelino MENÉNDEZA Y PELAYO. Poglądy autora na problem *narodu* i *nacjonalizmu* w dużej mierze pokrywały się z założeniami karlistów³⁶, uważał on bowiem, że naród hiszpański stanowi jedną i niepodzielną całość, której podstawą istnienia powinna być klasyczna kultura hiszpańska oraz wiara katolicka (BARTYZEL, 2008: 255).

Doktryna wypracowana w ramach narodowego katolicyzmu była także dziełem myślicieli zrzeszonych w ramach Stowarzyszenia Kulturalnego Akcji Hiszpańskiej (*Sociedad Cultural Acción Española*). Swoje koncepcje prezentowali oni głównie na łamach miesięcznika „Acción Española” ukazującego się od grudnia 1931 roku. Do owego grona należeli wspomniany już powyżej Ramiro DE MAEZTU Y WHITNEY jako inicjator nurtu³⁷, a także Fernando GALLEGO DE CHAVES Y CALLEJA (markiz Quintanar, Bermudo i Velagómez i hrabia Santibáñez del Río oraz Cobatillas) oraz Eugenio VEGAS LATAPIE. Poglądy owych myślicieli nie odbiegały zbyt od założeń karlistów, hierarchia przyjętych przez nich zasad jest bowiem niemal identyczna jak w karliźmie, czyli: *Bóg — Ojczyzna — Król (Dios — Patria — Rey)*. Jedynym elementem różniącym był brak akceptacji dawnych praw regionów historycznych (*fueros*) ze strony przedstawicieli narodowego katolicyzmu. Można zatem powiedzieć, że był to nurt na wskroś kastylijski³⁸, w jego ramach brak było natomiast miejsca na akceptację wielości bytów narodowych w ramach państwa hiszpańskiego.

Szczególnie ciekawy jest problem rozumienia pojęcia *naród* w okresie dyktatury generała Franco. W pierwszej kolejności należy zauważyć, że sam wódz niezbyt często posługiwał się owym pojęciem podczas oficjalnych wystąpień. Dużo chętniej posługiwał się takimi określeniami, jak *lud (pueblo)* lub *ojczyzna (patria)*. Powodem takiego stanu rzeczy był najprawdopodobniej wrogi stosunek *caudilla* do nacjonalizmów peryferyjnych, co skutecznie wpłynęło na minimalizację użycia przez dyktatora samego pojęcia *naród* (BARTYZEL, 2008: 259).

³⁶ Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że MENÉNDEZ DE PELAYO był zdecydowanym wrogiem karlizmu, uważając, że nurt ów wniósł do hiszpańskiej polityki czynnik destrukcyjny, jakim był spór dynastyczny. Zob. BARTYZEL, 2008: 254.

³⁷ Poglądy Ramira DE MAEZTU były najpierw publikowane na łamach „Acción Español”, a następnie zostały całościowo przedstawione w 1934 roku, kiedy to ukazała się jego książka pod tytułem *Obrona hispanizmu (Defensa de la Hispanidad)*. Zob. MAEZTU Y WHITNEY, 1934.

³⁸ Jacek BARTYZEL (2002) zauważa, iż ten element może budzić zdziwienie wobec faktu, że sam Ramiro DE MAEZTU był z pochodzenia Baskiem. Sytuację tłumaczy jednak całkowite zerwanie przez nacjonalistów baskijskich więzi z „hispanizmem”, a zatem odcięcie się od tradycji i zbliżenie się do republikańskiej lewicy. Szerzej na temat poglądów Ramiro DE MAEZTU zob. w: BARTYZEL, 2002: 820—831.

Przy okazji warto też zauważyć za Jackiem BARTYZELEM, że Franco, podkreślający swoje przywiązanie do tradycji i czerpanie z ideowych założeń karlizmu, opowiedział się za silną centralizacją państwa (IBIDEM). Tak czy inaczej zestaw owych paradoksów nie przeszkodził w uformowaniu koncepcji jednego i niepodzielnego narodu hiszpańskiego, co znalazło nawet odbicie w nazwie *państwo narodowo-syndykalistyczne* (IBIDEM, s. 260). Czynnikiem ową jedność narodową spajającym miała być religia katolicka.

2.6. Geneza ugrupowań o charakterze regionalnym w Hiszpanii

Kraj Basków należy niewątpliwie do grupy regionów historycznych najbardziej różniących się pod względem odrębności od pozostałej części państwa hiszpańskiego. Kształtowanie owych różnic było procesem historycznym sięgającym wydarzeń odległych od czasów współczesnych o kilka tysięcy lat. Odległość czasowa owych wydarzeń, a także brak dostatecznie dobrze zachowanych dowodów i źródeł wyjaśniających pochodzenie Basków ponad wszelką wątpliwość pozostawiło pole dla stworzenia różnych — mniej lub bardziej wiarygodnych — teorii na ten temat³⁹. Niezależnie jednak od mnogości koncepcji dotyczących pochodzenia Basków można stwierdzić ponad wszelką wątpliwość, że peryferyjne i górskie położenie owego regionu umożliwiło zachowanie specyficznej kultury i języka pomimo kontaktów z Celtami, Iberami, przedstawicielami plemion romańskich czy też ze światem arabskim.

Należy także zaznaczyć, że do średniowiecza ziemie historycznie uznawane za baskijskie⁴⁰ nigdy nie zostały zintegrowane pod panowaniem jednego władcy, w ramach jednego królestwa. Pomimo powstania Królestwa Nawarry historyczne ziemie Álava⁴¹, Bizkaia i Guipúzcoa⁴², a także Lapurdu i Zuberoa⁴³ zachowywały względną niezależność w orbicie wpływów kolejnych pragnących je zdominować monarchii (CHAHO, 1836). Symbolem owej niezależności było składanie przysięgi na wierność lokalnym prawom, zwyczajom i przywilejom

³⁹ Szerzej na temat pochodzenia ludu Basków zob. w: ARNÁIZ-VILLENA, 2011; CARRETIÉ GONZÁLEZ, 2000; KRUTWIG SAGREDO, 1978.

⁴⁰ Szerzej na temat terytorialnego zasięgu ziem baskijskich zob. w: ORELLA UNZUE, 2004: 8—16.

⁴¹ Szerzej na temat historii ziem obecnej prowincji Álava zob. w: VIDAL-ABARCA Y LÓPEZ, 2003; RIVERA BLANCO, 1996; MAÑARICUA, 1977.

⁴² Szerzej na temat historii ziem prowincji Guipúzcoa zob. w: MAÑARICUA, 1977; na temat historii ziem baskijskich prowincji Álava, Bizkaia i Guipúzcoa zob. w: PIRALA, 2009.

⁴³ Szerzej na temat historii ziem terytorium Iparralde, w skład których wchodzi obszar Lapurdu i Zuberoa, zob. w: GOYHENETXE, 1985.

nazywanym *fueros* przez kolejnych władców formalnie panujących nad ziemiami baskijskimi. Baskijska specyfika i odrębności charakteryzujące poszczególne ziemie stały się przyczyną powstania pierwszych partii etnoregionalnych na ziemiach hiszpańskich na przełomie XIX i XX wieku. Oddziałują one także w znacznym stopniu na współczesne systemy partyjne poszczególnych ziem, spośród których za najważniejsze na terytorium współczesnej Hiszpanii należy uznać Kraj Basków i Nawarrę.

Korzeni XIX-wiecznego nacjonalizmu baskijskiego można szukać w pracach Josepha-Augustina CHAHO, takich jak publikacja wydana w 1836 roku podczas trwania pierwszej wojny karlistowskiej, zatytułowana *Podróż do Nawarry w czasie powstania baskijskiego (1830—1835)* (CHAHO, 1836), jak spisana przez autora w 1845 roku legenda o Aitorze, ojcu siedmiu synów, którzy założyli siedem baskijskich prowincji (CHAHO, 1995), a także w publikacji pod tytułem *Słowa mieszkańca Vizcay do królowej Krystyny* (CHAHO, 1999). CHAHO daje w nich wyraz poparcia dla idei ruchu karlistowskiego, który broni idei dawnych praw i przywilejów, a tym samym baskijskiej odrębności. Prace tego autora nie od razu jednak stały się przedmiotem żywego zainteresowania, regionalni nacjonalści wrócili do nich bowiem dopiero po upływie niemal 100 lat od momentu ich powstania.

Za prekursora nacjonalizmu baskijskiego uważa się także Serafina OLAVE Y DIEZA. Ów polityk, pisarz i wojskowy pochodzący z La Riojy specjalizował się w publikacjach poświęconych *fueros* — dawnym prawom i przywilejom — Nawarry oraz takich regionów historycznych, jak Aragonia, Katalonia czy Walencja. Do najważniejszych publikacji tego autora należy niewątpliwie zaliczyć pracę pod tytułem *Ocena historyczna oraz analiza porównawcza praw podstawowych Nawarry, Aragonii, Katalonii i Walencji* (OLAVE Y DIEZ, 1875b). Pomimo faktu, że sam OLAVE określał siebie jako liberała, nawiązał w niej do haseł karlistowskich, broniących dawnych praw i przywilejów. Jak pisze OLAVE:

Widać to, w tym kraju anomalii, podczas gdy niektórzy rozczarowani karliści krzyczą *Pokój i prawa! (¡Paz y fueros!)*, my liberałowie, szczególnie nawaryjscy, odpowiadamy z obojętnością w stosunku do sprawy foralizmu, że jest ona świętą przyczyną wolności (IBIDEM, s. 9).

Ważnymi pracami w dorobku OLAVE Y DIEZA odnoszącymi się do znaczenia prawnej odrębności Nawarry wynikającej z *fueros* była także publikacja z 1878 roku zatytułowana *Pakt polityczny, jako podstawowy fundament historyczny narodowości [nacionalidad — M.M.] hiszpańskiej, a zwłaszcza jako przejaw prawnej suwerenności niezależnej Nawarry o określonych czasach i w okresie jej autonomii, bez uszczerbku dla jedności narodowej* oraz praca z 1875 roku pod tytułem *Stare tradycje Nawarry i jej opozycja w stosunku do absolutyzmu* (OLAVE Y DIEZ, 1875a).

Intelektualne rozważania dotyczące kulturowej i prawnej odrębności ziem baskijskich zaowocowały w drugiej połowie lat 70. XIX wieku powstaniem pierwszych organizacji zabiegających o utrzymanie odrębności owych ziem. Niewątpliwie najważniejszą z nich było Baskijskie Stowarzyszenie Nawarry (*Asociación Euskara de Navarra*). Zostało ono założone w 1877 roku w Pamplunie przez nawaryjskiego historyka i malarza Juana ITURRALDE Y SUITE. Głównym celem stowarzyszenia było pielęgnowanie i propagowanie języka baskijskiego, literatury i historii Kraju Basków oraz Nawarry, a także prowadzenie studiów nad systemem tradycyjnych praw i przywilejów. Baskijskie Stowarzyszenie Nawarry działało formalnie do 1897 roku, lecz nie zdołało na trwałe wypracować dla siebie pozycji politycznej pomiędzy działającymi na ziemiach baskijskich liberałami i karlistami⁴⁴. Nigdy też nie zdołało przekształcić się w partię polityczną.

Czynnikiem, który spowodował przyspieszenie procesu tworzenia pierwszej etnoregionalnej partii politycznej na ziemiach hiszpańskich, była tzw. *Gamazada*⁴⁵. Terminem tym określa się sprzeciw mieszkańców Nawarry wobec decyzji wywodzącego się z Partii Liberalnej ministra skarbu Germána GAMAZO Y CALVO o zniesieniu tradycyjnego systemu podatkowego obowiązującego w tym regionie, którą podjął w 1893 roku. System ów działał na terytorium Nawarry od 1841 roku i był wyrazem szacunku politycznego centrum dla dawnych praw, zwyczajów i przywilejów. 31 maja 1895 roku, na fali owego niezadowolenia, została utworzona pierwsza baskijska partia o charakterze etnoregionalnym: Baskijska Partia Narodowa (*Euzko Alderdi Jeltzalea — Partido Nacionalista Vasco: EAJ—PNV*)⁴⁶. Na jej czele stanął Sabino Policarpo ARANA Y GOIRI. Polityk ów odniósł się początkowo z uznaniem do koncepcji karlistów (ARANA Y GOIRI, 1912), z czasem jednak, zapewne pod wpływem idei romantyzmu politycznego, uznał ją za „zbyt hiszpańską” i zaczął podkreślać w swych pracach odrębność narodu baskijskiego. Koncepcja Sabino ARANY Y GOIRI stała się również koncepcją polityczną EAJ—PNV. Ugrupowanie to podkreślało od początku swojego istnienia odrębność narodową Basków, co zgodnie z romantycznymi założeniami wykluczało możliwość posiadania podwójnej identyfikacji wiążącej mieszkańców zarówno z regionem, jak i z państwem hiszpańskim, a także z wartościami chrześcijańskimi. Jak zauważa Juan José LINZ, ów drugi czynnik stał się niezwykle ważny dla zbudowania silnej pozycji politycznej w regionie. Dzięki odwołaniu do wartości religijnych w okresie istnienia II Republiki EAJ—PNV zdołała przyciągnąć wyborców przeciwnych antyklerykalnym postawom cechującym znaczną część madryckich elit politycznych. Czynnikiem

⁴⁴ Szerzej na temat Baskijskiego Stowarzyszenia Nawarry (*Asociación Euskara de Navarra*) zob. w: GONZÁLEZ OLLÉ, 1997.

⁴⁵ Szerzej na temat *Gamazady* zob. w: MARTINENA RUIZ, 1980.

⁴⁶ Szerzej na temat Baskijskiej Partii Narodowej zob. w: PABLO, 2005; BACHRYNOWSKI, WITECKI, 2011: 88—90.

ułatwiający umocnienie pozycji silnej partii politycznej w regionie był także brak identyfikacji burżuazji przemysłowej i przedstawicieli finansjery z Bilbao z jakąkolwiek inną partią polityczną. Warto ponadto zauważyć za LINZEM, że relacje baskijskich przedsiębiorców z pracującymi u nich robotnikami były bodaj najlepsze w całej Hiszpanii, a to również pozwalało na umocnienie pozycji EAJ—PNV wobec braku silnej partii o profilu lewicowym (LINZ, 1975: 71).

Podczas trwania reżimu niedemokratycznego, w okresie dyktatury generała Franco, EAJ—PNV była ugrupowaniem nielegalnym, a jej członkowie działali głównie na uchodźctwie, po przejściu do demokracji w 1975 roku stała się ona jednak najsilniejszym ugrupowaniem na regionalnej scenie politycznej w Kraju Basków, o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

U progu XX wieku zostały także podjęte próby zbudowania regionalnej przeciwagi politycznej dla centroprawicowej EAJ—PNV. Pojawienie się nurtu „lewicy patriotycznej” (*izquierda abertzale*) zaowocowało w 1909 roku powstaniem Baskijskiej Liberalnej Partii Narodowej (*Partido Nacionalista Liberal Vasco*). Dwa lata później ugrupowanie to przyjęło nazwę Baskijska Republikańska Partia Narodowa (*Partido Republicano Nacionalista Vasco*). Jego żywot polityczny nie był jednak długi, kierownictwo zdecydowało bowiem o rozwiązaniu partii już w 1913 roku. Istnienie Baskijskiej Republikańskiej Partii Narodowej stało się jednak impulsem do założenia w 1930 roku kolejnej lewicowej partii baskijskiej, zaliczanej do nurtu „lewicy partyotycznej”, o nazwie Narodowa Akcja Basków (*Eusko Abertzale Ekintza — Acción Nacionalista Vasca — EAE—ANV*). Było to ugrupowanie postulujące niepodległość Kraju Basków, dlatego też w czasie dyktatury generała Franco zostało zdelegalizowane, a jego członkowie musieli się udać na emigrację. W okresie demokratycznym, który nastąpił po 1975 roku, Narodowa Akcja Basków uczestniczyła w koalicji sił lewicowych o orientacji niepodległościowej Jedność Ludowa (*Herri Batasuna — HB*). We wrześniu 2008 roku działalność ta została uznana przez hiszpański Sąd Najwyższy (*Tribunal Supremo*) za sprzeczną z postanowieniami hiszpańskiego prawa i partia została zdelegalizowana.

Do ugrupowań „lewicy patriotycznej”, które powstały w Kraju Basków w okresie reżimu generała Franco, należy zaliczyć także utworzoną w 1952 roku organizację Ekin. Jej celem była walka o wyzwolenie narodowe, w czym naśladowała ruchy o podobnym charakterze tworzone w owym czasie w tzw. krajach trzeciego świata. 31 lipca 1959 roku ugrupowanie Ekin przekształciło się w organizację o nazwie Kraj Basków i Wolność (*Euskadi Ta Askatasuna — ETA*) (CASANOVA, 2007). Poza eksponowaniem lewicowych wartości w programie politycznym ETA odwołała się także do terrorystycznych metod działania. Jej istnienie — choć współcześnie nielegalne — stanowi jeden z najpoważniejszych problemów w relacjach pomiędzy politycznym centrum i ziemiami baskijskimi położonymi w obrębie zasięgu terytorialnego państwa hiszpańskiego. Polityczne związki kolejnych ugrupowań „lewicy partyotycznej” z ETA stały się

u progu XXI wieku powodem ich delegalizacji. Problem ten również zostanie poruszony w dalszej części pracy.

Drugim regionem, na którego terytorium partie etnoregionalne zaczęły kształtować się już pod koniec XIX wieku, jest Katalonia. Specyfika tego regionu oraz historyczna ewolucja czynników, które stanowią dziś o poczuciu odrębności w stosunku do pozostałych ziem hiszpańskich, zostały dość szczegółowo opisane w polskiej literaturze przedmiotu (MYŚLIWIEC, 2006a: 10—38), dla lepszego wyjaśnienia zjawisk zachodzących w tym regionie na przełomie XX i XXI wieku należy natomiast scharakteryzować główne ugrupowania polityczne, które pojawiły się w Katalonii około 100 lat wcześniej.

Podobnie jak w Kraju Basków, tak i w Katalonii na przełomie XIX i XX wieku ukształtował się podział na regionalną prawicę i lewicę. U podstaw kształtowania się prawej strony sceny politycznej legła porażka Hiszpanii w polityce kolonialnej, za której symboliczną datę przyjmuje się rok 1898. Utrata zamorskich posiadłości wiązała się z utratą chłonnych rynków zbytu, a to oznaczało konieczność przeprowadzenia reform wewnętrznych w państwie. Zapowiadane reformy dawały z kolei nadzieję coraz potężniejszej burżuazji katalońskiej na umocnienie swojej pozycji politycznej i ekonomicznej. Mogło to być możliwe dzięki przeprowadzeniu procesu decentralizacji państwa. Obietnicę przeprowadzenia takich zmian złożył katalońskiej burżuazji ówczesny minister wojny Camilo GARCÍA DE POLAVIEJA Y DEL CASTILLO, co zaowocowało w 1898 roku założeniem przez jej przedstawicieli Regionalnej Rady Przystąpienia do Programu Generała Polaviejy (*Junta Regional d'Adhesions al Programa del General Polavieja*). Program przedstawiony przez generała okazał się jednak tylko zbiorem obietnic, które nie doczekały się realizacji. Nie dość, że nie przeprowadzono zapowiedzianych reform, to w 1899 roku ówczesny minister finansów Raimundo FERNÁNDEZ VILLAVERDE Y GARCÍA DEL RIVERO nałożył na burżuazję wysokie podatki, z których zyski miały pomóc w realizacji politycznej wizji rządu Hiszpanii. Decyzja ta została odczytana przez katalońską burżuazję jako posunięcie wymierzone przeciwko niej i w konsekwencji stała się impulsem do założenia we wrześniu 1899 roku Katalońskiego Centrum Narodowego (*Centre Nacional Català*)⁴⁷ przyjmującego za podstawę swojego działania założenia *katalonizmu*⁴⁸, a w październiku

⁴⁷ Szerzej na temat Katalońskiego Centrum Narodowego zob. w: MOLAS, ed., 2000: 37.

⁴⁸ W 1886 roku opublikowana została książka pod tytułem *Katalonizm (Lo Catalanisme)*. Jej autor, Valentín ALMIRALL I LLOZER, przedstawił w niej problem tak zwanego *partykularyzmu* oraz podstawy *regionalizmu katalońskiego*, którego nazwę skracano do określenia *katalonizm*. Stwierdził on, że pomiędzy partykularyzmem i federalizmem istnieją dwie różnice. Po pierwsze partykularyzm odnosi się tylko do specyficznych regionów o wyraźnie odrębnych cechach. Dlatego pojawił się postulat zakładający, iż regiony te powinny funkcjonować na specjalnych prawach. Po drugie pojęcie partykularyzmu jest dużo szersze od pojęcia federalizmu, ponieważ dopuszcza takie zjawiska, jak separatyzm i całkowita niepodległość mniejszych grup. W ten sposób powstała ideologia określana później mianem *katalonizmu*. Szerzej na temat koncepcji *katalonizmu* zob. MYŚLIWIEC, 2006a: 32.

1899 Unii Regionalnej (*Unió Regionalista*)⁴⁹. Obydwa ugrupowania podjęły ścisłą współpracę w 1900 roku, która w końcu — 25 kwietnia 1901 roku — doprowadziła do powstania pod przywództwem Francesca CAMBÓ i BATLLE ugrupowania dominującego na prawej stronie regionalnej sceny politycznej w okresie II Republiki, czyli Ligi Regionalnej (*Lliga Regionalista*) (MOLAS, ed., 2000: 152—164). Jej głównym celem stało się dążenie do uzyskania przez Katalonię autonomii i umocnienie jej pozycji kulturowej i ekonomicznej. Elektorat Ligi Regionalnej stanowili przedstawiciele zamożnej katalońskiej burżuazji oraz posiadaczy ziemskich, a także pewna część regionalnego kleru. Partia ta skupiała zatem przedstawicieli środowisk konserwatywnych i katolickich opierających swoje przekonania na założeniach katalonizmu. W takiej sytuacji problemem pozostawała jednak spójność wizji rozwoju regionu i postulatów wysuwanych pod adresem politycznego centrum, przedstawiciele Ligi skłonni byli bowiem do częstej ich zmiany w zależności od możliwości zapewnienia sobie korzystnych rozwiązań prawnych dotyczących prowadzenia działalności gospodarczej. Integracja tak różnych środowisk spowodowała, że Liga Regionalna nie uniknęła wewnętrznych podziałów i sporów. W 1906 roku część działaczy o bardziej liberalnych poglądach opuścił szereg tej partii i założyła Narodowe Centrum Republikańskie (*Centre Nacionalista Republicà*)⁵⁰. Do najważniejszych postulatów politycznych tego ugrupowania należy niewątpliwie zaliczyć żądania przyznania autonomii Katalonii, upowszechnienia prawa wyborczego, a także ustanowienia republiki. Na początku lat 20. XX wieku kierownictwo partii zajęte głównie problemami najzamożniejszych grup swoich członków nie potrafiło również porozumieć się z przedstawicielami partyjnej młodzieżówki. W rezultacie w 1922 roku doszło do odejścia części z nich ze struktur Ligi i do założenia nowej partii politycznej o nazwie Akcja Katalońska (*Acció Català*)⁵¹. Jednak powstanie tego ugrupowania o charakterze centroprawicowym nie zadowoliło do końca wszystkich jego członków, dlatego też w 1927 roku część działaczy pod przywództwem Antoniego ROVIRY I VIRGILEGO postanowiło opuścić szereg Akcji Katalońskiej i założono partię o nieco bardziej lewicowej orientacji pod nazwą Republikańska Akcja Katalońska (*Acció Republicana de Catalunya*). Ze względu na swój charakter i odgrywanie najważniejszej roli w Lidze Regionalnej przez najzamożniejszych przedstawicieli finansowej elity Katalonii partia ta była także ugrupowaniem liczącym się na centralnej scenie politycznej. Przykładem takiego stanu rzeczy było powierzenie Francescowi CAMBÓ funkcji ministra finansów w 1921 roku. Sytuacja zaczęła się jednak zdecydowanie zmieniać w 1923 roku po ustanowieniu reżimu Miguela PRIMO DE RIVERY Y ORBANEJA. Liga początkowo akceptowała kolejne poczynania nowego dyktatora, uznając je za gwarancję zapanowania nad problemem robotni-

⁴⁹ Szerzej na temat Unii Regionalnej zob. w: MOLAS, ed., 2000: 328—329.

⁵⁰ Szerzej na temat Narodowego Centrum Republikańskiego zob. w: MOLAS, ed., 2000: 37—38.

⁵¹ Szerzej na temat Akcji Katalońskiej zob. w: MOLAS, ed., 2000: 1.

czym. Kiedy jednak PRIMO DE RIVERA przedstawił rzeczywiste plany swojej polityki dotyczące w szczególności centralizacji państwa, Liga ostro się temu sprzeciwiła, składając na ręce monarchy — Alfonsa XIII — swój protest. W efekcie zarówno Liga, jak i inne ugrupowania katalońskie zostały zdelegalizowane.

Należy także przypomnieć, że u progu lat 20. XX wieku pozycja polityczna Ligi Regionalnej zaczęła wyraźnie słabnąć, coraz poważniejszą konkurencję polityczną zaczęły bowiem stanowić etnoregionalne ugrupowania o charakterze lewicowym. Niewątpliwie najważniejszym z nich była organizacja założona 18 lipca 1922 roku przez Francesca MACIĘ I LLUSĘ pod nazwą Państwo Katalońskie (*Estat Català*)⁵². Było to ugrupowanie, które postawiło sobie za cel walkę o niepodległość ziem katalońskich (*els Països Catalans*), czyli wszystkich terytoriów, na których ludność posługuje się językiem katalońskim, i o uznanie katalońskiego za jedyny język urzędowy obowiązujący na tym terytorium. Należy zaznaczyć, że Państwo Katalońskie jest obecnie jedną z najstarszych partii etnoregionalnych działających w Europie. Choć samodzielnie nie odnosi spektakularnych sukcesów na regionalnej scenie politycznej, to jednak nadal zachowuje odrębne struktury.

Ugrupowaniem, które zdominowało lewe skrzydło katalońskiej polityki w latach 30. XX wieku i które odnosi sukcesy polityczne również we współczesnej Hiszpanii, jest natomiast Katalońska Lewica Republikańska (*Esquerra Republicana de Catalunya* — ERC). Powstanie tej partii poprzedził zjazd katalońskich ugrupowań lewicowych, który obradował w dniach 17—19 marca 1931 roku w barcelońskiej dzielnicy Sants. Uczestniczyli w niej między innymi członkowie partii Państwo Katalońskie Francesca MACII, a także założonej w 1917 roku Katalońskiej Partii Republikańskiej (*Partit Republicà Català*) Lluïsa COMPANYYS A JOVERA oraz organizacji lewicowej Opinia (*L'Opinió*), której liderem był Joan LLUHÍ I VALLESCÀ. Wkrótce po jej założeniu ERC odniosła zwycięstwo w wyborach lokalnych przeprowadzonych 14 kwietnia 1931 roku. Ogłoszenie przez MACIĘ powstania Państwa Katalońskiego będącego częścią Hiszpańskiej Republiki Federalnej przyspieszyło rozmowy z przedstawicielami politycznego centrum. W wyniku owych rozmów przeprowadzonych 17 kwietnia 1931 roku uzgodniono, że rząd Katalonii może ponownie zacząć posługiwać się tradycyjną nazwą Generalitat. Jego prezydentem został Francesco MACÍA, który pełnił ten urząd do 25 grudnia 1933 roku, czyli do dnia swojej śmierci. Jego następcą został również przedstawiciel ERC — Lluís COMPANYYS I JOVER. Należy także zaznaczyć, że pod rządami ERC Katalonia uzyskała statut autonomii w 1932 roku⁵³. Podobnie jak wszystkie inne partie etnoregionalne,

⁵² Szerzej na temat ugrupowania o nazwie Państwo Katalońskie zob. w: MOLAS, ed., 2000: 88. Zobacz także: <http://www.estat-catala.net/web> (odczyt z 20.01.2013).

⁵³ Szerzej na temat ogłoszenia przez Francesca MACIĘ powstania Hiszpańskiej Republiki Federalnej, przywrócenia instytucji Generalitat i uchwalenia statutu autonomii Katalonii w ramach II Republiki Hiszpańskiej zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a: 35—39.

tak i ERC została zdelegalizowana po dojściu do władzy przez generała Franco. Jednak po ponownym ustanowieniu demokracji skutecznie włączyła się do rywalizacji politycznej w Katalonii, co będzie przedmiotem analizy w dalszej części pracy.

Przyglądając się najważniejszym ugrupowaniom regionalnym i etnoregionalnym katalońskiej sceny politycznej, które pojawiły się i działały u progu XX wieku, należy także wspomnieć o centroprawicowej Katalońskiej Unii Demokratycznej (*Unió Democràtica de Catalunya* — UDC)⁵⁴. Partia ta powstała 7 listopada 1931 roku. W jej szeregach znaleźli się głównie byli zwolennicy karlizmu, którzy nie znaleźli dla siebie miejsca w Ruchu Tradycjonalistycznym (*Movimiento Tradicionalista*), ugrupowanie to nie zezwalało bowiem swym członkom na prowadzenie publicznej kampanii na rzecz przygotowywanego statutu autonomii dla Katalonii. Ponadto w szeregach UDC znaleźli się także niezadowoleni działacze Akcji Katalońskiej, Ligi Regionalnej, a nawet Katalońskiej Lewicy Republikańskiej. Podczas trwania reżimu generała Franco UDC dzieliła los wszystkich pozostałych hiszpańskich partii etnoregionalnych, w 1978 roku weszła natomiast w skład koalicji *Convergència i Unió*, która odegrała kluczową rolę w budowaniu politycznej pozycji Katalonii w przywróconych realiach demokratycznych⁵⁵.

Jak zauważa Juan José LINZ, specyfika katalońskiej sceny politycznej u progu XX wieku polegała na tym, że działały na niej partie, które nie stały się w żadnym razie pomostami pomiędzy regionem i politycznym centrum, wysokiego poparcia wśród katalońskich wyborców nie uzyskiwała bowiem żadna z głównych sił politycznych działających na terytorium całego państwa. Biorąc pod uwagę lewą stronę centralnej sceny politycznej, nie udało się to ani założonej w 1879 roku PSOE, ani utworzonej przez Manuela AZAÑĘ DÍAZA w 1934 roku Lewicy Republikańskiej. Sukcesu w zdobyciu znaczącej liczby głosów nie zdążyła też odnieść Hiszpańska Konfederacja Autonomicznej Prawicy (*Confederación Española de Derechas Autónomas* — CEDA) założona w 1933 roku i skupiająca w swoich ramach katolickie partie hiszpańskiej prawicy. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w tym, że rodzima ludność katalońska zdecydowanie wolała oddawać głosy na partie, które powstały i działały w regionie. Elita finansowa zamieszkująca zarówno większe miasta, jak i posiadająca ziemię, a także znaczna część kleru opowiadały się po stronie Ligi Regionalnej. Z kolei większość katalońskiego elektoratu lewicowego zdążyła przekonać do siebie ERC. Partie o znaczeniu ogólnopaństwowym mogły zatem liczyć głównie na wsparcie ludności, która przybywała do Katalonii z innych regionów, byli to jednak w dużej mierze robotnicy zaangażowani w działania ruchów anarcho-

⁵⁴ Szerzej na temat powstania i działalności UDC w okresie II Republiki Hiszpańskiej zob. w: RAGUER I SUÑER, 1976.

⁵⁵ Szerzej na temat powstania UDC, jej losów w czasach istnienia reżimu generała Franco oraz powstania koalicji CiU zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a: 42—52.

syndykalistycznych, dlatego też wola poparcia partii ogólnopaństwowych w ich kręgach była nieznaczna (LINZ, 1975: 71—73).

Tradycja działania partii regionalnych i etnoregionalnych w Katalonii, a także kontynuacja ich nielegalnej działalności, głównie na emigracji, w okresie rządów generała Franco spowodowała, że po ustanowieniu reżimu demokratycznego w 1975 roku kilka z nich zdobyło silną pozycję polityczną w regionie. Do największych zwycięzców należy zaliczyć niewątpliwie UDC, która weszła w skład koalicji CiU, oraz ERC, stanowiącą obecnie drugą siłę katalońskiej lewicy. Analiza ich współczesnej pozycji w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach — europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym — zostanie przedstawiona w dalszej części pracy.

Na początku XX wieku pojawiły się także pierwsze regionalne partie kanaryjskie. Ich powstanie było reakcją na kilka wcześniejszych wieków relacji z politycznym centrum, z którym stosunki nie zawsze układały się najlepiej. Trwający w XV wieku podbój Wysp Kanaryjskich dokonywany głównie przez przedstawicieli zamożnej szlachty andaluzyjskiej spowodował duże straty w miejscowej ludności. Gdy kwestią wpływów na archipelagu zainteresowali się władcy Kastylii i Aragonii, cztery z siedmiu wysp — Lanzarote, Fuerteventura, Hierro i Gomera — były już niezależnymi *señorios*. Monarchowie potwierdzili jednak swoją zwierzchność nad nimi i zlecieli także opanowanie pozostałych trzech wysp: Gran Canarii, Teneryfy i La Palmy.

Pozornie relacje pomiędzy politycznym centrum ówczesnego świata hiszpańskiego i poszczególnymi Wyspami Kanaryjskimi wyglądały dobrze. Przykładem szacunku monarchów katolickich dla kanaryjskich praw i zwyczajów są postanowienia dokumentu podpisanego w aragońskim Catalayud 30 maja 1481 roku przez króla Ferdynanda Aragońskiego i pochodzącego z Gran Canarii Tenesora SEMIDÁNA (tzw. *Carta de Catalayud*) (GIL MARÍN, 2009: 33; AZNAR VALLEJO, 1983: 43). Na mocy postanowień owego układu politycznego zostało utworzone Królestwo Wysp Kanaryjskich (*Reino de Canarias*), które weszło w skład wspólnoty politycznej będącej załącznikiem późniejszego państwa hiszpańskiego. Dokument ów gwarantował mieszkańcom Gran Canarii prawo do zachowania wielu miejscowych praw i zwyczajów.

Oficjalna polityka monarchów katolickich różniła się jednak znacznie od realiów życia codziennego na wyspach archipelagu. Jak wspomniano powyżej, kastylijski podbój pociągnął za sobą wiele ofiar, co znacznie uszczupliło stan miejscowej populacji. Nie była to jednak jedyna przyczyna radykalnego spadku liczby ludności autochtonicznej. Kolejną był fakt zmuszania wielu Guanchów do pracy na zakładanych przez przybyszów z kontynentu plantacjach lub ich sprzedaż jako niewolników w samej Hiszpanii (TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 209). Jeszcze innym powodem spadku liczby rdzennej ludności kanaryjskiej była konieczność płacenia tzw. „podatku krwi” (*impuesto de sangre*). Oznaczało to obowiązek osiedlania się niektórych

Kanaryjczyków na ziemiach zdobytych przez Hiszpanów w Ameryce. Podatek ten był ceną za wyłączenie Wysp Kanaryjskich spod obowiązywania dekretów z 10 stycznia i 14 lutego 1503 roku wydanych przez Ferdynanda Aragońskiego i powołujących do życia Królewską Izbę Handlową⁵⁶. Proces ów — negatywny dla Kanaryjczyków w skutkach demograficznych — przyczynił się do zacieśnienia związków pomiędzy Wyspami Kanaryjskimi i obszarami późniejszych państw Ameryki Południowej i Środkowej.

Kanaryjska odrębność zyskała uznanie i szacunek twórców projektu pierwszej konstytucji republikańskiej w Hiszpanii. W artykule 1 dokumentu z 1873 roku wyraźnie zapisano, że *Naród Hiszpański* tworzy siedemnaście krajów: Górna Andaluzja, Dolna Andaluzja, Aragonia, Asturia, Baleary, Wyspy Kanaryjskie, Nowa Kastylia, Stara Kastylia, Katalonia, Kuba, Estremadura, Galicja, Murcja, Nawarra, Puerto Rico, Walencja, Regiony Baskijskie⁵⁷. Zastosowanie sformułowania *kraje* [*Estados* — M.M.] nie było przy tym przypadkowe: nawiązywało ono niewątpliwie do postanowień art. 92 projektu, który zakładał, że poszczególne kraje miały prawo do całkowitej autonomii ekonomiczno-administracyjnej i politycznej, ograniczonej jedynie przepisami wspólnej dla wszystkich ustawy zasadniczej. Był to zatem projekt wyrażający szacunek dla dawnych ziem historycznych wchodzących w skład państwa hiszpańskiego (MARTÍ GILABERT, 2007: 53—54). Nie wszedł on jednak ostatecznie w życie.

Poczucie krzywdy wynikające ze złego położenia materialno-bytowego ludności Wysp Kanaryjskich na przełomie XIX i XX wieku będącego dziełem kolonialnej polityki kastylijskiej było jedną z przyczyn powstania pierwszej partii nazywanej ugrupowaniem nacjonalizmu kanaryjskiego: Autonomistycznej Partii Ludowej (*Partido Popular Autonomista* — PPA). Została ona założona 22 października 1901 roku, a jej pomysłodawcami byli Secundino DELGADO RODRÍGUEZ⁵⁸ i José CABRERA DÍAZ⁵⁹. Wkrótce potem partia ta wzięła udział w wyborach municypalnych w Santa Cruz de Tenerife i zdobyła w ich wyniku jeden mandat radnego.

⁵⁶ Królewska Izba Handlowa (*Real Casa de Contratación*) mieściła się w Sewilli i była instytucją, za pośrednictwem której odbywał się cały handel Hiszpanii z nowo odkrytymi ziemiami amerykańskimi. Wyjątek od jej monopolu na ściąganie podatków od transakcji zawieranych przez poddanych Korony hiszpańskiej w amerykańskich koloniach dotyczył mieszkańców Wysp Kanaryjskich. Na temat działalności Królewskiej Izby Handlowej zob. w: TUÑÓN DE LARA, VALDEÓN BARUQUE, DOMÍNGUEZ ORTIZ, 1997: 213; MENA GARCÍA, 2009; ACOSTA RODRÍGUEZ, ed., 2004; RUIZ DEL SOLAR Y OZURIAGA, 1903; PUENTE Y OLEA, 1900.

⁵⁷ Szerzej na temat projektu Konstytucji Federalnej Republiki Hiszpańskiej z 1873 roku zob. w: MARTÍ GILABERT, 2007; PÉREZ AYALA, 1999: 29—71.

⁵⁸ Szerzej na temat myśli politycznej Secundino DELGADO RODRÍGUEZA zob. w: DELGADO RODRÍGUEZ, 2006, 2007;

⁵⁹ Szerzej na temat życia i myśli politycznej José CABRERA DÍAZA zob. w: MÉNDEZ, DELIA, RAMOS SAVOIE, 2004. Zobacz także CABRERA DÍAZ, 2006 oraz stronę http://www.pnc-canarias.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26 (odczyt z dnia: 18.07.2012).

PPA była partią polityczną sprzeciwiającą się wyzyskowi kolonialnemu, którego doświadczył archipelag po inwazji kastylijskiej, jej celem stało się zatem zabieganie o uznanie praw regionalnych Kanaryjczyków. Była to także partia reprezentująca interesy klasy robotniczej. Ten drugi element działalności stał się powodem uwięzienia obydwu inicjatorów założenia partii⁶⁰. Po czterech latach spędzonych w więzieniu José CABRERA DÍAZ — jak wielu innych działaczy na rzecz ruchu robotniczego owego czasu — zdecydował się wyemigrować na Kubę⁶¹. Chęć działania na rzecz poprawy warunków egzystencji mieszkańców Wysp Kanaryjskich oraz zwiększenia praw politycznych regionu spowodowała, że 20 lat po przybyciu na Kubę José CABRERA DÍAZ postanowił założyć kolejną partię polityczną. W ten sposób 30 stycznia 1924 w Hawanie powstała Kanaryjska Partia Nacjonalistyczna (*Partido Nacionalista Canario*)⁶². Założenia programowe, które przyświecały nowemu ugrupowaniu, zostały sformułowane przez José CABRERĘ w sposób następujący:

Wiemy, że nie wszystkie pragnienia znajdą wyraz w tej szlachetnej krucjacie. Wokół flagi siedmiu gwiazd, która ogłosi wolność narodowości kanaryjskiej [*nacionalidad canaria* — M.M.] i która radośnie zatrzepece kiedyś ponad szczytami naszych gór, będzie niewielu, którzy zgromadzą się zdeterminowani; ale ci nieliczni posiadają siłę, wytrwałość i wiarę konieczną, aby uniknąć przygnębienia i zmęczenia w trudnym czasie, jaki mamy do przemierzenia [...]⁶³.

Ugrupowanie przejawiało aktywność społeczną i polityczną do 1939 roku, czyli do czasu śmierci jego założyciela. Jednym z jej przejawów było wydawanie pisma zatytułowanego „El Guanche”, którego pierwszy numer ukazał się 15 marca 1924 roku. Wszystkich w sumie ukazało się ich tylko 19⁶⁴.

W czasie trwania dyktatury generała Franco kanaryjski ruch narodowy znajdował wsparcie w nielegalnie działających ugrupowaniach lewicowych, takich jak chociażby Komunistyczna Partia Hiszpanii (PCE). Po transformacji ustrojowej, która nastąpiła w drugiej połowie lat 70. XX wieku, przyjął on jednak bardziej pragmatyczny wymiar, porzucając ściśle związki z lewą stroną regionalnej sceny politycznej, o czym będzie mowa w dalszej części pracy.

⁶⁰ http://www.pnc-canarias.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26 (odczyt z 18.07.2012).

⁶¹ Należy zaznaczyć, że u progu XX wieku wielu Kanaryjczyków wyemigrowało z wysp tworzących archipelag zarówno z powodów politycznych, jak i materialno-bytowych. Udawali się oni przede wszystkim na Kubę oraz do Wenezueli (przyp. M.M.). Szerzej na temat kanaryjskiego ruchu robotniczego zob. w: BRITO GONZÁLEZ, 1980.

⁶² http://www.pnc-canarias.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26 (odczyt z 18.07.2012).

⁶³ http://www.pnc-canarias.eu/index.php?option=com_content&task=view&id=12&Itemid=26&limit=1&limitstart=1 (odczyt z 18.07.2012).

⁶⁴ IBIDEM.

Poza ziemiami baskijskimi, Katalonią i Wyspami Kanaryjskimi można ponadto zwrócić uwagę na tworzenie na przełomie XIX i XX wieku ugrupowań, które stały się w późniejszym czasie wzorem dla partii regionalnych lub etnoregionalnych w Galicji. Niewątpliwie jednym z takich ugrupowań było Galicyjskie Stowarzyszenie Regionalne (*Asociación Regionalista Gallega*) założone w 1891 roku w Santiago de Compostela przez Manuela Antoniego MARTÍNEZA MURGUÍE. Jest ono uważane za pierwszą organizację na terytorium Galicji zaliczaną do nurtu galicyjskiego regionalizmu. Nawiązywanie przez jej członków do regionalnej tradycji, a także prowadzenie działań na rzecz pielęgnowania i popularyzowania historii i kultury regionu wpłynęły niewątpliwie na późniejsze kształtowanie galicyjskiej sceny partyjnej⁶⁵. Ugrupowanie to działało do 1892 roku.

Galicyjski nacjonalizm u progu XX wieku cechowały również próby usytuowania się pomiędzy lewym i prawym skrzydłem regionalnej sceny politycznej. Pierwszym ugrupowaniem galicyjskiego regionalizmu usytuowanym po lewej stronie sceny politycznej była Autonomiczna Organizacja Republikańska Galicji (*Organización Republicana Gallega Autónoma* — ORGA). Ugrupowanie to opowiadało się za przyznaniem Galicji autonomii ze względu na specyficzne uwarunkowania historyczne, a także za republikańską formą rządów. W 1930 roku ORGA zainicjowała utworzenie Republikańskiej Federacji Galicji, która również działała aktywnie na rzecz uznania Galicji za wspólnotę historyczną i przyznania jej prawa do autonomii.

W gruniu 1931 roku część działaczy ORGA przekonanych bardziej do ideologii nacjonalistycznej niż regionalistycznej opuściło szeregi partii i stało się członkami nowego ugrupowania o nazwie Partia Galicyjska (*Partido Galeguista*). Ugrupowanie to skupiało wielu działaczy z ponad 20 ugrupowań o bardzo różnej orientacji ideowej. Przystąpili do niej zarówno konserwatyści, odrzucający możliwość zawarcia porozumienia z galicyjską lewicą, liberałowie, sympatycy koncepcji lewicowych, jak i zwolennicy całkowitej niepodległości Galicji. Współpraca tak różnych środowisk była trudna i burzliwa, lecz umożliwiła przetrwanie na scenie politycznej aż do czasów wprowadzenia reżimu generała Franco. Partia Galicyjska nie uniknęła jednak podziałów: do najważniejszego z nich doszło w 1935 roku, kiedy to grupa konserwatywnych działaczy pod przewodnictwem Xosé Fernando FILGUEIRA VALVERDE przeciwna szukaniu porozumienia z partiami lewicowymi opuściła szeregi Partii Galicyjskiej i założyła własne ugrupowanie o nazwie Prawica Galicyjska (*Dereita Galeguista*).

⁶⁵ Informacje na temat charakteru działalności, podejmowanej przez Galicyjskie Stowarzyszenie Regionalne można odnaleźć w następującej publikacji: *La Patria gallega. Boletín — revista: órgano oficial de la Asociación Regionalista*, año 1, nr 1 (30 marzo 1891) — año 2, nr 2 (15 enero 1892), Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, Consellería de Cultura, Comunicación Social e Turismo, 2000. Na temat założeń regionalizmu galicyjskiego pisze MARTÍNEZ MURGUÍA (2000).

Partia ta zdecydowanie opowiadała się za podkreśleniem regionalnych odrębności Galicji, została jednak także rozwiązana po ustanowieniu reżimu generała Franco.

W 1935 roku Partia Galicyjska rozpoczęła negocjacje z ogólnopolską Lewicą Republikańską (*Izquierda Republicana*) mające na celu włączenie się w koalicję sił lewicowych formującą się przed wyborami parlamentarnymi, które miały się odbyć w 1936 roku. Ostatecznie ugrupowanie to weszło w skład koalicji Frontu Ludowego (*Frente Popular*), które wygrało ostatnie wybory przed wybuchem wojny domowej. Sojusz ów doprowadził do realizacji najważniejszego postulatu politycznego galicyjskich regionalistów, będącego jednocześnie warunkiem przystąpienia do Frontu Ludowego, a mianowicie uznania historycznej odrębności ziem galicyjskich i nadania temu regionowi autonomii. Referendum w tej sprawie odbyło się 29 czerwca 1936 roku, a uczestniczący w nim mieszkańcy Galicji opowiedzieli się za przyznaniem regionowi uprawnień pozwalających na samodzielne decydowanie o sprawach dla regionu najważniejszych. Wybuch wojny domowej uniemożliwił jednak wprowadzenie tych rozwiązań w życie. Przewaga lewego skrzydła regionalnej sceny politycznej w reprezentowaniu interesów regionalnych Galicji jest widoczna także współcześnie, co pokażą rozważania prowadzone w dalszej części pracy.

Rozdział 3

Prawne podstawy decentralizacji państwa oraz tworzenia partii politycznych we współczesnej Hiszpanii

3.1. Wprowadzenie

Złożona rzeczywistość dotycząca odrębnych, regionalnych tożsamości obywateli państwa hiszpańskiego, a także historyczne dziedzictwo związane z istnieniem i funkcjonowaniem w jego ramach regionów autonomicznych oraz partii regionalnych i etnoregionalnych postawiło twórców nowej konstytucji w drugiej połowie lat 70. XX wieku przed bardzo trudnym zadaniem. Polegało ono na konieczności podjęcia próby ujęcia konfliktu centrum — peryferie w takie ramy prawne, aby przyjęte rozwiązania z jednej strony odpowiadały politycznym ambicjom poszczególnych ziem historycznych, a z drugiej gwarantowały utrzymanie jedności państwa oraz zapewniały bezpieczeństwo jego obywateli. W warunkach współczesnej demokracji przedstawicielskiej uregulowania wymagały zatem co najmniej dwie kwestie: pierwszą z nich był problem decentralizacji państwa, drugą natomiast problem tworzenia i działania partii politycznych.

3.2. Regulacje konstytucyjne dotyczące regionalnych odrębności w państwie

Wskazując na prawne podstawy decentralizacji państwa oraz funkcjonowania partii politycznych w Hiszpanii, należy w pierwszej kolejności odnieść się do postanowień Konstytucji z 1978 roku. Jej twórcy, proponując rozwią-

zania gwarantujące istnienie i sprawne funkcjonowanie demokratycznego państwa prawnego, musieli określić podstawowe prawa przysługujące strukturom odgrywającym w nim kluczową rolę. Demokracja współczesna to demokracja przedstawicielska. Oznacza to, że głównymi aktorami życia politycznego nie są obecnie jednostki, lecz grupy społeczne posiadające trwałe struktury reprezentujące ich interesy w organach przedstawicielskich, a partycypacja jednostek w procesie rządzenia państwem odbywa się głównie za ich pośrednictwem.

3.2.1. Zasada demokratycznego państwa prawa i zasada pluralizmu

Konstytucja hiszpańska wymienia w art. 1 trzy najważniejsze zasady, na których opiera się konstrukcja ustroju państwa: są to zasady socjalnego i demokratycznego państwa prawa, a także zasada pluralizmu¹. Omawianie w tym miejscu skomplikowanego problemu zasady państwa socjalnego wydaje się nieuzasadnione z punktu widzenia treści rozważań podjętych w niniejszej pracy, jednakże analiza zasady państwa prawa oraz zasady pluralizmu jest kluczowa dla zrozumienia prawnych podstaw decentralizacji państwa oraz funkcjonowania partii politycznych — także regionalnych oraz etnoregionalnych — we współczesnej Hiszpanii.

W doktrynie prawa konstytucyjnego w XX wieku wykształciły się dwa rozumienia pojęcia państwa prawa. W sensie formalnym oznacza ono, że cała działalność państwa i jego organów opiera się na prawie (zasada legalności), a także na zasadzie podziału władz i ich wzajemnego kontrolowania się. Władza wykonawcza i sądownicza są przy tym związane ustawami, działalność egzekutywy podlega sądowej kontroli, a państwo może ingerować w sferę praw jednostki tylko na podstawie ustawy. Takie rozumienie pojęcia państwa prawa charakteryzuje podejście organizacyjne i proceduralne (BANASZAK, 2004: 217). W sensie materialnym pojęcie to oznacza natomiast, że działania państwa opierają się na takich wartościach, jak sprawiedliwość (włączając w to sprawiedliwość społeczną i pomoc osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej), gwarantowana konstytucyjnie i ustawowo wolność i równość wszystkich obywateli, a także demokratyzm. Ostatnia z wymienionych wartości wiąże się z uczynieniem z wyborów powszechnych głównego sposobu kreacji organów stanowiących prawo i innych naczelných organów państwowych, jak również z zagwarantowaniem pluralizmu politycznego (IBIDEM).

¹ *Constitución Española de 27 de diciembre de 1978*. Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 29 de diciembre de 1978.

Przyjęcie za właściwe tylko jednego rozumienia pojęcia państwa prawa mogło jednak skłaniać do fałszywych wniosków. Pominięcie elementów materialnych mogłoby bowiem prowadzić do konkluzji, że państwo totalitarne też jest szczególnym przypadkiem państwa prawa. Niebezpieczeństwo redukcji tej definicji jedynie do kategorii prawno pochodnych spowodowało, że postanowiono o konieczności połączenia elementów materialnych i formalnych. Ponadto stwierdzono, że niemożliwe jest istnienie państwa prawa w oderwaniu od państwa demokratycznego. Aby zatem właściwie zrozumieć ideę państwa prawa, należy odwołać się do wartości immanentnie tkwiących w ustroju demokratycznym. W ten sposób w wyniku połączenia koncepcji państwa prawa i demokracji powstało nowe pojęcie demokratycznego państwa prawa (IBIDEM, s. 218—219). W przypadku hiszpańskim ma ono szczególne znaczenie, twórcy ustawy zasadniczej stanęli bowiem przed trudnym zadaniem pogodzenia wolności jednostek zamieszkujących różniące się pomiędzy sobą regiony historyczne z koniecznością zaproponowania modelu rządzenia wspólnym państwem. Poszanowanie praw mniejszości terytorialnych do posiadania własnej reprezentacji politycznej musiało zatem znaleźć odzwierciedlenie w rozwiązaniach prawnych dotyczących decentralizacji państwa oraz funkcjonowania partii politycznych.

Do najważniejszych zasad konstytucyjnych Hiszpanii zaliczona została także zasada pluralizmu, będącego jedną z najbardziej charakterystycznych cech demokracji współczesnej, w zasadniczy sposób odróżniającego ją od demokracji starożytnej. Stara, monistyczna koncepcja demokracji zakładała konieczność istnienia zgodności interesów wszystkich obywateli państwa. Osiągnięcie takiego stanu gwarantowało możliwość dzielenia tej samej koncepcji dobra wspólnego i zminimalizowanie zagrożenia pojawienia się jaskrawej sprzeczności pomiędzy tą koncepcją a jednostkowymi celami i interesami (DAHL, 1995: 29). Warunkiem umożliwiającym osiągnięcie takiego stanu była przy tym jednorodność społeczności tworzonej przez obywateli *polis*, znaczne różnice majątkowe i religijne, kulturowe i etniczne wynikające z wykształcenia czy różnych możliwości dysponowania czasem wolnym prowadzą bowiem do nieuchronnych konfliktów politycznych i braku zgody co do istoty wspólnego dobra. Dodatkowo ciało obywatelskie musiało być stosunkowo nieliczne, aby wszyscy jego członkowie wiedzieli z doświadczenia i z dyskusji, czym jest dla wszystkich dobro wspólne². W sytuacji, gdy państwo jest większe, większe zaczynają być także różnice pomiędzy obywatelami, a w takiej sytuacji trudno już o porozumienie. Ponadto skoro motorem działań i decyzji politycznych była dyskusja toczona pomiędzy wszystkimi uczestnikami życia politycznego *polis*, konieczny był ich bezpośredni kontakt. Zapewniały go zgromadzenia możliwe do zwo-

² Robert A. DAHL (1995: 29) wskazuje na liczbę 40—50 tysięcy osób, tak jak w Atenach z czasów Peryklesa.

łania przy relatywnie niewielkiej liczbie partycypujących obywateli. Dlatego dla starożytnych Greków przedstawicielski system rządów wydawał się trudny do wyobrażenia i na pewno nie byli w stanie traktować go na równi z systemem rządów bezpośrednich (DAHL, 1995: 30).

Współczesne państwa demokratyczne są oparte na zasadach, które zdają się przeczyć wszelkim regułom przyjętym w starożytności. Demokracja współczesna to przede wszystkim demokracja przedstawicielska. Jak zauważa Robert DAHL, zgodnie z zawdzięczaną Arystotelesowi tradycją republikańską cnotom obywatelskim najbardziej zagrażają zawsze frakcje i konflikty polityczne. Te z kolei mają swoje źródło w uniwersalnych cechach społeczeństwa obywatelskiego, co wiąże się z faktem, że „lud” nigdy nie jest ciałem jednorodnym, o identycznych interesach wszystkich jego członków. Zazwyczaj tworzą go zarówno elementy arystokratyczne, jak i oligarchiczne i demokratyczne. Do nich należy dodać jeszcze jeden czynnik monokratyczny czy też monarchistyczny, czyli przywódcę, który zawsze dąży do umocnienia swojej pozycji, statusu i władzy (IBIDEM, s. 40—41). Zgodnie z założeniami koncepcji republikańskiej jedynym wyjściem z tej sytuacji jest zaproponowanie konstytucji zapewniającej równowagę pomiędzy interesami jednostki, mniejszości i większości. Tak ukształtowana, ma ona w całości sprzyjać dobru ogólnemu (IBIDEM, s. 41).

Analizując problem pojęcia demokracji w ujęciu starożytnym i współczesnym, badacz niechybnie dojdzie do wniosku, że koncepcja monistyczna przekształciła się w pluralistyczny system polityczny. We współczesnych państwach obejmujących swym władztwem rozległe nieraz terytorium oraz znaczną liczbę ludności różnorodność interesów i grup interesów stała się faktem. Konflikt polityczny natomiast, uważany niegdyś za czynnik destrukcyjny, został uznany za element normalny, nieuchronny, a nawet pożądaný w demokracji (IBIDEM, s. 48).

Wielość interesów prezentowanych na forum państwa przez poszczególne grupy musi zatem prowadzić do skonstruowania takiej konstytucji, która zapewni możliwość ich zgodnego realizowania. Konstytucja Hiszpanii z 1978 roku jest dobrym przykładem takiego rozwiązania. Można w niej wskazać na co najmniej dwa elementy umożliwiające zgodne artykułowanie i realizowanie przyjętych przez poszczególne grupy celów. Po pierwsze hiszpańska konstytucja stała się podstawą do przekształcenia państwa silnie scentralizowanego za czasów dyktatury generała Franco w państwo regionalne, po drugie natomiast gwarantuje możliwość swobodnego tworzenia i działania partii politycznych oraz stowarzyszeń. Uznanie pluralistycznej rzeczywistości narodowej i kulturowej Hiszpanii pozwoliło niewątpliwie na utrzymanie jedności państwa.

3.2.2. Naród i hiszpańskie narodowości

Jak zaznaczono już w poprzednim rozdziale, problem odmiennych koncepcji w rozumieniu takich pojęć, jak *naród* i *narodowość* na gruncie hiszpańskim prowadził często do formułowania przez poszczególne ugrupowania bardzo konkretnych postulatów politycznych. Można wśród nich dostrzec takie, które podkreślały konieczność uznania za naród wszystkich obywateli państwa, co miało służyć podkreśleniu jego jedności. Nie było to jednak stanowisko zgodnie przyjmowane przez wszystkie nurty polityczne. Były wśród nich bowiem i takie, które negowały koncepcję istnienia jednego narodu hiszpańskiego i postulowały konieczność uznania za odrębne narody grup obywateli zamieszkujących należące do tego państwa ziemie historyczne.

Przyglądając się owemu problemowi pobieżnie, można dojść do mylnego wniosku, że dywagacje te mają znaczenie wyłącznie symboliczne. Rozważania definicyjne przedstawione w rozdziale pierwszym niniejszej pracy pokazują jednak wyraźnie, że zdefiniowanie na gruncie prawnym takich pojęć, jak *naród* czy *narodowość* może powodować bardzo poważne konsekwencje dla państwa, na gruncie definicyjnym pojęcie *narodu* jest bowiem nieodłącznie kojarzone z istnieniem poczucia państwowego jako podstawowego składnika świadomości grupowej. Trudno zatem wyobrazić sobie, aby przedstawiciele politycznego centrum wyrazili zgodę w postaci przepisu konstytucji na istnienie w jednym państwie więcej niż jednego narodu, oznaczałoby to bowiem uznanie przez władze państwowe praw poszczególnych grup terytorialnych do podejmowania przez nie działań mających na celu utworzenie własnych, odrębnych państw.

Nie mniej poważne konsekwencje może powodować przyjęcie na gruncie rozwiązań prawnych regulacji dotyczących istnienia na terytorium danego państwa określonych narodowości. Jak bowiem również zaznaczono już w rozdziale pierwszym niniejszej pracy, *narodowość* to grupa etniczna posiadająca dojrzałe elity polityczne, które formułują postulaty związane z dążeniem do uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji politycznych owej grupy dotyczących. Lecz pomimo faktu posiadania przez taką grupę własnego języka, kultury, historii oraz wykrystalizowanej świadomości narodowej, chodzi tu wyłącznie o podejmowanie owych decyzji w ramach państwa, w którego granicach terytorialnych i prawnych ta grupa egzystuje. Uznanie przez państwo istnienia na swoim terytorium określonych narodowości nie wiąże się zatem z uznaniem prawa takich grup do tworzenia własnych, odrębnych państw, oznacza jednak konieczność prawnego upodmiotowienia uznawanych narodowości.

Dyskusję na temat regionalnych odrębności i hiszpańskich narodowości skutecznie wyciszono w okresie rządów generała Franco. Problem powrócił jednak z całą mocą w okresie transformacji ustrojowej przeprowadzonej po jego śmierci. Stopień skomplikowania owej sprawy spowodował, że próbę jej uregulowania

podjęto już na poziomie konstytucji. Przyjęcie ostatecznych rozwiązań obowiązujących do dnia dzisiejszego wymagało jednak osiągnięcia bardzo trudnego kompromisu politycznego. W kwestiach poglądów dotyczących pojęcia *narodu* oraz sposobu organizacji terytorialnej państwa przedstawiciele poszczególnych ugrupowań posiadający swoich reprezentantów w konstytuancie niejednokrotnie kontynuowali linię polityczną przyjętą w tym zakresie przez twórców poszczególnych ugrupowań, co oznaczało, że reprezentowali różne i często bardzo rozbieżne stanowiska. Owa wielość poglądów była wyraźnie widoczna już podczas dyskusji na forum Komisji Konstytucyjnej Kongresu Deputowanych. Szczególnie ciekawym źródłem dostarczającym informacji na temat prezentowanych stanowisk są protokoły z posiedzeń tej komisji, odbywających się 5 i 8 maja 1978 roku³. Przedstawiciele poszczególnych ugrupowań reprezentowanych w konstytuancie dyskutowali wówczas problem przedstawionych uprzednio poprawek do projektu nowej, demokratycznej konstytucji. Wśród prezentowanych stanowisk można odnaleźć głosy uznające za naród wyłącznie wszystkich obywateli Hiszpanii i traktujące pojęcia *naród* i *narodowość* jako synonimy, poprzez głosy umiarkowane, uznające za naród wszystkich Hiszpanów, a mieszkańców regionów peryferyjnych, charakteryzujących się pewnymi odrębnościami, za narodowości, po stanowiska zupełnie negujące koncepcję narodu rozumianego jako wszystkich obywateli państwa, a odnoszące się wyłącznie do członków poszczególnych wspólnot terytorialnych.

Politykiem, który stanowczo przeciwstawił się odejściu od koncepcji istnienia tylko jednego narodu hiszpańskiego (rozumianego także jako narodowość), był Manuel FRAGA IRIBARNE z Sojuszu Ludowego (*Alianza Popular*). W przemówieniu wygłoszonym 5 maja 1978 roku wyraźnie eksponował on ideę jedności narodu hiszpańskiego i sprzeciwił się wprowadzeniu do art. 2 konstytucji sformułowania *narodowości* na określenie peryferyjnych wspólnot terytorialnych⁴. Swoje stanowisko wyraził w słowach:

Dla nas nie istnieje żaden inny naród, jak tylko hiszpański; integruje on, z jego tradycją i bogactwem kulturowym, Kastylijczyków i Galicyjczyków, Asturyjczyków i Leończyców, Basków i Nawaryjczyków, Katalończyków i Aragończyków, Estremeńczyków i Andaluzyjczyków, Balearczyków i Walencjan, Kanaryjczyków i Murcjan; mężczyzn i kobiety morza i gór [...]. Koncepcja narodu nie może być oparta na woli; nie wystarczy odrębność językowa,

³ *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 5 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 59 de 5 de mayo de 1978; *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 8 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 60 de 1978.

⁴ *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 5 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 59 de 5 de mayo de 1978, s. 2043.

etniczna czy administracyjna; jedynie połączenie zwartego i wielkiego terytorium, wspólnej tradycji kulturowej, mającej zasięg globalny, siły gospodarczej, globalnej organizacji politycznej wypróbowanej przez wieki historii konstytuuje naród⁵.

Dla przedstawicieli Sojuszu Ludowego pojęcia *naród* i *narodowość* oznaczały dokładnie to samo i mogły odnosić się jedynie do *narodu hiszpańskiego* rozumianego jako całość. Zastosowanie autonomii terytorialnej jako formy decentralizacji państwa powinno natomiast pozwolić na lepszą integrację bogactwa różnorodności regionów tworzących państwo narodowe.

Zaniepokojenie możliwością pojawienia się nadużyć w interpretacji pojęć *naród* i *narodowość* wyraził także Enrique TEIRNO GALVÁN z Socjalistycznej Partii Ludowej (*Partido Socialista Popular*). Twórcze użycie wyrazów językowych, które nie są do końca zdefiniowane, uważał za zjawisko dla państwa niebezpieczne. Swoje obawy wyraził w słowach:

Mówię tu o tak dyskutowanym temacie «narodu» i «narodowości». Zaobserwowałem coś, czego zwykle się nie eksponuje. Zaobserwowałem, że mówi się o «narodowości» zawsze w odniesieniu do tych sektorów całości narodu hiszpańskiego, które są lingwistycznie lub historycznie odmienne; ale dla odmiany nigdy się ich nie nazywa narodami. I dziś także mogliśmy tu zaobserwować, że mówiło się o narodowości katalońskiej i narodzie hiszpańskim. Problem ten ma wymiar semiotyczny i jest to przykład polisemii, tak charakterystycznej dla momentów transformacji słów w procesie historycznym. Istnieje nieskończenie wiele wyrazów, które używano w innym kontekście i słowo *naród* jest jednym z tych, które są przedmiotem znaczenia polisemicznego⁶.

Drugą grupę stanowili zwolennicy koncepcji jednego narodu hiszpańskiego, który współtworzą także członkowie określonych narodowości. Do owej grupy należy zaliczyć należy przedstawicieli Unii Centrum Demokratycznego (*Unión del Centro Democrático*), reprezentowanych na forum Komisji Konstytucyjnej Kongresu Deputowanych przez Miguela HERRERO Y RODRÍGUEZA DE MIÑÓN. Przemawiając na forum komisji konstytucyjnej 5 maja 1978 roku, posłużył się on określeniem *Wielki Naród* (*Gran Nación*) w odniesieniu do wszystkich Hiszpanów. HERRERO zaznaczył, że naród ów jest tak wielki, iż może pomieścić w swoich ramach bez zagrożenia dla swojej egzystencji „wielość narodowości [*nacionalidades* — przyp. M.M.] i regionów, zdolnych do samorządzenia”⁷. Zdaniem polityka *naród* „jest, najpierw i przede wszystkim, wolą wspólną wspólną

⁵ IBIDEM, s. 2044.

⁶ IBIDEM, s. 2061.

⁷ *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 5 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 59 de 5 de mayo de 1978, s. 2024.

zystencji; [a ponadto — przyp. M.M.] [...] naród jest porządkiem współegzystowania w wolności”⁸. Wyraził on tym samym stanowisko UCD zakładające istnienie jednego narodu hiszpańskiego, w ramach którego mogą istnieć inne tożsamości określane mianem narodowości (*nacionalidades*).

Podobne stanowisko w tej sprawie przyjęli przedstawiciele Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (*Partido Socialista Obrero Español*). Przemawiający w ich imieniu na forum komisji konstytucyjnej Gregorio PECES-BARBA MARTÍNEZ uważał, że istnieje tylko jeden naród hiszpański (*nación española*) tworzony przez różne ludy (*pueblos*)⁹.

Nieco odmienne stanowisko w rozumieniu pojęcia *narodowości* przedstawił reprezentant Hiszpańskiej Partii Komunistycznej (*Partido Comunista de España*) Santiago CARILLO SOLARES. Punktem wyjścia jego rozważań było zwrócenie uwagi na problem formy decentralizacji państwa będącego jednym z najważniejszych elementów gwarantujących skuteczną jego demokratyzację. Zdaniem CARILLO: „Koncepcja decentralizacji i dekoncentracji administracji, uznanie podmiotowości narodowości i regionów, z ich charakterystycznymi cechami politycznymi, ekonomicznymi i kulturalnymi, to duży krok w kierunku przekształcenia Hiszpanii w państwo nowoczesne”¹⁰. Polityk podkreślił przy tym:

Nie jest prawdą, że wspólnoty autonomiczne stanowią zagrożenie dla jedności państwa, ale przeciwnie, są jedyną drogą do jego wzmocnienia. Trzeba zrozumieć znaczenie czasów, w których żyjemy, i te charakteryzują się — nie tylko w Hiszpanii — faktem istnienia różnic w rozwoju ekonomicznym, społecznym i kulturalnym pomiędzy poszczególnymi narodowościami i regionami tego samego państwa, [...] nakładając się na różnice o charakterze historycznym, [...] stanowią źródło poważnych kryzysów w niektórych państwach. Nie ma na to innej rady, jak tylko wspólnoty autonomiczne, które oddają w ręce narodowości i regionów sprawę ich własnego rozwoju i, jednocześnie, solidarność ekonomiczną pomiędzy nimi, gwarantowaną przez państwo. Próby wprowadzania autorytatywnych rozwiązań i przy użyciu siły nie prowadzą do niczego poza podkreśleniem różnic i konfliktów, do marginalizacji narodowości i regionów w społeczeństwie, w którym dość już marginalizacji i w którym takie praktyki prowadzą do destabilizacji, rewolty i chaosu¹¹.

CARILLO nie posłużył się w swoim przemówieniu ani razu określeniem *naród*, zastępując je pojęciami *państwo* i *społeczeństwo*. Pojęcie *narodowość* zastosował natomiast w odniesieniu do wspólnot terytorialnych.

Joan REVENTÓS I CARNER z Katalońskiej Partii Socjalistycznej (*Partido Socialista de Catalunya*) rozumiał owe pojęcia niemal identycznie jak San-

⁸ IBIDEM, s. 2025.

⁹ IBIDEM, s. 2031.

¹⁰ IBIDEM, s. 2038.

¹¹ IBIDEM, s. 2038—2039.

tiago CARILLO. W swoim przemówieniu na forum komisji konstytucyjnej mówił o państwie hiszpańskim (*estado español*), które tworzą narodowości i regiony¹². Odnosząc się do koncepcji narodu, zauważył, że wszyscy obywatele, należący do różnych klas społecznych

są częścią historycznej wspólnoty, jednego ludu, jednej tradycji kulturowej, tworzą w wielu aspektach narodowość w pełni zgodną z narodem hiszpańskim rozumianym tak, jak należy rozumieć go w sensie prawnym, jako całość wszystkich obywateli państwa; narodowość nie może otrzymywać przywilejów z racji samego istnienia, lecz musi dzielić z wszystkimi regionami hiszpańskimi to samo fundamentalne prawo do autonomii politycznej¹³.

REVENTÓS opowiedział się tym samym za modelem decentralizacji państwa przewidującym nadanie statusów wspólnot autonomicznych wszystkim regionom państwa, był bowiem przeciwny przywracaniu modelu wprowadzonego w okresie II Republiki, który dopuszczał możliwość nadania autonomii tylko tym regionom, które wyróżniały się szczególnymi odrębnościami.

Podobne stanowisko zaprezentował Antón CANYELLAS BALCELLS z Unii Centrum i Katalońskiej Chrześcijańskiej Demokracji (*Unió del Centre i la Democràcia Cristiana de Catalunya*), który stanął na straży koncepcji państwa federalnego. Przypomniawszy, że takie regiony, jak Katalonia, Kraj Basków, Aragonia, Walencja czy Kastylia, miały niegdyś swoje prawa i parlamenty, co świadczy o istnieniu w przeszłości swoistej struktury federalnej państwa. Została ona zniszczona przez centralistyczną politykę dopiero w XVIII wieku. CANYELLAS postulował zatem, aby przywrócić Hiszpanii formę federalną poprzez zrzeczenie się przez narodowości państwo tworzących części swoich kompetencji na rzecz władz centralnych. Zwrócił także uwagę, że zarówno w Europie, jak i na świecie istnieją państwa federalne, które mogą być przykładem dobrobytu i jedności¹⁴. Podczas przemówienia wygłoszonego na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Kongresu Deputowanych 8 maja 1978 roku CANYELLAS przytoczył także definicję narodowości akceptowaną przez ugrupowanie polityczne, które reprezentował: „Tak jak rozumie to Maritain, narodowość jest wspólnotą ludzką, która jest świadoma historii, która ją ukształtowała, która docenia swoją własną przeszłość i szanuje się taką, jaka jest, lub wyobraża sobie, że jest”¹⁵. Polityk podkreślił jednocześnie, że tak rozumianą przez nich *narodowość* odróżniają od pojęcia *państwa*, które może być tworzone przez różne narodowości.

¹² IBIDEM, s. 2048.

¹³ IBIDEM, s. 2049.

¹⁴ *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 8 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 60 de 1978, s. 2070.

¹⁵ IBIDEM, s. 2071.

Dość oryginalną koncepcję, mieszczącą się jednak w ramach nurtu umiarkowanego, zaprezentował przedstawiciel Demokratycznego Paktu dla Katalonii (*Pacte Democràtic per Catalunya*) — Miguel ROCA I JUNYENT. Opowiedział się za położeniem kresu centralizacji państwa w sposób następujący: „[...] dziś zgadzamy się wszyscy w chęci położenia kresu państwa centralistycznego; zgadzamy się wszyscy, uzyskując, w drodze autonomii, nowe rozumienie jedności Hiszpanii; i zgadzamy się niemal wszyscy w uznaniu wielonarodowej rzeczywistości narodu hiszpańskiego [...]”¹⁶. Miguel ROCA przyjął tym samym, że naród hiszpański jest tworzony przez mniejsze narody (a nie narodowości) zamieszkujące Półwysep Iberyjski.

Do grupy zwolenników koncepcji negującej istnienie jednego narodu hiszpańskiego należy natomiast zaliczyć Xabiera ARZALLUZA ANTIĘ z Baskijskiej Partii Nacjonalistycznej (*Partido Nacionalista Vasco*). Swój pogląd na temat sposobu definiowania pojęcia *naród* polityk ten zawarł w następujących słowach:

Sami nazywaliśmy siebie dotąd, my sami, Euskalerría, lud baskijski. Była to potrzeba i pragnienie zachowania naszej tożsamości, którą mogliśmy zachować w okresie absolutyzmu, która doprowadziła nas do nazywania siebie narodem, która stworzyła termin polityczny Euskadi, która stała się przyczyną powstania nacjonalizmu baskijskiego. A wyeksponowanie zasady narodowości jest tylko nowym przebraniem ideologicznym rzeczywistości, która już istniała. Jesteśmy ludem coraz bardziej świadomym swojej tożsamości, coraz bardziej żarliwym wobec własnych instytucji i własnego prawa [...]. Tak jak system polityczny oparty na dawnych prawach (*fueros*) nie przeciwstawiał się integralności Korony, tak zasada narodowości nie stoi w opozycji do współistnienia wielonarodowego w ramach wyższej jedności. Mamy teraz okazję do dyskusji na temat mylnej koncepcji narodu i państwa narodowego [...]. I nie jest to żadnym paradoksem, że w dobie integracji ponadnarodowej pojawiają się polemiki tego rodzaju. Jeżeli bowiem dziś mówi się o narodzie narodów, to jutro przyjdzie nam dyskutować o narodzie narodów narodów. Pewien światły Katalończyk mówił wiele lat temu o narodzie europejskim. [...] Jedność, w naszym rozumieniu, nie jest rezultatem stanowczych i powtarzanych oświadczeń, lecz jest satysfakcjonującą integracją rozmaitych wspólnot lub ludów, które często tworzą zakres państwa. Może istnieć jedność dużo bardziej nierozzerwalna w konfederacji niż w państwie sztywno scentralizowanym¹⁷.

Zdaniem ARZALLUZA konstytucja nie powinna zawierać przepisu mówiącego o jedności państwa, powinny być w niej jednak zawarte przepisy, które umożliwiałyby dobrowolne funkcjonowanie w ramach wspólnego państwa róż-

¹⁶ W oryginalnym brzmieniu: „la realidad plurinacional de la nación española”. Zob. *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 5 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 59 de 5 de mayo de 1978, s. 2055.

¹⁷ IBIDEM, s. 2063—2064.

nych wspólnot terytorialnych, w tym także narodowych. Zdaniem baskijskiego polityka utrzymywanie jedności na siłę może być zjawiskiem niebezpiecznym, szczególnie w sytuacji braku solidarności i chęci do współpracy pomiędzy poszczególnymi aktorami hiszpańskiej gry politycznej. ARZALLUZ podkreślił także, że Baskowie żyli bez konfliktów w ramach Korony Hiszpańskiej na podstawie obowiązujących umów prawnych (*pacto foral*). Problemy we wzajemnych relacjach zaczęły się wówczas, gdy prawa te Baskom odebrano. Wtedy też pojawił się problem separatyzmu¹⁸. Dlatego PNV zaproponowała rozwiązania federalistyczne, tak aby wszystkie ludy i narody hiszpańskie mogły ustalić warunki dobrowolnego funkcjonowania w ramach wspólnego państwa. Zdaniem ARZALLUZA nic nie stało na przeszkodzie, aby narody rozumiane jako poszczególne wspólnoty terytorialne dobrowolnie tworzyły wspólne państwo, ale nie sztucznie kreowany naród.

Reprezentantem podobnego stanowiska, jeszcze dobitniej wyrażonego, był Heribert BARRERA COSTA z Katalońskiej Lewicy Republikańskiej (*Ezquerra Republicana de Catalunya*). Na forum Komisji Konstytucyjnej Kongresu Deputowanych zaprezentował on stanowisko uznające za naród wyłącznie wspólnoty o charakterze subpaństwowym, a nie obywatele całego państwa. Podczas dyskusji przeprowadzonej 8 maja 1978 roku powiedział między innymi:

Projekt Konstytucji mówi w art. 2: «Konstytucja opiera się na nierozzerwalnej jedności Narodu hiszpańskiego, wspólnej i niepodzielnej ojczyzny wszystkich Hiszpanów, a także uznaje i zapewnia prawo do autonomii stanowiących go narodowości i regionów oraz solidarności między wszystkimi». Uważam, z całym szacunkiem dla osób, które sądzą inaczej, że to zupełny błąd wprowadzać w odniesieniu do Hiszpanii koncepcję Narodu i Ojczyzny. Jeżeli przez Hiszpanię rozumiemy całe aktualne terytorium państwa, to Hiszpania nie jest narodem, lecz państwem, tworzonym przez wspólnotę narodów, ponieważ koncepcja narodu, narodowości, wydaje mi się czystą sztuczką słowną. [...] Jeżeli Hiszpania nie jest narodem, nie jest także ojczyzną, jak powiedział wielki kataloński konserwatysta Enrique Prat de la Riba, który był już tu cytowany w zeszły piątek. Hiszpania jest tylko zjednoczona, a dla nas, Katalończyków, naszą jedyną ojczyzną jest Katalonia. Mówienie zatem o niepodzielności i nierozzerwalnej jedności, a tym bardziej kwalifikowanie jej jako świętej jedności, jak czynił to pan Franco, powoduje tylko patentowanie złożonego niepokoju. [...] Jest niebezpiecznym mitem udawać, że dawne zwycięstwa militarne, które zniszczyły instytucje starych narodów Półwyspu [Iberyjskiego — M.M.], czy też militarne zwycięstwo 1939 roku, były wystarczające, aby stworzyć Naród hiszpański. Półwysep Iberyjski jest jednostką geograficzną, lecz nie jest jednością polityczną, jak Portugalia¹⁹.

¹⁸ IBIDEM, s. 2065.

¹⁹ *Comisión de Asuntos Constitucionales y Libertades Públicas, celebrada en viernes, 8 de mayo de 1978*, Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados, núm. 60 de 1978, s. 2079.

Heribert BARRERA dodał także, że „Hiszpania posiada tożsamość polityczną, ale nie ma jedności narodowej” oraz:

Język, którym mówię, jest dla mnie, panowie Deputowani, językiem szczególnie umiłowanym, lecz w końcu językiem dziwnym, jak panowie mogą się teraz przekonać. Dwie flagi i dwa hymny Hiszpanii, które poznałem, głęboko szanuję, ale nigdy nie wzbudziły we mnie najmniejszych emocji; moją jedyną flagą są cztery pasy, a moim jedynym hymnem jest «Canción dels Segadors», która przywołuje wojnę Katalończyków przeciw królowi Hiszpanii. Mój osobisty przypadek, panowie Deputowani, nie miałby żadnego znaczenia, gdyby nie miliony moich rodaków i wielu innych obywateli hiszpańskich. Chciałbym natychmiast dodać, że to nie oznacza, że jestem separatystą, że większość Katalończyków to separatyści, że chcemy zniszczyć państwo hiszpańskie. [...] Hiszpania jest odmienna pod wieloma względami od innych państw europejskich. Ów «slogan» z epoki frankistowskiej ma po części rację; Hiszpania jest, przede wszystkim, różnorodna. Tworzenie współmiernych narodowości i regionów to niebezpieczna pułapka. [...] Chęć identyfikowania i bazowania na takiej identyfikacji organizacji państwa będzie popadaniem w pokusę wszystkich teoretyków, w pokusę uniformizacji. Uniformizm zdecydowanie ułatwia sprawę, gdyż upraszcza problemy [...]. Państwo powinno widzieć legitymację swoich funkcji poprzez częściowe ich cedowanie wyrażone w sposób suwerenny przez każdy naród je tworzący. [...] I ja także myślę, mniej więcej jak pan Fraga, jednakże inaczej lokując środek ciężkości, że dziś należy znaleźć równowagę pomiędzy jednością i autonomiami. On mówi: jedność państwa i autonomia regionów. Ja mówię: jedność państwa i autonomia narodów²⁰.

Stanowisko negujące istnienie narodu hiszpańskiego i zakładające, że Hiszpanię tworzą odrębne narody (m.in. kataloński, baskijski, galicyjski, kanaryjski etc.) prezentował także Francisco LETAMENDIA BELZUNCE z Lewicy Baskijskiej (*Euskadiko Ezkerra*). Opowiedział się przy tym wyraźnie za niepodległością Kraju Basków („Opowiadam się za niepodległością narodu baskijskiego”²¹). Podkreślał także, że „Euskadi nie jest dla nas regionem ani narodowością; jest narodem. Jest narodem podzielonym na dwie połowy: jedna znajduje się w państwie hiszpańskim, Euskadi Sur, a druga w państwie francuskim: Euskadi Norte”²². Francisco LETAMENDIA opowiadał się nie tylko za niepodległością narodu baskijskiego, ale także wszystkich innych narodów hiszpańskich, a dodatkowo postulował wolność od zniewolenia klasowego. Opowiedział się zatem za przekształceniem Hiszpanii w państwo federalne lub jeszcze lepiej w konfederację państw hiszpańskich.

²⁰ IBIDEM, s. 2080—2081.

²¹ IBIDEM, s. 2083.

²² IBIDEM.

Emilio GASTÓN SANZ z Aragońskiej Partii Socjalistycznej (*Partido Socialista de Aragón*) przedstawił postulat zakładający całkowitą rezygnację z używania pojęć *naród* i *narodowość*. Stwierdził on, że zgodnie z założeniami jego partii mieszkańcy Aragonii nie chcą nazywać się ani ludem, ani narodem, ani też krajem. Chcą nazywać się po prostu Aragonią i to wystarczy w zupełności na określenie tożsamości owej wspólnoty²³.

Rozbieżność stanowisk pomiędzy reprezentantami poszczególnych partii politycznych w Kortezach Konstytucyjnych w 1978 roku zaowocowała ostatecznie przyjęciem kompromisowego brzmienia art. 2 ustawy zasadniczej, zgodnie z którym: „Konstytucja opiera się na nierozdzielnej jedności Narodu hiszpańskiego, wspólnej i niepodzielnej ojczyzny wszystkich Hiszpanów, a także uznaje i zapewnia prawo do autonomii stanowiących go narodowości i regionów oraz solidarności między wszystkimi”²⁴. Najprawdopodobniej wolą ustawodawcy było zatem przyjęcie założenia, że prawo do niepodległości i posiadania państwa ma wyłącznie naród hiszpański rozumiany jako niepodzielna całość, a dla wspólnot regionalnych, które charakteryzują specyficzne odrębności, zostało zarezerwowane określenie *narodowość*. Jak zaznaczono już w rozdziale pierwszym, jest ono rozumiane jako grupa etniczna posiadająca dojrzałe elity polityczne, które formułują postulaty związane z dążeniem do uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji politycznych dotyczących owej grupy. Wspólnotom tym jednak nie przysługuje prawo do formułowania postulatów związanych z niepodległością regionów.

Przyjęcie przedstawionych powyżej rozwiązań prawnych nie oznaczało jednak zakończenia dyskusji na ten temat na gruncie hiszpańskim. Problem definiowania pojęć *naród* i *narodowość* powrócił z całą mocą na początku XXI wieku, wraz z uchwaleniem nowego Statutu Autonomii Katalonii²⁵. Elity regionalne skupione w miejscowym parlamencie zaproponowały między innymi,

²³ IBIDEM, s. 2084.

²⁴ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992*. Tłum. i wstęp T. MOŁDAWA. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 30.

²⁵ *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*. Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006. Znaczące ochłodzenie relacji między politycznym centrum a ośrodkami stanowiącymi i wykonującymi ustawy na szczeblu wspólnot autonomicznych u progu XXI wieku spowodowało, że ożywiły się tendencje odśrodkowe. Sytuację skomplikowały dodatkowo fakt kryzysu przywództwa w politycznym centrum i brak pomysłów na skuteczną modernizację państwa oraz wzrost ekonomiczny. Rząd Joségo Luisa RODRIGUEZA ZAPATERO przychylił się w tej sytuacji do wniosku wspólnot autonomicznych, aby po niemal trzydziestu latach od rozpoczęcia procesu przekształcania Hiszpanii w państwo regionalne jeszcze bardziej poszerzyć katalogi kompetencji przysługujących poszczególnym wspólnotom autonomicznym. Jednym z regionów, które przedstawiły Kortezom Generalnym projekt zmiany statutu autonomii, była Katalonia. Szerzej na temat procesu rozszerzania zakresów kompetencyjnych poszczególnych wspólnot autonomicznych w Hiszpanii u progu XXI wieku zob. w: MYŚLIWIEC, 2011b: 28—46.

aby w preambule nowej podstawy prawnej funkcjonowania wspólnoty autonomicznej umieścić zdanie: „Parlament Katalonii, uznając uczucie i wolę obywateli Katalonii, określił wystarczającą większością Katalonię jako naród. Konstytucja Hiszpanii, w artykule drugim, uznaje rzeczywistość narodową Katalonii jako narodowości”²⁶. Takie brzmienie preambuły Statutu Autonomii Katalonii zostało przyjęte przez regionalny parlament bezwzględną większością głosów, zatwierdzone przez mieszkańców regionu w drodze referendum, a następnie uchwalone w drodze ustawy organicznej przez Kortezy Generalne i opatrzone sankcją przez monarchę. Z takim stanem rzeczy nie mogli się jednak pogodzić politycy prawicowej Partii Ludowej. Efektem ich sprzeciwu wobec uchwalonego przez parlament aktu prawnego było wniesienie 31 lipca 2006 roku skargi na jego niezgodność z przepisami ustawy zasadniczej do Trybunału Konstytucyjnego. Sprawa ta rozgrzała emocje polityczne w Hiszpanii do bardzo wysokiej temperatury, gdy okazało się, że poszczególni sędziowie Trybunału Konstytucyjnego prezentują różne stanowiska wobec tego, jak powinno brzmieć ostateczne orzeczenie. Taki stan rzeczy spowodował, że na orzeczenie w sprawie konstytucyjności Statutu Autonomii Katalonii trzeba było poczekać aż cztery lata: do 28 czerwca 2010 roku²⁷. Ostatecznie Trybunał Konstytucyjny orzekł, że nie jest konieczna zmiana brzmienia preambuły w części odnoszącej się do pojęć *narodu* i *narodowości*. Zaznaczył jednak wyraźnie w uzasadnieniu orzeczenia, że brzmienie akapitu przyjęte przez Parlament Katalonii ma wyłącznie znaczenie symboliczne, a nie prawne. W sensie prawnym Katalończycy są zatem uznani za narodowość — zgodnie z brzmieniem art. 2 konstytucji — a nie za naród, jak zapisano w preambule zaskarżonego przez PP statutu autonomii. W odniesieniu do rozważań teoretycznych przedstawionych powyżej oznacza to, że państwo hiszpańskie uznaje prawo Katalończyków do własnej odmienności pod względem kultury, historii, języka, a przez to do autonomii terytorialnej, nie godzi się jednakże jednocześnie na uznanie ich za naród, co oznaczałoby uznanie ich aspiracji do utworzenia własnego państwa.

²⁶ IBIDEM.

²⁷ *Pleno. Sentencia 31/2010, de 28 de junio de 2010, Recurso de inconstitucionalidad núm. 8045—2006, interpuesto por noventa y nueve Diputados del Grupo Parlamentario Popular del Congreso contra diversos preceptos de la Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña. Han sido parte el Abogado del Estado, el Parlamento de Cataluña y el Gobierno de la Generalitat de Cataluña. Ha sido Ponente la Presidenta doña María Emilia Casas Baamonde, quien expresa el parecer del Tribunal, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 16 de julio de 2010.*

3.2.3. Przepisy dotyczące decentralizacji państwa

Wspólnoty autonomiczne

Nie mniej poważny problem jak interpretacja takich pojęć, jak *naród* i *narodowość*, stanowiła kwestia przekształcenia Hiszpanii w państwo regionalne. Ostateczne brzmienie przepisów konstytucji w tym zakresie było rezultatem kompromisu osiągniętego przez poszczególne ugrupowania polityczne pracujące nad tekstem nowej ustawy zasadniczej. Hiszpania generała Franco była państwem silnie scentralizowanym. Działania ówczesnych elit politycznych zmierzały do całkowitego ujednoczenia kraju pod względem politycznym, terytorialnym i kulturalnym. Po przejściu władzy zdelegalizowano zatem opozycyjne partie polityczne, w tym między innymi partie regionalne i etnoregionalne, zakazano oficjalnego posługiwania się językami hiszpańskimi różnymi od kastylijskiego, a Katalonii odebrano wszelkie przywileje związane z posiadaną autonomią²⁸. Wprowadzenie dyktatury oznaczało również zahamowanie procesu zmierzającego do przyznania specjalnych uprawnień Krajowi Basków i Galicji. Działania takie nie doprowadziły jednak do całkowitego stłumienia dążeń odśrodkowych. Mieszkańcy regionów najbardziej wyróżniających się pod względem etnicznym nie zatracili poczucia własnej tożsamości. Poczucie przynależności do danej grupy terytorialnej kultywowano przede wszystkim w rodzinach od pokoleń mieszkających w określonych regionach Hiszpanii. Młodzi ludzie uczyli się od starszych krewnych języków regionalnych, poznawali także miejscowe zwyczaje i historię. Mimo usilnych zabiegów władz reżimu autorytarnego nie udało się zatem wykorzeń regionalnych odrębności, lecz wyraźnie przypomniano o ich istnieniu już po śmierci dyktatora.

W związku z przedstawionymi powyżej uwarunkowaniami znalezienie odpowiedniej formy decentralizmu państwowego nie było łatwym zadaniem. Sprawę dodatkowo komplikował fakt, że przedstawiciele poszczególnych ugrupowań, które zapewniły sobie reprezentację w Kortezach Generalnych po wyborach w 1977 roku, zajmowali skrajnie odmienne stanowiska w tej sprawie. Można było wśród nich znaleźć zwolenników ściśle scentralizowanego państwa unitranego, obrońców prawa do autonomii, które jednak miało być przyznane tylko regionom wyróżniającym się pod względem kulturowym, historycznym lub gospodarczym, promotorów idei federacji, a nawet polityków

²⁸ 15 września 1932 roku Kortezy Generalne uchwaliły pierwszy statut autonomii Katalonii. Za przyjęciem projektu głosowało 334 deputowanych, a przeciw 24. Ponad 100 członków izby zmanifestowało swój sprzeciw wobec idei autonomii i nie wzięło udziału w głosowaniu. Dokument ów był jednocześnie pierwszym statutem autonomii nadanym regionowi o specyficznych uwarunkowaniach historycznych, gospodarczych i kulturowych w okresie trwania II Republiki Hiszpańskiej. Szerzej na ten temat zob. w: FERRARY, 1998: 494.

postulujących przekształcenie Hiszpanii w konfederację²⁹. Tę ostatnią, najbardziej utopijną koncepcję, zaproponowali przedstawiciele baskijskiej frakcji parlamentarnej w Kongresie Deputowanych. Podstawą przyjętych przez nich założeń było stwierdzenie, że „władza zwierzchnia należy do narodów tworzących Hiszpanię”³⁰. Domagano się zatem utworzenia luźnego związku, który tworzyłoby państwa zamieszkiwane przez poszczególne narody hiszpańskie. Baskowie zakładali, że przyjęcie takiego rozwiązania stworzyłoby im szansę na późniejsze odłączenie się od państwa hiszpańskiego, lecz na to w żadnym razie nie chciały się zgodzić najważniejsze ugrupowania polityczne i dlatego postulat utworzenia konfederacji został bezwzględnie odrzucony.

Jak zaznaczono już powyżej, ostatecznie o unitarnej formie państwa zdecydował przepis art. 2 demokratycznej ustawy zasadniczej. Podkreślono w nim, że „Konstytucja opiera się na nierozdzielnej jedności Narodu hiszpańskiego, wspólnej i niepodzielnej ojczyzny wszystkich Hiszpanów, oraz uznaje prawo do autonomii stanowiących go narodów i regionów, a także solidarności między wszystkimi”³¹. Przyjmując taki przepis, otwarto możliwość uzyskania autonomii przez wszystkie hiszpańskie regiony historyczne. Konstytucja nie określała jednak ich ostatecznej liczby, lecz jedynie taką możliwość stworzyła.

Zasady tworzenia wspólnoty autonomicznej zostały określone w rozdziałach III, VII tytułu Konstytucji Hiszpanii, poświęconych rozwiązaniom dotyczącym organizacji terytorialnej państwa. Przepis art. 143 ust. 1 stwierdza, że „graniczące ze sobą prowincje o wspólnych cechach historycznych, kulturowych i gospodarczych, jak również terytoria wyspiarskie, a także prowincje stanowiące regionalną jedność historyczną, mogą uzyskać samorząd i ukonstytuować się we wspólnoty autonomiczne”³². Prawo wszczęcia procesu związanego z tworzeniem takiej wspólnoty przyznano wszystkim zainteresowanym deputacjom lub odpowiednim organom międzywyspiarskim, a także 2/3 gmin, których ludność stanowiłaby co najmniej większość wyborców każdej prowincji lub wyspy. Wiedząc jednak, że nie wszystkie hiszpańskie regiony zareagowały entuzjastycznie na możliwość uzyskania autonomii terytorialnej, w art. 144 zagwarantowano prawo do wykonania przedstawianej inicjatywy Kortezom Generalnym. Na mocy przepisów tego samego artykułu hiszpańskiemu parlamentowi przyznano również prawo do wyrażenia zgody na utworzenie wspólnoty autonomicznej przez jedną prowincję lub przez terytoria niewchodzące w skład prowincji. Zaznaczono przy tym, że wyżej wymienione wymogi muszą być spełnione w ciągu sześciu miesięcy od podjęcia pierwszej uchwały w takim przedmiocie przez któryś z uprawnionych do tego podmio-

²⁹ Szerzej na temat koncepcji decentralizacji państwa w programach politycznych poszczególnych ugrupowań zob. w: JARÍA I MANZANO, 1999: 16—19.

³⁰ IBIDEM, s. 18.

³¹ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992...*, s. 30.

³² IBIDEM, s. 76—77.

tów, w przeciwnym razie inicjatywa może być powtórzona dopiero po upływie pięciu lat.

Podstawą prawną funkcjonowania wspólnoty autonomicznej jest zatem, obok hiszpańskiej ustawy zasadniczej, jej statut autonomii. Do przygotowania projektu takiego dokumentu przepis art. 146 konstytucji upoważnił zgromadzenie, którego skład mieli stanowić członkowie deputacji lub organów międzywyspiarskich zainteresowanych takim procesem prowincji, a także wybierani w owych prowincjach deputowani i senatorowie. Projekt statutu autonomii musiał regulować takie kwestie, jak określenie nazwy wspólnoty, jej zakres terytorialny, wskazywać nazwę, organizację oraz siedzibę instytucji autonomicznych danego regionu, miał także określać kompetencje przejęte przez wspólnotę od organów centralnych. Katalog spraw, które mogą być przejęte przez wspólnoty autonomiczne na mocy ich statutów jako przysługujące im kompetencje, został określony w art. 148 hiszpańskiej konstytucji. Określono w nim 22 uprawnienia, które mogą wejść w zakres właściwości rzeczowej danego regionu. Należą do nich m.in. sprawy związane z organizacją instytucji samorządowych, planowaniem przestrzennym, urbanistyką, organizowaniem robót publicznych, rozwojem lokalnej infrastruktury i gospodarki, a także z rozwojem kulturalnym danego regionu. Jednocześnie w art. 149 ust. 1 określono, jakie sprawy należą do zakresu wyłącznych kompetencji władz centralnych i które uprawnienia nie mogą w żadnym razie zostać przejęte przez wspólnoty na mocy ich statutów. Katalog ów jest nieco bardziej obszerny niż ten, który poświęcono potencjalnym uprawnieniom regionów, składa się bowiem z 32 punktów i zastrzega na rzecz państwa m.in. takie sprawy, jak możliwość prowadzenia polityki zagranicznej, regulowania kwestii imigracji, emigracji, przyznawania prawa do azylu, a także nadawania obywatelstwa, utrzymywania sił zbrojnych, regulowania zasad dotyczących ustroju celnego i związanego z nim systemu taryf, prowadzenia handlu zagranicznego, czuwania nad finansami publicznymi, prawo bicia monety, ustanawianie miar i wag, bezpieczeństwo publiczne etc.

W dalszej kolejności opracowany projekt statutu autonomii musi być przedstawiony Korteżom Generalnym, których zadanie polega na rozpatrzeniu go w trybie ustawodawczym właściwym dla projektów ustaw organicznych. Warunkiem ukonstytuowania się wspólnoty autonomicznej w Hiszpanii jest ponadto przyjęcie projektu statutu przez większość uprawnionych do głosowania mieszkańców prowincji, które zamierzają taką wspólnotę ukonstytuować.

Delikatny proces tworzenia państwa regionalnego rozpoczęty w praktyce jeszcze przed formalnym przyjęciem nowej ustawy zasadniczej wymusił również umieszczenie w owym dokumencie przepisu mówiącego o drodze do autonomii przewidzianej dla regionów o szczególnej sytuacji prawnej. W drugim postanowieniu przechodnim hiszpańskiej konstytucji postanowiono, że terytoria, które w przeszłości przyjęły w drodze referendum projekty statutów autonomii i w momencie ogłoszenia ustawy zasadniczej korzystały z tymczasowego

ustroju autonomicznego, mogły przejść do opracowania projektu statutu autonomii zgodnie z postanowieniami art. 151 ust. 2 konstytucji na wniosek kolegialnego organu preautonomicznego. Procedura owa przewidywała konieczność ukonstytuowania się zgromadzenia złożonego z wszystkich deputowanych i senatorów wybieranych na terytorium zabiegającym o autonomię w celu opracowania projektu statutu autonomii. Miał on być przyjęty przez niniejsze zgromadzenie większością absolutną głosów. W dalszej kolejności projekt miał być przekazany Komisji Konstytucyjnej Kongresu Deputowanych, która w terminie dwóch miesięcy miała przy współudziale i obecności członków lokalnego zgromadzenia ustalić ostateczny tekst statutu. Po zakończeniu tej części postępowania projekt miał być poddany pod referendum w prowincjach, które planowano przekształcić w nową wspólnotę autonomiczną. Warunkiem przyjęcia dokumentu miała być jego akceptacja dokonana w każdej z prowincji większością ważnie oddanych przez jej mieszkańców głosów. W przypadku aprobejnego wyniku referendum w następnej kolejności przewidziano wniesienie projektu do Kortezów Generalnych. Warunkiem wejścia statutu w życie było zatem ostateczne przyjęcie jego tekstu przez obydwie izby parlamentu w drodze głosowania ratyfikacyjnego, opatrzenie go sankcją przez monarchę i promulgowanie jako ustawy³³.

Przedstawiony powyżej proces pokazuje bardzo dokładnie, jak przebiegała decentralizacja państwa hiszpańskiego po 1978 roku, tworzenie wspólnot autonomicznych nie jest bowiem niczym innym, jak zrzekaniem się części swoich uprawnień przez organy władzy centralnej na rzecz podmiotów regionalnych. Wymóg zatwierdzenia statutów autonomii przez Kortezy Generalne w drodze ustaw organicznych, wprowadzanie do nich wszelkich zmian zgodnie z podobną procedurą, a także domniemanie kompetencji na rzecz władz centralnych jednoznacznie wskazują na to, że utworzone w ten sposób państwo regionalne jest bardzo szczególnym przypadkiem państwa unitarnego, hiszpańska decentralizacja oznacza dziś bowiem istnienie więcej niż jednego ośrodka posiadającego organy przedstawicielskie i wyposażonego w zdolność stanowienia przepisów prawa w randze ustawy. Na mocy art. 152 ust. 1 konstytucji każda utworzona wspólnota autonomiczna została zobowiązana do powołania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego wybieranego w głosowaniu powszechnym i zgodnie z zasadą proporcjonalności, a także do zagwarantowania procedury umożliwiającej powoływanie lokalnego rządu i prezydenta odpowiadających politycznie przed zgromadzeniem ustawodawczym. Prezydent wspólnoty autonomicznej stoi zatem na czele regionalnego rządu, jest wybierany przez zgromadzenie ustawodawcze spośród swoich członków, formalnie natomiast powoływany jest przez hiszpańskiego monarchę.

³³ Szerzej na temat procedury tworzenia wspólnoty autonomicznej zgodnie z postanowieniami art. 151 Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku zob. w: MYŚLIWIEC, 2006c: 99—105.

Samorząd terytorialny

Zgodnie z przepisami zawartymi w art. 137 Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku państwo to jest zorganizowane terytorialnie w gminy, prowincje i wspólnoty autonomiczne, ustawodawca nie zdefiniował jednak precyzyjnie, jak powinien zostać zorganizowany ustrój na szczeblu lokalnym. Dopiero w 1985 roku określono dokładnie, które z wymienionych podmiotów należy zaliczyć do grupy tzw. „terytorialnych jednostek lokalnych” (*entidades locales territoriales*). W świetle przepisów art. 3 ustawy z 2 kwietnia 1985 roku regulującej podstawy ustroju lokalnego są nimi gminy, prowincje i wyspy archipelagu Wysp Balearów oraz Wysp Kanaryjskich³⁴. Jednostkami lokalnymi w rozumieniu ustawy są także podmioty o mniejszym zasięgu terytorialnym niż gmina, tworzone bądź uznawane przez poszczególne wspólnoty autonomiczne zgodnie z postanowieniami art. 45 ustawy regulującej podstawy ustroju lokalnego. Zalicza się do nich grupy domów (*caseríos*), parafie (*parroquias*), wsie (*aldeas, pedanías*), dzielnice (*barrios*), dziedziczne kościelne (*anteiglesias*), magistraty (*concejos*), obszary przyłączone (*lugares anejos*) i wszystkie inne podmioty, które zostaną prawnie uznane mocą ustaw stanowionych przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych³⁵. Inicjatywa utworzenia takiej jednostki przysługuje zawsze zainteresowanej grupie ludności lub zainteresowanej gminie.

³⁴ *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

³⁵ Przykładami regulacji prawnych w tym zakresie są następujące ustawy uchwalone przez zgromadzenia ustawodawcze poszczególnych wspólnot autonomicznych: *Ley 5/2010, de 11 de junio, de Autonomía Local de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 122, de 23 de junio de 2010; *Ley 7/1999, de 9 de abril, de Administración Local de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 45, de 17 de abril de 1999; *Ley 11/1986, de 20 de noviembre, por la que se reconoce la personalidad jurídica de la parroquia rural*, Boletín Oficial del Principado de Asturias y de la provincia, núm. 282, de 4 de diciembre de 1986; *Ley 5/1997, de 22 de julio, de Administración Local de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 149, de 5 de agosto de 1997; *Ley 6/1994, de 19 de mayo, reguladora de las Entidades Locales Menores*, Boletín Oficial de Cantabria, núm. 110, de 3 de junio de 1994; *Ley 3/1991, de 14 de marzo, de Entidades Locales de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 25, de 27 de marzo de 1991; *Ley 1/1998, de 4 de junio, de Régimen Local de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 109, de 11 de junio de 1991; *Ley 8/1987, de 15 de abril, Municipal y de Régimen Local de Cataluña*, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 832, de 27 de abril de 1987; *Ley 1/2003, de 3 de marzo, de la Administración Local de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 30, de 11 de marzo de 2003; *Ley 2/2003, de 11 de marzo, de Administración Local de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid, núm. 65, de 18 de marzo de 2003; *Ley 6/1988, de 25 de agosto, de Régimen Local de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Region de Murcia, núm. 203, de 3 de septiembre de 1988; *Ley Foral 6/1990, de 2 de julio, de la Administración Local de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra núm. 84, de 13 de julio de 1990.

Do grupy terytorialnych jednostek lokalnych ustawodawca zaliczył również podmioty większe niż gmina. Mogą być nimi okręgi (*comarcas*) lub inaczej nazywane jednostki skupiające kilka gmin i działające na podstawie ustaw uchwalanych przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych. Mogą być nimi także obszary metropolitalne oraz związki gmin³⁶. Powyższe rozważania pokazują zatem, że twórcy hiszpańskiej konstytucji wyznaczyli jedynie ramy dla procesu kształtowania lokalnego ustroju terytorialnego. Jego ostateczny kształt miał natomiast zależeć od regulacji ustawowych przyjętych w tym zakresie przez Kortezy Generalne na poziomie państwa oraz przez zgromadzenia ustawodawcze poszczególnych wspólnot autonomicznych³⁷.

Przepisy art. 137 konstytucji gwarantują każdej jednostce organizacji terytorialnej państwa „autonomię dla zarządzania swoimi odpowiednimi sprawami”³⁸. Ustawodawca nie określił jednak precyzyjnie katalogu kompetencji, które określone podmioty władzy lokalnej mogłyby wykonywać jako zadania własne, katalog taki został bowiem określony dopiero w drodze ustawy zwykłej w 1985 roku³⁹. Co również istotne, ustawodawca nie wyposażył podmiotów władzy lokalnej w prawo do stanowienia ustaw. Oznacza to zatem, że posiadają one swobodę działania jedynie w zakresie zarządzania swoimi sprawami zgodnie z przepisami ustawowymi stanowionymi na poziomie państwa i wspólnoty autonomicznej.

Konstytucja Hiszpanii nie gwarantuje także podmiotom władzy lokalnej autonomii finansowej. Na mocy przepisów art. 142 ustawy zasadniczej powinny one „dysponować środkami wystarczającymi do wykonywania funkcji”⁴⁰, które powierza im ustawa. Środki owe „winny [...] pochodzić przede wszystkim z własnych podatków i udziału w podatkach na rzecz państwa i wspólnot autonomicznych”⁴¹. Element ten różni zasadniczo sytuację ekonomiczną

³⁶ Art. 3, ust. 2, pkt. b, c i d. W: *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

³⁷ Zakres przedmiotowy, w jakim powinno być stanowione prawo lokalne przez ustawodawcę na poziomie władz państwowych oraz przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych, nie został jednak precyzyjnie określony przez przepisy konstytucji. W treści art. 148 i 149 ustawy zasadniczej, dotyczących odpowiednio kompetencji ustawodawczych, które mogą stać się wyłącznymi uprawnieniami wspólnot autonomicznych i które stanowią wyłączną kompetencję władz centralnych, nie pojawia się bowiem kwestia ustroju lokalnego jako kompetencja jednolita i niepodzielna. Szerzej na temat podziału kompetencji w zakresie stanowienia ustaw dotyczących ustroju lokalnego w Hiszpanii zob. w: BALLESTEROS FERNÁNDEZ, 2006: 40—47.

³⁸ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978...* op.cit., s. 75.

³⁹ Art. 25—28 ustawy o podstawach ustroju lokalnego z 2 kwietnia 1985 roku określają zakres kompetencji przysługujących gminom, art. 36—38 określają natomiast zakres kompetencji przysługujących prowincjom. Zob. *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

⁴⁰ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978...*, op.cit., s. 76.

⁴¹ *IBIDEM*.

podmiotów władzy lokalnej od sytuacji wspólnot autonomicznych, którym ustawodawca zagwarantował autonomię finansową mocą art. 156 ust. 1 konstytucji.

3.2.4. Przepisy dotyczące tworzenia i działania partii politycznych

Jednym z najważniejszych elementów warunkujących istnienie i funkcjonowanie partii politycznych w danym państwie demokratycznym są ustanowione w tym zakresie przepisy prawa, przyjęcie stosownych regulacji stwarza bowiem warunki do skonstruowania określonego systemu partyjnego. Zadanie to jest szczególnie trudne do zrealizowania w państwie, w którym wyraźnie zaznaczają się tendencje odśrodkowe w regionach peryferyjnych. Regulacje prawne przyjmowane w takim państwie muszą uwzględniać wolę wspólnot regionalnych do posiadania swoich własnych partii politycznych, ponieważ legislacyjne utrudnianie podmiotom reprezentującym społeczności szczebla subpaństwowego prowadzenie tego typu działalności może prowadzić do eskalacji konfliktów politycznych na linii centrum — peryferie.

Przed koniecznością stawienia czoła takiemu zadaniu stanął również hiszpański ustawodawca. Pierwsze regulacje związane z finansowaniem partii politycznych przyjęto już przed pierwszymi demokratycznymi wyborami w 1977 roku. Następnie kilkakrotnie przyjmowano nowe rozwiązania prawne dotyczące tworzenia i funkcjonowania partii politycznych. Obecnie do najważniejszych aktów prawnych regulujących te kwestie należy zaliczyć konstytucję z 1978 roku oraz trzy ustawy organiczne: ordynację wyborczą z 1985 roku⁴², ustawę o partiach politycznych z 2002 roku⁴³ i ustawę o finansowaniu partii politycznych z 2007 roku⁴⁴.

Pierwszy przepis umożliwiający tworzenie i działanie partii politycznych został zawarty w art. 1 ustawy zasadniczej. Stwierdzenie, że Hiszpania chroni pluralizm polityczny jako jedną z najwyższych politycznych wartości, nie pozostawia najmniejszych wątpliwości co do tego, jakie podmioty zostały uznane za głównych aktorów gry politycznej. Dlatego też w art. 6 konstytucji ustawodawca stwierdził wyraźnie, że to właśnie „partie polityczne wyrażają pluralizm

⁴² *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

⁴³ *Ley Orgánica 6/2002 de Partidos Políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 154, de 28 de junio de 2002.

⁴⁴ *Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 160, de 5 de julio de 2007.

polityczny”, a także „współdziałają w kształtowaniu woli ludu i są podstawowym instrumentem uczestnictwa politycznego”⁴⁵.

Przepisy ustawy zasadniczej określają zakres swobody tworzenia partii politycznych. Zgodnie z postanowieniami przywołanego powyżej art. 6 ich tworzenie i działalność są wolne w ramach konstytucji i ustaw, a ich wewnętrzna struktura i funkcjonowanie powinny być demokratyczne. Nie oznacza to jednak, że regulacje konstytucyjne nie wyznaczają żadnych granic tworzenia partii politycznych w Hiszpanii. Ograniczenia w tym zakresie są określone w art. 22 ustawy zasadniczej, którego mocą ustawodawca uznaje za bezprawne zrzeszenia, które zmierzają do celów lub używają środków uznawanych za przestępcze, zobowiązuje je jednocześnie do obligatoryjnego wpisu do rejestru partii politycznych w celu ujawnienia się, stwierdzając tym samym, że zakazane jest istnienie zrzeszeń tajnych i o charakterze paramilitarnym. Przepisy art. 22 gwarantują także sądową ochronę działalności zrzeszeń, żadne z nich nie może być bowiem rozwiązane ani też jego działalność zawieszona inaczej niż na mocy umotywowanego postanowienia sądowego.

Postanowienia konstytucji w sposób szczegółowy rozwijają w Hiszpanii ustawy organiczne, dlatego też fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania systemu partyjnego w tym państwie mają wspomniane wyżej ustawy z 1985, 2002 i 2007 roku. Ich postanowienia zostaną przedstawione w dalszej części niniejszego opracowania.

3.3. Ustawa o partiach politycznych z 27 czerwca 2002 roku

Obok konstytucji z 1978 roku podstawę prawną funkcjonowania hiszpańskich partii politycznych stanowi ustawa organiczna o partiach politycznych z 27 czerwca 2002 roku⁴⁶. Zastąpiła ona ustawę przyjętą przez Kortezy Generalne 4 grudnia 1978, czyli jeszcze przed uchwaleniem ustawy zasadniczej.

3.3.1. Zasady tworzenia partii politycznych

Pierwszy rozdział ustawy poświęcony jest warunkom tworzenia partii politycznych. Zgodnie z postanowieniami art. 1 ustawy Hiszpanie mają prawo

⁴⁵ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978...*, op.cit., s. 31.

⁴⁶ *Ley Orgánica 6/2002 de Partidos Políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 154, de 28 de junio de 2002.

do swobodnego tworzenia partii politycznych, a jedynym czynnikiem ograniczającym ich działania są przepisy konstytucji i ustaw. Przynależność do partii politycznej jest przy tym dobrowolna i nikt nie może zostać zmuszony do tworzenia bądź należenia do żadnego ugrupowania o takim charakterze.

Założycielami (*promotores*) partii politycznej mogą być osoby fizyczne (co najmniej trzy), które ukończyły 18 lat i cieszą się pełnią praw publicznych. Nie mogą być przy tym uprzednio skazane prawomocnym wyrokiem sądowym za przynależność do nielegalnego stowarzyszenia ani też za popełnienie któregoś z ciężkich przestępstw określonych w XXI lub XXIV tytule kodeksu karnego⁴⁷. Tytuł XXI hiszpańskiego kodeksu karnego reguluje kwestie związane z tzw. przestępstwami przeciw konstytucji. Zalicza się do nich między innymi bunt, czyli czyny związane ze stosowaniem przemocy w miejscach publicznych, np. w celu uniemożliwienia uchylenia lub zmiany konstytucji, uniemożliwienia monarsze wykonywania jego prerogatyw, obligowania go do działania wbrew jego woli lub dla zakłócenia albo uniemożliwienia przeprowadzenia wolnych wyborów. Do tego rodzaju przestępstw zalicza się także uniemożliwianie rozwiązania lub zwołania izb Kortezów Generalnych oraz parlamentów wspólnot autonomicznych, ogłoszenie niepodległości części terytorium państwowego lub doprowadzenie do nieposłuszeństwa jakiegokolwiek formacji wojskowej podlegającej rządowi. Do przestępstw przeciw konstytucji zalicza się także przestępstwa przeciw koronie, czyli na przykład zabójstwo monarchy lub kogokolwiek z rodziny królewskiej, a także przestępstwa przeciwko instytucjom państwa (np. użycie przemocy w siedzibach Kongresu Deputowanych, Senatu lub któregoś z parlamentów wspólnot autonomicznych). W grupie tej mieszczą się również przestępstwa przeciwko prawom podstawowym i swobodom publicznym oraz przestępstwa, których dopuszczają się funkcjonariusze państwowi (urzędnicy publiczni) wobec gwarancji konstytucyjnych. Przepisy tytułu XXIV kodeksu karnego odnoszą się natomiast do przestępstw przeciwko wspólnocie międzynarodowej. Zalicza się do nich między innymi łamanie praw człowieka, ludobójstwo oraz przestępstwa wobec ludzi i dóbr chronionych w czasie trwania konfliktów zbrojnych⁴⁸. Przyjęcie rozwiązań prawnych zakazujących tworzenia partii politycznych obywatelom skazanym prawomocnym wyrokiem sądowym za popełnienie któregoś z wyżej wymienionych czynów świadczy o trosce ustawodawcy o bezpieczeństwo obywateli i o zachowanie integralności terytorialnej państwa. Rządzenie współczesnym demokratycznym państwem złożonym musi z jednej strony prowadzić do zabezpieczenia mniejszościom terytorialnym prawa do partycypowania w procesie podejmowania decyzji o charakterze politycznym, z drugiej jednak strony wiąże się z koniecznością zminimalizowania ryzyka związanego

⁴⁷ *Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, del Código Penal*, Boletín Oficial del Estado, núm. 281, de 24 de noviembre de 1995.

⁴⁸ *IBIDEM*.

z ewentualnym pojawieniem się ugrupowań o charakterze radykalnym, dążących do realizacji swoich postulatów politycznych metodami niedemokratycznymi. Hiszpański ustawodawca, biorąc pod uwagę historyczne doświadczenia państwa, zabezpieczył się w ten sposób przed ewentualnością utworzenia partii mogących zagrozić hiszpańskiej demokracji.

Zgodnie z postanowieniami ustawy z 2002 roku partie polityczne w Hiszpanii mogą tworzyć wyłącznie obywatele tego państwa. Prawo takie nie przysługuje cudzoziemcom, którzy mogą jednakże bez przeszkód korzystać z prawa przynależności do istniejących już ugrupowań⁴⁹.

Założenie partii poprzedza przygotowanie aktu założycielskiego. Musi on zawierać dane personalne założycieli, określenie prowizorycznych organów decyzyjnych, adres siedziby oraz statut ugrupowania (art. 3). Ważnym elementem owego aktu jest też propozycja nazwy partii, nazwa nie może bowiem wprowadzać w błąd co do tożsamości politycznej ugrupowania ani też godzić w akty prawne lub w podstawowe prawa człowieka. Nie może być także nazwą identyczną lub bardzo podobną (choćby fonetycznie) do takiej, za pomocą której identyfikuje się inne ugrupowanie wpisane do rejestru partii politycznych, które uprzednio zostało zdelegalizowane i rozwiązane na mocy prawomocnego orzeczenia sądowego lub które jest identyczne lub łudząco podobne do zastrzeżonej nazwy określonej marki. Ponadto partie polityczne mogą założyć na mocy swoich statutów możliwość powołania organizacji młodzieżowych (art. 2 ust. 2).

Po przygotowaniu akt założycielski musi zostać złożony w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, które prowadzi rejestr partii politycznych. Ministerstwo wpisuje nowy podmiot do rejestru w ciągu dwudziestu dni od dnia złożenia pełnej dokumentacji przez założycieli. Termin ten nie jest jednak zachowany w przypadku, gdy podmiot rejestrujący stwierdzi nieprawidłowości w przedłożonym wniosku lub towarzyszącej mu dokumentacji. W takiej sytuacji ministerstwo wzywa założycieli do usunięcia braków formalnych, a rejestracja partii jest wówczas uzależniona od ponownego przedłożenia poprawionej dokumentacji. Należy również zaznaczyć, że w sytuacji, gdy Ministerstwo Spraw Wewnętrznych poweźmie podejrzenie, iż z przedstawionych dokumentów wynika chęć powołania ugrupowania, którego działalność byłaby sprzeczna z prawem, zawiadamia o tym prokuraturę w terminie dwudziestu dni. W takiej sytuacji obowiązkiem prokuratury jest zajęcie stanowiska w sprawie, również w ciągu dwudziestu dni. Konsekwencją badania sprawy przez ów organ może być wydanie pozytywnej opinii, umożliwiającej Ministerstwu Spraw Wewnętrznych reje-

⁴⁹ Przepis art. 1 ust. 1 ustawy organicznej z 2002 roku, zezwalający jedynie Hiszpanom na tworzenie partii politycznych, został w 2003 roku uznany przez Trybunał Konstytucyjny za zgodny z postanowieniami ustawy zasadniczej. Zob. *Pleno. Sentencia 48/2003, de 12 de marzo. Recurso de inconstitucionalidad núm. 5550—2002. Promovido por el Gobierno Vasco contra diversos preceptos de la Ley Orgánica 6/2002, de 27 de junio, de partidos políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63. Suplemento del Tribunal Constitucional, de 14 de marzo de 2003.

stracę partii politycznej, lub skierowanie sprawy na drogę postępowania przed sądem karnym. W drugim z przedstawionych powyżej przypadków termin ewentualnej rejestracji ugrupowania jest uzależniony od wydania prawomocnego orzeczenia przez sąd karny, oddalający zarzuty o podejrzeniu chęci podjęcia działalności sprzecznej z prawem.

Ponadto należy zaznaczyć, że w sprawie przeprowadzenia postępowania administracyjnego związanego z wpisaniem ugrupowania do rejestru partii politycznych założycielom przysługuje prawo złożenia skargi do sądu administracyjnego⁵⁰.

Z chwilą wpisania do rejestru partii politycznych ugrupowanie nabywa osobowość prawną. Przyjmuje się przy tym, że konsekwencje prawne wpisania nowego podmiotu do rejestru nie mają określonego czasu obowiązywania. Utrata praw i obowiązków wynikających z formalnego zarejestrowania partii politycznej jest możliwa jedynie w drodze prawomocnego orzeczenia sądowego o delegalizacji partii lub w drodze zgodnego ze statutem postępowania organów wewnątrzpartyjnych o jej rozwiązaniu.

3.3.2. Organizacja i funkcjonowanie partii politycznych

W rozdziale drugim ustawy z 2002 roku poświęconym organizacji i funkcjonowaniu partii politycznych ustawodawca związał ugrupowania o takim charakterze zasadą legalności, zgodnie bowiem z postanowieniami art. 6 ustawy mają one obowiązek wewnętrznego organizowania się, a także podejmowania wszystkich działań w zgodzie z zasadami demokratycznymi oraz z postanowieniami konstytucji i ustaw.

Wewnętrzna struktura partii, jak i jej działania powinny być zgodne z zasadami demokracji. Oznacza to po pierwsze, że bez uszczerbku dla prawa partii do określenia swojej wewnętrznej struktury na mocy art. 7 ust. 2 ustawy jednym z jej organów musi być zgromadzenie ogólne wszystkich jej członków. Powstanie i działanie takiego organu umożliwia wszystkim członkom partii podejmowanie decyzji w sposób bezpośredni, a także niezależnie od organu naczelnego partii podejmowanie decyzji najważniejszych, z rozwiązaniem partii włącznie. Organy decyzyjne w partii powinny być powoływane zgodnie z ich statutami, a ich skład powinien być wyłaniany w drodze wolnego i tajnego głosowania (art. 7 ust. 3).

⁵⁰ Złożenie takiej skargi następuje zgodnie z przepisami ustawy o sądownictwie administracyjnym. Zob. *Ley 29/1998, de 13 de julio, reguladora de la Jurisdicción Contencioso — administrativa*, Boletín Oficial del Estado, núm. 167, de 14 de julio de 1998.

Przestrzeganie zasad demokracji jest także konieczne przy postępowaniu związanym z uchwalaniem i zmianą statutów oraz rozwijających ich postanowienia regulaminów. W tym celu zgodnie z postanowieniami art. 7 ust. 4 ustawy partie muszą zagwarantować organom kolegialnemu uprawnionym do dokonywania takich zmian stosowny czas potrzebny do przygotowania debaty. Muszą także określić, jaka liczba uprawnionych może mieć prawo do zgłoszenia postulatów do porządku dnia, a także jakie są zasady debaty pozwalającej na zaprezentowanie różnych stanowisk w danej sprawie. Ponadto art. 7 ust. 4 zobowiązuje partie do określenia większości potrzebnych do podjęcia konkretnych decyzji. Generalnie powinna to być większość zwykła członków obecnych lub reprezentowanych. Ponadto statuty powinny przewidywać demokratyczne procedury kontrolne wobec wybranego kierownictwa partii (art. 7 ust. 5).

Art. 8 ustawy reguluje prawa i obowiązki członków partii. Zgodnie z jego postanowieniami członkami partii politycznej mogą być pełnoletnie osoby fizyczne, które nie zostały pozbawione prawa do działania (*capacidad de obrar*) lub to prawo nie zostało u nich ograniczone. Wszystkim członkom partii przysługują równe prawa i równe obowiązki (art. 8 ust. 1). Prawa członków partii politycznych muszą być określone przez ich statuty, jednakże muszą zawierać m.in. regulacje określone przez ustawę. Pierwszą z nich jest prawo do uczestniczenia w działaniach partii, a także do uczestniczenia w działaniach organów kierujących i reprezentacyjnych. Członkom musi przysługiwać prawo głosu oraz prawo do uczestniczenia w posiedzeniach zgromadzenia ogólnego, zgodnie z postanowieniami statutów. Wszystkim członkom partii musi także przysługiwać czynne i bierne prawo wyborcze w wyborach do organów kierujących w partii (art. 8 ust. 2 pkt b). Mają także prawo do bycia informowanymi o składzie organów kierowniczych i administracyjnych, o decyzjach podejmowanych przez organy kierownicze, a także o sytuacji ekonomicznej partii (art. 8 ust. 2 pkt c). Członkom partii powinno ponadto przysługiwać prawo do oponowania przeciwko decyzjom podejmowanym przez organy ugrupowania, które byłyby sprzeczne z ustawami lub ze statutem partii (art. 8 ust. 2 pkt d).

Przepisy ustawy regulujące prawa członków partii politycznych odnoszą się także do kwestii ich usunięcia z szeregów ugrupowania. Na mocy art. 8 ust. 3 zastosowanie procedur zmierzających do osiągnięcia takiego celu musi wiązać się z zapewnieniem każdemu prawa do informacji, na jakiej podstawie postępowanie wszczęto. Każdemu musi także przysługiwać prawo do bycia wysłuchanym, zanim zostaną podjęte odpowiednie kroki zmierzające do usunięcia go z partii. Ostateczna decyzja wydana przez właściwy organ partii musi być ponadto uzasadniona, stronie musi natomiast przysługiwać prawo do wewnętrznego odwołania się.

Ustawa określa nie tylko prawa, jakie muszą być zagwarantowane wszystkim członkom partii na mocy ich statutów, ale także podstawowe obowiązki (art. 8 ust. 4). Ustawodawca zaliczył do nich obowiązek współdzielenia celów partii

i współpracy na rzecz ich realizacji. Po drugie członkowie partii są zobligowani do przestrzegania przepisów zawartych zarówno w statucie, jak i w ustawach. Trzecim obowiązkiem wynikającym z ustawy jest szacunek dla postanowień podjętych w sposób ważny przez organy kierownicze partii i wypełnianie ich. Po czwarte zaś członkowie partii są zobowiązani do uiszczania składek i ponoszenia innych kosztów, jeżeli tak wynika ze statutu partii.

Art. 9 odnosi się do działania partii politycznych. Zgodnie z zawartymi w nim przepisami partie mają prawo do swobodnego (wolnego) podejmowania działań, mając jednak na względzie konieczność przestrzegania przepisów konstytucji, praw człowieka oraz zasad demokratycznych. Partie mają przy tym prawo do podejmowania działań w celu wykonywania funkcji przewidzianych dla takich podmiotów przez konstytucję. W tym zakresie mają jednak obowiązek przestrzegania zasady pluralizmu (art. 9 ust. 1).

Jeżeli partia polityczna będzie podejmowała działania sprzeczne z zasadami demokratycznymi, może wówczas zostać zdelegalizowana. Ustawa przewiduje, że działania zmierzające do tego celu będą podejmowane szczególnie wtedy, gdy działania partii byłyby podejmowane w celu ograniczenia lub likwidacji systemu wolności, a także wtedy, gdy dążenia partii skupiałyby się na ograniczeniu lub próbach likwidacji systemu demokratycznego. Ustawa precyzuje także, o jakie zachowania chodzi w szczególności. Po pierwsze procedura zmierzająca do delegalizacji może zostać uruchomiona w stosunku do ugrupowania, które systematycznie narusza podstawowe prawa i wolności poprzez popieranie lub usprawiedliwianie zamachu na czyjeś życie lub łamanie prawa do nietykalności osobistej oraz w sytuacji prześladowania osób z powodu ich przekonań religijnych lub ideologicznych, przynależności narodowej, płci, rasy czy też orientacji seksualnej. Po drugie sankcje takie mogą zostać uruchomione w stosunku do ugrupowania, które wspiera lub uprawomocnia przemoc jako metodę stosowaną w celu osiągnięcia celów politycznych lub w celu ograniczenia warunków umożliwiających istnienie demokracji, pluralizmu i wolności politycznych. Po trzecie delegalizacja grozi partii, która wspiera politycznie działania organizacji terrorystycznych zmierzających do osiągnięcia swoich celów związanych z obaleniem porządku konstytucyjnego lub zburzenia porządku (pokoju) publicznego. Chodzi tu o związki z ugrupowaniami, które próbują wprowadzić klimat terroru w stosunku do władz publicznych, określonych osób lub grup społecznych albo w stosunku do całego społeczeństwa.

W art. 9 ust. 3 ustawodawca doprecyzował również, jakie dokładnie działania lub zdarzenia mogą zostać zaliczone do działań nielegalnych, określonych w przedstawionych powyżej trzech grupach. W pierwszej kolejności zaliczono do nich werbalne bądź milczące wsparcie dla terrorystów dążących do osiągnięcia swojego celu przy pomocy środków odbiegających od możliwości zagrożonych przez prawo, jak również usprawiedliwianie i bagatelizowanie znaczenia aktów łamania praw podstawowych. Do czynów tych zalicza się także

wspieranie przemocy poprzez programy i działania wspierające kulturę sprzeciwu i konfrontacji związaną z działalnością terrorystów, a także zastraszanie i społeczną izolację osób, które sprzeciwiają się takim działaniom (powodowanie, aby takie osoby żyły w poczuciu strachu, wykluczenia czy też w poczuciu pozbawienia ich praw podstawowych, takich jak prawo do wyrażania własnej opinii oraz do swobodnego i demokratycznego uczestniczenia w życiu publicznym). Kolejnym działaniem w przedstawianej grupie jest regularne umieszczanie przez partię w swoich organach kierowniczych oraz na swoich listach wyborczych osób skazanych za przestępstwa związane z terroryzmem, a także zrzeszanie w swych szeregach osób o podwójnej przynależności: do partii politycznej oraz do grupy terrorystycznej lub stosującej przemoc, nawet w przypadku podjęcia przez partię kroków dyscyplinarnych w celu wykluczenia ich ze swoich szeregów. Innym działaniem skłaniającym do podjęcia procedur delegacyjnych jest posługiwanie się przez partie polityczne symbolami grup terrorystycznych (zastępowanie nimi swoich symboli lub ich łączne stosowanie), rozpowszechnianie ich odezw lub popularyzacja jakiegokolwiek elementu, z którym takie grupy się identyfikują. Działaniem niedozwolonym jest ponadto cedowanie na rzecz terrorystów lub podmiotów z nimi współpracujących praw przysługujących partii politycznej w ramach ordynacji wyborczej. Zabroniona jest również stała współpraca ze stowarzyszeniami lub grupami, które działają na podstawie porozumienia z organizacją terrorystyczną lub stosującą przemoc i które same popierają terroryzm lub samych terrorystów. Czynem zabronionym jest także wspieranie stowarzyszeń i grup wspomnianych powyżej z wysokości instytucji rządowych, administracyjnych, ekonomicznych czy też innych instytucji państwa. Kolejnym działaniem zaliczanym do omawianej grupy jest promowanie i wspieranie działań, które mają na celu rekompensowanie, uczczenie lub wyróżnienie działań terrorystycznych lub aktów przemocy, a także uczestniczenie w tego typu działaniach, jak również wyróżnianie uczestniczących w nich lub współpracujących z nimi osób. W końcu do omawianej grupy zalicza się też wspieranie działań zmierzających do zakłócenia porządku publicznego, a także zastraszanie lub zniewolenie społeczne związane z terroryzmem lub przemocą.

W celu stwierdzenia, czy dana partia polityczna — także pomimo zmiany nazwy — nie dopuszcza się przedstawionych powyżej działań, badane są następujące elementy: jej rezolucje, dokumenty i komunikaty partii, jej organów oraz grup parlamentarnych i municypalnych, przebieg organizowanych przez nią aktów publicznych, zebrań obywatelskich i manifestacji, działania oraz publiczne zobowiązania jej kierownictwa, a także członków grup parlamentarnych i municypalnych, jak również działania ich członków lub kandydatów. W przypadku stwierdzenia przypadków działania sprzecznego z prawem, a w szczególności dopuszczania się przestępstw określonych w tytule XXI oraz XXIV kodeksu karnego, na kierownictwo, członków lub kandydatów na członków par-

tii politycznych mogą zostać nałożone sankcje administracyjne lub wyroki skazujące. Ustawa przewiduje możliwość podjęcia takich kroków nawet w sytuacji wszczęcia przez samo ugrupowanie postępowania dyscyplinarnego, którego celem ma być usunięcie winnego z partyjnych szeregów.

3.3.3. Rozwiązanie lub sądowe zawieszenie działania partii politycznych

W tytule III ustawy o partiach politycznych ustawodawca przedstawił warunki i tryb rozwiązania partii politycznej. Zgodnie z postanowieniami art. 10 ust. 1 może ono nastąpić jedynie w dwóch przypadkach. Po pierwsze wtedy, gdy tak zadecydują jej członkowie, działając zgodnie ze statutem partii. Ich obowiązkiem jest wówczas w pierwszej kolejności ogłoszenie rozwiązania ugrupowania, a następnie zgłoszenie tego faktu ministerstwu spraw wewnętrznych. Partię uważa się za rozwiązaną z chwilą odnotowania tego faktu w prowadzonym przez nie rejestrze partii politycznych. Druga możliwość wiąże się z wydaniem orzeczenia o rozwiązaniu partii politycznej przez właściwy organ sądowy, uruchomienie takiej procedury jest jednak ściśle uregulowane przepisami ustawy. Wszczęcie postępowania mającego na celu delegalizację partii politycznej może nastąpić wtedy, gdy istnieje podejrzenie, że dane ugrupowanie wykazuje cechy charakterystyczne dla nielegalnych stowarzyszeń określonych w przepisach kodeksu karnego. Drugim powodem może być stałe i poważne naruszanie istnienia struktury wewnętrznej partii oraz jej demokratycznego funkcjonowania. Po trzecie postępowanie sądowe wszczyna się w przypadku ciągłego i poważnego naruszania przez ugrupowanie zasad demokracji, podejmowania prób zakłócania lub dążenia do zniesienia systemu wolności lub systemu demokratycznego.

W przypadku łamania przez partię polityczną postanowień art. 7 i 8 ustawy odnoszących się do zasad demokratycznej organizacji i funkcjonowania ugrupowań, a także do kwestii związanych z prawami i obowiązkami ich członków o rozwiązanie partii politycznej może wnioskować rząd oraz Ministerstwo Sprawiedliwości. Z kolei w przypadku, gdy dane ugrupowanie łamie przepisy prawa określone w art. 9 ustawy i odnoszące się do działalności partii politycznych, Kongres Deputowanych lub Senat mogą zobligować rząd do sformułowania wniosku o rozwiązanie partii politycznej. Wywiązanie się z tego obowiązku poprzedza dyskusja przeprowadzana na forum Rady Ministrów dotycząca problemu naruszenia przez partię postanowień art. 9 ustawy.

Wniosek o delegalizację partii politycznej sformułowany przez uprawniony do tego podmiot jest wnoszony w formie skargi do Sądu Najwyższego, który rozpatruje go w specjalnym składzie, który zgodnie z postanowieniami art. 61

ustawy organicznej o wymiarze sprawiedliwości tworzą Prezes Sądu Najwyższego, prezesi pozostałych izb Sądu, a także wszyscy najstarsi oraz najmłodszy stażem sędziowie wchodzący w skład każdej z tych izb⁵¹.

Postępowanie w sprawie rozwiązania partii politycznej rozpoczyna się od doręczenia jej przedstawicielom kopii skargi. Data doręczenia rozpoczyna bieg ustawowego terminu ośmiu dni, w czasie których przedstawicielom ugrupowania przysługuje prawo do stawienia się przed Sądem Najwyższym. Podejmuje on dalsze kroki natychmiast po stawieniu się strony lub w przypadku niestawienia się po upływie ustawowego terminu ośmiu dni. W tym zakresie Sąd Najwyższy ma dwie możliwości działania: może podjąć decyzję o rozpatrzeniu skargi lub o jej oddaleniu. Sąd Najwyższy nie rozpatruje skargi, jeżeli zostanie ona wniesiona przez podmiot nieuprawniony do takiego działania, gdy zawiera rażące braki formalne lub gdy skarga nie jest dostatecznie uzasadniona. W takim przypadku informuje strony w sposób jawny o zaistnieniu którejkolwiek przesłanki skutkującej oddaleniem skargi. Stronom przysługuje w takiej sytuacji prawo do przedstawienia swoich argumentów w terminie dziesięciu dni.

Jeżeli skład sędziowski zadecyduje o prowadzeniu dalszego postępowania, przedstawicielom partii politycznej przysługuje okres dwudziestu dni na ustosunkowanie się do zarzutów przedstawionych w skardze. W trakcie postępowania Sąd Najwyższy może zastosować z urzędu bądź na wniosek strony środki zapobiegawcze określone w przepisach ustawy i odnoszące się do postępowania cywilnego⁵². W szczególności może nakazać zawieszenie działalności partii aż do momentu wydania orzeczenia w rozpatrywanej sprawie. W takim przypadku Sąd Najwyższy nakazuje umieszczenie specjalnej adnotacji odnoszącej się do podjętych środków w rejestrze partii politycznych. W toku postępowania możliwe jest także przeprowadzenie postępowania dowodowego. Ma ono miejsce wtedy, gdy o jego przeprowadzenie wnioskuje którakolwiek ze stron (strona skarżąca w sformułowanej skardze lub strona oskarżona w odpowiedzi na stawiane zarzuty) albo wtedy, gdy Sąd Najwyższy uzna to za konieczne. W takim wypadku postępowanie dowodowe toczy się zgodnie z przepisami rozdziałów V i VI, tytułu I księgi II ustawy o postępowaniu cywilnym⁵³. Po zebraniu materiału dowodowego stronom przysługuje okres dwudziestu dni na zapoznanie się z nim i przedstawienie stanowiska w tym zakresie. Po upływie wyznaczonego czasu Sądowi Najwyższemu przysługuje termin dwudziestu dni na wydanie wyroku w sprawie. Orzeczenie Sądu jest ostateczne i nie przysługuje od niego żaden środek odwoławczy poza możliwością wniesienia skargi do Trybunału Konstytucyjnego. Orzeczenie to jest także zaopatrzone w rygor natych-

⁵¹ *Ley Orgánica 6/1985, de 1 de julio, del Poder Judicial*, Boletín Oficial del Estado, núm. 157, de 2 de julio de 1985.

⁵² *Ley 1/2000, de 7 de enero, de Enjuiciamiento Civil*, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero 2000.

⁵³ *IBIDEM*.

miastowej wykonalności. Jeżeli zatem Sąd Najwyższy orzeknie o słuszności skargi i nakaze rozwiązać partię polityczną, oznacza to jej wykreślenie z rejestru prowadzonego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. W wypadku oddalenia skargi przez Sąd Najwyższy podmioty uprawnione mogą natomiast ponownie wnioskować o rozwiązanie partii politycznej, której działanie było przedmiotem skargi w przypadku pojawienia się nowych okoliczności w danej sprawie.

Skutkiem wyroku sądowego orzekającego o rozwiązaniu partii politycznej jest natychmiastowe zakończenie jej działalności. Niezastosowanie się do postanowienia Sądu Najwyższego skutkuje odpowiedzialnością karną zgodną z przepisami kodeksu karnego. Niedozwolone jest także podejmowanie próby rejestracji nowej partii politycznej lub prowadzenia działalności pod szyldem ugrupowania uprzednio zarejestrowanego, które kontynuowałoby misję polityczną partii rozwiązaną. W szczególności chodzi o niedopuszczalność rejestracji ugrupowania wykazującego podobieństwo pod względem struktury, organizacji i funkcjonowania, zrzeszającego te same osoby, które nim kierują lub administrują albo też reprezentują, posiadającego te same źródła finansowania lub w podobny sposób aprobującego przemoc czy też akty terroru.

Orzeczenie o rozwiązaniu ugrupowania oznacza także rozpoczęcie procesu likwidacji jego majątku. Przeprowadza go likwidator wyznaczony przez Sąd Najwyższy. Po spłaceniu wszelkich zobowiązań majątek partii przechodzi na rzecz skarbu państwa i jest przeznaczany na działalność społeczną lub humanitarną.

Inną formą sankcji jest sądowe zawieszenie partii politycznej (art. 10 ust. 3). Może ono nastąpić jedynie wówczas, gdy przewidują to przepisy kodeksu karnego. Środek ten stosuje się najczęściej na etapie prowadzenia postępowania wyjaśniającego, poprzedzającego wydanie orzeczenia o legalności działania partii politycznej.

Rozdział 4

Finansowanie partii politycznych w Hiszpanii

Problem finansowania partii politycznych w Hiszpanii stał się przedmiotem regulacji prawnych już w okresie poprzedzającym uchwalenie demokratycznej konstytucji w 1978 roku. Pierwszym aktem prawnym regulującym finansowanie partii w okresie wyborczym był królewski dekret z mocą ustawy z 18 marca 1977 roku stanowiący ówczesną ordynację wyborczą¹. W art. 44 regulował on kwestie związane z możliwością otrzymania subwencji wyborczych w przypadku uzyskania co najmniej 1 mandatu w jednej z dwóch izb Korteżów Generalnych, a także z tytułu uzyskania głosów umożliwiających zdobycie owych mandatów².

W okresie poprzedzającym uchwalenie demokratycznej ustawy zasadniczej przyjęta została także ustawa o wyborach samorządowych³. W art. 41 zawierała ona regulacje prawne dotyczące finansowania partii politycznych. Zgodnie z ich postanowieniami do wyborów lokalnych zastosowano takie same reguły, jak w przypadku finansowania ugrupowań w wyborach do Korteżów Gene-

¹ *Real Decreto Ley 20/1977, de 18 de marzo, sobre Normas Electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 70, de 23 de marzo de 1977. Postanowienia owego aktu prawnego odnoszące się w art. 44 do sposobu finansowania partii politycznych zostały rozwinięte w królewskim dekrete z 13 maja 1977 roku. Zob. *Real Decreto 1047/1977, de 13 de mayo, por el que se crea el Registro de las Notificaciones a que se refiere el número 2 del artículo 44 del Real Decreto — Ley 20/1977, de 18 de marzo, sobre Normas Electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 115, de 14 de mayo de 1977.

² Królewski dekret z mocą ustawy z 1977 roku przewidywał możliwość wypłacenia kwoty miliona peset z tytułu uzyskania jednego mandatu w Kongresie Deputowanych lub w Senacie. Przewidywał także możliwość wypłacenia kwoty 45 peset z tytułu uzyskania każdego głosu oddanego na kandydatów ugrupowania, które zdobyło co najmniej 1 mandat w Kongresie Deputowanych, oraz po 15 peset przypadających na każdy głos oddany na senatora, który uzyskał mandat w izbie wyższej. Zob. *Real Decreto Ley 20/1977, de 18 de marzo, sobre Normas Electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 70, de 23 de marzo de 1977.

³ *Ley 39/1978, de 17 de julio, de elecciones locales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 173, de 21 de julio de 1978.

ralnych, zgodnie z postanowieniami królewskiego dekretu z mocą ustawy z 18 marca 1977 roku.

Przepisy zawarte w przytoczonych powyżej aktach prawnych były jednak niewystarczające, na co zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu nr 72 z 1984 roku⁴. Stwierdza się w nim, że wszelkie kwestie dotyczące zasad przeprowadzania wyborów powinny zostać uregulowane w drodze ustawy organicznej. Postulat ów został ostatecznie zrealizowany 19 czerwca 1985 roku, kiedy to została przyjęta nowa — i obowiązująca do dzisiaj — ordynacja wyborcza⁵. Pozostałe przepisy dotyczące finansowania partii politycznych poza okresami wyborczymi zostały zawarte w ustawie o finansowaniu partii politycznych z 1987 roku⁶.

Jednakże u progu XXI wieku, po 25 pięciu latach demokratycznych przemian i po 15 latach od przyjęcia dwóch ważnych ustaw organicznych, dostrzeżono potrzebę przyjęcia nowych regulacji dotyczących finansowania i kontroli partii politycznych. Podstawą do rozważenia takiej konieczności stały się uwagi Trybunału Obrachunkowego, który sukcesywnie wskazywał na nieścisłości w regulacjach stanowiących podstawę finansów i finansowania hiszpańskich partii politycznych. Do najistotniejszych uwag Trybunału należało wskazanie na brak dostatecznych regulacji w zakresie prowadzenia przez partie działalności na poziomie gminnym, tworzenia przez nie fundacji, a także pozyskiwania darowizn od osób anonimowych (SÁNCHEZ POBRE, 2009: 691). W wyniku tych interwencji parlamentarna komisja mieszana Kongresu Deputowanych i Senatu do spraw kontaktów z Trybunałem Obrachunkowym przygotowała w 2002 roku wniosek o zmianę zasad finansowania i kontroli partii politycznych⁷, który stał się podstawą do przyjęcia obecnie obowiązującej ustawy organicznej o finansowaniu partii politycznych, uchwalonej 4 lipca 2007 roku⁸.

Zgodnie z postanowieniami art. 2 niniejszego aktu prawnego środki finansowe, którymi dysponują partie polityczne, mogą pochodzić z dwóch źródeł: z zasobów publicznych i prywatnych. Przyjęcie modelu mieszanego w finansowaniu partii politycznych wydaje się rozwiązaniem optymalnym, pozwala

⁴ *Pleno. Recurso previo de inconstitucionalidad núm. 883/1983 — Sentencia número 72/1984, de 14 de junio*, Boletín Oficial del Estado, Suplemento al núm. 165, de 11 de julio de 1984.

⁵ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

⁶ *Ley Orgánica 3/1987, de 2 de Julio, de Financiación de los Partidos Políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 158, de 3 de julio de 1987.

⁷ *Resolución de 11 de junio de 2002, aprobada por la Comisión Mixta para las Relaciones con el Tribunal de Cuentas, en relación a la moción relativa a la modificación de la normativa sobre financiación y fiscalización de los partidos políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 200, de 21 de agosto de 2002.

⁸ *Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos*, Boletín Oficial del Estado, núm. 160, de 5 de julio de 2007.

bowiem na uniknięcie zagrożenia zbytniego uzależnienia owych podmiotów — niezwykle istotnych dla istnienia hiszpańskiej demokracji — zarówno od władz publicznych, jak i od prywatnych grup interesu.

Do środków pochodzących z zasobów publicznych zalicza się przede wszystkim subwencje z budżetu centralnego przysługujące partiom politycznym na pokrycie kosztów związanych z prowadzeniem kampanii wyborczych oraz na pokrycie rocznych kosztów ich funkcjonowania, a także subwencje na cele nadzwyczajne. Zalicza się do nich również roczne subwencje z budżetów wspólnot autonomicznych i jednostek samorządu terytorialnego przyznawane partiom politycznym na pokrycie kosztów działania. Do środków pochodzących z zasobów publicznych ustawodawca zaliczył także środki przekazywane partiom politycznym przez grupy parlamentarne działające w Kongresie Deputowanych, Senacie i parlamentach wspólnot autonomicznych, a także od grup działających w organach przedstawicielskich jednostek samorządu terytorialnego. Do środków pochodzących ze źródeł prywatnych ustawodawca zaliczył natomiast w pierwszej kolejności składki i opłaty pochodzące od członków i sympatyków partii, a także dochody uzyskiwane dzięki działalności promocyjnej ugrupowania, jak również dzięki świadczeniu usług, do czego partia może mieć prawo zgodnie z zadeklarowanymi w statucie celami szczegółowymi działania. Partia może ponadto pozyskiwać środki finansowe ze sprzedaży należącego do niej majątku. Źródłem środków prywatnych mogą być także darowizny gotówkowe lub w postaci niepieniężnej, środki uzyskane w ramach pożyczek i kredytów oraz dobra przekazywane partiom w spadkach.

4.1. Środki pochodzące z zasobów publicznych

Subwencje

Przepisy hiszpańskiego prawa określają trzy rodzaje subwencji, jakie partie polityczne mogą otrzymać z budżetu centralnego. Są to subwencje na pokrycie kosztów związanych z prowadzeniem kampanii wyborczych, na pokrycie rocznych kosztów funkcjonowania ugrupowań oraz subwencje nadzwyczajne.

Subwencje wyborcze

Przepisy prawne dotyczące zasad przyznawania subwencji z budżetu centralnego na pokrycie kosztów związanych z partycypowaniem w procesie wybor-

czym zostały zawarte w ordynacji wyborczej z 19 czerwca 1985 roku⁹. Zgodnie z jej założeniami przyznanie subwencji jest uzależnione od liczby uzyskanych głosów i mandatów, od zakresu terytorialnego, na którym ugrupowanie przedstawia swoich kandydatów, a także od rodzaju wyborów. Przepisy ustawy nie pozostawiają jednak wątpliwości co do tego, że na finansową pomoc politycznego centrum mogą liczyć wszystkie ugrupowania rywalizujące o władzę na dowolnym szczeblu: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym. Oznacza to, że budżet państwa realnie partycypuje we wspieraniu działalności nie tylko partii dużych, o charakterze ogólnopaństwowym, subwencja może być bowiem przyznana nie tylko partiom politycznym, ale także federacjom partii, koalicjom oraz grupom wyborców przedstawiającym w wyborach kandydatów indywidualnych¹⁰.

Subwencje w wyborach do Kortezów Generalnych

Subwencja z budżetu państwa przysługuje partiom politycznym, ich federacjom i koalicjom oraz grupom wyborców po przeprowadzeniu wyborów do Kortezów Generalnych. Zgodnie z postanowieniami art. 175 ust. 1 ordynacji wyborczej ugrupowanie otrzymuje subwencję w wysokości 21.167,64 euro za każdy mandat uzyskany w jednej z dwóch izb parlamentu. Otrzymuje ponadto 0,81 euro za każdy głos oddany na listę wyborczą owej partii, o ile pozwolił on na uzyskanie mandatu przez deputowanego, oraz 0,32 euro za każdy głos oddany na senatora, który uzyskał mandat parlamentarny¹¹.

Art. 175 ust. 3 ordynacji wyborczej określa wysokość subwencji państwowych przyznawanych na pokrycie kosztów prowadzenia kampanii wyborczej. Zgodnie z przyjętymi przepisami ugrupowanie może uzyskać kwotę będącą iloczynem liczby wyborców uprawnionych do głosowania w danym okręgu i kwoty 0,22 euro, o ile przedstawiło w określonych okręgach kandydatów do Kongresu Deputowanych lub Senatu i o ile uzyskali oni w sumie tyle mandatów, ile jest koniecznych do utworzenia grupy parlamentarnej na forum jednej bądź drugiej izby parlamentu. Oznacza to w praktyce konieczność uzyskania przez partię polityczną co najmniej 15 mandatów w Kongresie Deputowanych. Regulamin izby dopuszcza także możliwość utworzenia grupy parlamentarnej przez 5 jej członków, jeżeli uzyskali oni mandaty w okręgach, w których partia uzyskała

⁹ Hiszpańska ordynacja wyborcza reguluje zasady przeprowadzania wyborów do Parlamentu Europejskiego, do Kongresu Deputowanych i Senatu, a także wyborów samorządowych. Zob. *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

¹⁰ Na temat możliwości zgłaszania kandydatów przez różne podmioty w poszczególnych typach wyborów będzie mowa w dalszej części opracowania.

¹¹ *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

co najmniej 15% ważnie oddanych głosów lub co najmniej 5% głosów oddanych w skali całego państwa¹². Art. 27 regulaminu izby wyższej dopuszcza natomiast możliwość utworzenia grupy parlamentarnej przez co najmniej 10 senatorów¹³. W postanowieniach art. 175 ust. 3 ustawodawca zaznaczył jednak wyraźnie, że ugrupowanie może uzyskać zwrot kosztów kampanii tylko raz, a zatem uzyskanie odpowiedniej liczby mandatów uprawniających dany podmiot do utworzenia grup parlamentarnych na forach obydwu izb nie upoważnia ich do otrzymania dotacji więcej niż jeden raz.

Art. 175 ust. 2 ordynacji wyborczej określa limit wydatków, jakie może ponieść ugrupowanie w danym okręgu wyborczym. Zgodnie z przyjętymi regulacjami kwotę tę określa się, mnożąc liczbę wyborców uprawnionych do oddania głosu przez 0,37 euro. Należy przy tym zaznaczyć, że zgodnie z postanowieniami art. 55 ust. 3 ustawy o podstawach systemu wyborczego tylko 20% owej kwoty może zostać przeznaczona na plakaty i billboardy w danym okręgu wyborczym. Na mocy art. 58 ust. 1 kolejne 20% może być wydane na płatne ogłoszenia wyborcze zamieszczane w prasie lub na antenie prywatnych rozgłośni radiowych.

Subwencje w wyborach do Parlamentu Europejskiego

Zgodnie z postanowieniami art. 227 ordynacji wyborczej partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogą otrzymać subwencje z budżetu państwa także po wyborach przeprowadzonych do Parlamentu Europejskiego. Środki finansowe są przyznawane z tytułu uzyskania mandatu przez reprezentanta danej partii, jak również z tytułu uzyskania przez niego odpowiedniej liczby głosów. Państwo zwraca ponadto koszty przeprowadzenia kampanii wyborczej związanej z przesłaniem wyborcom kopert i kart do głosowania, a także ulotek wyborczych. Zgodnie z postanowieniem ustawy z 28 stycznia 2011 roku uzyskanie 1 mandatu przez kandydata danego ugrupowania jest równoznaczne z wypłaceniem partii kwoty 32.508,74 euro¹⁴. Dodatkowo ugrupo-

¹² Przepisy dotyczące tworzenia grup parlamentarnych na forum Kongresu Deputowanych są określone w tytule II (art. 23—29) regulaminu izby. Zob. *Resolución de 24 de febrero de 1982 por la que se ordena la publicación en el „Boletín Oficial del Estado” del nuevo Reglamento del Congreso de los Diputados, de 10 de febrero de 1982*, Boletín Oficial del Estado, núm. 55, de 5 de marzo de 1982.

¹³ *Texto refundido del Reglamento del Senado aprobado por la Mesa del Senado, oída la Junta de Portavoces, en su reunión del día 3 de mayo de 1994*, Boletín Oficial del Estado, núm. 114, de 13 de mayo de 1994.

¹⁴ Wysokość subwencji przysługujących partiom politycznym z tytułu uzyskanej liczby mandatów i głosów w wyborach do Parlamentu Europejskiego i Korteżów Generalnych została określona przez ustawodawcę w styczniu 2011 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

wanie może liczyć w tej sytuacji na subwencję równą iloczynowi liczby głosów oddanych na kandydata, który uzyskał mandat, i stawki należnej za oddanie na niego jednego głosu wynoszącej 1,08 euro.

O ile podmiot uprawniony do zgłoszenia kandydata spełni wymagania określone w ustawie, ma także szanse na zwrot kosztów przeprowadzenia kampanii wyborczej. Wysokość owego zwrotu jest uzależniona od liczby uzyskanych mandatów i ważnie oddanych głosów, a także od zakresu terytorialnego, na którym przedstawiono swoich kandydatów. Jeżeli zatem ugrupowanie uzyska co najmniej 1 mandat, ma prawo do subwencji równej iloczynowi liczby wyborców uprawnionych do głosowania na terytorium, na którym zaprezentowano kandydatów, i określonej w ustawie kwoty. Obszar ten nie może być jednak mniejszy niż terytorium jednej wspólnoty autonomicznej. Kwota subwencji przypadającej na jednego wyborcę w przypadku ugrupowania, na które oddano co najmniej 1% głosów, wynosi 0,02 euro, w przypadku uzyskania 3% głosów — 0,03 euro, po uzyskaniu 6% głosów — 0,11 euro, a po przekroczeniu progu 15% głosów — 0,16 euro¹⁵. Zaprezentowane rozwiązanie świadczy o przestrzeganiu przez państwo hiszpańskie zasady pluralizmu, na wsparcie finansowe państwa mogą bowiem liczyć nawet te podmioty, które przedstawiają kandydatów w wyborach do Parlamentu Europejskiego tylko w jednej wspólnocie autonomicznej i uzyskują niskie poparcie na poziomie przekraczającym zaledwie 1% ważnie oddanych głosów.

W art. 227 ust. 2 ordynacji wyborczej określony został limit wydatków, jakie ugrupowania mogą przeznaczyć na kampanię wyborczą. Zgodnie z przyjętymi regulacjami kwotę tę określa się, mnożąc liczbę wyborców uprawnionych do oddania głosu przez 0,19 euro. Wysokość kwoty, jaką ugrupowanie może przeznaczyć na kampanię, jest przy tym uzależniona od zakresu terytorialnego, na którym zgodnie z życzeniem ugrupowania przedstawia się wyborcom jego listy wyborcze.

Subwencje w wyborach samorządowych

Prawo do otrzymania subwencji wyborczych przysługuje również ugrupowaniom przedstawiającym kandydatów w wyborach samorządowych. Zgodnie z postanowieniami art. 193 ordynacji wyborczej każdy podmiot, którego kandydat uzyska mandat radnego gminy lub prowincji, otrzymuje z budżetu państwa kwotę 270,90 euro¹⁶. Subwencja obejmuje ponadto kwotę będącą iloczynem stawki 0,54 euro i liczby głosów oddanych na tę kandydaturę.

¹⁵ Zob. *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

¹⁶ *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

Ugrupowania mogą również liczyć na zwrot kosztów dostarczenia wyborcom kart i kopert do głosowania, a także ulotek wyborczych. W art. 193 ust. 3 ustawa przewiduje wypłacenie subwencji równej iloczynowi liczby wyborców uprawnionych do głosowania i stawki 0,22 euro, jeżeli tylko kandydaci danego ugrupowania uzyskali mandaty radnych gminnych na danym terytorium. Warunkiem koniecznym jest jednak przedstawienie kandydatur w co najmniej 50% gmin danej prowincji, których ludność przekracza 10.000 mieszkańców, i uzyskanie mandatów w co najmniej 50% z nich.

Podmioty przedstawiające kandydatów w wyborach do rad gmin zostały ustawowo ograniczone w zakresie wysokości wydatków, które mogą przeznaczyć na kampanię wyborczą. Zgodnie z postanowieniami art. 193 ust. 2 nie mogą być one wyższe niż 0,11 euro na jednego wyborcę uprawnionego do głosowania w gminach, na terytorium których przedstawiły swoich kandydatów. Podobnie jak w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych tylko 20% owej kwoty może zostać przeznaczona na plakaty i billboardy w danym okręgu wyborczym, a kolejne 20% na płatne ogłoszenia wyborcze zamieszczane w prasie lub na antenie prywatnych rozgłośni radiowych. Ponadto jeżeli dany podmiot przedstawia swoich kandydatów w wyborach do rad prowincji w co najmniej 50% gmin tworzących prowincję, może przeznaczyć na kampanię wyborczą dodatkowo 150.301,11 euro w każdej z prowincji, w których spełnia przedstawione wyżej warunki.

Prawo do otrzymania subwencji wyborczych przysługuje także ugrupowaniom przedstawiającym kandydatów w do zarządów poszczególnych Wysp Kanaryjskich, zwanych *Cabildos*. Na mocy art. 201 ust 9 pkt a ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego każdy podmiot, którego kandydat uzyska mandat radnego w *Cabildo* określonej wyspy, otrzymuje z budżetu państwa kwotę 1.625,44 euro. Subwencja obejmuje ponadto kwotę będącą iloczynem stawki 0,65 euro i liczby głosów oddanych na tę kandydaturę¹⁷.

Podmioty przedstawiające kandydatów w wyborach do *Cabildos* poszczególnych Wysp Kanaryjskich zostały również ustawowo ograniczone w zakresie wysokości wydatków, które mogą ponieść w związku z kampanią wyborczą. Zgodnie z postanowieniami art. 201 ust. 10 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego nie mogą one być wyższe niż 0,16 euro na jednego wyborcę uprawnionego do głosowania na terytorium wyspy, na której poszczególne partie polityczne, ich koalicje i federacje oraz grupy wyborców przedstawiły swoich kandydatów¹⁸.

Warunki uzyskania subwencji i jej zaliczki

Zgodnie z postanowieniami art. 133 ordynacji wyborczej warunkiem otrzymania powyborczej subwencji z budżetu państwa jest przedstawienie Trybu-

¹⁷ IBIDEM.

¹⁸ IBIDEM.

nałowi Obrachunkowemu wyborczego sprawozdania finansowego. Musi ono zostać złożone pomiędzy setnym a sto dwudziestym piątym dniem po przeprowadzeniu wyborów¹⁹. Kwota subwencji nie może być przy tym wyższa od kwoty zadeklarowanych przez ugrupowanie wydatków przedstawionych Trybunałowi Obrachunkowemu w sprawozdaniu (art. 127).

Warto ponadto zaznaczyć, że subwencji nie przyznaje się tym ugrupowaniom, które przedstawiły swoich kandydatów, następnie jednak zostały zdelegalizowane prawomocnym orzeczeniem sądowym. Nie są one wypłacane także tym partiom, w których organach kierowniczych, grupach parlamentarnych lub na ich listach wyborczych figurują osoby skazane wyrokiem sądowym (nawet jeżeli nie jest on prawomocny) za przestępstwo buntu, terroryzmu lub przestępstwa przeciwko instytucjom państwa określone w przepisach kodeksu karnego.

Zgodnie z postanowieniami art. 127 bis ordynacji wyborczej ugrupowania, które uzyskały subwencję z budżetu państwa na pokrycie kosztów przeprowadzenia kampanii wyborczej w poprzednich wyborach do Parlamentu Europejskiego, do Kortezów Generalnych lub w wyborach samorządowych, mogą ubiegać się o wypłacenie im przed następnymi wyborami tego samego typu zaliczki kolejnej subwencji. Wniosek o jej wypłacenie ugrupowania mogą składać między dwudziestym pierwszym i dwudziestym trzecim dniem, licząc od dnia ogłoszenia daty wyborów. Zaliczka może być wypłacona w wysokości nieprzekraczającej 30% kwoty subwencji uzyskanej przez ugrupowanie w poprzednich wyborach tego samego typu. Środki finansowe przyznane partiom w ramach zaliczki zostają partiom udostępnione dwudziestego dziewiątego dnia po ogłoszeniu terminu wyborów.

W przypadku nieuzyskania ponownego prawa do subwencji partie polityczne muszą zwrócić otrzymaną uprzednio kwotę w całości. Jeżeli natomiast uzyskają takie prawo, ale kwota należnej subwencji będzie niższa niż kwota przyznanej zaliczki, wówczas ugrupowanie zobowiązane jest zwrócić otrzymaną nadwyżkę.

Subwencje w wyborach do parlamentów wspólnot autonomicznych

Po wyborach przeprowadzonych do regionalnych legislatur partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mają prawo do uzyskania subwencji z budżetów wspólnot autonomicznych. Wysokości owych subwencji zostały określone przez ordynacje wyborcze uchwalone przez parlamenty

¹⁹ Zgodnie z postanowieniami art. 133 ust. 5 obowiązek poinformowania Trybunału Obrachunkowego o wysokości kwot na fakturach wystawionych poszczególnym partiom politycznym podczas kampanii wyborczej dotyczy także wszystkich firm, które wystawiły takie faktury na kwoty przekraczające 10.000 euro. Zob. *Ley Orgánica 3/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General...*, op.cit.

wspólnot autonomicznych. Rozwiązania te przyjęto jednak w przeważającej części przypadków jeszcze w połowie lat 80. XX wieku i szybko uświadomiono sobie słabość takiego rozwiązania, sytuacja ekonomiczna każdej ze wspólnot ewoluuje bowiem i w czasie kolejnych wyborów może być doskonała lub wręcz przeciwnie — szczególnie trudna. Dlatego przyjęcie przez regionalne parlamenty sztywnych kwot subwencji, wyrażonych na dodatek w pesetach, nie było rozwiązaniem dobrym. Za najlepszy sposób uznano powierzenie obowiązku podjęcia ostatecznej decyzji w sprawie wysokości subwencji wyborczych regionalnym ministrom finansów. Zgodnie ze zmianami wprowadzonymi do poszczególnych ordynacji wyborczych zostali oni zobligowani do wydania w ciągu pięciu dni następujących po formalnym zarządzeniu wyborów do regionalnej legislatury stosownych rozporządzeń określających aktualne kwoty możliwych do uzyskania subwencji. Przepisy te pozwalają na podjęcie ostatecznej decyzji w tej sprawie regionalnemu rządowi, co umożliwia dostosowanie wysokości subwencji do aktualnych możliwości finansowych wspólnoty autonomicznej.

Warto także zauważyć, że idąc za przykładem ordynacji wyborczej do Korteżów Generalnych, parlamenty wspólnot autonomicznych przewidziały także możliwość wypłacenia poszczególnym ugrupowaniom zaliczek subwencji jeszcze przed wyborami. Zgodnie z postanowieniami regionalnych przepisów ugrupowania, które uzyskały subwencję z budżetu wspólnoty autonomicznej na pokrycie kosztów przeprowadzenia kampanii wyborczej w poprzednich wyborach do regionalnej legislatury, mogą ubiegać się o wypłacenie im przed następnymi wyborami zaliczki kolejnej subwencji. Wniosek o jej wypłacenie ugrupowania mogą składać między dwudziestym pierwszym i dwudziestym trzecim dniem, licząc od dnia ogłoszenia daty wyborów. Zaliczka może być wypłacona w wysokości nieprzekraczającej 30% kwoty subwencji uzyskanej przez ugrupowanie w poprzednich wyborach tego samego typu. Środki finansowe przyznane partiom w ramach zaliczki zostają partiom udostępnione dwudziestego dziewiętego dnia po ogłoszeniu terminu wyborów. Należy także zaznaczyć, że w przypadku nieuzyskania ponownego prawa do subwencji ugrupowania muszą zwrócić otrzymaną uprzednio kwotę w całości, jeżeli natomiast uzyskają takie prawo, ale kwota należnej subwencji będzie niższa niż kwota przyznanej zaliczki, wówczas ugrupowanie zobowiązane jest zwrócić otrzymaną nadwyżkę.

Pomimo faktu, że zasady przyznawania subwencji wyborczych w poszczególnych wspólnotach autonomicznych są dość podobne, można jednak dostrzec elementy dla każdej z nich charakterystyczne. Wspólnoty różni przede wszystkim wysokość proponowanych kwot subwencji. Każdorazowo jest ona uzależniona od aktualnej sytuacji finansowej danego regionu. Nietrudno jednak zauważyć, że wspólnoty autonomiczne charakteryzujące się szczególnymi odrębnościami, do których niewątpliwie należy zaliczyć dobrą sytuację ekonomiczną, oferują partiom politycznym, ich federacjom i koalicjom, a także grupom wyborców kwoty najwyższe. Po wyborach przeprowadzonych do parlamentów wspólnot

autonomicznych w latach 2011—2012 najwyższą subwencję z tytułu uzyskania jednego mandatu w regionalnej legislaturze można było uzyskać w Kraju Basków: wynosiła ona 26.761,89 euro²⁰. Wysokie kwoty zaproponowały też inne wspólnoty, w których wyraźnie obserwuje się tendencje odśrodkowe: w Andaluzji 20.685,6403 euro²¹, w Katalonii 16.101,60 euro²², a w Galicji 15.530,93 euro²³. Wysoką stawkę subwencji z tytułu uzyskania jednego mandatu w regionalnej legislaturze zaproponowała także Wspólnota Autonomiczna Madrytu (19.981,18 euro²⁴) oraz coraz bardziej aktywna na centralnej scenie politycznej Wspólnota Autonomiczna Wysp Kanaryjskich (20.456,28 euro²⁵). Kwoty najniższe zaproponowano natomiast we wspólnotach Kastylii i Leónu (10.205,62 euro²⁶), Kantabrii (10.561,32 euro²⁷) oraz Murcji (10.854,31 euro²⁸).

Wspólnoty autonomiczne różnią się także pod względem sposobu przyznawania subwencji z tytułu uzyskanych głosów wyborców. W zdecydowanej większości przypadków aby uzyskać taką subwencję, partia polityczna musi uzyskać co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Nie jest to jednak

²⁰ *Orden de 30 de agosto de 2012, de la Consejera de Hacienda y Administración Pública, sobre actualización de cuantías contenidas en la Ley 5/1990, de 15 de junio, de elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 172, de 4 de septiembre de 2012.

²¹ *Orden de 15 de enero de 2008, por la que se fijan las cantidades actualizadas de las subvenciones por gastos electorales y el límite de los mismos para las elecciones al Parlamento de Andalucía a celebrar el día 9 de marzo de 2008*, Boletín Oficial de la Junat de Andalucía, núm. 13, de 18 de enero de 2008.

²² *Decreto 106/2012, de 2 de octubre, por el que se regulan las subvenciones y el control de la contabilidad electoral en las elecciones al Parlamento de Cataluña de 2012*, Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 6225, de 3 de octubre de 2012.

²³ *Orde do 28 de agosto de 2012 pola que se fixan as canyidades actualizadas das subvencións por gastos electorais para as eleccións ao Parlamento de Galicia que se celebrarán o día 21 de outubro de 2012*, Diario Oficial de Galicia, núm. 166, de 31 de agosto de 2012.

²⁴ *Orden de 30 de marzo de 2011, de la Consejería de Economía y Hacienda, por la que se fijan las cantidades actualizadas del límite de gastos electorales y de las subvenciones a los gastos electorales de las elecciones a la Asamblea de Madrid el 22 de mayo de 2011*, Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid, núm. 76, de 31 de marzo de 2011.

²⁵ *Orden de 29 de marzo de 2011, por la que se determina la cuantía de las subvenciones electorales para las elecciones al Parlamento de Canarias de 2011*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 67, de 1 de abril de 2011.

²⁶ *Orden HAC/343/2011, de 29 de marzo, por la que se fijan las cantidades de los gastos correspondientes a las Elecciones a las Cortes de Castilla y León 2011*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 66, de 5 de abril de 2011.

²⁷ *Orden HAC/08/2011, de 30 de marzo, por la que se actualizan las cantidades fijadas para gastos y subvenciones electorales*, Boletín Oficial de Cantabria Extraordinario, núm.16, de 31 de marzo de 2011.

²⁸ *Orden de 30 de marzo de 2011, de la Consejería de Presidencia y Administraciones Públicas, por la que se actualizan las cuantías de los gastos electorales y de los límites de gasto en relación con las elecciones a la Asamblea Regional de Murcia*, Diario Oficial de la Región de Murcia, núm. 75, de 1 de abril de 2011.

zawsze regułą i w niektórych przypadkach możliwe jest uzyskanie subwencji po przekroczeniu odpowiedniego progu procentowego uzyskanych głosów. Tak jest w przypadku Andaluzji, Walencji i Wysp Kanaryjskich²⁹.

Tabela 1/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Andaluzji w 2008 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	20 685,6403
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,7634*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 5% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 10%	0,1091*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 10% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 15%	0,1480*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 15% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 20%	0,1791*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 20% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 25%	0,2182*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 25% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 30%	0,2493*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 30% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 35%	0,2882*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie uzyskało powyżej 35% ważnie oddanych głosów	0,3272*

* Tego typu subwencję ugrupowanie otrzymuje na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 15 de enero de 2008, por la que se fijan las cantidades actualizadas de las subvenciones por gastos electorales y el límite de los mismos para las elecciones al Parlamento de Andalucía a celebrar el día 9 de marzo de 2008*. Boletín Oficial de la Junat de Andalucía, núm. 13, de 18 de enero de 2008.

Ciekawe i atrakcyjne finansowo rozwiązanie zaproponowano ponadto w Kraju Basków. Regionalna ordynacja wyborcza przewiduje możliwość wypłacenia partii politycznej, federacji lub koalicji bądź też grupie wyborców subwen-

²⁹ *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986; *Llei de la Generalitat Valenciana 1/1987, de 31 de març, electoral valenciana*, Diari Oficial de Generalitat de Valencia, núm. 561, de 6 de abril de 1987 oraz *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

cji przypadającej na okręg wyborczy, w którym ugrupowanie uzyskało co najmniej 1 mandat³⁰. Kwota owej subwencji w 2009 roku wynosiła 41.559,81 euro³¹.

Szczegółowe informacje dotyczące subwencji wyborczych w poszczególnych wspólnotach autonomicznych zostaną przedstawione poniżej.

Andaluzja

Problem subwencji wyborczych wypłacanych z budżetu wspólnoty autonomicznej po przeprowadzeniu wyborów do regionalnego parlamentu został uregulowany w art. 45—47 andaluzyjskiej ordynacji wyborczej z 1986 roku³². Zakłada ona możliwość uzyskania subwencji przez każdą partię, federację partii, ich koalicję lub grupę wyborców z tytułu uzyskania każdego mandatu oraz każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Ponadto przewiduje możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania, jej wysokość jest przy tym jednak uzależniona od liczby uzyskanych głosów. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Andaluzji z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2008 roku ilustruje tabela 1/IV.

Należy także zaznaczyć, że uzyskanie subwencji wyborczej w Andaluzji jest uzależnione nie tylko od spełnienia warunków określonych w tabeli 1/IV, ale także od konieczności przekroczenia progu 5% ważnie oddanych głosów w skali wspólnoty autonomicznej oraz uzyskania co najmniej 1 mandatu deputowanego.

Aragonia

Ordynacja wyborcza Aragonii została uchwalona 16 lutego 1987 roku³³. Zasady przyznawania subwencji zostały określone w art. 39 i 40 owego aktu prawnego. Podobnie jak w przypadku Andaluzji zakładają one możliwość uzyskania subwencji przez każdą partię, federację partii, ich koalicję lub grupę

³⁰ *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de Julio de 1990.

³¹ *Orden de 8 de enero de 2009, de la Consejera de Hacienda y Administración Pública, sobre actualización de cuantías contenidas en la Ley 5/1990, de 15 de junio, de elecciones al Parlamento Vasco...*, op.cit.

³² *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986.

³³ *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987.

wyborców z tytułu uzyskania każdego mandatu oraz każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewidują również możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Jej wysokość jest w tym przypadku uzależniona od liczby uzyskanych głosów. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Aragonii z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 2/IV.

Tabela 2/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Aragonii w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro w 2011).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	12 610,62
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,76
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym ugrupowanie przedstawiło kandydatów i tyłu z nich uzyskało mandaty w okręgu, ilu ma prawo do utworzenia grupy parlamentarnej na forum Kortezów Aragonii*	0,19**

* Zgodnie z postanowieniami art. 20 Regulaminu Kortezów Aragonii grupę parlamentarną może utworzyć co najmniej trzech deputowanych. Zob. *Aprobación definitiva por el Pleno de las Cortes de la Proposición de reforma del Reglamento de las Cortes de Aragón*. Boletín Oficial de las Cortes de Aragón, núm. 124, de 30 de junio de 1997.

** Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 29 de marzo de 2011, del Departamento de Economía, Hacienda y Empleo, por la que se actualizan las cuantías de los gastos y subvenciones electorales correspondientes a las elecciones a Cortes de Aragón*. Boletín Oficial de Aragón, núm. 66, de 1 de abril de 2011.

Asturia

Parlament Asturii przyjął ordynację wyborczą do regionalnej legislatury 26 grudnia 1986 roku³⁴. Zasady przyznawania subwencji określa ona w art. 37 i 38, które przewidują możliwość uzyskania subwencji przez każdą partię, federację partii, ich koalicję lub grupę wyborców z tytułu uzyskania każdego mandatu oraz każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Nie przewidują jednak możliwości uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Asturii z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 3/IV.

³⁴ *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987.

Tabela 3/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Asturii w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	14 625,07
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,73

Źródło: *Resolución de 30 de marzo de 2011, de la Consejería de Economía y Hacienda, por la que se actualizan las cantidades destinadas a subvenciones y gastos electorales*. Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 77, de 2 de abril de 2011.

Estremadura

Ordynacja wyborcza Estremadury została uchwalona 16 marca 1987 roku³⁵. W art. 52 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Określone w stosownym rozporządzeniu kwoty można uzyskać zarówno z tytułu uzyskania mandatu, jak i za każdy głos, który przyczynił się do jego zdobycia. Ponadto podobnie jak w przypadku Asturii regionalna ordynacja wyborcza nie przewiduje możliwości uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Estremadurze z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 4/IV.

Tabela 4/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Estremadurze w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	14 304,09
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,57

Źródło: *Orden de 30 de marzo de 2011 por la que se actualizan las cantidades establecidas en la Ley de elecciones a la Asamblea de Extremadura referidas a financiación electoral y límite de gastos electorales establecidos en la Ley 2/1987, de 16 de marzo, de Elecciones a la Asamblea de Extremadura*. Diario Oficial de Extremadura, núm. 64, de 1 de abril de 2011.

Galicja

Ordynacja wyborcza do parlamentu Galicji została uchwalona 13 sierpnia 1985 roku³⁶. Przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym

³⁵ *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, Diario Oficial de Extremadura Extraordinario, núm. 3, de 16 de marzo de 1987.

³⁶ *Lei de 13 de agosto de 1985, de Elecciones o Parlamento de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 156, de 16 de agosto de 1985.

ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewiduje ponadto możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Galicji z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2012 roku ilustruje tabela 5/IV.

Tabela 5/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Galicji w 2012 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	15 530,93
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,58
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,16*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orde do 28 de agosto de 2012 pola que se fixan as cantidades actualizadas das subvencións por gastos electorais para as eleccións ao Parlamento de Galicia que se celebrarán o día 21 de outubro de 2012*. Diario Oficial de Galicia, núm. 166, de 31 de agosto de 2012.

Kantabria

Ordynacja wyborcza do parlamentu Kantabrii została uchwalona 27 marca 1987 roku³⁷. W art. 39 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Określone w stosownym rozporządzeniu kwoty można uzyskać zarówno z tytułu uzyskania mandatu, jak i za każdy głos, który przyczynił się do jego zdobycia. Jednakże podobnie jak w przypadku Asturii i Estremadury regionalna ordynacja wyborcza nie przewiduje możliwości uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Kantabrii z uwzględnieniem kwoty określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 6/IV.

³⁷ *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones al Parlamento de Cantabria*, Diario Oficial de Cantabria, separata al, núm. 67, de 9 de abril de 1987.

Tabela 6/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Kantabрії w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	10 561,32
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat.	0,84

Źródło: *Orden HAC/08/2011, de 30 de marzo, por la que se actualizan las cantidades fijadas para gastos y subvenciones electorales*. Boletín Oficial de Cantabria Extraordinario, núm.16, de 31 de marzo de 2011.

Kastylija i León

Ordynacja wyborcza do Kortezów Kastylii i Leónu została uchwalona 30 marca 1987 roku³⁸. Przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewiduje również możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Kastylii i Leónie z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 7/IV.

Tabela 7/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Kastylii i Leónie w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	10 205,62
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,40
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,19*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden HAC/343/2011, de 29 de marzo, por la que se fijan las cantidades de los gastos correspondientes a las Elecciones a las Cortes de Castilla y León 2011*. Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 66, de 5 de abril de 2011.

Kastylija-La Mancha

Ordynacja wyborcza do Kortezów Kastylii-La Manchy została uchwalona 23 grudnia 1986 roku³⁹. W art. 50 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwen-

³⁸ *Ley 3/1987, de 30 de marzo, Electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 40, de 1 de abril de 1987.

³⁹ *Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 1, de 5 de enero de 1987.

cji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewiduje ponadto możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Kastylii-La Manchy z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 8/IV.

Tabela 8/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Kastylii-La Manchy w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	12 810,57
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,60
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,17*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Resolución de 15/04/2011, de la Consejería de Presidencia y Administraciones Públicas, por la que se actualizan las cuantías de las subvenciones a las formaciones políticas establecidas en la Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*. Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 80, de 27 de abril de 2011.

Kraj Basków

Baskijska ordynacja wyborcza została przyjęta przez regionalny parlament 15 czerwca 1990 roku⁴⁰. W art. 151 owego aktu prawnego ustawodawca przewiduje możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Ponadto ugrupowania przedstawiające kandydatów w wyborach do regionalnej legislatury mogą otrzymać subwencję z tytułu uzyskania każdego głosu w danym okręgu, o ile tylko choć 1 ich kandydat uzyska mandat w danym okręgu. Baskijska ordynacja wyborcza przewiduje także możliwość uzyskania subwencji przypadającej na okręg wyborczy, w którym ugrupowanie uzyskało co najmniej 1 mandat. Istnieje również możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Kraju Basków z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2012 roku ilustruje tabela 9/IV.

⁴⁰ *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de julio de 1990.

Tabela 9/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Kraju Basków w 2012 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	26 761,89
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego w danym okręgu na kandydatów na deputowanych regionalnych	0,90*
Wysokość subwencji przypadającej na okręg wyborczy, w którym ugrupowanie uzyskało co najmniej jeden mandat	44 603,13
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,23**

* Warunkiem otrzymania takiej subwencji jest uzyskanie mandatu deputowanego przez co najmniej jednego kandydata ugrupowania w danym okręgu.

** Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 30 de agosto de 2012, de la Consejera de Hacienda y Administración Pública, sobre actualización de cuantías contenidas en la Ley 5/1990, de 15 de junio, de elecciones al Parlamento Vasco*. Boletín Oficial del País Vasco, núm. 172, de 4 de septiembre de 2012.

La Rioja

Ordynacja wyborcza do Generalnej Deputacji wspólnoty La Rioja została uchwalona 21 marca 1991 roku⁴¹. W art. 47 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Subwencję można także uzyskać z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Regionalna ordynacja wyborcza przewiduje również możliwość uzyskania subwencji na pokrycie koszt-

Tabela 10/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać we wspólnocie La Rioja w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	11 112,87
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na ugrupowanie, którego co najmniej jeden kandydat uzyskał mandat	0,88
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,22*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de la Consejería de Hacienda de 30 de marzo de 2011, por la que se actualizan las cuantías de las subvenciones a percibir por organizaciones políticas que concurran a las elecciones al Parlamento de La Rioja, que tendrán lugar el 22 de mayo de 2011, y el límite por gastos electorales*. Boletín Oficial de La Rioja, núm. 43, de 1 de abril de 2011.

⁴¹ *Ley 3/1991, de 21 de marzo, de Elecciones a la Deputación General de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 36, de 23 de marzo de 1991.

tów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych we wspólnocie La Rioja z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 10/IV.

Madryt

Ordynacja wyborcza do Zgromadzenia Madrytu (*Asamblea de Madrid*) została uchwalona 16 grudnia 1986 roku⁴². W art. 50 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, a także tym, których kandydaci zdobyli w danym okręgu wyborczym co najmniej 3% ważnie oddanych głosów. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Autonomicznej Wspólnocie Madrytu z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 11/IV.

Tabela 11/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Autonomicznej Wspólnocie Madrytu w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	19 981,18
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał co najmniej 3% ważnie oddanych głosów	1,01

Źródło: *Orden de 30 de marzo de 2011, de la Consejería de Economía y Hacienda, por la que se fijan las cantidades actualizadas del límite de gastos electorales y de las subvenciones a los gastos electorales de las elecciones a la Asamblea de Madrid el 22 de mayo de 2011*. Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid, núm. 76, de 31 de marzo de 2011.

Murcja

Ordynacja wyborcza do Zgromadzenia Regionalnego Murcji (*Asamblea Regional de Murcia*) została uchwalona 24 lutego 1987 roku⁴³. W art. 35 ust. 1 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze. Subwencję można także otrzymać z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Regionalna ordynacja wyborcza przewiduje również możliwość przyznania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

⁴² *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987.

⁴³ *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987.

Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych we wspólnocie Murcji z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 12/IV.

Tabela 12/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Murcji w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	10 854,31
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,57
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,24*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 30 de marzo de 2011, de la Consejería de Presidencia y Administraciones Públicas, por la que se actualizan las cuantías de los gastos electorales y de los límites de gasto en relación con las elecciones a la Asamblea Regional de Murcia*. Diario Oficial de la Región de Murcia, núm. 75, de 1 de abril de 2011.

Nawarra

Ordynacja wyborcza do Parlamentu Nawarry została uchwalona 17 listopada 1986 roku⁴⁴. W art. 44 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewiduje również możliwość uzyskania subwencji na

Tabela 13/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Nawarze w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	11 472
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,92
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,23*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden Foral 43/2011, de 29 de marzo, del Consejero de Economía y Hacienda, por la que se fija el límite de los gastos electorales que pueden realizar los partidos políticos, federaciones, coaliciones y agrupaciones de electores que concurran a las elecciones al Parlamento de Navarra de 2011 y los importes de las subvenciones por actividades electorales*. Boletín Oficial de Navarra, núm. 64, de 1 de abril de 2011.

⁴⁴ *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, Reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986.

pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych w Nawarze z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 13/IV.

Wspólnota Walencji

Ordynacja wyborcza do Kortezów Wspólnoty Walencji została uchwalona 31 marca 1987 roku⁴⁵. W art. 41 ust. 1 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia, oraz tym, których kandydaci uzyskają w poszczególnych okręgach wyborczych co najmniej 3% ważnie oddanych głosów. Regionalna ordynacja wyborcza nie przewiduje jednak możliwości uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych we Wspólnocie Walencji z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 14/IV.

Tabela 14/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać we Wspólnocie Walencji w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	12 786,29
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał mandat	0,64
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydata, który uzyskał co najmniej 3% ważnie oddanych głosów	0,64

Źródło: *Orden 7/2011, de 29 de marzo, de la Conselleria de Economía, Hacienda y Empleo, por la que se fijan las cantidades actualizadas para el cálculo de subvenciones y anticipos para gastos electorales, así como el límite de los que puedan realizar los partidos, coaliciones o agrupaciones que concurran a las elecciones a Les Corts*. Diari Oficial de la Comunitat Valenciana, núm. 6493, de 1 de abril de 2011.

Wyspy Baleary

Ordynacja wyborcza do Parlamentu Wysp Balearów została uchwalona 26 listopada 1986 roku⁴⁶. W art. 29 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat

⁴⁵ *Llei de la Generalitat Valenciana 1/1987, de 31 de març, electoral valenciana*, Diari Oficial de Generalitat de Valencia, núm. 561, de 6 de abril de 1987.

⁴⁶ *Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, *Bulletín Oficial de les Illes Balears*, núm. 40, de 20 de desembre de 1986.

w regionalnej legislaturze, oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Przewiduje również możliwość uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych na Wyspach Balearach z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 15/IV.

Tabela 15/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać na Wyspach Balearach w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	13 978,29
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydatów danej ugrupowania, jeżeli co najmniej jeden z nich uzyskał mandat w regionalnym parlamencie	0,46103
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat	0,18199*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 30 de marzo de 2011, del Consejero de Economía y Hacienda, por la que se fijan las cuantías actualizadas de las subvenciones por los gastos originados por actividades electorales para las elecciones autonómicas de 22 de mayo de 2011*. Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 48, de 2 de abril de 2011.

Wyspy Kanaryjskie

Ordynacja wyborcza do Parlamentu Wysp Kanaryjskich została uchwalona 20 marca 2003 roku⁴⁷. W art. 31 przewiduje ona możliwość wypłacenia subwencji wyborczej tym ugrupowaniom, które zdobędą co najmniej 1 mandat w regionalnej legislaturze, oraz z tytułu uzyskania każdego głosu, który przyczynił się do jego zdobycia. Subwencję określonej wysokości mogą uzyskać także ugrupowania, które przekroczą określone w ordynacji progi procentowe uzyskanych głosów. Ustawa nie przewiduje jednak możliwości uzyskania subwencji na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania. Szczegółowe zasady przyznawania subwencji wyborczych na Wyspach Kanaryjskich z uwzględnieniem kwot określonych przed wyborami do regionalnej legislatury w 2011 roku ilustruje tabela 16/IV.

⁴⁷ *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

Tabela 16/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać na Wyspach Kanaryjskich w 2011 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	20 456,28
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydatów danego ugrupowania, jeżeli co najmniej jeden z nich uzyskał mandat w regionalnym parlamencie	0,76
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę, jeżeli ugrupowanie uzyskało powyżej 5% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 10% w skali wspólnoty autonomicznej lub co najmniej 20% głosów w skali danej wyspy	0,09*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę, jeżeli ugrupowanie uzyskało powyżej 10% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 15% w skali wspólnoty autonomicznej	0,13*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę, jeżeli ugrupowanie uzyskało powyżej 15% ważnie oddanych głosów, lecz nie więcej niż 20% w skali wspólnoty autonomicznej	0,16*
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę, jeżeli ugrupowanie uzyskało powyżej 20% ważnie oddanych głosów w skali wspólnoty autonomicznej	0,19*

* Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Orden de 29 de marzo de 2011, por la que se determina la cuantía de las subvenciones electorales para las elecciones al Parlamento de Canarias de 2011*. Boletín Oficial de Canarias, núm. 67, de 1 de abril de 2011.

Przypadek Katalonii

Katalonia jest jedyną hiszpańską wspólnotą autonomiczną, która nie posiada własnej ordynacji wyborczej, podstawę prawną dla przeprowadzenia wyborów do regionalnej legislatury stanowi zatem Statut Autonomii Katalonii uchwalony w 2006 roku⁴⁸. W postanowieniu przejściowym drugim utrzymuje on w mocy przepisy zawarte w postanowieniu przejściowym czwartym Statutu Autonomii Katalonii z 1979 roku⁴⁹. Zgodnie z zawartymi w nim przepisami w zakresie subwencji wyborczych wypłacanych partiom, ich federacjom i koalicjom, a także grupom wyborców stosuje się przepisy odnoszące się do wyborów do Kortezów Generalnych⁵⁰.

⁴⁸ *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006.

⁴⁹ *Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 21 de diciembre de 1979.

⁵⁰ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General...*, op.cit.; *Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 92, de 17 de abril de 1999; *Real Decreto 1382/2002, de 20*

Tabela 17/IV. Kwoty subwencji, które partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców mogły uzyskać w Katalonii w 2012 roku po przeprowadzeniu wyborów do regionalnej legislatury (kwoty podane w euro).

Wysokość subwencji za uzyskanie 1 mandatu w regionalnym parlamencie	16 101,60
Wysokość subwencji z tytułu każdego głosu oddanego na kandydatów danego ugrupowania, jeżeli co najmniej jeden z nich uzyskał mandat w regionalnym parlamencie	0,61
Wysokość subwencji przypadającej na każdego wyborcę w okręgu wyborczym, w którym co najmniej jeden kandydat partii uzyskał mandat i ugrupowanie to ma po wyborach prawo do utworzenia grupy parlamentarnej*	0,17**

* Zgodnie z postanowieniami art. 19 Regulaminu Parlamentu Katalonii grupę parlamentarną może utworzyć pięciu deputowanych wywodzących się z tej samej partii, federacji lub koalicji wyborczej, którzy zostali wybrani w różnych okręgach wyborczych. Zob. *Reglamento del Parlamento de Cataluña, aprobado por el Pleno del Parlamento, en sesión celebrada el día 22 de diciembre de 2005*, Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya, núm. 271, de 29 de diciembre de 2005.

** Ugrupowanie otrzymuje tego rodzaju subwencję na pokrycie kosztów związanych z dostarczeniem wyborcom ulotek i materiałów wyborczych, a także kopert i kart do głosowania.

Źródło: *Decreto 106/2012, de 2 de octubre, por el que se regulan las subvenciones y el control de la contabilidad electoral en las elecciones al Parlamento de Cataluña de 2012*. Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 6225, de 3 de octubre de 2012.

Subwencje na pokrycie rocznych kosztów funkcjonowania partii politycznych

Zgodnie z postanowieniami art. 3 ustawy o finansowaniu partii politycznych z 2007 roku ugrupowania, które posiadają swoją reprezentację w Kongresie Deputowanych, otrzymują ze skarbu państwa roczne subwencje na pokrycie kosztów związanych z ich funkcjonowaniem⁵¹. Wysokość owych subwencji jest uzależniona od liczby uzyskanych mandatów, a także od liczby głosów oddanych na daną partię w ostatnich wyborach. Wyasygnowana w budżecie państwa kwota przeznaczona na subwencje tego rodzaju jest dzielona na trzy części. Jedna z nich jest dzielona przez liczbę mandatów w izbie i przyznawana partiom proporcjonalnie do uzyskanej ich liczby, pozostałe dwie części dzieli się natomiast pomiędzy partie proporcjonalnie do liczby uzyskanych w ostatnich wyborach głosów⁵². Warto podkreślić, że ustawodawca postanowił o prze-

de diciembre, por el que se modifica el Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales, Boletín Oficial del Estado, núm. 305, de 21 de diciembre de 2002.

⁵¹ *Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos...*, op.cit.

⁵² W 2011 roku hiszpański rząd przeznaczył na roczne subwencje budżetowe dla partii politycznych posiadających swoją reprezentację w Kongresie Deputowanych 82.354.480 euro. Zob. *Ley 39/2010, de 22 de diciembre, de Presupuestos Generales del Estado para el año 2011*,

znaczeniu 2/3 środków na dystrybucję pomiędzy ugrupowania parlamentarne zgodną z liczbą uzyskanych głosów, a nie mandatów. Oznacza to przede wszystkim możliwość przekazania większych kwot partiom regionalnym i etnoregionalnym na forum centralnej legislatury, które przy podziale mandatów uzyskują ich znacznie mniej niż ugrupowania o charakterze ogólnopaństwowym.

Ustawodawca zauważył także, że działalność członków partii politycznych w Hiszpanii jest obciążona dość poważnym ryzykiem w związku z występującymi w przeszłości, a także i obecnie, zagrożeniami terrorystycznymi. W związku z powyższym w art. 3 ust. 1 ustawy o finansowaniu partii politycznych przewidziano możliwość wyasygnowania w budżecie państwa dodatkowych środków na subwencje przyznawane partiom posiadającym reprezentację w Kongresie Deputowanych na zapewnienie środków bezpieczeństwa jej członkom. Rozwiązanie to ma umożliwić bezpieczne prowadzenie aktywności politycznej i instytucjonalnej partii⁵³.

Ustawa przewiduje także, że roczne subwencje na pokrycie kosztów związanych z funkcjonowaniem partii politycznych mogą być im wypłacane z budżetów wspólnot autonomicznych. Warunkiem uzyskania takiej subwencji jest posiadanie reprezentacji w regionalnej legislaturze. Zgodnie z postanowieniami ustawy subwencje takie powinny być przyznawane proporcjonalnie do liczby uzyskanych przez partię mandatów i głosów wyborców, jednakże szczegółowe zasady ich przyznawania są określane przez parlamenty wspólnot autonomicznych.

Należy także podkreślić, że zgodnie z postanowieniami art. 3 ust. 5 ustawy o finansowaniu partii politycznych w przypadku wszczęcia postępowania o delegację ugrupowania właściwy organ władzy sądowniczej na wniosek ministra spraw wewnętrznych może wnioskować o zawieszenie przekazania partii politycznej rocznej subwencji z budżetu państwa.

Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 23 de diciembre de 2010. Poszczególne ugrupowania otrzymały następujące kwoty subwencji na 2011 rok: PP — 34.470.400,58 euro, PSOE — 32.629.432,74 euro, PSC—PSOE — 5.716.965,04, CDC — 1.887.559,95 euro, UDC — 629.186,65 euro, PNV — 1.151.023,89 euro, ERC — 954.544,63 euro, BNG — 629.282,35 euro, CC — 545.011,38 euro, UPN—PP — 452.614,26 euro, IU — 1.826.649,92 euro, UPyD — 758.748,59 euro, IPC—Verds — 485.935,92 euro, Naffaróa Bai — 217.124,10 euro.

Źródło: http://www.lamoncloa.gob.es/ConsejodeMinistros/Referencias/_2011/refc20110204.htm#Partidos (odczyt z 10.04.2011).

⁵³ Wysokość subwencji z budżetu państwa na zapewnienie bezpieczeństwa działalności partii politycznych jest określana na okres jednego trymestru. Na pierwszy trymestr 2011 roku przeznaczono na ten cel 1.057.109,80 euro. Zob. *Resolución de 1 de abril de 2011, de la Dirección General de Política Interior, por la que se publican las subvenciones estatales anuales, para sufragar los gastos de seguridad, abonadas a las diferentes formaciones políticas con representación en el Congreso de los Diputados, durante el primer trimestre del ejercicio 2011*, Boletín Oficial del Estado, núm. 89, de 14 de abril de 2011.

Subwencje nadzwyczajne

Trzecim rodzajem subwencji, jakie mogą otrzymać partie polityczne z budżetu państwa, są subwencje nadzwyczajne. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku zamiaru przeprowadzenia kampanii na rzecz stanowiska poszczególnych ugrupowań w określonej sprawie, dla rozstrzygnięcia której zarządza się referendum⁵⁴. Warto podkreślić, że w historii hiszpańskiej demokracji po 1978 roku partie polityczne otrzymały subwencję nadzwyczajną tylko raz. Miało to miejsce w roku 2005, a subwencja miała pozwolić na przedstawienie stanowiska partii politycznych posiadających swoją reprezentację w Kongresie Deputowanych wobec traktatu ustanawiającego Konstytucję Europejską⁵⁵. Przyjęto wówczas, że ugrupowania otrzymają jednorazowo kwotę 8.571,428 euro przypadającą na każdy mandat posiadany w Kongresie Deputowanych. Ponadto partie otrzymały 0,2442 euro za każdy głos oddany na deputowanego, który uzyskał mandat w izbie niższej. Warunkiem uzyskania takiej dotacji było jednak przekroczenie progu 3% głosów ważnie oddanych w okręgu, w którym kandydat uzyskał mandat.

4.2. Środki pochodzące z zasobów prywatnych

Składki członkowskie

Do środków pochodzących z zasobów prywatnych art. 4 ustawy o finansowaniu partii politycznych zalicza przede wszystkim składki członkowskie⁵⁶. Na mocy przyjętych regulacji prawnych partie mogą je pobierać od swoich członków i sympatyków zgodnie z przepisami zawartymi w ich statutach. Składki członkowskie mogą być przy tym wpłacane jedynie na rachunek otwarty przez partię w instytucji kredytowej tylko dla realizacji tego celu. Ponadto składki te mogą być wpłacane jedynie z kont bankowych, których właścicielami są osoby pragnące taką składkę uiścić lub przez wpłatę imienną na konto wskazane przez partię polityczną.

⁵⁴ *Ley Orgánica 2/1980, de 18 de enero, sobre regulación de las distintas modalidades de referéndum*, Boletín Oficial del Estado, núm. 20, de 23 de enero de 1980.

⁵⁵ *Real Decreto 6/2005, de 14 de enero, por el que se regula la concesión de ayudas extraordinarias a los grupos políticos con representación parlamentaria en el Congreso de los Diputados, para sufragar los gastos ocasionados por la explicación y divulgación pública del Tratado por el que se establece una Constitución para Europa*, Boletín Oficial del Estado, núm. 15, de 18 de enero de 2005.

⁵⁶ *Ley Orgánica 8/2007, de 4 de julio, sobre financiación de los partidos políticos...*, op.cit.

Darowizny

Partie mogą także przyjmować darowizny gotówkowe i rzeczowe⁵⁷ od osób fizycznych i prawnych. W tym zakresie ustawa wprowadza jednak pewne ograniczenia. W pierwszej kolejności partie polityczne nie mogą przyjmować darowizn pochodzących od osób pragnących zachować anonimowość. Po drugie jedna osoba fizyczna lub prawna nie może przekazać w ciągu roku darowizny przekraczającej kwotę 100.000 euro. Wyjątek od tej reguły stanowią darowizny w postaci nieruchomości. Po trzecie partie polityczne nie mogą przyjmować darowizn od organów, jednostek lub przedsiębiorstw publicznych. Nie mogą także przyjmować ich od przedsiębiorstw prywatnych, które na mocy wiążącego je kontraktu świadczą usługi lub realizują prace na rzecz organów administracji publicznej lub przedsiębiorstw, w których większość udziałów kapitałowych posiada sektor publiczny.

Partie polityczne mogą również przyjmować darowizny od osób z zagranicy (*personas extranjeras*). W tym przypadku stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące podmiotów mających prawo do przekazywania darowizn w Hiszpanii. Ustawa zastrzega jednak w art. 7 ust. 2, że niedozwolona jest jakakolwiek forma finansowania hiszpańskich partii politycznych przez rządy obcych państw, a także przez obce organy, jednostki lub przedsiębiorstwa publiczne, jak również przez przedsiębiorstwa w jakikolwiek sposób z nimi powiązane. Przepisy te budzą sporo kontrowersji i prowadzą do licznych dyskusji na temat możliwości wpływania obcokrajowców na hiszpańską politykę. Trudno jednak we współczesnym świecie taką możliwość wykluczyć. Hiszpania nie jest państwem etnicznie jednolitym i stoi wobec wyzwań związanych z koniecznością integracji kolejnych grup imigrantów. Jeżeli zatem osoby z zagranicy z nimi związane chcą wspierać hiszpańskie partie polityczne, które ich zdaniem najlepiej reprezentują interesy danej grupy, to trudno odmówić im prawa do udzielenia takiego wsparcia finansowego na jasno określonych zasadach prawnych.

Wyjątek od przedstawionej powyżej zasady stanowią przepisy dyspozycji dodatkowej 11. Zgodnie z jej postanowieniami taki rodzaj finansowania jest dozwolony w wypadku wypełniania swoich funkcji przez partie polityczne legalnie utworzone w państwie innym niż Hiszpania. Finansowanie takich podmiotów przez rządy obcych państw i innych organów wymienionych powyżej jest dozwolone, jeżeli ugrupowania te legalnie wykonują swoje funkcje. Przepis ten odnosi się do działania na terytorium państwa hiszpańskiego ugrupowań politycznych, które z różnych względów nie mają możliwości prowadzenia działalności w swoim państwie i Hiszpania jest dla nich miejscem uchodźstwa.

⁵⁷ Wyceny darowizn rzeczowych dokonuje się zgodnie z przepisami zawartymi w ustawie ustroju podatkowym jednostek non profit i o ulgach podatkowych mecenatu. Zob. *Ley 49/2002, de 23 de diciembre, de régimen fiscal de las entidades sin fines lucrativos y de los incentivos fiscales al mecenazgo*, Boletín Oficial del Estado, núm. 307, de 24 de diciembre de 2002.

Przejrzystość i legalność działania takich struktur może być elementem pozwalającym na wspieranie procesów demokratyzacji w państwach, w których tymczasowo dominują reżimy niedemokratyczne.

Elementem budzącym spore kontrowersje w kwestii przejrzystości finansowania partii politycznych w Hiszpanii są przepisy zawarte w dyspozycji dodatkowej 7. Zgodnie z ich postanowieniami podmioty, które mogą przekazywać darowizny partiom politycznym, mogą także wspierać w ten sam sposób ich fundacje i stowarzyszenia. W tym przypadku limit rocznej dotacji wynosi 150.000 euro. Warto także zauważyć, że założone przez partie fundacje i stowarzyszenia mogą być wspierane przez prywatne przedsiębiorstwa, które na mocy wiążącego je kontraktu świadczą usługi lub realizują prace na rzecz organów administracji publicznej lub przedsiębiorstw, w których większość udziałów kapitałowych posiada sektor publiczny. Przyjęcie takich rozwiązań powoduje, że dość przejrzysty skonstruowany system finansowania hiszpańskich partii politycznych staje się zdecydowanie mniej transparentny.

Wszelkie darowizny gotówkowe niebędące składkami pochodzącymi od członków i sympatyków partii muszą zostać zdeponowane na osobnym rachunku w instytucji kredytowej, otwartym wyłącznie dla tego celu. Instytucja, w której partia polityczna otworzy taki rachunek, jest zobowiązana do każdorazowego wystawienia potwierdzenia dokonania transakcji, zawierającego jej datę, a także kwotę darowizny i dane identyfikacyjne podmiotu będącego darczyńcą.

Należy ponadto zaznaczyć, że wszelkie darowizny, które otrzymują partie polityczne, muszą zostać przeznaczone na realizację ich zadań własnych.

Dochody uzyskiwane dzięki działalności promocyjnej ugrupowania oraz dzięki świadczeniu usług

Zgodnie z postanowieniami art. 6 ustawy o finansowaniu partii politycznych podmioty te nie mogą prowadzić żadnej działalności komercyjnej. Jednakże na mocy art. 2 ust. 2 niniejszego aktu prawnego mają one prawo do zarządzania swoimi aktywami, a także do podejmowania działań promocyjnych i świadczenia usług związanych ze statutowo określonymi celami swojej działalności. W przypadku uzyskania dochodów z działalności tego rodzaju są one prawnie zobligowane do identyfikowania transakcji przekraczających kwotę 300 euro. Gwarantuje to przejrzystość operacji finansowych. Jednocześnie domniemuje się, że transakcje na kwoty niższe nie mają większego znaczenia dla finansów danego ugrupowania.

Spadki i zapisy

Do środków pochodzących z zasobów prywatnych ustawodawca zaliczył także spadki i zapisy (art. 2 ust. 2 pkt e). Ustawa milczy jednak na temat możliwego limitu ich wysokości. Nie wspomina także o innych warunkach przekazywania tego typu dóbr na potrzeby partii politycznych (np. nie wspomina o zakazie przekazywania spadków i zapisów przez osoby anonimowe). Można zatem stwierdzić, że jest to kolejny element budzący wątpliwości co do przejrzystości systemu finansowania partii politycznych w Hiszpanii, przepis ów może być bowiem z powodzeniem wykorzystany do przekazania partii wsparcia finansowego znacznej wartości bez konieczności podporządkowania się przepisom prawnym dotyczącym osób fizycznych i prawnych⁵⁸.

4.3. Podatki płacone przez partie polityczne

Ustawa o finansowaniu partii politycznych określa w tytule III zasady dotyczące płacenia przez partie podatków. Analiza określonych w nim przepisów pozwala na stwierdzenie, że w ramach hiszpańskiego systemu fiskalnego ugrupowania te korzystają ze szczególnych przywilejów. Ów status uprzywilejowania został nawet uzasadniony przez Trybunał Konstytucyjny, który w wyroku 85/1986 uznał konieczność ochrony partii politycznych jako podmiotów pozwalających na realizację zasady pluralizmu w hiszpańskim systemie politycznym⁵⁹.

W art. 10 ustawy o finansowaniu partii politycznych ustawodawca określił, jakie dochody są zwolnione z opodatkowania. Należą do nich opłaty i składki członkowskie, subwencje otrzymywane na podstawie przepisów ustawowych, darowizny od osób fizycznych i prawnych, jak również dochody uzyskane z tytułu prowadzenia działalności statutowej. Zwolnione od podatku są także dochody uzyskiwane z tytułu majątku lub praw stanowiących dziedzictwo partii politycznej. W przypadku dochodów nieobjętych powyższą enumeracją partie polityczne obowiązuje stawka podatku określona przez ustawodawcę na poziomie 25%. Zgodnie z postanowieniami art. 11 ust. 3 ustawy o finansowaniu partii politycznych jedynie te dochody muszą zostać uwzględnione przez ugrupowanie w składanej deklaracji podatku dochodowego.

⁵⁸ Szerzej na ten temat zob. w: SÁNCHEZ POBRE, 2009: 701.

⁵⁹ *Sala Primera, Recurso número 639/1985. Sentencia número 85/1986, de 25 de junio*, Boletín Oficial del Estado, Suplemento al, núm. 174, de 22 de julio de 1986. Szerzej na ten temat: zob. SÁNCHEZ POBRE, 2009: 702.

Ponadto dyspozycja dodatkowa 3 ustawy o finansowaniu partii politycznych zmieniła postanowienia ustawy o podatku VAT z 1992 roku, określając, że usługi świadczone przez ugrupowania oraz oferowane przez nie towary są z tego podatku zwolnione⁶⁰.

Przepisy art. 12 ustawy mają natomiast na celu aktywizację obywateli w partycypacji w działalności partii politycznych i zachętę do finansowego wspierania owych podmiotów. Ustawodawca postanowił w ustępie 1 niniejszego artykułu, że wszelkie składki i opłaty wnoszone na rzecz partii politycznych obywatel może sobie odliczyć od rocznego zeznania podatkowego od osób fizycznych do kwoty równej 600 euro. Warunkiem uwzględnienia takiego odliczenia jest posiadanie dokumentów potwierdzających udzielenie określonego wsparcia finansowego na rzecz danej partii politycznej. Natomiast na mocy art. 12 ust. 2 obywatel może skorzystać z ulgi podatkowej w przypadku przekazania darowizny na rzecz partii politycznej. Znajdują tu zastosowanie przepisy zawarte w ustawie o ustroju podatkowym jednostek non profit i o ulgach podatkowych mecenatu⁶¹.

Z uwagi na powyższe rozważania można przyjąć, że tak daleko idące przywileje fiskalne, z jakich korzystają hiszpańskie partie polityczne, mogą być traktowane jako pewna forma ich pośredniego finansowania.

⁶⁰ *Ley 37/1992, de 28 de diciembre, del Impuesto sobre el Valor Añadido*, Boletín Oficial del Estado, núm. 312, de 29 de diciembre de 1992.

⁶¹ *Ley 49/2002, de 23 de diciembre, de régimen fiscal de las entidades sin fines lucrativos y de los incentivos fiscales al mecenazgo...*, op.cit.

Rozdział 5

Hiszpańskie partie regionalne w świetle zasad rywalizacji wyborczej i jej rezultatów na szczeblu państwowym i europejskim

5.1. Hiszpański system wyborczy a wybory do Korteżów Generalnych

W 1978 roku hiszpański ustawodawca postanowił mocą art. 81 ust. 1 konstytucji, że wszelkie kwestie dotyczące ogólnych zasad funkcjonowania systemu wyborczego w państwie będą regulowane w drodze ustawy organicznej. Hiszpański system wyborczy opiera się zatem zasadniczo na dwóch filarach: na regulacjach prawnych określonych w konstytucji z 1978 roku, a także na przepisach zawartych w ustawie organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku¹. Przepisy owych aktów prawnych regulują w sposób szczegółowy zasady wyboru składu obydwu izb Korteżów Generalnych, hiszpańskich przedstawicieli do Parlamentu Europejskiego, a także członków organów samorządu terytorialnego. Ustawa z 1985 roku nie określa jedynie zasad wyłaniania składów parlamentów wspólnot autonomicznych, prawo do stanowienia ustaw w tym zakresie przysługuje bowiem każdej regionalnej legislaturze z osobna.

Konstruując ramy systemu wyborczego do Korteżów Generalnych, hiszpański ustawodawca stanął przed wyjątkowo trudnym zadaniem. Po pierwsze trudność polegała na wyborze właściwego rozwiązania dla powoływania składu izby niższej parlamentu będącej zawsze izbą reprezentacji wszystkich obywateli danego państwa. Na uwadze mieć trzeba, że musiał być to system gwarantujący wybór instytucji reprezentatywnej dla całego pluralistycznego społeczeństwa

¹ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

hiszpańskiego. W szczególności sposób zadbać przy tym należało o zapewnienie możliwości posiadania swej politycznej reprezentacji odmiennym kulturowo i gospodarczo peryferiom. Za Jordim SOLÉ TURĄ i Miguelem Ángelem APARICIO PÉREZEM (2003: 13) stwierdzić należy, że instytucja reprezentatywna musi charakteryzować się co najmniej dwiema cechami. Po pierwsze musi odzwierciedlać w różnej proporcji elementy składające się na pluralistyczny układ różnych opcji istniejących w społeczeństwie, które powołują daną instytucję. Po drugie natomiast instytucję tę można uznać za reprezentatywną wówczas, gdy jej członkowie są wybierani — niezależnie od obranej metody wyboru — przez większość członków tej społeczności, dla której ową instytucję wyłoniono. Zasady te należało zatem mieć na względzie, konstruując system wyboru izby niższej hiszpańskich Kortezów Generalnych.

Drugim problemem związanym z konstrukcją hiszpańskiego systemu wyborczego, po części także związanym z zasadą reprezentatywności, było określenie charakteru izby drugiej. Przyjmując koncepcję bikameralnego systemu parlamentarnego, w którym władza ustawodawcza należy do Kongresu Deputowanych i do Senatu, należało bezwzględnie postawić pytanie o to, kogo w takim systemie powinna reprezentować izba druga. Jak przypominają Jordi SOLÉ TURA i Miguel Ángel APARICIO PÉREZ (2003: 17):

Historia hiszpańskiego konstytucjonalizmu wskazuje, że istnienie dwóch izb tylko wtedy ma sens, kiedy reprezentują one zróżnicowane interesy lub zakresy polityczne, to znaczy jeżeli obok powszechnej reprezentacji politycznej (wykonywanej przez Kongres Deputowanych) funkcjonuje reprezentacja specjalna (wykonywana przy tych samych założeniach przez Senat).

Najważniejsze pytanie w tym kontekście miało zatem dotyczyć tego, jakie podmioty (lub jaki podmiot) ma reprezentować izba druga centralnego parlamentu.

Rozwiązanie tych dwóch podstawowych problemów musiało znaleźć odzwierciedlenie w przepisach Konstytucji z 1978 roku, a następnie zostać rozwinięte w postanowieniach ustawy organicznej z 1985 roku. Przyjęte wówczas — kompromisowe — założenia są jednak do dnia dzisiejszego żywo dyskutowane i stanowią obiekt licznych analiz politologicznych i prawnych. Nie ulega jednak wątpliwości, że w pewnej mierze założone cele zostały osiągnięte.

5.1.1. Wybory do Kongresu Deputowanych

Podstawowe regulacje dotyczące trybu powoływania Kongresu Deputowanych zostały określone w rozdziale I tytułu III Konstytucji Hiszpanii z 1978

roku. Pierwszy przepis odnoszący się do charakteru reprezentacji, jaką jest niewątpliwie hiszpański parlament centralny, został określony w art. 66 ust. 1 ustawy zasadniczej. Zgodnie z jego postanowieniami „Korteży Generalne reprezentują lud hiszpański i składają się z Kongresu Deputowanych oraz Senatu”². Takie sformułowanie zasady reprezentacji nie budzi zastrzeżeń, jeżeli chodzi o charakter izby niższej parlamentu: jak wspomniano już powyżej, powinna ona zawsze reprezentować wszystkich obywateli danego państwa. Większe kontrowersje przepis ten rodzi w odniesieniu do charakteru reprezentacji izby wyższej, lecz temu zagadnieniu poświęcone będą rozważania w dalszej części pracy.

Na mocy art. 67 konstytucji ustawodawca określił także zasadę *incompatibilidad* w odniesieniu do członków Korteżów Generalnych. Zgodnie z postanowieniami zawartych w nim przepisów nie można być jednocześnie członkiem obydwu izb ani też łączyć mandatu członka parlamentu wspólnoty autonomicznej z mandatem deputowanego w izbie niższej Kongresu Deputowanych. Przyjęcie takiej zasady wskazuje wyraźnie na respektowanie przez hiszpańskiego ustawodawcę zasady wertykalnego podziału władz w aspekcie personalnym.

Zaznaczyć ponadto należy, że zgodnie z postanowieniami art. 67 ust. 2 hiszpańskiej konstytucji członkowie Korteżów Generalnych wykonują mandat wolny. Oznacza to, że w wykonywaniu swoich obowiązków nie są związani żadnymi instrukcjami podmiotów ich wybierających. Przyjęcie konstytucyjnej zasady zakazu mandatu imperatywnego jest logiczną konsekwencją adaptacji na gruncie hiszpańskim zasady ogólnej reprezentatywności (SOLÉ TURA, APARICIO PEREZ, 2003: 26).

Przepisy konstytucji określają także liczbę mandatów, z których może składać się Kongres Deputowanych, nie jest to jednak liczba sztywno określona, gdyż zgodnie z postanowieniami art. 68 ust. 1 ustawy zasadniczej izba ta może się składać z 300 do 400 deputowanych. Aktualną liczbę mandatów w izbie — wynoszącą 350 — określają postanowienia art. 162 ust. 1 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 19 czerwca 1985 roku³.

Zarządzanie wyborów

Przepisy konstytucji regulują także przypadki konieczności przeprowadzenia wyborów parlamentarnych. Pierwszy z nich został określony przepisami art. 68 ust. 4 ustawy zasadniczej. Na ich mocy wybory do izby niższej hiszpańskiego parlamentu są przeprowadzane co cztery lata, a jej skład jest wyłaniany w głosowaniu powszechnym, wolnym, równym, bezpośrednim i tajnym.

² *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992*. Tłum. i wstęp T. MOŁDAWA. Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 51.

³ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

Konieczność przeprowadzenia wyborów wiąże się w takim przypadku z faktem wygaśnięcia mandatów deputowanych, co następuje z mocy prawa po upływie czterech lat od dnia ich wyboru. Przepisy art. 68 ust. 6 konstytucji nakazują przy tym, aby kolejne wybory odbyły się pomiędzy trzydziestym a sześćdziesiątym dniem po upływie mandatu. Natomiast w przepisach art. 42 ust. 2 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku ustawodawca zaznaczył, że prawo wyznaczenia terminu wyborów do Kongresu Deputowanych przysługuje hiszpańskiemu premierowi. Jest to kompetencja, którą szef rządu realizuje na własną odpowiedzialność, po uprzednim przeprowadzeniu dyskusji na forum Rady Ministrów. Jest on zobowiązany do wyznaczenia daty wyborów dwadzieścia pięć dni przed upływem kadencji izby. Zgodnie z postanowieniami art. 62 pkt b konstytucji oraz art. 167 ust. 1 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego taka decyzja polityczna przybiera formę królewskiego dekretu, który musi zostać opublikowany następnego dnia w Biuletynie Urzędowym Państwa (*Boletín Oficial del Estado*) i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Wyznaczone przez premiera wybory, które formalnie zostają zarządzane przez monarchę, winny być przeprowadzone w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

Zakończenie mandatu Kongresu Deputowanych może także nastąpić przed upływem przewidzianych w art. 68 ust. 4 czterech lat i mieć inne przyczyny niż wygaśnięcie mandatów deputowanych. Ustawodawca określił w 1978 roku dodatkowo na trzy takie przypadki. Pierwszy z nich, określony przez Isidre MOLASA jako przyczyna autonomiczna, ma miejsce wówczas, gdy żaden z kandydatów na premiera nie uzyska zaufania Kongresu Deputowanych w terminie dwóch miesięcy zgodnie z postanowieniami art. 99 ust. 5 konstytucji⁴. Drugi przypadek, określony przez tego samego autora jako przyczyna antycypowana, ma zastosowanie wówczas, gdy zostaje podjęta całkowita reforma konstytucji, zgodnie z art. 168 ust. 1 ustawy zasadniczej⁵. Trzecia ewentualność, określona przez Isidre MOLASA jako przypadek dyskrejonalny, to możliwość podjęcia przez premiera decyzji o rozwiązaniu Kongresu Deputowanych, Senatu lub Korteżów Generalnych na mocy art. 115 konstytucji⁶. W każdym z trzech przypadków wniosek premiera o rozwiązanie Kongresu Deputowanych przyjmuje formalną postać dekretu królewskiego. Musi on zostać opublikowany w Biuletynie Urzędowym Państwa (*Boletín Oficial del Estado*) następnego dnia po formalnym zarządzeniu przeprowadzenia wyborów i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Treść dekretu musi określać datę przeprowadzenia wybo-

⁴ Szerzej na temat procedury powoływania rządu w Hiszpanii przewidzianej w art. 99 Konstytucji z 1978 roku zob. w: MYŚLIWIEC, 2010a: 137—138 oraz MYŚLIWIEC, 2011a: 143—144.

⁵ Szerzej na temat procedury zmiany Konstytucji Hiszpanii zob. MYŚLIWIEC, 2011a: 122—124; GRABOWSKI, 2013: 42, 61, 74, 88, 157, 164, 169—170, 190.

⁶ Szerzej na temat uprawnień premiera wynikających z postanowień art. 115 Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku zob. MYŚLIWIEC, 2010a: 140—141.

rów, a winny być one przeprowadzone w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

Czynne prawo wyborcze

Ciekawym rozwiązaniem w ramach hiszpańskiego systemu wyborczego (określonym w art. 68 ust. 5 konstytucji) jest przyznanie zarówno czynnego, jak i biernego prawa wyborczego wszystkim obywatelom hiszpańskim, którzy najpóźniej w dniu głosowania kończą 18 lat. Brak wyższych cenzusów wieku odnoszących się szczególnie do wymogów związanych z kandydowaniem na określone stanowiska pochodzące z wyboru jest interesującym przypadkiem rozumienia zasady równości wszystkich obywateli na gruncie prawa hiszpańskiego. Należy także zaznaczyć, że obywatel może zostać pozbawiony praw wyborczych jedynie prawomocnym orzeczeniem sądowym.

Przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 19 czerwca 1985 roku zakładają ponadto w art. 2 ust. 2, że czynne prawo przysługuje wszystkim obywatelom, którzy ukończyli 18 lat i figurują w aktualnych spisach wyborców. Za ich sporządzanie odpowiada Biuro Spisów Wyborczych (*Oficina del Censo Electoral*), będące jednostką organizacyjną funkcjonującą w ramach Narodowego Instytutu Statystycznego (*Instituto Nacional de Estadística*). Jego działania podlegają nadzorowi ze strony Centralnej Komisji Wyborczej (*Junta Electoral Central*). Biuro Spisów Wyborczych posiada swoje delegatury w każdej prowincji. Współpracują one z poszczególnymi urzędami gmin oraz z konsulatami przy sporządzaniu spisów wyborców. Do najważniejszych zadań Biura Spisów Wyborczych należy koordynowanie i nadzorowanie procesów sporządzania określonych spisów. W ramach takiej działalności może ono kierować szczegółowe instrukcje działania do urzędów gmin, konsulatów i podmiotów odpowiedzialnych za prowadzenie rejestrów cywilnych oraz rejestrów osób skazanych, a także przeprowadzać inspekcje w wymienionych wyżej jednostkach. Biuro odpowiada również za eliminowanie ze spisów wielokrotnego wpisu tego samego wyborcy, a także za sporządzenie prowizorycznych i ostatecznych list wyborców. Jest ponadto organem wyższego stopnia dla rozpatrzenia skarg dotyczących działania organów partycypujących w sporządzaniu spisów wyborczych. Jego decyzje w wyżej wymienionych sprawach kończą postępowanie administracyjne w tym zakresie.

Wpisu do spisu wyborców w odniesieniu do każdego uprawnionego do głosowania obywatela dokonuje się automatycznie, z mocy samego prawa. Potrzebne do tego informacje są przekazywane na mocy art. 32 ust. 2 i 3 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku Biuru Spisów Wyborczych przez urzędy gminy (w odniesieniu do uprawnionych do głosowania obywateli zamieszkujących na terytorium Hiszpanii), a także przez stosowne placówki

konsularne (w odniesieniu do uprawnionych do głosowania obywateli zamieszkujących poza terytorium Hiszpanii). Biuro prowadzi dwa odrębnie sporządzane spisy wyborców. Pierwszy zawiera dane osób uprawnionych do głosowania i zamieszkujących na terytorium państwa hiszpańskiego, drugi natomiast obejmuje wyborców zamieszkujących poza jego granicami⁷. Dla wszystkich typów wyborów w Hiszpanii prowadzi się te same spisy wyborców, z możliwością ich rozszerzenia w przypadku przeprowadzania wyborów do jednostek samorządu terytorialnego oraz do Parlamentu Europejskiego⁸.

Spisy wyborców są stałe, a ich aktualizacji dokonuje się raz w miesiącu. Uwzględnia się przy tym stan rzeczywisty na pierwszy dzień każdego miesiąca.

Bierne prawo wyborcze

Przepisy hiszpańskiego prawa wyborczego regulują także w sposób szczegółowy kwestie dotyczące biernego prawa wyborczego. Przysługuje ono wszystkim pełnoletnim Hiszpanom, jednakże w zakresie korzystania z niego ustawodawca wprowadził dość liczne ograniczenia. Zgodnie z przepisami art. 6 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku o mandat deputowanego nie mogą ubiegać się między innymi członkowie rodziny królewskiej (wpisani do stosownego Rejestru Cywilnego⁹) oraz ich współmałżonkowie, obywatele pełniący funkcje w administracji rządowej oraz organach władzy sądowniczej, szefowie hiszpańskich placówek dyplomatycznych akredytowani w obcych państwach lub przy organizacjach międzynarodowych, wojskowi oraz funkcjonariusze policji i służb porządkowych w służbie czynnej, obrońca Ludu, Dyrektor Generalny Hiszpańskiego Radia i Telewizji czy też Prezes Banku Hiszpańskiego (MYŚLIWIEC, 2010c: 117). Kandydować nie mogą także osoby pełniące funkcje kadencyjne, takie jak wysocy funkcjonariusze terenowych oddziałów urzędów centralnych podlegających ministerstwu, terenowi przedstawiciele Hiszpańskiego Radia i Telewizji, a także przedstawiciele

⁷ Zasadę prowadzenia dwóch odrębnych spisów wyborców (odrębnie dla osób uprawnionych do głosowania zamieszkujących na terytorium państwa hiszpańskiego i odrębnie dla wyborców zamieszkujących poza jego granicami) ustawodawca określił w przepisach ustawy organicznej z 28 stycznia 2011 roku, modyfikującej ustawę organiczną o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

⁸ Przypadki umożliwiające rozszerzenie spisów wyborców w związku z przeprowadzeniem jednego z dwu wymienionych typów głosowań są uregulowane w art. 176 i 210 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio...*, op.cit.

⁹ *Real Decreto 2917/1981, de 27 de noviembre, sobre Registro Civil de la Familia Real*, Boletín Oficial del Estado, núm. 297, de 12 de diciembre de 1981.

rozgłośni radiowych i telewizyjnych zależnych od władz poszczególnych wspólnot autonomicznych oraz prowincjonalni przedstawiciele Biura Spisów Wyborczych. Bierne prawo wyborcze nie przysługuje także obywatelom pozbawionym tego prawa prawomocnym orzeczeniem sądu i tym, w których sprawie prawomocne orzeczenia sądowe jeszcze nie zapadły, lecz zostali przez sąd skazani za przestępstwa buntu, terroru, działania przeciwko administracji publicznej lub przeciwko instytucjom państwa¹⁰. Prawo wybieralności tracą również osoby zarejestrowane na listach wyborczych partii politycznych, ich federacji lub koalicji, które prawomocnym orzeczeniem sądowym zostały uznane za nielegalne¹¹.

Zgłaszanie list wyborczych

Prawo zgłoszenia list kandydatów na deputowanych przysługuje kilku różnym podmiotom. Po pierwsze przysługuje partiom politycznym i federacjom partii wpisanym do stosownego rejestru. Kandydatów proponować mogą także koalicje partyjne zgłoszone właściwej komisji wyborczej (*la Junta Electoral*) do dziesięciu dni po formalnym ogłoszeniu daty wyborów. Zgłoszenie takie musi określać nazwę koalicji, zasady, na których opiera się jej istnienie i działanie, a także dane osób reprezentujących jej organy kierownicze lub koordynacyjne. Prawo zgłaszania kandydatów w wyborach do Kongresu Deputowanych przysługuje ponadto grupom wyborców, którzy przed zgłoszeniem listy uzyskają dla niej poparcie na poziomie 1% osób uprawnionych do głosowania w danym okręgu wyborczym¹². Ustawa o podstawach systemu wyborczego przewiduje również w art. 169 ust. 3, że partie, federacje partii lub koalicje wyborcze, które w poprzednich wyborach nie uzyskały reprezentacji w żadnej z dwu izb Kortezów Generalnych, zgłaszając swoich kandydatów, muszą przedstawić listę poparcia dla takiej inicjatywy z podpisami co najmniej 0,1% wyborców uprawnionych do głosowania w okręgu wyborczym, w którym dany pod-

¹⁰ Przepisy dotyczące pozbawienia biernego prawa wyborczego obywateli nieskazanych jeszcze prawomocnym orzeczeniem sądowym za wymienione wyżej przestępstwa zostały przyjęte mocą ustawy organicznej z 28 stycznia 2011 roku modyfikującej postanowienia ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 3/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

¹¹ Problem delegalizacji partii politycznych został przedstawiony w sposób szczegółowy w rozdziale III niniejszego opracowania.

¹² Jak zauważa Jan IWANEK (1999: 93), „zgrupowania” owe nie są jednak luźnymi związkami wyborców, jak ma to miejsce w innych państwach, ale są raczej jednym z instrumentów, którymi w procesie wyborczym posługują się partie polityczne. Przykłady takiego zjawiska można było obserwować wielokrotnie podczas wyborów przeprowadzanych w Kraju Basków, mechanizm ten był bowiem często wykorzystywany przez zwolenników tzw. lewicy patriotycznej (*izquierda abertzale*), której kolejne ugrupowania były przed wyborami delegalizowane (przyp. M.M.).

miot zamierza podjąć rywalizację wyborczą. Ustawodawca zastrzegł przy tym, że jeden wyborca może udzielić poparcia tylko jednej liście wyborczej¹³.

Zgodnie z przepisami art. 44 ust. 3 ustawy o podstawach systemu wyborczego żaden podmiot nie może przestawić w jednym okręgu wyborczym więcej niż jednej listy kandydatów dla wyborów tego samego typu. Oznacza to między innymi, że partie polityczne zrzeszone w federacjach partii lub w danych okręgach w wyborczych koalicjach nie mogą w nich przedstawić jednocześnie osobnych, konkurencyjnych list swoich własnych kandydatów.

Przepisy prawa wyborczego (art. 44 ust. 4 ustawy o podstawach systemu wyborczego) zabraniają także takiego proponowania kandydatów, które wskazywałoby na chęć kontynuowania politycznej działalności ugrupowań (partii politycznych, ich federacji, koalicji wyborczych lub grup wyborców) uznanych za nielegalne i przez to rozwiązanych lub sądowo w swej działalności zawieszonych.

Przepisy art. 44 bis ordynacji wyborczej wymagają, aby na każdej z przedstawionych list liczba przedstawicieli każdej z płci nie była mniejsza niż 40%, gdy natomiast liczba mandatów, o które rywalizują zgłoszeni w wyborach kandydaci, jest mniejsza niż 5, odsetek kobiet i mężczyzn na listach wyborczych powinien być jak najbardziej zbliżony do numerycznej równowagi. Te same zasady muszą być zastosowane także w odniesieniu do list proponowanych zastępców¹⁴.

Listy wyborcze są przedstawiane prowincjonalnym kolegiom wyborczym pomiędzy piętnastym a dwudziestym dniem od dnia zarządzenia wyborów. Zgłoszeniu kandydatur musi towarzyszyć dokładna informacja zawierająca nazwę proponującego je ugrupowania oraz jego skrót i symbol. Oznaczenia te muszą jednak dostatecznie różnić się od nazw, skrótów i symboli innych podmiotów działających na hiszpańskiej scenie politycznej, nie mogą także zawierać flagi lub godła Hiszpanii ani też nawiązywać do symboli przynależnych hiszpańskiej koronie.

Przedstawiane kolegiom wyborczym listy muszą zawierać imiona i nazwiska wszystkich kandydatów. Poszczególne podmioty je zgłaszające są przy tym zobowiązane do przedstawienia pisemnej zgody kandydatów na udział w wybo-

¹³ Regulacje owe zostały wprowadzone na mocy postanowień ustawy organicznej z 28 stycznia 2011 roku zmieniającej postanowienia ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

¹⁴ Art. 44 bis ustawy o podstawach systemu wyborczego został sformułowany w oparciu o regulacje prawne przyjęte przez hiszpańskiego ustawodawcę na mocy postanowień ustawy organicznej na rzecz rzeczywistej równości kobiet i mężczyzn z 22 marca 2007 roku. Zob. *Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*, Boletín Oficial del Estado, núm. 71, de 23 de marzo de 2007.

rach z ich list, a także dokumenty poświadczające prawo wybieralności poszczególnych kandydatów. Każdy z nich może przy tym ubiegać się o mandat tylko w jednym okręgu wyborczym i figurować tylko na jednej z list. Przepisy prawa wyborczego wymagają, aby przedstawiane listy zawierały tylu kandydatów, ile mandatów jest do zdobycia w danym okręgu. Dodatkowo uczestniczące w wyborach podmioty są zobowiązane do przedstawienia list kandydatów na zastępców deputowanych, nie mogą one jednak zawierać więcej niż 10 nazwisk, a w przypadku okręgów wyborczych Ceuty i Melilli mają zawierać tylko po 1 nazwisku.

Należy także zaznaczyć, że listy kandydatów w wyborach do Kongresu Deputowanych to listy zamknięte. Zgodnie z postanowieniami art. 46 ust. 3 ustawy o podstawach systemu wyborczego podmioty je zgłaszające są zobowiązane do określenia kolejności kandydatów na listach, jak również kolejności proponowanych zastępców. Oznacza to, że wyborca jest związany decyzjami personalnymi podjętymi uprzednio w ramach struktur partyjnych. Pozostawia się mu jedynie możliwość oddania głosu *en bloc* na konkretne ugrupowanie, bez możliwości wskazania, kto powinien reprezentować je na forum Kongresu Deputowanych. Takie rozwiązanie zwiększa zależność kandydatów od kierownictwa poszczególnych ugrupowań politycznych, a tym ostatnim daje możliwość planowania składu frakcji parlamentarnej¹⁵.

Nazwiska wszystkich zgłoszonych i zaakceptowanych przez komisje wyborcze kandydatów, jak i proponowanych zastępców publikuje się w dzienniku urzędowym państwa (*Bolietín Oficial del Estado*) w dwudziestym drugim dniu od dnia formalnego zarządzenia wyborów. W terminie dwóch dni od daty publikacji list w dzienniku urzędowym państwa komisje wyborcze mogą przedstawić zgłoszonym kandydatom informacje o nieprawidłowościach w dokonanych zgłoszeniach lub przedstawić zarzuty zgłoszone przez innych przedstawicieli. W takim przypadku każdemu z kandydatów przysługuje termin czterdziestu ośmiu godzin na usunięcie nieprawidłowości lub ustosunkowanie się do przedstawionych zarzutów. Po przeprowadzeniu wyżej wymienionej procedury komisje wyborcze ogłaszają ostateczne listy kandydatów w dwudziestym siódmym dniu po formalnym zarządzeniu wyborów. Na owych listach nie mogą znaleźć się nazwiska kandydatów, którzy nie ustosunkowali się do przedstawianych im zarzutów lub nie uzupełnili braków formalnych. Ostateczne listy kandydatów i ich zastępców są ponownie publikowane w dzienniku urzędowym państwa dwudziestego ósmego dnia po zarządzeniu wyborów.

Kandydaci, którym komisje wyborcze odmówiły prawa umieszczenia na listach, mają prawo złożenia w terminie dwóch dni skargi do właściwego dla sprawy sądu administracyjnego. Mają przy tym obowiązek powołania się na swój interes prawny i przedstawienia stosownych dowodów potwierdzających, że interes ów został naruszony. Orzeczenie sądowe w tej sprawie musi

¹⁵ Szerzej na temat list zamkniętych zob. NOHLEN, 2004: 91.

zostać wydane w terminie kolejnych dwóch dni i uważa się je za rozstrzygnięcie ostateczne. Nie narusza to jednak prawa kandydata do skorzystania z prawa do złożenia skargi do Trybunału Konstytucyjnego w trybie przewidzianym w art. 44 ust. 1 pkt a ustawy organicznej o Trybunale Konstytucyjnym¹⁶. Skarga taka musi zostać złożona w terminie dwóch dni od dnia uzyskania ostatecznego orzeczenia sądu administracyjnego, a Trybunał Konstytucyjny jest ustawowo zobowiązany do wydania stosownego orzeczenia w sprawie w terminie kolejnych trzech dni¹⁷.

Przeprowadzenie kampanii wyborczej

Przepisy ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku w art. 51 precyzują czas trwania kampanii wyborczej. Formalnie rozpoczyna się ona trzydziestego ósmego dnia po zarządzeniu wyborów i trwa piętnaście dni. Jej koniec przypada natomiast na godzinę 24.00 dnia poprzedzającego wybory. Podmioty rywalizujące w wyborach mogą zatem tylko w tym czasie korzystać z prawa do podejmowania działań dla kampanii wyborczej charakterystycznych w zakresie sprecyzowanym przez ustawę.

W czasie trwania kampanii wyborczej organy państwa mają prawną możliwość prowadzenia nieodpłatnie na antenie mediów publicznych kampanii informacyjnej dotyczącej daty przeprowadzenia wyborów, zasad oddania głosu, a także zasad oddania głosu za pośrednictwem poczty, nie mają jednak prawa do prowadzenia kampanii w ten sposób, aby mogła ona sugerować wyborcy, na kogo powinien oddać swój głos.

Ustawa o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku zabrania w art. 52 brania czynnego udziału w prowadzeniu kampanii wyborczej żołnierzom i funkcjonariuszom, pozostającym w służbie czynnej. Do grupy tej ustawodawca zaliczył żołnierzy sił zbrojnych, funkcjonariuszy organów i służb bezpieczeństwa państwa, a także funkcjonariuszy policji wspólnot autonomicznych i policji lokalnej. Zakaz ten dotyczy także pełniących obowiązki sędziów i prokuratorów oraz członków komisji wyborczych.

Wszelkie zgromadzenia o charakterze publicznym należące do wydarzeń związanych z kampanią wyborczą muszą przebiegać zgodnie z regulacjami prawa do zgromadzeń. Zgodnie z postanowieniami art. 54 ust. 3 ustawy

¹⁶ Przepisy te zostały uchwalone przez hiszpański parlament 24 maja 2007 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional*, Boletín Oficial del Estado, núm. 239, de 5 de octubre de 1979; *Ley Orgánica 6/2007, de 24 de mayo, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional*, Boletín Oficial del Estado, núm. 125, de 25 de mayo de 2007.

¹⁷ Szerzej na temat procesu zgłaszania i rejestracji kandydatów zob. ARNALDO ALCUBILLA, ABELLÁN MATE SANZ, 2002: 145—172.

o podstawach systemu wyborczego władze lokalne są zobowiązane udostępnić nieodpłatnie pomieszczenia w należących do nich budynkach oraz udostępnić przestrzeń publiczną wszystkim podmiotom, które zechcą tam przeprowadzić spotkania bądź zgromadzenia wyborcze. Informacja na temat pomieszczeń, które mogą być wykorzystane w celu przeprowadzenia spotkań wyborczych, jak i godziny, w których rywalizujące ze sobą komitety mogą z owych lokali skorzystać, jest przekazywana właściwym komisjom wyborczym w terminie dziesięciu dni następujących po dniu zarządzenia wyborów. Ponadto informacja ta musi zostać opublikowana w dzienniku urzędowym prowincji (*Boletín Oficial de la Provincia*) w terminie piętnastu dni następujących po ogłoszeniu daty wyborów. Od dnia publikacji zarejestrowane komitety mogą zgłaszać właściwym komisjom wyborczym chęć skorzystania z określonego lokalu w określonym czasie. Czwartego dnia po zarejestrowaniu kandydatów i na podstawie złożonych podań o udostępnienie lokali na spotkania wyborcze właściwe komisje przekazują poszczególnym komitetom informację o przyznanych im lokalach. Jeżeli o jeden lokal w tym samym terminie ubiega się więcej niż jeden komitet wyborczy, pierwszeństwo przysługuje temu z nich, który w poprzednich wyborach tego samego typu uzyskał największą liczbę głosów.

Władze samorządowe są także ustawowo zobowiązane do wyznaczenia miejsc w przestrzeni publicznej, w których komitety wyborcze mogłyby umieszczać swoje plakaty. Dwa dni po ostatecznym zarejestrowaniu kandydatów właściwe komisje wyborcze informują kandydatów o decyzji władz samorządowych w tym względzie.

Komitety wyborcze mogą również zamieszczać swoje ogłoszenia wyborcze w prasie oraz na antenach prywatnych stacji radiowych. Wydawcy prasy ani też właściciele rozgłośni radiowych nie mogą przy tym dyskryminować i wykluczać komitetów z żadnego powodu. Należy także zaznaczyć, że nie wolno im w okresie trwania kampanii wyborczej podnosić cen płatnych ogłoszeń, muszą być one identyczne ze stawkami aktualnie obowiązujących cen ogłoszeń prywatnych lub reklam. Podmioty rywalizujące w kampanii wyborczej mogą również korzystać z możliwości zaprezentowania swojej oferty wyborczej na antenach stacji telewizyjnych, zarówno publicznych, jak i prywatnych. Czas antenowy przydzielany w tym celu każdemu z komitetów jest zależny od liczby głosów, jakie komitet ów uzyskał w poprzednich wyborach do Kortezów Generalnych. Rezultat ten bierze się także pod uwagę w sytuacji, gdy równoległe z wyborami do parlamentu centralnego są przeprowadzane jakiegokolwiek inne wybory: do parlamentów regionalnych, do Parlamentu Europejskiego lub wybory samorządowe. Warte podkreślenia jest to, że zgodnie z postanowieniami art. 60 ust. 1 żaden z komitetów nie może wykupić dodatkowego czasu antenowego na potrzeby prowadzenia własnej kampanii wyborczej. Ustawa o podstawach prawa wyborczego z 1985 roku w art. 64 precyzuje, ile czasu antenowego może

zostać przydzielone poszczególnym komitetom wyborczym. Szczegółowe rozwiązania w tym zakresie zaprezentowane zostały w tabeli 1/V.

Tabela 1/V. Przydział darmowego czasu antenowego na potrzeby kampanii wyborczej w wyborach do Kortezów Generalnych.

Liczba głosów uzyskanych w poprzednich wyborach do Kongresu Deputowanych	Długość przyznanego czasu antenowego
Podmioty, które nie uzyskały reprezentacji w Kongresie Deputowanych	10 minut
Podmioty, które uzyskały reprezentację w Kongresie Deputowanych przy poparciu mniejszym niż 5% ważnie oddanych głosów w skali państwa	15 minut
Podmioty, które uzyskały reprezentację w Kongresie Deputowanych przy poparciu pomiędzy 5–20% ważnie oddanych głosów w skali państwa	30 minut
Podmioty, które uzyskały reprezentację w Kongresie Deputowanych przy poparciu co najmniej 20% ważnie oddanych głosów w skali państwa	45 minut
Podmioty, które uzyskały reprezentację w Kongresie Deputowanych przy poparciu co najmniej 20% ważnie oddanych głosów w skali jednej wspólnoty autonomicznej	15 minut

Źródło: *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*. Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

Rozwiązania prawne przyjęte w zakresie przydzielania darmowego czasu antenowego w stacjach telewizyjnych ugrupowaniom rywalizującym w kampanii wyborczej przed wyborami do Kongresu Deputowanych wskazują na poszanowanie przez hiszpańskiego ustawodawcę zasady równości wszystkich ubiegających się o mandaty podmiotów. Ugrupowania o charakterze etnoregionalnym z zasady nie przedstawiają swoich kandydatów na terytorium całego państwa, dlatego też uzależnienie przyznania darmowego czasu antenowego od wymogu uzyskania odpowiedniej liczby ważnie oddanych głosów na takim terytorium byłoby przepisem owe podmioty dyskryminującym. Jednakże przyjęcie założenia, zgodnie z którym darmowy czas może być przyznany także tym ugrupowaniom, które zdobyły co najmniej 20% ważnie oddanych głosów na obszarze jednej wspólnoty autonomicznej, daje szansę zaprezentowania swojej oferty wyborczej również najsilniejszym partiom etnoregionalnym. Nie bez znaczenia dla partii o takim charakterze jest też możliwość uzyskania darmowego czasu antenowego w stacjach nadających na obszarze mniejszym niż terytorium całego państwa.

Przeprowadzenie głosowania

Zgodnie z postanowieniami art. 68 ust. 2 konstytucji okręgiem wyborczym dla przeprowadzenia wyborów do Kongresu Deputowanych jest obszar prowincji

cji. Ustawa organiczna o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku gwarantuje obywatelom w art. 162 ust. 2 w każdej z nich prawo do wyboru co najmniej 2 deputowanych, po 1 natomiast mieszkańcom Ceuty i Melilli. Tym sposobem przewidziany został tryb wyboru 102 deputowanych. Pozostałych 248 mandatów jest dzielone pomiędzy prowincje zależnie od liczby zamieszkującej je ludności. W tym celu dzieli się całkowitą liczbę osób uprawnionych w Hiszpanii do wzięcia udziału w głosowaniu przez 248, co prowadzi do uzyskania prowizorycznego ilorazu określającego liczbę ludności mającej prawo do powołania dodatkowego przedstawiciela. Następnie liczbę uprawnionych do głosowania w każdej prowincji dzieli się przez prowizoryczny iloraz, a liczba całkowita (będąca częścią ilorazu uzyskanego w wyniku dzielenia) wskazuje, ilu dodatkowych deputowanych będą mogli wybrać mieszkańcy danej prowincji. Jeżeli w ten sposób nie zostanie dokonana całkowita dystrybucja 248 mandatów pomiędzy 50 prowincji, pozostałe z nich przydziela się prowincjom zgodnie z zasadą największych reszt (MYŚLIWIEC, 2010c: 117—118; MYŚLIWIEC, 2011a: 129—130).

Wyborcy mają możliwość oddania głosu za pośrednictwem poczty lub w lokalu wyborczym w dniu wyborów. Prawo oddania głosu za pośrednictwem poczty przysługuje każdemu obywatelowi hiszpańskiemu, który w dniu głosowania nie będzie mógł oddać głosu w miejscu, w którym figuruje w spisie wyborców, lub jeżeli tego dnia nie będzie miał możliwości osobistego stawienia się w lokalu wyborczym. Aby zagłosować pocztą, musi zwrócić się do Prowincjonalnej Delegatury Biura Spisu Wyborców (*Delegación Provincial de la Oficina del Censo Electoral*) ze stosownym wnioskiem. Wyborca może to uczynić od dnia formalnego zarządzenia wyborów do dziesiątego dnia poprzedzającego wybory włącznie. Wniosek o wpisanie do specjalnego spisu wyborców składa się w dowolnie wybranej placówce poczty hiszpańskiej (*Grupo Correos*). Upoważniony urzędnik poczty ma obowiązek stwierdzenia tożsamości potencjalnego wyborcy na podstawie przedstawionego dowodu osobistego, a także poprosić o złożenie podpisu w celu sprawdzenia jego zgodności z podpisem złożonym na dokumencie potwierdzającym tożsamość. Urzędnikowi nie wolno jednak w żadnym przypadku wykonywać kserokopii dowodu osobistego potencjalnego wyborcy. Z prawa do oddania głosu za pośrednictwem poczty mogą także skorzystać osoby chore i niepełnosprawne, które nie są w stanie ani osobiście stawić się w urzędzie pocztowym, ani w lokalu wyborczym w dniu głosowania. W takim przypadku mogą ich reprezentować pełnomocnicy, którzy muszą przedstawić upoważnionemu urzędnikowi poczty zaświadczenie lekarskie informujące o stanie zdrowia osoby chorej lub niepełnosprawnej¹⁸, a także

¹⁸ Zgodnie z postanowieniami art. 72 pkt c ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku zaświadczenie takie musi zostać wystawione przez lekarza w sposób formalny i nieodpłatnie (przyp. M.M.).

dokument zaświadcający o wyznaczeniu danej osoby na pełnomocnika przez osobę chorą lub niepełnosprawną poświadczony notarialnie lub konsularnie. Należy podkreślić, że dokument taki musi zostać sporządzony oddzielnie dla każdego wyborcy i jego pełnomocnika. Ustawodawca zastrzegł także, iż jeden pełnomocnik może reprezentować tylko jednego chorego lub niepełnosprawnego wyborcę.

Obowiązkiem poczty jest przekazanie przedstawionej dokumentacji właściwej miejscowo Prowincjonalnej Delegaturze Biura Spisu Wyborców w terminie trzech dni po jej złożeniu w placówce pocztowej. Delegatura dokonuje stosownej adnotacji w spisie wyborców, co uniemożliwia danemu wyborcy oddanie głosu w dniu głosowania w lokalu wyborczym. Między trzydziestym czwartym dniem po formalnym zarządzeniu wyborów a najpóźniej szóstym dniem poprzedzającym wybory delegatura przesyła także za pośrednictwem poczty (listem za osobistym potwierdzeniem odbioru) na adres korespondencyjny wyborcy stosowne zaświadczenie, karty do głosowania oraz koperty, w których umieszcza się karty z oddanym głosem. Przesyłka zawiera także kopertę z adresem właściwej komisji wyborczej, w której wyborca powinien złożyć swój głos. Zadaniem wyborcy jest oddanie głosu poprzez umieszczenie w kopercie z napisem „Kongres Deputowanych” tylko jednej listy zarejestrowanej przez popierany komitet wyborczy. Następnie kopertę należy zakleić i umieścić wraz ze stosownym zaświadczeniem w kopercie, na której wydrukowany jest adres właściwej komisji wyborczej. Tak przygotowaną przesyłkę należy wysłać listem poleconym za pośrednictwem hiszpańskiej poczty najpóźniej trzeciego dnia poprzedzającego datę wyborów. Przesyłka tego rodzaju nie wymaga wnoszenia żadnej opłaty. Korespondencja skierowana w ten sposób do poszczególnych komisji wyborczych jest składana we właściwych miejscowo urzędach pocztowych i dostarczana komisjom wyborczym w dniu głosowania o godzinie 9.00 rano. W ten sam sposób dostarcza się komisjom wszystkie koperty z głosami, które urzędy pocztowe otrzymają jeszcze w samym dniu głosowania do godz. 20.00. Korespondencja, którą otrzyma urząd pocztowy po godzinie 20.00, jest przekazywana właściwej miejscowo komisji wyborczej.

Ustawodawca zobowiązał także hiszpański rząd do wydania stosownych rozporządzeń dotyczących sposobu oddania głosu za pośrednictwem poczty przez żołnierzy hiszpańskiej armii oraz funkcjonariuszy służb porządkowych i bezpieczeństwa odbywających służbę poza granicami państwa, przez członków załóg floty handlowej i obywateli trudniących się rybołówstwem, a także przez obywateli hiszpańskich przebywających poza granicami państwa w momencie formalnego zarządzenia wyborów, jak i ich przeprowadzenia¹⁹.

¹⁹ Brzmienie art. 74 ustawy o podstawach system wyborczego zostało dodane na podstawie nowelizacji ustawy z 8 października 2007 roku. Zob. *Ley Orgánica 9/2007, de 8 de octubre, de modificación de la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 242, de 9 de octubre de 2007.

Prawo do oddania głosu za pośrednictwem poczty mają też obywatele hiszpańscy stale zamieszkujący poza granicami państwa. Aby owo prawo zrealizować, są oni zobowiązani do złożenia stosownego wniosku do właściwej Prowincjonalnej Delegatury Biura Spisu Wyborców nie później niż dwudziestego piątego dnia po formalnym zarządzeniu wyborów. Do składanego wniosku są zobowiązani dołączyć kopię dowodu osobistego wydanego przez władze hiszpańskie, a w razie jego braku zaświadczenie o narodowości wystawione na podstawie rejestru prowadzonego przez konsulát Hiszpanii w państwie, w którym owi obywatele stale zamieszkują. Po otrzymaniu wniosku właściwa Prowincjonalna Delegatura Biura Spisu Wyborców przesyła na adres korespondencyjny wyborcy karty do głosowania, koperty niezbędne do umieszczenia w nich głosu, dwa równobrzmiące zaświadczenia o wpisaniu wyborcy do rejestru wyborców zagranicznych, a także kopertę z adresem właściwej komisji wyborczej oraz kopertę z adresem biura właściwego konsulatu lub sekcji konsularnej misji dyplomatycznej, w których rejestrze figuruje wyborca. Dokumenty te muszą zostać przesłane wyborcy najpóźniej trzydziestego czwartego dnia po formalnym zarządzeniu wyborów, a z prowincji, w których wezwano kandydatów do złożenia wyjaśnień, najpóźniej czterdziestego drugiego dnia. Aby oddać głos za pośrednictwem poczty, wyborca jest zobowiązany do przesłania właściwej komisji wyborczej w stosownej kopercie zaklejonej koperty ze swoim głosem wraz z jednym egzemplarzem zaświadczenia uprawniającego do głosowania oraz z załączoną kopią dowodu tożsamości wydanego przez hiszpańskie władze, a w przypadku jego braku z zaświadczeniem o narodowości wystawionym na podstawie rejestru prowadzonego przez konsulát Hiszpanii w państwie, w którym ów obywatel stale zamieszkuje. Wyborca jest zobowiązany nadać wyżej wymienione dokumenty listem za potwierdzeniem odbioru nie później niż piątego dnia poprzedzającego datę przeprowadzenia wyborów.

Przeprowadzenie głosowania na terenie Hiszpanii poprzedza ukonstytuowanie się obwodowych komisji wyborczych. Każda komisja składa się z przewodniczącego, jego dwóch zastępców oraz z dwóch członków i ich zastępców. Członkowie komisji zobowiązani są do stawienia się w lokalu wyborczym w dniu przeprowadzenia głosowania o godzinie 8.00 rano. W przypadku niestawienia się przewodniczącego komisji funkcję tę przejmuje jego pierwszy zastępca. Jeżeli i on nie pojawiłby się w lokalu wyborczym o ustawowo określonej porze, zastępuje go drugi zastępca przewodniczącego. Gdyby natomiast nie pojawił się żaden z nich, funkcję przewodniczącego przejmuje pierwszy członek komisji, a w przypadku jego absencji drugi członek komisji. Ostatecznie w sytuacji niestawienia się i tych członków komisji rolę przewodniczącego przejmuje jeden z dwóch zastępców członków komisji. Warunkiem ukonstytuowania się komisji wyborczej jest tworzenie jej składu przez co najmniej przewodniczącego i dwóch jej członków. Gdy warunek ten nie jest możliwy do spełnienia, obecni członkowie komisji powiadamiają o tym fakcie niezwłocznie właściwą

okręgową komisję wyborczą. Wiadomość o zaistniałych okolicznościach winna mieć formę pisemną, lecz powinna być także przekazana drogą telegraficzną lub telefoniczną. W takim przypadku okręgowa komisja wyborcza ma prawo dowolnego powołania brakujących członków komisji wyborczej, w skład której mogą wejść nawet obecni aktualnie w danym lokalu wyborcy. Jednocześnie komisja składa zawiadomienie do prokuratury o zaistniałym wydarzeniu w celu ukarania winnych zaistniałej sytuacji. Gdyby jednak powołanie nowych członków obwodowej komisji wyborczej okazało się niemożliwe, okręgowa komisja wyborcza zarządza przeprowadzenie głosowania w danym lokalu dwa dni później i przystępuje do powołania nowego składu obwodowej komisji wyborczej. O zaistniałej sytuacji okręgowa komisja wyborcza informuje wyborców poprzez wywieszenie stosownej informacji na drzwiach uprzednio wyznaczonego lokalu wyborczego.

Przepisy zawarte w rozporządzeniu (*Orden*) ministra spraw wewnętrznych z dnia 23 marca 2011 roku regulują wszelkie szczegóły dotyczące przeprowadzenia głosowania w dniu wyborów²⁰. W myśl tych regulacji podczas przeprowadzania wyborów do Kortezów Generalnych każda obwodowa komisja wyborcza powinna dysponować między innymi dwoma urnami wyborczymi: osobno dla głosów oddawanych na kandydatów do Kongresu Deputowanych i osobno dla głosów oddawanych na kandydatów do Senatu²¹. Każdy lokal wyborczy musi być także wyposażony w co najmniej jedną kabinę do głosowania²². Prze-

²⁰ *Orden INT/662/2011, de 23 de marzo, por la que se modifican los Anexos del Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 75, de 29 de marzo de 2011.

²¹ Szczegółowe przepisy zawarte w rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych zakładają, że urna wyborcza powinna być wykonana z trwałego i przeźroczystego materiału. Powinna być przy tym łatwa do złożenia i tym samym do przechowywania, powinna także składać się z jak najmniejszej liczby części, aby jej powtórne złożenie nie było czynnością skomplikowaną. Wymiary wewnętrzne urny wyborczej powinny wynosić 42 cm długości, 31 cm wysokości i 29 cm szerokości. Wymiary zewnętrzne nie powinny przekraczać o więcej niż 3 cm wymiarów wewnętrznych. Urna powinna ponadto zawierać otwór na środku pokrywy zamykającej o długości 18 cm i szerokości 0,5 cm. Zob. *Orden INT/662/2011, de 23 de marzo, por la que se modifican los Anexos del Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 75, de 29 de marzo de 2011.

²² Rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych z 23 marca 2011 roku reguluje także w sposób szczegółowy wygląd kabiny do głosowania. W myśl przyjętych przepisów winna ona być wykonana z metalu i łatwa do złożenia oraz do przechowywania. Powinna być tak skonstruowana, aby zapewnić wyborcy maksymalną prywatność w momencie oddawania głosu. Kabina do głosowania powinna mieć 2 m wysokości oraz po 1 m szerokości i głębokości. Musi mieć także zamontowaną metalową konstrukcję, która pomieści co najmniej 36 skrzynek (każda wysoką na 14 cm i szeroką na 11 cm), do których będzie można włożyć karty do głosowania z wydrukowanymi listami komitetów wyborczych. W kabinie na wysokości 1 m od podłogi musi być przymocowany specjalny pulpit, na którym będzie można oddać głos. Ponadto kabina musi być osadzona na specjalnej podłodze, która zagwarantuje jej stabilność, a jednocześnie

pisy rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych regulują również wzory kart i kopert do głosowania²³. Każda komisja powinna posiadać taką liczbę kopii list kandydatów przedstawianych przez poszczególne komitety wyborcze, ilu jest wyborców głosujących w danym lokalu. Musi dysponować także określoną liczbą kopert — po jednej dla każdego wyborcy.

Głosowanie w lokalach wyborczych rozpoczyna się o godzinie 9.00 rano i trwa nieprzerwanie do godziny 20.00. Może być przerwane tylko w szczególnych przypadkach, które przewodniczący obwodowej komisji wyborczej jest zobowiązany wyjaśnić na piśmie lub w przypadku, gdy w danym lokalu wyborczym zabraknie kart do głosowania choćby jednego komitetu. Podczas głosowania za stołem komisji wyborczej musi się stale znajdować co najmniej dwóch jej członków.

Prawo do oddania głosu przysługuje wszystkim obywatelom figurującym w spisie wyborców, którym dysponuje obwodowa komisja wyborcza. Głos mogą oddać także wyborcy, którzy nie głosują w miejscu zamieszkania, lecz posiadają stosowne zaświadczenie do tego ich upoważniające. Członkowie komisji wyborczej potwierdzają tożsamość osoby głosującej na podstawie dowodu osobistego, prawa jazdy lub paszportu, czyli dokumentu, w którym zamieszczone jest zdjęcie. Należy także zaznaczyć, że do lokalu wyborczego nie mają wstępu osoby noszące broń oraz posiadające niebezpieczne przedmioty.

Jak wspomniano już powyżej, zadanie wyborcy podczas wyborów do Kongresu Deputowanych sprowadza się do włożenia do stosownej koperty tylko jednej listy komitetu wyborczego. Włożenie do koperty więcej niż jednej listy, umieszczenie w niej listy niezgodnej z prawnie określonym wzorem lub wrzucenie do urny karty bez koperty jest równoznaczne z oddaniem głosu nieważnego. Natomiast w przypadku włożenia do koperty więcej niż jednej listy tego

nie będzie utrudniała wejścia do jej środka. Natomiast w celu zapewnienia wyborcy możliwości oddania głosu w sposób tajny musi być ona z zewnątrz otoczona materiałem zasłaniającym wewnątrz. Zob. *Orden INT/662/2011, de 23 de marzo, por la que se modifican los Anexos del Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 75, de 29 de marzo de 2011.

²³ W wyborach do Kongresu Deputowanych karty do głosowania mogą mieć trzy wymiary: 105×148 mm, 105×223 mm lub 105×297 mm. Wielkość kart jest przy tym uzależniona od liczby umieszczonych na niej kandydatów. Karty powinny być zadrukowane jednostronnie, czarną farbą na białym papierze (odcień bieli nie ma tu znaczenia) o gramaturze około 70 g/m². Rodzaj i wielkość czcionki muszą być identyczne dla wszystkich kandydatek i kandydatów. Rozporządzenie określa także wzór kopert, do których wyborca jest zobowiązany włożyć swój głos. Na kopercie musi być wydrukowana informacja „ELECCIONES”, a pod spodem „DIPUTADOS/AS”. Wymiary koperty muszą wynosić 114×162 mm. Musi być ona wykonana z papieru o gramaturze około 70 g/m² i o nieprzejrystości wyższej niż 85%. Klej niezbędny do zamknięcia koperty powinien być umieszczony albo tylko na czubku części zamykającej, albo na całej długości jej brzegu. Zob. *Orden INT/662/2011, de 23 de marzo, por la que se modifican los Anexos del Real Decreto 605/1999, de 16 de abril, de regulación complementaria de los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 75, de 29 de marzo de 2011.

samego komitetu wyborczego uznaje się za głos oddany ważnie. Głosem ważnie oddanym jest także pusta koperta wrzucona do urny wyborczej: wyborca może w ten sposób wyrazić swój sprzeciw wobec politycznej oferty wszystkich ubiegających się o mandaty komitetów wyborczych.

Ustawa o podstawach systemu wyborczego zakłada także w art. 87, że wyborcy, którzy nie potrafią czytać, a także ci, których stopień niepełnosprawności uniemożliwia im samodzielne włożenie wybranej listy komitetu wyborczego do koperty, mogą skorzystać z pomocy osoby zaufanej²⁴. Przepisy szczegółowe regulują również zasady dotyczące oddawania głosów przez osoby niewidome i słabo widzące, które chcą skorzystać z możliwości uzyskania w lokalu wyborczym nakładki do list wyborczych w alfabecie Braille'a²⁵.

Głosowanie zostaje zakończone o godzinie 20.00, co na głos obwieszcza przewodniczący obwodowej komisji wyborczej. Od tego momentu prawo do oddania głosu przysługuje już tylko wyborcom znajdującym się wewnątrz lokalu oraz samym członkom komisji wyborczej.

Ustalenie wyników wyborów

Po zakończeniu głosowania obwodowa komisja wyborcza przystępuje do przeliczenia głosów i ustalenia wyników głosowania. Przewidziana prawem procedura zakłada, że otwieranie kopert i przedstawianie na głos informacji o umieszczonej w kopercie nazwie wybranego komitetu wyborczego należy do obowiązków przewodniczącego komisji. Po otwarciu ostatniej koperty komisja dokonuje przeliczenia liczby kart i kopert umieszczonych w urnie wyborczej i porównuje je z danymi dotyczącymi liczby wyborców, którzy wzięli udział w głosowaniu. Po ustaleniu tych danych przewodniczący komisji na głos informuje członków komisji o wynikach wyborów, uwzględniając liczbę wyborców uprawnionych do głosowania w danej komisji, liczbę wyborców, którzy przedstawili stosowne zaświadczenia uprawniające ich do oddania głosu, liczbę osób głosujących, liczbę głosów oddanych nieważnie, a także oddanych ważnie bez wskazania żadnej preferencji oraz liczbę głosów oddanych na poszczególne komitety wyborcze. Uzyskane wyniki wyborcze ujmuje się w formę protokołu i obwieszcza publicznie poprzez wywieszenie jego kopii w widocznym miejscu

²⁴ Szczegółowe zasady głosowania oraz politycznej partycypacji osób niepełnosprawnych zostały określone także w królewskim dekreście nr 422 z 25 marca 2011 roku. Zob. *Real Decreto 422/2011, de 25 de marzo, por el que se aprueba el Reglamento sobre las condiciones básicas para la participación de las personas con discapacidad en la vida política y en los procesos electorales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 76, de 30 de marzo de 2011.

²⁵ *Real Decreto 1612/2007, de 7 de diciembre, por el que se regula un procedimiento de voto accesible que facilita a las personas con discapacidad visual el ejercicio del derecho de sufragio*, Boletín Oficial del Estado, núm. 294, de 8 de diciembre de 2007.

na zewnątrz lokalu wyborczego. Po jednej kopii protokołu mogą także otrzymać przedstawiciele poszczególnych komitetów wyborczych czuwający nad prawidłowością przebiegu głosowania.

Po zakończeniu wyżej wymienionych czynności komisja przygotowuje dokumentację w trzech egzemplarzach. Pierwszy z nich zawiera protokół z ukonstytuowania się danej komisji wyborczej, protokół dotyczący wyników głosowania, a także listę wyborców, na której podstawie przeprowadzono głosowanie, zaświadczenia pozwalające na oddanie głosu przez wyborców, których nazwiska nie znajdują się na liście, którą dysponuje komisja, oraz karty do głosowania, co do których ważności członkowie komisji zgłosili zastrzeżenia. Pozostałe dwa egzemplarze zawierają jedynie protokół z ukonstytuowania się danej komisji wyborczej oraz protokół dotyczący wyników głosowania. Dokumentację umieszcza się w trzech różnych kopertach, na których członkowie komisji składają swoje podpisy. Dwie pierwsze koperty członkowie komisji dostarczają tego samego dnia do właściwego miejscowo sądu pierwszej instancji lub sądu pokoju²⁶. Odbierający koperty sędzia zatrzymuje pierwszy egzemplarz w sądzie, który reprezentuje. Zawarte w kopercie materiały są wykorzystywane w przypadku wniesienia protestów wyborczych. Wszystkie drugie egzemplarze sędzia przekazuje natomiast właściwej miejscowo komisji wyborczej. Trzecią kopertę odbiera przedstawiciel hiszpańskiej poczty od pozostającego do tego czasu w lokalu wyborczym członka komisji. Poczta jest zobowiązana do dostarczenia owych kopert dnia następnego do właściwych komisji wyborczych odpowiedzialnych za ustalenie wyników wyborczych w okręgu.

Ostateczny wynik wyborczy jest ustalany przez właściwą komisję na poziomie prowincji stanowiącej obszar okręgu wyborczego. Po ustaleniu liczby głosów oddanych na poszczególne komitety wyborcze okręgowa komisja ustala, które z nich przekroczyły próg wyborczy 3% ważnie oddanych w skali okręgu głosów. Podział mandatów do Kongresu Deputowanych odbywa się zgodnie z zasadą proporcjonalności i w oparciu o metodę d'Hondta. Zgodnie z jej założeniami pierwszym etapem na drodze do ustalenia wyniku wyborczego jest dzielenie liczby głosów oddanych na poszczególne partie polityczne przez kolejne liczby naturalne, poczynając od liczby 1. Działanie dzielenia wykonuje się tyle razy, ile w danym okręgu przypada mandatów do podziału. Praktyczne zastosowanie tych zasad ilustruje przedstawiony poniżej przykład:

Zakładając, że w danym okręgu przypada 8 mandatów do podziału, zgodnie z zasadą największych ilorazów w przykładowym okręgu partii A przypadłyby 4 mandaty, partii B — 2, partiom C i D po 1, ugrupowania E i F nie uzyskałyby natomiast żadnego mandatu mimo przekroczenia 3-procentowego progu wyborczego.

²⁶ Szerzej na temat struktury władzy sądowniczej w Hiszpanii zob. w: MYŚLIWIEC, 2011a: 145—149.

Przykład liczbowy według art. 163 ust. 1 pkt. c ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku.

	A (168.000 głosów)		B (104.000)		C (72.000)		D (64.000)		E (40.000)		F (32.000)	
Dzielenie	1	2	3	4	5	6	7	8				
A	168 000.	84 000	56 000	42 000	33 600	28 800	27 000	21 000				
B	104 000	52 000	34 666	26 000	20 800	17 333	14 857	13 000				
C	72 000	36 000	24 000	18 000	14 400	12 000	10 285	9 000				
D	64 000	32 000	21 333	16 000	12 800	10 666	9 142	8 000				
E	40 000	20 000	13 333	10 000	8 000	6 666	5 714	5 000				
F	32 000	16 000	10 666	8 000	6 400	5 333	4 571	4 000				

Źródło: *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje

Zastosowanie przedstawionych powyżej rozwiązań prawnych w zakresie przeprowadzania wyborów do izby niższej Kortezów Generalnych niesie ze sobą określone konsekwencje dla funkcjonowania systemu partyjnego. Ich wprowadzenie poprzedzone było licznymi dyskusjami konstytucjonalistów i politologów i do dnia dzisiejszego nie milkną spory na temat słuszności i konsekwencji rozwiązań zaproponowanych ponad dwie dekady temu.

Pierwsza kontrowersja dotyczy konsekwencji wprowadzenia systemu proporcjonalnego z zastosowaniem metody d'Hondta. Jej wprowadzenie miało być w założeniu środkiem zapobiegającym nadmiernemu rozdrobnieniu parlamentarnej sceny partyjnej. Dokonując pobieżnej analizy zjawiska, można dojść do wniosku, że cel ten został osiągnięty, w literaturze przedmiotu pojawiają się bowiem opinie zakładające, że metoda d'Hondta uprzywilejowuje partie duże. Dokonując szeregu obliczeń wyników wyborczych zgodnie z założeniami tej metody, można dojść do wniosku, że w przypadku jej zastosowania istnieje duże prawdopodobieństwo osiągnięcia największej politycznej korzyści przez partie najsilniejsze. Zsumowanie prawdopodobieństwa uzyskania np. jednego dodatkowego mandatu w każdym z okręgów wyborczych może rzeczywiście zwiększyć szanse partii największych, o znaczeniu ogólnopaństwowym. Nie zmienia to jednak faktu, że w przypadku systemu hiszpańskiego ten czynnik nie wydaje się mieć znaczenia pierwszorzędowego, konsekwencji przyjęcia określonego systemu wyborczego nie można bowiem sprowadzić tylko i wyłącznie do poziomu prostych obliczeń matematycznych.

Znacznie poważniejsze reperkusje niesie ze sobą podział terytorium państwa na okręgi wyborcze. Jak wspomniano już wcześniej, ich granice pokrywają się z zakresem terytorialnym hiszpańskich prowincji. Przepisy prawa gwa-

rantują przy tym minimalną reprezentację polityczną w postaci 2 deputowanych każdej z nich, a po 1 Ceucie i Melilli. W ten sposób ustawodawca przydzielił okręgom wyborczym 102 z 350 mandatów, ostateczna ich liczba w każdym z okręgów uzależniona jest jednak od liczby wyborców uprawnionych do głosowania na danym terytorium. Dlatego też zgodnie z przedstawionymi powyżej założeniami przed każdymi wyborami do Kongresu Deputowanych całkowitą liczbę osób uprawnionych w Hiszpanii do wzięcia udziału w głosowaniu dzieli się przez 248, czyli liczbę równą liczbie mandatów pozostających do podziału między prowincje. W ten sposób uzyskuje się prowizoryczny iloraz wskazujący na to, ilu wyborców powinno przypadać na każdy dodatkowy mandat. Następnie liczbę uprawnionych do głosowania w każdej prowincji dzieli się przez prowizoryczny iloraz, a liczba całkowita (będąca częścią ilorazu uzyskanego w wyniku dzielenia) wskazuje, ilu dodatkowych deputowanych będą mogli wybrać mieszkańcy danej prowincji. Jeżeli w ten sposób nie zostanie dokonana całkowita dystrybucja 248 mandatów pomiędzy 50 prowincji oraz Ceutę i Melillę, pozostałe z nich przydziela się prowincjom zgodnie z zasadą największych reszt. Zastosowanie takiej metody prowadzi jednak do pojawienia się bardzo dużych dysproporcji pomiędzy poszczególnymi prowincjami w reprezentowaniu określonej liczby wyborców przez jednego deputowanego. W prowincjach położonych wewnątrz kontynentu, które z reguły rządziej są wybierane jako miejsce zamieszkania przez obywateli Hiszpanii, liczba wyborców przypadająca na 1 mandat jest znacznie niższa niż w nadmorskich prowincjach peryferyjnych. Przykładowo w prowincji Soria, dysponującej jedynie 2 mandatami, w wyborach przeprowadzonych 20 listopada 2011 roku uprawnionych do głosowania było 77.355 osób. Oznacza to, że jeden mandat deputowanego wybranego w tej prowincji przypadał na 38.678 wyborców. Dla porównania największa liczba wyborców — bo aż 135.654 — przypadała na każdy z 8 mandatów w galicyjskiej La Corunii. Niewiele mniej uprawnionych do głosowania przypada także na 1 mandat w takich prowincjach peryferyjnych, jak Barcelona (129.940 wyborców na każdy z 31 mandatów), Pontevedra (127.151 wyborców na każdy z 7 mandatów) czy Walencja (120 073 wyborców na każdy z 7 mandatów). Jedynym okręgiem wyborczym położonym wewnątrz kontynentu i charakteryzującym się podobnymi liczbami odzwierciedlającymi stosunek liczby wyborców przypadających na 1 mandat jest Madryt. Na każdy z przydzielonych temu okręgowi 36 mandatów w wyborach do Kongresu Deputowanych przypada 129.272 wyborców. Przytoczone powyżej dane jaskrawo pokazują, że w przypadku hiszpańskich wyborów do Kongresu Deputowanych polityczna rzeczywistość jest dość odległa od teoretycznych założeń jednej z najważniejszych zasad prawa wyborczego, a mianowicie zasady równości.

Przyjęty w Hiszpanii system wyłaniania składu izby niższej Kortezów Generalnych powoduje, że ugrupowania polityczne rywalizują w wiejskich prowincjach położonych wewnątrz kontynentu o znacznie mniejszą liczbę man-

datów niż w nadmorskich prowincjach peryferyjnych. Zastosowanie przy tym metody d'Hondta w połączeniu z ustawowym 3-procentowym progiem wyborczym ustanowionym na poziomie okręgu stwarza największe szanse na sukces najsilniejszym ugrupowaniom o charakterze ogólnopolskim, wyklucza natomiast praktycznie z rywalizacji politycznej ugrupowania ogólnopolskie średniej wielkości. Natomiast w peryferyjnych regionach nadmorskich, charakteryzujących się znacznymi odrębnościami ekonomicznymi i kulturowymi, ugrupowania ubiegają się o znacznie większą liczbę mandatów. Aby je uzyskać, muszą jednak uzyskać znacznie większą liczbę głosów. Takie rozwiązanie pozwala na skuteczne ubieganie się o mandaty nie tylko najsilniejszym partiom ogólnopolskim, ale także najsilniejszym ugrupowaniom etnoregionalnym, posiadającym elektorat skupiony na określonym terytorium²⁷.

Przedstawione powyżej rozważania dobrze ilustrują dwa przykłady. W pierwszym z nich można porównać rezultaty wyborcze dwóch ugrupowań politycznych: działającej na terytorium całego państwa Zjednoczonej Lewicy (IU) i etnoregionalnej koalicji katalońskiej *Convergència i Unió* (CiU). W wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych 20 listopada 2011 roku IU zdobyła w koalicji z Partią Zielonych (*Los Verdes*) 1.680.810 głosów (czyli 6,92% wszystkich ważnie oddanych). Pozwoliło jej to uzyskać 11 mandatów w izbie niższej Kortezów Generalnych, co stanowi zaledwie 3,15% ogólnej ich liczby. Dla porównania CiU, rywalizująca politycznie tylko na obszarze czterech prowincji Wspólnoty Autonomicznej Katalonii, uzyskała 1.014.263 głosów (4,17%), co pozwoliło jej na uzyskanie 16 mandatów w Kongresie Deputowanych (4,55%). Drugi przykład odnosi się do kolejnych dwóch partii politycznych: rywalizującej na terytorium całego państwa Unii Postępu i Demokracji (UPyD) oraz ubiegającej się o mandaty w trzech prowincjach Baskijskiej Partii Nationalistycznej (PNV). W wyborach przeprowadzonych 20 listopada 2011 roku oba ugrupowania zdobyły po pięć mandatów, aby je jednak uzyskać, UPyD musiała zdobyć aż 1.143.225 głosów na terytorium całego państwa, a PNV zaledwie 324.317 w trzech baskijskich prowincjach²⁸.

Przykłady te pokazują także, do jakich zniekształceń w politycznej reprezentacji mogą prowadzić rozwiązania przyjęte w owym systemie. Połączenie metody d'Hondta ze specyficznym podziałem mandatów na poszczególne okręgi

²⁷ Informacje dotyczące liczby mandatów przypadających na każdą z 50 prowincji hiszpańskich oraz liczby głosów, którą musiały uzyskać rywalizujące ugrupowania, aby po przekroczeniu 3-procentowego progu wyborczego mieć szansę na uzyskanie mandatów w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych 20 listopada 2011 roku, zostały zawarte w tabeli 2/IV.

²⁸ UPyD zdobyła przy tym mandaty w 2 okręgach wyborczych dysponujących znaczną liczbą mandatów do podziału, 4 z nich uzyskała bowiem w Madrycie (dysponującym 36 mandatami), a 1 w Walencji (dysponującej 16 mandatami). Dla porównania PNV uzyskała 3 mandaty w dysponującej 8 mandatami prowincji Bizkaia, 1 w 4-mandatowym okręgu Álava oraz 1 w 6-mandatowym okręgu Gipuzcoa. Zob. Tabela 4/VI.

wyborcze, na poziomie których następuje ich ostateczny podział, jest systemem wyraźnie sprzyjającym partiom największym oraz w pewnym stopniu również najsilniejszym partiom regionalnym. Rywalizacja o niewielką liczbę mandatów w prowincjach położonych wewnątrz kontynentu w połączeniu z zastosowaniem metody d'Hondta zwiększa szanse wyborcze największych partii o zasięgu ogólnopaństwowym, mają one bowiem największą szansę na uzyskanie poparcia na słabiej zaludnionych obszarach wiejskich. Jak zauważa Dieter NOHLEN (2004: 89—90), nierówna reprezentacja faworyzuje obszary wiejskie. W praktyce oznacza to rywalizację polityczną wewnątrz kontynentu jedynie pomiędzy PP oraz PSOE. Ugrupowania średniej wielkości, rywalizujące o głosy wyborców na obszarze całego państwa, zostają praktycznie wykluczone z rywalizacji o uzyskanie mandatów w tej części kontynentu.

Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w prowincjach leżących na peryferiach. Analizując wyniki wyborów do Kongresu Deputowanych zawarte w tabeli 3/V, można zauważyć, że szanse na uzyskanie mandatów w tych okręgach mają także największe ugrupowania polityczne skupiające całość swojego elektoratu na obszarze dawnych regionów historycznych. W tym przypadku przeszkody nie stanowi nawet 3-procentowy ustawowy próg wyborczy ustanowiony na poziomie okręgu, największe ugrupowania etnoregionalne mają bowiem szansę na skuteczne rywalizowanie o mandaty w tych okręgach.

Tabela 2/V. Liczba mandatów przypadająca na okręgi wyborcze w Hiszpanii w wyborach do Kongresu Deputowanych 20 listopada 2011 roku, powierzchnia prowincji, liczba wyborców uprawnionych do głosowania w poszczególnych prowincjach 20 listopada 2011 roku oraz liczba wyborców przypadająca w poszczególnych prowincjach na 1 mandat.

Nazwa.prowincji	Liczba mandatów	Powierzchnia (w km ²)	Liczba. wyborców. uprawnionych. do głosowania 20 listopada 2012 r.	Liczba. wyborców wybierająca jednego deputowanego
1	2	3	4	5
Álava	4	2 963	250 743	62 686
Albacete	4	14 926	309 456	77 364
Alicante	12	5 816	1 222 109	101 843
Almería	6	8 774	469 594	78 266
Asturias	8	10 604	989 045	123 631
Ávila	3	8 048	142 578	47 526
Badajoz	6	21 766	557 468	92 912
Baleares	8	4 992	730 740	91 343
Barcelona	31	7 733	4 028.117	129 940
Bizcaia	8	2 217	949 471	118 684

cd. tab. 2

1	2	3	4	5
Burgos	4	14 292	303 109	75 778
Cáceres	4	19 868	352 097	88 025
Cádiz	8	7 436	981 061	122 633
Cantabria	5	5 221	496 483	99 297
Castellón	5	6 632	414 561	83 000
Ciudad Real	5	19 813	404 764	80 953
Córdoba	6	13 550	652 086	108 681
La Coruña	8	7 950	1 085 232	135 654
Cuenca	3	17 141	163 500	54 500
Gipuzcoa	6	1 909	575 334	95 889
Girona	6	5 910	499 909	83 319
Granada	7	12 531	735 201	105 029
Guadalajara	3	12 167	179 570	59 857
Huelva	5	10 148	392 755	78 551
Huesca	3	15 626	175 713	58 571
Jaén	6	13 489	537 036	89 506
León	5	15 581	447 708	89 542
Lleida	4	12 150	313 516	78 379
La Rioja	4	5 045	242 800	60 700
Lugo	4	9 856	350 851	87 713
Madrid	36	8 022	4 653 779	129 272
Málaga	10	7 308	1 116 276	111 628
Murcia	10	11 313	1 000 624	100 063
Navarra	5	10 391	488 211	97 643
Ourense	4	7 273	362 679	90 670
Palencia	3	8 052	147 783	49 261
Las Palmas	8	4 066	794 522	99 316
Pontevedra	7	4 495	890 054	127 151
Salamanca	4	12 350	312 001	78 001
Santa Cruz de Tenerife	7	3 381	792 773	113 254
Segovia	3	6 796	123 481	41 161
Sevilla	12	14 042	1 506 129	125 511
Soria	2	10 303	77 355	38 678
Tarragona	6	6 303	554 799	92 467

cd. tab. 2

1	2	3	4	5
Teruel	3	14 804	112 301	37 434
Toledo	6	15 370	514 208	85 702
Valencia	16	10 763	1 921 158	120 073
Valladolid	5	8 110	434 477	86 896
Zamora	3	10 561	178 365	59 455
Zaragoza	7	17 274	730 496	104 357
Ceuta	1	19,0	60 723	60 723
Melilla	1	12,5	54 690	54 690
Razem	350		35 779 491	102 228

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: *Acuerdo de 7 de diciembre de 2011, de la Junta Electoral Central, por el que se publica el resumen de los resultados de las elecciones al Congreso de los Diputados y al Senado convocadas por Real Decreto 1329/2011, de 26 de septiembre, y celebradas el 20 de noviembre de 2011, conforme a las actas de escrutinio general y de proclamación de electos remitidas por las correspondientes Juntas Electorales Provinciales y por las Juntas Electorales de Ceuta y de Melilla.* Boletín Oficial del Estado, núm. 297, de 10 de diciembre de 2011.

Tabela 3/V. Podział mandatów przypadających poszczególnym partiom politycznym na poziomie prowincji w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych 20 listopada 2011 roku.

Nazwa prowincji	Liczba mandatów	Podział mandatów przypadających partiom politycznym
1	2	3
Álava	4	PP — 1; PSOE — 1; Amaiur — 1; EAJ—PNV — 1
Albacete	4	PP — 3; PSOE — 1
Alicante	12	PP — 8; PSOE — 4
Almería	6	PP — 4; PSOE — 2
Asturias	8	PP — 3; PSOE — 3; La Izquierda Plural — 1; FAC — 1
Ávila	3	PP — 2; PSOE — 3
Badajoz	6	PP—EU — 4; PSOE — 2;
Baleares	8	PP — 5; PSOE — 3
Barcelona	31	PP — 7; CiU — 9; PSC — 10; La Izquierda Plural — 3; ERC — 2;
Bizcaia	8	PP — 1; PSOE — 2; Amaiur — 2; EAJ—PNV — 3
Burgos	4	PP — 3; PSOE — 1
Cáceres	4	PP—EU — 2; PSOE — 2
Cádiz	8	PP — 5; PSOE — 3
Cantabria	5	PP — 4; PSOE — 1
Castellón	5	PP — 3; PSOE — 2

cd. tab. 3

1	2	3
Ciudad Real	5	PP — 3; PSOE — 2
Córdoba	6	PP — 3; PSOE — 3
La Coruña	8	PP — 5; PSOE — 2; BNG — 1
Cuenca	3	PP — 2; PSOE — 1
Gipuzcoa	6	PP — 1; PSOE — 1; Amaiur — 3; EAJ—PNV — 1
Girona	6	PP — 1; CiU — 3; PSC — 1; ERC — 1
Granada	7	PP — 4; PSOE — 3
Guadalajara	3	PP — 2; PSOE — 1
Huelva	5	PP — 3; PSOE — 2
Huesca	3	PP—PAR — 2; PSOE — 1;
Jaén	6	PP — 3; PSOE — 3
León	5	PP — 3; PSOE — 2
Lleida	4	PP — 1; CiU — 2; PSC — 1
La Rioja	4	PP — 3; PSOE — 1
Lugo	4	PP — 3; PSOE — 1
Madrid	36	PP — 19; PSOE — 10; La Izquierda Plural — 3; UpyD — 4
Málaga	10	PP — 6; PSOE — 3; La Izquierda Plural — 1
Murcia	10	PP — 8; PSOE — 2
Navarra	5	UPN — PP — 2; PSOE — 1; Amaiur — 1; GBAI — 1
Ourense	4	PP — 3; PSOE — 1
Palencia	3	PP — 2; PSOE — 1
Las Palmas	8	PP — 5; PSOE — 2; CC—NC—PNC — 1
Pontevedra	7	PP — 4; PSOE — 2; BNG — 1
Salamanca	4	PP — 3; PSOE—1
Santa Cruz de Tenerife	7	PP — 4; PSOE — 2; CC—NC—PNC — 1
Segovia	3	PP — 2; PSOE — 1
Sevilla	12	PP — 5; PSOE — 6; La Izquierda Plural — 1
Soria	2	PP — 1; PSOE — 1
Tarragona	6	PP — 2; CiU — 2; PSC — 2
Teruel	3	PP—PAR — 2; PSOE — 1;
Toledo	6	PP — 4; PSOE — 2
Valencia	16	PP — 9; PSOE — 4; La Izquierda Plural — 1; UpyD — 1; COMPROMÍS—Q — 1
Valladolid	5	PP — 3; PSOE — 2

cd. tab. 3

1	2	3
Zamora	3	PP — 2; PSOE — 1
Zaragoza	7	PP—PAR — 4; PSOE — 2; La Izquierda Plural — 1
Ceuta	1	PP — 1
Melilla	1	PP — 1
Razem	350	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: *Acuerdo de 7 de diciembre de 2011, de la Junta Electoral Central, por el que se publica el resumen de los resultados de las elecciones al Congreso de los Diputados y al Senado convocadas por Real Decreto 1329/2011, de 26 de septiembre, y celebradas el 20 de noviembre de 2011, conforme a las actas de escrutinio general y de proclamación de electos remitidas por las correspondientes Juntas Electorales Provinciales y por las Juntas Electorales de Ceuta y de Melilla*. Boletín Oficial del Estado, núm. 297, de 10 de diciembre de 2011.

Podsumowując, można stwierdzić, że system wyborczy ustanowiony dla wyłaniania składu izby niższej hiszpańskich Kortezów Generalnych jest systemem faworyzującym największe partie o charakterze ogólnopaństwowym, a także dającym szansę najsilniejszym ugrupowaniom regionalnym.

5.1.2. Wybory do Senatu

Podobnie jak w przypadku Kongresu Deputowanych najważniejsze regulacje odnoszące się do trybu kształtowania składu izby wyższej Kortezów Generalnych zostały określone w rozdziale I tytułu III konstytucji z 1978 roku.

Pierwszy przepis odnoszący się do charakteru reprezentacji politycznej, jaką jest hiszpański Senat, jest zawarty w art. 66 ust. 1 ustawy zasadniczej. Jak wspomniano już powyżej, zgodnie z jego postanowieniami „Kortezy Generalne reprezentują lud hiszpański i składają się z Kongresu Deputowanych oraz Senatu”²⁹. Takie sformułowanie zasady reprezentacji nie budzi zastrzeżeń, jeżeli chodzi o charakter izby niższej parlamentu. Zgodnie z przyjętymi powyżej założeniami powinna ona reprezentować wszystkich obywateli danego państwa. Sytuacja przedstawia się jednak inaczej, gdy pod uwagę weźmiemy charakter reprezentacji izby wyższej.

Rozpoczynając rozważania w tym zakresie, należy przypomnieć za Jordim SOLÉ TURĄ i Miguelem Ángelem APARICIO PÉREZEM (2003: 17), że istnienie dwóch izb hiszpańskiego parlamentu ma sens tylko wówczas, gdy reprezentują

²⁹ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992...*, op.cit., s. 51.

one zróżnicowane zakresy lub interesy polityczne. Tymczasem przepisy konstytucji nie do końca zapewniają owo zróżnicowanie. Przepisy przytoczonego powyżej art. 66 ust. 1 zdają się przeczyć założeniu, jakoby izba wyższa Kortezów Generalnych miała reprezentować inny podmiot niż obywatele hiszpańscy. Jednakże w art. 69 ust. 1 konstytucji ustawodawca stwierdził wyraźnie, że Senat jest izbą reprezentacji terytorialnej. Sformułowanie to nie rozwiązuje problemu, a rzecz by można, że jeszcze go pogłębia. Pytanie brzmi bowiem: na czym polega owa reprezentacja terytorialna? Przepisy art. 69 ust. 2 pkt 3, 4 i 5 ustawy zasadniczej wskazują na różne jednostki podziału terytorialnego państwa, w ramach których wybiera się przedstawicieli do izby drugiej parlamentu. Pierwszą z nich jest prowincja. Zgodnie z przyjętymi rozwiązaniami w każdej prowincji położonej na Półwyspie Iberyjskim wybiera się 4 senatorów w głosowaniu powszechnym, wolnym, równym, bezpośrednim i tajnym. Nieco inaczej przedstawia się sytuacja w prowincjach wyspiarskich, wśród których każda wyspa lub grupa wysp z Radą Miejską lub Radą Wyspiarską³⁰ stanowi okręg dla wyboru senatorów. Wyborcy uprawnieni do głosowania na trzech największych wyspach hiszpańskich — Gran Canarii, Majorce i Teneryfie — wybierają po 3 senatorów. Natomiast na pozostałych wyspach lub ich grupach, czyli w okręgach Ibiza — Formentera, Minorka, Fuerteventura, Gomera, Hierro, Lanzarote i La Palma wybiera się po 1 senatorze. Odrębne okręgi wyborcze stanowią także miasta autonomiczne Ceuta i Melilla, w których wybiera się po 2 senatorów. Ostatnią z wymienionych w konstytucji jednostek terytorialnych w wyborach do Senatu jest wspólnota autonomiczna. Zgodnie z postanowieniami art. 69 ust. 5

Wspólnoty autonomiczne desygnują po jednym senatorze oraz dodatkowo po jednym senatorze na każdy milion mieszkańców ich terytorium. Prawo desygnacji przysługuje zgromadzeniu ustawodawczemu, a w razie jego braku najwyższemu organowi kolegialnemu wspólnoty autonomicznej, zgodnie z postanowieniami statutów, które zapewniają, w każdym wypadku, odpowiednią reprezentację proporcjonalną³¹.

Powyższe dane wskazują na to, że hiszpański Senat jest przede wszystkim izbą reprezentującą wyborców głosujących w poszczególnych prowincjach, dopiero w dalszej kolejności jest również izbą reprezentującą parlamenty wspólnot autonomicznych: 4/5 składu izby, czyli 208 senatorów, reprezentuje dokładnie ten sam podmiot co deputowani wybrani do izby niższej Kortezów Generalnych, a jedynie 1/5 składu, czyli 58 senatorów w kadencji rozpoczętej w 2011 roku, reprezentuje zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych.

³⁰ *Cabildo Insular* lub *Consejo Insular* (przyp. M.M.).

³¹ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992...*, op.cit., s. 52.

Zarządzenie wyborów

Zgodnie z przepisami art. 69 ust. 6 konstytucji Senat jest wybierany na okres czterech lat. Po ich upływie wygasają mandaty członków izby, co wiąże się z koniecznością przeprowadzenia kolejnych wyborów. W takim przypadku na mocy przepisów art. 42 ust. 2 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku obowiązek wyznaczenia terminu wyborów do Senatu spoczywa na szefie hiszpańskiego rządu. Jest on zobowiązany do wyznaczenia daty wyborów dwadzieścia pięć dni przed upływem kadencji izby. Zgodnie z postanowieniami art. 62 pkt b konstytucji oraz art. 167 ust. 1 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego taka decyzja polityczna przybiera formę królewskiego dekretu, który musi zostać opublikowany następnego dnia w Biuletynie Urzędowym Państwa (*Boletín Oficial del Estado*) i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Podobnie jak w przypadku izby niższej wyznaczone przez premiera wybory, które formalnie zostają zarządzane przez monarchę, winny być przeprowadzone w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

Zakończenie kadencji izby wyższej może także nastąpić przed upływem przewidzianych w art. 69 ust. 6 czterech lat i mieć inne przyczyny niż wygaśnięcie mandatów senatorów. Są one identyczne jak w przedstawionym powyżej przypadku Kongresu Deputowanych. Pierwsza z nich jest uregulowana przez przepisy art. 99 ust. 5 konstytucji i odnosi się do sytuacji, w której żaden z kandydatów na premiera nie uzyska zaufania Kongresu Deputowanych w terminie dwóch miesięcy³². Druga wiąże się z przypadkiem podjęcia całkowitej reformy konstytucji zgodnie z art. 168 ust. 1 ustawy zasadniczej³³. Natomiast trzecia ewentualność to możliwość podjęcia decyzji przez premiera o rozwiązaniu Kongresu Deputowanych, Senatu lub Korteżów Generalnych na mocy art. 115 konstytucji³⁴. W każdym z trzech przypadków wnioski premiera o rozwiązanie Senatu przyjmuje formalną postać dekretu królewskiego. Musi on zostać opublikowany w Biuletynie Urzędowym Państwa następnego dnia po formalnym zarządzeniu przeprowadzenia wyborów i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Treść dekretu musi określać datę przeprowadzenia wyborów, a winny się one odbyć w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

³² Szerzej na temat procedury powoływania rządu w Hiszpanii przewidzianej w art. 99 Konstytucji z 1978 roku zob. MYŚLIWIEC, 2010a: 137—138 oraz MYŚLIWIEC, 2011a: 143—144.

³³ Szerzej na temat procedury zmiany Konstytucji Hiszpanii zob. MYŚLIWIEC, 2011a: 122—124.

³⁴ Szerzej na temat uprawnień premiera wynikających z postanowień art. 115 Konstytucji Hiszpanii z 1978 roku zob. MYŚLIWIEC, 2011a: 140—141.

Czynne i bierne prawo wyborcze

Podobnie jak w przypadku wyborów do izby niższej hiszpańskich Kortezów Generalnych zarówno czynne, jak i bierne prawo wyborcze w wyborach do Senatu przysługuje wszystkim obywatelom hiszpańskim, którzy najpóźniej w dniu głosowania kończą 18 lat. Obywatel może zostać pozbawiony owych praw jedynie prawomocnym orzeczeniem sądowym.

Zgodnie z postanowieniami art. 2 ust. 2 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 19 czerwca 1985 roku czynne prawo wyborcze — również w wyborach do Senatu — przysługuje wszystkim obywatelom, którzy ukończyli 18 lat i figurują w aktualnych spisach wyborców. Wpisu do spisu wyborców w odniesieniu do każdego uprawnionego do głosowania obywatela dokonuje się automatycznie, z mocy samego prawa, zgodnie z trybem omówionym powyżej w części dotyczącej wyborów do Kongresu Deputowanych. Spisy wyborców są przy tym stałe, a ich aktualizacji dokonuje się raz w miesiącu, uwzględniając przy tym stan rzeczywisty na pierwszy dzień każdego miesiąca.

W zakresie biernego prawa wyborczego w wyborach do Senatu obowiązują te same prawa i występują te same ograniczenia, jak w przypadku wyborów do izby niższej. Kandydować mogą zatem wszyscy pełnoletni Hiszpanie, o ile nie są członkami rodziny królewskiej (wpisanymi do stosownego Rejestru Cywilnego³⁵) lub ich współmałżonkami, obywatelami pełniącymi funkcje w administracji rządowej oraz organach władzy sądowniczej, szefami hiszpańskich placówek dyplomatycznych akredytowanymi w obcych państwach lub przy organizacjach międzynarodowych, wojskowymi oraz funkcjonariuszami policji i służb porządkowych w służbie czynnej, Obrońcą Ludu, dyrektorem generalnym Hiszpańskiego Radia i Telewizji czy też Prezesem Banku Hiszpańskiego (MYŚLIWIEC, 2010c: 117). O mandat senatora nie mogą ubiegać się także osoby pełniące funkcje kadencyjne, takie jak wysocy funkcjonariusze terenowych oddziałów urzędów centralnych podlegających ministerstwu, terenowi przedstawiciele Hiszpańskiego Radia i Telewizji, a także przedstawiciele rozgłośni radiowych i telewizyjnych zależnych od władz poszczególnych wspólnot autonomicznych oraz prowincjonalni przedstawiciele Biura Spisów Wyborczych. Bierne prawo wyborcze w wyborach do Senatu nie przysługuje także obywatelom pozbawionym tego prawa prawomocnym orzeczeniem sądu, a także tym, w których sprawie prawomocne orzeczenia sądowe jeszcze nie zapadły, lecz zostali przez sąd skazani za przestępstwa buntu, terroru, działania przeciwko administracji publicznej lub przeciwko instytucjom państwa³⁶. Prawo

³⁵ *Real Decreto 2917/1981, de 27 de noviembre, sobre Registro Civil de la Familia Real*, Boletín Oficial del Estado, núm. 297, de 12 de diciembre de 1981.

³⁶ Przepisy dotyczące pozbawienia biernego prawa wyborczego obywateli nieskazanych jeszcze prawomocnym orzeczeniem sądowym za wymienione wyżej przestępstwa zostały przyjęte mocą ustawy organicznej z 28 stycznia 2011 roku modyfikującej postanowienia ustawy

wybieralności tracą również osoby zarejestrowane na listach wyborczych partii politycznych, ich federacji lub koalicji, które prawomocnym orzeczeniem sądowym zostały uznane za nielegalne³⁷.

W hiszpańskim trybie wyłaniania składu izby drugiej zwraca uwagę fakt, że ustawodawca nie zdecydował się na zastosowanie wyższego cenzusu wieku niż 18 lat w zakresie biernego prawa wyborczego. Świadczy to o szczególnym rozumieniu zasady równości wszystkich obywateli na gruncie prawa hiszpańskiego. Można przez to rozumieć, że ustawodawca w równy sposób traktuje wszystkich pełnoletnich obywateli państwa, domniemując, że każdy z nich, niezależnie od posiadanego doświadczenia, może równie dobrze pełnić funkcję w izbie perfekcjonującej proces legislacyjny.

Zgłaszanie list wyborczych

Prawo zgłoszenia kandydatów na senatorów przysługuje partiom politycznym, federacjom partii wpisanym do stosownego rejestru oraz koalicjom partyjnym zgłoszonym właściwemu kolegium wyborczemu (*la Junta Electoral*) do dziesięciu dni po formalnym ogłoszeniu daty wyborów. Prawo zgłaszania kandydatów w wyborach do Senatu przysługuje także grupom wyborców, którzy przed zgłoszeniem kandydatury uzyskają dla niej poparcie na poziomie 1% osób uprawnionych do głosowania w danym okręgu wyborczym. Zgodnie z postanowieniami art. 169 ust. 3 ustawy o podstawach systemu wyborczego partii, federacje partii lub koalicje wyborcze, które w poprzednich wyborach nie uzyskały reprezentacji w żadnej z dwu izb Kortezów Generalnych, zgłaszając swoich kandydatów, muszą przedstawić listę poparcia dla takiej inicjatywy z podpisami co najmniej 0,1% wyborców uprawnionych do głosowania w okręgu wyborczym, w którym dany podmiot zamierza podjąć rywalizację wyborczą. Jeden wyborca może przy tym udzielić poparcia tylko jednej liście wyborczej³⁸.

Podobnie jak w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych żaden podmiot nie może przestawić w jednym okręgu wyborczym więcej niż jed-

organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 3/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

³⁷ Problem delegalizacji partii politycznych został przedstawiony w sposób szczegółowy w rozdziale III niniejszego opracowania.

³⁸ Regulacje wprowadzone na mocy postanowień ustawy organicznej z 28 stycznia 2011 roku zmieniającej postanowienia ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

nej listy kandydatów w wyborach do Senatu. Art. 44 ust. 4 ustawy o podstawach systemu wyborczego zabrania także proponowania kandydatów, których działalność mogłaby wskazywać na chęć kontynuowania politycznej działalności ugrupowań (partii politycznych, ich federacji, koalicji wyborczych lub grup wyborców) uznanych za nielegalne i przez to rozwiązanych lub sądowo w swej działalności zawieszonych.

Przepisy art. 44 bis ust. 4 ordynacji wyborczej wymagają także, aby listy stworzone na potrzeby wyborów do Senatu zawierały możliwie równą liczbę kandydatów obydwu płci. Zasada owej numerycznej równowagi odnosi się zarówno do samych kandydatów na senatorów, jak i do proponowanych kandydatów ich zastępców³⁹.

Postępowanie w zakresie zgłaszania list kandydatów jest identyczne jak w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych. Również w tym przypadku listy wyborcze są przedstawiane prowincjonalnym kolegiom wyborczym pomiędzy piętnastym i dwudziestym dniem od dnia zarządzenia wyborów, a zgłoszeniu kandydatów musi towarzyszyć dokładna informacja zawierająca nazwę proponującego je ugrupowania oraz jego skrót i symbol. Oznaczenia te muszą się jednak dostatecznie różnić od nazw, skrótów i symboli innych podmiotów działających na hiszpańskiej scenie politycznej. Nie mogą także zawierać flagi lub godła Hiszpanii ani też nawiązywać do symboli przynależnych hiszpańskiej koronie. Przedstawiane kolegiom wyborczym listy muszą ponadto zawierać imiona i nazwiska wszystkich kandydatów. Poszczególne podmioty je zgłaszające są przy tym zobowiązane do przedstawienia pisemnej zgody kandydatów na udział w wyborach z ich list, a także dokumentów poświadczających prawo wybieralności poszczególnych kandydatów. Każdy z nich może się przy tym ubiegać o mandat tylko w jednym okręgu wyborczym i figurować tylko na jednej z list. Przepisy prawa wyborczego wymagają, aby przedstawiane listy zawierały tylu kandydatów, ile mandatów jest do zdobycia w danym okręgu. Ponadto zgłoszeniu każdej kandydatyry na senatora musi towarzyszyć wskazanie dwóch kandydatów na jego zastępców. Obowiązkiem podmiotu zgłaszającego jest także wskazanie kolejności ewentualnego objęcia mandatu senatora przez proponowanych zastępców.

Warto zaznaczyć, że zgodnie z art. 171 ust. 1 kandydatyry do Senatu są kandydaturami indywidualnymi. Wiąże się to z możliwością oddania przez wyborcę głosu na konkretnego kandydata oraz z ewentualnością uzyskania mandatu przez tych kandydatów, którzy uzyskają najwięcej głosów w danym okręgu. System ten różni się zatem od trybu wyboru składu izby niższej, w którym wyborca może wskazać jedynie swoją preferencję partyjną.

³⁹ Art. 44 bis ustawy o podstawach systemu wyborczego został sformułowany w oparciu o regulacje prawne przyjęte przez hiszpańskiego ustawodawcę na mocy postanowień ustawy organicznej na rzecz rzeczywistej równości kobiet i mężczyzn z 22 marca 2007 roku. Zob. *Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres...*, op.cit.

Nazwiska wszystkich zgłoszonych i zaakceptowanych przez kolegia wyborcze kandydatów, jak i proponowanych zastępców publikuje się w dzienniku urzędowym państwa (*Boletín Oficial del Estado*). Publikacja następuje w dwudziestym drugim dniu od dnia formalnego zarządzenia wyborów. W terminie dwóch dni od daty publikacji list w dzienniku urzędowym państwa kolegia wyborcze mogą przedstawić zgłoszonym kandydatom informacje o nieprawidłowościach w dokonanych zgłoszeniach lub przedstawić zarzuty zgłoszone przez innych przedstawicieli. W takim przypadku każdemu z kandydatów przysługuje termin czterdziestu ośmiu godzin na usunięcie nieprawidłowości lub ustosunkowanie się do przedstawionych zarzutów. Po przeprowadzeniu wyżej wymienionej procedury kolegia wyborcze ogłaszają ostateczne listy kandydatów w dwudziestym siódmym dniu po formalnym zarządzeniu wyborów. Na listach owych nie mogą się znaleźć nazwiska kandydatów, którzy nie ustosunkowali się do przedstawianych im zarzutów lub nie uzupełnili braków formalnych. Ostateczne listy kandydatów i ich zastępców są ponownie publikowane w dzienniku urzędowym państwa dwudziestego ósmego dnia po zarządzeniu wyborów.

Kandydaci, którym kolegia wyborcze odmówiły prawa umieszczenia na listach, mają prawo złożenia w terminie dwóch dni skargi do właściwego dla sprawy sądu administracyjnego. Mają przy tym obowiązek powołania się na swój interes prawny i przedstawienia stosownych dowodów potwierdzających, że interes ów został naruszony. Orzeczenie sądowe w tej sprawie musi zostać wydane w terminie kolejnych dwóch dni i uważa się je za rozstrzygnięcie ostateczne. Nie narusza to jednak prawa kandydata do skorzystania z prawa do złożenia skargi do Trybunału Konstytucyjnego w trybie przewidzianym w art. 44 ust. 1 pkt a ustawy organicznej o Trybunale Konstytucyjnym⁴⁰. Skarga taka musi zostać złożona w terminie dwóch dni od dnia uzyskania ostatecznego orzeczenia sądu administracyjnego, a Trybunał Konstytucyjny jest ustawowo zobowiązany do wydania stosownego orzeczenia w sprawie w terminie kolejnych trzech dni⁴¹.

Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów

Podobnie jak w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych wyborcy głosujący w wyborach do Senatu mogą głosować w lokalach wyborczych oraz

⁴⁰ Przepisy te zostały uchwalone przez hiszpański parlament 24 maja 2007 roku. Zob. *Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional*, Boletín Oficial del Estado, núm. 239, de 5 de octubre de 1979; *Ley Orgánica 6/2007, de 24 de mayo, por la que se modifica la Ley Orgánica 2/1979, de 3 de octubre, del Tribunal Constitucional*, Boletín Oficial del Estado, núm. 125, de 25 de mayo de 2007.

⁴¹ Szerzej na temat procesu zgłaszania i rejestracji kandydatów zob. ARNALDO ALCUBILLA, ABELLÁN MATESANZ, 2002: 145—172.

za pośrednictwem poczty. Zasady przeprowadzenia samego głosowania są przy tym identyczne jak w przypadku wyborów do izby niższej parlamentu.

Zgodnie z przepisami art. 172 ust. 3 wyborca pragnący oddać głos w wyborach do Senatu otrzymuje jednostronnie zadrukowaną kartę do głosowania, na której zawarte są nazwiska wszystkich kandydatów. Są one umieszczone poniżej symboli podmiotów przedstawiających swoich kandydatów, które także decydują o ich kolejności na liście. Kandydatury są umieszczane od lewej do prawej strony karty i z góry na dół, poczynając od ugrupowania, które w poprzednich wyborach do Senatu uzyskało największą liczbę głosów w danym okręgu wyborczym. Ugrupowania, które nie uczestniczyły w rywalizacji wyborczej w elekcji poprzedzającej dane wybory, są umieszczane na końcowych pozycjach listy, a o ich kolejności decyduje losowanie. Tę samą zasadę stosuje się w odniesieniu do ugrupowań, które w wyborach poprzedzających daną elekcję występowały w koalicji z innymi podmiotami, a tym razem postanowiły podjąć rywalizację wyborczą poza koalicją. Miejsce na liście ugrupowań wchodzących niegdyś w jej skład jest w takim przypadku uzależnione od uzyskanego poprzednio wyniku wyborczego, a także od wyniku porozumienia pomiędzy jej byłymi członkami co do przedstawionej na aktualnej liście kolejności. Jeżeli byli koalicjanci nie są w stanie osiągnąć porozumienia w tej sprawie, o ich kolejności na liście decyduje losowanie. Przepisy art. 172 ust. 3 stanowią, że podobne działania podejmuje się względem ugrupowań, które w wyborach poprzedzających daną elekcję rywalizowały o głosy wyborcze osobno, a ubiegając się ponownie o mandaty w Senacie, postanowiły zawiązać koalicję wyborczą.

Nazwisko każdego z kandydatów poprzedza pusty kwadrat, w którym wyborca może postawić znaczek \times lub $+$, oddając w ten sposób swój głos. Na każdej liście wyborczej musi znajdować się także informacja o tym, na ilu kandydatów wolno wyborcy zagłosować w danym okręgu wyborczym i w jakim przypadku jego głos będzie nieważny. Zgodnie z postanowieniami art. 166 ust. 1 pkt. a w prowincjach położonych na Półwyspie Iberyjskim wyborcy mogą głosować tylko na 3 kandydatów, w prowincjach wyspiarskich Gran Canaria, Majorki i Teneryfy na 2, a tylko na 1 w prowincjach wyspiarskich Ibizy — Formentery, Minorki, Fuerteventury, Gomery, Hierro, Lanzarote y La Palmy. Mieszkańcy Ceuty i Melilli oddają swoje głosy na 2 kandydatów.

Ustalenie wyników głosowania odbywa się w trybie podobnym do tego, jaki obowiązuje w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych. Oczywiście różnicę stanowi jednak zastosowanie zasady większości przy ustalaniu wyników wyborczych. Mandaty przyznawane są kandydatom, którzy otrzymali kolejno największą liczbę głosów w danym okręgu wyborczym.

Desygnowanie senatorów przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych

Jak wspomniano już powyżej, 1/5 składu Senatu Hiszpanii tworzą senatorowie powoływani przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych. Tryb ich nominowania określają przepisy art. 69 ust. 5 hiszpańskiej konstytucji, art. 165 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego, a także przepisy zawarte w statutach autonomii poszczególnych wspólnot oraz przepisy regulaminów zgromadzeń ustawodawczych wspólnot autonomicznych. W przypadku jedenastu wspólnot autonomicznych — Andaluzji, Aragonii, Asturii, Kantabrii, Kastylii-La Manchy, Kastylii i Leónu, Katalonii, Kraju Basków, Murcji, La Riojy i Walencji — tryb nominowania senatorów jest regulowany także przez ustawy uchwalane w tym zakresie przez regionalne legislatywy⁴².

⁴² *Ley 19/2007, de 17 de diciembre, de designación de Senadores y Senadoras en representación de la Comunidad Autónoma de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 252, de 26 de diciembre de 2007; *Ley 18/2003, de 11 de julio, sobre designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 85, de 12 de julio de 2003; *Ley 4/1983, de 4 de agosto, reguladora del procedimiento de designación de Senadores por el Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 182, de 10 de agosto de 1983; c/e Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 189, de 19 de agosto de 1983; *Ley 3/1990, de 19 de diciembre, por la que se modifica la Ley 4/1983, de 4 de agosto, para la designación de Senadores por el Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 6, de 9 de enero de 1991; *Ley 6/1983, de 4 de julio, sobre procedimiento para la designación de Senador en representación de la Comunidad Autónoma de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, núm. 85, de 4 de julio de 1983; c/e Boletín Oficial de Cantabria, núm. 87, de 8 de julio de 1983; *Ley 4/1985, de 26 de junio, sobre designación de Senadores representantes de la Comunidad Autónoma de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 29, de 23 de julio de 1985; *Ley 3/1987, de 7 de abril, de modificación de la Ley 4/1985, de designación de Senadores en representación de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 20, de 28 de abril de 1987; *Ley 9/1995, de 26 de diciembre, de reforma de la Ley 4/1985, de 26 de junio, de designación de Senadores representantes de la Comunidad Autónoma de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 64, de 29 de diciembre de 1995; *Ley 15/2010, de 16 de diciembre, por la que se modifica la Ley 4/1985 de designación de Senadores en representación de Castilla-La Mancha, en relación a las retribuciones a percibir*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 251, de 31 de diciembre de 2010; *Ley 7/1987, de 8 de mayo, por la que se regula el procedimiento de designación de Senadores de la Comunidad de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 64, de 11 de mayo de 1987; *Ley 1/2000, de 3 de marzo, de Modificación de la Ley 7/1987, de 8 de mayo, por la que se regula el procedimiento de designación de Senadores representantes de la Comunidad de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 48, de 9 de marzo de 2000; *Ley 6/2010, de 26 de marzo, del procedimiento de designación de los senadores que representan a la Generalidad en el Senado*, Diario Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 5601, de 6 de abril de 2010; *Ley 9/2010, de 7 de julio de 2010, de Designación de Senadores o Senadoras en representación de la Comunitat Valenciana*, Diario Oficial de la Comunidad Valenciana, núm. 6307, de 9 de julio de 2010; *Ley 6/1983, de 22 de julio, sobre designación de Senadores de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia,

Zgodnie z postanowieniami konstytucji i ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych mają prawo nominowania po 1 senatorze oraz dodatkowo po 1 przypadającym na każdy milion mieszkańców ich terytorium. Ponadto przepisy odnoszące się do owej procedury, a zawarte w statutach autonomii poszczególnych wspólnot, muszą określać procedury gwarantujące wybór odpowiedniej reprezentacji proporcjonalnej.

Analiza aktów prawnych dotyczących trybu powoływania senatorów desygnowanych przez zgromadzenia ustawodawcze 17 wspólnot autonomicznych pozwala dojść do wniosku, że w większości przypadków regionalne legislatury przeprowadzają ową procedurę w sposób podobny. Oznacza to, że po ukonstytuowaniu się prezydiów nowo wybranych parlamentów wspólnot autonomicznych dokonują one podziału przysługujących im mandatów senatorskich pomiędzy poszczególne grupy parlamentarne. Zgodnie z wymogami konstytucji podziałów odbywa się na zasadzie proporcjonalności. Pięć wspólnot autonomicznych — Andaluzja, Aragonia, Asturia, Kastylia i León oraz Walencja — postanowiło dodatkowo o uszczegółowieniu tego przepisu i zastosowaniu metody d'Hondta⁴³. W przypadku spornym, wiążącym się z uzyskaniem takiej samej liczby mandatów przez więcej niż jedno ugrupowanie, prawo wskazania kandydata na senatora przypada temu z nich, które w wyborach otrzymało największą liczbę gło-

núm. 166, de 22 de julio de 1983; c/e Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 172, de 30 de julio de 1983; *Ley 6/1987, de 29 de septiembre, de Reforma de la Ley 6/1983, de 22 de julio, de designación de Senadores de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 235, de 15 de octubre de 1987; *Ley 4/1981, de 18 de marzo, sobre designación de Senadores representantes de Euskadi*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 17, de 12 de mayo de 1981; *Ley 1/1986, de 19 de febrero, por la que se modifica el artículo 6º de la Ley 4/1981, de 18 de marzo, sobre designación parlamentaria de Senadores representantes de Euskadi*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 51, de 14 de marzo de 1986; *Ley 9/1994, de 30 de noviembre, de designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 148, de 3 de diciembre de 1994.

⁴³ Przepisy szczegółowe wskazują na konieczność zastosowania metody d'Hondta podczas wskazywania liczby kandydatów, których mogą zaproponować poszczególne grupy parlamentarne w Andaluzji (art. 3 ust. 3 *Ley 19/2007, de 17 de diciembre, de designación de Senadores y Senadoras en representación de la Comunidad Autónoma de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 252, de 26 de diciembre de 2007), Aragonii (art. 3 ust. 2 *Ley 18/2003, de 11 de julio, sobre designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 85, de 12 de julio de 2003), Asturii (art. 3 pkt. a *Ley 4/1983, de 4 de agosto, reguladora del procedimiento de designación de Senadores por el Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 182, de 10 de agosto de 1983; c/e Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 189, de 19 de agosto de 1983 z późn. zm.), Kastylii i Leónu (art. 3. ust. 2 *Ley 7/1987, de 8 de mayo, por la que se regula el procedimiento de designación de Senadores de la Comunidad de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 64, de 11 de mayo de 1987), Walencji (art. 2 ust. 2 *Ley 9/2010, de 7 de julio de 2010, de Designación de Senadores o Senadoras en representación de la Comunitat Valenciana*, Diario Oficial de la Comunidad Valenciana, núm. 6307, de 9 de julio de 2010).

sów. Prezydium izb określa przy tym czas, w którym poszczególne ugrupowania mogą zgłaszać kandydatów na senatorów.

Kandydatami mogą zostać obywatele, którym zgodnie z hiszpańskim prawem przysługuje bierne prawo wyborcze. Przepisy niektórych wspólnot autonomicznych wskazują także na konieczność korzystania ze „statusu politycznego” (*la condición política*) mieszkańca danej wspólnoty autonomicznej⁴⁴. Zastosowanie takiego rozwiązania ma gwarantować wybór reprezentanta dobrze zorientowanego w problemach danej wspólnoty autonomicznej. Ponadto w przypadku dwóch wspólnot — Andaluzji i Katalonii — przepisy prawa dotyczące zgłaszania kandydatów na senatorów zobowiązują grupy parlamentarne do zaproponowania równej liczby kandydatów obydwu płci⁴⁵.

Kandydatury są analizowane przez specjalnie do tego celu powołane komisje parlamentarne, które badają przede wszystkim brak przeszkód dla dokonania

⁴⁴ Tego rodzaju przepisy zostały określone w Andaluzji (art. 2 ust. 1 *Ley 19/2007, de 17 de diciembre, de designación de Senadores y Senadoras en representación de la Comunidad Autónoma de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 252, de 26 de diciembre de 2007), Aragonii (art. 5 *Ley 18/2003, de 11 de julio, sobre designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 85, de 12 de julio de 2003), Asturii (art. 2 *Ley 4/1983, de 4 de agosto, reguladora del procedimiento de designación de Senadores por el Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 182, de 10 de agosto de 1983; c/e Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 189, de 19 de agosto de 1983), Katalonii (art. 2 ust. 1 *Ley 6/2010, de 26 de marzo, del procedimiento de designación de los senadores que representan a la Generalidad en el Senado*, Diario Oficial de Generalitat de Catalunya, núm. 5601, de 6 de abril de 2010), Walencji (art. 4 ust. 1 *Ley 9/2010, de 7 de julio de 2010, de Designación de Senadores o Senadoras en representación de la Comunitat Valenciana*, Diario Oficial de la Comunidad Valenciana, núm. 6307, de 9 de julio de 2010), Nawarze (art. 208 ust. 3 *Texto Refundido del Reglamento del Parlamento de Navarra, aprobado el 12 de septiembre de 2011*, Boletín Oficial del Parlamento de Navarra, núm. 10, de 15 de septiembre de 2011) oraz w Kraju Basków (art. 2 ust. 1 *Ley 4/1981, de 18 de marzo, sobre designación de Senadores representantes de Euskadi*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 17, de 12 de mayo de 1981). Ustawa regulująca tryb desygnowania senatorów w Kastylii-La Manchy przewiduje, że kandydaci muszą być mieszkańcami regionu (art. 2 *Ley 4/1985, de 26 de junio, sobre designación de Senadores representantes de la Comunidad Autónoma de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 29, de 23 de julio de 1985). Ustawa regulująca tryb desygnowania senatorów w Murcji zakłada natomiast, że kandydaci muszą być Murcjancami (art. 2 *Ley 6/1983, de 22 de julio, sobre designación de Senadores de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 166, de 22 de julio de 1983; c/e Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 172, de 30 de julio de 1983).

⁴⁵ Obowiązek wskazania również liczby kandydatów obu płci w ramach przyznanego limitu nominacji dotyczy grup parlamentarnych w Andaluzji (art. 4 ust. 4 *Ley 19/2007, de 17 de diciembre, de designación de Senadores y Senadoras en representación de la Comunidad Autónoma de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 252, de 26 de diciembre de 2007) i w Katalonii (art. 3 ust. 5 *Ley 6/2010, de 26 de marzo, del procedimiento de designación de los senadores que representan a la Generalidad en el Senado*, Diario Oficial de Generalitat de Catalunya, núm. 5601, de 6 de abril de 2010).

nia wyboru wiążących się z zasadą *incompatibilis*. Dotyczy ona zasad ogólnych określających reguły niepołączalności stanowisk w prawie hiszpańskim, jak również rozwiązań prawnych przyjętych na gruncie danej wspólnoty autonomicznej. Po zakończeniu prac komisji do spraw niepołączalności stanowisk i po przygotowaniu przez nią stosownego sprawozdania zostaje zwołanie specjalne posiedzenie regionalnej legislatury, na którym odbywa się desygnowanie kandydatów przedstawionych przez poszczególne grupy parlamentarne lub głosowanie nad zgłoszonymi kandydaturami. Kandydaci przedstawieni przez poszczególne grupy parlamentarne są z mocy prawa desygnowani na senatorów na posiedzeniu plenarnym autonomicznego parlamentu w Andaluzji⁴⁶, Asturii⁴⁷, Galicji⁴⁸, na Wyspach Balearach⁴⁹ i Wyspach Kanaryjskich⁵⁰. Nad kandydaturami może także zostać przeprowadzone głosowanie. Może ono polegać na oddaniu głosów przez członków izby na wszystkich zgłoszonych kandydatów⁵¹. Może także oznaczać konieczność uzyskania choć 1 głosu członka regionalnego parlamentu⁵² lub uzyskania kolejno największej liczby głosów w głoso-

⁴⁶ Art. 180 ust. 3 *Reglamento del Parlamento de Andalucía, aprobado por el Pleno el día 28 de septiembre de 2005*, Boletín Oficial del Parlamento de Andalucía, núm. 292, de 4 de octubre de 2005.

⁴⁷ Art. 3 pkt d *Ley 4/1983, de 4 de agosto, reguladora del procedimiento de designación de Senadores por el Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 182, de 10 de agosto de 1983; c/e Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 189, de 19 de agosto de 1983.

⁴⁸ Art. 165 ust. 3 *Reglamento del Parlamento de Galicia, aprobado en sesión plenaria celebrada el día 14 de julio de 1983*, Boletín Oficial del Parlamento de Galicia, núm. 150, de 1 de septiembre de 1983.

⁴⁹ Art. 189 ust. 4 *Reglamento del Parlamento de las Illes Balears, aprobado por el Pleno de la Cámara en sesión celebrada el día 15 de marzo de 2011*, Boletín Oficial del Parlamento de las Islas Baleares, núm. 170, de 20 de abril de 2011.

⁵⁰ Art 189 ust. 2 *Reglamento del Parlamento de Canarias, aprobado en sesión celebrada el día 17 de abril de 1991*, Boletín Oficial del Parlamento de Canarias, núm. 85, de 22 de mayo de 1991.

⁵¹ Procedura taka jest przeprowadzana na forum Kortezów Aragonii (art. 8 ust. 3 *Ley 18/2003, de 11 de julio, sobre designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 85, de 12 de julio de 2003), Parlamentu Katalonii (art. 4 i 5 *Ley 6/2010, de 26 de marzo, del procedimiento de designación de los senadores que representan a la Generalidad en el Senado*, Diario Oficial de la Generalitat de Catalunya, núm. 5601, de 6 de abril de 2010), Zgromadzenia Estremadury (art. 249 ust. 5 *Reglamento de la Asamblea de Extremadura, aprobado por el Pleno de la Cámara, en sesión celebrada el día 19 de junio de 2008*, Boletín Oficial de la Asamblea de Extremadura, núm. 115, de 20 de junio de 2008) i Zgromadzenia Madrytu (art. 225 ust. 5 *Reglamento de la Asamblea de Madrid, aprobado en sesión extraordinaria de 30 de enero de 1997*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 82, de 31 de enero de 1997).

⁵² Dotyczy to przypadku Wspólnoty Walencji (art. 11 *Ley 9/2010, de 7 de julio de 2010, de Designación de Senadores o Senadoras en representación de la Comunitat Valenciana*, Diario Oficial de la Comunidad Valenciana, núm. 6307, de 9 de julio de 2010).

waniu na poszczególnych kandydatów⁵³. Uzyskanie nominacji może być również uzależnione od konieczności uzyskania zwykłej lub bezwzględnej większości głosów w pierwszym głosowaniu⁵⁴. Mandaty senatorów desygnowanych przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych wygasają wraz z końcem kadencji organów, które ich wybrały.

Obowiązkiem senatorów desygnowanych przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych jest przedstawienie prezydium Senatu w terminie trzydziestu dni od formalnego powołania stosownych zaświadczeń potwierdzających ich wybór. Termin ten może zostać przedłużony przez izbę wyższą hiszpańskich Kortezów Generalnych w przypadku choroby senatora. Te same zasady dotyczą także senatorów powołanych na okres nie pokrywający się z kadencją izby wyższej hiszpańskiego parlamentu. Po wyłonieniu nowego składu izby w drodze wyborów senatorzy są zobowiązani do ponownego przedłożenia stosownych zaświadczeń⁵⁵. Mandaty senatorów desygnowanych przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych wygasają wraz z końcem kadencji organów, które ich wybrały.

⁵³ Taki system głosowania jest przewidziany w parlamencie Murcji (art. 5 *Ley 6/1983, de 22 de julio, sobre designación de Senadores de la Comunidad Autónoma de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 166, de 22 de julio de 1983; c/e Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 172, de 30 de julio de 1983), Nawarry (art. 208 ust. 5 i 6 *Texto Refundido del Reglamento del Parlamento de Navarra, aprobado el 12 de septiembre de 2011*, Boletín Oficial del Parlamento de Navarra, núm. 10, de 15 de septiembre de 2011) oraz La Riojy (art. 6 *Ley 9/1994, de 30 de noviembre, de designación de Senadores en representación de la Comunidad Autónoma de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 148, de 3 de diciembre de 1994).

⁵⁴ Wymóg uzyskania zwykłej większości głosów członków regionalnego parlamentu, jednakże pod warunkiem uzyskania poparcia co najmniej ¼ składu izby w pierwszym głosowaniu obowiązuje w Kastylii-La Manchy (art. 6 *Ley 4/1985, de 26 de junio, sobre designación de Senadores representantes de la Comunidad Autónoma de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 29, de 23 de julio de 1985) oraz w Kraju Basków (art. 5 *Ley 4/1981, de 18 de marzo, sobre designación de Senadores representantes de Euskadi*, Boletín Oficial del Parlamento Vasco, núm. 17, de 12 de mayo de 1981). Konieczność uzyskania bezwzględnej większości głosów członków regionalnej legislatury w pierwszym głosowaniu obowiązuje natomiast w Kantabrii (art. 2 *Ley 6/1983, de 4 de julio, sobre procedimiento para la designación de Senador en representación de la Comunidad Autónoma de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, núm. 85, de 4 de julio de 1983; c/e Boletín Oficial de Cantabria, núm. 87, de 8 de julio de 1983) oraz w Kastylii i Leónie (art. 5 *Ley 7/1987, de 8 de mayo, por la que se regula el procedimiento de designación de Senadores de la Comunidad de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 64, de 11 de mayo de 1987).

⁵⁵ Art. 1, art. 12 *Reglamento del Senado. Texto refundido aprobado por la Mesa del Senado, oída la Junta de Portavoces, en su reunión del día 3 de mayo de 1994*, Boletín Oficial de las Cortes Generales S. Serie I, núm. 119, de 9 de mayo de 1994 z późniejszymi zmianami.

Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje

Oceniając system wyborczy pozwalający na wyłonienie składu hiszpańskiego Senatu pod kątem funkcjonowania partii regionalnych, należy zauważyć, że na obszarze prowincji daje on duże szanse na uzyskanie mandatu tego typu ugrupowaniom. Jordi SOLÉ TURA i Miguel Ángel APARICIO PÉREZ (2003: 20) zwracają uwagę na fakt, że możliwość głosowania jedynie na 3 kandydatów w okręgach, w których wybiera się 4 senatorów i na 2 w okręgach dysponujących 3 mandatami senatorskimi, jest rozwiązaniem, które prowadzi do zapewnienia reprezentacji mniejszościom terytorialnym. Takie założenia potwierdza analiza wyników wyborczych poszczególnych ugrupowań w wyborach do Senatu w latach 1977—2011 (tabela 14/V). Wskazują one jednoznacznie, że zastosowanie zasady większości przy podziale mandatów w połączeniu z możliwością oddania głosu na mniejszą liczbę kandydatów niż liczba mandatów w danym okręgu pozwoliło na osiągnięcie takiego właśnie rezultatu politycznego. Po pierwsze zastosowanie zasady większości powoduje, że liczą się tylko głosy oddane na zwycięskich kandydatów. To z kolei może wiązać się z politycznym zniechęceniem niektórych uczestników gry wyborczej w danym okręgu. W przypadku wyborów do Senatu Hiszpanii oznacza to, że rywalizację polityczną w poszczególnych prowincjach będą podejmowały tylko partie o charakterze ogólnopolskim dysponujące sporymi środkami finansowymi na kampanię wyborczą oraz te ugrupowania o charakterze regionalnym, które będą liczyły na uzyskanie choć 1 mandatu w danym okręgu. Po drugie natomiast konieczność głosowania na mniejszą liczbę kandydatów niż liczba mandatów w danym okręgu daje szansę ugrupowaniom regionalnym, ponieważ system ów nieco ogranicza liczbę głosów, które mogłyby zostać oddane na kandydatów partii ogólnopolskich (IBIDEM).

Dokonując oceny hiszpańskiego systemu wyborczego w wyborach do Senatu, należy także zauważyć, że członkowie owej izby są przede wszystkim reprezentantami prowincji, a dopiero w dalszej kolejności reprezentantami wspólnot autonomicznych. Oznacza to, że reprezentatywność hiszpańskich deputowanych i senatorów jest niemal identyczna, są bowiem wybierani w większości przez tych samych wyborców i w tych samych okręgach wyborczych. W takich okolicznościach można stwierdzić, że Senat w 80% stanowi polityczną kopię Kongresu Deputowanych. Nie jest zatem ani organem reprezentacji terytorialnej, ani też nie reprezentuje specyficznych interesów politycznych grup innych niż te, które są reprezentowane w izbie niższej.

Jordi SOLÉ TURA i Miguel Ángel APARICIO PÉREZ przyjmują założenie, że jedyną różnicę pomiędzy obiema izbami hiszpańskich Kortezów Generalnych stanowi to, iż Senat jest w większym stopniu izbą reprezentującą obszary wiejskie, podczas gdy Kongres Deputowanych reprezentuje w przewodzie interesy ośrodków wielkomiejskich (IBIDEM). Autorzy wychodzą z założenia, że kształt

systemu wyborczego w wyborach do izby niższej Kortezów Generalnych powoduje przyznanie większej liczby mandatów do podziału prowincjom, w których zamieszkuje większa liczba wyborców, a to faworyzuje duże ośrodki miejskie, takie jak Madryt, Barcelona, Walencja czy Sewilla. W przypadku Senatu natomiast liczba przyznanych przez przepisy prawa mandatów jest stała dla poszczególnych okręgów, co daje silniejszą pozycję reprezentantom słabiej zaludnionych obszarów wiejskich.

Rozważania te można by uznać za słuszne, gdyby hiszpański Senat składał się wyłącznie z Senatorów wybieranych w wyborach powszechnych. Tak jednak nie jest, gdyż około 20% składu izby drugiej Kortezów Generalnych stanowią senatorowie desygnowani przez parlamenty wspólnot autonomicznych. Reprezentacja owa może nie do końca wzmacnia pozycję przedstawicieli wielkich miast, ale na pewno wzmacnia pozycję gęsto zaludnionych regionów peryferyjnych. W praktyce oznacza to wzmocnienie pozycji politycznej partii regionalnych na forum izby drugiej parlamentu.

5.1.3. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do Kortezów Generalnych w latach 1977—2011

Szczególne znaczenie dla możliwości podejmowania przez poszczególne partie polityczne decyzji dotyczących składu hiszpańskiego rządu ma liczba mandatów uzyskanych w wyborach do Kongresu Deputowanych, wyłącznie ta izba Kortezów Generalnych bierze bowiem udział w procesie powoływania tego organu władzy wykonawczej⁵⁶. Przystępując zatem do analizy wyników wyborczych poszczególnych ugrupowań w kolejnych elekcjach, należy stwierdzić, że konsekwentne stosowanie przedstawionych powyżej rozwiązań w zakresie prawa wyborczego przez kolejnych 11 cykli wyborczych wpłynęło zdecydowanie na kształt hiszpańskiej sceny partyjnej. Przyjęte rozwiązania prawne dają szansę uzyskania mandatów w Kongresie Deputowanych dwóm typom ugrupowań: najsilniejszym partiom ogólnopaństwowym i najsilniejszym ugrupowaniom o charakterze regionalnym.

Przyjęte w pierwszych latach istnienia hiszpańskiej demokracji zasady prawa wyborczego zmusiły zarówno partie prawicy, jak i lewicy do konsolidacji sił w skali państwa. W efekcie tego na ogólnopaństwowej scenie partyjnej pozostały dwa liczące się ugrupowania, które w każdych wyborach podejmują w skali państwa rywalizację o uzyskanie bezwzględnej większości mandatów

⁵⁶ Szerzej na temat procedury tworzenia rządu w Hiszpanii zob. MYŚLIWIEC, 2011a: 143—144; MYŚLIWIEC, 2010a: 137—139.

Tabela 4/V. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977–2011.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
AIC	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
Amaiur	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
AP	16	—	107	105	—	—	—	—	—	—	—
BNG	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
CAIC	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	—	—	4	4	4	3	2	2
CD	—	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	—	2	19	14	—	—	—	—	—	—
CHA	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—
CiU	—	8	12	18	18	17	16	15	10	10	16
Compromis—Q	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
C—UPC	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
EA	—	—	—	—	2	—	1	1	1	—	—
EA—EE	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
EAJ—PNV	8	7	8	6	5	5	5	7	7	6	5
EC—FED	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
EE	1	1	1	2	2	—	—	—	—	—	—
ERC	—	1	1	—	—	1	1	1	8	3	3
FAC	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Geroa Bai	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
HB	—	3	2	5	4	2	2	—	—	—	—
IC—V	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—

w Kongresie Deputowanych — Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (*Partido Socialista Obrero Español* — PSOE) oraz Partia Ludowa (*Partido Popular* — PP). Ponadto pokrywanie się zasięgu terytorialnego prowincji z obszarem okręgów wyborczych, a także zastosowanie zaledwie 3-procentowej klauzuli zaporowej na poziomie okręgu (a nie w skali państwa) pozwalają także na uzyskanie mandatów w Kongresie Deputowanych najbardziej wpływowym partiom regionalnym i etnoregionalnym działającym w regionach peryferyjnych. W ten sposób ustawodawca działający w politycznym centrum umożliwił mieszkańcom regionów wyróżniających się historycznymi, kulturowymi i gospodarczymi odrębnościami powoływanie swoich przedstawicieli do hiszpańskiej legislatury. Reprezentacja ta — marginalna w porównaniu z liczbą deputowanych reprezentujących PSOE oraz PP, jak wydawać by się mogło po bardzo powierzchownej analizie wyników wyborczych — może mieć jednak ogromny wpływ na proces podejmowania decyzji o charakterze politycznym. Jeżeli bowiem tylko żadna

Tabela 7/V. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

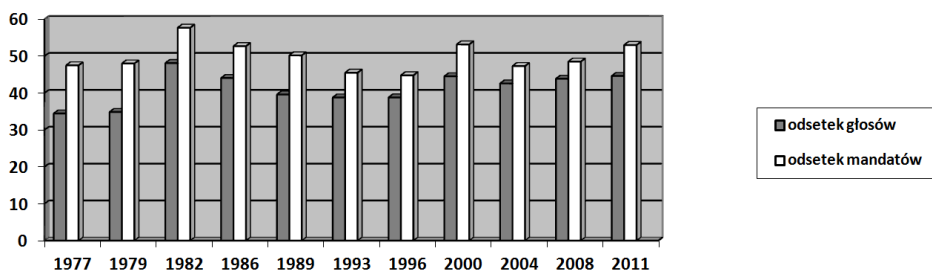
Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1977	UCD	34,44	47,49
1979	UCD	34,84	48,00
1982	PSOE	48,11	57,7
1986	PSOE	44,06	52,70
1989	PSOE	39,60	50,20
1993	PSOE	38,78	45,50
1996	PP	38,79	44,80
2000	PP	44,52	53,17
2004	PSOE	42,59	47,30
2008	PSOE	43,87	48,51
2011	PP	44,63	53,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

z dwóch dominujących partii nie uzyska bezwzględnej większości mandatów w Kongresie Deputowanych, musi rozpocząć starania o uzyskanie poparcia ugrupowań regionalnych (w tym przede wszystkim etnoregionalnych) zarówno w celu utworzenia mniejszościowego w takim przypadku rządu, jak i dla poparcia poszczególnych projektów politycznych⁵⁷.

⁵⁷ Partie etnoregionalne w Hiszpanii nie wchodzi nigdy w koalicje rządowe z partiami dominującymi w politycznym centrum (nie stało się tak dotąd po żadnych demokratycznych

Analizę pozycji poszczególnych partii na arenie rywalizacji politycznej podejmowanej w Kongresie Deputowanych należy rozpocząć od przedstawienia wyników otrzymanych po zastosowaniu miernika liczby głosów uzyskanych przez najsilniejszą partię polityczną oraz miernika dwupartyjności.

Wykres 1/V. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

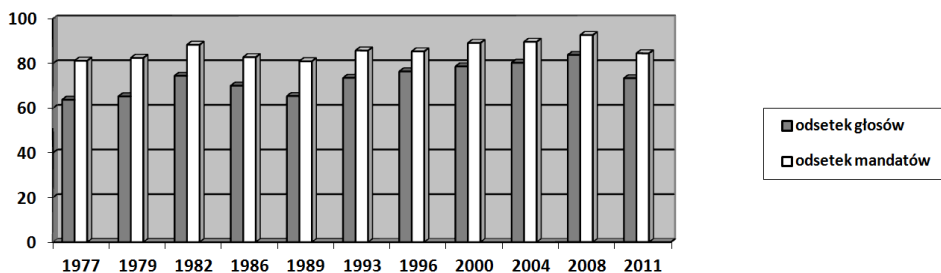
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 8/V. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1977	UCD + PSOE	63,76	81,22
1979	UCD + PSOE	65,24	82,50
1982	PSOE + AP	74,47	88,36
1986	PSOE + AP	70,03	82,79
1989	PSOE + PP	65,39	81,00
1993	PSOE + PP	73,54	85,80
1996	PP + PSOE	76,42	85,40
2000	PP + PSOE	78,68	89,17
2004	PSOE + PP	80,30	89,69
2008	PSOE + PP	83,81	92,71
2011	PP + PSOE	73,39	84,54

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

wyborach przeprowadzonych po śmierci generała Franco), racja ich politycznego bytu musi się bowiem opierać na stałym podkreśleniu faktu istnienia konfliktu interesów na linii centrum — peryferie. Z tego punktu widzenia wejście w skład koalicji rządowej na forum politycznego centrum byłoby niezrozumiałe dla elektoratu tego typu ugrupowań. Szerzej na ten temat zob. MYŚLIWIEC, 2008b: 269—283.

Wykres 2/V. Odsetek głosów i mandatów uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Przedstawione powyżej wyniki nie pozostawiają wątpliwości co do tego, które partie polityczne dominują w izbie niższej hiszpańskiego parlamentu: wyborcze zwycięstwo należy zawsze do jednego z dwóch ugrupowań: PSOE lub PP⁵⁸. Przedstawione powyżej wyniki ujęte w tabeli 7/V oraz 8/V pokazują także, iż zastosowany system wyborczy skutkuje dość znaczną nadreprezentacją obu ugrupowań na forum Kongresu Deputowanych w stosunku do liczby głosów uzyskanych przez owe partie. Analiza 11 cykli wyborczych pokazuje, że zwycięskie ugrupowanie zdobywa średnio o 8,5% mandatów więcej w izbie niższej Kortezów Generalnych, niż wynosi procentowy udział jej poparcia w przeprowadzonej elekcji. Oznacza to, że najsilniejsze partie działające na terytorium całego państwa nie muszą wcale zdobyć bezwzględnej liczby głosów wyborców, aby uzyskać bezwzględną większość mandatów w Kongresie Deputowanych. Wyniki zamieszczone w tabeli 7/V pokazują, że od 1977 roku nigdy w historii hiszpańskich wyborów demokratycznych do izby niższej parlamentu partii uzyskującej najwyższą liczbę głosów nie udało się uzyskać poparcia wyższego niż 50% ważnie oddanych głosów. Nie przeszkodziło to jednak owym partiom w aż pięciokrotnym uzyskaniu większości bezwzględnej mandatów w izbie niższej Kortezów Generalnych.

Przedstawione powyżej wnioski jeszcze lepiej ilustrują wyniki uzyskane przy zastosowaniu miernika dwupartyjności. W każdej z elekcji przeprowadzonych w latach 1977—2011 partiami zdobywającymi największą liczbę głosów i mandatów były początkowo UCD i PSOE oraz AP i PSOE, a od 1989 roku PP i PSOE. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 8/V, ugrupowania te wspólnie są w stanie zdobyć nawet ponad 80% ważnie oddanych głosów i ponad 90% mandatów w Kongresie Deputowanych. Analiza owych wyników wskazuje również na dość sporą nadreprezentację obu partii w stosunku do odsetka uzyskanych przez nie głosów. Średnio w wyniku ostatnich 11 elekcji do izby niż-

⁵⁸ U progu istnienia hiszpańskiej demokracji po śmierci generała Franco w rywalizacji tej uczestniczyła także nieistniejąca już obecnie UCD (przyp. M.M).

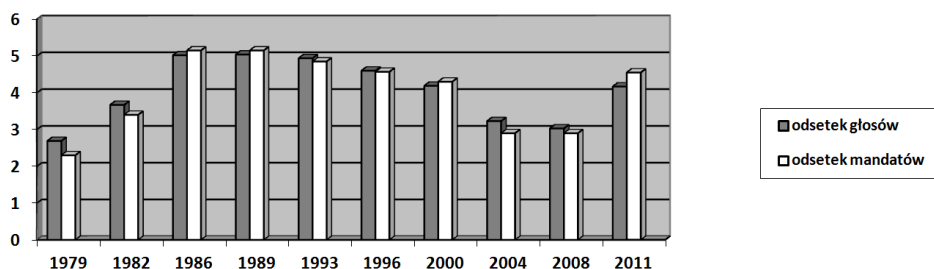
szej hiszpańskiego parlamentu partie te zdobywały o 12,5% mandatów więcej w Kongresie Deputowanych, niż wynosiła suma procentowej liczby uzyskanych przez nie głosów.

Dla porównania warto także przedstawić dane dotyczące odsetka uzyskiwanych głosów i mandatów przez najsilniejsze ugrupowanie etnoregionalne reprezentowane w Kongresie Deputowanych, którym od 1979 roku jest nieprzerwanie katalońska koalicja CiU.

Tabela 9/V. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez CiU w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1979—2011.

Rok wyborów	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1979	2,69	2,30
1982	3,67	3,40
1986	5,02	5,15
1989	5,04	5,15
1993	4,94	4,85
1996	4,60	4,57
2000	4,19	4,30
2004	3,23	2,90
2008	3,03	2,90
2011	4,17	4,55

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Wykres 3/V. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez CiU w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1979—2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

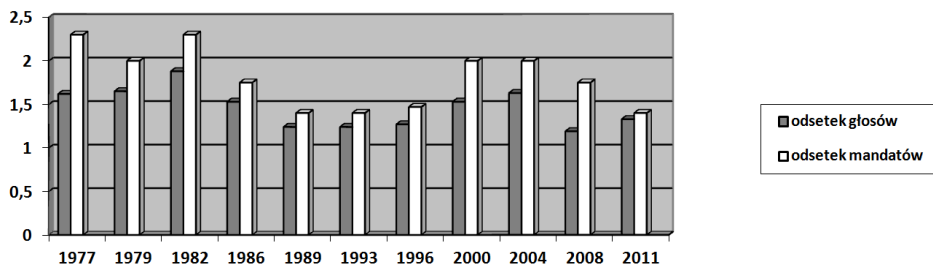
Uzyskane wyniki pokazują, że podejmująca rywalizację wyborczą na terytorium zaledwie 4 z 50 hiszpańskich prowincji CiU uzyskuje zazwyczaj porównywalny procent głosów i mandatów. Rezultaty osiągnięte przez najsilniejszą partię etnoregionalną na forum Kongresu Deputowanych wydają się jednak marginalne w stosunku do tych, jakie uzyskują dwie największe partie o ogólnopolskim zakresie działania.

Sytuacja przedstawia się podobnie w przypadku partii drugiej co do wysokości uzyskiwanego poparcia wyborczego i liczby mandatów w Kongresie Deputowanych — baskijskiej EAJ—PNV.

Tabela 10/V. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez EAJ—PNV w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Rok wyborów	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1977	1,62	2,30
1979	1,65	2,00
1982	1,88	2,30
1986	1,53	1,75
1989	1,24	1,40
1993	1,24	1,40
1996	1,27	1,47
2000	1,53	2,00
2004	1,63	2,00
2008	1,19	1,75
2011	1,33	1,40

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Wykres 4/V. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez EAJ—PNV w wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Znaczenie podmiotów uzyskujących mandaty w Kongresie Deputowanych obrazują także wyniki otrzymane po zastosowaniu formuły matematycznej zaproponowanej przez Douglasa RAE'A i nazywanej indeksem frakcjonalizacji.

Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji w Hiszpanii dla wyborów przeprowadzonych do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011 wynosi 0,7. Dane zawarte w tabeli 11/V pokazują także, iż wartość tego indeksu czterokrotnie była nawet wyższa. Zgodnie z rozważaniami podjętymi w pierwszym rozdziale niniejszego opracowania można zatem wnioskować, że na etapie wyborczym

Tabela 11/V. Wyniki indeksu frakcjonalizacji Douglasa Rae'a dotyczące poziomu wyborczego i parlamentarnego w wyborach przeprowadzonych do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Rok wyborów	Poziom wyborczy	Poziom parlamentarny
1977	0,78	0,65
1979	0,76	0,64
1982	0,69	0,57
1986	0,63	0,63
1989	0,76	0,65
1993	0,72	0,63
1996	0,69	0,63
2000	0,68	0,58
2004	0,67	0,59
2008	0,65	0,57
2011	0,70	0,61

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

system partyjny Hiszpanii jest najbliższy modelowi systemu wielopartyjnego. Sytuacja jednak zmienia się zasadniczo po przeanalizowaniu wartości indeksu frakcjonalizacji dla poziomu parlamentarnego. Średnia jego wartość dotycząca kompozycji Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011 wynosi 0,61, mieści się zatem w przedziale 0,50—0,67 wskazującym na rywalizację dwóch partii. Prawdziwość wyników uzyskanych przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji potwierdzają rezultaty kolejnego badania rywalizacji partyjnej na poziomie wyborczym w wyborach do Kongresu Deputowanych i na poziomie parlamentarnym przeprowadzone przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Uzyskane wyniki zawiera tabela 12/V.

Uzyskane wyniki informują dość precyzyjnie, jaka jest siła polityczna poszczególnych ugrupowań biorących udział w badanej rywalizacji. Średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym mierzona w okresie 1977—2011 wynosi 3,45. Trzykrotnie wskaźnik ten przekroczył nawet wartość 4,00. Oznacza to, że na etapie rywalizacji wyborczej system partyjny jest bliższy modelowi wielopartyjnemu. Sytuacja przedstawia się już jednak inaczej na poziomie parlamentarnym, gdzie średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii wynosi 2,60. Liczba ta wskazuje na wyraźną rywalizację dwóch partii politycznych w systemie, w którym występują także inne ugrupowania o mniejszym znaczeniu politycznym.

Przyjęcie założenia, że na państwowym poziomie parlamentarnym mamy do czynienia z rywalizacją dwóch partii politycznych przy współuczestnictwie ugrupowań trzecich, nie pokazuje jeszcze w żaden sposób, jaka jest natura

owej rywalizacji i jakie relacje zachodzą pomiędzy rywalizującymi podmiotami. Odpowiedzi na pytania o naturę owych relacji dostarczają w dużej mierze wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji rządowej i rządowej odpowiedzialności zaproponowanych przez Giuseppe IERACIEGO. W przypadku Hiszpanii i w odniesieniu do szczebla państwowego w okresie 1977—2011 można obliczyć wyniki tylko dla trzech partii politycznych: UCD, PP i PSOE. W przypadku dwóch pierwszych ugrupowań zarówno indeks partycypacji rządowej, jak i rządowej odpowiedzialności wynosi 0,25, dla PSOE wynosi natomiast 0,5. W przypadku wszystkich pozostałych ugrupowań reprezentowanych w badanym okresie czasu w Kongresie Deputowanych wynik ów wynosi 0,00. Uzyskane wyniki pokazują, że w Hiszpanii na szczeblu państwowym mamy do czynienia wyłącznie z rządami jednopartyjnymi⁵⁹. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest zapewne kilka. Pierwszą z nich jest bez wątpienia realna możliwość uzyskania większości bezwzględnej mandatów przez jedno z dwóch głównych ugrupowań ogólnopaństwowych. Sytuacja taka miała miejsce pięciokrotnie, jeśli wziąć pod uwagę 11 przeprowadzonych elekcji. W takich okolicznościach samodzielne utworzenie rządu przez zwycięskie ugrupowanie jest oczywiste.

Tabela 12/V. Wyniki indeksu efektywnej liczby partii Markku Laakso i Reina Taagepera dotyczące poziomu wyborczego i parlamentarnego w wyborach przeprowadzonych do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011.

Rok wyborów	Poziom wyborczy	Poziom parlamentarny
1977	4,50	2,89
1979	4,22	2,81
1982	3,23	2,33
1986	2,68	2,67
1989	4,13	2,82
1993	3,53	2,67
1996	3,27	2,69
2000	3,12	2,41
2004	3,04	2,47
2008	2,81	2,31
2011	3,34	2,60

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

W tym kontekście warto także podkreślić, że sytuacja, w której rząd dysponuje zdyscyplinowaną większością parlamentarną, sprzyja dominacji gabinetu nad parlamentem. Oznacza to, że w sytuacjach dla partii rządzącej korzystnych

⁵⁹ Informacje dotyczące czasu trwania poszczególnych rządów Hiszpanii, nazwiska premierów oraz informacja o tym, jakie partie tworzyły poszczególne gabinety, zostały zawarte w tabeli 13/V.

premier może skorzystać z przysługującego mu konstytucyjnie prawa do rozwiązania parlamentu. Na mocy art. 115 konstytucji premier, po uprzednim rozpatrzeniu sprawy przez Radę Ministrów i na swą wyłączną odpowiedzialność, może wystąpić z wnioskiem o rozwiązanie Kongresu Deputowanych, Senatu lub Kortezów Generalnych, które postanawia monarcha. Takie rozwiązanie jest nazywane dyskrejonalną przyczyną rozwiązania izb (SOLÉ TURA, APARICIO PEREZ, 2003: 134). Uprawnienie to jest instytucją ilustrującą relacje, w jakie wchodzi ze sobą Kortezy i rząd większościowy na gruncie demokracji parlamentarnej. Jej zastosowanie może prowadzić do osiągnięcia różnych celów, które zależą od aktualnego układu sił politycznych. Jeżeli władzę sprawuje rząd większościowy, to skorzystanie przez premiera z uprawnień wynikających z przepisów art. 115 konstytucji może prowadzić do wyznaczenia terminu wyborów w okresie najbardziej dla rządu korzystnym. Należy przy tym podkreślić, że przepisy te obligują premiera do określenia we wniosku o rozwiązaniu jednej z dwu lub obydwu izb daty nowych wyborów. Jeżeli warunek ten nie będzie spełniony, rozwiązanie jest prawnie nieważne. Ponadto wystąpienie z wnioskiem o rozwiązanie Senatu może służyć politycznemu rozprawieniu się z nim przez premiera, jeżeli odmienna od zaistniałej w izbie niższej konfiguracja sił politycznych utrudnia rządowi realizację jego polityki. Sytuacja ta, charakteryzująca się silną pozycją rządu względem parlamentu, przybliża hiszpański system rządów do modelu parlamentaryzmu gabinetowego (MYŚLIWIEC, 2010a: 136). W sposób oczywisty partia rządząca przy poparciu bezwzględnej liczby członków Kongresu Deputowanych ma także znaczącą przewagę nad parlamentarną reprezentacją partii regionalnych i etnoregionalnych.

Przyjęcie założenia, że na poziomie państwowym powstają bardzo stabilne rządy, bo tworzone wyłącznie przez jedną z dwóch głównych partii politycznych działających na terytorium całego państwa, jest jednak mylne, sytuacja przedstawia się bowiem zupełnie inaczej w przypadku nieuzyskania przez zwycięską partię bezwzględnej większości mandatów w izbie niższej Kortezów Generalnych. Konstrukcja hiszpańskiej ordynacji wyborczej umożliwia uzyskanie nielicznej reprezentacji parlamentarnej zarówno mniej znaczącym partiom ogólnopaństwowym (takim jak IU czy UPyD), jak i partiom regionalnym oraz etnoregionalnym. W konsekwencji są one w stanie odebrać partiom szczebla centralnego szansę na utworzenie rządu większościowego, a wówczas naturalne wydawałoby się poszukiwanie rządowego koalicjanta. W Hiszpanii w latach 1977—2012 nie doszło jednak ani razu do powstania rządu koalicyjnego. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest zapewne zbyt duży dystans ideologiczny dzielący PP i PSOE, PP jest bowiem partią identyfikowaną przez wyborców jako „centroprawica”, PSOE natomiast to „centrolewica”⁶⁰.

⁶⁰ W badaniach przeprowadzonych przez madryckie Centrum Badań Społecznych (*Centro de Investigaciones Sociológicas* — CIS) respondenci przypisali w dziesięciopunktowej skali

Brak możliwości utworzenia tzw. „wielkiej koalicji” zmusza PSOE lub PP do rozpoczęcia politycznych negocjacji z partiami regionalnymi, a w przypadku Hiszpanii przede wszystkim z partiami etnoregionalnymi w sprawie możliwości poparcia przez nie rządu mniejszościowego danej partii zwycięskiej. Należy jednak podkreślić, że od 1977 roku do dnia dzisiejszego rozmowy takie kończyły się w Hiszpanii zawsze uzyskaniem zapewnienia o poparciu dla określonego rządu, jednakże bez formalnego wejścia do koalicji rządowej. W tym zakresie rola ugrupowań etnoregionalnych znacznie różni się od tradycyjnie rozumianej roli, jaką w systemach demokratycznych odgrywają tzw. partie trzecie. Partie etnoregionalne posiadające swoją reprezentację w Kongresie Deputowanych cechuje wyraźna niechęć do politycznego angażowania się w formalny układ rządowy na szczeblu państwowym. Juan José LINZ wskazuje dwa powody takiej postawy. Pierwszy z nich wiąże się z faktem, że partie te często nie są faktycznie zainteresowane przedstawianiem kolejnych żądań dotyczących rozszerzenia uprawnień swego regionu. Szeroki zakres możliwości związany z posiadaniem już katalogiem kompetencji skłania je raczej do ich wykorzystania na rzecz rozwoju regionu niż do formułowania kolejnych żądań, których często władze centralne nie byłby w stanie zaakceptować. Drugi powód to fakt, że ugrupowania te obawiają się konsekwencji niepowodzenia koalicji rządowej. W tej sytuacji partie etnoregionalne mogą stracić dużo więcej niż tzw. partie trzecie. Konflikt na linii centrum — peryferie musi w być pewnym sensie stale podtrzymywany, aby istnienie ugrupowań etnoregionalnych miało rację bytu. Czym innym będzie dla nich zatem współpraca na forum parlamentu centralnego w poparciu dla rządu podczas głosowania nad wotum zaufania lub możliwości uchwalenia niektórych ustaw (w zamian za określone korzyści polityczne), a czym innym formalna współpraca w ramach koalicji rządowej (LINZ, 1997: 23, MYŚLIWIEC, 2010b: 139—140).

Podsumowując, można stwierdzić, że konieczność negocjowania poparcia dla rządu i kolejnych projektów politycznych przez jedną z dwóch głównych sił politycznych na forum Kongresu Deputowanych może w rezultacie przybliżyć Hiszpanię okresowo do modelu parlamentaryzmu komitetowego⁶¹.

pomiaru dystansu ideologicznego PP następujące wartości: 7,88 — w 1996 roku, 7,43 — w 2000, 7,81 — w 2004 i 7,87 — w 2011. Natomiast PSOE przypisano kolejno: 4,56 — w 1996 roku, 4,28 — w 2000, 4,27 — w 2004 oraz 4,17 — w 2011 roku. Zob. *Preelectoral. Generales y Autonómicas de Andalucía 1996*, Centro de Investigaciones Sociológicas (Madrid), Estudio nr 2207/0, 12 de febrero de 1996; *Preelectoral. Elecciones Generales y Autonómicas de Andalucía 2000. Panel (1ª fase)*, Centro de Investigaciones Sociológicas (Madrid), Estudio nr 2382/0, 11 de febrero de 2000; *Preelectoral. Elecciones Generales y Autonómicas de Andalucía 2004*, Centro de Investigaciones Sociológicas (Madrid), Estudio nr 2559/0, 23 de marzo de 2004; *Preelectoral. Elecciones Generales 2011*, Centro de Investigaciones Sociológicas (Madrid), Estudio nr 2915, octubre 2011.

⁶¹ Szerzej na temat koncepcji parlamentaryzmu komitetowego zob. ANTOSZEWSKI, HERBUT, 2001: 315; GALSTER, 2002: 57—60.

W przedstawionej powyżej sytuacji mamy czynienia z rozbudową mechanizmów korporacyjnych związanych między innymi z przekształceniem komisji parlamentarnych w fora negocjacji interesów poszczególnych partii politycznych (ANTOSZEWSKI, HERBUT, 2001: 315). Oznaczają one wzrost roli Kongresu Deputowanych, w tym przede wszystkim partii regionalnych i etnoregionalnych, w stosunku do rządu.

Tabela 13/V. Rządy Hiszpanii w latach 1977—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Kongresie Deputowanych
15.06.1977—30.03.1979	Adolfo Suárez González	UCD	166/350 większość zwykła
30.03.1979—25.02.1981	Adolfo Suárez González	UCD	168/350 większość zwykła
25.02.1981—2.12.1982	Leopoldo Calvo-Sotelo y Bustelo	UCD	168/350 większość zwykła
2.12.1982—24.07.1986	Felipe González Márquez	PSOE	202/350 większość bezwzględna
24.07.1986—5.12.1989	Felipe González Márquez	PSOE	184/350 większość bezwzględna
5.12.1989—9.07.1993	Felipe González Márquez	PSOE	175/350 większość zwykła
9.07.1993—4.05.1996	Felipe González Márquez	PSOE	159/350 większość zwykła
4.05.1996—26.04.2000	José María Aznar López	PP	156/350 większość zwykła
26.04.2000—16.04.2004	José María Aznar López	PP	183/350 większość bezwzględna
16.04.2004—11.04.2008	José Luis Rodríguez Zapatero	PSOE	164/350 większość zwykła
11.04.2008—21.12.2011	José Luis Rodríguez Zapatero	PSOE	169/350 większość zwykła
21.12.2011—nadal	Mariano Rajoy Brey	PP	186/350 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Warto także podkreślić, że w takiej sytuacji premier rządu mniejszościowego w zupełnie inny sposób może wykorzystywać prawa przysługujące mu na mocy art. 115 konstytucji: służą one wówczas obronie inicjatyw rządowych wobec blokujących je działań ze strony parlamentu. W tym miejscu warto także rozważyć możliwość na gruncie hiszpańskim hipotetyczną: gdyby

bowiem doszło do utworzenia rządu koalicyjnego, uprawnienia płynące z przepisów art. 115 ustawy zasadniczej mogłyby wpłynąć na wzmocnienie pozycji premiera względem koalicjantów wywodzących się potencjalnie z partii etnoregionalnych⁶².

Powyższe rozważania znajdują także uzasadnienie w wyniku badania indeksu agregacji obliczonego dla Hiszpanii na szczeblu państwowym w latach 1977—2011. Jego wartość wynosi 4,51, co oznacza, że pomimo dominacji na arenie Kongresu Deputowanych dwóch partii o znaczeniu ogólnopaństwowym — PSOE i PP — model przetargów koalicyjnych jest jednak bliższy systemowi multipolarnemu niż bipolarnemu. Relatywnie niska wartość indeksu agregacji wskazuje na fakt dość znacznej frakcjonalizacji systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym. To z kolei oznacza, że tworzone gabinety są mniej stabilne niż w przypadku bipolarnego systemu przetargów koalicyjnych, a w przypadku hiszpańskim ich trwanie bardzo często zależy od umiejętności wypracowania przez partie ogólnopaństwowe politycznego kompromisu z partiami regionalnymi, a w szczególności z partiami etnoregionalnymi.

Analiza rezultatów wyborczych na szczeblu państwowym zobowiązuje także do przedstawienia wyników poszczególnych ugrupowań — ze szczególnym uwzględnieniem pozycji partii regionalnych i etnoregionalnych — na forum izby drugiej Korteżów Generalnych. Wyniki wyborów do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2010 pokazują, że tylko w prowincjach katalońskich, baskijskich i kanaryjskich funkcjonują ugrupowania o charakterze regionalnym i etnoregionalnym, które są zdolne do podjęcia skutecznej rywalizacji wyborczej w wyborach do izby drugiej. Nie oznacza to jednak, że całość terytorium danej wspólnoty autonomicznej jest obszarem jednolitym pod względem preferencji wyborczych jej mieszkańców. Analizując przykłady wymienionych powyżej wspólnot, dochodzi się do wniosku, że tylko w niektórych ich prowincjach lub na niektórych wyspach szanse na uzyskanie senatorskich mandatów mają kandydaci partii regionalnych lub etnoregionalnych. I tak w baskijskiej prowincji Álava partia PNV uzyskiwała mandaty w wyborach do Senatu tylko w latach 1977—1989, jednak od 1993 roku Álava jest już tylko areną walki politycznej dwóch największych partii ogólnopaństwowych, czyli PP oraz koalicji PSOE z regionalnymi ugrupowaniami lewicowymi. Inaczej sytuacja przedstawia się w dwóch pozostałych prowincjach tworzących hiszpańską część Kraju Basków, Guipúzcoa i Vizcaya to bowiem prowincje, w których ugrupowania etnoregionalne z powodzeniem ubiegają się o mandaty podczas każdej elekcji. Vizcaya jest przy tym politycznym bastionem PNV, w prowincji Guipúzcoa natomiast o mandaty skutecznie rywalizowały różne ugrupowania o charakterze etnoregionalnym: PNV, HB oraz Amaiur.

⁶² Szerzej na temat cech hiszpańskiego systemu rządów zob. MYŚLIWIEC, 2010a: 131—145.

Tabela 15/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach powszechnych do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Álava.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PNV	1	2	1	1	1	—	—	—	—	—	—
PSE—PSOE	1	—	3	3	3	—	—	—	—	—	—
PSE—EE / PSOE	—	—	—	—	—	3	1	1	3	3	1
PP	—	—	—	—	—	1	3	3	1	1	3
UCD	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
INDEP.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 16/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Guipúzcoa.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PNV	—	3	3	3	—	—	1	3	3	1	1
HB	—	1	—	1	3	1	—	—	—	—	—
PSE—PSOE	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—
PSE—EE / PSOE	—	—	—	—	—	3	3	—	1	3	—
PP	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
AMAIUR	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
FA	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
EE	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 17/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Vizcaya.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PNV	—	3	3	3	3	3	3	3	3	1	3
PSE—PSOE	—	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
PSE—EE / PSOE	—	—	—	—	—	1	1	—	1	3	1
PP	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
FA	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
UCD	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Nieco inaczej przedstawia się rywalizacja polityczna ugrupowań o charakterze etnoregionalnym w wyborach do Senatu na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Katalonii. Ugrupowaniem, które konsekwentnie otrzymuje poparcie w wyborach do izby wyższej hiszpańskich Kortezów we wszystkich czterech

provincjach katalońskich, jest *Convergència i Unió*⁶³. Od 2000 roku skuteczną rywalizację o mandaty na terytorium owej wspólnoty podejmowała także Katalońska Lewica Republikańska (ERC), ugrupowanie to przedstawiało jednak swoich kandydatów w koalicji z innymi podmiotami (najczęściej PSC oraz ICV).

Tabela 18/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Barcelona.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PSC—PSOE	3	3	3	3	3	3	3	3	—	—	—
CiU	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
PSC—ERC—ICV	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
PSC (PSC—PSOE) — ERC—ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
PSC (PSC—PSOE) — ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
L'ENTESA	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
AE	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
C.SENAT	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 19/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Girona.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PSC—PSOE	3	3	1	1	1	1	3	1	—	—	—
CiU	—	—	—	3	3	3	1	3	1	1	3
PSC—ERC—ICV	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
PSC (PSC—PSOE) — ERC—ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
PSC (PSC—PSOE) — ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
C.SENAT	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
DIC	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Ugrupowania regionalne i etnoregionalne zdobywają także mandaty senatorskie w wyborach przeprowadzanych na Wyspach Kanaryjskich. W przypadku owej wspólnoty autonomicznej widać jednak wyraźny podział zarówno na okręgi, w których wyborcy preferują ugrupowania o charakterze ogóln-

⁶³ Przed utworzeniem federacji partii CiU mandaty w wyborach do Senatu Hiszpanii uzyskiwały tworzące ją obecnie partie: CDC oraz UCD (przyp. M.M.)

państwowym, jak i na takie, w których wyborcy chętniej oddają głosy na partie regionalne. Do pierwszej grupy należy zaliczyć niewątpliwie Gran Canarię, Teneryfę i Gomerę. Na Gran Canarii etnoregionalna Koalicja Kanaryjska uzyskała 1 z 3 mandatów senatorskich tylko dwukrotnie: w 1993 i 2000 roku. W przypadku pozostałych elekcji skuteczną rywalizację o 3 mandaty senatorskie prowadziły tylko partie ogólnopństwowe. Podobnie sytuacja przedstawiała się na Teneryfie. Po 1 mandacie wywalczyła w latach 1986 i 1989 koalicja Kanaryjskich Stowarzyszeń Niepodległościowych (AIC), natomiast Koalicja Kanaryjska wywalczyła na Teneryfie 1 z 3 mandatów trzykrotnie: w 1993, 2000 i 2004 roku. Generalnie jednak najskuteczniej o mandaty w tym okręgu zabiega ogólnopństwowa PSOE. W końcu na dysponującej tylko 1 mandatem senatorskim Gomerze w pierwszych trzech elekcjach triumfowała prawicowa UCD, natomiast od 1986 roku wybory do Senatu nieprzerwanie wygrywała lewicowa partia PSOE. Należy też podkreślić, że ani razu mandatu senatorskiego nie uzyskało na tej wyspie żadne z ugrupowań regionalnych ani etnoregionalnych.

Tabela 20/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Lleida.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PSC—PSOE	3	3	2	1	1	1	1	—	—	—	—
CiU	—	—	—	3	3	3	3	3	1	1	3
PSC—ERC—ICV	—	—	—	—	—	—	—	1	3	—	—
PSC (PSC—PSOE) — ERC—ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
PSC (PSC—PSOE) — ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
C.SENAT	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—
CDC	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CC—UCD	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

W przypadku trzech wysp — Fuerteventury, Lanzarote i La Palmy — rywalizacja wyborcza o jedyny mandat senatorski rozgrywa się zarówno pomiędzy ugrupowaniami ogólnopństwowymi, jak i regionalnymi. Na Fuerteventurze o mandat rywalizują ugrupowania o charakterze regionalnym z prawicowymi partiami ogólnopństwowymi. Należy podkreślić, że w latach 1977—2011 ani razu nie udało się zwyciężyć na tej wyspie lewicowej PSOE. Takiej reguły nie można zaobserwować w przypadku Lanzarote i La Palmy. W okresie demokratycznym, poczynając od 1977 roku, rywalizację o 1 mandat senatorski skutecznie prowadziły tam zarówno lewicowe, jak i prawicowe ugrupowania ogólnopństwowe oraz partie regionalne.

Tabela 21/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Tarragona.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
PSC—PSOE	3	3	3	3	1	1	3	—	—	—	—
CiU	—	—	—	1	3	3	1	1	1	1	2
PSC—ERC—ICV	—	—	—	—	—	—	—	3	3	—	—
PSC (PSC—PSOE) — ERC—ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—
PSC (PSC—PSOE) — ICV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
UCD	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
C.SENAT	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Bastionem ugrupowań regionalnych w archipelagu Wysp Kanaryjskich jest natomiast jego najmniejsza wyspa — El Hierro⁶⁴. Podczas pierwszych trzech wyborów — w latach 1977, 1979 oraz w 1982 roku — zwyciężała tam prawicowa UCD. W roku 1986 mandat zdobyła PSOE, nieprzerwanie jednak od 1989 roku jedyny mandat senatorski uzyskują w drodze wyborów ugrupowania o charakterze regionalnym⁶⁵.

Tabela 22/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji El Hierro.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—
AHI	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
CC—AHI	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	1

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

⁶⁴ W 2011 roku zamieszkiwało ją zaledwie 10.212 osób uprawnionych do głosowania, przy czym głos oddało 5.439 osób. Oznacza to, że frekwencja wyniosła 53,26%. Dane podane za: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 8.03.2012).

⁶⁵ W 1989 roku mandat senatorski na wyspie El Hierro zdobyło Niezależne Stowarzyszenie Wyspy Hierro (AHI), w latach 1993 i 1996 zwyciężyła Koalicja Kanaryjska (CC), natomiast od 2000 roku mandat ów przypadał koalicji zawiązanej przez obydwie ugrupowania. Dane podane za: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 8.03.2012).

Tabela 23/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Gran Canaria.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	2	2	2	—	1	—	1	2	1
AP—PDP	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—PL	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	1	2	2	2	2	1	2
CC	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 24/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Fuerteventura.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
AM	1	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—
UCD	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	1
CC	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 25/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji La Gomera.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	—	1	1	1	1	1	1	1	1
PP	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 26/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji La Palma.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	—	—	1	1	1	—	—	1	—
AP—PDP—PL	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
CC	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—
CC—AHI	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 27/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Lanzarote.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	—	—	1	1	—	—	—	—	—	1	—
PP	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
CC	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
IL	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
PIL	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Tabela 28/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w wyborach do Senatu Hiszpanii przeprowadzonych w latach 1977—2011 w prowincji Teneryfa.

Nazwa partii	1977	1979	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
UCD	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE	1	1	2	2	2	2	2	—	2	2	1
AP—PDP	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	—	—	1	2	—	1	2
AIC	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—
CC—AHI	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es> (odczyt z 20.11.2011).

Nie bez znaczenia dla pozycji ugrupowań o charakterze regionalnym i etno-regionalnym pozostaje także sposób nominowania senatorów przez zgromadzenia ustawodawcze wspólnot autonomicznych. Przyjęcie założenia, że mają one prawo desygnowania po 1 senatorze oraz po 1, przypadającym na każdy milion mieszkańców, proporcjonalnie do liczby mandatów uzyskanych przez poszczególne ugrupowania w regionalnych legislatywach, pokazuje, że system ów daje szansę na uzyskanie reprezentacji w izbie drugiej hiszpańskiego parlamentu najsilniejszym ugrupowaniom tego typu. W peryferyjnych regionach charakteryzujących się specyficznymi odrębnościami uzyskują one z reguły dość liczną reprezentację w parlamentach wspólnot autonomicznych. W powiązaniu z relatywnie dużą liczbą mandatów, jaka przysługuje do podziału regionalnym legislatywom — co wynika z dość dużego zaludnienia regionów peryferyjnych — szansa na uzyskanie dodatkowych mandatów w hiszpańskim Senacie zdecydowanie wzrasta.

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają dane zawarte w tabelach 29/V, 30/V oraz 31/V, odnoszące się do liczby mandatów uzyskiwanych przez poszczególne partie polityczne w drodze desygnowania kandydatów do Senatu

Hiszpanii przez parlamenty wspólnot autonomicznych Kraju Basków, Katalonii i Wysp Kanaryjskich, w latach 1980—2011.

W Kraju Basków dzięki tej formie nominacji politycznej dwie partie etnoregionalne — PNV oraz EA — systematycznie uzyskiwały kolejne mandaty senatorskie dzięki silnej pozycji politycznej na forum regionalnej legislatury. Warto także zauważyć, że Solidarność Baskijska (EA) zdobyła także w Nawarze po 1 mandacie senatora desygnowanego przez parlament wspólnoty autonomicznej w 1989 i 1993 roku.

W Katalonii od 1980 roku desygnowanie senatorów przez regionalne parlamenty przynosiło spore korzyści polityczne dwóm partiom — Demokratycznej Konwergencji Katalonii (CDC) i Katalońskiej Unii Demokratycznej (UDC) — tworzącym koalicję CiU, a także ERC, IpC oraz IpCV.

Przedstawiciele desygnowanych do Senatu Hiszpanii przez parlament regionalny posiadają też partie regionalne i etnoregionalne na Wyspach Kanaryjskich. Analiza danych zawartych w tabeli 31/V wskazuje na fakt dość ciekawego podziału mandatów przypadających przedstawicielom kanaryjskiego nurtu regionalnego. Reprezentacja w izbie drugiej Korteżów Generalnych była w miarę możliwości zapewniana zarówno przedstawicielom nurtu centroprawicowego, wywodzącego swe korzenie z UCD i skupionego niegdyś wokół ugrupowania Niezależne Stowarzyszenia Kanaryjskie (AIC), jak i przedstawicielom kanaryjskiej centrolewicy, zrzeszonym w ramach Inicjatywy Kanaryjskiej (ICAN).

Tabela 29/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w drodze desygnowania kandydatów do Senatu Hiszpanii przez Parlament Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków w latach 1980—2011.

Nazwa partii	1980	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008
EA	—	—	1	1	1	1	1	1	—
EAJ—PNV	1	1	2	3	3	3	2	2	2
IU	—	—	—	—	—	—	1	1	—
PSE—PSOE	1	2	2	1	1	—	—	1	2
PP	—	—	—	—	—	1	1	1	1
INDEP.	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Razem	3	4	5	5	5	5	5	6	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/senadoresenactivo/consultaprocedenciageografica/index.html> (odczyt z 17.12.2012).

Mandaty w hiszpańskim Senacie będące wynikiem nominacji dokonywanej przez regionalne zgromadzenia ustawodawcze uzyskiwali także przedstawiciele partii regionalnych i etnoregionalnych, które w latach 1977—2011 nie zdobyły mandatów w tej izbie w wyniku wyborów powszechnych. Do tego rodzaju

ugrupowań należy zaliczyć w pierwszej kolejności Partę Aragońską (PAR), której przedstawiciele czterokrotnie byli desygnowani na senatorów. W 1987, 2003 i 2007 roku partię tę reprezentował 1 senator, w 1991 roku natomiast było ich dwóch. Omawiana procedura przyniosła także dwukrotnie mandaty senatorskie przedstawicielom Unii Ludu Nawarry (UPN), ugrupowaniu temu przypadło bowiem po 1 mandacie w izbie wyższej Kortezów Generalnych z 2008 i 2011 roku. Również dwukrotnie 1 desygnowanego senatora posiadały Unia Walencji (UV — w 1991 i 1995 roku) i Galicyjski Blok Narodowy (BNG — w 2000 i 2004 roku). Jeden raz natomiast nominację taką uzyskali reprezentanci Partii La Riojy (PR — w 1993 roku), Unii Majorki (UM — w 1987 roku) oraz Forum Asturii (FAC — w 2011 roku)⁶⁶.

Tabela 30/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w drodze desygnowania kandydatów do Senatu Hiszpanii przez Parlament Wspólnoty Autonomicznej Katalonii w latach 1980—2008.

Nazwa partii	1980	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008
AP		1	1	—	—	—	—	—	—
CC—UCD	1	1	—	—	—	—	—	—	—
CDC	2	3	3	3	5	3	5	1	2
CiU			—	—	—	—	—	—	1
ERC	1	1	—	—	1	1	1	1	1
EUiA			—	—	—	—	—	—	1
EUiA—IU			—	—	—	—	—	1	—
ICV			—	—	—	—	1	1	1
Ipc	—	—	1	1	—	—	—	—	—
PI	—	—	—	—	—	1	—	—	—
PP			—	1	1	3	3	2	2
PSC—PSOE	2	4	3	3	3	3	4	2	2
PSC—CpC			—	—	—	—	—	1	—
UDC		1	1	2	1	2	1	1	2
Independiente	1	1	—	—	—	—	—	—	—
Razem	7	12	9	10	11	13	15	10	12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/senadoresenactivo/consultaprocedenciageografica/index.html> (odczyt z 17.12.2012).

⁶⁶ Na temat znaczenia politycznej reprezentacji partii regionalnych w hiszpańskim Senacie zob. IWANEK, 1996b: 150—152 oraz 154—156.

Tabela 31/V. Liczba mandatów uzyskanych przez poszczególne partie polityczne w drodze desygnowania kandydatów do Senatu Hiszpanii przez Parlament Wspólnoty Autonomicznej Wysp Kanaryjskich w latach 1980—2011.

Nazwa partii	1982	1986	1989	1993	1996	2000	2004	2008	2011
AIC	—	1	2	2	1	1	—	—	—
AP	—	1	—	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	—	—	—	1	2	1
CDS	—	—	1	—	—	—	—	—	—
ICAN	—	—	—	—	—	1	1	—	—
PDP	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	1	1	1	1	2	1
PSOE	2	1	1	2	1	1	1	2	1
Razem	3	3	4	5	3	4	4	6	3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z: <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/senadoreseactivo/consultaprocedenciageografica/index.html> (odczyt z 17.12.2012).

5.2. Hiszpański system wyborczy a wybory do Parlamentu Europejskiego

Zachowanie partii regionalnych i etnoregionalnych na forum Parlamentu Europejskiego stanowi odrębny i bardzo skomplikowany problem, zdecydowanie wykraczający poza ramy badawcze niniejszego opracowania, którego celem jest pokazanie partii regionalnych i etnoregionalnych w Hiszpanii. Dlatego też przedstawione poniżej rozważania nie będą się zagłębiać w problematykę skomplikowanych realiów związanych z układem sił politycznych na szczeblu europejskim, zasadniczym celem rozdziału V będzie natomiast analiza rozwiązań prawnych przyjętych w Hiszpanii na potrzeby wyborów do Parlamentu Europejskiego i ich wpływ na możliwość uzyskania przez hiszpańskie partie regionalne i etnoregionalne przedstawicielstwa w tym organie.

5.2.1. Wybory do Parlamentu Europejskiego

Podstawę prawną wyborów do Parlamentu Europejskiego na terytorium państwa hiszpańskiego stanowi Konstytucja Hiszpanii z 1978 roku⁶⁷, przepisy

⁶⁷ *Constitución Española de 27 de diciembre de 1978*, Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 29 de diciembre de 1978.

ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku⁶⁸ oraz przepisy prawa europejskiego dotyczące tego rodzaju wyborów.

Liczba przedstawicieli, jakich Hiszpanie mieli prawo wybierać w wyborach do Parlamentu Europejskiego, zmieniała się od czasu przystąpienia Hiszpanii do Wspólnot Europejskich w 1986 roku. Na mocy postanowień art. 10 Traktatu Akcesyjnego podpisanego 12 czerwca 1985 roku w Madrycie Hiszpanii przysługiwało 60 miejsc⁶⁹. Taką liczbę eurodeputowanych wybrano dwukrotnie: w 1987 i 1989 roku. Sytuacja zmieniła się w 1992 roku, kiedy to Rada Europejska na posiedzeniu w Edynburgu 11 i 12 grudnia przedstawiła propozycje dotyczące zmian w kompozycji Parlamentu Europejskiego⁷⁰. Powodem ich zaproponowania była kwestia zjednoczenia Niemiec i perspektywa przyszłego rozszerzenia Unii Europejskiej. Zostały one ostatecznie zaakceptowane przez Radę 1 lutego 1993 roku i zakładały zwiększenie liczby mandatów przysługujących Hiszpanii z 60 do 64⁷¹. Taką liczbę swoich przedstawicieli Hiszpanie wybrali także dwukrotnie: w 1994 i 1999 roku. Następna zmiana dotycząca liczby mandatów przysługujących Hiszpanii w Parlamencie Europejskim nastąpiła w 2004 roku wraz z kolejnym rozszerzeniem struktur Unii Europejskiej. Na mocy art. 11 traktatu ateńskiego Hiszpanii przyznano 54 miejsca⁷². Podczas ostatnich wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 7 czerwca 2009 roku wyborcy wybrali 50 swoich przedstawicieli. Zmiana ta była związana z regulacjami, jakie w tej materii

⁶⁸ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

⁶⁹ *Instrumento de Ratificación del Tratado hecho en Lisboa y Madrid el día 12 de junio de 1985, relativo a la adhesión del Reino de España y de la República Portuguesa a la Comunidad Económica Europea y a la Comunidad Europea de la Energía Atómica*, Boletín Oficial del Estado, núm. 1, de 1 de enero de 1986.

⁷⁰ Propozycje zostały zawarte w sprawozdaniu DE GUCHTA (Doc. A3—186/92).

⁷¹ *Decisión por la que se modifica el Acta relativa a la elección de los representantes en el Parlamento Europeo por sufragio universal directo, aneja a la Decisión 76/787/CECA, CEE, Euratom del Consejo de 20 de septiembre de 1976*, Diario Oficial de las Comunidades Europeas, núm. L 33/15, de 9 de febrero de 1993.

⁷² *Traktat między Królestwem Belgii, Królestwem Danii, Republiką Federalną Niemiec, Republiką Grecką, Królestwem Hiszpanii, Republiką Francuską, Irlandią, Republiką Włoską, Wielkim Księstwem Luksemburga, Królestwem Niderlandów, Republiką Austrii, Republiką Portugalską, Republiką Finlandii, Królestwem Szwecji, Zjednoczonym Królestwem Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej (Państwami Członkowskimi Unii Europejskiej) a Republiką Czeską, Republiką Estońską, Republiką Cypryjską, Republiką Łotewską, Republiką Litewską, Republiką Węgierską, Republiką Malty, Rzeczpospolitą Polską, Republiką Słowenii, Republiką Słowacką dotyczący przystąpienia Republiki Czeskiej, Republiki Estońskiej, Republiki Cypryjskiej, Republiki Łotewskiej, Republiki Litewskiej, Republiki Węgierskiej, Republiki Malty, Rzeczypospolitej Polskiej, Republiki Słowenii i Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej, podpisany w Atenach w dniu 16 kwietnia 2003 roku*, Dziennik Ustaw nr 90, poz. 864, z 30 kwietnia 2004.

wprowadzał Traktat z Nicei⁷³, odnosiła się bowiem do likwidacji 4-mandatowej „nadwyżki”, która wynikała z faktu, iż w 2004 roku Bułgaria i Rumunia nie zdążyły z ratyfikacją traktatu akcesyjnego.

Warto także zaznaczyć, że okręgiem wyborczym w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Hiszpanii jest obecnie terytorium całego państwa, ugrupowania polityczne rywalizują zatem o głosy wyborców liczone na szczeblu centralnym, a nie w prowincjach. Dodatkowym elementem charakterystycznym tego systemu jest fakt, że hiszpańskie prawo wyborcze nie przewiduje w wypadku tego rodzaju wyborów żadnego prognozy wyborczego.

Zarządzanie wyborów

Wybory do Parlamentu Europejskiego są zarządzane zgodnie z przepisami prawa wspólnotowego w drodze królewskiego dekretu na wniosek hiszpańskiego premiera. Zgodnie z postanowieniami art. 218 ust. 2 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego jest to kompetencja, którą szef rządu realizuje na własną odpowiedzialność, po uprzednim przeprowadzeniu dyskusji na forum Rady Ministrów. Należy jednak zaznaczyć, że w przypadku wyborów do Parlamentu Europejskiego szefowi hiszpańskiego rządu nie przysługuje prawo do wnioskowania o zarządzanie wyborów przedterminowych.

Czynne i bierne prawo wyborcze

Czynne i bierne prawo wyborcze przysługuje wszystkim pełnoletnim Hiszpanom na takich samych zasadach jak w przypadku wyborów do Kortezów Generalnych, ustawa o podstawach systemu wyborczego w art. 211 nakłada jednak dodatkowe ograniczenia w korzystaniu z biernego prawa wyborczego. O mandat eurodeputowanego nie mogą się ubiegać obywatele piastujący mandat w jednej z dwóch izb hiszpańskich Kortezów Generalnych oraz parlamentarzyści wykonujący mandat w regionalnych legislaturach. Hiszpańskich obywateli obowiązują w tym przypadku także ograniczenia wynikające z założeń prawa europejskiego.

W wyborach do Parlamentu Europejskiego na terytorium Hiszpanii mogą również uczestniczyć zamieszkujący w tym państwie obywatele pozostałych

⁷³ *Tratado de Niza, por el que se modifican el Tratado de la Unión Europea, Los tratados constitutivos de las Comunidades Europeas y determinados actos conexos*, Diario Oficial de las Comunidades Europeas, núm. 2001/C 80/01 (ES), Diario Oficial de las Comunidades Europeas, de 10 de marzo de 2001.

państw Unii Europejskiej⁷⁴. Czynne prawo wyborcze przysługuje im wówczas, gdy spełniają warunki stawiane przez ustawę wyborcom hiszpańskim oraz gdy korzystają z czynnego prawa wyborczego w państwach, z których pochodzą. Bierne prawo wyborcze przysługuje im natomiast wtedy, gdy w państwach, z których pochodzą, również korzystają z takich praw oraz nie pełnią funkcji w przedstawicielstwach obcych państw w Hiszpanii.

Zgłaszanie list wyborczych

Kandydaci na posłów do Parlamentu Europejskiego są zgłaszani przez partie polityczne, federacje partii, koalicje lub grupy wyborców. Zgodnie z postanowieniami art. 220 ust. 3 i 4 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego aby zgłosić kandydaturę, muszą one najpierw uzyskać dla niej poparcie 15.000 wyborców lub 50 wyborców kwalifikowanych, którymi są członkowie obydwu izb Kortezów Generalnych, posłowie do Parlamentu Europejskiego, deputowani do parlamentów wspólnot autonomicznych oraz radni gminni lub prowincjonalni. Żaden wyborca ani też wyborca kwalifikowany nie może przy tym udzielić poparcia więcej niż jednemu kandydatowi.

Ustawa organiczna o podstawach systemu wyborczego określa szczególne warunki zgłoszenia kandydatury obywatela Unii Europejskiej, który chce ubiegać się o mandat eurodeputowanego na terytorium Hiszpanii. Pierwszym z nich jest dołączenie do innych wymaganych dokumentów informacji o obywatelstwie państwa, z którego pochodzi, oraz podanie aktualnego adresu zamieszkania na terytorium Hiszpanii. Po drugie kandydat musi złożyć oświadczenie, że nie ubiega się równocześnie o mandat w Parlamencie Europejskim na terytorium żadnego innego państwa Unii Europejskiej. Po trzecie jest zobowiązany do podania informacji, w jakim okręgu wyborczym został zarejestrowany jako wyborca podczas poprzednich wyborów do Parlamentu Europejskiego. Czwartym warunkiem jest przedstawienie zaświadczenia wydanego przez uprawniony do tego organ państwa, z którego pochodzi kandydat, potwierdzającego, że w owym państwie nie utracił on biernego prawa wyborczego. Centralna Komisja Wyborcza (*Junta Electoral Central*) może ponadto zażądać przedstawienia ważnego dokumentu potwierdzającego tożsamość kandydata oraz określenia, od jakiego czasu jest on obywatelem wskazanego kraju członkowskiego Unii Europejskiej. Po zarejestrowaniu takiej kandydatury organ ów przekazuje centralnemu organowi wyborczemu będącemu na terytorium danego państwa jego odpowiednikiem informację dotyczącą tego faktu.

⁷⁴ *Real Decreto 2118/1993, de 3 de diciembre, por el que se dispone la ampliación del censo electoral a los extranjeros nacionales de Estados miembros de la Unión Europea, residentes en España*, Boletín Oficial del Estado, núm. 290, de 4 de diciembre de 1993.

Ugrupowaniom przedstawiającym kandydatów w wyborach do Parlamentu Europejskiego przysługuje prawo zgłoszenia na liście tyłu kandydatów, ile mandatów w owym zgromadzeniu posiada Hiszpania. Listy zgłoszonych i zarejestrowanych kandydatów ogłasza się w dzienniku urzędowym państwa (*Boletín Oficial del Estado*).

Zgodnie z postanowieniami art. 221 ust. 4 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego w momencie zgłoszenia kandydatury Centralnej Komisji Wyborczej podmioty zgłaszające mogą zastrzec chęć przedstawienia swojej oferty wyborczej na obszarze mniejszym niż terytorium całego państwa. Ich karty wyborcze są wówczas przedstawiane wyborcom na terytorium co najmniej jednej wspólnoty autonomicznej. Rozwiązanie to jest szczególnie korzystne dla partii regionalnych i etnoregionalnych, których elektorat ogranicza się zazwyczaj do mieszkańców określonego regionu. W takim przypadku prowadzenie kosztownej kampanii wyborczej na terenie całego państwa mijaloby się z celem.

Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów

Karty do głosowania przygotowywane są na podstawie urzędowo określonego wzoru. Zawierają one listy kandydatów będące listami zamkniętymi. Oznacza to, że podobnie jak w przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych zarówno o kolejności kandydatów na listach, jak i o kolejności proponowanych zastępców, decydują ugrupowania je przedstawiające. System ten pozostawia wyborcy możliwość oddania głosu *en bloc* na konkretne ugrupowanie, bez możliwości wskazania, kto je powinien reprezentować na forum Parlamentu Europejskiego.

W zakresie możliwości oddania głosu hiszpańskim wyborcom przysługują takie same prawa jak w przypadku wyborów do Kortezów Generalnych. Można zatem głosować w lokalu wyborczym i za pośrednictwem poczty. Stosowne rozporządzenia regulują także zasady oddawania głosu przez żołnierzy hiszpańskiej armii oraz funkcjonariuszy służb porządkowych i bezpieczeństwa, odbywających służbę poza granicami państwa, przez członków załóg floty handlowej i obywateli trudniących się rybołówstwem, a także przez obywateli hiszpańskich przebywających poza granicami państwa w momencie formalnego zarządzenia wyborów, jak i ich przeprowadzenia.

Identyczny jak w przypadku wyborów do Kortezów Generalnych jest sam sposób przeprowadzenia głosowania. Wiele podobieństw łączy także oba tryby ustalania wyników wyborów. Zgodnie z postanowieniami art. 163 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego podziału mandatów dokonuje się w oparciu o zasadę proporcjonalności, przy zastosowaniu metody d'Hondta, nie stosuje się przy tym jednak żadnego progu wyborczego.

Centralna Komisja Wyborcza (*Junta Electoral Central*) ogłasza oficjalne wyniki wyborów najpóźniej w dwudziestym dniu po przeprowadzeniu głosowania i wręcza eurodeputowanym elektom stosowne zaświadczenia potwierdzające ich wybór. Obowiązkiem każdego z nich jest złożenie przysięgi na wierność zasadom konstytucji w ciągu pięciu dni od ogłoszenia oficjalnych wyników. Przysięgę składa się w obecności członków Centralnej Komisji Wyborczej.

Ocena systemu wyborczego i jego konsekwencje

Hiszpański system wyborczy odnoszący się do wyborów do Parlamentu Europejskiego w dużej mierze umożliwia skuteczną walkę o mandaty partiom regionalnym i etnoregionalnym. Z jednej strony wiąże się on z zasadą liczenia głosów oddanych na poszczególne ugrupowania w skali całego państwa, co pozornie mogłoby minimalizować szanse tego typu partii. Nie dzieje się tak jednak dlatego, że przepisy hiszpańskiego prawa wyborczego nie przewidują w tego typu wyborach żadnego progu wyborczego. W podziale mandatów uczestniczą zatem wszystkie podmioty, które przedstawiły swoich kandydatów i zdobyły choć 1 ważnie oddany głos. W takim przypadku większe znaczenie ma to, ile głosów zostanie oddanych na konkretne ugrupowanie, niż to, czy zostaną one skoncentrowane w poszczególnych okręgach, czy też rozproszone w skali całego państwa. W tym kontekście warto także zwrócić uwagę na fakt, że hiszpański ustawodawca w równy sposób traktuje wszystkie podmioty uczestniczące w rywalizacji wyborczej: w jednakowy sposób traktowane są zarówno partie czy grupy wyborców zgłaszające swoich kandydatów i samodzielnie ubiegające się o poparcie wyborców, jak i federacje partii oraz ich koalicje. To pozwala ugrupowaniom regionalnym i etnoregionalnym na skuteczne łączenie sił.

System ów jest niewątpliwie najbardziej korzystny dla najsilniejszych ugrupowań o charakterze ogólnopaństwowym. Analiza wyników wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych na przestrzeni lat 1987—2009 pokazuje, że największą liczbę mandatów zdobywały w kolejnych 6 elekcjach dwie partie: Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE) oraz Partia Ludowa (PP). Szczególną uwagę zwraca także fakt, że w tego rodzaju wyborach relatywnie dużą liczbę mandatów zdobywała też Zjednoczona Lewica (IU). Jest to ugrupowanie, którego elektorat jest rozproszony na terytorium całego państwa i w wyborach każdego typu uzyskuje poparcie od mniej więcej 600 000 do 2 500 000 ważnie oddanych głosów⁷⁵. Rozproszenie elektoratu powoduje jed-

⁷⁵ Poparcie dla Zjednoczonej Lewicy znajdowało odzwierciedlenie w różniących się od siebie wynikach wyborczych. Partia ta cieszyła się największym poparciem w połowie lat 90. XX wieku, kiedy to w wyborach do Kongresu Deputowanych oddano na nią kolejno 2 253 722 głosów w 1993 roku i 2 639 774 głosów w 1996 roku. Ponadto w wyborach do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w 1994 roku oddano na to ugrupowanie 2 497 671 głosów. Zdarzało

nak, że w wyborach do Kongresu Deputowanych, w których głosy liczone są w skali prowincji, Zjednoczona Lewica przegrywa zazwyczaj nie tylko z silniejszymi partiami ogólnopanstwowymi, ale także z najsilniejszymi ugrupowaniami regionalnymi i etnoregionalnymi, przepisy prawa wyborczego odnoszące się do wyborów do Kongresu Deputowanych stawiają bowiem w sytuacji uprzywilejowanej te ugrupowania, które posiadają elektorat skoncentrowany w konkretnych prowincjach. Jednakże w przypadku wyborów do Parlamentu Europejskiego nie ma to znaczenia. Zjednoczona Lewica, uzyskująca stosunkowo dużą liczbę ważnie oddanych głosów, uzyskuje także proporcjonalną do tego liczbę mandatów.

Przepisy hiszpańskiego prawa wyborczego powodują, że ugrupowania o charakterze regionalnym i etnoregionalnym zostają zachęcane do podejmowania wyborczej rywalizacji nie tylko na własny rachunek, pod własnym szyldem, mogą sobie na to bowiem pozwolić tylko najsilniejsze ugrupowania tego typu, choć nie zawsze ich siła jest do tego wystarczająca. Dlatego interesującym zjawiskiem jest zawieranie koalicji wyborczych przed wyborami do Parlamentu Europejskiego przez partie regionalne i etnoregionalne. Ciekawa jest przy tym zasada tworzenia konkretnych bloków ideologicznych, co pokaże przedstawiona poniżej analiza.

5.2.2. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do Parlamentu Europejskiego

Analiza wyników wyborów do Parlamentu Europejskiego zawartych w tabelach 32/V—37/V potwierdza powyższe założenia. Pokazują one, że przyjęcie w Hiszpanii przedstawionych rozwiązań w zakresie systemu wyborczego do Parlamentu Europejskiego umożliwiło partiom regionalnym uzyskanie mandatów w każdym wyborach.

Przedstawione powyżej wyniki analizy dotyczącej wpływu hiszpańskiego prawa wyborczego na pozycję partii regionalnych, a przede wszystkim etnoregionalnych na arenie europejskiej mogą sugerować, że przyjęte rozwiązania są pozytywne dla owych podmiotów, konstrukcja systemu wyborczego nie wyklucza bowiem tego typu ugrupowań ze skutecznej rywalizacji wyborczej o mandaty w Parlamencie Europejskim.

się jednak także, że otrzymywała znacznie mniej głosów, jak na przykład w wyborach do Kortezów Generalnych w 1986 roku (935 504 głosów) czy podczas wyborów do Parlamentu Europejskiego w 2009 roku, kiedy to na blok ugrupowań lewicowych stanowiących wyborczą alternatywę dla propozycji PSOE zagłosowało jedynie 588 248 wyborców (przyp. M.M.)

Tabela 32/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 10 czerwca 1987 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	7 522 706	39,06%	28
Federacja Partii Sojuszu Ludowego (AP)	4 747 283	24,64%	17
Centrum Demokratyczne i Społeczne (CDS)	1 976 093	10,26%	7
Koalicja Zjednoczonej Lewicy (IU)	1 011 830	5,25%	3
Convergència i Unió (CiU)	853 603	4,43%	3
Herri Batasuna (HB)	360 952	1,87%	1
Koalicja na rzecz Europy Ludów (EA–ERC–PNG)	326 911	1,70%	1
Razem	16 799 378	87,21%	60

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 18.03.2012).

Tabela 33/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 15 czerwca 1989 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	6 275 552	39,57%	27
Partia Ludowa (PP)	3 395 015	21,41%	15
Centrum Demokratyczne i Społeczne (CDS)	1 133 429	7,15%	5
Zjednoczona Lewica (IU)	961 742	6,06%	4
Convergència i Unió (CiU)	666 602	4,2%	2
Stowarzyszenie Wyborców José María Ruíz Mateos	608 560	3,84%	2
Koalicja Nacjonalistyczna (CN) (PNV + CG + AIC + PANCAL)	303 038	1,91%	1
Partia Andaluzyjska (PA)	295 047	1,86%	1
Lewica Ludowa (IP) (EE + PSG—PSOE + UPV + UA—CHA + PSMa— PSOE + PSMe—PSOE + PAS + AC—INC)	290 286	1,83%	1
Herri Batasuna (HB)	269 094	1,7%	1
Na rzecz Europy Ludów (PEP) (EA + ERC + PNG)	238 909	1,51%	1
Razem	14 437 274	91,04%	60

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 18.05.2012).

Tabela 34/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 12 czerwca 1994 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Partia Ludowa (PP)	7 453 900	40,12%	28
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	5 719 707	30,79%	22
Zjednoczona Lewica (IU)	2 497 671	13,44%	9
Convegència i Unió (CiU)	865 913	4,66%	3
Koalicja Nacjonalistyczna (EAJ—PNV, CC, UV, PAR, CG, UM)	518 532	2,79%	2
Razem	17 055 723	91,8%	64

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 15.03.2012).

Tabela 35/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 13 czerwca 1999 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Partia Ludowa (PP)	8 410 993	39,74%	27
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza — Progresywni (PSOE—PROG)	7 477 823	35,33%	24
Zjednoczona Lewica — Lewica Zjednoczona i Alternatywna (IU—EUIA)	1 221 566	5,77%	4
Convegència i Unió (CiU)	937 687	4,43%	3
Koalicja Europejska (CE)	677 094	3,2%	2
Koalicja Nacjonalistyczna — Europa Ludów (CN + EP) (PNV + UM + EA + ERC)	613 968	2,9%	2
Galicyski Blok Narodowy (BNG)	349 079	1,65%	1
Euskal Herritarok (EH)	306 923	1,45%	1
Razem	19 995 133	94,47%	64

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 15.03.2012).

Na szczególną uwagę wskazuje również fakt podejmowania rywalizacji politycznej przez poszczególne partie regionalne i etnoregionalne w blokach skupiających owe partie według klucza przynależności do prawej bądź lewej strony sceny politycznej. Taka strategia jest zapewne spowodowana przyjętymi rozwiązaniami prawnymi, które co prawda nie ustanawiają żadnego progu wyborczego, lecz wskazują na konieczność liczenia głosów i podziału manda-

Tabela 36/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 13 czerwca 2004 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	6 741 112	43,46%	25
Partia Ludowa (PP)	6 393 192	41,21%	24
GALEUSCA – Ludy Europy (CiU + PNV + BNG + Bloc Nacionalista Valencià + PSMa—PSOE)	798 816	5,15%	2
Zjednoczona Lewica — Inicjatywa dla Katalonii Zieloni — Lewica Zjednoczona i Alternatywna (IU—ICV—EUIA)	643 136	4,15%	2
Europa Ludów (EDP) (ERC + EA + CHA + PSA + ICLR)	380 709	2,45%	1
Razem	14 956 965	96,42%	54

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 15.03.2012).

Tabela 37/V. Wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego przeprowadzonych w Hiszpanii 7 czerwca 2009 roku.

Nazwa partii lub koalicji	Liczba ważnie oddanych głosów	Odsetek ważnie oddanych głosów	Liczba mandatów
Partia Ludowa (PP)	6 670 377	42,12%	23
Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (PSOE)	6 141 784	38,78%	21
Koalicja dla Europy (CEU) (CDC + UDC + PNV + Bloc Nacionalista Valencià + CC + PA)	808 246	5,1%	2
Zjednoczona Lewica — Inicjatywa dla Katalonii Zieloni — Lewica Zjednoczona i Alternatywna — Blok dla Asturii: Lewica (IU—ICV—EUIA—BA)	588 248	3,71%	2
Unia Postępu i Demokracji (UPyD)	451 866	2,85%	1
Europa Ludów – Zieloni (Edp—V) (ERC + BNG + EA + CHA)	394 938	2,49%	1
Razem	15 055 459	95,05%	50

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 15.03.2012)

tów w ramach jednego okręgu wyborczego, jaki stanowi terytorium całego państwa. W takiej sytuacji w pozycji uprzywilejowanej znajdują się niewątpliwie partie o znaczeniu ogólnopaństwowym. Tworzenie sojuszy przez poszczególne partie regionalne i etnoregionalne zwiększa natomiast ich szansę na uzyskanie reprezentacji na forum Parlamentu Europejskiego.

Rozdział 6

Hiszpańskie partie regionalne w świetle zasad rywalizacji wyborczej i jej rezultatów na szczeblu regionalnym i lokalnym

6.1. Siedemnaście systemów wyborczych na szczeblu regionalnym

Jak zaznaczono już powyżej, przekształcanie Hiszpanii w państwo regionalne było procesem długotrwałym. Przepisy konstytucji z 1978 roku wyznały tylko ramy prawne, nie determinując jego ostatecznego kształtu. Proces decentralizacji, w wyniku którego zgodnie z wolą obywateli tworzących wspólnoty regionalne ukonstytuowało się 17 wspólnot autonomicznych, przebiegał w latach 1978—1983¹.

Podział całego terytorium państwowego na wspólnoty autonomiczne, których mieszkańcom przyznano prawo do wyłaniania składów regionalnych parlamentów wyposażonych w prawo do stanowienia ustaw, wiązał się z koniecznością utworzenia lub konsolidacji regionalnych elit politycznych. Możliwość uzyskania wpływu na proces podejmowania decyzji o charakterze politycznym na subpaństwowym szczeblu wspólnoty autonomicznej okazał się skutecznym sposobem artykulacji interesów peryferyjnych grup regionalnych i etnoregionalnych. Wystarczy bowiem zauważyć, że liczbę mandatów w parlamentach wspólnot autonomicznych znacznie przewyższa liczbę miejsc w parlamencie centralnym. O ile w Kortezach Generalnych mamy obecnie „jedynie” 616 mandatów w obu izbach (350 w Kongresie Deputowanych i 266 w Senacie), to już w parlamentach wspólnot autonomicznych jest ich łącznie 1.257². Warto też porównać

¹ Ponadto warto dodać, że 13 marca 1995 roku statuty autonomii uzyskały także dwa miasta północnoafrykańskie należące do Hiszpanii: Ceuta i Melilla (przyp. M.M.).

² Liczba 1.207 deputowanych odnosi się do członków parlamentów 17 wspólnot autonomicznych. Należy jednak podkreślić, że własne zgromadzenia ustawodawcze posiadają także

liczby odnoszące się do rywalizacji wyborczej. W latach 1980—2005 działające na hiszpańskiej scenie politycznej podmioty ubiegały się o niemal 7 500 mandatów w regionalnych legislaturach. Czyni to liczbę niemal dwukrotnie większą niż rywalizacja w tym samym okresie czasu o 3 906 miejsc w obu izbach Korteżów Generalnych. To natomiast oznacza, że zinstytucjonalizowane elity na szczeblu regionalnym są obecnie dwa razy liczniejsze niż elity szczebla centralnego (COLLER, FERREIRA DE VALE, MEISSNER, 2008: 3—4).

Regulacje prawne dotyczące wyborów do parlamentów wspólnot autonomicznych są zawarte w konstytucji Hiszpanii, w 17 statutach autonomii oraz w ustawach uchwalanych przez regionalne legislatury. Zgodnie z postanowieniami art. 152 ust. 1 konstytucji Hiszpanii przyznany każdej wspólnocie statut musi między innymi opierać „autonomiczną organizację instytucjonalną na Zgromadzeniu Ustawodawczym wybranym w głosowaniu powszechnym, zgodnie z systemem reprezentacji proporcjonalnej, zapewniającym ponadto reprezentację różnych stref terytorium”³. W praktyce oznacza to, że tryb wyboru organów władzy ustawodawczej 17 wspólnot autonomicznych został oparty na zasadzie proporcjonalnego podziału mandatów z zastosowaniem metody d’Hondta. Wszystkie wspólnoty zastosowały przy tym także próg wyborczy, choć każda z nich w odrębny sposób określiła jego wysokość i zakres terytorialny jego obowiązywania. Analiza poszczególnych aktów prawnych prowadzi też do wniosku, że ustawodawcy regionalni wywiązali się z konstytucyjnego obowiązku zapewnienia reprezentacji w autonomicznym parlamencie wszystkim terytoriom tworzącym skład poszczególnych wspólnot.

Tabela 1/VI. Ogólna charakterystyka systemów wyborczych 17 hiszpańskich wspólnot autonomicznych.

Nazwa wspólnoty	Liczba mandatów w regionalnym parlamencie	Długość kadencji (w latach)	Podział mandatów na prowincje	Próg wyborczy
1	2	3	4	5
Andaluzja	możliwa: co najmniej 109 (obecnie: 109)	4	każdej z 8 prowincji przysługuje 8 mandatów, a pozostałych 45 rozdziela się pomiędzy prowincje proporcjonalnie do liczby ludności	3% na poziomie okręgu, jakim jest prowincja

Ceuta i Melilla, w których zasiada po 25 deputowanych. Łączna liczba mandatów w regionalnych zgromadzeniach ustawodawczych, o które mogą się ubiegać przedstawiciele partii politycznych, ich federacji i koalicji, a także przedstawiciele grup wyborców, wynosi zatem 1 257 (przyp. M.M.)

³ *Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992*. Tłum. i wstęp T. MOŁDAWA, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 84.

cd. tab. 1/VI

1	2	3	4	5
Aragonia	możliwa: 65—80 (obecnie: 67)	4	każdej z 3 prowincji przysługuje 13 mandatów, a pozostałych 28 rozdziela się pomiędzy prowincje proporcjonalnie do liczby ludności	3% na poziomie okręgu, jakim jest prowincja
Asturia	możliwa: 35—45 (obecnie: 45)	4	każdemu z trzech okręgów wyborczych (Centralnemu, Wschodniemu i Zachodniemu) przysługują 2 mandaty, a pozostałych 39 rozdziela się pomiędzy prowincje proporcjonalnie do liczby ludności	3% na poziomie okręgu, jakim jest prowincja
Estremadura	możliwa: maksymalnie 65 (obecnie: 65)	4	każdej z 2 prowincji przysługuje 20 mandatów, a pozostałych 25 rozdziela się pomiędzy prowincje proporcjonalnie do liczby ludności	5% w skali okręgu, jakim jest prowincja, lub 5% w skali wspólnoty, jeżeli w obydwu okręgach przedstawiono kandydatury
Galicja	możliwa: 60—80 (obecnie: 75)	4	każdej z 4 prowincji przysługuje 10 mandatów, a pozostałych 35 rozdziela się pomiędzy prowincje proporcjonalnie do liczby ludności	5% w skali okręgu, jakim jest prowincja
Kantabria	możliwa: 35—45 (obecnie: 39)	4	deputowanych wybiera się w 1 prowincji, która jest jednocześnie okręgiem wyborczym	5% w skali okręgu, jakim jest prowincja
Kastylia La Mancha	możliwa: 47—59 (obecnie: 49)	4	podział mandatów pomiędzy 5 prowincji: Albacete — co najmniej 10; Ciudad Real — co najmniej 11; Cuenca — co najmniej 8; Guadalajara — co najmniej 7 (obecnie 8); Toledo — co najmniej 11 (obecnie 12)	3% w skali okręgu, jakim jest prowincja
Kastylia i León	możliwa: minimalna 27 (obecnie: 83)	4	każdej z 9 prowincji przysługuje po 3 deputowanych oraz po jednym dodatkowym, przypadającym na każde 45 000 mieszkańców lub grupę liczniejszą niż 22 500 osób	3% w skali okręgu, jakim jest prowincja

cd. tab. 1/VI

1	2	3	4	5
Katalonia	możliwa: 100—140 (obecnie: 135)	4	podział mandatów pomiędzy 4 prowincje: Barcelona — 85, Girona — 17, Lleida — 15, Tarragona — 18	3% w skali okręgu, jakim jest prowincja
Kraj Basków	możliwa: równa liczba dla każdej prowincji (obecnie: 75)	4	każdej z 3 prowincji przysługuje 25 mandatów	3% w skali okręgu, jakim jest prowincja
La Rioja	możliwa: 32—40 (obecnie: 33)	4	deputowanych wybiera się w 1 prowincji, która jest jednocześnie okręgiem wyborczym	5% w skali okręgu, jakim jest prowincja
Murcja	możliwa: 35—45 (obecnie: 45)	4	wspólnota autonomiczna, którą tworzy 1 prowincja, jest podzielona na 5 okręgów wyborczych; każdemu przysługuje 1 deputowany, a pozostałych 40 mandatów rozdziela się proporcjonalnie do liczby ludności	5% w skali wspólnoty autonomicznej, która stanowi okręg wyborczy
Nawarra	możliwa: 40—60 (obecnie: 50)	4	deputowanych wybiera się w 1 prowincji, która jest jednocześnie okręgiem wyborczym	5% w skali wspólnoty autonomicznej, która stanowi okręg wyborczy
Wspólnota Autonomiczna Madrytu	obecnie: 129	4	deputowanych do Zgromadzenia Ustawodawczego Madrytu wybiera się w 1 prowincji, która jest jednocześnie okręgiem wyborczym; zgromadzenie tworzy taka liczba deputowanych, która jest zgodna z zasadą powoływania po jednym deputowanym przypadającym na każde 50 000 mieszkańców lub grupę liczącą mniej niż 25 000 osób	5% w skali wspólnoty autonomicznej, która stanowi okręg wyborczy
Wspólnota Walencji	nie mniej niż 99 (obecnie: 99)	4	każdej z 3 prowincji przysługuje 20 mandatów, a pozostałych 39 rozdziela się proporcjonalnie do liczby ludności przy zastosowaniu metody d'Hondta	5% w skali wspólnoty autonomicznej

cd. tab. 1/VI

1	2	3	4	5
Wyspy Baleary	59	4	podział mandatów pomiędzy 4 okręgi: Majorca — 33; Minorca — 13; Ibiza — 12; Formentera — 1	5% w skali okręgu
Wyspy Kanaryjskie	możliwa: 50—70 (obecnie: 60)	4	podział mandatów pomiędzy 7 wysp: Gran Canaria — 15; Teneryfa — 15; La Palma — 8; Lanzarote — 8; Fuerteventura — 7; La Gomera — 4; El Hierro — 3	w podziale mandatów bierze udział lista, która w skali wyspy uzyskała najlepszy rezultat, oraz pozostałe listy, które w tej samej skali uzyskały co najmniej 30% głosów, a także ugrupowania, które w skali wspólnoty autonomicznej uzyskały co najmniej 6% głosów
Razem	1 207			

Źródło: Opracowanie własne — M.M. (stan prawny na dzień 17.07.2012).

Czynne i bierne prawo wyborcze

Czynne prawo wyborcze w wyborach do zgromadzeń ustawodawczych wspólnot autonomicznych przysługuje wszystkim pełnoletnim Hiszpanom niepozbawionym tego prawa prawomocnym wyrokiem sądowym. W zdecydowanej większości przypadków przepisy prawa stawiają dodatkowy wymóg związany z koniecznością legitymowania się statusem prawnym członka danej wspólnoty autonomicznej⁴. Oznacza to konieczność posiadania stałego miejsca zameldo-

⁴ Art. 2 ust. 1 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986; art. 2 ust. 1 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987; art. 2 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987 (modificada por: *Ley del Principado de Asturias 3/1991, de 25 de marzo, de modificación de la Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 71, de 27 de marzo de 1991); art. 3 *Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011; art. 2 *Lei 8/1985, de 13 de agosto, de Eleccions o Parlamento de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 156, de 16 de agosto de 1985; art. 2 *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones*

wania na terytorium którejkolwiek gminy leżącej w granicach danej wspólnoty autonomicznej lub posiadanie takiego zameldowania przed opuszczeniem Hiszpanii na stały pobyt w innym państwie⁵.

a la Asamblea Regional de Cantabria, Boletín Oficial de Cantabria, separata al núm. 67, de 9 de abril de 1987; art. 2 *Ley 8/1998, de 19 de noviembre, de modificación parcial de la Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 57, de 4 de diciembre de 1998; art. 2 ust. 1 *Ley 3/1987, de 30 de marzo, Electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 40, de 1 de abril de 1987; art. 56 ust. 3 *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006; art. 2 ust. 1 *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de Julio de 1990; art. 2 ust. 1 *Ley 3/1991, de 21 de marzo, de Elecciones a la Deputación General de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 36, de 23 de marzo de 1991; art. 2 *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987; art. 3 *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986; art. 2 ust. 1 *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987; Art. 2 ust. 1 *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987; art. 2 ust. 1 *Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 40, de 20 de desembre de 1986; art. 2 ust. 1 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

⁵ Przepisy niektórych statutów autonomii zakładają ponadto, że prawo statusu członka danej wspólnoty autonomicznej przysługuje także obywatelom Hiszpanii, którzy przebywają stale poza granicami państwa, ale są w stanie udowodnić, że ostatnie miejsce ich stałego zameldowania znajdowało się na terytorium którejkolwiek z gmin leżących w granicach danej wspólnoty autonomicznej. Prawo to przysługuje także ich zstępny, o ile przysługuje im także obywatelstwo hiszpańskie. Prawo takie obowiązuje na podstawie Statutu Autonomii Andaluzji (art. 5 *Ley Orgánica 2/2007, de 19 de marzo, de reforma del Estatuto de Autonomía para Andalucía*, Boletín Oficial del Estado, núm. 68, de 20 de marzo de 2007), Aragonii (art. 4 *Ley Orgánica 5/2007, de 20 de abril, de reforma del Estatuto de Autonomía de Aragón*, Boletín Oficial del Estado, núm. 97, de 23 de abril de 2007, corrección de errores Boletín Oficial del Estado, núm. 294, de 8 de diciembre de 2007), Księstwa Asturii (art. 7 *Ley Orgánica 7/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 9 de 11 de enero de 1982), Estremadury (art. 3 *Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011), Galicji (art. 3 *Ley Orgánica 1/1981, de 6 de abril, de Estatuto de Autonomía para Galicia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 101, de 28 de abril de 1981), Kantabrii (art. 4 *Ley Orgánica 8/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para Cantabria*, Boletín Oficial del Estado, núm. 9, de 11 de enero de 1982), Kastylii-La Manchy (art. 3 *Ley Orgánica 9/1982, de 10 de agosto, Estatuto de Autonomía de Castilla-La Mancha*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195, de 16 de agosto de 1982), Kastylii i Leónu (art. 7 *Ley Orgánica 14/2007, de 30 de noviembre, de reforma del Estatuto de Autonomía de Castilla y León*, Boletín Oficial del Estado, núm. 288, de 1 de diciembre de 2007), Katalonii (art. 7 ust. 2 *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006), Kraju Basków (art. 7 *Ley Orgánica 3/1979,*

W zakresie biernego prawa wyborczego do zgromadzeń ustawodawczych wspólnot autonomicznych ustawodawcy regionalni ustanowili dość liczne ograniczenia. Po pierwsze nie mogą z tego prawa korzystać obywatele owego prawa pozbawieni w myśl postanowień art. 6 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Ponadto przepisy prawne poszczególnych wspólnot autonomicznych wprowadzają dodatkowe ograniczenia w tym zakresie. Dotyczą one obywateli pełniących najważniejsze funkcje polityczne i administracyjne zarówno w państwie, jak i we wspólnocie autonomicznej. Biernie prawo wyborcze nie przysługuje zatem członkom hiszpańskiego rządu, regionalnym ombudsmansom i ich zastępcom, członkom regionalnych izb obrachunkowych, członkom regionalnych kolegiów wyborczych, deputowanym zasiadającym w parlamentach innych wspólnot autonomicznych, członkom rządów autonomicznych innych wspólnot etc.⁶

de 18 de diciembre (Jefatura del Estado), de Estatuto de Autonomía para el País Vasco, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 22 de diciembre de 1979), La Rioja (art. 6 Ley Orgánica 2/1999, de 7 de enero, de reforma de la Ley Orgánica 3/1982, de Estatuto de Autonomía de La Rioja, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero de 1999), Murcia (art. 6 Ley Orgánica 4/1982, de 9 de junio, Estatuto de Autonomía de Murcia, Boletín Oficial del Estado, núm. 146, de 19 de junio de 1982); Nawarry (art. 5 Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra, Boletín Oficial del Estado, núm. 195, de 16 de agosto de 1982), Wspólnoty Autonomicznej Madrytu (art. 7 ust. 3 Ley Orgánica 5/1998, de 7 de julio, de reforma de la Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid, Boletín Oficial del Estado, núm. 162, de 8 de julio de 1998), Wspólnoty Autonomicznej Walencji (art. 3 ust. 2 Ley Orgánica 1/2006, de 10 de abril, de Reforma de la Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana, Boletín Oficial del Estado, núm. 86 de 11 de abril de 2006), Wysp Balearów (art. 9 ust. 2 Ley Orgánica 1/2007, de 28 de febrero, de reforma del Estatuto de Autonomía de las Illes Balears, Boletín Oficial del Estado, núm. 52 de 1 de marzo de 2007) i Wysp Kanaryjskich (art. 4 ust. 2 Ley Orgánica 10/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Canarias, Boletín Oficial del Estado, núm. 195 de 16 de agosto de 1982).

⁶ Katalogi ograniczeń dotyczących możliwości korzystania z biernego prawa wyborczego w poszczególnych wspólnotach autonomicznych zostały określone w następujących aktach prawnych: art. 4 ust. 2 i 3 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986; art. 3 ust. 2 i 3 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987; art. 4 ust. 2 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987 (modificada por: *Ley del Principado de Asturias 3/1991, de 25 de marzo, de modificación de la Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 71, de 27 de marzo de 1991); art. 5 ust. 2 *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, Diario Oficial de Extremadura Extraordinario, núm. 3, de 16 de marzo de 1987; art. 4 ust. 2 *Lei 8/1985, de 13 de agosto, de Elecciones o Parlamento de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 156, de 16 de agosto de 1985; art. 3 ust. 2 *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones a la Asamblea Regional de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, separata al núm. 67, de 9 de abril de 1987; art. 3 ust. 2 *Ley 8/1998, de 19 de noviembre,*

Zarządzenie wyborów

Przepisy art. 42 ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku przewidują trzy możliwości zarządzenia wyborów do parlamentów lub zgromadzeń ustawodawczych wspólnot autonomicznych⁷. Pierwszy przypadek, do którego odnosi się art. 42 ust. 1, dotyczy możliwości zarządzenia wyborów przedterminowych w przypadku przewidzianego przepisami prawa skrócenia kadencji regionalnej legislatury. Drugi, określony w ustępie 2 tego samego artykułu, dotyczy przypadku zarządzenia wyborów w związku z upływem kadencji regionalnego parlamentu. Natomiast ustęp 3 odnosi się do przypadku zarządzania wyborów do regionalnych legislatur, gdy przepisy prawa nie przyznają podmiotowi zarządzającemu owe wybory prawa do przedterminowego rozwiązania izby. Przepisy art. 42 ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku stanowią także, iż podmiotami uprawnionymi do zarządzenia wyborów do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych są przewodniczący organów wykonawczych poszczególnych wspólnot autonomicznych, czyli ich prezydenci lub przewodniczący regionalnych rządów.

Zarządzenie wyborów przedterminowych może nastąpić tylko w przypadkach przewidzianych przepisami prawa i w drodze dekretu prezydenta wspólnoty autonomicznej lub przewodniczącego regionalnego rządu. Zgodnie z przepisami art. 42 ust. 1 ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku dekret ów musi zostać opublikowany następnego dnia po jego ogłoszeniu w dzienniku urzędowym państwa (*Boletín Oficial del Estado*), a także w dzienniku urzędowym danej wspólnoty autonomicznej, a jego postanowienia wchodzi w życie z dniem publikacji. Jednocześnie przepisy art. 42 ust. 1 precyzują, że wybory do regionalnej legislatury muszą się odbyć w takim przypadku w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

de modificación parcial de la Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 57, de 4 de diciembre de 1998; art. 3 ust. 2 *Ley 3/1987, de 30 de marzo, Electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 40, de 1 de abril de 1987; art. 4 *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de julio de 1990; art. 3 *Ley 3/1991, de 21 de marzo, de Elecciones a la Deputación General de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 36, de 23 de marzo de 1991; art. 4 ust. 2 i 3 *Ley Orgánica 4/1982, de 9 de junio, Estatuto de Autonomía de Murcia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 146, de 19 de junio de 1982; art. 4 ust. 2 i 3 *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986; art. 3 ust. 2 *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987; art. 4 *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987; art. 3 ust. 2 *Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 40, de 20 de desembre de 1986; art. 4 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

⁷ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 z późniejszymi zmianami.

Prawo do rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przed upływem przewidzianego przepisami prawa końca kadencji przysługuje Przewodniczącemu Junty Andaluzji⁸, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Aragonii⁹, Prezydentowi Junty Estremadury¹⁰, Prezydentowi Xunty Galicji¹¹, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Katalonii¹², Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Kastylia i Leónu¹³, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków (*Lehendakari*)¹⁴, Prezydentowi Wspólnoty Nawarry¹⁵, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Walencji¹⁶ oraz Przewodniczącemu Rządu Wysp Balearów¹⁷. Prezydenci Andaluzji, Aragonii, Estremadury, Katalonii, Kastylia i Leónu, Kraju Basków, Nawarry i Walencji oraz Przewodniczący Rządu Wysp Balearów nie mają prawnej możliwości rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przed upływem kadencji i zarządzenia wyborów w przypadku uprzedniego złożenia przez uprawnione do tego podmioty wniosku o przeprowadzenie procedury konstruktywnego wotum nieufności. W Andaluzji, Aragonii i Estremadurze regionalni prezydenci oraz Przewodniczący Rządu Wysp Balearów nie mogą także postanowić o skróceniu kadencji autonomicznych parlamentów w sytuacji przedterminowego przeprowadzenia poprzednich wyborów spowodowanego brakiem zdolności regionalnej legislatury poprzedniej kadencji do powołania organu władzy wykonawczej wspólnoty autonomicznej, jeżeli od przeprowadzonych w takich okolicznościach wyborów nie minął

⁸ Art. 127 *Ley Orgánica 2/2007, de 19 de marzo, de reforma del Estatuto de Autonomía para Andalucía*, Boletín Oficial del Estado, núm. 68, de 20 de marzo de 2007.

⁹ Art. 52 ust. 1, *Ley Orgánica 5/2007, de 20 de abril, de reforma del Estatuto de Autonomía de Aragón*, Boletín Oficial del Estado, núm. 97, de 23 de abril de 2007, corrección de errores Boletín Oficial del Estado, núm. 294, de 8 de diciembre de 2007.

¹⁰ Art. 27 *Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

¹¹ Art. 24 *Ley 11/1988, de 20 de octubre, de reforma de la Ley 1/1983, de 22 de febrero, de normas reguladoras de la Xunta y de su Presidente*, Diario Oficial de Galicia, núm. 208, de 28 de octubre de 1988.

¹² Art. 75 *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006.

¹³ Art. 37 *Ley Orgánica 14/2007, de 30 de noviembre, de reforma del Estatuto de Autonomía de Castilla y León*, Boletín Oficial del Estado, núm. 288, de 1 de diciembre de 2007.

¹⁴ Art. 50 *Ley 7/1981, de 30 de junio, sobre Ley de Gobierno*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 46, de 27 de julio de 1981.

¹⁵ Art. 30 ust. 3 *Ley Orgánica 7/2010, de 27 de octubre, de reforma de la Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de reintegración y mejoramiento del Régimen Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 261, de 28 de octubre de 2010.

¹⁶ Art. 28 ust. 4 *Ley Orgánica 1/2006, de 10 de abril, de Reforma de la Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana*, Boletín Oficial del Estado, núm. 86 de 11 de abril de 2006.

¹⁷ Art. 55 *Ley Orgánica 1/2007, de 28 de febrero, de reforma del Estatuto de Autonomía de las Illes Balears*, Boletín Oficial del Estado, núm. 52 de 1 de marzo de 2007.

jeszcze rok. W Katalonii, Galicji, Kastylii i Leónie oraz Nawarze jest to prawnie zakazane także w sytuacji, gdy od poprzednich wyborów przeprowadzonych po przedterminowym rozwiązaniu kadencji nie minął jeszcze rok. Ponadto w Nawarze nie może dojść do przedterminowego rozwiązania zgromadzenia ustawodawczego w okresie trwania pierwszej sesji jego posiedzeń. Należy także zaznaczyć, że we wszystkich przedstawionych powyżej przypadkach przeprowadzenie przedterminowych wyborów skutkuje rozpoczęciem nowej kadencji regionalnego parlamentu trwającej kolejne cztery lata.

Prawo do rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przed upływem przewidzianego przepisami prawa końca kadencji przysługuje także Prezydentowi Księstwa Asturii¹⁸, Przewodniczącemu Rządu Kantabrii¹⁹, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Kastylii-La Manchy²⁰, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Madrytu²¹, Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Murcji²², Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej La Riojy²³. W tych przypadkach możliwość skrócenia kadencji i zarządzenia nowych wyborów jest jednak prawnie ograniczona w znacznie szerszym zakresie. Prezydenci wymienionych powyżej wspólnot autonomicznych nie mogą skrócić kadencji regionalnego zgromadzenia ustawodawczego w pięciu przypadkach. Po pierwsze wtedy, gdy do końca kadencji pozostał tylko rok. Po drugie, gdy od poprzedniego rozwiązania regionalnego parlamentu w tym samym trybie nie upłynął rok. Po trzecie nie mogą tego zrobić w czasie trwania pierwszego okresu sesji posiedzeń nowo wybranego zgromadzenia. Po czwarte w przypadku uprzedniego wniosku uprawnionych do tego podmiotów o przeprowadzenie procedury konstruktywnego wotum nieufności. W końcu po piąte wówczas, gdy uprzednio zarządzone zostały wybory na szczeblu państwowym. Należy także zaznaczyć, że we wspomnianych powyżej przypadkach kadencja nowo wybranych zgro-

¹⁸ Art. 25 *Ley Orgánica 1/1999, de 5 de enero, de reforma de la Ley Orgánica 7/1981, de Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero de 1999.

¹⁹ Art. 22 *Ley Orgánica 11/1998, de 30 de diciembre, de reforma de la Ley Orgánica 8/1981, de 30 de diciembre, del Estatuto de Autonomía para Cantabria*, Boletín Oficial del Estado, núm. 313, de 31 de diciembre de 1998.

²⁰ Art. 22 *Ley Orgánica 3/1997, de 3 de julio, de reforma de la Ley Orgánica 9/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Castilla-La Mancha*, Boletín Oficial del Estado, núm. 159, de 4 de julio de 1997.

²¹ Art. 21 *Ley Orgánica 5/1998, de 7 de julio, de reforma de la Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 162, de 8 de julio de 1998.

²² Art. 27 ust. 4 i 5 *Ley Orgánica 1/1998, de 15 de junio, de reforma de la Ley Orgánica 4/1982, de 9 de junio, del Estatuto de Autonomía para la Región de Murcia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 143, de 16 de junio de 1998.

²³ Art. 17 ust. 6 *Ley Orgánica 2/1999, de 7 de enero, de reforma de la Ley Orgánica 3/1982, de Estatuto de Autonomía de La Rioja*, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero de 1999.

madzeń ustawodawczych trwa tylko do czasu, w którym zakończona została kadencja rozwiązanego parlamentu. Wybory do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych muszą się natomiast odbyć zawsze co cztery lata w czwartą niedzielę maja.

Prawo do rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przed upływem przewidzianego przepisami prawa końca kadencji nie przysługuje Prezydentowi Wspólnoty Autonomicznej Wysp Kanaryjskich. Przepisy regionalnego prawa stanowią, że wybory do autonomicznego parlamentu odbywają się co cztery lata w czwartą niedzielę maja²⁴.

Zarządzenie wyborów przedterminowych może nastąpić tylko w przypadkach przewidzianych przepisami prawa i w drodze dekretu prezydenta wspólnoty autonomicznej lub przewodniczącego regionalnego rządu. Zgodnie z przepisami art. 42 ust. 1 ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku dekret ów musi zostać opublikowany następnego dnia po jego ogłoszeniu w dzienniku urzędowym państwa (*Boletín Oficial del Estado*), a także w dzienniku urzędowym danej wspólnoty autonomicznej. Jego postanowienia wchodzi w życie z dniem publikacji. Jednocześnie przepisy art. 42 ust. 1 precyzują, że wybory do regionalnej legislatury muszą się odbyć w takim wypadku w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

Jeżeli natomiast przewodniczący organów wykonawczych wspólnot autonomicznych nie korzystają z prawa do przedterminowego rozwiązania regionalnych zgromadzeń ustawodawczych, a zarządzają wybory związane z upływem kadencji autonomicznego parlamentu, to są zobowiązani do wydania stosownego dekretu w tej sprawie dwadzieścia pięć dni przed upływem kadencji. Dekret ów musi zostać ogłoszony następnego dnia w dzienniku urzędowym państwa oraz w dzienniku urzędowym danej wspólnoty autonomicznej, a jego postanowienia wchodzi w życie z dniem publikacji. Zgodnie z postanowieniami art. 42 ust. 2 ustawy o podstawach systemu wyborczego również i w takim przypadku wybory muszą się odbyć w pięćdziesiątym czwartym dniu po ich zarządzeniu.

Trzeci przypadek, określony w art. 42 ust. 3 ustawy o podstawach systemu wyborczego, odnosi się do takich rozwiązań prawnych, które nie przewidują możliwości przedterminowego rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przez prezydenta wspólnoty autonomicznej lub przewodniczącego regionalnego rządu. W takich przypadkach musi on wydać dekret zarządzający nowe wybory pięćdziesiąt cztery dni przed czwartą niedzielą maja, który publikuje się następnego dnia zarówno w dzienniku urzędowym państwa, jak i w dzienniku urzędowym danej wspólnoty autonomicznej. Dekret wchodzi w życie z dniem jego ogłoszenia. Wybory są przeprowadzane wówczas w czwartą niedzielę maja, a dzień wcześniej wygasają mandaty deputowanych

²⁴ Art. 16 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

poprzedniej kadencji. Przepisy art. 42 ust. 3 odnoszą się do rozwiązań przyjętych w Murcji²⁵ i Nawarze²⁶.

Zarządzenie wyborów do zgromadzeń ustawodawczych poszczególnych wspólnot autonomicznych nie jest uregulowane jedynie przepisami ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku, ale także przepisami ustaw wyborczych uchwalonych osobno w każdej ze wspólnot.

W Andaluzji wybory zarządzane są w drodze dekretu przez Przewodniczącego Junty Andaluzji. Zgodnie z postanowieniami art. 14 ust. 2 ordynacji wyborczej do andaluzyjskiego parlamentu nie mogą się one odbyć pomiędzy 1 lipca a 31 sierpnia. Dekret, w drodze którego zarządza się wybory, musi zostać opublikowany w dzienniku rządowym wspólnoty autonomicznej (*Boletín Oficial de la Junta de Andalucía*) i poza datą wyborów musi określać także datę pierwszego posiedzenia nowo wybranego zgromadzenia ustawodawczego, które musi się odbyć najpóźniej dwadzieścia pięć dni po przeprowadzeniu wyborów²⁷.

W Aragonii wybory zarządzane są w drodze dekretu przez Przewodniczącego Rady Ogólnej (*Diputación General*). Zgodnie z postanowieniami art. 11 ust. 1 ordynacji wyborczej wybory do aragońskiego parlamentu muszą się odbyć w czwartą niedzielę maja, co cztery lata. Dekret, w drodze którego zarządza się wybory, musi zostać opublikowany w dzienniku rządowym regionu (*Boletín Oficial de Aragón*) i poza datą wyborów musi określać także datę pierwszego posiedzenia nowo wybranego zgromadzenia ustawodawczego, które musi się odbyć najpóźniej miesiąc po przeprowadzeniu wyborów²⁸.

Podobne rozwiązanie zastosowano we Wspólnocie Autonomicznej Księstwa Asturii, wybory do Junty Generalnej zarządzane są tam bowiem przez prezydenta wspólnoty w drodze dekretu, który musi zostać opublikowany w dzienniku rządowym (*Boletín Oficial del Principado de Asturias y de la Provincia*). Wybory muszą przy tym zostać przeprowadzone co cztery lata w czwartą niedzielę maja²⁹.

²⁵ Art. 17 ust. 2 *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987.

²⁶ Art. 12 ust. 1 *Ley Foral 13/1998, de 6 de octubre, que modifica la Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora las elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 122, de 12 de octubre de 1998.

²⁷ Art.14 ust. 1 i 2 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986.

²⁸ Art. 11 ust. 1 i 2 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987.

²⁹ Art. 15 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987 (modificada por: *Ley del Principado de Asturias 3/1991, de 25 de marzo, de modificación de la Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 71, de 27 de marzo de 1991).

Wybory do Zgromadzenia Estremadury (*Asamblea de Extremadura*) zarządza prezydent wspólnoty autonomicznej w drodze dekretu, który w dniu ogłoszenia musi zostać opublikowany w dwóch dziennikach urzędowych: *Boletín Oficial de la Asamblea de Extremadura* oraz *Diario Oficial de Extremadura*. Wybory do Zgromadzenia Estremadury muszą się odbyć pomiędzy pięćdziesiątym czwartym i sześćdziesiątym dniem od ich zarządzenia³⁰. Identyczne przepisy w tym zakresie zostały także ustanowione dla Wspólnoty Autonomicznej Galicji³¹.

Wybory do Parlamentu Kantabrii zarządza prezydent wspólnoty autonomicznej w drodze dekretu. Musi on określać datę wyborów, długość trwania kampanii wyborczej oraz datę pierwszego posiedzenia nowo wybranego parlamentu. Dekret ów jest publikowany w dwóch dziennikach urzędowych — regionalnym (*Boletín Oficial de Cantabria*) i państwowym (*Boletín Oficial del Estado*)³².

W Kastylii-La Manchy wybory zarządzane są co cztery lata w drodze dekretu przez prezydenta wspólnoty autonomicznej. Zgodnie z postanowieniami art. 19 ust. 1 ordynacji wyborczej wybory do regionalnego parlamentu muszą się odbyć pięćdziesiąt cztery dni po ich zarządzeniu, w czwartą niedzielę maja. Dekret, w drodze którego zarządza się wybory, musi zostać opublikowany w dzienniku urzędowym regionu (*Diario Oficial de Castilla-La Mancha*) i poza datą wyborów musi określać także datę pierwszego posiedzenia nowo wybranego zgromadzenia ustawodawczego. Musi się ono przy tym odbyć do dwudziestu pięciu dni po przeprowadzeniu wyborów³³.

Wybory do Parlamentu Kastylii i Leónu zarządza prezydent wspólnoty autonomicznej w drodze dekretu, który w dniu ogłoszenia musi zostać opublikowany w dzienniku urzędowym (*Boletín Oficial de la Junta de Castilla y León*). Wybory do regionalnego parlamentu muszą się odbyć pomiędzy pięćdziesiątym czwartym a sześćdziesiątym dniem od ich zarządzenia. Dekret określa także długość trwania kampanii wyborczej i datę pierwszego posiedzenia nowo

³⁰ Art. 17 *Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura*, *Boletín Oficial del Estado*, núm. 25, de 29 de enero de 2011 oraz art. 22 i 23 *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, *Diario Oficial de Extremadura Extraordinario*, núm. 3, de 16 de marzo de 1987.

³¹ Należy przy tym zaznaczyć, że publikacja dekretu zarządzającego wybory ma miejsce w dzienniku urzędowym *Diario Oficial de Galicia*. Zob. art. 12 *Ley 15/1992, de 30 de diciembre, por la que se modifica la Ley 8/1985, de 13 de agosto, de elecciones del Parlamento de Galicia*, *Boletín Oficial del Estado*, núm. 46, de 23 de febrero de 1993.

³² *Ley 6/1999, de 24 de marzo, de modificación de la Ley 5/1987, de 27 de marzo, de elecciones a la Asamblea Regional*, *Boletín Oficial de Cantabria*, núm. 3 — extraord., de 26 de marzo de 1999.

³³ Art. 19 *Ley 8/1998, de 19 de noviembre, de modificación parcial de la Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, *Diario Oficial de Castilla-La Mancha*, núm. 57, de 4 de diciembre de 1998.

wybranego parlamentu, które musi mieć miejsce najpóźniej trzydzieści dni po przeprowadzeniu wyborów³⁴.

Katalonia jest jedyną hiszpańską wspólnotą autonomiczną, która nie posiada własnej ustawy regulującej tryb wyboru członków regionalnego parlamentu, dlatego też wybory przeprowadza się w oparciu o postanowienia statutów autonomii z 1979 i 2006 roku oraz o przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Wybory w Katalonii są zarządzane przez prezydenta wspólnoty autonomicznej w drodze dekretu na piętnaście dni przed upływem kadencji parlamentu. Winny się one odbyć pomiędzy czterdziestym i sześćdziesiątym dniem od ich zarządzenia³⁵.

Wybory do Parlamentu Kraju Basków zarządza prezydent wspólnoty autonomicznej — *Lehendakari* — w drodze dekretu, który musi zostać ogłoszony dwadzieścia pięć dni przed upływem kadencji izby. Dekret jest publikowany w dzienniku urzędowym (*Boletín Oficial del País Vasco*) następnego dnia po jego ogłoszeniu i musi określać datę wyborów. Przeprowadza się je pomiędzy pięćdziesiątym czwartym a sześćdziesiątym dniem od zarządzenia wyborów³⁶.

Dekret wydany w Nawarze musi określać datę wyborów, czas trwania kampanii wyborczej oraz wyznaczać datę pierwszego posiedzenia nowo wybranego parlamentu, który musi się zebrać po raz pierwszy najpóźniej miesiąc po przeprowadzeniu wyborów³⁷.

Zgodnie z postanowieniami art. 8 ust. 1 ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Wspólnoty Autonomicznej Madrytu dekret o zarządzeniu wyborów wydaje Prezydent Wspólnoty Autonomicznej na pięćdziesiąt cztery dni przed przeprowadzeniem wyborów. Następnego dnia po ogłoszeniu dekretu musi zostać opublikowany w dzienniku urzędowym (*Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid*). Data jego wejścia w życie określa jednocześnie datę wyborów. Wybory powinny się odbyć w czwartą niedzielę maja lub pięćdziesiąt cztery dni po ich zarządzeniu w przypadku wyborów przedterminowych³⁸. Poza określeniem daty wyborów dekret musi określać także każdorazowo liczbę deputowanych, których uprawnieni do głosowania mieszkańcy wspólnoty będą mogli wybrać. Liczbę tę ustala się na podstawie przepisów art. 10 ust. 2

³⁴ Art. 16 *Ley 4/1991, de 20 de marzo, de modificación de la Ley 3/1987, de 30 de marzo, electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial del Estado, núm. 102, de 29 de abril de 1991.

³⁵ Art. 56 ust 4 *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006.

³⁶ Art. 46 *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de Julio de 1990.

³⁷ Art. 13 *Ley Foral 11/1991, de 16 de marzo, que modifica la Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, que regula las elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 37, de 25 de marzo de 1991.

³⁸ *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987.

statutu autonomii³⁹. Ordynacja wyborcza do Zgromadzenia Wspólnoty Autonomicznej Madrytu określa także przypadek zarządzenia przedterminowych wyborów w sytuacji niepowołania regionalnego rządu⁴⁰. Jeżeli w ciągu dwóch miesięcy żaden z proponowanych kandydatów na szefa władzy wykonawczej nie uzyska wymaganego poparcia, przewodniczący zgromadzenia informuje o tym fakcie prezydenta wspólnoty autonomicznej, który zarządza nowe wybory. Dekret o ich zarządzeniu winien być wydany tego samego dnia, a opublikowany w dzienniku urzędowym (*Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid*) dnia następnego. Określona data wejścia dekretu w życie oznacza równocześnie dzień przeprowadzenia wyborów, które winny się odbyć w pierwszą niedzielę po pięćdziesiątym czwartym dniu od zarządzenia wyborów.

Wybory do Kortezów Walencji są zarządzane w drodze dekretu wydawanego przez Prezydenta Generalitat najpóźniej na dziewięćdziesiąt dni przed upływem poprzedniej kadencji izby. Dekret jest publikowany w dzienniku urzędowym *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana* i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Poza datą przeprowadzenia głosowania, które musi się odbyć nie wcześniej niż pięćdziesiąt cztery dni i nie później niż sześćdziesiąt dni od dnia zarządzenia wyborów, musi on także określać liczbę mandatów przypadającą na każdy z trzech okręgów wyborczych⁴¹.

Na Wyspach Balearach wybory są zarządzane przez prezydenta wspólnoty w drodze dekretu. Jest on następnie publikowany w dzienniku urzędowym *Butlletí Oficial de les Illes Balears*, jego treść jest także upowszechniana za pomocą mediów społecznych Wysp Balearów⁴².

Na Wyspach Kanaryjskich wybory zarządza prezydent wspólnoty autonomicznej w drodze dekretu. Jest on publikowany następnego dnia w dzienniku urzędowym *Boletín Oficial de Canarias* i wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Wybory muszą się odbyć pięćdziesiąt cztery dni po ich zarządzeniu. Jeżeli są to wybory odbywające się po upływie pełnej kadencji, winny się one odbyć w czwartą niedzielę maja w roku wyborczym⁴³.

³⁹ *Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 51, de 1 de marzo de 1983.

⁴⁰ Art. 18 ust. 5 Statutu Autonomii Wspólnoty Madrytu przewiduje czas dwóch miesięcy na powołanie regionalnego rządu. Jeżeli w tym czasie żaden z kandydatów nie uzyska wymaganego poparcia, zgromadzenie ustawodawcze zostaje rozwiązane i zarządzane są przedterminowe wybory. Zob. *Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 51, de 1 de marzo de 1983.

⁴¹ Art. 14 *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987.

⁴² Art. 11 *Llei 5/1995, de 22 de març, de modificació de la Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 37, de 25 de març de 1995.

⁴³ Art. 16 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

Zgłaszanie list wyborczych

Kandydatów na deputowanych do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych mogą zgłaszać partie polityczne, ich federacje i koalicje, a także grupy wyborców. Analiza rozwiązań prawnych przyjętych przez parlamenty poszczególnych wspólnot autonomicznych pokazuje przy tym, że regionalni ustawodawcy nie zdecydowali się na zachowanie zasady równości wszystkich podmiotów uprawnionych do przedstawienia swoich kandydatów. W sytuacji innej niż partie polityczne oraz ich koalicje i federacje znalazły się stowarzyszenia wyborców: jeżeli chcą one zgłosić własne kandydatury, są prawnie zobowiązane do uprzedniego uzyskania poparcia dla przygotowanych list. Poparcie na poziomie co najmniej 1% wyborców uprawnionych do głosowania (czyli wpisanych do stosownego rejestru wyborców) w danym okręgu wyborczym muszą one uzyskać w Andaluzji, Aragonii, Asturii, Galicji, La Rioja, Kantabrii, Kastylii-La Manchy, Kastylii i Leónie, Katalonii, Kraju Basków, Murcji, Nawarze, Walencji, Wyspach Balearach i Wyspach Kanaryjskich⁴⁴. W Estremadurze kan-

⁴⁴ Art. 22 ust. 2 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986; art. 18 ust. 2 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987; art. 20 ust. 2 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987; art. 21 *Lei 8/1985, de 13 de agosto, de Elecciones o Parlamento de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 156, de 16 de agosto de 1985; art. 25 *Ley 3/1991, de 21 de marzo, de Elecciones a la Deputación General de La Rioja*, Boletín Oficial de La Rioja, núm. 36, de 23 de marzo de 1991; art. 22 *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones a la Asamblea Regional de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, separata al núm. 67, de 9 de abril de 1987; art. 22 ust. 2 *Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 1, de 5 de enero de 1987; art. 25 *Ley 3/1987, de 30 de marzo, Electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 40, de 1 de abril de 1987; Disposición Transitoria Segunda *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006; Disposición Transitoria Cuarta ust. 5 *Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 22 de diciembre de 1979; art. 169 ust. 3 *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011; art. 53 ust. 2 *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de Julio de 1990; art. 20 ust. 2 *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987; art. 18 ust. 3 *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986; art. 26 ust. 2 *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987; art. 16 ust. 2 *Llei 6/2002, de 21 de juny, de modificació de la Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 79, de 2 de juliol de 2002; art. 18 ust. 4 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

dydatów grup wyborców musi poprzeć przed zgłoszeniem co najmniej 2% wyborców uprawnionych do głosowania⁴⁵, a we Wspólnocie Autonomicznej Madrytu poparcie to musi wynieść co najmniej 0,5%⁴⁶.

Szczególne rozwiązanie kwestii nierówności podmiotów uprawnionych do przedstawienia list kandydatów w wyborach do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych obowiązuje w Katalonii. Jak wspomniano już powyżej, jest to jedyna wspólnota autonomiczna, która nie posiada własnej ordynacji wyborczej regulującej tryb wyboru członków regionalnego parlamentu. W sprawach dotyczących wyborów nieuregulowanych przez przepisy statutów autonomii z 1979 oraz 2006 roku obowiązują na jej terytorium przepisy ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku w zakresie przeprowadzania wyborów do Kongresu Deputowanych. Zgodnie z przyjętymi w owym akcie prawnym rozwiązaniami prawnymi partie polityczne oraz ich federacje i koalicje, które w poprzednich wyborach nie uzyskały mandatów w regionalnym parlamencie, muszą przed zgłoszeniem kandydatów uzyskać dla nich poparcie co najmniej 0,1% wyborców uprawnionych do głosowania w danym okręgu wyborczym⁴⁷.

Ponadto regulacje prawne odnoszące się do systemów wyborczych 17 wspólnot autonomicznych zawierają także inne przepisy różniące w niektórych aspektach owe wspólnoty od pozostałych. Przykładem jednego z nich jest kwestia liczby kandydatów zgłaszanych w wyborach oraz kandydatów na ich zastępców. Na przykład we Wspólnocie Autonomicznej Madrytu kandydatów przedstawia się za pomocą list zgłaszanych przez partie, ich federacje i koalicje oraz grupy wyborców. Listy powinny zawierać tyle nazwisk kandydatów, ilu deputowanych wybiera się w wyborach do regionalnej legislatury. Muszą także zawierać 3 nazwiska kandydatów na ewentualnych zastępców wraz ze wskazaniem kolejności zastępowania deputowanych. W Walencji listy muszą zawierać dokładnie taką liczbę kandydatów, ile mandatów można zdobyć w danej prowincji. Ponadto lista musi zawierać nazwiska potencjalnych zastępców. Ich liczba musi wynosić 15% składu liczbowego kandydatów na deputowanych⁴⁸. Na Wyspach Balearach każda lista musi zawierać tylu kandydatów, ilu wybiera się w danym okręgu wyborczym.

⁴⁵ Art. 25 ust. 2 *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, Diario Oficial de Extremadura Extraordinario, núm. 3, de 16 de marzo de 1987.

⁴⁶ Art. 10. ust. 3 *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987.

⁴⁷ Disposición Transitoria Segunda *Ley Orgánica 6/2006, de 19 de julio, de reforma del Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 172, de 20 de julio de 2006; Disposición Transitoria Cuarta ust. 5 *Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 22 de diciembre de 1979; art. 169 ust. 3 *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

⁴⁸ Art. 26 ust. 3 *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987.

Musi także zawierać nazwiska kandydatów na zastępców. W okręgach, w których liczba mandatów przekracza 11, komitety muszą zaproponować 3 kandydatów na zastępców. W tych, w których liczba mandatów jest niższa: tylko 2. Wskazana być musi także kolejność kandydatów na zastępców⁴⁹. Na Wyspach Kanaryjskich listy muszą zawierać tyle nazwisk kandydatów, ile mandatów można zdobyć maksymalnie w danym okręgu wyborczym. Muszą także zawierać 3 nazwiska proponowanych kandydatów na zastępców w uporządkowanej przez partię kolejności. Żadna lista nie zostanie zarejestrowana, jeżeli nie spełnia takich wymagań⁵⁰.

Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyniku wyborów

Parlament każdej wspólnoty autonomicznej ma prawo do określenia zasad podziału mandatów w regionalnej legislaturze, o które ubiegać się mogą podmioty uczestniczące w rywalizacji wyborczej. Pierwszą kwestią, która podlega regulacji w tym zakresie, jest liczba mandatów przysługujących poszczególnym jednostkom terytorialnym wchodzącym w skład wspólnot autonomicznych. W tej sprawie regionalni ustawodawcy przyjęli rozmaite kryteria pozwalające na wywiązanie się z konstytucyjnego obowiązku wynikającego z art. 152 ust. 1 ustawy zasadniczej i polegającego na konieczności zapewnienia politycznej reprezentacji różnym strefom ich terytoriów. Pierwszy sposób gwarantujący wywiązanie się z tego obowiązku był związany z przyjęciem metody wzorowanej na ordynacji wyborczej do Kongresu Deputowanych, która zakłada ustawowe przyznanie stałej liczby mandatów poszczególnym okręgom wyborczym oraz proporcjonalny podział pozostałych mandatów pomiędzy okręgi w zależności od aktualnego stanu liczby zamieszkujących je obywateli posiadających czynne prawo wyborcze do tego organu. Taką zasadę zastosowały wspólnoty autonomiczne Andaluzji⁵¹,

⁴⁹ Art. 16 ust. 3 *Llei 6/2002, de 21 de juny, de modificació de la Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 79, de 2 de juliol de 2002.

⁵⁰ Art. 18 ust. 1 *Ley 7/2003, de 20 de marzo, de elecciones al Parlamento de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 57, de 24 de marzo de 2003.

⁵¹ Art. 17 ordynacji wyborczej do Parlamentu Andaluzji zakłada, że każdej z tworzących wspólnotę autonomiczną 8 prowincji (Almería, Cádiz, Córdoba, Granada, Huelva, Jaén, Málaga i Sevilla) przysługuje co najmniej 8 mandatów. W ten sposób ustawodawca dokonał podziału 64 ze 109 mandatów. Pozostałych 45 dzieli się pomiędzy poszczególne prowincje w ten sposób, że liczbę wszystkich obywateli uprawnionych do głosowania w 8 prowincjach dzieli się przez liczbę pozostałych mandatów. W ten sposób uzyskuje się prowizoryczny iloraz, przez który dzieli się liczbę obywateli uprawnionych do głosowania w poszczególnych prowincjach. Otrzymane ilorazy informują w części wskazującej liczbę całkowitą, ile dodatkowych mandatów należy przyznać danej prowincji. W przypadku, gdy w ten sposób nie zostaną przydzielone wszystkie mandaty (45), o kolejności ich przyznania poszczególnym prowincjom decyduje wiel-

Aragonii⁵², Asturii⁵³, Estremadury⁵⁴, Galicji⁵⁵, Murcji⁵⁶ i Walen-

kość reszt uzyskanych ilorazów. Zob. art. 17 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986.

⁵² Art. 13 ordynacji wyborczej do Kortezów Aragonii zakłada, że każdej z tworzących wspólnotę autonomiczną trzech prowincji (Huesca, Teruel i Saragossa) przysługuje co najmniej 13 mandatów. W ten sposób ustawodawca dokonał podziału 39 z 67 mandatów. Pozostałych 28 dzieli się zgodnie z zasadą proporcjonalności pomiędzy poszczególne prowincje w ten sam sposób, jak w przedstawionym powyżej przypadku Wspólnoty Autonomicznej Andaluzji. Zob. art. 13 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987.

⁵³ Art. 12 ordynacji wyborczej do Junty Generalnej Księstwa Asturii zakłada, że każdemu z 3 okręgów wyborczych — Centralnemu (tworzonemu przez rady Aller, Avilés, Bimenes, Carreño, Caso, Castrillón, Corvera de Asturias, Gijón, Gozón, Illas, Las Regueras, Langreo, Laviana, Lena, Llanera, Mieres, Morcín, Noreña, Oviedo, Proaza, Quirós, Ribera de Arriba, Riosa, San Martín del Rey Aurelio, Santo Adriano, Sariego, Siero, Sobrescobio i Soto del Barco), Zachodniemu (tworzonemu przez rady Allande, Belmonte de Miranda, Boal, Candamo, Cangas del Narcea, Castropol, Coaña, Cudillero, Degaña, El Franco, Grado, Grandas de Salime, Ibias, Illano, Luarca, Muros de Nalón, Navia, Pesoz, Pravia, Salas, San Martín de Oscos, Santa Eulalia de Oscos, San Tirso de Abres, Somiedo, Tapia de Casariego, Taramundi, Teverga, Tineo, Vegadeo, Villanueva de Oscos, Villayón y Yernes oraz Tameza) i Wschodniemu (tworzonemu przez rady Amieva, Cabrales, Cabranes, Cangas de Onís, Caravia, Colunga, Llanes, Nava, Onís, Parres, Peñamellera Alta, Peñamellera Baja, Piloña, Ponga, Ribadedeva, Ribadesella i Villaviciosa) — przysługują co najmniej 2 mandaty. W ten sposób ustawodawca dokonał podziału 6 z 45 mandatów. Pozostałych 39 dzieli się zgodnie z zasadą proporcjonalności pomiędzy poszczególne okręgi w ten sam sposób, jak w przedstawionych powyżej przypadkach wspólnot autonomicznych Andaluzji i Aragonii. Zob. art. 12 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987 (modificada por: *Ley del Principado de Asturias 3/1991, de 25 de marzo, de modificación de la Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 71, de 27 de marzo de 1991).

⁵⁴ Art. 18 ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Estremadury zakłada, że obydwu prowincjom tworzącym wspólnotę autonomiczną (Cáceres i Badajoz) przysługuje 20 mandatów. W ten sposób ustawodawca dokonał podziału 40 z 65 mandatów. Pozostałych 25 dzieli się zgodnie z zasadą proporcjonalności pomiędzy poszczególne prowincje w ten sam sposób, jak w przedstawionych powyżej przypadkach wspólnot Andaluzji, Aragonii i Asturii. Zob. art. 18 *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, Diario Oficial de Extremadura Extraordinario, núm. 3, de 16 de marzo de 1987.

⁵⁵ Art. 9 ordynacji wyborczej do Parlamentu Galicji zakłada, że każdej z tworzących wspólnotę autonomiczną 4 prowincji (A Coruña, Lugo Ourense oraz Pontevedra) przysługuje 10 mandatów. W ten sposób ustawodawca dokonał podziału 40 z 75 mandatów. Pozostałych 35 dzieli się zgodnie z zasadą proporcjonalności pomiędzy poszczególne prowincje w ten sam sposób, jak w przedstawionych powyżej przypadkach Andaluzji, Aragonii, Asturii i Estremadury. Zob. art. 9 *Lei 8/1985, de 13 de agosto, de Elecciones o Parlamento de Galicia*, Diario Oficial de Galicia, núm. 156, de 16 de agosto de 1985.

⁵⁶ Art. 13 ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Regionu Murcji zakłada, że każdemu z tworzących wspólnotę autonomiczną 5 okręgów wyborczych — numer 1 (tworzonemu przez gminy: Lorca, Águilas, Puerto Lumbreras, Totana, Alhama de Murcia, Librilla, Aledo y Mazar-

cji⁵⁷. Drugie rozwiązanie dotyczy sytuacji, kiedy to wspólnotę autonomiczną tworzy tylko jedna prowincja. W takim wypadku regionalny ustawodawca nie zawsze decydował się na podział terytorium wspólnoty na okręgi wyborcze (jak ma to miejsce np. w Murcji), lecz ograniczył się jedynie do określenia liczby mandatów w autonomicznej legislatywie, które obejmują deputowani wybierani na terytorium całej wspólnoty. Rozwiązanie to ma zastosowanie w Kantabrii⁵⁸ i Nawarze⁵⁹. Nie zawsze jest to jednak liczba stała. Przykładem uzależnienia liczby mandatów w regionalnym zgromadzeniu ustawodawczym od liczby aktualnie zamieszkujących ją mieszkańców jest Wspólnota Autonomiczna Madrytu. Zgodnie z przyjętymi przepisami prawa głosowanie przeprowadza się w jedynej prowincji, a o liczbie mandatów decyduje prezydent wspólnoty w każdym kolejnym dekreście, mocą którego zarządza wybory⁶⁰. Trzecie rozwiązanie polega na określeniu stałej liczby mandatów przysługu-

rón), numer 2 (tworzonemu przez gminy: Cartagena, la Unión, Fuente Álamo, Torre Pacheco, San Javier, San Pedro del Pinatar y los Alcázares), numer 3 (tworzonemu przez gminy: Murcia, Alcantarilla, Beniel, Molina de Segura, Alguazas, las Torres de Cotillas, Lorqui, Ceuti, Cieza, Abarán, Blanca, Archena, Ricote, Ulea, Villanueva del río Segura, Ojos, Fortuna, Abanilla i Santomera), numer 4 (tworzonemu przez gminy: Caravaca de la Cruz, Cehegin, Calasparra, Moratalla, Bullas, Pliego, Mula, Albudeite y Campos del Río) oraz numer 5 (tworzonemu przez gminy: Yecla i Jumilla) — przysługuje co najmniej 1 mandat. W ten sposób regionalny ustawodawca dokonał podziału 5 z 45 mandatów. Pozostałych 40 dzieli się pomiędzy poszczególne okręgi wyborcze w ten sposób, że liczbę wszystkich obywateli uprawnionych do głosowania w 5 okręgach dzieli się przez liczbę pozostałych mandatów. W ten sposób uzyskuje się prowizoryczny iloraz, przez który dzieli się liczbę obywateli uprawnionych do głosowania w poszczególnych okręgach. Otrzymane ilorazy informują w części wskazującej liczbę całkowitą, ile dodatkowych mandatów należy przyznać danemu okręgowi. W przypadku, gdy w ten sposób nie zostaną przydzielone wszystkie mandaty (40), o kolejności ich przyznania poszczególnym okręgom decyduje wielkość reszt uzyskanych ilorazów. Zob. *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987.

⁵⁷ Art. 11 ust. 2 ordynacji wyborczej do Kortezów Walencji zakłada, że każdej z 3 prowincji tworzących wspólnotę autonomiczną (Alicante, Castellón, Valencia) przysługuje co najmniej 20 mandatów. W celu dystrybucji pozostałych 39 mandatów porządkuje się w 3 kolumnach dane dotyczące liczby ludności zamieszkującej poszczególne prowincje, od największej do najmniejszej. Uzyskane liczby dzieli się przez kolejne liczby naturalne, począwszy od 1, a kończąc na 39. Kolejne mandaty przyznaje się poszczególnym prowincjom zgodnie z zasadą największych ilorazów. Zob. *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987.

⁵⁸ Art. 17 *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones a la Asamblea Regional de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, separata al núm. 67, de 9 de abril de 1987.

⁵⁹ Art. 9 *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986.

⁶⁰ Art. 10 ust. 2 *Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 51, de 1 de marzo de 1983; art. 8 *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987.

jących poszczególnym okręgom wyborczym. Tego typu rozwiązanie zostało zastosowane w Kastylii-La Manchy. W art. 10 ust. 2 statutu autonomii została określona minimalna liczba mandatów przysługujących każdej z 5 prowincji tworzących Wspólnotę Autonomiczną Kastylii-La Manchy i będących jednocześnie okręgami wyborczymi w wyborach do regionalnego parlamentu. Liczbę tą ustalono w następujący sposób: Albacete — co najmniej 10; Ciudad Real — co najmniej 11; Cuenca — co najmniej 8; Guadalajara — co najmniej 7; Toledo — co najmniej 11⁶¹. Jednocześnie przepisy statutu autonomii pozwalają regionalnemu ustawodawcy na zwiększenie liczby mandatów przysługujących poszczególnym okręgom w drodze ustawowej. Dlatego też w 2007 roku nastąpiła zmiana regionalnej ordynacji wyborczej, na mocy której dwóm prowincjom — Guadalajara i Toledo — przyznano po 1 dodatkowym mandacie⁶². Identyczne rozwiązanie zostało zastosowane w Katalonii. Zgodnie z przepisami określonymi w czwartym postanowieniu przejściowym ust. 2 Statutu Autonomii Katalonii z 1979 roku każdej z 4 prowincji stanowiących jednocześnie okręgi wyborcze przyznano stałą liczbę mandatów. W prowincji Barcelona wybiera się zatem 85 deputowanych, w prowincji Girona — 17, Lleida — 15 i Tarragona — 18⁶³. Do grupy wspólnot autonomicznych, które wybrały przedstawiane rozwiązanie, należy także Kraj Basków. Zgodnie z przepisami art. 26 ust. 1 statutu autonomii wszystkim okręgom wyborczym tworzonemu przez baskijskie terytoria historyczne musi przysługiwać równa liczba mandatów⁶⁴. Dlatego też na mocy art. 10 ordynacji wyborczej do baskijskiego parlamentu każdej z 3 prowincji (Guipúzcoa, Vizcaya i Álava) przysługuje 25 mandatów⁶⁵. Zasadę ustawowego zagwarantowania stałej liczby mandatów każdemu z okręgów wyborczych przyjęto również na Wyspach Balearach i Wyspach Kanaryjskich. Zgodnie z postanowieniami art. 41 ust. 4 Statutu Autonomii Wysp Balearów ustawodawca regionalny ma prawo do określenia takiej liczby w drodze ustawy przyjętej przez większość kwalifikowaną 2/3 członków regionalnego parlamentu. W 1986 roku przyjęto zatem, że mieszkańcy Majorki wybierają 33 deputowanych, Minorki — 13,

⁶¹ *Ley Orgánica 9/1982, de 10 de agosto, Estatuto de Autonomía de Castilla-La Mancha*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195, de 16 de agosto de 1982.

⁶² Prowincji Guadalajara przysługuje zatem obecnie 8 mandatów, a prowincji Toledo 12. Zob. art. 16 *Ley 12/2007, de 8 de noviembre, por la que se adecúa la Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 239, de 16 de noviembre de 2007.

⁶³ *Ley Orgánica 4/1979, de 18 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Cataluña*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 21 de diciembre de 1979.

⁶⁴ *Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre (Jefatura del Estado), de Estatuto de Autonomía para el País Vasco*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 22 de diciembre de 1979.

⁶⁵ *Ley 5/1990, de 15 junio, de Elecciones al Parlamento Vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 134, de 6 de julio de 1990.

Ibiza — 12 i Formentery — 1⁶⁶. W przypadku Wysp Kanaryjskich liczba mandatów w regionalnym parlamencie oraz to, ilu deputowanych wybiera się w poszczególnych okręgach wyborczych, zostały określone w postanowieniu przejściowym pierwszym statutu autonomii. Zgodnie z przyjętymi przepisami Parlament Wysp Kanaryjskich tworzy 60 deputowanych, z których po 15 wybiera się na Teneryfie i Gran Canarii, po 8 na wyspach La Palma i Lanzarote, 7 na Fuerteventurze, 4 na wyspie La Gomera i 3 na El Hierro⁶⁷. Czwarte rozwiązanie polega na przyznaniu stałej liczby mandatów każdemu z okręgów wyborczych oraz zapewnienie możliwości powoływania kolejnych reprezentantów w zależności od aktualnej liczby wyborców zamieszkujących dany okręg. Rozwiązanie tego typu zostało zastosowane we wspólnocie Kastylia i León. Na mocy postanowień art. 21 ust. 2 statutu autonomii każdej z 9 prowincji (Ávila, Burgos, Palencia, Segovia, Soria, Valladolid, Salamanka i Zamora) przysługuje po 3 deputowanych oraz po 1 dodatkowym przypadającym na każde 45.000 mieszkańców lub grupę liczniejszą niż 22 500 osób⁶⁸.

Drugim obowiązkiem nałożonym na regionalnych ustawodawców przez przepisy art. 152 ust. 1 konstytucji jest konieczność zapewnienia wszystkim strefom tworzącym daną wspólnotę autonomiczną proporcjonalnej reprezentacji w regionalnym parlamencie. We wszystkich wspólnotach autonomicznych zastosowano zatem tę zasadę, opierając się przy podziale mandatów na metodzie d'Hondta. System proporcjonalnego podziału mandatów powiązany został we wszystkich wspólnotach z wprowadzeniem progu wyborczego. Problem ów został rozwiązany na kilka sposobów. Pierwszy z nich stanowi odwzorowanie systemu wyborczego do Kongresu Deputowanych i polega na zastosowaniu 3-procentowego progu wyborczego na poziomie okręgu wyborczego, jaki w tym przypadku stanowi prowincja lub obszar mniejszy niż terytorium wspólnoty autonomicznej określony w przepisach prawa regionalnego jako okręg wyborczy. Przedstawione powyżej rozwiązanie zostało zastosowane we wspólnocie autonomicznej Andaluzji⁶⁹, Aragonii⁷⁰, Asturii⁷¹,

⁶⁶ Art. 12 ust. 2 *Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 40, de 20 de desembre de 1986.

⁶⁷ Disposición Transitoria Primera, *Ley Orgánica 10/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Canarias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195 de 16 de agosto de 1982.

⁶⁸ *Ley Orgánica 14/2007, de 30 de noviembre, de reforma del Estatuto de Autonomía de Castilla y León*, Boletín Oficial del Estado, núm. 288, de 1 de diciembre de 2007.

⁶⁹ Art. 18 *Ley 1/1986, de 2 de enero, Electoral de Andalucía*, Boletín Oficial de la Junta de Andalucía, núm. 3, de 14 de enero de 1986.

⁷⁰ Art. 14 *Ley 2/1987, de 16 de febrero, Electoral de la Comunidad Autónoma de Aragón*, Boletín Oficial de Aragón, núm. 19, de 18 de febrero de 1987.

⁷¹ Art. 13 *Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 9, de 13 de enero de 1987 (modificada por: *Ley del Principado de Asturias 3/1991, de 25 de marzo, de modificación*

Kastylii-La Manchy⁷², Kastylii i Leónie⁷³, Katalonii⁷⁴ i Kraju Basków⁷⁵. Drugi sposób jest identyczny co do zasady podziału mandatów z tą różnicą, że na poziomie prowincji został zastosowany nie 3-, lecz 5-procentowy próg wyborczy. Rozwiązanie tego typu zostało zastosowane w Galicji⁷⁶, Kantabrii⁷⁷ i na Wyspach Balearach⁷⁸. Trzecim sposobem jest zastosowanie systemu mieszanego, polegającego na możliwości partycypacji w podziale mandatów do regionalnego zgromadzenia ustawodawczego w przypadku przekroczenia wymaganego progu wyborczego na poziomie okręgu lub na poziomie całej wspólnoty autonomicznej. Takie rozwiązanie wybrały wspólnoty Estremadury⁷⁹ i Wysp Kanaryjskich⁸⁰. Czwarty sposób wiąże się z koniecznością uzyskania poparcia na poziomie co najmniej 5% ważnie oddanych głosów w skali całej wspólnoty autonomicznej niezależnie od podziału jej terytorium

de la Ley 14/1986, de 26 de diciembre, sobre régimen de Elecciones a la Junta General del Principado de Asturias, Boletín Oficial del Principado de Asturias, núm. 71, de 27 de marzo de 1991).

⁷² Art. 17 *Ley 5/1986, de 23 de diciembre, Electoral de Castilla-La Mancha*, Diario Oficial de Castilla-La Mancha, núm. 1, de 5 de enero de 1987.

⁷³ Art. 20 *Ley 3/1987, de 30 de marzo, Electoral de Castilla y León*, Boletín Oficial de Castilla y León, núm. 40, de 1 de abril de 1987.

⁷⁴ Wybory do Parlamentu Katalonii odbywają się w oparciu o przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego (przyp. M.M.).

⁷⁵ *Ley 6/2000, de 4 de octubre, de modificación de la Ley 5/1990, de 15 de junio, de elecciones al Parlamento vasco*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 213, de 7 de noviembre de 2000.

⁷⁶ Art. 10 *Ley 15/1992, de 30 de diciembre, por la que se modifica la Ley 8/1985, de 13 de agosto, de elecciones del Parlamento de Galicia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 46, de 23 de febrero de 1993.

⁷⁷ Należy przy tym pamiętać, że Wspólnotę Autonomiczną Kantabrii tworzy tylko jedna prowincja, na której terytorium obowiązuje 5-procentowy próg wyborczy. Zob. art. 17 *Ley 5/1987, de 27 de marzo, de Elecciones a la Asamblea Regional de Cantabria*, Boletín Oficial de Cantabria, separata al núm. 67, de 9 de abril de 1987.

⁷⁸ Art. 12 ust. 4 *Llei 4/1995, de 21 de març, de modificació de la Llei 8/1986, de 26 de novembre, Electoral de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears*, Butlletí Oficial de les Illes Balears, núm. 37, de 25 de març de 1995.

⁷⁹ Zgodnie z przepisami art. 19 ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Estremadury udział w procedurze podziału mandatów może wziąć każdy podmiot uprawniony do przedstawienia swoich kandydatów, jeżeli uzyska 5% ważnie oddanych głosów w skali okręgu, jakim jest prowincja, lub 5% w skali wspólnoty, jeżeli w obu okręgach przedstawi swoje kandydatury. Zob. art. 19 *Ley 2/1987, de 16 de marzo, de elecciones a la Asamblea de Extremadura*, Diario Oficial de Extremadura Extraordinario, núm. 3, de 16 de marzo de 1987.

⁸⁰ W podziale mandatów w wyborach do Parlamentu Wysp Kanaryjskich biorą udział te listy, które na każdej z wysp uzyskały najlepszy rezultat, oraz pozostałe listy, które w tej samej skali uzyskały co najmniej 30% ważnie oddanych głosów. W podziale mandatów bierze się także pod uwagę te ugrupowania, które w skali wspólnoty autonomicznej uzyskały co najmniej 6% ważnie oddanych głosów. Zob. *Disposición Transitoria Primera* ust. 2 *Ley Orgánica 10/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Canarias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195 de 16 de agosto de 1982.

na okręgi wyborcze. System ów został zastosowany w Murcji⁸¹, Nawarze⁸², Madrycie⁸³ i Walencji⁸⁴.

6.2. Analiza partycypacji i rezultatów partii regionalnych w wyborach do parlamentów wspólnot autonomicznych

Analiza wyników wyborczych do parlamentów poszczególnych wspólnot autonomicznych w okresie demokratycznym po 1975 roku prowadzi do wniosku, że rywalizacja wyborcza i parlamentarna na ich terytoriach przebiega zawsze według jednego z trzech modeli:

- 1) **modelu dominacji partii ogólnopaństwowych** — charakteryzującego się tym, że w wyborach do parlamentu danej wspólnoty autonomicznej, jak i na forum regionalnej legislatury dominującą rolę odgrywają partie polityczne, które posiadają struktury i przedstawiają kandydatów we wszystkich rodzajach wyborów do organów przedstawicielskich na terytorium całego państwa. Partie o charakterze regionalnym lub etnoregionalnym mogą przy tym również uczestniczyć w rywalizacji wyborczej i parlamentarnej, ich pozycja względem ugrupowań ogólnopaństwowych jest jednak zawsze marginalna. W systemach tych ponadto jedynie partie ogólnopaństwowe biorą czynny udział w tworzeniu regionalnych rządów.
- 2) **modelu rywalizacji mieszanej** — charakteryzującego się tym, że rywalizacja wyborcza i parlamentarna na terytorium danej wspólnoty autonomicznej toczy się pomiędzy partiami o ogólnopaństwowym zasięgu działania, jak i ugrupowaniami regionalnymi oraz etnoregionalnymi. W ramach tego modelu szansę na zdobycie największej liczby mandatów w regionalnym parlamencie oraz na stworzenie rządu lub wejście do koalicji rządowej mają zarówno partie ogólnopaństwowe, jak i podmioty działające wyłącznie w skali regionalnej.
- 3) **modelu dominacji partii regionalnych i etnoregionalnych** — charakteryzującym się tym, że w wyborach do regionalnej legislatury wyborcy najczęściej oddają głosy na ugrupowania o charakterze regionalnym i etnoregio-

⁸¹ Art. 15 *Ley 2/1987, de 24 de febrero, Electoral de la Región de Murcia*, Boletín Oficial de la Región de Murcia, núm. 59, de 12 de marzo de 1987.

⁸² Art. 10 ust. 1 *Ley Foral 16/1986, de 17 de noviembre, reguladora de las Elecciones al Parlamento de Navarra*, Boletín Oficial de Navarra, núm. 143, de 21 de noviembre de 1986.

⁸³ Art. 18 ust. 2 *Ley 11/1986, 16 de diciembre, Electoral de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid, núm. 195, de 8 de enero de 1987.

⁸⁴ Art. 12 a *Ley 1/1987, de 31 de marzo, Electoral Valenciana*, Diari Oficial de la Generalitat Valenciana, núm. 561, de 6 de abril de 1987.

nalnym, to one uzyskują w każdych kolejnych wyborach największą liczbę głosów i mandatów, a także to one najczęściej przejmują odpowiedzialność za tworzenie regionalnych rządów.

6.2.1. Model dominacji partii ogólnopaństwowych

Model dominacji partii ogólnopaństwowych można zaobserwować w następujących wspólnotach autonomicznych: Andaluzji, Estremadurze, Kastylii-La Manchy, Kastylii i Leónie, Murcji, Madrycie i we Wspólnocie Walencji. Ich zasięg terytorialny pokrywa się niemal w zupełności z obszarem wpływów elit politycznych, które dominowały w polityce hiszpańskiej w XVIII i XIX wieku. Wyjątkiem jest tutaj Wspólnota Autonomiczna Walencji, która należy do ziem peryferyjnych, historycznie blisko związanych z Katalonią. Związki kulturowe pomiędzy tymi regionami dotyczące w szczególności wpływów języka katalońskiego na ziemiach regionu Walencji były niewątpliwie uważane przez elity szczebla centralnego za dość niebezpieczne z punktu widzenia perspektywy zachowania integralności terytorialnej państwa. Dlatego też u progu istnienia reżimu demokratycznego, po śmierci generała Franco, elitom skupionym w ramach partii o znaczeniu ogólnopaństwowym bardzo zależało na stworzeniu odrębnej od Katalonii Wspólnoty Autonomicznej Walencji. Priorytetem stało się także zdominowanie regionalnej sceny partyjnej.

Andaluzja

Do 1996 roku rywalizacja wyborcza w Andaluzji była obserwowana przez badaczy ze szczególnym zainteresowaniem, gdyż przyjmowano, iż wspólnota ta stanowi swoiste laboratorium nastrojów wyborczych przekładających się następnie na wyniki kolejnych elekcji na arenie ogólnopaństwowej (ROVIRA, 2003: 45; MONTABES PEREIRA, TORRES VELA, 1998: 324). Pomimo pewnej rozbieżności wyników uzyskiwanych przez poszczególne ugrupowania w wyborach do Kongresu Deputowanych oraz do Parlamentu Andaluzji w drugiej połowie lat 90. XX wieku oraz u progu XXI wieku zjawiska występujące na andaluzyjskiej scenie politycznej mogą wskazywać na pewne tendencje w polityce ogólnopaństwowej.

Rywalizację wyborczą w Andaluzji w wyborach do regionalnego parlamentu można podzielić na dwa etapy. Pierwszy zamyka się w cezurze czasowej od 1982 do 1994 roku, drugi natomiast obejmuje lata 1994—2012. Etap obejmujący lata 1982—1994 można określić jako okres istnienia w Andaluzji systemu partii dominującej. Regionalna organizacja ogólnopaństwowej PSOE

— Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza Andaluzji (*Partido Socialista Obrero Español de Andalucía* — PSOE—A) — uzyskiwała wówczas wyniki wyborcze i parlamentarne dające jej zdecydowaną przewagę nad pozostałymi podmiotami przedstawiającymi swoich kandydatów w wyborach do Parlamentu Andaluzji. Wyniki owe były również zapowiedzią wyborczego zwycięstwa tego ugrupowania na terytorium całego państwa w wyborach do Kongresu Deputowanych. W wyborach przeprowadzonych do Parlamentu Andaluzji w 1982 roku PSOE—A zdobyła 66 mandatów (co stanowiło 60,5% ogólnej ich liczby), natomiast w przeprowadzonych pięć miesięcy później wyborach do Kongresu Deputowanych socjaliści zdobyli aż 202 mandaty (czyli 57,7%) w izbie niższej hiszpańskiego parlamentu. Sojusz Ludowy (AP) uzyskał w tych samych wyborach odpowiednio: 17 mandatów (15,6%) na poziomie regionalnym i 107 mandatów (30,66%) w Kongresie Deputowanych.

Wybory regionalne w Andaluzji przeprowadzone w 1982 roku zapowiedziały także inne zjawisko. Była nim totalna porażka UCD. Ugrupowanie, które dwukrotnie odniosło zwycięstwo w wyborach do Kongresu Deputowanych, uzyskując odpowiednio 166 mandatów (47,49%) w 1977 roku oraz 168 mandatów (48%) w roku 1979, ale w wyborach do Parlamentu Andaluzji w 1982 roku uzyskało zaledwie 15 mandatów (13,7%). Wynik ten był zwiastunem klęski poniesionej na arenie centralnej rywalizacji politycznej 28 października tego samego roku, UCD uzyskała bowiem wówczas zaledwie 11 mandatów (3,15%) w izbie niższej Korteżów Generalnych.

Warto także zwrócić uwagę na wynik wyborczy najistotniejszej wówczas partii regionalnej, czyli Socjalistycznego Sojuszu Andaluzji—Partii Andaluzjskiej (PSA—PA). W 1982 roku ugrupowanie to uzyskało poparcie wyborcze na poziomie 5,41% głosów wyborców, co pozwoliło zyskać 3 mandaty (2,7%) w regionalnym parlamencie. Takiego wyniku nie powtórzyło jednak w wyborach do Kongresu Deputowanych, tracąc na forum tego organu swoją reprezentację⁸⁵.

Sytuacja polityczna w Andaluzji w 1986 roku odzwierciedliła także doskonale nastroje polityczne w całej Hiszpanii. 22 czerwca owego roku przeprowadzono zarówno wybory do Korteżów Generalnych, jak i do Parlamentu Andaluzji. Uzyskane wyniki potwierdziły dominującą pozycję PSOE—A, w regionalnej legislaturze uzyskała ona bowiem 60 mandatów (55%), a w izbie niższej Korteżów Generalnych 184 mandaty (52,7%). AP uzyskała wówczas poparcie na poziomie 28 mandatów (25,6%) w parlamencie regionalnym i 105 mandatów (30,09%) w Kongresie Deputowanych.

Wybory do Parlamentu Andaluzji przeprowadzone w czerwcu 1986 roku potwierdziły także dekadencję hiszpańskich komunistów na ogólnopaństwo-

⁸⁵ Szerzej na temat geografii wyborczej w Andaluzji w latach 1977—1984 zob. w: PORRAS NADALES, 1984: 151—169.

wej scenie politycznej. Partia, która w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych w latach 1977 oraz 1979 uzyskiwała odpowiednio 19 (5,4%) oraz 23 (6,55%) mandaty, w wyborach do Parlamentu Andaluzji w 1982 roku zdobyła jeszcze 8 mandatów (7,5%), a w 1986 roku nie uzyskała już reprezentacji w parlamencie tego regionu. Podobnie sytuacja przedstawiała się na arenie ogólnopństwowej — w październiku 1982 roku PCE uzyskała już tylko 4 mandaty (1,15%) w Kongresie Deputowanych, a w 1986 roku definitywnie straciła swoją reprezentację polityczną na forum tego organu.

Dekadencja PCE zbiegła się w czasie z początkiem budowania pozycji politycznej przez Zjednoczoną Lewicę (IU). Partia ta, założona w 1986 roku⁸⁶, w wyniku wyborów do Parlamentu Andaluzji zdobyła 19 mandatów (17,5%) w regionalnej legislaturze i 7 mandatów (2%) w Kongresie Deputowanych.

Rok 1986 zwiastował także okres dekadencji regionalnej Partii Andaluzjskiej (PA). W wyborach do regionalnego parlamentu zdobyła ona zaledwie 2 mandaty (1,9%), natomiast w Kongresie Deputowanych ponownie nie udało jej się uzyskać reprezentacji.

Widać także podobieństwo wyników wyborów do Parlamentu Andaluzji w 1986 roku w odniesieniu do rezultatów wyników wyborów do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych w 29 października 1989 roku: PSOE—A uzyskała w nich 175 mandatów (50,2%) w izbie niższej Kortezów Generalnych, natomiast PP 107 mandatów (30,8%). IU uzyskała wówczas 17 mandatów (4,96%)⁸⁷.

Ostatnie wybory do Parlamentu Andaluzji, które odzwierciedliły istnienie systemu partii dominującej, odbyły się w 1990 roku. PSOE—A uzyskała wówczas 62 mandaty (56,8%). Wyraźnie jednak zaczęła wówczas wzrastać rola centroprawicy, co przełożyło się na dobry wynik wyborczy PP, która w Parlamencie Andaluzji uzyskała 26 mandatów (23,9%). Dobry wynik wyborczy uzyskała też IU, zdobywając 11 mandatów (10,1%). Od 1990 roku system partyjny Andaluzji zaczął jednak zmierzać w kierunku niedoskonałego systemu dwupartyjnego (ROVIRA, 2003: 47)⁸⁸.

Spadek znaczenia PSOE—A i zrównanie sił politycznych pomiędzy socjalistami i PP można było zaobserwować już w 1993 roku podczas wyborów do Kortezów Generalnych. PSOE zdobyła wówczas 159 mandatów (45,5%) w izbie niższej parlamentu centralnego, a PP 141 (40,3%). Wypracowaną uprzednio pozycję utrzymała także ogólnopństwowa IU, uzyskując 18 mandatów (5,15%). Wynik ten jednak absolutnie nie świadczył o pojawieniu się trzeciego ugrupowania mogącego podjąć rywalizację z PSOE i PP. Podobne wyniki te trzy ugrupowania uzyskały w wyborach do Parlamentu Andaluzji przeprowadzonych w 1994

⁸⁶ Zob.: <http://www.izquierda—unida.es/node/6212> (odczyt z 12.11.2011).

⁸⁷ Szerzej na temat wyborów autonomicznych w Andaluzji oraz wyborów do Kortezów Generalnych w Hiszpanii w 1986 roku pisze MONTERO GIBERT, 1988: 177—194.

⁸⁸ Szerzej na temat charakterystyki rywalizacji wyborczej na terytorium Andaluzji w latach 1977—1991 zob. w: CAZORLA PÉREZ, MONTABES PEREIRA, 1991: 7—33.

roku. PSOE—A zdobyła wówczas 45 mandatów (41,2%) w regionalnym parlamencie, a PP 41 (37,7%). IU stała się trzecim ugrupowaniem regionalnej legislatury, obejmując 20 mandatów (18,4%). Warto także odnotować, że w 1994 roku Partia Andaluzijska (PA) nie uzyskała reprezentacji na forum parlamentu regionalnego.

3 marca 1996 roku zostały przeprowadzone wybory zarówno do Parlamentu Andaluzji, jak i do Kortezów Genralnych. Mimo rozbieżnego wyniku dotyczącego zwycięstwa odniesionego przez jedno z ugrupowań dominujących w hiszpańskiej i andaluzyjskiej polityce można stwierdzić, że elekcje te potwierdziły istnienie niedoskonałego systemu dwupartyjnego na obu arenach politycznej rywalizacji. W politycznym centrum PP zwyciężyła nieznacznie nad PSOE (PP — 156 mandatów w Kongresie Deputowanych, a PSOE — 141), a w Andaluzji PSOE—A niewielką przewagą pokonała PP (PSOE — 52 mandaty, a PP — 40). Dotychczasową pozycję zachowała także IU, uzyskując w Kongresie Deputowanych 21 mandatów, a w parlamencie Andaluzji 13. Najważniejsza partia regionalna — PA — po raz kolejny nie uzyskała reprezentacji w Kongresie Deputowanych, ale odzyskała ją na marginalnym poziomie 4 mandatów w parlamencie regionalnym.

Model rywalizacji PSOE i PP przy marginalnym współuczestnictwie IU potwierdzają wyniki wyborów do Kongresu Deputowanych oraz do Parlamentu Andaluzji w latach 2000—2012. Warto przy tym także zauważyć, że w latach 1996—2004 swoją reprezentację w parlamencie regionalnym posiadała także PA, uzyskując kolejno 4 mandaty w 1996 roku oraz po 5 mandatów w 2000 i 2004 roku, jednak od roku 2008 ugrupowanie to nie posiada swojej reprezentacji ani w parlamencie regionalnym, ani na forum Kongresu Deputowanych.

Podsumowując, można stwierdzić, że rywalizacja wyborcza w Andaluzji toczy się obecnie pomiędzy dwoma głównymi ugrupowaniami o znaczeniu ogólnopaństwowym: centrolewicową PSOE—A i centroprawicową PP⁸⁹. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 2/VI, w okresie pomiędzy 1982 a 2012 rokiem do tej rywalizacji włączały się także inne partie polityczne o znaczeniu ogólnopaństwowym, czyli początkowo PCE, a od 1986 roku IU, która wypełniła lukę po lewej stronie hiszpańskiej sceny politycznej po dekompozycji PCE. IU często rywalizuje na terytorium Andaluzji w koalicji z Partią Zielonych.

Przedstawione powyżej dane pokazują wyraźnie, że pomimo pojawienia się u progu XX wieku nurtu nacjonalizmu andaluzyjskiego nie zaowocował on powstaniem silnego ugrupowania o charakterze etnoregionalnym na teryto-

⁸⁹ Mieszkańcy Andaluzji sytuują partie polityczne działające na poziomie regionu na osi lewica—prawica w skali 1—10 w następujący sposób: IU — 2,5, PSOE—A — 4,27, PP — 7,67. Zob. *Distribuciones Marginales. Preelectoral Elecciones Autonómicas, 2012 (Comunidad Autónoma de Andalucía)*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Estudio núm. 2.931 de 2012, s. 15, w: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2920_2939/2931/Es2931.pdf (odczyt z 14.01.2013).

rium tej wspólnoty. Założona w 1976 roku Partia Andaluzijska (PA) do 2004 roku uzyskiwała poparcie wyborców pozwalające jej na skromną reprezentację parlamentarną na poziomie regionu, nigdy jednak nie było to poparcie na tyle wysokie, aby pozwolić choćby na okresowe zdominowanie regionalnej sceny politycznej. Od 2008 roku nie jest już reprezentowana na forum Parlamentu Andaluzijskiego. Jak zauważa przy tym Miguel JEREZ MIR (1985: 227—228), profil ideologiczny Partii Andaluzijskiej charakteryzuje dwuznaczność, mistycyzm oraz populizm. Autor wyraźnie podkreśla, że nacjonalizm na obszarach słabo rozwiniętych musi cechować populizm, ideologiczna ewolucja PA odpowiada natomiast wyraźnie wymaganiom pragmatyki wyborczej⁹⁰.

Tabela 2/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Andaluzji w latach 1982—2012 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	23.05.1982	22.06.1986	23.06.1990	12.06.1994	3.03.1996	12.03.2000	14.03.2004	9.03.2008	25.03.2012
AP—PDP—PL	—	28	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	17	—	—	—	—	—	—	—	—
CA—PA	—	—	—	3	—	—	—	—	—
IU—CA	—	19	—	—	—	—	—	—	—
IULV—CA	—	—	11	20	13	6	6	6	12
PA	—	2	10	—	4	5	5	—	—
PCA—PCE	8	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	—	—	—	—	47	50
PP—A	—	—	26	41	40	46	37	—	—
PSA	3	—	—	—	—	—	—	—	—
PSOE—A	66	60	62	45	52	52	61	56	47
UCD	15	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	109	109	109	109	109	109	109	109	109

Źródło: <http://www.parlamentodeandalucia.es/opencms/export/portal-web-parlamento/elparlamento/historia/memoriaderesultadoslectorales.htm> (odczyt z 25.04.2012).

Również dane zawarte w tabelach 3/VI i 4/VI potwierdzają, że andaluzyjska scena wyborcza i parlamentarna jest zdominowana przez działające w regionie struktury dwóch partii ogólnopaństwowych: PSOE i PP. Są one w stanie uzyskać bezwzględną większość głosów wyborców, co dwukrotnie udało się PSOE—A, a przedstawiony powyżej system wyborczy pozwala na uzyskanie

⁹⁰ Także szerzej na temat przyczyn niepowodzenia ideologii nacjonalizmu andaluzyjskiego piszą GONZÁLEZ DE MOLINA, SEVILLA GUZMÁN, 1987: 73—95.

bezwzględnej większości mandatów nawet w przypadku nieuzyskania przez najsilniejsze ugrupowanie połowy oddanych głosów. Dzięki temu aż pięciokrotnie w 9 przeprowadzonych cyklach wyborczych partia, która zdobyła największą liczbę głosów, uzyskała bezwzględną większość mandatów na forum regionalnego parlamentu.

Tabela 3/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Andaluzji w latach 1982—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1982	PSOE—A	52,77	60,50
1986	PSOE—A	47,13	55,00
1990	PSOE—A	49,82	56,80
1994	PSOE—A	39,05	41,20
1996	PSOE—A	44,47	47,70
2000	PSOE—A	44,90	47,70
2004	PSOE—A	51,07	56,00
2008	PSOE—A	48,19	51,00
2012	PP	40,67	45,75

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 4/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Andaluzji w latach 1982—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1982	PSOE—A + AP—PDP—UL	69,83	76,10
1986	PSOE—A + AP—PDP—PL	69,42	80,60
1990	PSOE—A + PP—A	72,09	80,70
1994	PSOE—A + PP—A	73,71	78,90
1996	PSOE—A + PP—A	78,65	84,50
2000	PSOE—A + PP—A	83,42	90,00
2004	PSOE—A + PP—A	83,30	90,00
2008	PP + PSOE—A	86,82	94,50
2012	PP + PSOE—A	80,23	89,25

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Przedstawione powyżej wnioski potwierdzają także wyniki obliczeń uzyskanych przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji Douglasa RAE'A oraz indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Średnia wartość

indeksu frakcjonalizacji dla rywalizacji wyborczej w Andaluzji w latach 1982—2012 wynosi 0,60. Wynik ów wyraźnie wskazuje na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest jeszcze bardziej zauważalne na poziomie parlamentarnym, gdzie dla badanego okresu średnia wartość indeksu wynosi 0,59. Jeszcze wyraźniej pokazuje to analiza przeprowadzona przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii: dla poziomu wyborczego badanego w okresie 1982—2012 średnia wartość tego indeksu wynosi 2,69, natomiast dla poziomu parlamentarnego — 2,48.

Tabela 5/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Andaluzji w latach 1982—2012.

Okres urzędowania	Przewodniczący Junty Andaluzji	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Andaluzji
4.08.1982—8.03.1984	Rafael Escudero Rodríguez	PSOE—A	66/109 większość bezwzględna
8.03.1984—25.07.1986	José Rodríguez de la Borbolla	PSOE—A	66/109 większość bezwzględna
25.07.1986—27.07.1990	José Rodríguez de la Borbolla	PSOE	60/109 większość bezwzględna
27.07.1990—2.08.1994	Manuel Chaves González	PSOE	62/109 większość bezwzględna
2.08.1994—17.04.1996	Manuel Chaves González	PSOE	45/109 większość zwykła
17.04.1996—29.04.2000	Manuel Chaves González	PSOE	52/109 większość zwykła
29.04.2000—25.04.2004	Manuel Chaves González	PSOE	52/109 większość zwykła
25.04.2004—21.04.2008	Manuel Chaves González	PSOE	61/109 większość bezwzględna
21.04.2008—7.04.2009	Manuel Chaves González	PSOE	56/109 większość bezwzględna
07.04.2009—23.04.2009	Gaspar Carlos Zarrías Arévalo	PSOE	56/109 większość bezwzględna
23.04.2009—23.03.2010	José Antonio Griñán Martínez	PSOE	56/109 większość bezwzględna
23.03.2010—3.05.2012	José Antonio Griñán Martínez	PSOE	56/109 większość bezwzględna
3.05.2012—nadal	José Antonio Griñán Martínez	PSOE + IULV—CA	PSOE — 47, IULV—CA — 12/109 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Warto także zauważyć, że Wspólnota Autonomiczna Andaluzji jest zdecydowanie bastionem socjalistów. Nieprzerwanie od 1982 roku PSOE—A jest ugrupowaniem rządzącym w tym regionie, co w szczególności ilustruje tabela 5/VI. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej PSOE—A w Andaluzji w latach 1982—2012 wynosi zatem 1,0. Nawet pomimo uzyskania nieco niższej liczby głosów w stosunku do PP w wyborach przeprowadzonych w 2012 roku oraz zdobycia 3 mandatów mniej niż najsilniejsza partia centroprawicowa w Hiszpanii PSOE—A zdołało zawrzeć porozumienie w sprawie utworzenia koalicji rządowej z IU oraz Partią Zielonych i utrzymało pozycję ugrupowania rządzącego w regionie. W konsekwencji indeks partycypacji rządowej dla IULV—CA w okresie 1982—2012 wynosi 0,076, natomiast dla PP — 0,00.

System partyjny Andaluzji to także system dość mocno skoncentrowany. Indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1982—2012 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi 13,5. Oznacza to, że tworzone w regionie rządy charakteryzuje dość wysoka stabilność.

Estremadura

Model dominacji partii ogólnopństwowych charakteryzuje także rywalizację wyborczą i parlamentarną we Wspólnocie Autonomicznej Estremadury. W latach 1983—2007 rywalizację na obydwu poziomach nieprzerwanie wygrywała regionalna organizacja ogólnopństwowej PSOE: Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza Estremadury (*Partido Socialista Obrero Español de Extremadura* — PSOE—E). Partia ta nieznacznie przegrała z PP dopiero w 2011 roku, kiedy to główne ugrupowanie hiszpańskiej centroprawicy podjęło rywalizację wyborczą w koalicji z regionalną partią o nazwie Zjednoczona Estremadura (*Extremadura Unida* — ExU). ExU nie należy jednak zaliczać do ugrupowań regionalnych czy tym bardziej etnoregionalnych, podejmujących rywalizację wyborczą lub parlamentarną na równi z partiami ogólnopństwowymi. Owa partia centroprawicowa została założona w 1980 roku przez Pedro CAÑADA CASTILLO, u progu transformacji ustrojowej po śmierci generała Franco związanego z UCD⁹¹. Partia ta nie odniosła jednak spektakularnych sukcesów na regionalnej scenie politycznej, w latach 1983 i 1987 uzyskiwała bowiem jedynie po 6 mandatów w Parlamencie Estremadury. W okresie od 1991 do 2007 roku nie posiadała swojej reprezen-

⁹¹ Pedro CAÑADA CASTILLO był senatorem w Korteach Generalnych wybranym w latach 1977 oraz 1979 i działającym w UCD. Zob.: <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/fichasenador/index.html?legis=0&id1=11762> (odczyt z 25.07.2012); <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/senadoresdesde1977/consultaorden/index.html?legis=0> (odczyt z 25.07.2012); <http://www.senado.es/web/composicionorganizacion/senadores/composicionsenado/senadoresdesde1977/consultaorden/index.html?legis=1> (odczyt z 25.07.2012).

tacji w regionalnej legislaturze. Dopiero koalicja wyborcza z PP pozwoliła ExU na uzyskanie dwóch mandatów w 2007 roku i jednego w 2011 roku.

Analiza wyników uzyskiwanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne nie pozostawia wątpliwości, że regionalna scena polityczna Estremadury jest zdominowana przez dwa ugrupowania o znaczeniu ogólnopaństwowym. Należy jednak zaznaczyć, że do rywalizacji tej włącza się także mająca ogólnopaństwowy charakter Zjednoczona Lewica (IU), jej pozycja w stosunku do PSOE—E i PP jest jednak marginalna. Ugrupowanie to uzyskuje niewielką liczbę mandatów, zaznaczając jedynie swoją obecność na forum regionalnego parlamentu⁹².

Tabela 6/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Estremadury w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	26.05.1995	26.05.1999	26.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	17	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	20	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	8	6	—	—	—	—	—
CEx	—	—	—	1	—	—	—	—
EU	6	6	—	—	—	—	—	—
IU	—	—	4	—	—	—	—	—
IU—CE	—	—	—	—	3	—	—	—
IU—LV—CE	—	—	—	6	—	—	—	—
IU—SIEX	—	—	—	—	—	3	—	3
PCE	4	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	19	27	28	26	—	—
PP—EU	—	—	—	—	—	—	27	32
PSOE—E	35	34	39	31	34	36	38	30
Razem	65	65	65	65	65	65	65	65

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Extre> (odczyt z 25.04.2012).

Przedstawione powyżej wnioski potwierdzają również wyniki badań przeprowadzonych przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE^A obliczony dla rywalizacji wyborczej w Estremadurze w latach 1983—2011 wynosi 0,60. Wskazuje to wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest jeszcze wyraźniej widoczne na forum regionalnej legislatury, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,56. Powyższe wyniki potwier-

⁹² Szerzej na temat rywalizacji wyborczej w Estremadurze zob. LUQUE, 2003: 217—229.

dzają rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego w Estremadurze w latach 1983—2011 wynosi 2,56, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,31.

Tabela 7/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Estremadury w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE—E	53,27	54,00
1987	PSOE—E	49,57	52,50
1991	PSOE—E	54,58	60,00
1995	PSOE—E	44,33	48,00
1999	PSOE—E	49,04	52,00
2003	PSOE—E	52,38	55,50
2007	PSOE—E	53,63	58,50
2011	PP—ExU	46,79	49,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 8/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Estremadury w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE—E + AP—PDP—UL	83,51	84,50
1987	PSOE—E + AP	73,96	78,50
1991	PSOE—E + PP	81,56	85,00
1995	PSOE—E + PP	84,15	89,50
1999	PSOE—E + PP	89,51	95,00
2003	PSOE—E + PP	91,61	95,00
2007	PSOE—E + PP—ExU	92,81	100,00
2011	PP—EU + PSOE—E	90,86	95,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Znaczenie poszczególnych ugrupowań na regionalnej scenie politycznej Estremadury pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczanego dla okresu 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej dla PSOE—E wynosi 0,875, natomiast partycypacji i odpowiedzialności rządowej PP — 0,125. Warto także zaznaczyć, że indeks partycypacji rządowej dla ExU (*Extremadura Unida*) wynosi 0,125.

Należy ponadto zauważyć, że system partyjny Estremadury charakteryzuje wysoki stopień koncentracji. Indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi 15,83. Oznacza to, że tworzone w regionie rządy charakteryzują się dużą stabilnością.

Tabela 9/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Estremadury w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Estremadury
8.06.1983—2.07.1987	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	35/65 większość bezwzględna
2.07.1987—2.07.1991	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	34/65 większość bezwzględna
2.07.1991—14.07.1995	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	39/65 większość bezwzględna
14.07.1995—15.07.1999	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	31/65 większość zwykła
15.07.1999—23.06.2003	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	34/65 większość bezwzględna
23.06.2003—29.06.2007	Juan Carlos Rodríguez Ibarra	PSOE—E	36/65 większość bezwzględna
29.06.2007—7.07.2011	Guillermo Fernández Vara	PSOE—E	38/65 większość bezwzględna
7.07.2011—nadal	José Antonio Monago Terraza	PP—ExU	32/65 większość zwykła

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Kastylia-La Mancha

Kastylia-La Mancha jest kolejnym przykładem wspólnoty autonomicznej, na której terytorium mamy do czynienia z modelem dominacji partii ogólnopństwowych na poziomie wyborczym oraz parlamentarnym. Przypadek ów jest szczególnie ciekawy dlatego, że rywalizacja pomiędzy regionalną organizacją ogólnopństwową PSOE, czyli Socjalistyczną Partią Kastylii La-Manchy — Hiszpańską Socjalistyczną Partią Robotniczą (*Partido Socialista de Castilla-La Mancha* — *Partido Socialista Obrero Español* — PSCM—PSOE) i PP zdominowała regionalną scenę polityczną do tego stopnia, iż w regionie tym nie tylko nie doszło do utworzenia żadnej istotnej partii regionalnej, ale również znaczenie innych partii o znaczeniu ogólnopństwowym jest marginalne.

System partyjny Kastylii-La Manchy jest zatem niemal doskonałym systemem dwupartyjnym, rywalizację polityczną w tej wspólnocie można jednak podzielić na kilka etapów. Pierwszy z nich przypada na lata 1983—1987 i charakteryzuje się mniej więcej równą pozycją polityczną PSCM—PSOE i AP. W pierwszych wyborach do regionalnego parlamentu PSCM—PSOE uzyskała poparcie 47,01% głosujących, co pozwoliło na uzyskanie 23 z 44 mandatów, koalicja ugrupowań prawicowych z AP na czele uzyskała natomiast poparcie 41,19% głosujących i zdobyła 21 mandatów. Drugi etap obejmuje lata 1987—1999. Charakteryzuje go nie tylko silna pozycja PSCM—PSOE, ale także pojawienie się na forum regionalnego parlamentu partii trzecich, będących jednak partiami o znaczeniu ogólnopaństwowym. I tak w 1987 roku PSCM—PSOE odniosła zdecydowane zwycięstwo wyborcze, uzyskując niemal połowę wszystkich ważnie oddanych głosów (46,79%). Pozwoliło to socjalistom na objęcie 25 mandatów w Kortezach Kastylii-La Manchy. Słabszy rezultat odnotowała za to AP, uzyskując poparcie ze strony 34,41% wyborców i obejmując 18 mandatów w regionalnym parlamencie. Przyczyną takiego stanu rzeczy była zapewne kwestia słabego przywództwa politycznego regionalnych struktur AP, a także silna pozycja CDS na arenie ogólnopaństwowej. Wystarczy bowiem przypomnieć, że w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych w 1986 roku CDS uzyskała 19 mandatów, co dało temu ugrupowaniu pozycję trzeciej siły politycznej w Hiszpanii. Był to jednak tylko chwilowy sukces. W wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych w 1993 roku CDS uzyskała jeszcze 14 mandatów, lecz w 1993 roku definitywnie straciła swoją reprezentację na forum tej izby.

CDS nie uzyskała również ponownie reprezentacji w Kortezach Kastylii-La Manchy po wyborach przeprowadzonych w 1991 roku: 46 z 47 mandatów zostało wówczas podzielonych pomiędzy PSCM—PSOE i PP, które zdobyły ich odpowiednio 28 i 18, jeden mandat przypadł natomiast IU. W ten sposób kolejna partia o znaczeniu ogólnopaństwowym — choć w sposób absolutnie marginalny — zaznaczyła swoją obecność polityczną na szczeblu regionalnym w Kastylii-La Manchy. IU powtórzyła ten sukces tylko jeden raz—w wyborach regionalnych przeprowadzonych w 1995 roku — po czym zniknęła ze sceny parlamentarnej owej wspólnoty autonomicznej. Rezultatem wyborów do Kortezów Kastylii-La Manchy przeprowadzonych w 1995 roku było także ponowne wyrównanie sił pomiędzy PSCM—PSOE i PP. Socjaliści zdobyli wówczas 24 z 47 mandatów, a PP 22.

Trzeci etap rywalizacji wyborczej i parlamentarnej rozpoczął się w 1999 roku i trwa do dziś. Charakteryzuje go absolutna dominacja dwóch ogólnopaństwowych partii na scenie politycznej Kastylii-La Manchy. W latach 1999—2007 PSCM—PSOE zachowywała przewagę polityczną nad PP, w 2011 roku natomiast konsekwencje kryzysu ekonomicznego spowodowały, że socjaliści przegrali nieznacznie z PP, uzyskując tylko o jeden mandat mniej niż główna partia hiszpańskiej centroprawicy⁹³.

⁹³ Szerzej na temat rywalizacji wyborczej w Kastylii-La Manchy zob. ACEÑA, 2003: 145—159.

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji oraz efektywnej liczby partii. Indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE_A obliczony dla rywalizacji wyborczej w Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011 wynosi 0,57 i wskazuje wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest jeszcze wyraźniej widoczne na forum Kortezów Kastylii-La Manchy, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,50. Powyższe wyniki potwierdzają rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego w Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011 wynosi 2,37, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,02.

Tabela 10/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	18	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	21	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	4	—	—	—	—	—	—
IU	—	—	1	1	—	—	—	—
PP	—	—	18	22	21	18	21	25
PSCM—PSOE	23	25	28	24	26	29	26	24
Razem	44	47	47	47	47	47	47	49

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Cortes%20de%20Castilla-%20La%20Mancha> (odczyt z 26.04.2012).

Tabela 11/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSCM—PSOE	47,01	52,50
1987	PSCM—PSOE	46,79	53,00
1991	PSCM—PSOE	52,69	60,00
1995	PSCM—PSOE	46,18	51,50
1999	PSCM—PSOE	54,19	55,50
2003	PSCM—PSOE	58,61	62,00
2007	PSCM—PSOE	52,63	55,50
2011	PP	48,92	51,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 12/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSCM—PSOE + AP—PDP—UL	88,20	100,00
1987	PSCM—PSOE + AP	81,20	91,50
1991	PSCM—PSOE + PP	88,90	98,50
1995	PSCM—PSOE + PP	90,95	98,50
1999	PSCM—PSOE + PP	95,17	100,00
2003	PSCM—PSOE + PP	95,77	100,00
2007	PSCM—PSOE + PP	95,56	100,00
2011	PP + PSCM—PSOE	93,06	100,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 13/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Kastylii-La Manchy w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Kortezach Kastylii-La Manchy
06.1983—06.1987	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	23/44 większość bezwzględna
06.1987—06.1991	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	25/47 większość bezwzględna
06.1991—06.1995	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	28/47 większość bezwzględna
06.1995—06.1999	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	24/47 większość bezwzględna
06.1999—06.2003	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	26/47 większość bezwzględna
06.2003—04.2004	José Bono Martínez	PSCM—PSOE	29/47 większość bezwzględna
04.2004—06.2007	José María Barreda Fontes	PSCM—PSOE	29/47 większość bezwzględna
06.2007—06.2011	José María Barreda Fontes	PSCM—PSOE	26/47 większość bezwzględna
06.2011—nadal	María Dolores de Cospedal García	PP	25/49 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Znaczenie PSCM—PSOE i PP na regionalnej scenie politycznej Kastylii-La Manchy pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczone dla okresu 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej dla PSCM—PSOE wynosi 0,89, natomiast partycypacji i odpowiedzialności rządowej PP — 0,11. System partyjny Kastylii-La Manchy jest przy tym systemem bardzo skoncentrowanym. Indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi 23,21. Tak wysoka wartość indeksu potwierdza fakt, że tworzone w regionie rządy są bardzo stabilne.

Kastylia i León

Rozpoczynając rozważania dotyczące rywalizacji wyborczej i parlamentarnej we Wspólnocie Autonomicznej Kastylii i Leónu, należy stwierdzić, że region ten stanowi kolejny przykład wspólnoty mieszczącej się w ramach modelu dominacji partii ogólnopństwowych. W odróżnieniu jednak od Kastylii-La Manchy jest on bastionem PP, a nie PSOE, socjaliści zwyciężyli bowiem w wyborach do regionalnego parlamentu tylko raz, w 1983 roku, zdobywając 42 z 84 mandatów i tworząc w konsekwencji regionalny rząd. Kolejna elekcja przeprowadzona w 1987 roku przyniosła polityczne wyrównanie sił pomiędzy regionalną organizacją ogólnopństwową PSOE — Socjalistyczną Partią Kastylii i Leónu — Hiszpańską Socjalistyczną Partią Robotniczą (*Partido Socialista de Castilla i León — Partido Socialista Obrero Español* — PSCyL—PSOE) — i AP. Obydwie partie zdobyły wówczas po 32 mandaty. Jednak już wtedy przewagę na regionalnej scenie uzyskały siły prawicowe, Sojusz Ludowy (AP) zdołał bowiem stworzyć koalicję rządową z CDS i przejął kontrolę nad regionalną egzekutywą. Sukces ów stał się zapowiedzią dominacji najsilniejszego ugrupowania hiszpańskiej prawicy, czyli Partii Ludowej. Ugrupowanie to zwycięża w wyborach do regionalnego parlamentu nieprzerwanie od 1991 roku. Warto także zaznaczyć, że owe zwycięstwa zapewniały każdorazowo możliwość samodzielnego utworzenia rządu dzięki dysponowaniu bezwzględnie większością głosów w regionalnym parlamencie. O znaczeniu Partii Ludowej na forum tego organu świadczy chociażby fakt, że w wyborach regionalnych przeprowadzonych w 2011 roku ugrupowanie to zdobyło niemal 2/3 wszystkich mandatów.

Dominacja Partii Ludowej na scenie politycznej Wspólnoty Autonomicznej Kastylii i Leónu jest niezaprzeczalna i wskazuje na nią także analiza danych dotyczących najwyższego odsetka głosów i mandatów zdobywanych przez partie polityczne w wyborach do regionalnej legislatury. Analiza danych dotyczących odsetka głosów i mandatów zdobywanych przez dwa najsilniejsze ugrupowania w wyborach do regionalnego parlamentu nie pozostawiają natomiast

wątpliwości co do tego, że jest to niemal doskonały model rywalizacji dwupartyjnej. W 1983 roku oraz w latach 1991—2011 PP i PSCyL—PSOE zdobywały zawsze łącznie ponad 80% głosów wyborców, co pozwalało im na kontrolowanie ponad 90% mandatów w regionalnej legislaturze. Jedynie w 1987 roku do rywalizacji tej włączyło się dość aktywnie CDS, co jednak nie miało dalszych konsekwencji dla ugruntowania pozycji politycznej tego ugrupowania w Kastylii i Leónie. W regionalnym parlamencie CDS uzyskało swoją reprezentację jeszcze tylko w 1991 roku, jednak już nie na poziomie 18, a zaledwie 5 mandatów, po czym w 1995 roku definitywnie zniknęło z parlamentarnej sceny partyjnej.

Od 1991 roku marginalną reprezentację w parlamencie Kastylii i Leónu uzyskuje także Zjednoczona Lewica (IU). W latach 1991, 1999 oraz 2011 był to zaledwie 1 z ponad 80 mandatów (84 w 1991 roku oraz z 83 w latach 1999 i 2011). Największy sukces wyborczy na regionalnej scenie politycznej IU odniosła w 1995 roku, zdobywając 5 mandatów, nie przyczyniło się to jednak nigdy do uzyskania możliwości negocjowania warunków koalicji rządowej: IU nigdy nie weszła w skład regionalnej egzekutywy Kastylii i Leónu.

Podobnie przedstawia się pozycja polityczna partii regionalnej o nazwie Unia Ludu Leónskiego (*Unión del Pueblo Leonés* — UPL). Ugrupowanie to powstało w 1986 roku pod nazwą Uni Leónskiej (*Unión Leonésista* — UNLE). Zostało ono założone przez byłych działaczy partii szczebla państwowego przekonanych, że prowincje León, Zamora i Salamanca — tworzące niegdyś Królestwo Leónu — powinny utworzyć odrębną wspólnotę autonomiczną⁹⁴. Ugrupowanie to uzyskało reprezentację na forum regionalnego parlamentu po raz pierwszy w 1995 roku i od tego czasu jest nieprzerwanie reprezentowane w regionalnej legislaturze. Nie jest to jednak siła znacząca, przypada jej bowiem od 1 do 3 z ponad 80 mandatów, UPL nigdy nie weszła też w skład koalicji rządowej w regionie.

Analiza wyników wyborów do parlamentu Kastylii i Leónu każe także zwrócić uwagę na jeszcze jedną partię o charakterze etnoregionalnym o nazwie Wspólna Ziemia (*Tierra Comunera* — TC). Ugrupowanie to powstało w 1988 roku pod nazwą Wspólna Ziemia — Narodowa Partia Kastylii (*Tierra Comunera* — *Partido Nacionalista Castellano* — TC—PNC) i od początku domagało się uznania Kastylijczyków za „historyczną narodowość” ze względu na cechy różniące ich od pozostałych ludów Hiszpanii. TC przypomina także o historycznych korzeniach odrębnych instytucji politycznych, które Kastyliia niegdyś posiadała, i domaga się uznania jedności wszystkich ziem kastylijskich, co miałyby się wiązać z przewyciężeniem ich podziału pomiędzy pięć różnych wspólnot autonomicznych: Kastylię-La Manche, Kastylię i León, Wspól-

⁹⁴ Szerzej na temat założeń programowych UPL zob.: <http://www.upl.es> (odczyt z 16.01.2013).

notę Madrytu, Kantabrię i La Rioję⁹⁵. W latach 1983—2011 ugrupowanie to nie odniosło jednak spektakularnego sukcesu na regionalnej scenie politycznej, zaledwie bowiem jeden raz — w 1999 roku — partia ta zdobyła 1 mandat w Kortezach Kastylii i Leónu.

Tabela 14/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii i Leónu w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	32	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	39	—	—	—	—	—	—	—
CDS	2	18	5	—	—	—	—	—
IU	—	—	1	5	1	—	—	1
PDL	1	—	—	—	—	—	—	—
PDP	—	1	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	43	50	48	48	48	53
PSCyL—PSOE	42	32	35	27	30	32	33	29
SI	—	1	—	—	—	—	—	—
TC—PNC	—	—	—	—	1	—	—	—
UPL	—	—	—	2	3	2	2	1
Razem	84	84	84	84	83	82	83	83

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/CastillaLe> (odczyt z 26.04.2012).

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji oraz efektywnej liczby partii. Indeks frakcjonalizacji Douglasa $RAE'A$ obliczony dla rywalizacji wyborczej w Kastylii i Leónu w latach 1983—2011 wynosi 0,63 i wskazuje na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest jeszcze wyraźniej widoczne na forum Kortezów Kastylii i Leónu, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,53. Powyższe wyniki potwierdzają także rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby

⁹⁵ Autorka zakwalifikowała partię TC do rodziny partii etnoregionalnych dlatego, że w swoich założeniach ideologicznych wyraźnie odwołuje się ona do elementów etnicznych, różniących Kastylijczyków od pozostałych mieszkańców Hiszpanii. Szerzej na temat założeń ideologicznych TC. Zob. <http://www.tierracomunera.org/es/contenido/?iddoc=1963> (odczyt z 16.01.2013).

partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego w Kastylii i Leónie w latach 1983—2011 wynosi 2,78, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,20.

Tabela 15/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii i Leónu w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSCyL—PSOE	44,81	50,00
1987	AP	34,91	38,00
1991	PP	44,25	51,00
1995	PP	53,28	60,00
1999	PP	51,96	58,00
2003	PP	49,63	58,50
2007	PP	50,16	58,00
2011	PP	51,55	64,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Znaczenie PP i PSCyL—PSOE na regionalnej scenie politycznej Kastylii i Leónu pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczone dla okresu 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej liczony łącznie dla AP i PP wynosi 0,81, natomiast partycypacji i odpowiedzialności rządowej PSCyL—PSOE — 0,18. Należy także zaznaczyć, że indeks partycypacji rządowej CDS w Kastylii i Leónie w latach 1983—2012 wynosi również 0,18.

Tabela 16/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kortezów Kastylii i Leónu w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSCyL—PSOE + AP—PDP—UL	84,85	96,50
1987	AP + PSCyL—PSOE	69,47	76,00
1991	PP + PSCyL—PSOE	81,30	93,00
1995	PP + PSCyL—PSOE	83,44	92,50
1999	PP + PSCyL—PSOE	85,82	94,00
2003	PP + PSCyL—PSOE	87,27	94,50
2007	PP + PSCyL—PSOE	88,66	97,50
2011	PP + PSCyL—PSOE	81,23	99,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Podobnie jak przedstawione powyżej regionalne systemy partyjne działające na zasadach charakterystycznych dla modelu dominacji dwóch partii ogólnopaństwowych system partyjny Kastylii i Leónu jest dość mocno skoncentrowany. Indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence’a C. MAYERA wynosi 13,68. Wysoka wartość indeksu i w tym przypadku potwierdza fakt, że tworzone w regionie rządy charakteryzuje wysoka stabilność.

Tabela 17/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Kastylii i Leónu w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Kortezach Kastylii i Leónu
05.1983—11.1986	Demetrio Madrid López	PSCyL—PSOE	42/84 większość zwykła
11.1986—07.1987	José Constantino Nalda García	PSCyL—PSOE	42/84 większość zwykła
07.1987—09.1989	José María Alfredo Aznar López	AP + CDS	AP — 32, CDS — 18/84 większość bezwzględna
09.1989—07.1991	Juan José Lucas Giménez	PP + CDS	PP — 32, CDS — 18/84 większość bezwzględna
07.1991—06.1995	Juan José Lucas Giménez	PP	43/84 większość bezwzględna
06.1995—07.1999	Juan José Lucas Giménez	PP	50/84 większość bezwzględna
07.1999—03.2001	Juan José Lucas Giménez	PP	48/83 większość bezwzględna
03.2001—06.2003	Juan Vicente Herrera Campo	PP	48/83 większość bezwzględna
06.2003—06.2007	Juan Vicente Herrera Campo	PP	48/82 większość bezwzględna
06.2007—06.2011	Juan Vicente Herrera Campo	PP	48/83 większość bezwzględna
06.2011—nadal	Juan Vicente Herrera Campo	PP	53/83 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Madryt

Madryt stał się formalnie stolicą Hiszpanii w 1561 roku, za panowania Filipa II Habsburga. Jednakże aż do lat 30. XIX wieku granice administracyjne

Madrytu nie były jasno określone. Przyjęto zaliczać do nich część ziem należących formalnie do 3 różnych prowincji: Guadalajary, Segowii i Toledo. Dopiero dokonanie nowego podziału terytorium państwa na prowincje przez Javiera DE BURGOS w 1833 roku zaowocowało wyznaczeniem granic pokrywających się obecnie z zasięgiem terytorialnym Wspólnoty Autonomicznej Madrytu (QUEVEDO, 2003: 251). W ciągu kolejnych 150 lat swojej historii Madryt jako prowincja nie przekształcił się jednak w obszar metropolitalny, zdecydowanie różniący go od otaczających ziem kastylijskich. Oznacza to, że nie wytworzył też żadnych specyficznych odrębności, które mogłyby w zasadniczy sposób wpływać na pojawienie się i rywalizację partii regionalnych czy etnoregionalnych (IBIDEM). Z tego też powodu scena polityczna Madrytu to miejsce ścierania się ofert ideologicznych i wyborczych przedstawianych przez partie działające na terytorium całego państwa.

Biorąc pod uwagę wyniki wyborów do parlamentu Wspólnoty Autonomicznej Madrytu w latach 80. i 90. XX wieku, można powiedzieć, że nastroje polityczne w tym regionie zdecydowanie odzwierciedlały nastroje polityczne w całym państwie. Pierwsze 3 elekcje przeprowadzone w latach 1983, 1987 i 1991 dały zwycięstwo regionalnym strukturom ogólnopaństwowej PSOE — Socjalistycznej Partii Madrytu — Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (*Partido Socialista de Madrid — Partido Socialista Obrero Español* — PSM—PSOE). Należy zaznaczyć, że w tym samym czasie socjaliści byli także siłą dominującą w Kongresie Deputowanych i tworzyli hiszpański rząd.

Warto zauważyć, że po wygranych wyborach do parlamentu regionalnego w 1983 roku madryccy socjaliści rządzili przy poparciu większości bezwzględnej głosów, natomiast w latach 1987—1995 już tylko przy poparciu większości zwykłej. Wyraźnie notowano także spadek liczby głosów oddawanych na socjalistów w wyborach do regionalnego parlamentu. Osłabienie politycznej siły PSM—PSOE na regionalnej scenie politycznej Wspólnoty Madrytu zapowiadało zatem uszczuplenie roli tej partii na arenie centralnej. W 1982 roku Felipe GONZÁLEZ MÁRQUEZ posiadał poparcie bezwzględnej większości głosów w Kongresie Deputowanych, a PSOE kontrolowała 202 z 350 mandatów. W 1986 roku GONZÁLEZ nadal rządził przy poparciu większości bezwzględnej, ale wynik wyborczy wskazywał już na mniejsze poparcie wyborcze dla jego partii, która w Kongresie Deputowanych przypadała już tylko 184 mandaty. Po kolejnych dwóch elekcjach do Kortezów Generalnych przeprowadzonych w 1989 i 1993 roku Felipe GONZÁLEZ rządził już tylko przy poparciu większości zwykłej. Liczba mandatów kontrolowana przez PSOE w parlamencie centralnym wyraźnie wskazywała także na fakt, iż partia ta traci poparcie wyborcze, w 1989 roku socjaliści zdobyli bowiem 175 mandatów, a w 1993 roku już tylko 159.

Zapowiedzią klęski PSOE w polityce centralnej były jednak wyniki wyborów przeprowadzonych do parlamentu regionalnego Wspólnoty Madrytu w 1995 roku. Zdecydowane zwycięstwo odniosła w nich wówczas PP, zdoby-

wając bezwzględną większość mandatów w regionalnej legislaturze i w konsekwencji tworząc regionalny rząd. Rok później PP zwyciężyła także w wyborach do Kongresu Deputowanych, zdobywając jednak tylko 156 mandatów i tworząc hiszpański rząd mniejszościowy na czele z José Marią AZNAREM.

Ugruntowanie pozycji Partii Ludowej na regionalnej scenie politycznej Wspólnoty Madrytu pod koniec XX wieku znalazło odzwierciedlenie w wyniku wyborów do Kongresu Deputowanych jeszcze jeden raz, w roku 2000. Wówczas to Partia Ludowa dysponująca w regionalnym parlamencie Wspólnoty Madrytu bezwzględną większością głosów uzyskała również wysokie poparcie w wyborach do izby niższej parlamentu centralnego (183 z 350 mandatów). Były to jednak ostatnie wybory szczebla centralnego, których wynik był zbliżony z wynikami regionalnych wyborów parlamentarnych we Wspólnocie Madrytu. Kolejne elekcje regionalne wskazywały na wzrost politycznego znaczenia PP, podczas gdy na arenie ogólnopństwowej znów dominowali socjaliści.

Weryfikację nastrojów społecznych na arenie ogólnopństwowej przyniosły dopiero efekty głębokiego kryzysu ekonomicznego, który w 2011 roku był już w Hiszpanii bardzo mocno odczuwalny. W wyborach do regionalnego zgromadzenia ustawodawczego Wspólnoty Madrytu przeprowadzonych w maju 2011 roku PP odniosła imponujące zwycięstwo, utrzymując kontrolę nad bezwzględną większością mandatów w regionalnej legislaturze. Kilka miesięcy później, czyli 21 grudnia 2011 roku, ugrupowanie to zwyciężyło także w wyborach do Kongresu Deputowanych, uzyskując 186 mandatów w izbie niższej Kortezów Generalnych.

Analiza wyników wyborczych do zgromadzenia ustawodawczego Wspólnoty Autonomicznej Madrytu wskazuje nie tylko, że PP jest główną siłą polityczną tego regionu, a PSM—PSOE główną siłą opozycyjną od początku lat 90. XX wieku, pokazuje także, że do rywalizacji o głosy wyborców w tej wspólnocie włączają się okresowo także inne ugrupowania o charakterze ogólnopństwowym, a ich wyniki są miarą ich popularności w skali całego państwa. Od 1987 roku na forum regionalnej legislatury jest nieprzerwanie reprezentowana IU. Poparcie dla tej partii nie jest na tyle wysokie, aby umożliwić jej podjęcie rywalizacji politycznej na równi z PP i PSM—PSOE, ale jest wysokie na tyle, by dać owemu ugrupowaniu pozycję trzeciej siły politycznej w regionalnym parlamencie.

Przykładem włączania się do rywalizacji wyborczej i parlamentarnej we Wspólnocie Autonomicznej Madrytu przez inne partie o znaczeniu ogólnopństwowym może być uzyskanie 9 mandatów w regionalnym parlamencie przez PCE w 1983 roku, 17 mandatów przez CDS w 1987 roku oraz 8 mandatów przez UPyD w 2011 roku. Ugrupowania te uzyskały swoją reprezentację w parlamencie Wspólnoty Madrytu tylko raz. PCE i CDS nie powtórzyły jednak odniesionych na tym polu sukcesów, nie wprowadzając już powtórnie swoich reprezentantów do parlamentu owego regionu. Pytaniem otwartym pozostaje

jednak to, czy w warunkach hiszpańskiego kryzysu politycznego, mającego swoje źródła w sytuacji ekonomicznej państwa, aferach korupcyjnych i innych negatywnych zjawiskach społeczno-politycznych, za których pojawienie się winą obciąża się niewydolny — zdaniem niektórych komentatorów — hiszpański system dwupartyjny, wyborczy sukces na poziomie regionu w Madrycie, a także w wyborach centralnych uda się powtórzyć UPyD.

Tabela 18/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Wspólnoty Madrytu w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	26.10.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP—PDP—UL	34	—	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	17	—	—	—	—	—	—	—
FAP	—	32	—	—	—	—	—	—	—
IU	—	7	13	17	8	—	—	—	—
IU—CM	—	—	—	—	—	9	9	11	—
IU—LV	—	—	—	—	—	—	—	—	13
PCE	9	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	47	54	55	55	57	67	72
PSM—PSOE	51	40	41	32	39	47	45	42	36
UPyD	—	—	—	—	—	—	—	—	8
Razem	94	96	101	103	102	111	111	111	129

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Madr> (odczyt z 6.04.2012).

Tabela 19/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Wspólnoty Madrytu w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSM—PSOE	50,77	54,50
1987	PSM—PSOE	39,13	41,70
1991	PP	46,50	46,50
1995	PP	50,97	52,50
1999	PP	51,07	54,00
2003	PP	46,67	49,60
2007	PP	53,29	55,80
2011	PP	51,73	55,90

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 20/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Wspólnoty Madrytu w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSM—PSOE + AP—PDP—UL	85,10	90,50
1987	PSM—PSOE + AP	71,09	74,90
1991	PP + PSM—PSOE	80,30	87,00
1995	PP + PSM—PSOE	80,68	83,60
1999	PP + PSM—PSOE	87,50	92,30
2003	PP + PSM—PSOE	86,66	92,00
2007	PP + PSM—PSOE	86,86	90,80
2011	PP + PSM—PSOE	78,00	83,90

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 21/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Madrytu w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Prezydent wspólnoty autonomicznej	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Zgromadzeniu Wspólnoty Madrytu
06.1983—06.1987	Joaquín Leguina Herrán	PSM—PSOE	51/94 większość bezwzględna
06.1987—06.1991	Joaquín Leguina Herrán	PSM—PSOE	40/96 większość zwykła
06.1991—06.1995	Joaquín Leguina Herrán	PSM—PSOE	41/101 większość zwykła
06.1995—06.1999	Alberto Ruiz-Gallardón Jiménez	PP	54/103 większość bezwzględna
06.1999—06.2003	Alberto Ruiz-Gallardón Jiménez	PP	55/102 większość bezwzględna
06.2003—11.2003	Alberto Ruiz-Gallardón Jiménez	PP	55/111 większość zwykła
11.2003—06.2007	Esperanza Fuencisla Aguirre y Gil de Biedma	PP	57/111 większość bezwzględna
06.2007—06.2011	Esperanza Fuencisla Aguirre y Gil de Biedma	PP	67/111 większość bezwzględna
06.2011—09.2012	Esperanza Fuencisla Aguirre y Gil de Biedma	PP	72/129 większość bezwzględna
09.2012—nadal	Jaime Ignacio González González	PP	72/129 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji oraz efektywnej liczby partii. Indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE'A obliczony dla rywalizacji wyborczej we Wspólnocie Autonomicznej Madrytu w latach 1983—2011 wynosi 0,63 i wskazuje wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest także widoczne na forum Zgromadzenia Wspólnoty Madrytu, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,59. Powyższe wyniki potwierdzają także rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEREY: jego wartość dla poziomu wyborczego we Wspólnocie Autonomicznej Madrytu w latach 1983—2011 wynosi 2,75, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,59. Wyniki te pokazują, że obok dwóch najważniejszych partii politycznych, jakimi pozostają w tym systemie PP i PSM—PSOE, występują także partie trzecie o znacznie mniejszym znaczeniu politycznym.

Znaczenie PP i PSM—PSOE na regionalnej scenie politycznej Wspólnoty Autonomicznej Madrytu pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczone dla okresu 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej dla PSM—PSOE wynosi w tym przypadku 0,3, natomiast partycypacji i odpowiedzialności rządowej PP 0,7. Uzyskane dane wskazują na fakt, że pomimo politycznej obecności na regionalnej scenie parlamentarnej do roku 2011 żadne inne ugrupowanie nie miało szans na utworzenie regionalnego rządu lub choćby na partycypację w jego ramach w charakterze współkoalicjanta.

System partyjny Wspólnoty Autonomicznej Madrytu jest również systemem dość mocno skoncentrowanym. Indeks agregacji obliczony dla tego regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi bowiem 16,03. Tak wysoka wartość indeksu potwierdza fakt, że tworzone w regionie rządy są bardzo stabilne.

Murcja

Model dominacji ogólnopaństwowych partii politycznych na wyborczym i parlamentarnym poziomie regionu można zaobserwować także w Murcji. Pomimo historycznych odrębności wynikających z kilku wieków funkcjonowania jako jedno z królestw należących do władców hiszpańskich, jak również bez względu na współczesne dysponowanie cennymi złożami bogactw naturalnych, takich jak cynk i ołów, region ten nie doczekał się powstania i aktywnego działania regionalnych partii politycznych. Badacze regionalnej sceny politycznej Murcji wskazywali wręcz na fakt, że niemal do połowy lat 90. XX wieku region Murcji był kalką politycznego centrum. Zjawiska, które zachodziły podczas wyborów do Kongresu Deputowanych, miały zazwyczaj odbicie w wyborach do organu ustawodawczego Murcji (GIMÉNEZ, 2003: 267—268).

Prawidłowość tę widać w trzech pierwszych cyklach wyborczych. W 1982 roku PSOE zwyciężyło w wyborach do Kongresu Deputowanych, zdobywając 202 z 350 mandatów. Rok później przeprowadzone zostały pierwsze wybory do parlamentu regionalnego Murcji, w których zwyciężyli również socjaliści działający w ramach regionalnych struktur ogólnopłaństwowej PSOE — Socjalistycznej Partii Regionu Murcji — Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (*Partido Socialista de Región de Murcia — Partido Socialista Obrero Español* — PSRM—PSOE), zdobywając także większość bezwzględną mandatów. PSOE powtórzyło sukces wyborczy w wyborach do Kongresu Deputowanych w 1986 roku, tracąc co prawda 18 mandatów, ale zachowując nadal większość bezwzględną głosów w izbie niższej Korteżów Generalnych. W wyborach do Zgromadzenia Regionalnego Murcji przeprowadzonych w 1987 roku partia ta również odniosła zwycięstwo i pomimo utraty jednego mandatu nadal zachowała ich większość bezwzględną w izbie. Prawidłowość tę zaobserwowano także w odniesieniu do wyborów centralnych przeprowadzonych w 1989 roku i regionalnych w Murcji, które odbyły się w roku 1991. PSOE zwyciężyło wówczas w politycznym centrum, tracąc jednak kontrolę nad większością bezwzględną mandatów w Kongresie Deputowanych. Natomiast w Zgromadzeniu Regionalnym Murcji stracili jeden mandat w stosunku do wcześniejszych wyborów, lecz zachowali nadal większość bezwzględną głosów w izbie. Przełom nastąpił po wyborach do regionalnej legislatury Murcji w 1995 roku, wygrała je bowiem Partia Ludowa, zdecydowanie pokonując socjalistów i zyskując kontrolę nad bezwzględną większością mandatów w izbie. Sukces ów zapowiadał kolejne sukcesy tego ugrupowania na szczeblu centralnym, odniesione w wyborach do Kongresu Deputowanych w 1996 i 2000 roku.

U progu XXI wieku sytuacja polityczna w regionie Murcji i w politycznym centrum zaczęła się diametralnie różnić. W 2003 roku PP ponownie wygrała wybory regionalne w przedstawianej wspólnocie autonomicznej, umacniając dodatkowo swoją pozycję i zachowując kontrolę nad większością bezwzględną mandatów w regionalnej legislaturze. Rok później ugrupowanie to musiało jednak oddać władzę socjalistom w politycznym centrum. Pomimo faktu, że po wyborach do Kongresu Deputowanych w latach 2004 i 2008 socjaliści mogli utworzyć jedynie rząd mniejszościowy, nadal pozostawali u steru władzy. Alternacja na rzecz PP nastąpiła dopiero w 2011 roku, na fali coraz poważniejszego kryzysu ekonomicznego. W tym samym czasie zdecydowanie umacniała się pozycja polityczna PP w regionie Murcji: partia ta uzyskiwała bardzo wysokie poparcie wyborców, na poziomie niemal 60% ważnie oddanych głosów, co w 2011 roku pozwoliło jej na przejęcie politycznej kontroli nad wysokim odsetkiem 73,5% mandatów w regionalnej legislaturze.

Analiza wyników pokazujących odsetek głosów i mandatów uzyskanych przez najsilniejszą partię polityczną oraz łącznie przez dwa najsilniejsze ugrupowania nie pozostawia wątpliwości, że rywalizacja polityczna we Wspólnocie Autonomicznej w Murcji w latach 1983—2011 toczyła się wyłącznie pomiędzy

PSRM—PSOE i PP. Warto przy tym także zwrócić uwagę na fakt, że zawsze jedna z dwóch partii zdobywała kontrolę nad większością bezwzględną mandatów w regionalnym parlamencie.

Podobnie jak w przypadku innych wspólnot autonomicznych funkcjonujących w ramach modelu dominacji partii o znaczeniu ogólnopaństwowym i w Murcji możemy zaobserwować próby włączania się w rywalizację wyborczą i parlamentarną innych ugrupowań o takim samym charakterze. W 1983 roku 1 mandat w Zgromadzeniu Regionalnym Murcji zdobyła Hiszpańska Partia Komunistyczna (PCE), a w 1987 roku 3 mandaty zdobyło Centrum Demokratyczno-Społeczne (CDS), ugrupowania te nie powtórzyły już jednak wyborczego sukcesu i nie wprowadziły więcej swoich przedstawicieli do parlamentu Murcji.

Jedyną partią, która nieprzerwanie od 1987 roku uzyskuje choć 1 mandat w regionalnym parlamencie, jest Zjednoczona Lewica (IU), polityczne znacznie owej reprezentacji jest jednak zupełnie marginalne, szczególnie gdy zważy się na fakt, że w każdej dotychczasowej elekcji partia zwycięska przejmowała kontrolę nad bezwzględną większością mandatów w izbie.

Tabela 22/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Regionalnego Murcji w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP—PDP—UL	16	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	3	—	—	—	—	—	—
FAP	—	16	—	—	—	—	—	—
IU	—	1	4	—	1	1	—	—
IU—LV	—	—	—	4	—	—	1	1
PCE	1	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	17	26	26	28	29	33
PSRM—PSOE	26	25	24	15	18	16	15	11
Razem	43	45	45	45	45	45	45	45

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Murci> (odczyt z 26.04.2012).

Podobnie jak w przypadkach przedstawionych w ramach tego samego modelu — dominacji partii ogólnopaństwowych — tak i w przypadku Wspólnoty Autonomicznej Murcji przedstawione powyżej rozważania potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji oraz efektywnej liczby partii. Indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE^A obliczony dla rywalizacji wyborczej we Wspólnocie Autonomicznej Murcji w latach 1983—2011 wynosi

0,61 i wskazuje wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest także widoczne na forum Zgromadzenia Regionalnego Murcji, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,50.

Powyższe wyniki potwierdzają także rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego we Wspólnocie Autonomicznej Murcji w latach 1983—2011 wynosi 2,59, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,03. Uzyskane wyniki potwierdzają dominację PP i PSRM—PSOE w regionalnym systemie partyjnym. Wskazują także na fakt, że polityczna reprezentacja IU na poziomie regionalnego parlamentu ma znaczenie absolutnie marginalne.

Tabela 23/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Regionalnego Murcji w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSRM—SOE	52,23	60,50
1987	PSRM—PSOE	43,71	55,50
1991	PSRM—PSOE	45,27	53,50
1995	PP	52,35	58,00
1999	PP	52,96	58,00
2003	PP	56,66	62,00
2007	PP	58,30	64,50
2011	PP	58,82	73,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 24/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Regionalnego Murcji w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSRM—PSOE + AP—PDP—UL	87,65	98,00
1987	PSRM—PSOE + AP	75,21	91,00
1991	PSRM—PSOE + PP	78,78	91,50
1995	PP + PSRM—PSOE	84,09	91,50
1999	PP + PSRM—PSOE	88,78	97,50
2003	PP + PSRM—PSOE	90,77	97,50
2007	PP + PSRM—PSOE	90,30	97,50
2011	PP + PSRM—PSOE	82,68	97,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Absolutną dominację PP i PSRM—PSOE na regionalnej scenie politycznej Wspólnoty Autonomicznej Murcji pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczone dla okresu 1983—2011. Dla obydwu partii wyniki obydwu indeksów wynoszą tyle samo, czyli 0,5. System partyjny Wspólnoty Autonomicznej Murcji jest również systemem mocno skoncentrowanym, indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence’a C. MAYERA, wynosi bowiem 19,54. Wysoka wartość indeksu jest potwierdzeniem faktu, że tworzone w regionie rządy są bardzo stabilne.

Tabela 25/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Murcji w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Prezydent wspólnoty autonomicznej	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Zgromadzeniu Regionalnym Murcji
07.1983—03.1984	Andrés Hernández Ros	PSRM—PSOE	26/43 większość bezwzględna
03.1984—06.1987	Carlos Collado Mena	PSRM—PSOE	26/43 większość bezwzględna
06.1987—06.1991	Carlos Collado Mena	PSRM—PSOE	25/45 większość bezwzględna
06.1991—04.1993	Carlos Collado Mena	PSRM—PSOE	24/45 większość bezwzględna
04.1993—06.1995	María Antonia Martínez García	PSRM—PSOE	24/45 większość bezwzględna
06.1995—06.1999	Ramón Luis Valcárcel Siso	PP	26/45 większość bezwzględna
06.1999—06.2003	Ramón Luis Valcárcel Siso	PP	26/45 większość bezwzględna
06.2003—06.2007	Ramón Luis Valcárcel Siso	PP	28/45 większość bezwzględna
06.2007—06.2011	Ramón Luis Valcárcel Siso	PP	29/45 większość bezwzględna
06.2011—nadal	Ramón Luis Valcárcel Siso	PP	33/45 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Wspólnota Walencji

Region Walencji łączy ściśle związki historyczne z terytorium określanym jako *Els Països Catalans*, czyli obszarem dominacji języka katalońskiego. Fakt ten jest pierwszą przesłanką sugerującą, że na terytorium owej wspólnoty auto-

nomicznej powinny istnieć i prężnie funkcjonować partie regionalne, a nawet etnoregionalne. Nie bez znaczenia dla takich przypuszczeń jest również fakt, że region ten funkcjonował przez wiele wieków w ramach monarchii hiszpańskiej jako królestwo odrębne pod względem prawnym i instytucjonalnym. Ponadto Wspólnotę Walencji wyróżnia znaczna gęstość zaludnienia, peryferyjne położenie i dość dobra sytuacja ekonomiczna. Lecz mimo tylu przesłanek sugerujących prawdopodobieństwo istnienia i działania silnych ugrupowań regionalnych lub etnoregionalnych region Walencji musi zostać zaliczony do modelu systemu partyjnego, w którym dominują partie o znaczeniu ogólnopaństwowym.

Podobnie jak w przytoczonych powyżej przykładach, tak i we Wspólnocie Walencji rywalizacja polityczna zarówno na etapie wyborczym, jak i na poziomie parlamentarnym była niejako odbiciem sytuacji w politycznym centrum. Do 1995 roku władzę w regionie sprawowali socjaliści z Socjalistycznej Partii Kraju Walencji — Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (*Partit Socialista del País Valencià — Partit Socialista Obrer Espanyol — PSPV—PSOE*). Alternacja władzy nastąpiła dopiero w 1995 roku, kiedy to wybory do Kortezów Wspólnoty Walencji wygrała PP. Polityczny sukces tego ugrupowania na poziomie regionu zapowiadał jego kolejne sukcesy w wyborach do Kongresu Deputowanych. Rozbieżności w politycznym układzie sił pomiędzy regionem Walencji i politycznym centrum zaczęły być wyraźnie widoczne w progu XXI wieku. Od 2003 roku PP wyraźnie umacniała swoją pozycję w regionalnym parlamencie Walencji, tracąc rok później władzę w politycznym centrum na rzecz PSOE.

Jak wspomiano już wyżej, PP odzyskała władzę w Hiszpanii dopiero w 2011 roku, na fali głębokiego kryzysu ekonomicznego. W tym samym czasie ugrupowanie to zdecydowanie umocniło swoją pozycję polityczną we Wspólnocie Walencji, kontrolując po wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 2011 roku ponad 55% mandatów. O silnej pozycji PP w regionie Walencji świadczy także fakt, że jest ugrupowaniem rządzącym na tym terytorium nieprzerwanie od 1995 roku. W tym okresie PP tworzyła rząd mniejszościowy tylko jeden raz: w latach 1995—1999. Począwszy od 1999 roku, rządzi regionem przy wsparciu bezwzględnej większości regionalnych parlamentarzystów.

Analiza wyników uzyskiwanych przez dwa najsilniejsze ugrupowania polityczne w regionie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie, że żadna partia podejmująca rywalizację wyborczą i parlamentarną na tym obszarze nie jest w stanie zagrozić pozycji PP i PSPV—PSOE. Ani razu w historii 8 elekcji przeprowadzonych w latach 1983—2011 żadna partia trzecia nie osiągnęła wyniku wyborczego lepszego niż partie dominujące w politycznym centrum. Również podobnie jak w przypadku innych wspólnot autonomicznych mieszczących się w modelu dominacji partii ogólnopaństwowych, tak i w Walencji można zaobserwować próby włączenia się partii trzecich do rywalizacji wyborczej i par-

lamentarnej. W 1983 roku sześćoosobową reprezentację na forum regionalnej legislatury uzyskali komuniści z PCE, a w 1987 roku 10 mandatów zdobyli przedstawiciele CDS. Były to jednak tylko sukcesy jednych wyborów, żadna z tych partii nie wprowadziła bowiem więcej swoich reprezentantów do Kortezów Wspólnoty Walencji.

Konsekwentnie od 1991 roku swoją reprezentację na forum regionalnego parlamentu zapewnia sobie natomiast Zjednoczona Lewica (*Esquerra Unida* — EU). W latach 1991—2011 przedstawiała ona kandydatów samodzielnie lub w koalicji z zielonymi i ugrupowaniami o charakterze regionalnym i etnoregionalnym, takimi jak Narodowy Blok Walencji (*Bloc Nacionalista Valencià* — BNV)⁹⁶ czy Inicjatywa Ludu Walencji (*Iniciativa del Pueblo Valencià* — IdPV)⁹⁷. Ugrupowań tych nie wyróżnia jednak znacząca siła polityczna. Podkreślanie etnicznych odrębności regionu przez Narodowy Blok Walencji nie przysporzyło tej partii jak dotąd znaczącego poparcia wyborczego. W przypadku Inicjatywy Ludu Walencji widoczny jest natomiast brak wyraźnego nawiązywania do różnic etnicznych dzielących region Walencji od pozostałych ziem hiszpańskich. Partia ta stara się raczej stworzyć regionalną alternatywę dla ugrupowań socjaldemokratycznych⁹⁸.

Trudno jednak zrozumieć powód, dla którego tak specyficzna i zamożna — jak na warunki hiszpańskie — wspólnota autonomiczna nie posiada silnej partii regionalnej lub etnoregionalnej bez wyjaśnienia przypadku Unii Walencji (*Unió Valenciana* — UV)⁹⁹. Genezy tego ugrupowania należy szukać w powstaniu Regionalnej Unii Walencji (*Unió Regional Valenciana* — URV) w 1977 roku. Początkowo była to partia podkreślająca narodowościową odrębność regionu, jednakże po pierwszym kongresie, który zwołano w październiku 1979 roku, część lewicowo nastawionych działaczy złożyła wniosek o przekształcenie URV w ugrupowanie o nazwie Narodowa Lewica Walencji. Działanie to spotkało się z bardzo ostrą reakcją konserwatywnego skrzydła partii, której członkowie byli zwolennikami definiowania ugrupowania jako partii regionalnej, a nie nacjonalistycznej. W obliczu zaistniałej sytuacji grupa frakcji konserwatywnej postanowiła o utworzeniu nowego ugrupowania o nazwie Unia Walencji, co nastąpiło 30 sierpnia 1982 roku. Partia ta była ideologiczną kontynuatorką ruchu antykatalońskiego, dzięki któremu udało się doprowadzić do utworzenia odrębnej Wspólnoty Autonomicznej Walencji. Udało się jej również uzyskać polityczną reprezentację w Kortezach Walencji w latach 1987, 1991 i 1995.

Kierownictwo partii zaczęło jednak popełniać wiele błędów w połowie lat 90. XX wieku. Jednym z nich było odcięcie się od partyjnej młodzieżówki, uznanej przez ówczesnego lidera partii — Vicente GONZÁLEZA LIZONDO — za „zbyt nacjonalistyczną”. Wewnętrzne spory w Unii Walencji, które zaowocowały

⁹⁶ <http://www.bloc.ws/web> (odczyt z 12.01.2013).

⁹⁷ <http://www.iniciativapv.org> (odczyt z 12.01.2013).

⁹⁸ <http://www.iniciativapv.org/iniciativa/documents> (odczyt z 12.01.2013).

⁹⁹ <http://www.uniovalenciana.org> (odczyt z 12.01.2013).

wyrzuceniem LIZONDO z ugrupowania i jego rychłą śmiercią, która nastąpiła po tych wydarzeniach, wykorzystwała Partia Ludowa. Pod wpływem czynionych zabiegów politycznych wielu czołowych działaczy Unii Walencji zaczęło stopniowo zasilać szeregi regionalnych struktur PP. Działania te okazały się na tyle skuteczne, że już w 1999 roku Unia Walencji straciła zdolność do przekroczenia progu 5% ważnie oddanych głosów w skali regionu, co upoważniałoby ją do wzięcia udziału w podziale mandatów do regionalnej legislatury. Drenaż kadr, skutecznie przeprowadzony przez zyskującą na politycznej sile PP, spowodował, że ze względu na słabe możliwości finansowe oraz poważne braki kadrowe Unia Walencji nie zdecydowała się na wzięcie udziału w wyborach do regionalnego parlamentu oraz w wyborach lokalnych, które zostały przeprowadzone w 2011 roku. Wydarzenie to stało się wyraźnym znakiem pokazującym, że ugrupowanie przeżywa okres głębokiej dekadencji. Trudno także prognozować, aby w zaistniałej sytuacji Unia Walencji była w stanie przezwyciężyć kryzys polityczny w krótkim czasie.

Tabela 26/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Wspólnoty Walencji w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP—PDP—UL—UV	32	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	10	—	—	—	—	—	—
Compromís	—	—	—	—	—	—	—	6
CPV	—	—	—	—	—	—	7	—
ENTESA	—	—	—	—	—	6	—	—
EU—EV	—	—	—	10	—	—	—	—
EUPV	—	—	6	—	5	—	—	5
FAP	—	25	—	—	—	—	—	—
IU—UPV	—	6	—	—	—	—	—	—
PCE—PCPV	6	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	31	42	49	48	54	55
PSPV—PSOE	51	42	45	32	35	35	38	33
UV	—	6	7	5	—	—	—	—
Razem	89	89	89	89	89	89	99	99

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/C/Valenciana> (odczyt z 26.04.2012).

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji oraz efektywnej liczby partii.

Indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE'A obliczony dla rywalizacji wyborczej we Wspólnocie Autonomicznej Walencji w latach 1983—2011 wynosi 0,66. Pomimo otrzymania wyniku bliskiego granicy wyznaczonej przez wartość 0,67, nadal wskazuje on na rywalizację dwóch partii politycznych, a nie na istnienie rywalizacji wielopartyjnej. Zjawisko to jest bardziej widoczne na forum Kortezów Wspólnoty Walencji, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,58. Powyższe wyniki potwierdzają także rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego we Wspólnocie Autonomicznej Walencji w latach 1983—2011 wynosi 2,99, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,44.

Tabela 27/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Wspólnoty Walencji w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSPV—PSOE	51,77	57,40
1987	PSPV—PSOE	41,72	46,90
1991	PSPV—PSOE	43,29	50,60
1995	PP	43,28	46,90
1999	PP	48,63	55,10
2003	PP	47,90	54,00
2007	PP	53,27	54,50
2011	PP	50,67	55,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 28/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kortezów Wspólnoty Walencji w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSPV—PSOE + AP—PDP—UL—UV	83,88	93,20
1987	PSPV—PSOE + AP	65,68	75,10
1991	PSPV—PSOE + PP	71,40	85,50
1995	PP + PSPV—PSOE	77,62	82,90
1999	PP + PSPV—PSOE	83,08	94,20
2003	PP + PSPV—PSOE	84,42	93,20
2007	PP + PSPV—PSOE	88,26	93,00
2011	PP + PSPV—PSOE	79,42	88,90

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Dominację PP i PSPV—PSOE na regionalnej scenie politycznej Wspólnoty Autonomicznej Walencji pokazują także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów rządowej partycypacji i odpowiedzialności obliczone dla okresu 1983—2013. Zarówno indeks partycypacji rządowej, jak i rządowej odpowiedzialności PSPV—PSOE wynosi 0,3. Wartość tych indeksów w przypadku PP wynosi natomiast 0,7.

System partyjny Wspólnoty Autonomicznej Walencji jest również systemem silnie skoncentrowanym: indeks agregacji obliczony dla tego regionu w okresie 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi 14,53. Wysoka wartość indeksu potwierdza fakt istnienia w regionie stabilnych rządów.

Tabela 29/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Walencji w latach 1983—2013.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Walencji
05.1983—06.1987	Joan Lerma i Blasco	PSPV—PSOE	51/89 większość bezwzględna
06.1987—06.1991	Joan Lerma i Blasco	PSPV—PSOE	42/89 większość zwykła
06.1991—07.1995	Joan Lerma i Blasco	PSPV—PSOE	45/89 większość bezwzględna
07.1995—06.1999	Eduardo Andrés Julio Zaplana Hernández-Soro	PP	42/89 większość zwykła
06.1999—07.2002	Eduardo Andrés Julio Zaplana Hernández-Soro	PP	49/89 większość bezwzględna
07.2002—06.2003	José Luis Olivas Martínez	PP	49/89 większość bezwzględna
06.2003—06.2007	Francisco Enrique Camps Ortiz	PP	48/89 większość bezwzględna
06.2007—05.2011	Francisco Enrique Camps Ortiz	PP	54/99 większość bezwzględna
05.2011—07.2011	Francisco Enrique Camps Ortiz	PP	55/99 większość bezwzględna
07.2011—nadal	Alberto Fabra Part	PP	55/99 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

6.2.2. Model rywalizacji mieszanej

Model rywalizacji mieszanej można zaobserwować w następujących wspólnotach autonomicznych: Aragonii, Asturii, Galicji, Kantabrii, La Rioja, na Wyspach Balearach i na Wyspach Kanaryjskich. Można zatem powiedzieć, że model ten ukształtował się na obszarach, na których pojawiły się wcześniej tzw. nacjonalizmy drugiego rzędu i które do dziś charakteryzują się znaczącymi odrębnościami w stosunku do ziem centralnej i południowej Hiszpanii (przypadek Galicji i Wysp Kanaryjskich) oraz na obszarach, na których co prawda nie pojawiły się silne odśrodkowe tendencje nacjonalistyczne, lecz które charakteryzuje peryferyjne położenie i regionalna specyfika (przypadek Aragonii, Asturii, Kantabrii, La Riojy i Wysp Balearów).

Aragonia

Rywalizacja polityczna w Aragonii wykazuje cechy typowe dla modelu rywalizacji mieszanej. Analiza wyników wyborczych zamieszczonych w tabeli 30/VI pokazuje, że podmiotami uzyskującymi najlepsze wyniki w tej wspólnotce, posiadającej silne tradycje historyczne w zakresie własnych instytucji politycznych i prawnych, są dwie najsilniejsze partie ogólnopaństwowe — regionalne struktury PSOE—Aragón, czyli Socjalistyczna Partia Aragonii — Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (*Partido de los Socialistas de Aragón*) i PP — oraz najsilniejsze ugrupowanie o charakterze regionalnym, czyli PAR¹⁰⁰. Założona w 1978 roku Aragońska Partia Regionalna (*Partido Aragonés Regionalista* — PAR), kontynuująca swoją działalność od 1990 roku do dziś pod nazwą Partia Aragonii (*Partido Aragonés* — PAR), nie uzyskała co prawda nigdy największej liczby głosów wyborców, a przez to najwyższej liczby mandatów, lecz dwukrotnie — w latach 1987 oraz 1991 — uzyskiwała drugi wynik wyborczy w regionie. W wyniku pozostałych elekcji była trzecim ugrupowaniem politycznym pod względem liczby zdobytych głosów i mandatów, siedmiokrotnie wchodziła także w skład koalicji rządowej w regionie.

Rywalizacja polityczna w Aragonii wykazuje przy tym wiele cech podobnych do rywalizacji toczącej się równoległe na szczeblu centralnym. Podobieństwo to dotyczy w głównej mierze wyników uzyskiwanych przez najsilniejsze partie ogólnopaństwowe, czyli PSOE i PP. Lata 1983—1995 są okresem

¹⁰⁰ PAR jest niewątpliwie przykładem partii regionalnej, jej założenia programowe zakładają bowiem wyraźnie dążenie do rozwoju socjoekonomicznego i kulturalnego regionu w ramach zdecentralizowanego państwa hiszpańskiego. Nie akcentują przy tym żadnych wyraźnych różnic etnicznych dzielących Aragonię od pozostałych ziem hiszpańskich. Zob. <http://www.partidoaragones.es/proyectos/documentos/autogobierno.pdf> (odczyt z 17.01.2013).

politycznej dominacji PSOE zarówno na regionalnej, jak i na centralnej scenie politycznej. Socjaliści przegrali wybory do Kortezów Aragonii w 1995 roku, co było zapowiedzią ich klęski w przeprowadzonych w 1996 roku wyborach do Kongresu Deputowanych. Porażka tego ugrupowania rozpoczęła okres dominacji PP zarówno w politycznym centrum, jak i w samej Aragonii. Najsilniejsza partia hiszpańskiej centroprawicy utrzymała pozycję najsilniejszej partii w regionalnej legislaturze w latach 1995—2003. W 2003 i 2007 roku uzyskała jednak mniej głosów niż socjaliści, co zapowiedziało podobny układ sił w Kongresie Deputowanych po wyborach przeprowadzanych w latach 2004 i 2008. PP ponownie uzyskała największą liczbę mandatów w Kortezach Aragonii w 2011 roku, co było również zapowiedzią zwycięstwa tego ugrupowania w wyborach do izby niższej Kortezów Generalnych przeprowadzonych w grudniu tego samego roku.

Tabela 30/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Aragonii w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	13	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	17	—	—	—	—	—	—	—
CAA—IUA	—	2	3	—	—	—	—	—
CDS	1	6	—	—	—	—	—	—
CHA	—	—	—	2	5	9	4	4
IUA	—	—	—	5	1	1	1	4
PAR	13	19	17	14	10	8	9	7
PCE	2	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	17	27	28	22	23	30
PSOE—Aragón	33	27	30	19	23	27	30	22
Razem	66	67	67	67	67	67	67	67

Źródło: http://www.cortesaragon.es/Resultados_electorales.69.0.html (odezbyt z 25.04.2012).

Fakt, że w rywalizacji politycznej w Aragonii — zarówno na szczeblu wyborczym, jak i parlamentarnym — bierze skutecznie udział trzech głównych aktorów, potwierdzają badania przeprowadzone przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji Douglasa RAE'A oraz efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Aragonii w okresie od 1983 do 2011 roku na poziomie wyborczym wynosi 0,72, a na poziomie parlamentarnym 0,68. W przypadku zastosowania indeksu efektywnej liczby partii w tym samym okresie na poziomie wyborczym uzyskujemy wynik

3,56, natomiast na poziomie parlamentarnym 3,13. Wartości te wskazują wyraźnie na działanie na aragońskiej scenie politycznej trzech najważniejszych aktorów uczestniczących w rywalizacji o władzę w regionie.

Badając rolę PAR na regionalnej scenie politycznej, należy stwierdzić, że partia ta skutecznie włączała się w okresie obejmującym lata 1983—2011 w proces formowania aragońskiej egzekutywy, a nawet dwukrotnie odpowiadała za proces tworzenia regionalnego rządu. Dane dotyczące owych procesów zostały przedstawione w tabeli 33/VI. Zgodnie z obliczeniami dokonanymi w oparciu o owe dane należy stwierdzić, że indeks odpowiedzialności rządowej dla PAR w Aragonii w latach 1983—2011 wynosi 0,2, a partycypacji rządowej 0,7. W przypadku PSOE zarówno indeks partycypacji, jak i odpowiedzialności rządowej wynosi 0,6, indeks odpowiedzialności rządowej dla PP wynosi natomiast 0,2, a rządowej partycypacji 0,4. Przedstawione dane pokazują, że regionalna PAR pełni w Aragonii funkcję partii obrotowej, zdolnej do zawarcia koalicji rządowej na szczeblu regionalnym zarówno z centroprawicową PP, jak i centrolewicową PSOE—Aragón.

Tabela 31/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Kortezów Aragonii w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE—Aragón	47,13	50,00
1987	PSOE—Aragón	36,21	40,30
1991	PSOE—Aragón	40,87	44,70
1995	PP	38,10	40,30
1999	PP	39,03	41,80
2003	PSOE—Aragón	38,75	40,30
2007	PSOE—Aragón	42,08	44,70
2011	PP	39,10	44,80

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Badanie stopnia koncentracji systemu partyjnego Aragonii przeprowadzonego dla lat 1983—2011 pozwoliło na uzyskanie wyniku równego 8,92. Jest to wartość zdecydowanie niższa niż w przypadku wspólnot autonomicznych, które przedstawiono w ramach modelu dominacji partii ogólnopaństwowych, jest jednak wyższa niż w przypadku wspólnot autonomicznych zaliczanych do modelu dominacji partii etnoregionalnych, czyli Katalonii, Kraju Basków i Nawarry. Oznacza to, że pomimo intensywności przetargów koalicyjnych, w których udział biorą z reguły trzy podmioty, tworzone gabinety charakteryzuje względna stabilność.

Tabela 32/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Kortezów Aragonii w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE—Aragón + AP—PDP—UL	69,90	75,80
1987	PSOE—Aragón + PAR	64,77	68,30
1991	PSOE—Aragón + PP + PAR	94,92	95,5
1995	PP + PSOE—Aragón	64,23	68,70
1999	PP + PSOE—Aragón	70,49	76,10
2003	PSOE—Aragón + PP	70,14	73,20
2007	PSOE—Aragón + PP	73,84	79,10
2011	PP + PSOE—Aragón	67,68	77,70

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 33/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Aragonii w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Kortezach Aragonii
06.1983—08.1987	Santiago Marraco Solana	PSOE—Aragón	33/66 większość zwykła
08.1987—07.1991	Hipólito Gómez de las Rocas	PAR + PP	PAR — 19, PP — 13/67 większość bezwzględna
07.1991—09.1993	Emilio Eiroa García	PAR + PP	PAR — 17, PP — 17/67 większość bezwzględna
09.1993—01.1995	José Marco Berges	PSOE—Aragón	30/67 większość zwykła
01.1995—07.1995	Ramón Tejedor Sanz	PSOE—Aragón	30/67 większość zwykła
07.1995—08.1999	Santiago Lanzuela Marina (PP)	PP + PAR	PP — 27, PAR — 14/67 większość bezwzględna
2.08.1999—07.2003	Marcelino Iglesias Ricou	PSOE—Aragón + PAR	PSOE—Aragón — 23, PAR — 10/67 większość bezwzględna
07.2003—07.2007	Marcelino Iglesias Ricou	PSOE—Aragón + PAR	PSOE—Aragón — 27, PAR — 8/67 większość bezwzględna
07.2007—07.2011	Marcelino Iglesias Ricou	PSOE—Aragón + PAR	PSOE—Aragón — 30, PAR — 9/67 większość bezwzględna
07.2011—nadal	Luisa Fernanda Rudi Úbeda	PP + PAR	PP — 30, PAR — 7/67 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Asturia

Przypadek Księstwa Asturii rozpatrywany w latach 1983—2011 powinien zostać zakwalifikowany jako przykład modelu dominacji partii ogólnopństwowych, w tym czasie bowiem rywalizacja o zdobycie największej liczby głosów wyborców, a przez to także największej liczby mandatów w regionalnej legislaturze, dotyczyła najsilniejszych ugrupowań o charakterze ogólnopństwowym: PSOE, a dokładnie jej regionalnych struktur, działających pod nazwą Socjalistyczna Federacja Asturii — Hiszpańska Socjalistyczna Partia Robotnicza (*Federación Socialista Asturiana — Partido Socialista Obrero Español* — FSA—PSOE), oraz AP, a później FSA—PSOE oraz PP. W rywalizację tę włączały się także — choć z mniej spektakularnym skutkiem — inne ugrupowania o charakterze ogólnopństwowym, takie jak CDS, IU czy UPyD. Sytuacja zmieniła się jednak dość znacząco w 2011 roku, kiedy to na scenie politycznej regionu pojawiła się partia regionalna o nazwie Forum Asturii (*Foro Asturias — FAC*)¹⁰¹. Pojawienie się nowego ugrupowania było efektem nieporozumień wewnątrz PP związanych z osobą kandydata na prezydenta wspólnoty autonomicznej tej formacji w mających odbyć się wyborach. Uniemożliwienie wystąpienia w tej roli Franciscowi ÁLVARESOWI-CASCOSOWI, byłemu ministrowi do spraw rozwoju w rządzie José Marii AZNARA w latach 2000—2004, spowodowało wyjście przez tego polityka z inicjatywą utworzenia własnej partii regionalnej. 18 stycznia 2011 roku powstało zatem Forum Asturii, które w wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych 22 maja tegoż roku uzyskało największą liczbę mandatów, a w przeprowadzonych zaledwie 10 miesięcy później kolejnych wyborach do regionalnego parlamentu było drugą siłą polityczną po FSA—PSOE, zdobywając o 3 mandaty więcej niż PP.

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów frakcjonalizacji Douglasa RAE'A oraz efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Indeks frakcjonalizacji obliczony dla rywalizacji wyborczej we Wspólnocie Autonomicznej Księstwa Asturii w latach 1983—2012 wynosi 0,70. Wskazuje to na fakt istnienia rywalizacji wielopartyjnej na tym poziomie. Na na poziomie parlamentarnym indeks frakcjonalizacji w badanym okresie wynosi 0,63 i wskazuje wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Należy jednak wziąć pod uwagę, że do 2011 roku rywalizację tę rzeczywiście cechowały elementy charakterystyczne dla takiego modelu, zmiana związana z włączeniem się do rywalizacji wyborczej i parlamentarnej przez partię FAC nie mogła zatem zostać zaobserwowana w badaniu przeprowadzonym dla okresu 1983—2012, dotyczy bowiem wyłącznie dwóch ostatnich z ogólnej liczby 9 przeprowadzonych elekcji. Omówione zjawiska widać wyraźnie po obliczeniu wartości indeksu frakcjonalizacji z osobna dla okresów obejmujących lata

¹⁰¹ <http://www.foroasturias.es> (odczyt z 15.01.2013).

1983—2007 i 2011—2012. Wartość indeksu frakcjonalizacji obliczonego dla lat 1983—2007 na poziomie wyborczym wynosi 0,67 i wyraźnie wskazuje na rywalizację dwóch najważniejszych dla systemu partii politycznych przy współuczestnictwie partii trzecich. Natomiast wartość owego indeksu obliczonego dla tego samego poziomu, lecz w latach 2011—2012 wynosi 0,77 i wskazuje wyraźnie na rywalizację więcej niż 3 podmiotów. Tę samą zasadę należy zastosować do zbadania poziomu rywalizacji parlamentarnej: w latach 1983—2007 średnia wartość indeksu frakcjonalizacji wynosiła 0,69, w latach 2011—2012 natomiast 0,72.

Tabela 34/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Ogólnego Księstwa Asturii w latach 1983—2012 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011	25.03.2012
AP	—	13	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	14	—	—	—	—	—	—	—	—
CA	—	—	1	—	—	—	—	—	—
CDS	—	8	2	—	—	—	—	—	—
FAC	—	—	—	—	—	—	—	16	13
IU	—	4	6	6	3	—	—	—	—
IU—BA	—	—	—	—	—	4	—	—	—
IU—BA—Verdes	—	—	—	—	—	—	4	—	—
IU—Verdes	—	—	—	—	—	—	—	4	5
PAS	—	—	—	1	—	—	—	—	—
PCA	5	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	15	21	15	19	20	10	10
FSA—PSOE	26	20	21	17	24	22	21	15	16
UPyD	—	—	—	—	—	—	—	—	1
URAS	—	—	—	—	3	—	—	—	—
Razem	45	45	45	45	45	45	45	45	45

Źródło: http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Junta_General_del_Principado_de_Asturias (odczyt z 25.04.2012).

Powyższe wyniki potwierdzają także rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii MARKKU Laakso i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego w latach 1983—2012 wynosi 3,41, natomiast dla poziomu parlamentarnego 2,79. Z przedstawionych powyżej powodów wyniki te nie mogą być jednak traktowane jako

w pełni odzwierciedlające asturyjską rzeczywistość polityczną tego okresu, dla tego także przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii należy dokonać osobnych obliczeń dla lat 1983—2007 i 2011—2012. W efekcie dla poziomu wyborczego uzyskamy średnią wartość indeksu równą 3,13 w latach 1983—2007 i 4,36 dla okresu 2011—2012. Dla poziomu parlamentarnego uzyskamy natomiast średnią wartość indeksu równą 2,57 w latach 1983—2007 i 3,54 dla okresu 2011—2012. Tak przedstawione dane wyraźnie wskazują, że od 2011 roku przypadek wyborczej i parlamentarnej rywalizacji politycznej w Księstwie Asturii może być bez przeszkód zaliczany do modelu rywalizacji mieszanej.

Tabela 35/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do do Zgromadzenia Ogólnego Księstwa Asturii w latach 1983—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	FSA—PSOE + AP—PDP—UL	82,19	89,00
1987	FSA—PSOE + AP	64,08	73,00
1991	FSA—PSOE + PP	71,42	80,00
1995	PP + FSA—PSOE	75,83	85,00
1999	FSA—PSOE + PP	78,31	88,00
2003	FSA—PSOE + PP	79,66	91,00
2007	FSA—PSOE + PP	83,54	91,00
2011	FSA—PSOE + FAC	59,58	69,00
2012	FSA—PSOE + FAC	56,84	64,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 36/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Zgromadzenia Ogólnego Księstwa Asturii w latach 1983—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	FSA—PSOE	51,96	58,00
1987	FSA—PSOE	38,85	44,00
1991	FSA—PSOE	41,02	47,00
1995	PP	42,00	47,00
1999	FSA—PSOE	46,00	55,00
2003	FSA—PSOE	40,48	49,00
2007	FSA—PSOE	42,04	47,00
2011	FSA—PSOE / FAC	PSOE — 29,92	FAC — 35,5
2012	FSA—PSOE	32,01	35,5

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 37/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Księstwa Asturii w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Księstwa Asturii
17.06.1983—28.07.1987	Pedro de Silva Cienfuegos-Jovellanos	FSA—PSOE	26/45 większość bezwzględna
28.07.1987—10.07.1991	Pedro de Silva Cienfuegos-Jovellanos	FSA—PSOE	20/45 większość zwykła
10.07.1991—18.06.1993	Juan Luis Rodríguez-Vigil Rubio	FSA—PSOE	21/45 większość zwykła
18.06.1993—14.07.1995	Antonio Ramón María Trevín Lombán	FSA—PSOE	21/45 większość zwykła
14.07.1995—20.07.1999	Sergio Rutilio Marqués Fernández	PP	21/45 większość zwykła
20.07.1999—7.07.2003	Vicente Alberto Álvarez Areces	FSA—PSOE	24/45 większość bezwzględna
7.07.2003—12.07.2007	Vicente Alberto Álvarez Areces	FSA—PSOE + IU / BA	FSA—PSOE — 22, IU / BA — 4/45 większość bezwzględna
12.07.2007—26.11.2008	Vicente Alberto Álvarez Areces	FSA—PSOE	21/45 większość zwykła
26.11.2008—16.07.2011	Vicente Alberto Álvarez Areces	FSA—PSOE + IU / BA / LV	FSA—PSOE — 21, IU / BA / LV — 4/45 większość bezwzględna
16.07.2011—27.05.2012	Francisco Álvarez-Cascos Fernández	FAC	16/45 większość zwykła
27.05.2012—nadal	Javier Fernández Fernández	FSA—PSOE	26/45 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Przedstawione powyżej rozważania oraz dane zawarte w tabelach 34/VI, 35/VI i 36/VI pokazują, że możliwości związane z przekształceniem Hiszpanii w państwo regionalne stworzyły w przypadku Asturii szansę na pojawienie się silnej partii regionalnej we wspólnocie, na której terytorium tradycyjnie rywalizowały wyłącznie ugrupowania o charakterze ogólnopaństwowym. Dane zawarte w tabeli 37/VI pozwalają stwierdzić, że indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej dla FAC w Księstwie Asturii w latach 1983—2012 wynosi 0,09. Oznacza to, że jeden raz udało się tej partii stworzyć regionalny rząd. Dla porównania indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej FSA—PSOE w Księstwie Asturii w latach 1983—2012 wynosi 0,82, a PP — 0,09. Warto

także dodać, że indeks partycypacji rządowej dla IU wraz z Partią Zielonych (*Los Verdes* — LV) oraz Bloku dla Asturii (*Bloque por Asturias* — BA) w Księstwie Asturii w latach 1983—2012 wynosi 0,18.

Pomimo faktu, że we współczesnej Asturii aż trzy partie polityczne są w stanie podjąć rywalizację polityczną o utworzenie regionalnego rządu, system partyjny owego księstwa jest systemem dość mocno skoncentrowanym: indeks agregacji obliczony dla tego regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA wynosi 11,91.

Analizując przypadek Księstwa Asturii, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden element. Partie regionalne kojarzą się głównie z siłami politycznymi rywalizującymi w wyborach czy też na forum organu ustawodawczego jedynie na poziomie regionalnym. Forum Asturii jest w tym względzie ugrupowaniem dość oryginalnym. W 2011 roku kierownictwo partii postanowiło o przedstawieniu kandydatów w wyborach do Kongresu Deputowanych nie tylko na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Księstwa Asturii, ale także na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Madrytu. Decyzję uzasadniono w ten sposób, że interesy Asturii są częścią interesów całego państwa hiszpańskiego, a zadaniem FAC jest nie tylko dbanie o silną pozycję polityczną regionu, ale i całej Hiszpanii. Ugrupowanie to wystąpiło na terytorium Asturii pod nazwą Forum Asturii, w Madrycie natomiast pod nazwą Forum Obywatelskie (*Foro de Ciudadanos* — FAC). Udało mu się zdobyć jeden mandat w okręgu, jaki tworzy Wspólnota Autonomiczna Księstwa Asturii¹⁰². W 2011 roku FAC poparło także kandydaturę Mariano RAJOYA na premiera hiszpańskiego rządu.

Galicja

Mieszany model rywalizacji wyborczej i parlamentarnej na poziomie regionu jest charakterystyczny także dla Wspólnoty Autonomicznej Galicji. Region ten jest bastionem hiszpańskiej centroprawicy, która zwycięża w wyborach do miejscowego parlamentu nieprzerwanie od 1981 roku. Działający na terytorium całego państwa Sojusz Ludowy, a następnie Partia Ludowa nie zostały w Galicji nigdy pokonane ani na poziomie wyborczym, ani parlamentarnym pod względem liczby otrzymanych głosów oraz mandatów przez żadne z rywalizujących z nimi ugrupowań. O mieszanym charakterze tego modelu przesądza jednak to, które ugrupowania są w stanie uzyskać w owej wspólnocie autonomicznej drugi wynik wyborczy i parlamentarny, a rywalizacja toczy się pomiędzy regionalnymi strukturami ogólnopaństwowej PSOE (*Partido dos Socialistas de Galicia* — PSOE—PSG—PSOE)¹⁰³ i etnoregionalną BNG.

¹⁰² Zdobył go Enrique ÁLVAREZ SOSTRES (przyp. M.M.).

¹⁰³ <http://www.psdeg-psoe.com> (odczyt z 15.01.2013).

Tabela 38/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Galicji w latach 1981—2012 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	20.10.1981	24.11.1985	17.12.1989	17.10.1993	19.10.1997	21.10.2001	19.06.2005	1.03.2009	21.10.2012
AGE	—	—	—	—	—	—	—	—	9
AP	26	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—PL—CdG	—	34	—	—	—	—	—	—	—
BNG	—	1	5	13	18	17	13	12	7
BNPG—PSG	3	—	—	—	—	—	—	—	—
CG	—	11	2	—	—	—	—	—	—
EG	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PCG	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	38	43	42	41	37	38	41
PSG—EG	—	3	2	—	—	—	—	—	—
PSG—PSOE	16	22	28	19	15	17	25	25	18
UCD	24	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	71	71	75	75	75	75	75	75	75

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Galic> (odczyt z 26.04.2012).

Galicyski Blok Narodowy (*Bloque Nacionalista Galego* — BNG)¹⁰⁴ jest przykładem partii etnoregionalnej zaliczanej do nurtu partii lewicowych¹⁰⁵. Została założona w 1982 roku, skupiając pod politycznym szyldem najważniejsze partie regionalnej lewicy: Unię Ludu Galicji (*Unión do Povo Galego* — UPG)¹⁰⁶, Socjalistyczną Partię Galicji (*Partido Socialista Galego* — PSG)¹⁰⁷

¹⁰⁴ <http://www.bng-galiza.org> (odczyt z 15.01.2013).

¹⁰⁵ Odwołania do elementów etnicznych, odróżniających mieszkańców Galicji od pozostałych mieszkańców Hiszpanii, można znaleźć w dokumentach programowych BNG, np. w dokumentach z XIII kongresu partii, który odbył się w 2012 roku. Zob. <http://www.bng-galiza.org/wp-content/uploads/Documentos-XIII-AN-BNG.pdf> (odczyt z 15.01.2013).

¹⁰⁶ Unia Ludu Galicji (*Unión do Povo Galego* — UPG) została założona w 1964 roku. Jest ugrupowaniem galicyjskiego nacjonalizmu odwołującym się do ideologii komunistycznej. Szerzej na temat historii i założeń ideologicznych UPG zob. <http://www.uniondopovogalego.org> (odczyt z 22.11.2012).

¹⁰⁷ Socjalistyczna Partia Galicji (*Partido Socialista Galego* — PSG) została założona w 1975 roku. Była ugrupowaniem galicyjskiego nacjonalizmu i odwoływała się do założeń ideologii socjalistycznej. W 1982 roku PSG weszła w skład BNG. Rok później część działaczy zdecydowała o pozostaniu w ramach tego ugrupowania, grupa działaczy pod przewodnictwem Domingo MERINO postanowiła natomiast połączyć się z ugrupowaniem o nazwie Lewica Galicji (*Esquerda Galega* — EG), tworząc od 1984 roku nową partię o nazwie Socjalistyczna Partia Galicji — Lewica Galicji (PSG—EG). Zob. ELIAS, 2009: 77—78.

oraz Zgromadzenie Narodowo-Ludowe Galicji (*Asamblea Nacional-Popular Galega* — AN-PG)¹⁰⁸. Obecnie BNG skupia takie ugrupowania, jak Unia Ludu Galicji (UPG), Galicyjski Ruch na rzecz Socjalizmu (*Movemento Galego ao Socialismo* — MGS) czy Kolektyw Socjalistyczny (*Colectivo Socialista* — CS). Partia dopuszcza jednak także członkostwo indywidualne. Należy zatem zaznaczyć, że około 70% członków BNG to osoby legitymujące się przynależnością wyłącznie do tego ugrupowania.

Tabela 39/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Galicji w latach 1981—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1981	AP	30,52	36,50
1985	AP—PDP—PL—CdG	40,40	48,00
1989	PP	44,20	50,50
1993	PP	52,62	57,50
1997	PP	52,88	56,00
2001	PP	52,51	55,00
2005	PP	45,81	49,50
2009	PP	47,47	51,00
2012	PP	45,72	54,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 40/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Galicji w latach 1981—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1981	AP + UCD	58,32	70,50
1985	AP—PDP—PL—CdG + PSG—PSOE	68,70	79,00
1989	PP + PSOE	77,01	88,00
1993	PP + PSOE	76,51	83,00
1997	PP + BNG	77,99	80,00
2001	PP + BNG	75,48	77,50
2005	PP + PSG—PSOE	79,45	82,83
2009	PP + PSG—PSOE	63,75	84,33
2012	PP + PSG—PSOE	66,25	78,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

¹⁰⁸ Zgromadzenie Narodowo-Ludowe Galicji (*Asamblea Nacional-Popular Galega* — AN-PG) powstało w 1975 roku i było ugrupowaniem dążącym do niepodległości Galicji zgodnie z założeniami ideologii socjalistycznej. Partia ta przestała istnieć w 1982 roku, kiedy to weszła w skład BNG. Zob. ELIAS, 2009: 77—78.

BNG dwukrotnie stał się drugim ugrupowaniem politycznym pod względem wyniku wyborczego oraz liczby mandatów uzyskanych w Parlamencie Galicji — w 1997 oraz 2001 roku. W wyniku wyborów w 2005 oraz 2009 roku był jednym z trzech ugrupowań reprezentowanych na forum regionalnej legislatury. Włączanie się BNG do rywalizacji politycznej, w której partycypowały wcześniej tylko dwie partie o znaczeniu ogólnopaństwowym, potwierdzają także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Galicji na poziomie wyborczym badanego w latach 1981—2012 wynosi 0,67, a na poziomie parlamentarnym 0,59. Średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii obliczona dla tego samego okresu wynosi na poziomie wyborczym 3,2, a na poziomie parlamentarnym 2,54.

O znaczeniu BNG na regionalnej scenie politycznej świadczą także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich wartość obliczona dla lat 1981—2012 jest najwyższa dla ugrupowań hiszpańskiej centroprawicy. Łączny wynik dla AP i PP wyniósł 0,8.

Tabela 41/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Galicji w latach 1981—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Galicji
01.1982—01.1986	Gerardo Fernández Albor	AP + UCD	AP—26, UCD — 24/71 większość bezwzględna
01.1986—09.1987	Gerardo Fernández Albor	AP—PDP—PL—CdG	34/71 większość zwykła
09.1987—02.1990	Fernando Ignacio González Laxe	PSG—PSOE + BNG + CG	PSG—PSOE — 28, BNG — 5, CG — 2/75 większość zwykła
02.1990—12.1993	Manuel Fraga Iribarne	PP	38/75 większość bezwzględna
12.1993—12.1997	Manuel Fraga Iribarne	PP	43/75 większość bezwzględna
12.1997—12.2001	Manuel Fraga Iribarne	PP	42/75 większość bezwzględna
12.2001—07.2005	Manuel Fraga Iribarne	PP	41/75 większość bezwzględna
07.2005—04.2009	Emilio Pérez Touriño	PSG—PSOE + BNG	PSG—PSOE — 25, BNG — 13/75 większość bezwzględna
04.2009—11.2012	Alberto Núñez Feijóo	PP	38/75 większość bezwzględna
11.2012—nadal	Alberto Núñez Feijóo	PP	41/75 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Indeksy partycypacji i odpowiedzialności rządowej PSG—PSOE w tym samym okresie wynoszą 0,2. Indeks partycypacji rządowej dla BNG wynosi również 0,2. Partia ta nie stworzyła nigdy sama rządu, dwukrotnie jednak była koalicjantem PSG—PSOE: po raz pierwszy od 28 września 1987 roku do 5 lutego 1990 roku w rządzie Fernando Ignacia GONZÁLEZA LAXE, a po raz drugi od 29 lipca 2005 do 16 kwietnia 2009 w rządzie Emilio PÉREZA TOURIÑO.

Dominacja Partii Ludowej na galicyjskiej scenie politycznej powoduje, że ugrupowanie to jest w stanie samodzielnie rządzić przy poparciu bezwzględnej większości głosów w regionalnej legislatywie. Oznacza to możliwość tworzenia bardzo stabilnych rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla Galicji w latach 1981—2012 według formuły zaproponowanej przez Lawrence’a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 13,08 i jednoznacznie wskazuje na istnienie systemu dość mocno skoncentrowanego.

Kantabria

Przypadek Kantabrii jest ciekawym przykładem wspólnoty autonomicznej, której system partyjny może być zaliczony do modelu mieszanej rywalizacji politycznej. Ukonstytuowanie się owej wspólnoty poprzedziły liczne zabiegi przedstawicieli regionalnej elity politycznej i intelektualnej skupionej w ramach organizacji Stowarzyszenie na rzecz Obrony Interesów Kantabrii (*Asociación para la Defensa de los Intereses de Cantabria* — ADIC). Jej głównym celem było przekształcenie prowincji Santander we wspólnotę autonomiczną o nazwie Kantabria, niezależną od wspólnoty autonomicznej Kastylii i Leónu. Cel ów udało się osiągnąć w 1981 roku¹⁰⁹.

W wyniku pierwszych wyborów do Parlamentu Kantabrii przeprowadzonych w 1983 roku reprezentację w regionalnej legislatywie uzyskały trzy ugrupowania polityczne: koalicja AP—PDP—UL, PSOE i PRC. Największą liczbę mandatów — 18 z 35 — uzyskała koalicja partii centroprawicowych AP—PDP—UL. Był to wynik zdecydowanie odbiegający od układu sił w politycznym centrum, ponieważ w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych zaledwie rok wcześniej triumfowała centrolewicowa PSOE. W wyborach do regionalnej legislatury Kantabrii ugrupowanie to osiągnęło słabszy wynik niż centroprawica, stając się z 15 mandatami drugą siłą polityczną regionu. Ponadto swoją reprezentację uzyskała także partia regionalna o nazwie Regionalna Partia Kantabrii (*Partido Regionalista de Cantabria* — PRC)¹¹⁰.

¹⁰⁹ *Ley Orgánica 8/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía para Cantabria*, Boletín Oficial del Estado, núm. 9, de 11 de enero de 1982.

¹¹⁰ <http://www.prc.es> (odczyt z 15.01.2013). Regionalna Partia Kantabrii (PRC) jest przykładem partii regionalnej działającej na terytorium Hiszpanii. Celem jej działania jest dążenie

W 1987 roku centroprawica, występująca w regionalnych wyborach w Kantabrii już tylko pod szyldem AP, zwyciężyła ponownie, zdobywając 19 z 39 mandatów. Pozwoliło jej to na zaproponowanie kandydatury Juana HORMAECHEAGO CAZÓNA, pełniącego z ramienia UCD funkcję burmistrza Santander w latach 1977—1987, na stanowisko Prezydenta Wspólnoty Autonomicznej. W regionalnym parlamencie swoją reprezentację uzyskały także dwa ugrupowania ogólnopartańskie (PSOE i CDS) oraz regionalna PRC. Przebieg kadencji nie był jednak spokojny, szczególnie ze względu na niefortunne wypowiedzi prezydenta Juana HORMAECHEAGO dotyczące działaczy partyjnych z popierającej go PP. Nieporozumienia wewnątrz partii rządzącej doprowadziły do przeprowadzenia w sposób pomyślny procedury głosowania nad konstruktywnym wotum nieufności dla rządu HORMAECHEAGO. Wniosek ów, proponujący jednocześnie na nowego szefa regionalnej egzekutywy socjalistę z PSOE, Jaimego BLANCO GARCÍE, poparły wszystkie partie reprezentowane w Parlamencie Kantabrii: PP, PSOE, CDS oraz PRC. Juan HORMAECHEA nie zrezygnował jednak z udziału w rywalizacji politycznej w Kantabrii i w 1991 roku wziął udział w wyborach do regionalnej legislatury, stojąc na czele własnej formacji politycznej o nazwie Unia na rzecz Postępu Kantabrii (*Unión para el Progreso de Cantabria* — UPCA). Partia ta zdobyła 15 z 39 mandatów, co przy poparciu zmarginalizowanej PP pozwoliło jej liderowi na ponowne objęcie urzędu Prezydenta Wspólnoty Autonomicznej. Obecne w regionalnym parlamencie PSOE i PRC musiały pogodzić się z rolą partii opozycyjnych. Sytuacja diametralnie zmieniła się w 1994 roku, kiedy to HORMAECHEA i jego polityczni współpracownicy zostali oskarżeni o bezprawne wykorzystanie środków publicznych na opłacenie emisji audycji radiowych oraz na publikację artykułów prasowych dyskredytujących ich przeciwników politycznych. Toczący się w tej sprawie proces sądowy zakończył się w 1995 roku i uniemożliwił HORMAECHEAMU powtórne przedstawienie swojej kandydatury w wyborach regionalnych¹¹¹. Przyniosły one zdecydowaną porażkę UPCA, która uzyskała zaledwie 7 z 39 mandatów. Ponadto reprezentację w Parlamencie Kantabrii zapewniły sobie także PP, PSOE, IU i PRC, żadna z partii nie uzyskała jednak wyniku zbliżającego ją do większości bezwzględnej głosów. Ostatecznie porozumienie koalicyjne w sprawie utworzenia rządu

do umacniania politycznej, ekonomicznej i kulturalnej pozycji Kantabrii w ramach hiszpańskiego państwa regionalnego. Zob. <http://www.prc.es/ideas/proyecto-politico.html> (odczyt z 15.01.2013). O fakcie, że jest to partia o charakterze regionalnym, a nie etnoregionalnym, świadczą także słowa jej lidera, Miguela Ángela REVILLI, wypowiedziane podczas wywiadu dla dziennika „El País”, wydrukowanego na jego łamach 10 czerwca 2003 roku: „Stanowczo jesteśmy Hiszpanami, bo jesteśmy Kantabryjczykami. Jestem przeciwieństwem nacjonalizmu”. Zob. http://elpais.com/diario/2003/06/10/espana/1055196012_850215.html (odczyt z 15.01.2013).

¹¹¹ W wyniku tego procesu Juan HORMAECHEA przeszedł do historii współczesnej Hiszpanii jako pierwszy prezydent wspólnoty autonomicznej skazany prawomocnym orzeczeniem sądowym za malwersacje finansowe. Zob. http://politica.elpais.com/politica/2011/07/15/actualidad/1310722937_875421.html (odczyt z 15.01.2013).

zostało zawarte pomiędzy PP i PRC. Na czele regionalnej egzekutywy stanął José Joaquín MARTÍNEZ SIESO z PP, a funkcja Wiceprezydenta Wspólnoty Autonomicznej Kantabrii przypadła Miguelowi Ángelowi REVILLI ROIZOWI z PRC.

Koalicja rządowa w takim samym składzie rządziła regionem także po wyborach przeprowadzonych w 1999 roku. Warto ponadto zaznaczyć, że w wyniku owych wyborów swoją reprezentację w Parlamencie Kantabrii definitywnie straciły IU oraz UPCA. Zmianę w układzie sił politycznych w Kantabrii przyniosły wybory regionalne przeprowadzone w 2003 roku. PRC odnotowała w nich znaczący wzrost poparcia, uzyskując 20.000 głosów więcej niż w 1999 roku, co pozwoliło jej na zwiększenie stanu parlamentarnego posiadania z 6 do 8 mandatów. Jednocześnie osabieniu ulega pozycja polityczna PP i PSOE, obie partie straciły bowiem po 1 mandacie w stosunku do ubiegłej elekcji, a ponadto żadna z nich nie zdołała uzyskać bezwzględnej większości głosów. W tej sytuacji regionalna PRC stała się partią dyktującą warunki utworzenia koalicji. Negocjacje z politycznym centrum PSOE w Madrycie zaowocowały podjętą przez kierownictwo PRC decyzją o zmianie koalicjanta. W wyniku osiągniętego porozumienia Miguel Ángel REVILLA ROIZ objął urząd Prezydenta Wspólnoty Autonomicznej Kantabrii, współrządzając z PSOE. Sukces ten PRC powtórzyła po wyborach przeprowadzonych w 2007 roku, przy pomocy socjalistów ponownie sprowadzając PP do roli politycznej opozycji.

Tabela 42/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kantabrii w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	19	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	18	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	2	—	—	—	—	—	—
IU	—	—	—	3	—	—	—	—
PP	—	—	6	13	19	18	17	20
PRC	2	5	2	6	6	8	12	12
PSC—PSOE	15	13	16	10	14	13	10	7
UPCA	—	—	15	7	—	—	—	—
Razem	35	39	39	39	39	39	39	39

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Cantabr> (odczyt z 26.04.2012).

W 2011 roku nastąpiła kolejna alternacja władzy na regionalnej scenie politycznej Kantabrii: PP jako drugie ugrupowanie w historii wspólnoty autonomicznej po 1981 roku zdobyło większość bezwzględną mandatów i samodzielnie

nie utworzyło rząd na czele z Juanem Ignaciem DIEGO PALACIOSEM. Mandaty w regionalnym parlamencie uzyskały jeszcze tylko PRC i PSOE. Należy przy tym podkreślić, że PRC po raz pierwszy w historii uzyskała więcej mandatów niż PSOE i stała się drugą siłą polityczną regionu.

Aktywny udział regionalnej PRC w kantabryjskiej rywalizacji politycznej potwierdzają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Kantabrii na poziomie wyborczym badanego w latach 1983—2011 wynosi 0,70, natomiast na poziomie parlamentarnym 0,64. Wyniki te wskazują na rywalizację w ramach modelu wielopartyjnego na poziomie wyborczym i ograniczenia owej rywalizacji do mniejszej liczby podmiotów na poziomie parlamentarnym. Średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii obliczona dla tego samego okresu wynosi na poziomie wyborczym 3,35, a na poziomie parlamentarnym 2,84.

Tabela 43/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kantabrii w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	AP—PDP—UL	44,24	51,00
1987	AP	41,82	49,00
1991	PSC—PSOE	35,41	41,00
1995	PP	33,14	33,50
1999	PP	43,56	49,00
2003	PP	43,39	46,00
2007	PP	42,20	44,00
2011	PP	46,09	51,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 44/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kantabrii w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	AP—PDP—UL + PSC—PSOE	82,87	94,00
1987	AP + PSC—PSOE	71,71	82,50
1991	PSC—PSOE + UPCA	69,52	79,50
1995	PP + PSC—PSOE	58,78	59,00
1999	PP + PSC—PSOE	77,46	85,00
2003	PP + PSC—PSOE	74,01	79,50
2007	PP + PRC	71,34	75,00
2011	PP + PRC	75,21	82,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

O znaczeniu PRC na regionalnej scenie politycznej Kantabрії świadczą także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich wartość obliczona dla lat 1983—2011 kształtuje się następująco: indeks odpowiedzialności rządowej wynosi 0,2, a indeks partycypacji rządowej 0,4. Można także przyjąć, że PRC jest dobrym przykładem partii obrotowej, która jest w stanie z powodzeniem przeprowadzić negocjacje koalicyjne zarówno z PP, jak i PSOE. Należy ponadto dodać, że wartość indeksu odpowiedzialności rządowej liczona dla AP i PP łącznie w latach 1983—2011 wyniosła 0,7, a rządowej partycypacji — 0,8. Indeks odpowiedzialności rządowej PSC—PSOE liczony dla tego samego okresu wynosi 0,2, a rządowej partycypacji — 0,3.

Tabela 45/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Kantabрії w latach 1982—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Kantabрії
15.03.1982—2.03.1984	José Antonio Rodríguez Martínez	AP + PDP + UL	AP + PDP + UL — 18/35 większość bezwzględna
2.03.1984—24.06.1987	Ángel Díaz de Entresotos y Mier	AP + PDP + UL	AP + PDP + UL — 18/35 większość zwykła
24.06.1987—5.12.1990	Juan Hormaechea Cazón	AP	AP—19/39 większość zwykła
5.12.1990—2.07.1991	Jaime María Blanco García	PSC—PSOE— PP—PRC— CDS	PSC—PSOE — 13, PP — 19, PRC—5, CDS — 2/39 większość bezwzględna
2.07.1991—13.07.1995	Juan Hormaechea Cazón	UPCA—PP	UPCA — 15, PP — 6/39 większość bezwzględna
13.07.1995—06.1999	José Joaquín Martínez Sieso	PP—PRC	PP — 13, PRC — 6/39 większość zwykła
06.1999—27.06.2003	José Joaquín Martínez Sieso	PP—PRC	PP — 19, PRC — 6/39 większość bezwzględna
27.06.2003—06.2007	Miguel Ángel Revilla Roiz	PCS—PSOE + PRC	PSC—PSOE — 13, PRC — 8/39 większość bezwzględna
06.2007—23.06.2011	Miguel Ángel Revilla Roiz	PRC + PCS— PSOE	PRC — 12, PSC—PSOE — 10/39 większość bezwzględna
23.06.2011—nadal	Juan Ignacio Diego Palacios	PP	20/39 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Rywalizacja polityczna trzech ugrupowań na kantabryjskiej scenie politycznej nie wpływa negatywnie na stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 13,05, co zdecydowanie wskazuje na istnienie systemu dość mocno skoncentrowanego.

La Rioja

Przypadek Wspólnoty Autonomicznej La Riojy należy w zaproponowanej typologii zaliczyć również do modelu mieszanej rywalizacji politycznej. Co prawda rywalizacja o największą liczbę głosów wyborców, a w konsekwencji o zdobycie jak największej liczby mandatów w regionalnym parlamencie i o możliwość utworzenia rządu toczyła się w latach 1983—2011 pomiędzy dwiema partiami o znaczeniu ogólnopaństwowym: PSOE i PP, do rywalizacji tej włączyło się jednak ugrupowanie regionalne, noszące obecnie nazwę Unia dla La Riojy (*Unión por La Rioja* — UpLR), konsekwentnie zapewniając sobie polityczną reprezentację na scenie politycznej regionalnego parlamentu po każdej elekcji, a latach 1987—1999 uczestnicząc w koalicjach rządowych.

Rywalizację wyborczą i parlamentarną w latach 1983—1995 cechowała dominacja socjalistów z PSOE. Podobnie jak w wyborach do Kongresu Deputowanych ugrupowanie to zwyciężało również w wyborach do Parlamentu La Riojy. Sytuacja zmieniła się jednak w 1995 roku, kiedy ugrupowanie straciło największą liczbę głosów i mandatów, a jego miejsce zajęła centroprawicowa PP. Fakt ów stał się kolejną zapowiedzią zwycięstwa tej partii w wyborach centralnych przeprowadzonych rok później. Należy także podkreślić, że triumf PP na regionalnej scenie politycznej wiązał się w 1995 roku z uzyskaniem bezwzględnej liczby mandatów i możliwością samodzielnego stworzenia regionalnego rządu. PP udało się także utrzymać tak silną pozycję polityczną przez kolejne 4 cykle wyborcze i po wyborach przeprowadzonych w 2011 roku nadal samodzielnie rządzi we Wspólnocie Autonomicznej La Rioja. Rywalizacji PP i PSOE na scenie politycznej La Riojy towarzyszyły także incydentalne przypadki uzyskania mandatów w regionalnej legislaturze przez inne partie o znaczeniu ogólnopaństwowym. Mowa tu o uzyskaniu 4 mandatów przez CDS w 1987 roku i 2 mandatów przez IU w 1995 roku. Oba ugrupowania zdołały uzyskać polityczną reprezentację w Parlamencie La Riojy tylko raz.

Partią polityczną, która od 1983 roku jest stale reprezentowana w regionalnym parlamencie, jest natomiast ugrupowanie, które zostało założone w 1982 roku pod nazwą Riojańskiej Partii Postępu (*Partido Riojano Progresista* — PRP), a w roku 1990 zmieniło nazwę na Partia La Riojy (*Partido Riojano* —

PR), pod którą funkcjonowało do 2012, aby ostatecznie po połączeniu z partią Obywateli z Logroño (*Ciudadanos de Logroño* — CdL) przyjąć nazwę Unia dla La Riojy (*Unión por La Rioja* — UpLR)¹¹². Ugupowanie to w latach 1983—2011 posiadało zawsze 2 mandaty w regionalnym parlamencie, co poza kadencją 1987—1991 oraz 1995—1999 zapewniało mu zawsze pozycję trzeciej siły politycznej w Parlamencie La Riojy.

Przedstawione powyżej rozważania potwierdzają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla La Riojy na poziomie wyborczym badanego w latach 1983—2011 wynosi 0,62, natomiast na poziomie parlamentarnym 0,56. Wyniki te wskazują na dominację dwóch partii zarówno na wyborczej, jak i parlamentarnej scenie politycznej. Analiza praktyczna wyników wyborczych pokazuje wyraźnie, że ubieganiu się o zwycięstwo przez PP i PSOE towarzyszy także marginalna, lecz stała obecność na forum regionalnego parlamentu jednej partii o znaczeniu regionalnym, czyli UpLR. Równie wyraźnie sytuację polityczną w La Rioja pokazują wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona dla lat 1983—2011 wynosi na poziomie wyborczym 2,63, a na poziomie parlamentarnym 2,34.

Tabela 46/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu La Rioja w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AP	—	13	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	15	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	4	—	—	—	—	—	—
IU	—	—	—	2	—	—	—	—
PP	—	—	15	17	18	17	17	20
PR	—	—	2	2	2	2	2	2
PRP	2	2	—	—	—	—	—	—
PSOE	18	14	16	12	13	14	14	11
Razem	35	33	33	33	33	33	33	33

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/LRioja> (odczyt z 26.04.2012).

¹¹² <http://www.partidoriojano.es/el-partido/historia> (odczyt z 20.01.2013).

Tabela 47/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu La Rioja w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE	47,55	51,50
1987	PSOE	40,32	42,50
1991	PSOE	43,08	48,50
1995	PP	50,31	52,00
1999	PP	52,44	54,50
2003	PP	49,54	51,50
2007	PP	49,67	51,50
2011	PP	53,43	60,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 48/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu La Rioja w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE + AP—PDP—UL	87,86	94,50
1987	PSOE + AP	75,71	82,00
1991	PSOE + PP	85,48	94,00
1995	PP + PSOE	85,00	88,00
1999	PP + PSOE	88,54	94,00
2003	PP + PSOE	88,46	94,00
2007	PP + PSOE	90,79	94,00
2011	PP + PSOE	84,61	94,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

O znaczeniu PP, PSOE i PR na regionalnej scenie politycznej La Riojy świadczą także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich średnia wartość została obliczona dla lat 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej liczony łącznie dla AP i PP wynosi 0,7, co świadczy o dominacji tego ugrupowania na regionalnej scenie politycznej. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej PSOE w La Rioja w latach 1983—2012 wynosi 0,3, natomiast indeks partycypacji rządowej PR w tym czasie wynosi 0,3.

Rywalizacja polityczna trzech ugrupowań na scenie politycznej La Riojy nie wpływa także negatywnie na stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej

przez Lawrence'a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 15,61, co zdecydowanie wskazuje na istnienie systemu silnie skoncentrowanego.

Tabela 49/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej La Rioja w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Prezydent wspólnoty autonomicznej	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie La Rioja
05.1983—06.1987	José María De Miguel	PSOE	18/35 większość bezwzględna
06.1987—01.1989	Joaquín Espert Pérez-Caballero	AP + PRP	AP — 13, PRP — 2/33 większość zwykła
01.1989—11.1990	Joaquín Espert Pérez-Caballero	AP	13/33 większość zwykła
11.1990—06.1991	José Ignacio Pérez Sáenz	PSOE + PRP	PSOE — 14, PRP — 2/33 większość zwykła
06.1991—06.1995	José Ignacio Pérez Sáenz	PSOE + PR	PSOE — 16, PR — 2/33 większość bezwzględna
06.1995—06.1999	Pedro María Sanz Alonso	PP	17/33 większość bezwzględna
06.1999—06.2003	Pedro María Sanz Alonso	PP	18/33 większość bezwzględna
06.2003—06.2007	Pedro María Sanz Alonso	PP	17/33 większość bezwzględna
06.2007—06.2011	Pedro María Sanz Alonso	PP	17/33 większość bezwzględna
06.2011—nadal	Pedro María Sanz Alonso	PP	20/33 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Wyspy Baleary

Archipelag Wysp Balearów leży na Morzu Śródziemnym i jest oddalony o około 200 km od wybrzeży Katalonii i Wspólnoty Walencji. Tworzy go szereg wysp, z których cztery największe to Majorka, Minorka, Ibiza i Formentera. Powierzchnia archipelagu obejmuje 5.014 km², co oznacza, że Baleary tworzą najmniejszą terytorialnie wspólnotę autonomiczną współczesnej Hiszpanii (SAURINA, 2003: 97).

Obecne realia polityczne Wysp Balearów mają swoje korzenie w historii archipelagu. Ze względu na swoje strategiczne położenie był on w przeszłości celem licznych podbojów. O podporządkowanie wysp walczyli Kartagińczycy, Rzymianie, Arabowie, a w XIII wieku także Katalończycy, których obecność

na wyspach w sposób szczególny wpłynęła na zbliżenie tego obszaru do katalońskiego kręgu kulturowego. Istotne zmiany w sprawowaniu władzy politycznej i rozwoju kulturowym nastąpiły na Balearach po pokoju w Utrechcie zawartym w 1713 roku. Na jego mocy Minorca została podporządkowana Wiekiej Brytanii, która zdecydowała się na utrzymanie statusu języka katalońskiego jako oficjalnego języka tego terytorium. Majorka i Ibiza zostały podporządkowane hiszpańskiej monarchii burbońskiej, która rozpoczęła etap intensywnej kastylianizacji wysp. Utrwalone w tym okresie różnice wpłynęły na relacje pomiędzy poszczególnymi wyspami u progu XIX wieku. W 1833 roku, po podziale administracyjnym dokonanym za panowania Marii Krystyny przez Javiera DE BURGOS, wyspy archipelagu Balearów zostały zaliczone do jednej prowincji ze stolicą w Palma de Majorka. Administracyjna unifikacja nie przyczyniła się jednak do wykształcenia wspólnej tożsamości cechującej ów archipelag — można powiedzieć, że wręcz przeciwnie. Na Minorce i Ibizie zaczęły tworzyć się ruchy, które negowały polityczną dominację Majorki (SAURINA, 2003). Przedstawione powyżej różnice cechujące poszczególne wyspy do dnia dzisiejszego oddziałują na układ sił na regionalnej scenie politycznej. Począwszy od pierwszych wyborów do Parlamentu Wysp Balearów, w regionalnym systemie politycznym wyraźnie widoczna jest dominacja ugrupowań centroprawicowych. W 1983 roku mimo uzyskania największej liczby głosów koalicja ugrupowań centroprawicowych AP—PDP—UL uzyskała tyle samo mandatów, co FSB—PSOE — po 21. Jednak trzecią siłą polityczną z 6 mandatami została wówczas partia regionalna o nazwie Unia Majorki (*Unión Mallorca* — UM). Było to ugrupowanie założone w 1982 roku przez działających na Majorce członków UCD, która w tym czasie przeżywała okres głębokiej dekadencji. Uzyskany wynik wyborczy pozwolił UM na przystąpienie do koalicji rządowej z przedstawicielami koalicji ugrupowań centroprawicowych. Sukces koalicji AP—PDP—UL i UM był możliwy także dlatego, że trudno było sobie wyobrazić sojusz polityczny pomiędzy regionalnymi strukturami ogólnopaństwowej PSOE i dwiema lewicowymi partiami etnoregionalnymi: Socjalistyczną Partią Majorki (*Partit Socialista de Mallorca* — PSMa) i Socjalistyczną Partią Minorki (*Partit Socialista de Menorca* — PSMe). PSMa była ugrupowaniem kontynuującym założenia polityczne ruchu nazywanego majorkinizmem (*mallorquinisme*), który pojawił się na Majorce u progu XX wieku i był odpowiedzią na klęskę polityki kolonialnej Hiszpanii, postulując polityczne przebudzenie wyspy, szczególnie przez podkreślanie historycznych i kulturowych różnic¹¹³. Partią etnoregionalną wysuwającą niemal identyczne postulaty była także PSMe.

Podobnie sytuacja polityczna ukształtowała się po kolejnych wyborach do Parlamentu Wysp Balearów przeprowadzonych w 1987 roku. Centroprawicowa koalicja AP—PL uzyskała wówczas przewagę nad FSB—PSOE, zdo-

¹¹³ Szerzej na temat założeń nurtu majorkinizmu zob. w: MIR, 1990.

bywając 25 mandatów, nie pozwalało jej to jednak na samodzielne rządzenie. Konieczność znalezienia politycznego sojusznika spowodowała ponowne zawiązanie koalicji rządowej z UM, która w wyniku wyborów przeprowadzonych w 1987 roku zmniejszyła stan posiadania z 6 do 4 mandatów. Osłabienie pozycji tego ugrupowania było jednak raczej wynikiem pojawienia się silnej konkurencji politycznej, jaką niewątpliwie była wówczas partia CDS, niż poważnego kryzysu samej UM. Należy także zaznaczyć, że w 1987 roku dwie partie etnoregionalne — PSMa i PSMe — utrzymały swój stan posiadania i nadal dysponowały w sumie 4 mandatami w regionalnym parlamencie.

W 1991 roku UM przedstawiła kandydatów w wyborach do regionalnego parlamentu wspólnie z PP. Efektem tego sojuszu było uzyskanie przez centroprawicową koalicję 31 z 59 mandatów, co pozwoliło jej na utworzenie regionalnego rządu popieranego przez bezwzględną większość głosów w Parlamencie Wysp Balearów. Sprawowanie władzy nie przebiegało jednak sprawnie. Nieporozumienia wewnątrzpartyjne doprowadziły w 1993 roku do opuszczenia szeregów UM przez dwóch deputowanych regionalnych, co spowodowało utratę poparcia koalicji przez bezwzględną większość głosów. Sytuację udało się uratować dzięki poparciu udzielonemu PP i UM przez Jaumego PARALTE, członka Socjalistycznej Partii Minorki. Należy dodać ponadto, że partie regionalne zwiększyły nieznacznie swój stan posiadania, PSMe zdobyła bowiem 3 mandaty, a PSMe utrzymała 2. Koalicyjne nieporozumienia pomiędzy PP i UM doprowadziły w kolejnych wyborach przeprowadzonych w 1995 roku do przedstawienia kandydatów na osobnych listach wyborczych. Strategia ta przyniosła sukces PP, która zdobyła 30 z 59 mandatów i mogła samodzielnie utworzyć regionalny rząd. UM uzyskała zaledwie 2 mandaty i stała się marginalnym ugrupowaniem na parlamentarnej scenie Wysp Balearów. PSMa zdobyła 5 mandatów, takiego sukcesu nie odniosła natomiast jej bliźniacza partia na Minorce, PSMe zdobyła bowiem tylko 1 mandat.

W kontekście wyborów przeprowadzonych w 1995 roku warto także zwrócić uwagę na ugrupowanie o nazwie Stowarzyszenie Ludowe Niezależnych z Formentery (*Agrupació Independent Popular de Formentera* — AIPF), ponieważ było ono wspólną inicjatywą PP i grupy kandydatów niezależnych na wyspie Formenterze. Formacja ta zdobyła zaledwie 1 mandat, lecz pokazała, w jaki sposób PP próbuje zdobyć kontrolę nad procesem wyborczym na wyspach archipelagu.

Do rywalizacji wyborczej w 1995 włączyły się także Zjednoczona Lewica (EU), która zdobyła 3 mandaty, i Zieloni (EV), zdobywając 1 mandat.

W 1999 roku nastąpiła na Balearach alternacja władzy. Centroprawicowa PP zdobyła w wyborach do regionalnego parlamentu 28 mandatów, co nie pozwoliło jej na samodzielne utworzenie rządu. Sytuację tą wykorzystały ugrupowania lewicowe. Ostatecznie rząd został utworzony przy współdziałaniu PSOE, PSMa, PSMe, EU i EV.

Po wyborach przeprowadzonych w 2003 roku nastąpiła kolejna alternacja władzy. PP co prawda nie zdobyła bezwzględnej większości mandatów, ale zdołała samodzielnie utworzyć rząd. Sukcesu tego nie powtórzyła po wyborach przeprowadzonych w 2007 roku, kiedy to odpowiedzialność za utworzenie regionalnego rządu ponownie przejęły siły lewicowe. Współpraca tak wielu podmiotów przebiegała jednak dość burzliwie, a w styczniu 2010 roku wewnętrzne napięcia doprowadziły do wyjścia UM z koalicji.

Wybory przeprowadzone w 2011 roku przyniosły zdecydowane zwycięstwo centroprawicowej PP, która zdobyła 35 z 59 mandatów. Sukces ów był zapewne wynikiem działania kilku czynników. Najważniejszym z nich był niewątpliwie głęboki kryzys gospodarczy, jaki dotknął Hiszpanię pod rządami PSOE, drugim czynnikiem był natomiast skandal polityczny związany z zatrzymaniami wysokiej rangi polityków UM oskarżonych o korupcję¹¹⁴.

Stopień złożoności sytuacji politycznej na Balearach odzwierciedlają w pewnym stopniu także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Wysp Balearów na poziomie wyborczym w latach 1983—2011 wynosi 0,71, a na poziomie parlamentarnym 0,66. Wyniki te wskazują na dominację dwóch partii zarówno na wyborczej, jak i parlamentarnej scenie politycznej. Szczegółowa analiza wyników wyborczych pokazuje jednak, że rywalizacji PP i PSOE towarzyszą także mniejsze ugrupowania o charakterze regionalnym i etnoregionalnym, których znaczenie jest szczególnie widoczne po analizie składu koalicji rządowych.

Nieco wyraźniej sytuację polityczną na Balearach pokazują wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona również dla lat 1983—2011 wynosi na poziomie wyborczym 3,57, a na poziomie parlamentarnym 3,00. Wartości te wskazują na znaczenie polityczne nie tylko dwóch partii o znaczeniu ogólnopaństwowym, ale także na znaczenie licznych partii trzecich, będących ugrupowaniami regionalnymi i etnoregionalnymi.

O znaczeniu PP, PSOE oraz partii regionalnych i etnoregionalnych na scenie politycznej Balearów świadczą także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich średnia wartość została obliczona dla okresu 1983—2011. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej liczony łącznie dla AP i PP wynosi 0,7, co niewątpliwie świadczy o dominacji tego ugrupowania na regionalnej scenie politycznej. Indeks partycypacji i odpowiedzialności rządowej PSOE wynosi natomiast 0,3, co wskazuje na fakt, iż ugrupowanie to jest najsilniejszą partią opozycyjną. Partie o charakterze regionalnym i etnoregionalnym nie ponosiły ani razu odpowiedzial-

¹¹⁴ http://elpais.com/elpais/2011/02/28/actualidad/1298884643_850215.html (odczyt z 17.01.2013).

Tabela 50/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Balearów w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AIPF	—	—	—	—	—	1	1	—
APIF	—	—	—	1	—	—	—	—
AP—PDP—UL	21	—	—	—	—	—	—	—
AP—PL	—	25	—	—	—	—	—	—
BpM	—	—	—	—	—	—	4	—
CDS	—	5	—	—	—	—	—	—
CIM	1	—	—	—	—	—	—	—
COP	—	—	—	—	1	—	—	—
EM—EU	—	—	—	—	1	—	—	—
EU	—	—	—	3	—	—	—	—
EU—EV	—	—	—	—	2	2	—	—
EV	—	—	—	1	—	—	—	—
FIEF	—	—	1	—	—	—	—	—
FSB—PSOE	21	21	21	16	—	—	—	—
GxF—PSOE	—	—	—	—	—	—	—	1
PACTE	—	—	—	—	6	5	—	—
PDL	1	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	30	28	29	28	35
PP—UM	—	—	31	—	—	—	—	—
PSIB—PSOE	—	—	—	—	13	15	16	14
PSMa	2	—	—	—	—	—	—	—
PSMa—EN	—	2	—	—	4	3	—	—
PSMa—IV—E	—	—	—	—	—	—	—	4
PSMa—NM	—	—	3	5	—	—	—	—
PSMe	2	—	—	—	—	—	—	—
PSMe—EN	—	—	—	—	1	1	—	1
PSMe—EU	—	2	2	—	—	—	—	—
PSMe—NI	—	—	—	1	—	—	—	—
PSMe—V	—	—	—	—	—	—	1	—
PSOE—ExC	—	—	—	—	—	—	6	—
PSOE—PACTE	—	—	—	—	—	—	—	4
UIM	—	—	1	—	—	—	—	—
UM	6	4	—	2	3	3	3	—
Razem	54	59	59	59	59	59	59	59

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Bale> (odczyt z 26.04.2012).

Tabela 51/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Balearów w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	AP—PDP—UL / FSB—PSOE	AP—PDP—UL — 35,21 FSB—PSOE — 35,11	AP—PDP—UL — 39,00 FSB—PSOE — 39,00
1987	AP—PL	37,22	42,50
1991	PP—UM	47,82	52,50
1995	PP	45,39	50,90
1999	PP	44,84	47,50
2003	PP	45,45	49,20
2007	PP	46,99	47,50
2011	PP	46,37	59,40

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 52/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Balearów w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	AP—PDP—UL + FSB—PSOE	70,32	78,00
1987	AP—PL + FSB—PSOE	69,82	78,10
1991	PP—UM + FSB—PSOE	78,23	88,10
1995	PP + FSB—PSOE	69,69	77,90
1999	PP + PSIB—PSOE	67,27	69,50
2003	PP + PSIB—PSOE	70,40	74,40
2007	PP + PSIB—PSOE	75,17	84,60
2011	PP+ PSIB—PSOE	67,76	83,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

ności za utworzenie rządu, choć kilkakrotnie partycypowały w procesie jego tworzenia, dlatego też wartość indeksu partycypacji rządowej obliczonej dla lat 1983—2011 wynosi w przypadku UM 0,4, a dla każdej z następujących partii: PSMa, PSMe, EU i EV — 0,3.

Rywalizacja polityczna tak wielu ugrupowań na scenie politycznej Balearów musi mieć również wpływ stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 6,66, co wskazuje na istnienie systemu słabo skoncentrowanego.

Tabela 53/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Wysp Balearów w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Wysp Balearów
06.1983—06.1987	Gabriel Cañellas Fons	AP—PDP—UL + UM	21/59 większość zwykła
06.1987—06.1991	Gabriel Cañellas Fons	AP—PL + UM	25/59 większość zwykła
06.1991—06.1995	Gabriel Cañellas Fons	PP + UM	31/59 większość bezwzględna
06.1995—06.1996	Cristòfol Soler Cladera	PP	30/59 większość bezwzględna
06.1996—07.1999	Jaume Matas i Palou	PP	30/59 większość bezwzględna
07.1999—06.2003	Francesc Antich Oliver	PSIB—PSOE + Bloc (PSM—EN—EU—EV—ERC)	13/59 większość zwykła
06.2003—07.2007	Jaume Matas i Palou	PP	28/59 większość zwykła
07.2007—01.2010	Francesc Antich Oliver	PSIB—PSOE + Bloc (PSM—EN—EU—EV—ERC) + UM	28/59 większość zwykła
01.2010—06.2011	Francesc Antich Oliver	PSIB—PSOE + Bloc (PSM—EN—EU—EV—ERC)	28/59 większość zwykła
06.2011—nadal	José Ramón Bauzá Díaz	PP	35/59 większość bezwzględna

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Wyspy Kanaryjskie

Podobnie jak w przypadku Balearów sytuacja polityczna Wysp Kanaryjskich została ukształtowana pod wpływem specyfiki wyspiarskiego charakteru tego terytorium, szczególnego położenia geograficznego, a także specyfiki rozwiązań instytucjonalnych. Wspólnotę Autonomiczną Wysp Kanaryjskich tworzą obecnie dwie prowincje: Las Palmas i Santa Cruz de Tenerife. W skład pierwszej z nich zaliczono Gran Canarię, Fuerteventurę i Lanzarote, drugą natomiast tworzą Teneryfa, La Palma, La Gomera i El Hierro. W każdej z prowincji wybiera się po 30 deputowanych do regionalnego parlamentu, choć to, ilu z nich wybierają wyborcy na każdej wyspie, zależy od szczegółowych regulacji prawnych. Mieszkańcy dwóch największych wysp — Teneryfy i Gran Cana-

rii — wybierają po 15 deputowanych, mieszkańcy La Palmy i Lanzarote po 8, Fuerteventury — 7, La Gomery — 4, a El Hierro — 3. Jak wspomniano już powyżej, w wyborach do regionalnego parlamentu obowiązują także bardzo wysokie progi wyborcze. Udział w podziale mandatów mogą wziąć jedynie te partie, które uzyskają na poziomie okręgu (czyli wyspy) co najmniej 30% ważnie oddanych głosów lub 6% ważnie oddanych głosów w skali wspólnoty autonomicznej. Tak skonstruowany system ogranicza w pewien sposób możliwość nadmiernej frakcjonalizacji regionalnej sceny parlamentarnej. Jak zauważa jednak José Adrián GARCÍA ROJAS (1999: 110), system ów prowadzi do poważnej deformacji woli wyborców. Proponowany podział mandatów pomiędzy poszczególne wyspy w powiązaniu z wysokimi progami wyborczymi powoduje w praktyce, że mieszkańcy wysp peryferyjnych (Fuerteventury, Lanzarote, La Palmy, La Gomery i El Hierro), stanowiący 15% populacji całego archipelagu, mają prawo wprowadzenia do regionalnego parlamentu tylu przedstawicieli, co mieszkańcy dwóch największych wysp: Teneryfy i Gran Canarii.

Pierwsze wybory do Parlamentu Wysp Kanaryjskich przeprowadzone w 1983 roku charakteryzowała dominacja ugrupowań o charakterze ogólnopaństwowym. Największą liczbę mandatów — 27 z 60 — zdobyła wówczas PSOE, co zapewniło jej możliwość utworzenia mniejszościowego rządu. Reprezentację w regionalnej legislaturze zapewniły sobie jednak także inne partie o znaczeniu ogólnopaństwowym: koalicja centroprawicy AP—PDP—UL zdobyła 17 mandatów, CDS zdobyła ich 6, a komuniści z PCE 1. Reprezentację polityczną uzyskały wówczas także partie o znaczeniu regionalnym. Najsilniejszą partią etnoregionalną reprezentowaną w 1983 roku było centrolewicowe Zgromadzenie Mieszkańców Fuerteventury (*Asamblea Majorera* — AM), które uzyskało 3 mandaty¹¹⁵. Jest to ugrupowanie, które w swoim programie silnie akcentuje istnienie cech etnicznych wyraźnie różniących mieszkańców Wysp Kanaryjskich od pozostałych mieszkańców Hiszpanii¹¹⁶. Po 2 mandaty otrzymały też dwa kolejne ugrupowania o charakterze regionalnym: koalicja etnoregionalnych partii centrolewicowych Unia Ludu Kanaryjskiego — Zgromadzenie Kanaryjskie (*Unión del Pueblo Canario* — *Asamblea Canaria* — UPC—AC) oraz ugrupowanie centroprawicowe założone przez byłych działaczy UCD działających na wyspie Gomerze, czyli Stowarzyszenie Gomera Niezależnych (*Agrupación Gomera de Independientes* — AGI). Należy także podkreślić, że AGI nie było jedyną inicjatywą polityczną, którą podjęli byli działacze UCD i które uzyskało reprezentację w Parlamencie Wysp Kanaryjskich, 1 mandat udało się bowiem zdobyć także partii o nazwie Nacjonalistyczna Konwergencja Kanaryjska

¹¹⁵ W języku kastylijskim słowo *Majorero* oznacza mieszkańca wyspy Fuerteventura. Autorka proponuje zatem przetłumaczenie nazwy *Asamblea Majorera* jako *Zgromadzenie Mieszkańców Fuerteventury* (przyp. M.M.)

¹¹⁶ http://www.asambleamajorera.com/sites/default/files/docs/PONENCIA_POLITICA_DEFINITIVA-.pdf (odczyt z 17.01.2013).

(*Convergencia Nacionalista de Canarias* — CCNC). Została ona założona w 1982 roku przez byłych działaczy UCD i w wyborach przeprowadzonych w 1983 roku udało jej się zdobyć 1 mandat w prowincji Las Palmas. Podobnie 1 mandat zdobyła także partia etnoregionalna broniąca interesów politycznych wyspy El Hierro — Niezależne Stowarzyszenie El Hierro (*Agrupación Herreña Independiente* — AHI).

Ciekawa sytuacja różniąca zasadniczo archipelag Wysp Kanaryjskich od realiów politycznego centrum zaistniała po wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 1987 roku. Największą liczbę mandatów uzyskała wówczas PSOE, lecz 21 z 60 mandatów nie zapewniało jej możliwości samodzielnego utworzenia rządu. Ogólnopartańska AP uzyskała w tych samych wyborach zaledwie 6 mandatów. Silną pozycję ugrupowaniom centroprawicowym na Wyspach Kanaryjskich zapewniły natomiast ogólnopartańska CDS i regionalna AIC. CDS uzyskała 13 mandatów w regionalnej legislaturze, lecz w wyborach uzyskała mniej głosów niż ugrupowanie regionalnej centroprawicy AIC, które zdobyło 11 mandatów. Należy zaznaczyć, że ugrupowanie o nazwie Niezależne Stowarzyszenie Wysp Kanaryjskich (*Agrupaciones Independientes de Canarias* — AIC) zostało założone w 1985 roku, a w jego skład weszły takie ugrupowania, jak Stowarzyszenie Insularne Lanzarote (AIL), Niezależne Stowarzyszenie Teneryfy (ATI), Niezależne Stowarzyszenie La Palmy (API) oraz Niezależni z Fuerteventury (IF). Początkowo do AIC przystąpiły także Stowarzyszenie Gomera Niezależnych (AGI) i Niezależne Stowarzyszenie El Hierro (AHI), jednak przed wyborami planowanymi na 1987 rok partie te postanowiły opuścić szeregi tej formacji politycznej i samodzielnie przedstawić swoje listy wyborcze.

Połączenie sił przez AP, CDS i AIC pozwoliło owym trzem partiom na zawarcie tzw. paktu kanaryjskiego i na utworzenie koalicji rządowej na czele z Fernando Manuelem FERNÁNDEZEM MARTÍNEZEM (GARCÍA ROJAS, 1999: 148). W grudniu 1988 roku doszło do jego dymisji, której powodem było nieuzyskanie poparcia w drodze fakultatywnego wotum zaufania. Centroprawicowej koalicji udało się jednak utrzymać kontrolę nad regionalną egzekutywą, proponując kandydaturę Lorenzo OLARTE CULLENA na prezydenta wspólnoty autonomicznej.

Ponadto w 1987 roku po 2 mandaty w regionalnym parlamencie uzyskały także trzy inne ugrupowania: lewicowa partia etnoregionalna Zgromadzenie Kanaryjskie — Kanaryjska Lewica Nacjonalistyczna (*Asamblea Canaria — Izquierda Nacionalista Canaria* — AC—INC), działająca na El Hierro AHI oraz Kanaryjska Zjednoczona Lewica (*Izquierda Canaria Unida* — ICU), będąca regionalną gałęzią ogólnopartańskiej IU.

Wybory przeprowadzone w 1991 roku przyniosły kolejną alternację władzy na Wyspach Kanaryjskich. Ugrupowaniem, które zdobyło największą liczbę głosów i 23 mandaty, była PSOE. Drugi wynik wyborczy dzięki 16 mandatом uzyskała partia regionalna AIC. Pozostałe siły polityczne o znaczeniu ogól-

nopaństwowym nie odniosły spektakularnego sukcesu. Centroprawicowa PP uzyskała zaledwie 6 mandatów, a CDS — 7. Kanaryjska Inicjatywa Nacjonalistyczna (*Iniciativa Canaria Nacionalista* — ICAN), lewicowa partia etnoregionalna, zdobyła natomiast 5 mandatów. Została ona utworzona przed wyborami 1991 roku przez Kanaryjską Inicjatywę Nacjonalistyczną (*Asamblea Canaria Nacionalista* — ACN) i Kanaryjską Zjednoczoną Lewicę (ICU) i wykazywała związki z ogólnopaństwową IU. Ponadto 2 mandaty uzyskało także Zgromadzenie Mieszkańców Fuerteventury (AM), a 1 AHI.

Negocjacje dotyczące możliwości utworzenia regionalnego rządu zaowocowały powstaniem gabinetu PSOE—AIC na czele z Jerónimo SAAVEDRĄ ACEVEDO, jednak w 1993 roku AIC wystąpiło z wnioskiem o konstruktywne wotum nieufności, przedstawiając kandydaturę Manuela Antonia HERMOSO ROJASA. Przy poparciu udzielonym przez PP i CDS wniosek zyskał aprobatę regionalnego parlamentu i do 1995 roku władzę we wspólnocie autonomicznej sprawowała znów centroprawica.

W 1995 roku zwycięstwo w wyborach do Parlamentu Wysp Kanaryjskich odniosła Koalicja Kanaryjska (*Coalición Canaria* — CC). Jest to etnoregionalne ugrupowanie kanaryjskiej centroprawicy, które powstało w 1993, a w jego skład weszły AIC, CCI, AM, ICAN oraz PNC. W okresie poprzedzającym wybory lokalne i regionalne, które przeprowadzono w 1995 roku, CC podpisała pakt o współpracy z PSOE. Ów pakt polityczny funkcjonował całkiem sprawnie na poziomie lokalnym, pozwalając na satysfakcjonującą współpracę w poszczególnych gminach kanaryjskich, jednak układ sił w politycznym centrum związany ze wzrostem znaczenia PP spowodował, że tuż przed wyborem Prezydenta Wspólnoty Autonomicznej Wysp Kanaryjskich najważniejsza partia hiszpańskiej centroprawicy przedstawiła CC swoją ofertę polityczną. Polegała ona na obietnicy udzielenia poparcia dla rządu utworzonego samotnie przez CC do momentu rozstrzygnięcia wyborczego w politycznym centrum, co zaplanowano na 1996 rok. I tak też się stało. PP poparła kandydaturę Manuela Antonio HERMOSO ROJASA na urząd prezydenta wspólnoty autonomicznej, a po wygranej w wyborach do Kongresu Deputowanych w 1996 roku partia ta formalnie weszła w skład kanaryjskiego rządu (GARCÍA ROJAS, 1999 : 150).

Należy ponadto zaznaczyć, że swoją reprezentację w regionalnym parlamencie w 1995 roku uzyskały jeszcze dwa ugrupowania centroprawicowe. Koalicja Kanaryjska Platforma Nacjonalistyczna (*Plataforma Canaria Nacionalista* — PCN), w skład której weszły na potrzeby owych wyborów Partia Gran Canaria (*Partido de Gran Canaria* — PGN), Niezależni z Fuerteventury (IF) oraz Partia Niezależnych z Lanzarote (*Partido de Independientes de Lanzarote* — PIL), zdobyła 4 mandaty, natomiast AHI — 1.

Wybory do regionalnego parlamentu przeprowadzone w 1999 roku potwierdziły stabilizację sytuacji politycznej. Zwycięstwo ponownie odniosła CC,

zdobywając 24 z 60 mandatów. Drugą siłą polityczną Wysp Kanaryjskich została PSOE z 19 mandatami, lecz CC zdecydowała się na kontynuację koalicji rządowej z PP, która w wyborach zdobyła 15 mandatów. Polityczna współpraca obu ugrupowań trwała jednak tylko do listopada 2002 roku, kiedy to PP zdecydowała się na opuszczenie regionalnego rządu.

Ponadto w 1999 roku 2 mandaty zdobyła także centroprawicowa AHI.

Rok 2003 nie przyniósł istotnych zmian w układzie sił politycznych na Wyspach Kanaryjskich. Wybory ponownie wygrała CC i powtórnie utworzyła regionalny rząd z PP na czele z Adánem Martínem MENISEM. Centroprawicowa koalicja zdołała jednak przetrwać tylko do czerwca 2005 roku, została bowiem wówczas zerwana przez CC pod wpływem układu politycznego zawartego z PSOE. Najsilniejsze ugrupowanie kanaryjskie poparło rząd Josého Luisa RODRÍGUEZA ZAPATERO podczas debaty na temat polityki centralnej w zamian za korzyści polityczne, ich ceną było jednak zerwanie koalicji rządowej z PP na szczeblu regionalnym¹¹⁷.

W 2007 roku wybory do Parlamentu Wysp Kanaryjskich wygrała PSOE, jednakże CC i PP ponownie osiągnęły porozumienie koalicyjne i wspólnie utworzyły rząd pod przewodnictwem lidera CC Paulino RIVERO BAUTE. Koalicja przetrwała jednak tylko do października 2010 roku. Powodem jej rozpadu było poparcie udzielone przez CC dla projektu hiszpańskiej ustawy budżetowej zaproponowanej przez rząd Josého Luisa RODRÍGUEZA ZAPATERO na 2011 rok¹¹⁸. Od października 2010 do lipca 2011 roku CC rządziła zatem samodzielnie przy poparciu PSOE, natomiast w 2011 roku, po kolejnych zwyciężkach dla siebie w wyborach, CC utworzyła rząd z PSOE.

Złożną sytuację polityczną na Wyspach Kanaryjskich odzwierciedlają także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Wysp Kanaryjskich na poziomie wyborczym w latach 1983—2011 wynosi 0,76, a na poziomie parlamentarnym 0,71. Wyniki te wskazują na rywalizację przebiegającą w ramach modelu wielopartyjnego. Dokładniej sytuację polityczną na Wyspach Kanaryjskich ilustrują wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona również dla lat 1983—2011 wynosi na poziomie wyborczym 4,20, a na poziomie parlamentarnym 3,50. Wartości te wskazują na rywalizację wielopartyjną na etapie wyborczym oraz na funkcjonowanie na scenie parlamentarnej trzech najważniejszych ugrupowań.

¹¹⁷ http://elpais.com/elpais/2005/05/14/actualidad/1116058620_850215.html (odczyt z 18.01.2013).

¹¹⁸ http://elpais.com/diario/2010/10/20/espana/1287525612_850215.html (odczyt z 18.01.2013).

Tabela 54/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Kanaryjskich w latach 1983—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
AC—INC	—	2	—	—	—	—	—	—
AGI	2	—	—	—	—	—	—	—
AHI	1	2	1	1	2	—	—	—
AHI—CC	—	—	—	—	—	—	2	1
AIC	—	11	16	—	—	—	—	—
AM	3	3	2	—	—	—	—	—
AP	—	6	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	17	—	—	—	—	—	—	—
CC	—	—	—	21	24	23	—	—
CCNC	1	—	—	—	—	—	—	—
CC—PNC	—	—	—	—	—	—	17	—
CC—PNC—CCN	—	—	—	—	—	—	—	20
CDS	6	13	7	—	—	—	—	—
FNC	—	—	—	—	—	3	—	—
ICAN	—	—	5	—	—	—	—	—
ICU	—	2	—	—	—	—	—	—
NCa	—	—	—	—	—	—	—	3
PCC—PCE	1	—	—	—	—	—	—	—
PCN	—	—	—	4	—	—	—	—
PP	—	—	6	18	15	17	15	21
PSIC—PSOE	—	—	—	—	—	—	26	—
PSOE	27	21	23	16	19	17	—	15
UPC—AC	2	—	—	—	—	—	—	—
Razem	60	60	60	60	60	60	60	60

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Canaria> (odczyt z 26.04.2012).

Skomplikowane relacje polityczne świadczące o ścisłych związkach pomiędzy polityką kanaryjską i centralną odzwierciedlają także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich wartość dla poszczególnych partii politycznych została obliczona dla lat 1983—2011. Najwyższą wartość zarówno indeksów partycypacji, jak i odpowiedzialności rządowej osiąga CC, wynoszą one bowiem w każdym przypadku 0,64. Za proces tworzenia rządu we Wspólnocie Autonomicznej Wysp Kanaryjskich

w badanym okresie odpowiadały także dwukrotnie PSOE i CDS, co daje wartość indeksu odpowiedzialności rządowej równą 0,14, i jeden raz AIC, co znajduje odzwierciedlenie w wartości indeksu równej 0,07. Indeks partycypacji rządowej w przypadku siedmiokrotnego uczestnictwa w koalicji rządowej ze strony AP i PP daje natomiast wartość indeksu równą 0,5, w przypadku czterokrotnego uczestnictwa ze strony AIC — 0,29, a w przypadku trzykrotnego uczestnictwa ze strony PSOE oraz CDS — 0,21.

Tabela 55/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Kanaryjskich w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE	42,36	45,00
1987	PSOE	27,85	35,00
1991	PSOE	33,28	38,30
1995	CC	33,18	35,00
1999	CC	37,50	40,00
2003	CC	33,33	38,40
2007	PSIC—PSOE	35,01	43,40
2011	PP	31,94	35,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 56/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Wysp Kanaryjskich w latach 1983—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1983	PSOE + AP + PDP + UL	72,00	73,40
1987	PSOE + AIC / PSOE + CDS	PSOE + AIC — 48,11 PSOE + CDS — 47,45	PSOE + CDS — 56,60 PSOE + AIC — 53,20
1991	PSOE + AIC	56,15	64,90
1995	CC + PP	64,60	65,00
1999	CC + PP / CC + PSOE	CC + PP — 65,05 CC + PSOE — 61,90	CC + PSOE — 71,70 CC + PP — 64,90
2003	CC + PP / CC + PSOE	CC + PP — 64,33 CC + PSOE — 59,08	CC + PP — 66,70 CC + PSOE — 66,70
2007	PSIC—PSOE + PP / PSIC—PSOE + CC—PNC	PSIC—PSOE + PP — 59,39 PSIC—PSOE + CC—PNC — 59,18	PSIC—PSOE + CC— PNC — 71,70 PSIC—PSOE + PP — 68,30
2011	PP + CC—PNC—CCN	56,64	68,50

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Skomplikowane zasady rywalizacji na scenie politycznej Wysp Kanaryjskich wpływają również na stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1983—2011 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 6,75, co wskazuje na istnienie systemu słabo skoncentrowanego.

Tabela 57/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Wysp Kanaryjskich w latach 1983—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Wysp Kanaryjskich
06.1983—07.1987	Jerónimo Saavedra Acevedo	PSOE	27/60 większość zwykła
07.1987—12.1988	Fernando Manuel Fernández Martín	CDS—AIC—AP	13/60 większość zwykła
12.1988—07.1991	Lorenzo Olarte Cullen	CDS—AIC—AP	13/60 większość zwykła
07.1991—04.1993	Jerónimo Saavedra Acevedo	PSOE—AIC	23/60 większość zwykła
04.1993—06.1995	Manuel Antonio Hermoso Rojas	AIC—CDS—PP	16/60 większość zwykła
06.1995—06.1996	Manuel Antonio Hermoso Rojas	CC	21/60 większość zwykła
06.1996—07.1999	Manuel Antonio Hermoso Rojas	CC—PP	21/60 większość zwykła
07.1999—11.2002	Román Rodríguez Rodríguez	CC—PP	24/60 większość zwykła
11.2002—07.2003	Román Rodríguez Rodríguez	CC	24/60 większość zwykła
07.2003—06.2005	Adán Martín Menis	CC—PP	23/60 większość zwykła
06.2005—07.2007	Adán Martín Menis	CC	23/60 większość zwykła
07.2007—10.2010	Paulino Rivero Baute	CC—PP	17/60 większość zwykła
10.2010—07.2011	Paulino Rivero Baute	CC	17/60 większość zwykła
07.2011—nadal	Paulino Rivero Baute	CC—PSOE	20/60 większość zwykła

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

6.2.3. Model dominacji partii regionalnych

Model dominacji partii regionalnych jest charakterystyczny dla trzech wspólnot autonomicznych: Katalonii, Kraju Basków i Nawarry. Należy jednak wyraźnie zwrócić uwagę na fakt, że chodzi tu o wspólnoty autonomiczne, na których terytorium występują tzw. nacjonalizmy pierwszego rzędu. Podmiotami dominującymi w rywalizacji wyborczej są w nich zatem partie etnoregionalne, będące podtypem ugrupowań regionalnych.

Katalonia

Rywalizację polityczną oraz podmioty występujące na katalońskiej scenie politycznej w latach 1980—2010 bardzo dokładnie scharakteryzowała w polskiej literaturze przedmiotu Katarzyna SOBOLEWSKA-MYŚLIK (2012: 108—173). Autorka wskazuje na fakt, że rywalizacja polityczna w tej wspólnocie autonomicznej jest zdominowana przez dwa ugrupowania: CiU oraz Partię Katalońskich Socjalistów PSC—PSOE (IBIDEM, s. 148—158)¹¹⁹. Obserwując jednak zmiany zachodzące na katalońskiej scenie partyjnej, można by również dodać, że u progu XXI wieku do rywalizacji tej aktywnie włącza się także separatystyczna ERC. Założenie to potwierdzają dane zamieszczone w tabeli 58/VI. Wynika z nich, że rywalizację wyborczą i parlamentarną w Katalonii można podzielić na kilka etapów. Pierwszy z nich odnosi się do pierwszej elekcji i okresu ją poprzedzającego, jest to bowiem etap, w którym silnie zaznaczała się dominacja PSC—PSOE na katalońskiej scenie politycznej. Ugrupowanie to wygrało wówczas dwukrotnie w regionie wybory do Kongresu Deputowanych: w 1977 i 1979 roku, nie przełożyło się to jednak na zwycięstwo socjalistów w pierwszych wyborach do Parlamentu Katalonii przeprowadzonych w 1980 roku, w których zwyciężyła etnoregionalna CiU. Kolejnym etapem był okres obejmujący lata 1984—1995. CiU trzykrotnie zdobyła wówczas — w latach 1984, 1988 i 1992 — bezwzględną większość mandatów w regionalnym parlamencie, PSC—PSOE pozostawało jednak najsilniejszą partią opozycyjną.

Symptomy zmian na katalońskiej scenie politycznej widać natomiast wyraźnie po wyborach przeprowadzonych w 1995 roku. CiU i PSC—PSOE nadal dominowały politycznie, oba ugrupowania odnotowały jednak utratę części głosów wyborców, CiU straciła bowiem aż 10 mandatów w stosunku do poprzedniej elekcji, a PSC—PSOE — 6. Znaczący wzrost poparcia odnotowała za to działająca w Katalonii PP oraz dwa ugrupowania katalońskiej lewicy: etnoregio-

¹¹⁹ Na temat rywalizacji politycznej CiU oraz PSC—PSOE pisze także Mariona SERRA, 2003: 179—182.

nalna ERC oraz IpC—V. Zjawisko to można zapewne wytłumaczyć coraz trudniejszą sytuacją gospodarczą w Hiszpanii pod koniec 14-letnich rządów PSOE w politycznym centrum oraz „zmęczeniem” Katalończyków 15-letnimi rządami jednej formacji politycznej. Z jednej strony bowiem część katalońskiego elektoratu udzieliła w regionie poparcia centroprawicowej PP, w której pokładano nadzieję na uzdrowienie sytuacji gospodarczej i zniwelowanie wysokiego bezrobocia, z drugiej natomiast w coraz silniejszej ekonomicznie i kulturowo Katalonii coraz odważniej, choć jeszcze niezbyt głośno, zaczęto zadawać pytanie o kwestię niepodległości regionu. To z kolei mogłoby tłumaczyć wzrost poparcia dla separatystycznej ERC.

W 1999 roku pozycja polityczna CiU oraz PSC—PSOE na regionalnej scenie politycznej niemal się zrównała. CiU zdobyła zaledwie 56 mandatów, a PSC—PSOE, która w Barcelonie wystawiła listy pod nazwą „PSC—PSOE—CpC”, w pozostałych prowincjach katalońskich wspólnie z IpC—V uzyskała 52 mandaty. Okresowi istnienia i działania ostatniego rządu Jordiego PUJOLA towarzyszyła parlamentarna opozycja PSC—PSOE, IpC—V, PP i ERC.

Do alternacji władzy doszło w Katalonii w 2003 roku. CiU nadal pozostawała najsilniejszym ugrupowaniem w regionalnym parlamencie, dysponując 46 mandatami, w wyborach otrzymała jednak w sumie o 0,21% głosów mniej niż PSC—PSOE, która zdobyła ostatecznie 42 mandaty. Bardzo dobry wynik ERC, która uzyskała aż 23 mandaty, oraz IpV—V, która zdobyła 9 mandatów, pozwolił katalońskiej lewicy na odsunięcie od władzy CiU¹²⁰. W kontekście prowadzonych tu rozważań na szczególną uwagę zasługuje doskonały wynik wyborczy ERC, która niemal zdublowała liczbę mandatów w stosunku do wyborów przeprowadzonych w 1999 roku. Tak ogromny sukces był z pewnością powodem reakcji Katalończyków na marginalizację politycznych postulatów regionu w okresie centralnych rządów PP, która od 2000 roku sprawowała władzę przy poparciu bezwzględnej większości głosów w Kongresie Deputowanych. To z kolei zwalniało owo ugrupowanie z konieczności negocjowania poparcia dla rządu i jego projektów z obecnymi w izbie niższej Kortezów Generalnych reprezentantami partii etnoregionalnych¹²¹.

Rząd *Tripartit* udało się utworzyć katalońskiej lewicy także po wyborach, przeprowadzonych w 2006 roku. Sytuacja zmieniła się dopiero w 2010 roku, kiedy do władzy w regionie powróciła etnoregionalna CiU. Jej rządy przypadły jednak na okres stale pogarszającej się sytuacji ekonomicznej w Hiszpanii.

¹²⁰ Umowa koalicyjna pomiędzy PSC—PSOE, reprezentowaną przez Pascuala MARAGALLA, ERC na czele z Josepem Lluïsem CARODEM-ROVIRÀ i IpC—V pod przewodnictwem Joana SAURY, została podpisana 14 grudnia 2003 roku w Barcelonie w tzw. Salonie Tinell — historycznej siedzibie hrabiów Barcelony, a następnie monarchów Aragonii. Zapoczątkowała on okres rządów określanych następnie jako *Tripartit* (przyp. — M.M.).

¹²¹ Szerzej na temat koncepcji politycznych ERC i jej pozycji na regionalnej i państwowej scenie politycznej zob. w: MYŚLIWIEC, 2006d: 297—313.

To z kolei spowodowało zaostrzenie dyskursu separatystycznego. Bardzo trudna sytuacja ekonomiczna, jaka dotknęła Katalonię, uchodzącą do tej pory za region bardzo bogaty, spowodowała, że niepodległościową retorykę przyjęła także CiU. Była to bardzo wyraźna zmiana koncepcji politycznej reprezentowanej przez to ugrupowanie¹²², wynikała ona jednak z pragmatyki wyborczej. W bardzo trudnej sytuacji gospodarczej Prezydent Generalitat Artur MASA I GAVARRÓ zdecydował się w 2012 roku na skrócenie kadencji i zarządzenie przedterminowych wyborów do regionalnego parlamentu. Liczył na udzielenie mu przez wyborców znaczącego poparcia w zamian za obietnicę zarządzenia po wyborach referendum w sprawie niepodległości Katalonii. Tak skonstruowany plan nie powiódł się jednak i CiU nie tylko nie uzyskała bezwzględnej większości mandatów, ale straciła ich 12 w stosunku do stanu posiadania z 2010 roku. Ostatecznie udało się jej uzyskać porozumienie z ERC i Cat—SI w sprawie udzielenia poparcia dla powstania mniejszościowego rządu Artura MASA I GAVARRÓ, ale wybory te pokazały, że zdecydowanie spada poparcie dla idei regionalizmu w Katalonii, a wzrasta dla koncepcji niepodległości.

Wielopartyjną rywalizację na katalońskiej scenie politycznej odzwierciedlają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Katalonii na poziomie wyborczym w latach 1980—2012, wynosi 0,75, a na poziomie parlamentarnym 0,70. Wyniki te jednoznacznie wskazują na rywalizację przebiegającą w ramach modelu wielopartyjnego. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona również dla lat 1980—2012 wynosi na poziomie wyborczym 4,13, a na poziomie parlamentarnym 3,56. Wartości te wskazują na rywalizację wielopartyjną na etapie wyborczym oraz na funkcjonowanie na scenie parlamentarnej początkowo dwóch najważniejszych ugrupowań, których siła polityczna stopniowo osłabła na rzecz separatystycznej ERC, a po części także na rzecz centralistycznej PP.

Należy także zauważyć, że na katalońskiej scenie parlamentarnej w latach 1980—2012 możemy wyróżnić cztery partie etnoregionalne wyraźnie podkreślające narodową odrębność regionu (CiU, ERC, IpC—V, SI) oraz sześć partii odpowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PP, UCD, CDS, PSC—PSOE, C's). Przeglądając się współczesnemu usytuowaniu poszczególnych ugrupowań katalońskiej sceny politycznej przez mieszkańców regionu na osi wskazującej na stopień odwoływania się przez partie do regionalnych wartości nacjonalistycznych, warto sięgnąć do badań przeprowadzonych przez Centrum Badań Socjologicznych (*Centro de Inve-*

¹²² W czasie rządów Jordiego PUJOLA przypadających na lata 1980—2003 CiU była uważana za partię etnoregionalną, opowiadającą się jednak za budową silnej pozycji Katalonii w ramach państwa hiszpańskiego. Szerzej na ten temat zob. w: MYŚLIWIEC, 2006a.

stigaciones Sociológicas — CIS) przed wyborami do Parlamentu Katalonii w 2012 roku. Według danych podanych przez CIS mieszkańcy Katalonii sytuują poszczególne partie polityczne w następujących miejscach na skali 1—10 (gdzie 1 oznacza minimum nastawienia nacjonalistycznego, a 10 maksimum takiej postawy): PP — 1,63, C's — 2,93, PSC—PSOE — 4,44, IpC—V — 6,26, SI — 8,67, ERC — 8,83¹²³.

Partie rywalizujące w systemie politycznym Katalonii można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając sześć z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (AP, PP, CiU, C's, UCD, CDS), a cztery do partii lewicowych i centrolewicowych (PSC—PSOE, ERC, IpC—V, SI). Posługując się również badaniami przeprowadzonymi przez CIS na terytorium Katalonii przed wyborami do regionalnego parlamentu w 2012 roku, należy przypomnieć, że mieszkańcy regionu lokują poszczególne partie polityczne na osi lewica — prawica (1—10) w sposób następujący: IpC—V — 2,81, ERC — 3,14, SI — 4,21, PSC—PSOE — 4,40, CiU — 6,52, C's — 7,23, PP — 8,89¹²⁴.

Katalońską rywalizację polityczną u progu drugiej dekady XXI wieku cechuje zatem kilka elementów dla tego systemu charakterystycznych. Po pierwsze wyborcy, dokonując wyboru w ramach podziału lewica — prawica, najczęściej oddają głosy na etnoregionalną CiU jako partię centroprawicową oraz na katalońskie odgałęzienie ogólnopństwowej PSOE jako partię regionalnej centrolewicy¹²⁵. Jednocześnie uwagę zwraca fakt, że drugą partią po prawej stronie katalońskiej sceny politycznej, na którą Katalończycy najchętniej oddają swoje głosy, jest ogólnopństwowa PP, ugrupowanie sytuowane przez mieszkańców regionu zdecydowanie bardziej „na prawo” niż CiU. Podobnie sytuacja przedstawia się po lewej stronie sceny politycznej. Drugim po PSC—PSOE ugrupowaniem pod względem liczby otrzymywanych od wyborców lewicy głosów, a w konsekwencji otrzymywanych mandatów, jest etnoregionalna ERC, sytuowana znacznie bardziej „na lewo” niż PSC—PSOE.

¹²³ *Preelectoral de Cataluña. Elecciones Autonómicas, 2012*, Centro de Investigaciones Sociológicas, Estudio n° 2.965, Octubre 2012, s. 17, w: http://www.cis.es/cis/export/sites/default/-Archivos/Marginales/2960_2979/2965/Es2965Cat.pdf (odczyt z dnia: 18.01.2013).

¹²⁴ *Preelectoral de Cataluña. Elecciones Autonómicas...*, op.cit., s. 16.

¹²⁵ Katarzyna SOBOLEWSKA-MYŚLIK (2012: 122—127) zadaje w swojej pracy pytanie, czy PSC należy traktować jako katalońską partię regionalną, czy może raczej jako odgałęzienie ogólnopństwowej PSOE. W przekonaniu autorki niniejszej pracy założenie, że PSC wyróżnia wiele cech wskazujących na regionalną specyfikę, nie jest błędne. Wszak podejmowanie skutecznej rywalizacji politycznej na tak specyficznym obszarze jak Katalonia wymaga takiego skonstruowania programu politycznego i oferty wyborczej, aby zapewnić sobie jak najwyższe poparcie. Nie zmienia to jednak faktu, że PSC jest członkiem PSOE, będącej ogólnopństwową partią-federacją.

Tabela 58/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Katalonii w latach 1980—2010 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	20.03.1980	29.04.1984	29.05.1988	15.03.1992	19.11.1995	17.10.1999	16.11.2003	1.11.2006	28.11.2010	25.11.2012
AP	—	—	6	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	—	11	—	—	—	—	—	—	—	—
CdC—UCD	18	—	—	—	—	—	—	—	—	—
CDS	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—
CiU	43	72	69	70	60	56	46	48	62	50
C's	—	—	—	—	—	—	—	3	3	9
CUP—AE	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
ERC	14	5	6	11	13	12	23	21	10	—
ERC—SI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21
IpC	—	—	9	7	—	—	—	—	—	—
IpC—V	—	—	—	—	11	3	—	—	—	—
IpCV—EUiA	—	—	—	—	—	—	—	12	10	13
IpV—EA	—	—	—	—	—	—	9	—	—	—
PP	—	—	—	7	17	12	15	14	18	19
PSA—PA	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PSC—CpC	—	—	—	—	—	36	42	—	—	—
PSC—CpC—IpC—V	—	—	—	—	—	16	—	—	—	—
PSC—PSOE	33	41	42	40	n34	—	—	37	28	20
PSUC	25	6	—	—	—	—	—	—	—	—
SI	—	—	—	—	—	—	—	—	4	—
Razem	135	135	135	135	135	135	135	135	135	135

Źródło: <http://www20.gencat.cat/portal/site/governacio/menuitem.188cc2c34a4b942f8e629e30b0c0e1a0/?vgnextoid=095fe4f76bc87110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextchannel=095fe4f76bc87110VgnVCM1000000b0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default> (odczyt z 25.04.2012).

Dominującą pozycję ugrupowań o charakterze etnoregionalnym na katalońskiej scenie politycznej odzwierciedlają także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich wartość dla poszczególnych partii politycznych w Katalonii została obliczona dla lat 1980—2012. Najwyższą wartość zarówno indeksów partycypacji, jak i odpowiedzialności rządowej należy przypisać CiU, wynosi ona bowiem w obydwu przypadkach 0,78. Za proces tworzenia rządu we Wspólnocie Autonomicznej Katalonii w badanym okresie odpowiadała również trzykrotnie PSC—PSOE,

co daje wartość indeksów odpowiedzialności i partycypacji rządowej równą 0,22. W katalońskich rządach partycypowały także ERC i IpC—V, co w badanym okresie daje im wartość rządowej partycypacji na poziomie 0,22.

Tabela 59/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Katalonii w latach 1980—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1980	CiU	27,68	31,90
1984	CiU	46,80	53,30
1988	CiU	46,01	51,10
1992	CiU	46,74	51,90
1995	CiU	41,35	44,80
1999	CiU	38,21	41,50
2003	PSC—CpC / CiU	PSC—CpC — 31,44 CiU — 31,23	CiU — 34,00 PSC—CpC — 31,10
2006	CiU	32,18	35,40
2010	CiU	38,43	46,00
2012	CiU	30,68	37,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 60/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Katalonii w latach 1980—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1980	CiU + PSC—PSOE	50,01	56,40
1984	CiU + PSC—PSOE	76,91	83,70
1988	CiU + PSC—PSOE	75,79	82,20
1992	CiU + PSC—PSOE	74,61	81,70
1995	CiU + PSC—PSOE	66,48	70,00
1999	CiU + PSC—PSOE—IpC—V	76,26	68,20
2003	PSC—CpC + CiU	62,67	65,01
2006	CiU + PSC—PSOE	59,56	62,80
2010	CiU + PSC—PSOE	56,81	66,70
2012	CiU + PSC—PSOE / CiU + ERC—Cat SI	CiU + PSC—PSOE — 45,12 CiU + ERC—Cat SI — 44,37	CiU + ERC—Cat SI — 52,50 CiU + PSC—PSOE — 52,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Partycypacja kilku podmiotów w przetargach gabinetowych w Katalonii wpływa w sposób oczywisty na stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1980—2012 według formuły zaproponowanej przez Lawrence’a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 7,66, co nie wskazuje na istnienie systemu mocno skoncentrowanego, ale także nie świadczy o jego nadmiernej dekoncentracji.

Tabela 61/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Katalonii w latach 1980—2012.

Okres urzędowania	Premier	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Katalonii
05.1980—05.1984	Jordi Pujol i Soley	CiU	43/135 większość zwykła
05.1984—06.1988	Jordi Pujol i Soley	CiU	72/135 większość bezwzględna
06.1988—04.1992	Jordi Pujol i Soley	CiU	69/135 większość bezwzględna
04.1992—12.1995	Jordi Pujol i Soley	CiU	70/135 większość bezwzględna
12.1995—11.1999	Jordi Pujol i Soley	CiU	60/135 większość zwykła
11.1999—12.2003	Jordi Pujol i Soley	CiU	56/135 większość zwykła
12.2003—05.2006	Pasqual Maragall i Mira	PSC–CpC + ERC + IC–EA	PSC–CpC — 42, ERC — 23, ICV–EA — 9/135 większość bezwzględna
05.2006—11.2006	Pasqual Maragall i Mira	PSC–CpC + ICV–EA	PSC–CpC — 42, ICV–EA — 9/135 większość zwykła
11.2006—12.2010	José Montilla Aguilera	PSC+ERC + ICV–EUiA	PSC — 37, ERC — 21, ICV–EUiA — 12/135 większość bezwzględna
12.2010—12.2012	Artur Mas i Gavarró	CiU	62/135 większość zwykła
12.2012—nadal	Artur Mas i Gavarró	CiU	50/135 większość zwykła

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Kraj Basków

Rywalizację polityczną w Kraju Basków oraz podmioty w niej uczestniczące w latach 1975—2010 scharakteryzowali w polskiej literaturze przedmiotu Szymon BACHRYNOWSKI i Paweł WITECKI (2011). Odnosząc się do założeń przedstawionych przez autorów, należy zaznaczyć, że rywalizację polityczną w Kraju Basków charakteryzuje złożoność, będąca pochodną oddziaływania systemu dawnych praw i przywilejów, pluralizmu i frakcjonalizacji systemu partyjnego, polaryzacji ideologicznej rywalizujących ugrupowań oraz okresowego pojawiania się partii antysystemowych (LLERA RAMO, 1999: 3). System ten można z powodzeniem określić za Giovannim SARTORIM (1980: 160) jako system spolaryzowanego pluralizmu, w którym rywalizacja przebiega zarówno wzdłuż osi prawica — lewica, jak i pomiędzy ugrupowaniami o charakterze nacjonalistycznym i propaństwowym.

Rywalizacja polityczna na baskijskiej scenie politycznej została zdominowana przez etnoregionalną i centroprawicową Baskijską Partię Narodową (*Euzko Alderdi Jeltzalea — Partido Nacionalista Vasco — EAJ—PNV*). Ugrupowanie to rządziło regionem nieprzerwanie w latach 1980—2009. Pod koniec pierwszej dekady XXI wieku musiało oddać władzę na okres 4 lat w ręce baskijskich socjalistów, lecz w 2012 roku ponownie odzyskało kontrolę nad baskijską egzekutywą. Co jednak ważne, PNV nigdy nie zdołała przekroczyć progu większości bezwzględnej mandatów w regionalnym parlamencie. Z tego powodu zawsze musiała szukać politycznego wsparcia dla tworzonych rządów.

Parlamentarną opozycję polityczną wobec PNV w okresie sprawowania przez nią rządów tworzyła przede wszystkim PSE—PSOE. Ugrupowanie to było drugą siłą polityczną w regionalnym parlamencie pod względem liczby posiadanych mandatów po wyborach przeprowadzonych w 1984, 1990, 1994 i 2005 roku. Drugi wynik wyborczy PSE—PSOE odnotowała także w 2009 roku, przedstawiając wyborcom listy wspólnie z EE. Objęcie kontroli nad 25 mandatami nie dawało jednak podstaw do rozpoczęcia działań na rzecz utworzenia rządu tym bardziej, że w tych samych wyborach PNV uzyskała 30 mandatów. Ostatecznie w osiągnięciu politycznego celu pomogła baskijskim socjalistom centroprawicowa PP. Poparcie tego ugrupowania pozwoliło na stworzenie rządu mniejszościowego PSC—EE—PSOE. Porozumienie PP i PSE—EE—PSOE w sprawie powołania regionalnego rządu w Kraju Basków było wydarzeniem bez precedensu, które nigdy wcześniej ani też nigdy później nie miało miejsca w żadnej innej wspólnotce autonomicznej, nie wspominając nawet o politycznym centrum. U jego źródeł legła jednak polityczna zgoda dwóch największych partii o znaczeniu ogólnopaństwowym dotycząca zwalczania terroryzmu oraz konieczności połączenia sił na rzecz utrzymania jedności państwa hiszpańskiego. O szczególnym nasileniu baskijskiego separatyzmu świadczyły już bowiem nie tylko ataki terrorystyczne ETA, ale także otwarte przedstawie-

nie politycznej propozycji rozluźnienia formalnoprawnych i instytucjonalnych związków regionu z państwem, zawartych w projekcie nazwanym „planem Ibarretxe” (MYŚLIWIEC, 2006c: 99—117).

Swoją obecność na baskijskiej scenie wyborczej i parlamentarnej zaznaczyły także inne partie o znaczeniu ogólnopaństwowym. W 1980 roku 6 mandatów w Parlamencie Kraju Basków zdobyła UCD, w 1986 roku 2 mandaty zdobyła kontynuująca jej dziedzictwo CDS, a w latach 2009 i 2012 po 1 mandacie zdobyła także UPyD.

Mandaty w regionalnej legislaturze zdobywały również ugrupowania regionalne i etnoregionalne. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć niewątpliwie centrolewicową partię etnoregionalną o nazwie Solidarność Baskijska (*Eusko Alkartasuna* — EA), która powstała w 1986 roku po serii wewnętrznych konfliktów w PNV. EA jest baskijską partią opowiadającą się za niepodległością regionu i za budowaniem ładu politycznego w oparciu o wartości socjaldemokratyczne. Ugrupowanie to posiadało swoją reprezentację na forum regionalnego parlamentu w latach 1986—2001. W 2001 roku nie udało mu się uzyskać politycznej reprezentacji w tym organie. EA zdobyła 1 mandat jeszcze tylko w 2009 roku.

Kolejnym ugrupowaniem była założona przez działaczy, którzy odłączyli się od PP, centroprawicowa Jedność Alawy (*Unidad Alavesa* — UAI), działająca w latach 1989—2005 wyłącznie na terytorium owej prowincji. Program polityczny UAI koncentrował się wokół założenia, że prowincja Alava nie należy kulturowo do Kraju Basków, a jej mieszkańcy nie są częścią narodu baskijskiego. Ugrupowanie to posiadało swoją reprezentację na forum baskijskiej legislatury w latach 1990—2001.

Polityczną reprezentację w parlamencie Kraju Basków w latach 1980—1994 miała także etnoregionalna Baskijska Lewica (*Euskadiko Ezkerra* — EE), jednakże w 1993 roku, po gorszym wyniku wyborczym niż w poprzedniej elekcji z 1990 roku, część liderów postanowiła przystąpić do regionalnych struktur PSOE. Od 1994 roku jej działacze występują zatem pod wspólnym szyldem PSE—EE—PSOE.

Wielopartyjną rywalizację na baskijskiej scenie politycznej odzwierciedlają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Kraju Basków na poziomie wyborczym w latach 1980—2012 wynosi 0,78, a na poziomie parlamentarnym 0,76. Wyniki te jednoznacznie wskazują na rywalizację przebiegającą w ramach modelu wielopartyjnego. Warto także zaznaczyć, że wartości te wskazują na istnienie najbardziej sfragmentaryzowanego regionalnego systemu partyjnego w Hiszpanii. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona dla Kraju Basków również dla lat 1980—2012 wynosi na poziomie wyborczym 4,58, a na poziomie parlamentarnym 4,27. Wartości

te wskazują na rywalizację wielopartyjną zarówno na etapie wyborczym, jak i parlamentarnym.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, że badając baskijski system partyjny na poziomie regionalnego parlamentu i biorąc pod uwagę lata 1980—2012, możemy wyróżnić siedem partii etnoregionalnych wyraźnie podkreślających narodową odrębność regionu (Aralar, Bildu, EA, EE, EH, HB, PNV) oraz dziewięć partii odpowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PP, PCE, EB—IU, PSE—PSOE, UAI, UCD, CDS, UPyD). Odnosząc się w tej kwestii do czasów współczesnych, warto posłużyć się wynikami badań przeprowadzonych przez Centrum Badań Socjologicznych (*Centro de Investigaciones Sociológicas* — CIS) przed wyborami do Parlamentu Kraju Basków w 2012 roku. Według danych podanych przez CIS mieszkańcy regionu sytuują poszczególne partie polityczne w następujących miejscach na skali 1—10 (gdzie 1 oznacza minimum nastawienia nacjonalistycznego, a 10 maksimum takiej postawy): PP — 1,65, UPyD — 2,24, PSE—EE — 3,12, EB—IU — 4,42, PNV—7,81, EH Bildu — 8,71¹²⁶.

Partie rywalizujące w systemie politycznym Kraju Basków można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając sześć z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (AP, PP, PNV, UAI, UCD, CDS), dziewięć do partii lewicowych i centrolewicowych (Aralar, Bildu, EA, EE, EH, HB, PCE, EB—IU, PSE—PSOE) oraz jedną partię — UPyD — do centrum. Posługując się również badaniami przeprowadzonymi przez CIS na terytorium Kraju Basków przed wyborami do regionalnego parlamentu, należy stwierdzić, że mieszkańcy regionu lokują poszczególne partie polityczne na osi lewica — prawica (1—10) w sposób następujący: EH Bildu — 2,19, EB—IU — 2,60, PSE—EE — 4,56, PNV — 6,57, UPyD — 6,72, PP — 8,75¹²⁷.

Porównując przypadek Kraju Basków do przypadku Katalonii, można także zaobserwować pewne analogie. Podobnie jak CiU oraz PSC—PSOE w Katalonii, dwoma najważniejszymi ugrupowaniami na baskijskiej scenie politycznej są centroprawicowa partia etnoregionalna PNV, na którą wyborcy najchętniej oddają głosy, oraz regionalna struktura ogólnopaństwowej PSOE. Analiza wyników wyborów do regionalnego parlamentu w Kraju Basków przeprowadzonych w latach 1980—2012 pozwala stwierdzić, że podobnie jak w Katalonii wyborcy lokujący swoje sympatie po prawej stronie sceny politycznej najczęściej wybierali jako drugie ugrupowanie baskijskiej centroprawicy którąś z partii o znaczeniu ogólnopaństwowym: w 1980 roku była to UCD, w roku 1984 koalicja AP—PDP—UL, a w latach 1994—2012 była to PP. Jedynie w wyborach przeprowadzonych w 1986 i 1990 roku trzecim ugrupowaniem pod względem liczby uzyskanych mandatów była centrolewicowa EA.

¹²⁶ *Preelectoral del País Vasco. Elecciones Autonómicas...*, op.cit., s. 9.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 16.

Powyższa analiza skłania także do zadania pytania o ewolucję poparcia wyborczego na lewej stronie baskijskiej sceny politycznej. Analiza wyników wyborów przeprowadzonych w latach 1980—1994 wskazuje, że podobnie jak w przypadku Katalonii drugą siłą baskijskiej lewicy była etnoregionalna partia Jedność Ludowa (*Herri Batasuna* — HB). Partia ta, podobnie jak katalońska ERC, opowiadała się za niepodległością regionu, na terytorium którego działała, oraz za budowaniem ładu społecznego w oparciu o wartości charakteryzujące ugrupowania lewicowe. W 1998 i 2001 roku Herri Batasuna uczestniczyła w wyborach do regionalnego parlamentu w ramach nacjonalistycznej koalicji baskijskiej lewicy o nazwie Obywatele Baskijscy (*Euskal Herritarok* — EH) z takimi ugrupowaniami, jak nawiązujące do tradycji marksistowskiej Zutik i Batzarre. EH uzyskała wówczas dobre wyniki, zdobywając 14 mandatów w 1998 roku i 7 w roku 2001. Potwierdziła tym samym pozycję baskijskich partii etnoregionalnych na lewej stronie regionalnej sceny politycznej.

W 2001 roku działacze HB postanowili powrócić do działalności poza koalicją EH i przyjęli dla swojego ugrupowania nazwę Jedność (*Batasuna*). Jednak pomimo wymowy przyjętej nazwy już w latach 90. XX wieku w ramach HB rozpoczęła się ostra dyskusja dotycząca stosunku partii do działań podejmowanych przez ETA, HB uchodziła bowiem za polityczne skrzydło owej organizacji terrorystycznej. Dlatego też grupa działaczy HB przeciwnych jakiegokolwiek przemocy w życiu publicznym postanowiła w 2001 roku o niekontynuowaniu swojej obecności w ramach partii Jedność i o założeniu własnego ugrupowania o nazwie Aralar¹²⁸. Dała tym samym do zrozumienia, że pozostaje nadal ugrupowaniem należącym do tzw. „lewicy patriotycznej” (*izquierda abertzale*), a tym samym popiera dążenie Kraju Basków do niepodległości i oparcia swojej rzeczywistości politycznej na wartościach lewicowych, ale zdecydowanie odcina się od wszelkiej przemocy w życiu publicznym i od działalności terrorystycznej ETA. Tak opracowana strategia dała ugrupowaniu szansę na przetrwanie na baskijskiej scenie politycznej. W 2005 roku partia ta zdobyła 1 mandat w regionalnym parlamencie, a w 2009 roku uzyskała ich 4.

Wkrótce po podziale „lewicy patriotycznej” na partię Aralar i Batasuna sprawą związków drugiej z wymienionych partii z ETA zajął się Sąd Najwyższy (*Tribunal Supremo*). Ostatecznie 27 marca 2003 roku orzekł on o konieczności delegalizacji Jedność Ludowej (*Herri Batasuna*), Obywateli Baskijskich (*Euskal Herritarok*) i Jedności (*Batasuna*) ze względu na naruszenie przez te ugrupowania przepisów ustawy o partiach politycznych z 2002 roku. W 2004 roku orzeczenie to zostało utrzymane w mocy przez Trybunał Konstytucyjny,

¹²⁸ W taki sam sposób nazywa się pasmo górskie łączące prowincję Guipúzcoa z Nawarrrą (przyp. M.M.).

który odrzucił skargę Jedności Ludowej (HB) próbującej dowieść, że jej delegalizacja jest bezpodstawna i niezgodna z hiszpańskim prawem¹²⁹.

Kolejne próby tworzenia partii kontynuującej tradycję politycznej działalności Jedności Ludowej (HB) spotykały się z próbami niedopuszczenia do ich rejestracji lub szybkiej delegalizacji. Takie przeszkody pokonać musiała między innymi partia Sortu¹³⁰. Ugrupowanie to zostało założone w lutym 2011 roku jako ugrupowanie baskijskiej „lewicy patriotycznej”, które jednak zdecydowanie odcięło się w deklaracjach politycznych od przemocy w życiu publicznym i terrorystycznych działań ETA. W deklaracje te nie uwierzyli jednak sędziowie Sądu Najwyższego i 23 marca 2011 roku wydali orzeczenie zakazujące wpisania Sortu do rejestru partii politycznych. Sąd Najwyższy uznał, że ugrupowanie to jest prostą kontynuacją politycznej egzystencji zdelegalizowanej Batasuny. W tej sytuacji liderzy Sortu złożyli skargę na orzeczenie Sądu Najwyższego do Trybunału Konstytucyjnego i 20 czerwca 2012 roku zapadło w tej sprawie ostateczne rozstrzygnięcie. Trybunał w orzeczeniu z 20 czerwca 2012 roku uznał, że Sortu ma jednak prawo zostać zalegalizowana jako partia polityczna¹³¹.

Podobną drogę prawną musiała przejść koalicja Bildu założona w kwietniu 2011 roku. Ugrupowanie to tworzyły między innymi takie partie centrolewicowe, jak Solidarność Baskijska (*Eusko Alkartasuna* — EA) i Alternatywa (*Alternatiba*). 1 maja 2011 roku Sąd Najwyższy anulował listy wyborcze tej koalicji, twierdząc, że łamie ona przepisy ustawy o partiach politycznych z 2002 roku. Taki stan rzeczy zadowolili w znacznym stopniu rząd centralny PSOE, a wicepremier Alfredo PÉREZ RUBALCABA stwierdził wręcz z satysfakcją, że orzeczenie Sądu Najwyższego potwierdziło tylko związki koalicji Bildu z ETA¹³². Zdania tego nie podzielił jednak Trybunał Konstytucyjny, który orzekł 5 maja

¹²⁹ *Sala Segunda. Sentencia 6/2004, de 16 de enero de 2004. Recurso de amparo 3153—2003. Promovido por Herri Batasuna frente a la Sentencia de la Sala Especial del artículo 61 LOPJ del Tribunal Supremo que decretó su ilegalización. Supuesta vulneración del derecho de asociación: disolución de sucesivas formalizaciones jurídicas de un único partido político de hecho*, Boletín Oficial del Estado, núm. 37. Suplemento, de 12 de febrero de 2004.

¹³⁰ Słowo *sortu* oznacza w języku baskijskim *narodziny, powstanie* (przyp. M.M.).

¹³¹ *Pleno. Sentencia 138/2012, de 20 de junio de 2012. Recurso de amparo 2891—2011. Promovido por doña Miren Karmele Agirregabiria Agirre, don José Javier Artola Zubillaga, doña Maider Etxebarria Akaiturri, doña Raquel Sáez de Cámara y el partido político Sortu con respecto al Auto de 30 de marzo de 2011 de la Sala Especial del Tribunal Supremo del artículo 61 de la Ley Orgánica del Poder Judicial, recaído en el procedimiento de ejecución de la Sentencia 1/2003, de 27 de marzo, por la que se ilegalizaron los partidos políticos Herri Batasuna, Euskal Herritarrok y Batasuna. Vulneración del derecho de asociación, en su vertiente de creación de partidos políticos: ausencia de elementos probatorios sólidos y cualificados que acrediten que el partido político que se pretende constituir viene a continuar o suceder la actividad de las formaciones políticas ilegalizadas y disueltas; relevancia en el momento inicial de los estatutos del nuevo partido político. Votos particulares*, Boletín Oficial del Estado, núm. 163. Suplemento, de 9 de julio de 2012.

¹³² <http://www.elmundo.es/elmundo/2011/05/02/espana/1304341290.html> (odczyt z 20.01.2013).

2011 roku o naruszeniu przez Sąd Najwyższy postanowień konstytucji w odniesieniu do działalności politycznej Bildu¹³³.

Tabela 62/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kraju Basków w latach 1980—2012 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	9.03.1980	26.02.1984	30.11.1986	28.10.1990	23.10.1994	25.10.1998	13.05.2001	17.04.2005	1.03.2009	21.10.2012
AP	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	—	7	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PL	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
ARALAR	—	—	—	—	—	—	—	1	4	—
CDS	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
EA	—	—	13	9	8	6	—	—	1	—
EAJ—PNV	25	32	17	22	22	21	—	—	30	27
EAJ—PNV—EA	—	—	—	—	—	—	33	29	—	—
EB—B	—	—	—	—	6	2	3	3	1	—
EE	6	6	9	6	—	—	—	—	—	—
EH	—	—	—	—	—	14	7	—	—	—
EH BILDU	—	—	—	—	—	—	—	—	—	21
HB	11	11	13	13	11	—	—	—	—	—
PCE—EPK	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—
PCTV—EHAK	—	—	—	—	—	—	—	9	—	—
PP	—	—	—	6	11	16	19	15	13	10
PSE—EE—PSOE	—	—	—	—	12	14	13	18	25	16
PSE—PSOE	9	19	19	16	—	—	—	—	—	—
UAI	—	—	—	3	5	2	—	—	—	—
UCD	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
UPyD	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Razem	60	75	75	75	75	75	75	75	75	75

Źródło: <http://www.juntaelectoralcentral.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/PaV> (odczyt z 26.04.2012).

¹³³ *Pleno. Sentencia 62/2011, de 5 de mayo de 2011. Recurso de amparo 2561—2011. Promovido por la coalición electoral Bildu — Eusko Alkartasuna (EA) / Alternatiba Eraikitzen frente a la sentencia de la Sala Especial del artículo 61 de la LOPJ del Tribunal Supremo sobre anulación de candidaturas para las elecciones locales y forales de 2011. Vulneración del derecho a acceder a los cargos representativos: falta de acreditación de que la coalición electoral continúe o suceda la actividad de un partido político declarado ilegal (STC 126/2009). Votos particulares, Boletín Oficial del Estado, núm. 124. Suplemento, de 25 de mayo de 2011.*

Starania partii należących do baskijskiej „lewicy patriotycznej” zostały ostatecznie uwieńczone sukcesem zarówno w wyborach do Kongresu Deputowanych przeprowadzonych w 2011 roku, jak i w wyborach do regionalnej legislatury w 2012 roku. W 2011 roku „lewica patriotyczna” przestawiła w wyborach do Kongresu Deputowanych wspólną listę pod nazwą Amaiur. W jej skład weszły Solidarność Baskijska (*Eusko Alkartasuna* — EA), Alternatywa (*Alternatiba*), Aralar i kandydaci niezależni, utożsamiający się z „lewicą patriotyczną”. W rezultacie ugrupowanie to zdobyło 7 mandatów w Kongresie Deputowanych, stając się drugą co do znaczenia partią etnoregionalną reprezentowaną w izbie niższej Kortezów Generalnych. Silniejsza okazała się tylko katalońska CiU, która uzyskała 16 mandatów. Koalicji Amaiur udało się natomiast uzyskać rezultat o 2 mandaty lepszy niż PNV.

Jeszcze większy sukces odniosła koalicja Bildu w wyborach do Parlamentu Kraju Basków w 2012 roku. Ugrupowanie to zdobyło wówczas 21 z 75 mandatów i stało się drugą siłą polityczną regionu po centroprawicowej i etnoregionalnej PNV. O tym, że rywalizację polityczną w Parlamencie Kraju Basków zdominowały partie etnoregionalne reprezentujące zarówno baskijską centroprawicę, jak i lewicę, świadczył proces wyłaniania regionalnego rządu. Obydwie partie zgłosiły bowiem swojego kandydata na *Lehendakari*, czyli Prezydenta Wspólnoty Autonomicznej. Zarówno przedstawiciele PNV, jak i Bildu oddali głosy w głosowaniu nad wotum zaufania na swoich kandydatów. Ostatecznie zwyciężył Iñigo URKULLU RENTERIA z PNV dzięki temu, że deputowani PSE—EE—PSOE, PP oraz UPyD zdecydowali się na absencję podczas głosowania.

Tabela 63/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kraju Basków w latach 1980—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1980	EAJ—PNV	38,1	41,50
1984	EAJ—PNV	42,01	42,70
1986	EAJ—PNV / PSE—PSOE	EAJ—PNV — 23,71 PSE—PSOE — 22,05	PSE—PSOE — 25,30 EAJ—PNV — 22,70
1990	EAJ—PNV	28,49	29,30
1994	EAJ—PNV	29,84	29,30
1998	EAJ—PNV	28,01	28,00
2001	EAJ—PNV—EA	42,72	44,10
2005	EAJ—PNV—EA	38,67	38,70
2009	EAJ—PNV	38,56	40,00
2012	EAJ—PNV	34,64	36,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 64/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Kraju Basków w latach 1980—2012.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1980	EAJ—PNV + HB	54,65	60,00
1984	EAJ— PNV + PSE—PSOE	65,08	68,00
1986	EAJ—PNV + PSE—PSOE	45,76	48,00
1990	EAJ—PNV + PSE—PSOE	48,43	50,70
1994	EAJ—PNV + PSE—EE—PSOE	46,97	45,30
1998	EAJ—PNV + PP	48,14	49,40
2001	EAJ—PNV—EA + PP	65,84	69,40
2005	EAJ—PNV—EA + PSE—EE—PSOE	61,35	62,70
2009	EAJ—PNV + PSE—EE	69,26	73,30
2012	EAJ—PNV + EH—BILDU	59,64	64,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Dominującą pozycję ugrupowań o charakterze etnoregionalnym na baskijskiej scenie politycznej odzwierciedlają także wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji i odpowiedzialności rządowej. Ich wartość dla poszczególnych partii politycznych w Kraju Basków została obliczona dla lat 1980—2012. Najwyższą wartość zarówno indeksu partycypacji, jak i odpowiedzialności rządowej należy przypisać EAJ/PNV. Wynosi ona w obydwu przypadkach 0,93, gdyż ugrupowanie to aż czternastokrotnie tworzyło regionalny rząd. Za proces tworzenia rządu we Wspólnocie Autonomicznej Kraju Basków w badanym okresie odpowiadała także PSE—EE—PSOE, dlatego też wartość indeksu odpowiedzialności rządowej tej partii wynosi 0,06. Ponadto PSE—EE—PSOE czterokrotnie uczestniczyło w koalicji rządowej i dlatego indeks rządowej partycypacji dla tego ugrupowania wynosi 0,33. W baskijskich koalicjach rządowych siedmiokrotnie uczestniczyła także EA, co daje średnią wartość indeksu partycypacji rządowej na poziomie 0,46, i dwukrotnie baskijska struktura IU (EB—B), co daje temu ugrupowaniu wartość indeksu rządowej partycypacji równą 0,13.

Partycypacja tak wielu podmiotów w przetargach gabinetowych w Kraju Basków wpływa w sposób oczywisty na stabilność tworzonych w regionie rządów. Założenie to potwierdzają dane uzyskane przy zastosowaniu indeksu agregacji obliczone dla regionu w latach 1980—2012 według formuły zaproponowanej przez Lawrence'a C. MAYERA. Średnia wartość owego indeksu wynosi 5,65 i jest najniższa w skali całej Hiszpanii w badanym okresie. Wynik ten jednoznacznie wskazuje na istnienie systemu słabo skoncentrowanego.

Tabela 65/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków w latach 1980—2012.

Okres urzędowania	Lehendakari	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzących w Parlamencie Kraju Basków
04.1980—03.1984	Carlos Garaikoetxea Urriza	EAJ—PNV	25/60 większość zwykła
03.1984—03.1985	Carlos Garaikoetxea Urriza	EAJ / PNV	32/75 większość zwykła
03.1985—12.1986	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV	32/75 większość zwykła
12.1986—11.1990	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + PSE—PSOE	EAJ / PNV — 17, PSE — 19/75 większość zwykła
11.1990—09.1991	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + EA + EE	EAJ / PNV — 22, EA — 9, EE — 6/75 większość zwykła
09.1991—10.1993	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + PSE—PSOE + EE	EAJ / PNV — 22, PSE — 16, EE — 6/75 większość bezwzględna
10.1993—11.1994	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + PSE—EE—PSOE	EAJ / PNV — 22, PSE—EE — 22/75 większość bezwzględna
11.1994—06.1998	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + EA + PSE—EE—PSOE	EAJ / PNV — 22, EA — 8, PSE—EE—PSOE — 12/75 większość bezwzględna
06.1998—01.1999	José Antonio Ardanza Garro	EAJ / PNV + EA	EAJ / PNV — 22, EA — 8/75 większość zwykła
01.1999—06.2001	Juan José Ibarretxe Markuartu	EAJ / PNV + EA	EAJ / PNV — 21, EA — 6/75 większość zwykła
06.2001—09.2001	Juan José Ibarretxe Markuartu	EAJ / PNV + EA	EAJ / PNV—EA — 33/75 większość zwykła
09.2001—05.2005	Juan José Ibarretxe Markuartu	EAJ / PNV + EA + EB—B	EAJ / PNV—EA — 33, EB—B — 3/75 większość zwykła
05.2005—03.2009	Juan José Ibarretxe Markuartu	EAJ / PNV + EA + EB—B	EAJ / PNV—EA — 29, EB—B — 3/75 większość zwykła
03.2009—12.2012	Francisco Javier López Álvarez	PSE—EE—PSOE	25/75 większość zwykła
12.2012—nadal	Iñigo Urkullu Renteria	EAJ / PNV	EAJ / PNV—27 większość zwykła

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Nawarra

Przypadek Nawarry należy niewątpliwie również zaliczyć do modelu dominacji partii etnoregionalnych. Specyfika tego terytorium wynika z uwarunkowań historycznych. Po pierwsze zalicza się je w skład Hegoalde, czyli południowej części ziem baskijskich położonych na terytorium państwa hiszpańskiego¹³⁴. Po drugie Nawarra nawet w czasach dyktatury generała Franco korzystała ze specjalnego statusu prawnego opartego na systemie praw i przywilejów określanych pojęciem *fueros*. Wynikiem owych doświadczeń jest ukształtowanie systemu partyjnego, w którego ramach rywalizacja polityczna przebiega zarówno wzdłuż podziału lewica — prawica, jak i wzdłuż linii dzielącej ugrupowania popierające centralistyczny projekt państwa od partii opowiadających się za daleko idącym regionalizmem. Ponadto specyfika Nawarry, która u progu istnienia współczesnej demokracji opowiedziała się przeciwko przynależności do Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków, polega na tym, że o mandaty na jej terytorium ubiegają się także partie baskijskie, prowadzące w ten sposób polityczną ekspansję, w programach baskijskich partii etnoregionalnych znajdziemy bowiem postulaty politycznego zjednoczenia wszystkich ziem baskijskich¹³⁵.

Rywalizacja polityczna w Nawarze zarówno na poziomie wyborczym, jak i parlamentarnym toczy się pomiędzy dwoma głównymi ugrupowaniami politycznymi: UPN i PSOE. Jedynie w 1979 roku dwoma najsilniejszymi ugrupowaniami regionalnej sceny politycznej były partie o znaczeniu ogólnopaństwowym — UCD i PSOE, a w 2007 roku dwa najlepsze rezultaty wyborcze uzyskały partie etnoregionalne — UPN i Nafarroa Bai. Warto przy tym jednak zwrócić uwagę na fakt, że w 2011 roku dwie lewicowe koalicje partii etnoregionalnych — Bildu i Nafarroa Bai 2011 — uzyskały w sumie więcej mandatów niż baskijscy socjaliści, którzy dzięki uzyskaniu 9 mandatów w regionalnym parlamencie stali się drugą siłą polityczną regionu.

Wybory do regionalnego parlamentu w 1983 roku wygrała PSOE, a drugim ugrupowaniem nawarskiej sceny politycznej została centroprawicowa Unia Ludu Nawarry (*Unión del Pueblo Navarro* — UPN). Jest to partia założona w 1979 roku, której zasadniczym celem politycznym są starania do dążenia o jak najsilniejszą pozycję Nawarry na polu kulturowym i ekonomicznym, mieszczącym się jednak w koncepcji hiszpańskiego państwa regionalnego¹³⁶. UPN przeciwstawia się tym samym baskijskiej ekspansji kulturowej i politycznej na tym terytorium, podkreślając odrębność historyczną owego regionu i jego łączność

¹³⁴ Północną część ziem baskijskich położonych na terytorium dzisiejszej Francji nazywa się Ipparalde (przyp. M.M.).

¹³⁵ Przykład dążeń polityków baskijskich do zjednoczenia wszystkich ziem baskijskich, w tym również Nawarry i Ipparalde, można znaleźć np. w założeniach „programu Ibbaretxe”, zaproponowanego przez PNV. Zob. MYŚLIWIEC, 2006c: 99—117.

¹³⁶ <http://www.upn.es/conocenos/historia> (odczyt z 20.01.2013).

z państwem hiszpańskim. Koncepcja ta stanowi nawiązanie do rzeczywistości *Las Españas*, w której regionalne prawa i przywileje były zasadami uznawanymi i szanowanymi przez monarchów rządzących w politycznym centrum.

O skomplikowanej sytuacji na scenie politycznej Nawarry świadczy chociażby fakt, że już w kadencji 1983—1987 roku region ten miał trzy rządy o zróżnicowanej kompozycji politycznej. Początkowo, w latach 1983—1984, na czele regionu stał Juan Manuel ARZA MUÑUZURI pełniący funkcję prezydenta wspólnoty autonomicznej w poprzedniej kadencji. Pomimo faktu, że ugrupowanie, z którego się wywodził, czyli UCD, nie zdobyło w 1983 roku mandatów w regionalnej legislaturze, przewodniczył on rządowi PSOE—HB. Warto w tym kontekście zwrócić także uwagę na fakt, że działająca na rzecz niepodległości wszystkich ziem baskijskich HB uzyskała wówczas aż 6 z 50 mandatów. W styczniu 1984 roku koalicja ta rozpadła się, a urząd prezydenta wspólnoty autonomicznej objął reprezentant regionalnej centroprawicy Jaime Ignacio DEL BURGO TAJADURA. Polityk ten stał na czele dość egzotycznej koalicji stworzonej przez centroprawicową UPN i centrolewicową PSOE. Polityczny związek owych ugrupowań przetrwał jednak tylko do maja 1984 roku, kiedy to został utworzony mniejszościowy rząd nawarskich socjalistów na czele z Gabrielem URRALBURU TAINTA. Polityk ten został wybrany na prezydenta wspólnoty autonomicznej także w 1987 roku, kiedy to stanął na czele koalicji rządowej PSN—PSOE—UPN. Celem zawarcia porozumienia politycznego pomiędzy ugrupowaniami o charakterze ogólnopaństwowym i etnoregionalnym była ochrona politycznych interesów Nawarry w sytuacji zwiększenia wpływów przez baskijskie partie etnoregionalne. Swoją reprezentację w regionalnym parlamencie uzyskały wówczas EA z 4 mandatami, mająca z 1 mandat EE i HB, która zdobyła ich 7.

Po wyborach przeprowadzonych do Parlamentu Nawarry w 1991 roku prezydentem wspólnoty autonomicznej został Juan Cruz ALLI ARANGUREN, stojący na czele rządu utworzonego przez UPN. Jego zabiegi o normalizację stosunków ze Wspólnotą Autonomiczną Kraju Basków oraz o uznanie mieszkańców Nawarry za odrębny naród funkcjonujący w ramach państwa hiszpańskiego nie podobały się jednak wszystkim działaczom owej partii, dlatego też część z nich, nastawiona nieco bardziej pravicowo, odeszła w 1995 roku z UPN i założyła ugrupowanie o nazwie Konwergencja Demokratów z Nawarry (*Convergencia de Demócratas de Navarra* — CDN). W tym samym roku ugrupowanie to odniosło pierwszy sukces wyborczy, uzyskując w regionalnym parlamencie 10 z 50 mandatów i wchodząc wraz z PSN—PSOE i EA w skład koalicji rządowej.

Koalicja rządowa PSN—PSOE, EA i CDN przetrwała jednak zaledwie rok — od lipca 1995 do lipca 1996. Powodem jej rozwiązania był skandal korupcyjny, którego głównym aktorem okazał się ówczesny prezydent wspólnoty autonomicznej — Javier OTANO CID. Przez dwa miesiące po jego odwołaniu

urząd ten sprawował Juan Cruz ALLI ARANGUREN, przewodnicząc tej samej koalicji. We wrześniu 1996 roku nowym prezydentem został wybrany Miguel SANZ SESMA, który stanął na czele mniejszościowego rządu UPN, dysponującej wówczas zaledwie 17 mandatami w regionalnej legislaturze. Miguel SANZ SESMA został wybrany na prezydenta wspólnoty autonomicznej także po wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 1999 i 2003 roku. Warto przy tym podkreślić, że stał on nieprzerwanie na czele rządu mniejszościowego rządu UPN do 2007 roku. W tym czasie zwraca uwagę fakt dość znaczącego wzrostu wpływów nacjonalistów baskijskich na terytorium Nawarry, o czym świadczą dobre rezultaty ich partii. W 1999 roku koalicja EH uzyskała 8 mandatów w regionalnym parlamencie, czyli zaledwie o 3 mandaty mniej niż PSN—PSOE. Swoją reprezentację w Parlamencie Nawarry uzyskała wówczas także po raz pierwszy baskijska PNV, zdobywając 3 mandaty. Baskijscy nacjoniści uzyskali ponadto dobre wyniki w 2003 roku: PNV zwiększyła swój stan posiadania z 3 do 4 mandatów, 4 mandaty zdobyło także ugrupowanie Aralar działające zarówno na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków, jak i Nawarry.

UPN uzyskała także największą liczbę 22 mandatów po wyborach przeprowadzonych do regionalnego parlamentu w 2007 roku. Nawiązała wówczas współpracę koalicyjną z CDN, a na czele rządu ponownie stanął Miguel SANZ SESMA. Koalicja ta przetrwała jednak tylko do 2009 roku. Powodem jej rozpadu były rozbieżności polityczne pomiędzy obydwoma ugrupowaniami dotyczące koncepcji zmian, jakie miały zostać wprowadzone do ustawy o języku regionalnym¹³⁷. Po zerwaniu koalicji UPN rządziła samodzielnie do 2011 roku, tworząc rząd mniejszościowy.

Pomimo wpływów UPN i CDN uzyskanych przez te ugrupowania w regionalnym parlamencie w 2007 roku nie sposób pominąć także wzrastającej roli reprezentacji ludności baskijskiej na terytorium Nawarry: 12 mandatów, czyli dokładnie tyle samo ile PSN—PSOE uzyskała koalicja Nafarroa Bai¹³⁸. Ugrupowanie to powstało już w 2003 roku i za zasadniczy cel działania przyjęło obronę interesów obywateli regionu odczuwających silne związki Nawarry z pozostałymi ziemiami baskijskimi. Trudno przy tym jednoznacznie zdefiniować profil Nafarroa Bai na osi lewica — prawica, ugrupowanie to tworzą bowiem takie partie, jak centroprawicowa PNV, centrolewicowe EA i Aralar oraz lewicowa Batzarre¹³⁹, która nawiązuje do tradycji marksistowskich i działa na terytorium Nawarry, wykazując silne związki z baskijską partią marksistowską Zutik¹⁴⁰.

¹³⁷ <http://www.elmundo.es/elmundo/2009/09/28/espana/1254162675.html> (odczyt z 21.01.2013). *Ley Foral 18/1986, de 15 de diciembre, del vascuence*, Boletín Oficial el Estado, núm. 17, de 20 de enero de 1987.

¹³⁸ *Nafarroa Bai* oznacza w języku baskijskim *Tak dla Nawarry* (przyp. M.M.).

¹³⁹ <http://www.batzarre.org> (odczyt z 21.01.2013).

¹⁴⁰ <http://www.nabai2011.com/es/index.php> (odczyt z 21.01.2013).

Sami mieszkańcy Nawarry lokują to ugrupowanie na lewej stronie sceny partyjnej, przyznając mu na osi lewica — prawica 3,17 punktów w skali od 1 do 10¹⁴¹.

Po wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 2011 roku UPN z 19 mandatami nadal pozostawała najsilniejszym ugrupowaniem na forum tego organu. Wobec postępującego umacniania się pozycji baskijskich nacjonalistów na terytorium Nawarry, związanym z uzyskaniem aż 7 mandatów w regionalnym parlamencie przez koalicję Bildu oraz 8 przez koalicję Nafarroa Bai 2011, UPN podpisała umowę koalicyjną z PSN—PSOE. Na czele rządu stanęła Yolanda BARCINA ANGULO. Koalicja przetrwała jednak niespełna rok. Powodem jej rozpadu był pogłębiający się kryzys gospodarczy i brak porozumienia pomiędzy koalicyjnymi partnerami co do kierunku koniecznych reform. W zaistniałej sytuacji przewodnicząca UPN zdecydowała się na podjęcie misji kierowania rządem mniejszościowym bez obciążania swojego wizerunku politycznego związkami z ugrupowaniem, które jest w Hiszpanii obwiniane za doprowadzenie do ekonomicznej katastrofy¹⁴².

Analizując działanie nawarskiej sceny partyjnej, warto zwrócić uwagę na fakt, że na poziomie regionalnego parlamentu w latach 1983—2011 możemy wyróżnić aż dziesięć partii wyraźnie podkreślających etniczną odrębność regionu (Aralar, Bildu, CDN, EAJ—PNV, EA, EE, EH, HB, Nafarroa Bai, UPN). Tylko dwie z nich — UPN i CDN — są jednak ugrupowaniami, które bronią identyfikacji mieszkańców wyłącznie z historycznym terytorium Nawarry i jednoznacznie opowiadają się za budowaniem silnej pozycji regionu w ramach państwa hiszpańskiego. Pozostałych osiem — Aralar, Bildu, EAJ—PNV, EA, EE, EH, HB, Nafarroa Bai — to ugrupowania stojące na stanowisku, że ziemie Nawarry stanowią część historycznych ziem baskijskich, starają się zatem reprezentować interesy ludności baskijskiej w tej wspólnotce autonomicznej i podkreślają konieczność jej integracji z prowincjami tworzącymi Wspólnotę Autonomiczną Kraju Basków. Na terytorium Nawarry działało też sześć partii opowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PPN, PCE, EB—IU, PSN—PSOE, UCD, CDS).

Partie rywalizujące w systemie politycznym Nawarry można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając siedem z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (UPN, CDN, AP, PP, EAJ—PNV, UCD, CDS), a dziesięć do partii lewicowych i centrolewicowych (Aralar, Bildu, Nafarroa Bai, EA, EE, EH, HB, PCE, EB—IU, PSN—PSOE). Posługując się również badaniami przeprowadzonymi przez CIS na terytorium Nawarry przed wyborami do regionalnego parlamentu w 2011 roku, należy stwierdzić, że mieszkańcy regionu lokują poszczególne partie polityczne na osi lewica — prawica w skali od 1

¹⁴¹ *Preelectoral Elecciones Autonómicas i Municipales...*, op.cit., s. 24—25.

¹⁴² http://www.diariodenavarra.es/noticias/navarra/mas_navarra/2012/06/15/la_coalicion_del_gobierno_foral_rompe_sin_cumplir_ano_83718_2061.html (odczyt z 21.01.2013).

Tabela 66/VI. Liczba mandatów zdobytych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Nawarry w latach 1979—2011 z podziałem na partie polityczne.

Nazwa partii	3.04.1979	8.05.1983	10.06.1987	26.05.1991	28.05.1995	13.06.1999	25.05.2003	27.05.2007	22.05.2011
Amaiur	7	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	—	8	—	—	—	—	—	—	—
ARALAR	—	—	—	—	—	—	4	—	—
Bildu	—	—	—	—	—	—	—	—	7
CDN	—	—	—	—	10	3	4	2	—
CDS	—	—	4	—	—	—	—	—	—
EA	—	—	4	3	2	—	—	—	—
EAJ—PNV—EA	—	—	—	—	—	3	4	—	—
EE	—	—	1	—	—	—	—	—	—
EH	—	—	—	—	—	8	—	—	—
FAP	—	—	2	—	—	—	—	—	—
HB	9	6	7	6	5	—	—	—	—
I—E	—	—	—	—	—	—	—	—	3
IFN	1	—	—	—	—	—	—	—	—
IU—EB	—	—	—	—	5	3	—	—	—
IUN	—	—	—	2	—	—	—	—	—
IUN—NEB	—	—	—	—	—	—	4	2	—
Nafarroa Bai	—	—	—	—	—	—	—	12	—
Nafarroa Bai 2011	—	—	—	—	—	—	—	—	8
PCE—EKA	1	—	—	—	—	—	—	—	—
PNV	—	3	—	—	—	—	—	—	—
PNV—EE—ESEI—PTEs	3	—	—	—	—	—	—	—	—
PPN	—	—	—	—	—	—	—	—	4
PSN—PSOE	—	—	15	19	11	11	11	12	9
PSOE	15	20	—	—	—	—	—	—	—
UCD	20	—	—	—	—	—	—	—	—
UDF	—	—	3	—	—	—	—	—	—
UNAI	1	—	—	—	—	—	—	—	—
UPN	13	13	14	20	17	22	23	22	19
Razem	70	50	50	50	50	50	50	50	50

Źródło: <http://www.congreso.es/portal/page/portal/JuntaElectoralCentral/JuntaElectoralCentral/ResultElect/Autonom/Navarr> (odczyt z 26.04.2012).

Tabela 67/VI. Najwyższy odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez partie polityczne w wyborach do Parlamentu Nawarry w latach 1979—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1979	UCD	26,80	28,50
1983	PSOE	35,87	40,00
1987	PSN—PSOE	28,07	30,00
1991	UPN	34,95	40,00
1995	UPN	31,97	34,00
1999	UPN	42,37	44,00
2003	UPN	42,48	46,00
2007	UPN	42,78	44,00
2011	UPN	34,48	38,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

Tabela 68/VI. Odsetek głosów i mandatów (w %) uzyskanych przez dwie najsilniejsze partie polityczne w wyborach do Parlamentu Nawarry w latach 1979—2011.

Rok wyborów	Nazwa partii	Odsetek uzyskanych głosów	Odsetek uzyskanych mandatów
1979	UCD + PSOE	46,00	50,00
1983	PSOE + UPN	59,37	66,00
1987	PSN—PSOE + UPN	52,91	58,00
1991	UPN + PSN—PSOE	68,31	78,00
1995	UPN + PSN—PSOE	53,25	56,00
1999	UPN + PSN—PSOE	63,14	66,00
2003	UPN + PSN—PSOE	64,15	68,00
2007	UPN + Naffarrea Bai	66,73	68,00
2011	UPN + PSN—PSOE	50,33	56,00

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

do 10 w sposób następujący: Bildu—EA — 2,09, Naffarrea Bai — 3,17, IU—EB — 3,18, PSN—PSOE — 4,75, UPN — 7,39, PP — 7,81¹⁴³.

Wielopartyjną rywalizację na scenie politycznej Nawarry odzwierciedlają wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji oraz indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji dla Nawarry na poziomie wyborczym w latach 1979—2011 wynosi 0,78, a na poziomie parlamentarnym 0,74. Wyniki te jednoznacznie wskazują na rywalizację

¹⁴³ *Preelectoral Elecciones Autonómicas i Municipales...*, op.cit., s. 24—25.

Tabela 69/VI. Rządy Wspólnoty Autonomicznej Nawarry w latach 1979—2012.

Okres urzędowania	Prezydent wspólnoty autonomicznej	Partie polityczne tworzące rząd	Liczba mandatów partii rządzącej w Parlamencie Nawarry
04.1979—04.1980	Jaime Ignacio del Burgo Tajadura	UCD + PSOE + HB	UCD — 20, PSOE — 15, HB — 9/70 większość bezwzględna
04.1980—05.1983	Juan Manuel Arza Muñuzuri	UCD + PSOE + HB	UCD — 20, PSOE — 15, HB — 9/70 większość bezwzględna
05.1983—01.1984	Juan Manuel Arza Muñuzuri	UCD + PSOE + HB	PSOE — 20, HB — 6/50 większość bezwzględna
01.1984—05.1984	Jaime Ignacio del Burgo Tajadura	UPN + PSOE	UPN — 13, PSOE — 20/50 większość bezwzględna
05.1984—10.1987	Gabriel Urralburu Tainta	PSOE	20/50 większość zwykła
10.1987—09.1991	Gabriel Urralburu Tainta	PSN—PSOE + UPN	PSN—PSOE — 15, UPN — 14/50 większość bezwzględna
09.1991—07.1995	Juan Cruz Alli Aranguren	UPN	20/50 większość zwykła
07.1995—07.1996	Javier Otano Cid	PSN—PSOE + CDN + EA	PSN—PSOE — 11, CDN — 10, EA — 2/50 większość zwykła
07.1996—09.1996	Juan Cruz Alli Aranguren	PSN—PSOE + CDN + EA	PSN—PSOE — 11, CDN — 10, EA — 2/50 większość zwykła
09.1996—07.1999	Miguel Sanz Sesma	UPN	17/50 większość zwykła
07.1999—06.2003	Miguel Sanz Sesma	UPN	22/50 większość zwykła
06.2003—06.2007	Miguel Sanz Sesma	UPN + CDN	UPN — 23, CDN — 4/50 większość bezwzględna
06.2007—10.2009	Miguel Sanz Sesma	UPN + CDN	UPN — 22, CDN — 2/50 większość zwykła
10.2009—07.2011	Miguel Sanz Sesma	UPN	22/50 większość zwykła
07.2011—06.2012	Yolanda Barcina Angulo	UPN + PSN—PSOE	UPN — 19, PSN—PSOE — 9/50 większość bezwzględna
06.2012—nadal	Yolanda Barcina Angulo	UPN	19/50 większość zwykła

Źródło: Opracowanie własne — M.M.

przebiegającą w ramach modelu wielopartyjnego. Warto także zaznaczyć, że wartości te wskazują na istnienie bardzo mocno sfragmentaryzowanego regionalnego systemu partyjnego w Hiszpanii, który pod tym względem może być porównywany z systemem baskijskim. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona dla Nawarry również dla lat 1979—2011 wynosi na poziomie wyborczym 4,64, a na poziomie parlamentarnym 3,99. Wartości te wskazują na rywalizację wielopartyjną zarówno na etapie wyborczym, jak i parlamentarnym.

6.3. Ocena systemów wyborczych i ich konsekwencji

Konstytucja Hiszpanii z 1978 roku zapewniła parlamentom wszystkich wspólnot autonomicznych prawo do swobodnego określenia w drodze ustawy trybu wyłaniania składów regionalnych legislatur. Ustawa zasadnicza określiła „tylko” kilka zasad, które musiały zostać zagwarantowane w regionalnych ordynacjach wyborczych. Zgodnie z postanowieniami art. 152 ustawy zasadniczej wybory te mają się odbywać w drodze wyborów powszechnych i przy zastosowaniu zasady proporcjonalności. Regionalni ustawodawcy musieli także zapewnić w uchwalanych ordynacjach wyborczych reprezentację polityczną różnym „strefom” (*zonas*) swojego terytorium. W praktyce oznaczało to najczęściej zapewnienie prawa do posiadania swojej reprezentacji każdej prowincji wchodzącej w skład danej wspólnoty autonomicznej. To z kolei oznaczało w zdecydowanej większości przypadków pokrywanie się zasięgu terytorialnego okręgów wyborczych w wyborach do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych i w wyborach do obu izb Korteżów Generalnych. Praktycznie jedynym wyjątkiem od owej reguły jest Wspólnota Autonomiczna Murcji, utworzona przez jedną prowincję, której terytorium dla przeprowadzenia wyborów do regionalnego zgromadzenia ustawodawczego podzielono na pięć okręgów.

Konstruowanie regionalnych ordynacji wyborczych przebiegało także w dość specyficznej atmosferze układu politycznego, jaki w 1981 roku zawarli przedstawiciele rządzącej wówczas Unii Centrum Demokratycznego i najsilniejszej partii opozycyjnej — Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej. Dramatyczne wydarzenia 23 lutego 1981 roku związane z próbą zamachu stanu były momentem krytycznym nie tylko dla polityki społecznej i ekonomicznej ówczesnego rządu, ale także dla polityki związanej regionalizacją państwa. U progu 1981 roku widać było wyraźnie spowolnienie procesu, który miał doprowadzić do uzyskania efektu „kawy dla wszystkich” (*¡Café para todos!*). Sytuacja ta skłoniła premiera Leopoldo CALVO SOTELO do powołania komisji ekspertów,

której przewodniczył administratywista Eduardo GARCÍA DE ENTERRÍA i której zadaniem miało być przygotowanie raportu o przebiegu procesu przekształcania Hiszpanii w państwo regionalne. Opierając się na wynikach pracy komisji, CALVO SOTELO znalazł politycznego partnera i wsparcie w osobie lidera opozycji Felipe GONZÁLEZA MARQUEZA, który wydawał się głęboko z troską o losy procesu tworzenia kolejnych wspólnot autonomicznych. Efektem owego sojuszu politycznego było podpisanie 31 lipca 1981 roku tzw. porozumień autonomicznych (*pactos autonómicos*). Określały one zgodę obu polityków na podział Hiszpanii na 17 wspólnot autonomicznych posiadających takie same instytucje, lecz różne zakresy kompetencji, oraz na powstanie dwóch miast autonomicznych — Ceuty i Melilli. Naczelną zasadą, co do której liderzy UCD i PSOE zawarli porozumienie, miało być ograniczenie możliwości uzyskania autonomii przez kolejne regiony hiszpańskie w drodze procedury przewidzianej w art. 151 konstytucji, szerzej przedstawionej w rozdziale III niniejszej pracy. Postanowiono, że jedynymi regionami, które mogą z niej skorzystać, powinny być Katalonia, Kraj Basków, Galicja i Andaluzja. Postanowiono także o konieczności porozumienia się z przedstawicielami Wysp Kanaryjskich i regionu Walencji, którzy rozpoczęli uprzednio starania o nadanie statutu autonomii zgodnie z procedurą przewidzianą w art. 151 konstytucji. W zamian za zgodę na zmianę trybu postępowania zgodnego z postanowieniami art. 143 ustawy zasadniczej obiecano im możliwość uzyskania szerokiego zakresu kompetencji. Pozostałych 10 regionów historycznych miało natomiast uzyskać autonomię w drodze procedury przewidzianej w art. 143 konstytucji (POWELL, 2001: 304—305).

Treść porozumień przewidywała także powstanie w każdej wspólnocie autonomicznej identycznych instytucji politycznych, takich jak regionalny parlament, prezydent wspólnoty i regionalny rząd. W zamian zapowiedziano utrzymanie zasady istnienia „Hiszpanii dwóch prędkości”, co oznaczałoby dysponowanie szerokim katalogiem kompetencji przez siedem wspólnot — Katalonię, Kraj Basków, Galicję, Andaluzję, Nawarę, region Walencji i Wyspy Kanaryjskie, podczas gdy pozostałych dziesięć posiadałoby znacznie skromniejszy katalog uprawnień (IBI-DEM). CALVO SOTELO był pewien, że zyska dla takiego pomysłu poparcie nacjonalistów katalońskich i baskijskich. Był jednak w błędzie. Kiedy połączone siły UCD i PSOE doprowadziły 30 lipca 1982 roku do przyjęcia przez Kongres Deputowanych projektu *Ustawy organicznej o harmonizacji procesu autonomicznego* (*Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico* — LOAPA), Jordi PUJOL i Xabier ARZALLUZ ostro przeciwko temu zaprotestowali. Zanim jeszcze ustawa została opublikowana w dzienniku rządowym *Boletín Oficial del Estado*, zainicjowali złożenie wniosków kilku uprawnionych podmiotów do Trybunału Konstytucyjnego o wykonanie kontroli prewencyjnej przyjętej ustawy¹⁴⁴. Zarzucali par-

¹⁴⁴ *Recurso previo de inconstitucionalidad número 311/82, promovido por el Gobierno Vasco contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso*

lamentowi centralnemu próbę regulowania w drodze ustawy kwestii, dla których procedury zostały określone wcześniej przez twórców konstytucji. Ostatecznie Trybunał Konstytucyjny przychylił się do stanowiska reprezentantów katalońskich i baskijskich partii etnoregionalnych¹⁴⁵. Ustawa została zmieniona przez parlament centralny, a także uchwalona i opublikowana jako ustawa zwykła, a nie organiczna¹⁴⁶. Proces przekształcania państwa scentralizowanego w regionalne przebiegał odtąd zgodnie z postanowieniami konstytucji, lecz polityczna demonstracja siły i intencji dwóch ugrupowań politycznego centrum — UCD i PSOE — pokazała, w jakim kierunku będą przebiegały owe procesy. Nie było wątpliwości, że intencją tych partii będzie dążenie do stworzenia systemu w miarę homogenicznego¹⁴⁷.

Wyrazem utrzymania takiej linii politycznej było niewątpliwie wprowadzenie zmian do ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku, co nastąpiło 13 marca 1991 roku. Wśród wielu innych postanowień wprowadzała ona także zasadę ujednoczenia terminów wyborów do zgromadzeń ustawodawczych, ustawodawca na szczeblu państwowym postanowił bowiem, że we wspólnotach autonomicznych, których prezydentom lub przewodniczącym regionalnych rządów nie przyznano prawnych możliwości przedtermino-

Autonómico (LOAPA), Boletín Oficial del Estado, núm. 186, de 5 de agosto de 1982; *Recurso previo de inconstitucionalidad número 313/82, promovido por el Parlamento Vasco contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico (LOAPA)*, Boletín Oficial del Estado, núm. 186, de 5 de agosto de 1982; *Recurso previo de inconstitucionalidad número 314/1982, promovido por el Consejo Ejecutivo de la Generalidad de Cataluña contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico (LOAPA)*, Boletín Oficial del Estado, núm. 186, de 5 de agosto de 1982; *Recurso previo de inconstitucionalidad número 315/1982, promovido por el Presidente del Parlamento de Cataluña contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico (LOAPA)*, Boletín Oficial del Estado, núm. 186, de 5 de agosto de 1982; *Recurso previo de inconstitucionalidad número 316/1982, promovido por don Juan Carlos Aguilar Moreno y 49 Diputados más contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico (LOAPA)*, Boletín Oficial del Estado, núm. 186, de 5 de agosto de 1982.

¹⁴⁵ Szerzej na temat uzasadnienia stanowiska Trybunału Konstytucyjnego w tej sprawie zob. *Pleno. STC 76/1983, de 5 de agosto de 1983. Sentencia en los recursos previos de inconstitucionalidad, acumulados, núms. 311, 313, 314, 315 y 316/1982, dirigidos contra el texto definitivo del proyecto de Ley Orgánica de Armonización del Proceso Autonómico y promovidos, respectivamente, por el Gobierno Vasco, representado por don Juan María Vidarte Ugarte; por el Parlamento Vasco, representado por don Ramón Varela Gorostiaga; por el Consejo Ejecutivo de la Generalidad de Cataluña, representado por don Rafael Entrena Cuesta, don José Ramón Parada Vázquez, don José Juan Pinto Ruiz y don Manuel María Vicens Matas; por el Parlamento de Cataluña, representado por su Presidente, don Heribert Barrera y Costa, y por 50 Diputados de las Cortes Generales, representados por don Juan Carlos Aguilar Moreno*, Boletín Oficial del Estado, núm. 197, de 18 de agosto de 1983.

¹⁴⁶ *Ley 12/1983, de 14 octubre, del Proceso Autonómico*, Boletín Oficial del Estado, núm. 247, de 15 de octubre de 1983.

¹⁴⁷ Szerzej na temat wpływu porozumień autonomicznych z 1982 roku na proces становienia przepisów regionalnych ordynacji wyborczych zob. w: GROPPI, 1991: 279—323.

wego rozwiązania autonomicznego parlamentu, wybory do regionalnych zgromadzeń ustawodawczych muszą być zarządzane pomiędzy pięćdziesiątym czwartym a sześćdziesiątym dniem przed upływem ich kadencji. W trzynastu wspólnotach autonomicznych odbywają się one zatem co cztery lata, wraz z wyborami lokalnymi, w czwartą niedzielę miesiąca maja¹⁴⁸. Przyjęcie przez Kortezy Generalne zmian w ustawie organiczej o podstawach systemu wyborczego pociągnęło za sobą w konsekwencji także konieczność szybkiego dokonania zmian w przepisach statutów autonomii siedmiu spośród trzynastu wspólnot: Asturii¹⁴⁹, Kanrabrii¹⁵⁰, Kastylii-La Manchy¹⁵¹, Estremadury¹⁵², Madrytu¹⁵³, Murcji¹⁵⁴ i Walencji¹⁵⁵. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że jedynie cztery wspólnoty autonomiczne — Katalonia, Kraj Basków, Galicja i Andaluzja — posiadały wówczas swój własny rytm cykli wyborczych.

Warto także zauważyć, że dwie główne partie politycznego centrum — UCD i PSOE — które postanowiły w 1982 roku o zapanowaniu nad procesem przekształcania Hiszpanii w państwo regionalne, dobrze przygotowały się także do uzyskania jak największej liczby mandatów w parlamentach regionalnych. Sytuacja wydawała się o wiele prostsza dla socjalistów z PSOE, którzy w 1982 roku wygrali wybory do Kortezów Generalnych. Zdobyte pozycji najsilniejszego ugrupowania hiszpańskiej sceny politycznej w powiązaniu z federalną strukturą owej formacji niemal gwarantowało kolejne sukcesy w wyborach do regionalnych parlamentów¹⁵⁶. Było to najłatwiejsze do osiągnięcia w tych

¹⁴⁸ Ustawodawca państwowy wprowadził tego rodzaju zmiany, proponując w punkcie 15 ustawy nowe brzmienie dla art. 42 ustawy organiczej o podstawach systemu wyborczego. Zob. *Ley Orgánica 8/1991, de 13 de marzo, de modificación de la Ley Orgánica del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991. Na temat zmian wprowadzonych w przestawionym powyżej zakresie zob. także: MONTERO, LLERA, TORCAL, 1992: 33—34.

¹⁴⁹ *Ley Orgánica 3/1991, de 13 de marzo, de reforma del artículo 25.3 de la Ley Orgánica 7/1981, de 30 de diciembre, de Estatuto de Autonomía de Asturias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵⁰ *Ley Orgánica 7/1991, de 13 de marzo, de modificación del artículo 10.3 del Estatuto de Autonomía para Cantabria*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵¹ *Ley Orgánica 6/1991, de 13 de marzo, de modificación del artículo 10.2 del Estatuto de Autonomía de Castilla-La Mancha*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵² *Ley Orgánica 5/1991, de 13 de marzo, de Reforma del Estatuto de Autonomía de Extremadura*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵³ *Ley Orgánica 2/1991, de 13 de marzo, de Reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵⁴ *Ley Orgánica 1/1991, de 13 de marzo, de reforma del artículo 24.3 del Estatuto de Autonomía de la Región de Murcia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵⁵ *Ley Orgánica 4/1991, de 13 de marzo, de modificación del artículo 12.4 de la Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana*, Boletín Oficial del Estado, núm. 63, de 14 de marzo de 1991.

¹⁵⁶ Szerzej na temat struktury organizacyjnej PSOE zob. w: <http://www.psoe.es/ambito/estructura/docs/index.do?action=View&id=97575> (odczyt z 02.08.2012).

wspólnotach autonomicznych, w których nie istniały silne partie regionalne lub etnoregionalne.

O miejsca w regionalnych parlamentach oraz o uzyskanie wpływu na politykę poszczególnych wspólnot autonomicznych postanowiła także zaważyć Unia Centrum Demokratycznego, a raczej poszczególni jej członkowie. Już na przełomie lat 70. i 80. XX wieku zaczęli oni tworzyć partie regionalne, szczególnie w tych wspólnotach, w których partie etnoregionalne nie istniały lub nie cechowała ich jeszcze specjalnie silna pozycja polityczna. Do takich działań należy zaliczyć niewątpliwie utworzenie w 1979 Unii Ludu Nawarry (*Unión del Pueblo Navarro* — UPN) oraz dwóch ugrupowań w 1980 roku: Jedności Andaluzijskiej (*Unidad Andaluza* — UAn) i Zjednoczonej Estremadury (*Extremadura Unida* — ExU). Wielu działaczy UCD zaczęło się zastanawiać nad dalszymi losami swojej kariery politycznej w 1982 roku, kiedy to partia przeżywała poważny kryzys polityczny po 23 lutego i ostatecznie przegrała z kreteśsem wybory do Kortezów Generalnych. Politycy, którzy odeszli z UCD, założyli w 1982 roku takie ugrupowania regionalne, jak Unia Majorki (*Unión Mallorquina* — UM), Unia dla La Riojy (*Unión por La Rioja* — UPR), a także restaurowali założone w 1977 roku ugrupowanie o nazwie Niezależna Partia Galicji (*Partido Gallego Independiente* — PGI)¹⁵⁷. Działacze PGI byli także inicjatorami utworzenia w 1983 roku Koalicji Galicyjskiej (*Coalición Galega* — CG), która powstała jako ugrupowanie regionalne na potrzeby przeprowadzanych w owym roku wyborów lokalnych. Również w 1983 roku powstała Regionalistyczna Partia La Manchy (*Partido Regionalista Manchego* — PRM). W jej szeregach znaleźli się zarówno byli członkowie PSOE, jak i UCD, rozczarowani polityką obydwu ugrupowań. W 1985 roku byli działacze UCD założyli Federację Niezależnych Stowarzyszeń Kanaryjskich (*Federación de Agrupaciones Independientes de Canarias* — FAIC), a rok później część z nich wraz z lokalnymi działaczami politycznymi wywodzącymi się z ziem dawnego Królestwa Leónu oraz z byłymi politykami AP i PSOE weszła w skład ugrupowania o nazwie Unia Ludu Leońskiego (*Unión del Pueblo Leonés* — UPL).

Byli politycy UCD przejawiali także aktywność u progę lat 90. XX wieku. Do ugrupowań regionalnych, które zostały wówczas założone z inicjatywy osób związanych niegdyś politycznie z UCD, można zaliczyć utworzoną pod koniec 1990 roku Unię na rzecz Postępu Kantabrii (*Unión para el Progreso de Cantabria* — UPCA). W 1993 roku część byłych działaczy UCD weszła w skład regionalnego ugrupowania kastylijskiego: Regionalistycznej Unii Kastylii i Leónu (*Unidad Regionalista de Castilla y León* — URCL).

Utworzenie ugrupowań regionalnych przez byłych członków UCD pozwoliło w niektórych przypadkach na trwałe zagospodarowanie części regionalnych

¹⁵⁷ Ugrupowanie o nazwie Niezależna Partia Galicji zostało rozwiązane w 1978 roku, a jego członkowie wstąpiłi do UCD (przyp. M.M.).

scen politycznych. Doskonałym przykładem takiego stanu rzeczy jest Nawarra, gdzie najsilniejszym ugrupowaniem politycznym w autonomicznym parlamencie pozostaje Unia Ludu Nawarry (UPN). Począwszy od 1983 roku, uczestniczy ona w wyborach do regionalnej legisaltywy, rywalizując o uzyskanie największej liczby mandatów. Należy zaznaczyć, że od 1991 roku jest w tej rywalizacji niepokonana. Do roku 2003 najpoważniejszym rywalem UPN pozostawali nawarscy socjaliści, jednak już wybory w 2007, a szczególnie następne — przeprowadzone w 2011 roku — pokazały, że coraz poważniejszym zagrożeniem dla pozycji UPN stają się ugrupowania reprezentujące zwolenników ścisłych związków Nawarry z Krajem Basków, takie jak Bildu czy Nafarroa Bai. Pomimo coraz lepszych wyników obu ugrupowań można jednak przypuszczać, że UPN nie musi zbyt obawiać się o utratę pozycji politycznej w regionie. Założenie takie znajduje oparcie w realiach nie tylko silnego poczucia odrębności historycznej regionu, ale także w realiach ekonomicznych. Zarówno Kraj Basków, jak i Nawarra jako jedyne wspólnoty autonomiczne Hiszpanii korzystają w tym zakresie ze specjalnych relacji z politycznym centrum, obie mają bowiem prawo do swobodnego ustanawiania i regulowania wysokości podatków na własnym terytorium, a także obowiązek partycypowania w wydatkach państwowych¹⁵⁸. Jednakże możliwość samodzielnego kształtowania systemu podatkowego, a przez to decydowania w znacznym stopniu o sytuacji ekonomicznej regionu pozwoliła zarówno Krajowi Basków, jak i Nawarze na utrzymanie zdecydowanie lepszej kondycji gospodarczej, niż mają pozostałe wspólnoty. Taki stan rzeczy potwierdzają badania zaprezentowane przez Narodowy Instytut Statystyki (*Instituto Nacional de Estadística* — INE). W sytuacji, gdy kry-

¹⁵⁸ Szerzej na temat umowy ekonomicznej pomiędzy Nawarą i władzami centralnymi w Madrycie zob. w: *Ley Orgánica 13/1982, de 10 de agosto, de Reintegración y Amejoramiento del Régimen Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195, de 16 de agosto de 1982; *Ley 28/1990, de 26 de diciembre, por la que se aprueba el Convenio Económico entre el Estado y la Comunidad Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 310, de 27 de diciembre de 1982; *Ley 19/1998, de 15 de junio, por la que se aprueba la modificación del Convenio Económico entre el Estado y la Comunidad Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 143 de 16 de junio de 1998; *Ley 25/2003, de 15 de julio, por la que se aprueba la modificación del Convenio Económico entre el Estado y la Comunidad Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 169 de 16 de julio de 2003; *Ley 48/2007, de 19 de diciembre, por la que se modifica la Ley 28/1990, de 26 de diciembre, por la que se aprueba el Convenio Económico entre el Estado y la Comunidad Foral de Navarra*, Boletín Oficial del Estado, núm. 304 de 20 de diciembre de 2007. Zob. też HUCHA CELADOR, 2006; BURGO AZPIROZ, 1996. Szerzej na temat porozumienia ekonomicznego pomiędzy Krajem Basków i władzami centralnymi w Madrycie zob. w: *Ley 12/2002, de 23 de mayo, por la que se aprueba el Concierto Económico con la Comunidad Autónoma del País Vasco*, Boletín Oficial del Estado, núm. 124, de 24 de mayo de 2002; *Ley 28/2007, de 25 de octubre, por la que se modifica la Ley 12/2002, de 23 de mayo, por la que se aprueba el Concierto Económico con la Comunidad Autónoma del País Vasco*, Boletín Oficial del Estado, núm. 257 de 26 de octubre de 2007. Zob. też HERNÁNDEZ HERMOSILLA, 2009; ALONSO ARCE, 2003.

zys gospodarczy spowodował, iż poziom bezrobocia w II kwartale 2012 roku w całej Hiszpanii wynosił 24,63%, a wśród młodzieży do 25. roku życia aż 53,28%, w Kraju Basków i Nawarze wskaźniki te były znacznie niższe. Stopa bezrobocia w Kraju Basków była najniższa w skali wszystkich wspólnot autonomicznych państwa i wynosiła 14,56%. Również stopa bezrobocia wśród młodzieży do 25. roku życia — choć generalnie bardzo wysoka — była tam jedną z najniższych w całej Hiszpanii i wynosiła 44,18%. Podobnie sytuacja przestawała się w Nawarze, w której stopa bezrobocia kształtowała się na poziomie 16,41%, a wśród młodzieży do 25. roku życia była nawet niższa niż w Kraju Basków i wyniosła 42,65%¹⁵⁹.

Tabela 70/VI. Stopa bezrobocia w poszczególnych wspólnotach autonomicznych Hiszpanii w II trymestrze 2012 roku (dane wyrażone w procentach).

Nazwa wspólnoty autonomicznej	Stopa bezrobocia ogółem	Stopa bezrobocia wśród osób do 25. roku życia
Andaluzja	33,92	63,37
Aragonia	18,64	39,83
Asturia	21,03	44,21
Estremadura	33,38	65,59
Galicja	21,07	45,29
Kantabria	17,38	41,56
Kastylija-La Mancha	28,72	57,14
Kastylija i León	19,76	48,53
Katalonia	21,95	51,59
Kraj Basków	14,56	44,18
La Rioja	22,71	57,51
Murcja	26,19	47,06
Nawarra	16,41	42,65
Wspólnota Autonomiczna Madrytu	18,86	44,66
Wspólnota Walencji	27,10	55,63
Wyspy Baleary	21,27	45,91
Wyspy Kanaryjskie	33,14	62,84
Ceuta	39,47	76,72
Melilla	30,27	75,14
Hiszpania ogółem	24,63	53,28

Źródło: <http://www.ine.es/jaxiBD/tabla.do> (odczyt z 1.08.2012).

¹⁵⁹ Dane podane za: <http://www.ine.es/jaxiBD/tabla.do> (odczyt z 1.08.2012).

Pozycja polityczna UPN jest silna również dlatego, że praktycznie od momentu powstania partia ta działała w ścisłym sojuszu najpierw z Sojuszem Ludowym, a następnie z Partią Ludową. Zbieżność postulatów politycznych dotyczących funkcjonowania Nawarry w ramach państwa hiszpańskiego spowodowała, że PP nie stworzyło na tym specyficznym terytorium historycznym konkurencji dla partii o charakterze regionalnym.

Swoje miejsce na regionalnej scenie politycznej znaleźli także byli działacze UCD na Wyspach Kanaryjskich. Założona przez nich Federacja Niezależnych Stowarzyszeń Kanaryjskich (FAIC), przekształcona w 1986 roku w ugrupowanie o nazwie Niezależne Stowarzyszenia Kanaryjskie (AIC), była na przełomie lat 80. i 90. XX wieku jednym z ugrupowań najliczniej reprezentowanych w regionalnym parlamencie. W 1993 roku AIC stało się też trzonem utworzonej wówczas Koalicji Kanaryjskiej (CC), która w tym samym roku stworzyła regionalny rząd w drodze konstruktywnego wotum nieufności i do dziś sprawuje władzę wykonawczą na szczeblu regionalnym, co gwarantuje stabilność ochrony państwa regionalnego, skonstruowanego na przełomie lat 70. i 80. XX wieku. W swoich postulatach politycznych Koalicja Kanaryjska podkreśla co prawda konieczność ochrony historycznej tożsamości archipelagu, lecz w swoich działaniach opowiada się za dalszym rozszerzaniem katalogu przysługujących regionowi uprawnień w ramach istniejącego porządku konstytucyjnego¹⁶⁰.

Mniej spektakularnie potoczyły się losy Unii dla La Riojy, która w 1990 roku zmieniła nazwę na Partia La Rioja (*Partido Riojano* — PR). Ugrupowanie to nie wywalczyło sobie pozycji siły dominującej na scenie politycznej wspólnoty autonomicznej, o wyborcze zwycięstwo rywalizują tam bowiem dwie największe partie o zasięgu ogólnopaństwowym: PP i PSOE. Wydaje się jednak, że PR na trwałe wpisało się w polityczny krajobraz regionu, ponieważ począwszy od pierwszych wyborów do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 1983 roku partia ta utrzymuje do dzisiaj swój stan posiadania w postaci dwóch mandatów w regionalnej legislaturze. W obliczu braku na politycznej scenie La Riojy partii o charakterze etnoregionalnym pozycja regionalnego ugrupowania PR, postulującego wzmocnienie pozycji wspólnoty autonomicznej w ramach państwa hiszpańskiego, wydaje się niezagrażona¹⁶¹.

Inaczej potoczyły się losy ugrupowania regionalnego powstałego na bazie byłych członków UCD na Wyspach Balearach. Próby trwałego zagospodarowania regionalnej sceny politycznej skończyły się tam niepowodzeniem dla regionalnej partii o nazwie Unia Majorcki. Rywalizacja miejscowych socjalistów z przedstawicielami Partii Ludowej nie pozostawiła miejsca dla regionalistów

¹⁶⁰ Szerzej na temat postulatów politycznych Koalicji Kanaryjskiej zob. http://www.coalicioncanaria.org/web_2010/2-1-1.php (odczyt z 2.08.2012).

¹⁶¹ Szerzej na temat ideologicznych założeń Partii La Riojy zob. <http://www.partidoriojano.es/el-partido/ideologia> (odczyt z 2.08.2012).

spod znaku UCD. W kolejnych wyborach do regionalnej legislatury, od 1983 roku poczynając, ugrupowanie to uzyskiwało marginalne poparcie przekładające się na 0—6 mandatów. Ostatecznie 28 lutego 2011 roku na fali skandalu korupcyjnego związanego z próbami pozyskiwania głosów wyborczych za publiczne pieniądze kierownictwo partii postanowiło o jej rozwiązaniu. Próba ratowania wizerunku i zachowania politycznego stanu posiadania na wyspach archipelagu było założenie 2 marca 2011 roku nowego ugrupowania o nazwie Konwergencja dla Wysp (*Convergència per les Illes* — Cpl). Partia ta nie uzyskała jednak żadnego mandatu w wyborach do regionalnego parlamentu w 2011 roku.

Znaczącego sukcesu nie odniosła także partia o nazwie Zjednoczona Estremadura (ExU). Samodzielną reprezentację na poziomie 6 mandatów w regionalnym parlamencie zapewniła sobie tylko w 1983 i 1987 roku. W 2007 roku uzyskała natomiast 1 mandat dzięki przedstawieniu swoich kandydatów na listach Partii Ludowej. W 2011 roku wzięła udział w wyborach w koalicji z Partią Ludową. Zwycięstwo wyborcze owej formacji umożliwiło ExU przetrwanie na regionalnej scenie politycznej, jej działania są jednak obecnie podporządkowane polityce dominującej w koalicji PP¹⁶².

Całkowitą porażkę na regionalnej arenie politycznej byli członkowie UCD ponieśli natomiast w Galicji, założona w 1977 roku partia o nazwie Niezależna Partia Galicji (PGI) została bowiem rozwiązana w 1978 roku, a jej członkowie wstąpili w szeregi UCD. Po porażce wyborczej tej formacji w 1982 roku powrócono jednak do idei reaktywowania na terytorium Wspólnoty Autonomicznej Galicji partii regionalnej. Efektem podjętych w tym kierunku działań było utworzenie w 1983 roku ugrupowania o nazwie Koalicja Galicyjska (*Coalición Galega* — CG). Ugrupowanie to odniosło wyborczy sukces w wyborach do Parlamentu Galicji tylko raz: w 1985 roku. Zdobyło wówczas 11 z 71 mandatów i stało się trzecim ugrupowaniem regionalnej legislatury. Jednak w 1987 roku część działaczy CG, nawiązujących do wartości związanych z galicyjskim nacjonalizmem, zdecydowało się odejść z partii i założyć ugrupowanie o nazwie Nacjonalistyczna Partia Galicji (*Partido Nacionalista Gallego* — PNG). W 1991 roku PNG weszła w skład Galicyjskiego Bloku Nacjonalistycznego (*Bloque Nacionalista Gallego* — BNG). Kolejne wybory do regionalnego parlamentu przeprowadzone w 1989 roku przyniosły BNG sukces w postaci uzyskanych 5 mandatów, osłabiona CG poniosła natomiast dotkliwą porażkę i uzyskała zaledwie 2 mandaty. Rok 1989 okazał się przełomowy w walce o pozycję na galicyjskiej scenie regionalnej toczonyj pomiędzy CG i etnoregionalnym BNG. Wybory do Parlamentu Galicji przeprowadzone w 1993 roku pokazały wyraźnie, że BNG wyszło z tej walki zwycięsko, stając się partią rywalizującą z PSOE o drugie miejsce w regionalnym parlamencie pod względem liczby zdobytych mandatów. CG stała się w tym czasie ugrupowaniem marginalnym, nieposia-

¹⁶² <http://www.asamblealex.es/dipsgrupo-70-8> (odczyt z 2.08.2012).

dającym swojej reprezentacji w regionalnej legislaturze. W 2005 roku CG weszła w skład regionalnej koalicji o nazwie Ziemia Galicyjska (*Terra Galega* — TG), która również pozostaje ugrupowaniem marginalnym, nieposiadającym swojej reprezentacji w Parlamencie Galicji.

Byli działacze UCD nie odnieśli także sukcesu w żadnej z dwóch kastylij-skich wspólnot autonomicznych. W Kastylii-La Manchy założona w 1983 roku partia regionalna o nazwie Regionalistyczna Partia La Manchy (PRM) ani razu nie zdobyła mandatów w wyborach do parlamentu regionalnego pomimo braku jakiegokolwiek konkurencji w postaci innej partii regionalnej lub etnoregionalnej, scena polityczna Kastylii-La Manchy została bowiem zupełnie zdominowana przez rywalizację PP i PSOE. Niewiele lepiej sytuacja przedstawia się we Wspólnocie Kastylii i Leónu, w której byli działacze UCD weszli w skład dwóch partii regionalnych. Politycy Regionalistycznej Unii Kastylii i Leónu (URCL) nie odnieśli sukcesu na regionalnej scenie politycznej. Od 1995 roku poparcie udzielane tej partii w wyborach do Kortezów Kastylii i Leónu nie przekroczyło nigdy poziomu 1% ważnie oddanych głosów. Tak niskie poparcie uniemożliwiło partii uzyskanie mandatów w zgromadzeniu ustawodawczym wspólnoty autonomicznej. W lepszej sytuacji znaleźli się natomiast politycy Unii Ludu Leónskiego (UPL), od 1995 roku nieprzerwanie ugrupowanie to zapewnia sobie bowiem reprezentację w regionalnej legislaturze. Należy także zauważyć, że choć jest to reprezentacja marginalna, związana z dysponowaniem od 1 do 3 z 83 mandatów, to jednak pozwala UPL na odgrywanie roli jedynej partii regionalnej reprezentowanej na forum autonomicznego zgromadzenia ustawodawczego. O podział zdecydowanej większości mandatów w Kortezach Kastylii i Leónu rywalizują ze sobą tylko dwie partie o znaczeniu ogólnopaństwowym: PP i PSOE. Do tej rywalizacji próbują się włączyć także regionalne struktury Zjednoczonej Lewicy (IU). Starania te zakończyły się sukcesem tylko czterokrotnie. W 1991 roku IU zdobyła 1 z 84 mandatów w regionalnych Kortezach, w 1995 roku — 5, w 1999 roku — 1 i ponownie 1 w roku 2011.

Do pasma porażek partii regionalnych, w których szeregach działali byli politycy UCD, należy także zaliczyć sprawę Unii na rzecz Postępu Kantabrii (UPCA). Założone pod koniec grudnia 1990 roku ugrupowanie odniosło spektakularny sukces w wyborach do regionalnego parlamentu, które przeprowadzono kilka miesięcy później. W 1991 roku UPCA zdobyła 15 z 39 mandatów w regionalnej legislaturze. Tylko jeden mandat więcej przypadł wówczas kantabryjskim socjalistom. Okazja do tego, aby stać się najsilniejszym ugrupowaniem regionalnym we Wspólnocie Autonomicznej Kantabrii, została jednak zaprzepaszczone w 1994 roku, kiedy to założyciel i przewodniczący partii Juan HORMAECHEA CAZÓN i jego najbliżsi współpracownicy zostali oskarżeni o sprzeniewierzenie publicznych środków finansowych. Skandal polityczny związany ze skazaniem HORMAECHEAGO na karę 6 lat pozbawienia wolności pogrzebał szanse UPCA na powtórzenie tak dobrego wyniku wyborczego. W 1995 roku ugrupowanie to uzyskało

jeszcze 7 mandatów w Parlamencie Kantabrii, ale były to ostatnie wybory, w wyniku których partia uzyskała swoją polityczną reprezentację w regionalnej legislaturze. Klęska UPCA stworzyła natomiast szansę na zagospodarowanie części politycznej przestrzeni Kantabrii przez inne ugrupowanie regionalne: Regionalistyczną Partię Kantabrii (*Partido Regionalista de Cantabria* — PRC). Partia ta, założona w listopadzie 1978 roku i postulująca utworzenie przez prowincję Santander osobnej wspólnoty autonomicznej o nazwie Kantabria, zdobywała mandaty w regionalnym parlamencie od 1983 roku¹⁶³, jednak dopiero klęska UPCA stworzyła dla niej realną szansę na umocnienie swojej pozycji politycznej. Wzrost znaczenia PRC można było wyraźnie zaobserwować u progu XXI wieku. W wyborach do regionalnego parlamentu przeprowadzonych w 2003 roku uzyskała ona 8 z 39 mandatów, a w 2007 i 2011 roku — po 12. Obok PP oraz kantabryjskich socjalistów PRC jest dzisiaj najsilniejszym ugrupowaniem regionalnej sceny politycznej, co daje jej wygodną pozycję jęczyczka u wagi. Partia ta wykazała ową zdolność do wchodzenia w skład koalicji rządowych dwukrotnie: w latach 1995—2003 współzrządziła z PP, a jej przewodniczący Miguel Ángel REVILLA ROIZ był wiceprzewodniczącym regionalnego rządu, w latach 2003—2011 natomiast REVILLA przewodniczył regionalnej egzekutywie, współpracując w ramach koalicji rządowej z socjalistami. Dopiero w 2011 roku, po zwycięstwie wyborczym PP i uzyskaniu przez tę formację większości bezwzględnej mandatów w regionalnym parlamencie, PRC przeszła do opozycji. Jej założenia ideologiczne wskazują jednak, że jest to typowa partia regionalna dążąca do rozwoju Wspólnoty Autonomicznej Kantabrii i poszerzania przysługującego jej zakresu kompetencji w ramach hiszpańskiego państwa regionalnego¹⁶⁴.

Zwiastuny rozpoczęcia procesu stopniowego odchodzenia od zasady uniformizacji systemu wyborczego na poziomie regionalnym w Hiszpanii można było zaobserwować dopiero u progu XXI wieku. Najistotniejszym z nich było niewątpliwie przyznanie prezydentom wybranych wspólnot autonomicznych prawa do rozwiązania regionalnych zgromadzeń ustawodawczych przed przewidzianym w przepisach prawą upływem ich kadencji powiązane ze zgodą politycznego centrum na rozpoczynanie po tak przeprowadzonych wyborach kolejnej pełnej kadencji regionalnego parlamentu. Tego rodzaju zmiany zostały wprowadzone mocą art. 28 ust. 4 Statutu Autonomii Wspólnoty Walencji¹⁶⁵ w 2006 roku, art. 55 Statutu Autonomii Wysp Balearów w 2007 roku¹⁶⁶ oraz art. 17 i 27 Sta-

¹⁶³ PRC sprzeciwiała się włączeniu prowincji Santander w zakres terytorialny Wspólnoty Autonomicznej Kastylii i Leónu (przyp. M.M.).

¹⁶⁴ <http://www.prc.es/ideas/proyecto-politico.html> (odczyt z 2.08.2012).

¹⁶⁵ *Ley Orgánica 1/2006, de 10 de abril, de Reforma de la Ley Orgánica 5/1982, de 1 de julio, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad Valenciana*, Boletín Oficial del Estado, núm. 86 de 11 de abril de 2006.

¹⁶⁶ *Ley Orgánica 1/2007, de 28 de febrero, de reforma del Estatuto de Autonomía de las Illes Balears*, Boletín Oficial del Estado, núm. 52 de 1 de marzo de 2007.

tutu Autonomii Estremadury¹⁶⁷ uchwalonych przez Kortezy Generalne 28 stycznia 2011 roku. W nowych tekstach statutów próżno szukać przepisów mówiących o konieczności przeprowadzania wyborów do autonomicznej legislatywy w czwartą niedzielę maja co cztery lata.

Zgoda na wprowadzenie opisanych powyżej zmian nie oznacza jednak, że polityczne centrum zrezygnowało całkowicie z kontroli nad procesem wyborczym na poziomie regionalnym. Świadczyć mogą o tym przepisy art. 22 Statutu Autonomii Wspólnoty Autonomicznej Kastylii-La Manchy przyjętego przez Kortezy Generalne w 1997 roku¹⁶⁸, uchwalonych w 1998 roku art. 22 Statutu Autonomii Kantabrii¹⁶⁹, art. 27 ust. 4 i 5 Statutu Wspólnoty Autonomicznej Murcji¹⁷⁰, art. 21 Statutu Autonomii Wspólnoty Madrytu¹⁷¹, uchwalonego w 1999 roku art. 25 Statutu Autonomii Księstwa Asturii¹⁷² oraz przyjętego w tym samym roku art. 17 ust. 6 Statutu Autonomii Wspólnoty La Rioja¹⁷³. W tych przypadkach przepisy prawa wyposażały przewodniczących regionalnych organów władzy wykonawczej w prawo do rozwiązania regionalnego zgromadzenia ustawodawczego przed przewidzianym w przepisach prawa upływem kadencji i zarządzenia nowych wyborów. W zakresie możliwości skorzystania z tego prawa ustawodawca państwowy wprowadził jednak dość liczne ograniczenia. W kontekście prowadzonych w tym miejscu rozważań najistotniejsze jest to, że w przypadku Astrurii, Kantabrii, Kastylii-La Manchy, Madrytu i Murcji wyłonienie składu nowego parlamentu regionalnego daje szansę funkcjonowania owego zgromadzenia tylko do czasu przewidzianego przepisami prawa końca kadencji poprzedniego parlamentu, zgodnie bowiem z założeniami koncepcji UCD i PSOE z początku lat 90. XX wieku wybory w tych wspólnotach muszą się odbyć w czwartą niedzielę maja co cztery lata.

¹⁶⁷ *Ley Orgánica 1/2011, de 28 de enero, de reforma del Estatuto de Autonomía de la Comunidad Autónoma de Extremadura*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

¹⁶⁸ Art. 22 *Ley Orgánica 3/1997, de 3 de julio, de reforma de la Ley Orgánica 9/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Castilla-La Mancha*, Boletín Oficial del Estado, núm. 159, de 4 de julio de 1997.

¹⁶⁹ Art. 22 *Ley Orgánica 11/1998, de 30 de diciembre, de reforma de la Ley Orgánica 8/1981, de 30 de diciembre, del Estatuto de Autonomía para Cantabria*, Boletín Oficial del Estado, núm. 313, de 31 de diciembre de 1998.

¹⁷⁰ Art. 27 ust. 4 i 5 *Ley Orgánica 1/1998, de 15 de junio, de reforma de la Ley Orgánica 4/1982, de 9 de junio, del Estatuto de Autonomía para la Región de Murcia*, Boletín Oficial del Estado, núm. 143, de 16 de junio de 1998.

¹⁷¹ Art. 21 *Ley Orgánica 5/1998, de 7 de julio, de reforma de la Ley Orgánica 3/1983, de 25 de febrero, de Estatuto de Autonomía de la Comunidad de Madrid*, Boletín Oficial del Estado, núm. 162, de 8 de julio de 1998.

¹⁷² Art. 25 *Ley Orgánica 1/1999, de 5 de enero, de reforma de la Ley Orgánica 7/1981, de Estatuto de Autonomía del Principado de Asturias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero de 1999.

¹⁷³ Art. 17 ust. 6 *Ley Orgánica 2/1999, de 7 de enero, de reforma de la Ley Orgánica 3/1982, de Estatuto de Autonomía de La Rioja*, Boletín Oficial del Estado, núm. 7, de 8 de enero de 1999.

6.4. Hiszpański system wyborczy a wybory na szczeblu lokalnym

Podstawę prawną do przeprowadzenia wyborów lokalnych w Hiszpanii stanowi Konstytucja z 1978 roku¹⁷⁴ oraz przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 19 czerwca 1985 roku¹⁷⁵.

Hiszpańscy wyborcy wyłaniają w drodze wyborów powszechnych jedynie składy rad gmin oraz w określonych przepisami prawa przypadkach burmistrzów. Wybory powszechne są przeprowadzane również do organów przedstawicielskich prowincji baskijskich, a także poszczególnych wysp archipelagów Wysp Kanaryjskich i Balearów. Polityczna kompozycja deputacji prowincjonalnych jest natomiast zależna od wyników wyborów do rad gmin, organy te są bowiem powoływane w drodze wyborów pośrednich. Należy przy tym zaznaczyć, że wyborów do deputacji prowincjonalnych nie przeprowadza się na terytorium wspólnot autonomicznych utworzonych przez tylko jedną prowincję. Dotyczy to Asturii, Kantabrii, Madrytu, Murcji, La Riojy i Nawarry. W tych wspólnotach funkcje przewidziane dla deputacji prowincjonalnych pełnią ich zgromadzenia ustawodawcze.

6.4.1. Zarządzanie wyborów lokalnych

Wybory lokalne są w Hiszpanii zarządzane w drodze dekretu monarchy na wniosek ministra spraw wewnętrznych i administracji po uprzedniej konsultacji głowy państwa z Radą Ministrów¹⁷⁶. Przeprowadza się je co cztery lata w czwartą niedzielę maja¹⁷⁷.

Wybory lokalne mogą być zarządzane drogą dekretu królewskiego również w innych okolicznościach. Dotyczy to sytuacji, w których Rada Ministrów z własnej inicjatywy, po uprzednim poinformowaniu właściwego organu wykonawczego danej wspólnoty autonomicznej lub na jego wniosek, za uprzednią zgodą wyrażoną przez hiszpański Senat, podejmuje decyzję o rozwiązaniu organów władzy lokalnej w danej gminie. Powodem takiej decyzji mogą być podej-

¹⁷⁴ *Constitución Española de 27 de diciembre de 1978*, Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 29 de diciembre de 1978.

¹⁷⁵ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

¹⁷⁶ Art. 185 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

¹⁷⁷ Art. 42 ust. 3 oraz art. 194 ust. 1 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

mowanie przez radę gminy, burmistrza lub prezydenta działań poważnie szkodliwych dla ogólnych interesów państwa (w szczególności wspieranie działań terrorystycznych na hiszpańskim terytorium) lub niewywiązywanie się przez dany organ ze swoich konstytucyjnych obowiązków¹⁷⁸.

6.4.2. Czynne i bierne prawo wyborcze

Przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 19 czerwca 1985 roku zakładają w art. 2 ust. 1 i 2, że czynne prawo wyborcze w wyborach lokalnych przysługuje wszystkim obywatelom hiszpańskim, którzy ukończyli 18 lat i figurują w aktualnych spisach wyborców¹⁷⁹. Udział w wyborach mogą jednak wziąć tylko obywatele wpisani do *Spisu Hiszpanów Zamieszkujących w Hiszpanii (Censo de Españoles Residentes en España — CERE)*.

Ponadto prawo do głosowania w wyborach lokalnych przysługuje także cudzoziemcom zgodnie z postanowieniami traktatów wiążących państwo hiszpańskie. Oznacza to między innymi, że na podstawie art. 20 ust. 2 pkt b *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* prawo to przysługuje wszystkim obywatelom Unii Europejskiej zamieszkującym na stałe na terytorium Hiszpanii, którzy nie są pozbawieni czynnego prawa wyborczego¹⁸⁰. Na podstawie stosownych umów z prawa tego mogą także korzystać obywatele Boliwii¹⁸¹, Chile¹⁸²,

¹⁷⁸ Art. 183 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985, którego redakcja jest zgodna z postanowieniami *Ley Orgánica 1/2003, de 10 de marzo, para la garantía de la democracia en los Ayuntamientos y la seguridad de los Consejales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 60, de 11 de marzo de 2003. Art. 61 *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985, którego redakcja jest zgodna z postanowieniami *Ley Orgánica 1/2003, de 10 de marzo, para la garantía de la democracia en los Ayuntamientos y la seguridad de los Consejales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 60, de 11 de marzo de 2003.

¹⁷⁹ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

¹⁸⁰ *Versión consolidada del Tratado de Funcionamiento de la Unión Europea*, Diario Oficial de la Unión Europea, núm. C83/47 ES, de 30 de marzo de 2010.

¹⁸¹ *Canje de Notas constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y el Estado Plurinacional de Bolivia sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro, hecho en Madrid el 15 de septiembre de 2009*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 17 de diciembre de 2010.

¹⁸² *Canje de Notas, de 12 de mayo de 2009, constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República de Chile sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro*, Boletín Oficial del Estado, núm. 35, de 9 de febrero de 2010.

Kolumbii¹⁸³, Ekwadoru¹⁸⁴, Norwegii¹⁸⁵, Nowej Zelandii¹⁸⁶, Paragwaju¹⁸⁷ i Peru¹⁸⁸. Zamieszkujący w Hiszpanii cudzoziemcy pochodzący spoza Unii Europejskiej mogą korzystać z czynnego prawa wyborczego w wyborach lokalnych, jeżeli spełniają warunki określone w umowach wiążących ich państwa z Hiszpanią. Oznacza to, że muszą mieć ukończone 18 lat i nie zostali tego prawa uprzednio pozbawieni w drodze prawomocnego orzeczenia sądowego. Po drugie muszą być wpisani do spisu mieszkańców określonej gminy. Po trzecie muszą wykazać się posiadaniem dokumentów umożliwiających legalny pobyt na terytorium Hiszpanii. Prawo do wzięcia udziału w głosowaniu w wyborach lokalnych przysługuje jednak tylko tym cudzoziemcom z wymienionych państw, którzy udokumentują legalny pobyt w Hiszpanii od co najmniej pięciu lat, a w przypadku Norwegów — od trzech lat. Wziąć udział w wyborach mogą tylko ci z nich, którzy złożą stosowny wniosek o wpisanie do Spisu Wyborców Cudzoziemców Zamieszkujących w Hiszpanii. Należy zauważyć, że w 2011 roku prawo to przysługiwało 322 633 osobom. Największa ich liczba — 168 639 osoby — pochodziła z Ekwadoru¹⁸⁹. Analiza danych zawartych w tabeli 72/VI pokazuje także, że największe skupiska cudzoziemców legalnie przebywających na terytorium Hiszpanii znajdują się w stolicy państwa oraz w prowincjach otaczających największe hiszpańskie miasta peryferyjne, takie jak Barcelona, Murcja, Alicante czy Walencja.

¹⁸³ *Canje de Notas constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República de Colombia, sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro, hecho en Madrid el 5 de febrero de 2009*, Boletín Oficial del Estado, núm. 18, de 21 de enero de 2010.

¹⁸⁴ *Canje de Notas constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República del Ecuador sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro, hecho en Quito el 25 de febrero de 2009*, Boletín Oficial del Estado, núm. 4, de 5 de enero de 2010.

¹⁸⁵ *Canje de Cartas, constitutivo de Acuerdo entre España y Noruega, reconociendo el derecho a votar en elecciones municipales a los nacionales noruegos en España y a los españoles en Noruega, realizado en Madrid el 6 de febrero de 1990, y Anejo*, Boletín Oficial del Estado, núm. 153, de 27 de junio de 1991.

¹⁸⁶ *Acuerdo entre el Reino de España y Nueva Zelanda sobre participación en determinadas elecciones de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro, hecho en Wellington el 23 de junio de 2009*, Boletín Oficial del Estado, núm. 5, de 6 de enero de 2010.

¹⁸⁷ *Canje de Notas constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República del Paraguay sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro, hecho en Madrid y Asunción el 13 de mayo de 2009*, Boletín Oficial del Estado, núm. 150, de 21 de junio de 2010.

¹⁸⁸ *Canje de Notas, de fecha 6 de febrero de 2009, constitutivo de Acuerdo entre el Reino de España y la República del Perú sobre participación en las elecciones municipales de los nacionales de cada país residentes en el territorio del otro*, Boletín Oficial del Estado, núm. 122, de 19 de mayo de 2010.

¹⁸⁹ <http://www.ine.es/prensa/np630.pdf> (odczyt z 16.08.2012).

Tabela 71/VI. Liczba cudzoziemców pochodzących spoza Unii Europejskiej uprawnionych do wnioskowania o wpis do Spisu Wyborców Cudzoziemców Zamieszkujących w Hiszpanii (CERE) przed wyborami lokalnymi w 2011 roku.

Państwo pochodzenia	Liczba osób
Chile	10 078
Ekwador	168 639
Kolumbia	95 192
Norwegia	6 027
Nowa Zelandia	148
Paragwaj	4 305
Peru	38 244
Razem	322 633

Źródło: <http://www.ine.es/prensa/np630.pdf> (odczyt z 16.08.2012).

Przepisy hiszpańskiego prawa równie precyzyjnie określają zasady biernego prawa wyborczego obowiązujące w wyborach lokalnych. W odniesieniu do obywateli hiszpańskich obowiązują identyczne zasady jak w przypadku wyborów do Kortezów Generalnych. O mandaty radnych gminnych mogą się zatem ubiegać wszyscy pełnoletni Hiszpanie, którzy nie zostali tego prawa pozbawieni prawomocnym wyrokiem sądowym oraz osoby nie należące do grup wymienionych w przepisach art. 6 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku. Ponadto o mandat radnego lub burmistrza nie mogą starać się dyrektorzy oraz urzędnicy pełniący swoje funkcje jako pracownicy urzędów gminy oraz jednostek owym urządcom podległych. Zakaz ten obejmuje także osoby związane kontraktami na wykonanie określonych usług, których finansowanie w całości lub części zależy od danej jednostki samorządowej, a także kandydatów przedstawionych przez ugrupowania, których działalność została uznana za nielegalną w drodze prawomocnego orzeczenia sądowego¹⁹⁰.

Prawo do kandydowania w wyborach lokalnych w Hiszpanii przysługuje również cudzoziemcom. Zgodnie z postanowieniami art. 177 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku z prawa takiego mogą skorzystać wszyscy obywatele Unii Europejskiej zamieszkujący na stałe na

¹⁹⁰ Art. 178 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985. Zakaz kandydowania przez przedstawicieli ugrupowań zdelegalizowanych prawomocnym orzeczeniem sądowym został określony w art. 178 ust. 2 pkt e na podstawie zmian wprowadzonych przez ustawę organiczną z 28 stycznia 2011 roku. Zob. *Ley Orgánica 3/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

Tabela 72/VI. Liczba cudzoziemców pochodzących spoza Unii Europejskiej uprawnionych do wnioskowania o wpis do Spisu Wyborców Cudzoziemców Zamieszkujących w Hiszpanii (CERE) przed wyborami lokalnymi w 2011 roku z podziałem na prowincje.

Nazwa prowincji	Liczba osób	Nazwa prowincji	Liczba osób
Albacete	2 234	León	1 638
Alicante	19 499	Lleida	2 136
Almería	4 885	Lugo	686
Araba / Álava	1 862	Madrid	92 212
Asturia	2 508	Málaga	6 685
Ávila	789	Murcia	30 752
Badajoz	771	Navarra	4 800
Baleary (Wyspy)	8 788	Ourense	571
Barcelona	52 743	Palencia	522
Bizkaia	3 346	Las Palmas	10 067
Burgos	1 857	Pontevedra	1 733
Cáceres	381	La Rioja	2 283
Cádiz	1 157	Salamanca	309
Cantabria	2 837	Santa Cruz de Tenerife	4 194
Castellón	2 722	Segovia	882
Ciudad Real	2 013	Sevilla	3 160
Córdoba	1 150	Soria	709
A Coruña	1 902	Tarragona	4 823
Cuenca	1 127	Teruel	429
Gipuzkoa	2 106	Toledo	3 966
Girona	3 031	Valencia	16 725
Granada	2 095	Valladolid	1 404
Guadalajara	2 180	Zamora	286
Huelva	1 029	Zaragoza	6 714
Huesca	892	Ceuta	30
Jaén	905	Melilla	108
		Razem	322 633

Źródło: <http://www.ine.es/prensa/np630.pdf> (odczyt z 16.08.2012).

terytorium Hiszpanii¹⁹¹. Muszą oni spełniać warunki stawiane w tym względzie obywatelom hiszpańskim, nie mogą być także pozbawieni biernego prawa wyborczego w państwie, z którego pochodzą. Przepisy art. 177 hiszpańskiej ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego dopuszczają ponadto możliwość kandydowania przez obywateli państw nienależących do Unii Europejskiej na podstawie stosownych umów zawartych w tym względzie pomiędzy danym państwem i Hiszpanią. Należy jednak zaznaczyć, że Hiszpania dotąd nie zawarła żadnej umowy międzynarodowej, która pozwalałaby na kandydowanie w wyborach lokalnych cudzoziemcom pochodzącym spoza obszaru Unii Europejskiej, wymienione powyżej umowy z Boliwią, Chile, Kolumbią, Ekwadorem, Norwegią, Nową Zelandią, Paragwajem i Peru dotyczą bowiem wyłącznie możliwości korzystania z czynnego prawa wyborczego.

6.4.3. Wybory na poziomie gminnym

Hiszpański ustawodawca uregulował kwestię sprawowania władzy w hiszpańskich gminach (*municipios*) mocą art. 140 ustawy zasadniczej. Zgodnie z przyjętymi regulacjami rządzenie i administrowanie nimi należy do ich odpowiednich zarządów składających się z radnych i burmistrzów. Radni są wybierani przez mieszkańców gmin w drodze powszechnego, równego, wolnego, bezpośredniego i tajnego głosowania w sposób uregulowany przez ustawę organiczną o podstawach systemu wyborczego, burmistrzowie są natomiast wybierani przez radnych lub przez mieszkańców gmin¹⁹².

6.4.3.1 Wybory do rad gmin

Każda hiszpańska gmina tworzy jeden okręg wyborczy. Wybór liczby radnych wyłanianych w powszechnych wyborach jest przy tym uzależniony od liczby mieszkańców danej gminy. Na podstawie art. 179 ust. 1 ustawy o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku przyjęto w tym zakresie następującą skalę, zawartą w tabeli 73/VI.

¹⁹¹ Zgodnie z postanowieniami art. 20 ust. 2 pkt b *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*. Zob. *Versión consolidada del Tratado de Funcionamiento de la Unión Europea*, Diario Oficial de la Unión Europea, núm. C83/47 ES, de 30 de marzo de 2010.

¹⁹² *Constitución Española de 27 de diciembre de 1978*, Boletín Oficial del Estado, núm. 311, de 29 de diciembre de 1978.

Tabela 73/VI. Liczba radnych wyłanianych w powszechnych wyborach w zależności od liczby mieszkańców danej gminy.

Liczba mieszkańców	Liczba wybieranych radnych
do 100	3
od 101 do 250	5
od 251 do 1000	7
od 1001 do 2000	9
od 2001 do 5000	11
od 5001 do 10 000	13
od 10 001 do 20 000	17
od 20 001 do 50 000	21
od 50 001 do 100 000	25

Źródło: art. 179 ust. 1 Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

W gminach liczących 100 001 i więcej mieszkańców wybiera się po 1 dodatkowym radnym przypadającym na każde 100 000 mieszkańców.

Powyższe przepisy nie odnoszą się do gmin, w których zgodnie z przepisami prawa decyzje polityczne dotyczące wspólnoty nie są podejmowane przez rady gminy, a przez tzw. rady otwarte (*consejos abiertos*). Tworzą je wszyscy pełnoletni mieszkańcy zamieszkujący w owych gminach na pobyt stały. Do 28 stycznia 2011 roku na mocy przepisu art. 29 ust. 1 ustawy o podstawach ustroju lokalnego władza była sprawowana w taki sposób we wszystkich gminach, w których liczba mieszkańców nie przekroczyła 100 osób. Dotyczyło to znacznej liczby, bo aż 13% wszystkich gmin hiszpańskich, ponieważ w 2011 roku mniej niż 100 mieszkańców liczyło 1 052 z 8 116 z nich. Zmiany wprowadzone w ustawie organicznej o podstawach systemu wyborczego w 2011 roku spowodowały jednak konieczność zmiany ustawy o podstawach ustroju lokalnego. Zgodnie z nowym brzmieniem art. 29 prawo do podejmowania decyzji politycznych dotyczących wspólnoty nie przez rady gminy, lecz przez rady otwarte przysługuje tylko tym gminom, które korzystają z tego przywileju na zasadzie tradycji i w sposób dobrowolny. Z prawa tego mogą także korzystać gminy, kiedy przemawia za tym ich położenie geograficzne lub inne ważne okoliczności. Aby system taki mógł zacząć funkcjonować, 2/3 mieszkańców danej gminy musi zaaprobować ideę rezygnacji z rady gminy i ukonstytuowania rady otwartej, a decyzję tę muszą także zatwierdzić władze właściwej wspólnoty autonomicznej¹⁹³.

¹⁹³ Art. 29 Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

Tabela 74/VI. Liczba gmin hiszpańskich o liczbie ludności do 100 mieszkańców z podziałem na prowincje (dane na 2011 rok).

Nazwa prowincji	Liczba gmin liczących do 100 mieszkańców	Liczba gmin ogółem	Nazwa prowincji	Liczba gmin liczących do 100 mieszkańców	Liczba gmin ogółem
Albacete	1	87	León	3	211
Alicante	3	141	Lleida	8	231
Almería	1	102	Lugo	0	67
Araba / Álava	0	51	Madrid	5	179
Asturia	0	78	Málaga	0	101
Ávila	69	248	Murcia	0	45
Badajoz	1	164	Navarra	33	272
Baleary (Wyspy)	0	67	Ourense	0	92
Barcelona	11	311	Palencia	60	191
Bizkaia	0	112	Las Palmas	0	34
Burgos	139	371	Pontevedra	0	62
Cáceres	3	221	La Rioja	52	174
Cádiz	0	44	Salamanca	53	362
Cantabria	2	102	Santa Cruz de Tenerife	0	54
Castellón	13	135	Segovia	62	209
Ciudad Real	1	102	Sevilla	0	105
Córdoba	0	75	Soria	103	183
A Coruña	0	94	Tarragona	4	184
Cuenca	58	238	Teruel	75	236
Gipuzkoa	0	88	Toledo	2	204
Girona	1	221	Valencia	3	266
Granada	0	168	Valladolid	45	225
Guadalajara	146	288	Zamora	16	248
Huelva	1	79	Zaragoza	64	293
Huesca	14	202	Ceuta	0	1
Jaén	0	97	Melilla	0	1
			Razem	1 052	8 116

Źródło: <http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&file=pcaxis&path=%2Ft43%2Fa011%2Fa1998%2Fde nsidad%2F%2Fa2011> (odczyt z 4.08.2012).

Podziału mandatów radnych w gminach liczących powyżej 250 mieszkańców dokonuje się zgodnie z zasadą proporcjonalności przy zastosowaniu metody d'Hondta pośród list kandydatów, które uzyskały co najmniej 5% poparcia w skali okręgu¹⁹⁴. W gminach liczących poniżej 250 mieszkańców, które nie korzystają z przywileju możliwości podejmowania decyzji politycznych przez rady otwarte obowiązuje natomiast zasada większości przy ustalaniu wyniku wyboru do rady gminy.

Przepisy ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego przewidują także taką sytuację, w której w przewidzianym przepisami prawa terminie nie zostaną przedstawione żadne kandydatury na radnych. W takiej sytuacji wybory w owej gminie przeprowadza się ponownie po upływie 6 miesięcy. Gdyby jednak i wówczas nie zostały zgłoszone żadne kandydatury, powołany zostaje komitet zarządzający składający się z radnych poprzedniej kadencji. W sytuacji opróżnienia mandatu radnego jego miejsce zajmuje kolejny kandydat z listy danej partii politycznej, federacji partii lub ich koalicji bądź grupy wyborców lub wskazany na liście zastępca zgodnie z kolejnością ustaloną przed poprzednimi wyborami przez dany podmiot zgłaszający kandydatów. W przypadku wyczerpania listy kandydatów, którzy mogliby zgodnie z przedstawioną powyżej zasadą objąć mandaty członków komitetu zarządzającego, w skład komitetu zarządzającego może zostać powołany każdy pełnoletni mieszkaniec gminy niepozbawiony formalnie praw wyborczych. Prawo do powołania takich członków komitetu przysługuje partiom, ich federacjom i koalicjom oraz grupom wyborców, których mandaty uprzednio zostały opróżnione. Przeprowadzenie tego typu procedury jest możliwe jednak tylko wówczas, gdy co najmniej połowę ustawowego składu komitetu zarządzającego będą tworzyli radni wybrani w poprzednich wyborach¹⁹⁵. Jeżeli jednak również powołanie komitetu zarządzającego stanie się niemożliwe, wówczas zarząd zwykły nad daną gminą obejmuje właściwa deputacja prowincjonalna lub właściwy organ wspólnoty autonomicznej bez możliwości podejmowania decyzji, do których podjęcia wymagana jest większość kwalifikowana głosów¹⁹⁶.

¹⁹⁴ Art. 180 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

¹⁹⁵ Art. 182 ust. 1, 2 i 3 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985, uwzględniający zmiany wprowadzone na podstawie *Ley Orgánica 1/2003, de 10 de marzo, para la garantía de la democracia en los Ayuntamientos y la seguridad de los Consejales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 60, de 11 de marzo de 2003.

¹⁹⁶ Art. 182 ust. 3 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985, uwzględniający zmiany wprowadzone na podstawie *Ley Orgánica 3/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

Zgłaszanie list wyborczych

Zgodnie z postanowieniami art. 43 oraz art. 186 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego partie polityczne, ich koalicje i federacje, a także grupy wyborców, które zamierzają przedstawić kandydatów w wyborach lokalnych, są zobowiązane do pisemnego przedstawienia prowincjonalnym komisjom wyborczym swoich przedstawicieli najpóźniej dziewiątego dnia po zarządzeniu wyborów. W tym samym czasie są one także zobowiązane do przedstawienia swoich przedstawicieli Centralnej Komisji Wyborczej. Zgłoszenie przedstawiciela musi przy tym zawierać pisemną zgodę danej osoby na pełnienie takiej funkcji. Przedstawiciele działają w imieniu podmiotów rywalizujących w wyborach oraz ich reprezentują.

Każda kandydatura w wyborach do rad gmin musi być zgłoszona za pośrednictwem listy kandydatów. Listy zgłaszane w gminach liczących powyżej 3 000 mieszkańców muszą przy tym zawierać mniej więcej równą liczbę kandydatek i kandydatów. Zasady tej nie trzeba przestrzegać jedynie w gminach, które liczą mniej niż 3 000 mieszkańców¹⁹⁷.

Tabela 75/VI. Liczba podpisów konieczna do uzyskania przez poszczególne partie polityczne, ich koalicje i federacje oraz grupy wyborców dla każdego z proponowanych kandydatów w wyborach do rad gmin przed ich formalnym zgłoszeniem w relacji do liczby ludności daną gminę zamieszkująca

Liczba mieszkańców	Liczba podpisów
<5 000	co najmniej 1% uprawnionych do głosowania w danej gminie, lecz nie mniej niż dwukrotność liczby radnych, których wybiera się w danej gminie
5 001—10 000	co najmniej 100 podpisów
10 001—50 000	co najmniej 500 podpisów
50 001—150 000	co najmniej 1 500 podpisów
150 001—300 000	co najmniej 3 000 podpisów
300 001—1 000 000	co najmniej 5 000 podpisów
>1 000 000	8 000 podpisów

Źródło: Art. 187 ust. 3 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*. Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

Podmioty przedstawiające kandydatów w poszczególnych gminach muszą na etapie zgłoszenia uzyskać dla nich poparcie obywateli wpisanych do rejestru wyborców danej gminy. Podpisy złożone pod poszczególnymi kandydatu-

¹⁹⁷ Art. 187 ust. 2 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985 w brzmieniu przyjętym na podstawie ustawy organicznej z 22 marca 2007 roku (*Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*, Boletín Oficial del Estado, núm. 71, de 23 de marzo de 2007).

rami muszą być poświadczone notarialnie lub uwierzytelnione przez sekretarza danej gminy. Liczba podpisów pod jedną kandydaturą jest przy tym uzależniona od liczby mieszkańców gminy, w której ta kandydatura jest przedstawiana. W tabeli 75/VI w sposób szczegółowy zostały przedstawione dane pokazujące konieczną do uzyskania liczbę podpisów w zależności od liczby ludności.

Informację o zgłoszonych kandydaturach zamieszcza się w dzienniku urzędowym (*Boletín Oficial*) każdej z prowincji.

Zgłoszeni kandydaci są zobowiązani do dostarczenia prowincjonalnej komisji wyborczej dokumentów zaświadczających, że spełniają wymogi prawne i mogą ubiegać się o pochodzący z wyboru mandat. W składanej deklaracji muszą określić swoją narodowość oraz wskazać miejsce zamieszkania w Hiszpanii. Cudzoziemcy muszą ponadto zadeklarować, że w państwie, z którego pochodzą, nie zostali pozbawieni biernego prawa wyborczego, a także wskazać ostatni adres stałego pobytu w tym państwie. Po oficjalnym ogłoszeniu list kandydatów Centralna Komisja Wyborcza przedstawia państwowi, z których pochodzą cudzoziemcy będący kandydatami na radnych, informację o fakcie ich kandydowania za pośrednictwem ministerstwa spraw zagranicznych¹⁹⁸.

Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyników wyborów

Karty do głosowania używane podczas wyborów do rad gmin muszą zawierać nazwę, skrót i logo partii, koalicji, federacji lub grupy wyborców, a także imiona i nazwiska kandydatów oraz zastępców umieszczone w kolejności określonej przez zgłaszający listę podmiot¹⁹⁹. W przypadku umieszczenia na liście kandydata niezależnego istnieje możliwość umieszczenia obok nazwiska informacji o tym fakcie. W przypadku umieszczenia na liście nazwisk kandydatów koalicji lub federacji można natomiast obok ich nazwisk umieścić informację o przynależności do określonej partii politycznej²⁰⁰.

Przeprowadzenie głosowania i ustalenie wyniku wyborów przebiega inaczej w gminach liczących do 250 mieszkańców, a inaczej w tych, które zamieszkuje większa liczba mieszkańców. W gminach liczących poniżej 100 mieszkańców każda partia polityczna, federacja partii lub koalicja, a także grupa wyborców może przedstawić listę zawierającą maksymalnie nazwiska 3 kandydatów. Wyborcy mają w owych gminach prawo do oddania głosu maksymalnie na 2 kandydatów. W gminach liczących do 250 mieszkańców te same podmioty

¹⁹⁸ Art. 187 bis *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

¹⁹⁹ Art. 189, art. 172 ust. 2 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

²⁰⁰ Art. 46 ust. 7 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

mogą natomiast przedstawić listy z maksymalną liczbą 5 kandydatów. Wyborcom przysługuje w takiej sytuacji możliwość oddania głosu na maksymalnie 4 kandydatów. Po zakończeniu głosowania ustala się listę kandydatów, porządkując ich kolejność według liczby uzyskanych głosów. Mandaty przyznaje się tym, którzy uzyskali ich najwięcej. W przypadku opróżnienia mandatu radnego przed upływem kadencji rady wakat uzupełnia się, przyznając mandat kandydatowi, który w wyborach uzyskał kolejno największą liczbę głosów²⁰¹. Wyborcy głosujący w gminach liczących powyżej 250 mieszkańców wkładają do koperty i wrzucają do urny wyborczej tylko 1 listę zawierającą nazwiska kandydatów. Jak wspomniano już powyżej, podział mandatów następuje zgodnie z zasadą proporcjonalności przy zastosowaniu metody d'Hondta spośród tych list, które w skali gminy uzyskały poparcie na poziomie co najmniej 5%.

Tabela 76/VI. Liczba mandatów radnych zdobytych przez reprezentantów poszczególnych partii politycznych w wyborach do rad gmin w Katalonii w latach 1987—2011.

Nazwa partii	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2011
AP	—	453	216	—	—	—	—	—	—
CdC—UCD	945	—	—	—	—	—	—	—	—
CiU	1 756	3 324	4 350	4 360	4 240	4 089	3 687	3 387	3 865
ERC	205	156	188	228	525	677	1 279	1 581	1 377
INDEP	3 454	—	—	—	—	—	—	—	—
IpC	—	268	298	276	—	—	—	—	—
IpC—V	—	—	—	—	—	291	397	—	—
IpC—V—EUiA	—	—	—	—	373	—	—	451	400
PP	—	—	—	256	453	447	350	284	473
PSC	923	1 737	1 714	1 845	1 705	2 036	2 281	2 570	2 115
PSUC	548	—	—	—	—	—	—	—	—
SI	—	—	—	—	—	—	—	—	47
UCD	315	—	—	—	—	—	—	—	—
Pozostałe		2 369	1 420	1 363	1 130	957	696	659	855
Razem		8 307	8 186	8 328	8 426	8 497	8 690	8 932	9 132

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 20 12 2012).

²⁰¹ Art. 184 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985, w brzmieniu zgodnym z postanowieniami ustawy *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

Mandat radnych trwa cztery lata. Przysługuje on radnemu od dnia jego wyboru i wygasa dzień przed przeprowadzeniem kolejnych wyborów²⁰². Po upływie tego terminu radni wykonują swoje czynności do objęcia mandatów przez swoich następców, jednak tylko w zakresie koniecznym dla wykonywania niezbędnych czynności administracyjnych. Nie wolno im jednak podejmować decyzji wymagających dla swojej ważności kwalifikowanej większości głosów²⁰³.

Tabela 77/VI. Liczba mandatów radnych zdobytych przez reprezentantów poszczególnych partii politycznych w wyborach do rad gmin w Kraju Basków w latach 1979—2011.

Nazwa partii	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2007	2011
AP	—	—	—	—	—	—	—	—	—
AP—PDP—UL	—	97	—	—	—	—	—	—	—
Aralar	—	—	—	—	—	—	30	33	38
Bildu—EA	—	—	—	—	—	—	—	—	954
CDS	—	2	8	—	—	—	—	—	—
EA	—	—	442	312	311	140	103	216	—
EAE—ANV	—	—	—	—	—	—	—	337	—
EAJ—PNV	1 082	1 257	813	979	998	617	629	1 029	872
EAJ—PNV—EA	—	—	—	—	—	378	870		
EB—B	—	—	—	—	—	—	—	11	12
EB—B—Aralar	—	—	—	—	—	—	—	91	—
EE	83	122	155	104	—	—	—	—	—
EH	—	—	—	—	—	679	—	—	—
HB	256	327	528	563	496	—	—	—	—
IU—EB	—	—	1	6	72	26	79	—	—
PCE—EPK	41	14	—	—	—	—	—	—	—
PP	—	—	—	68	166	223	232	185	163
PSE	203	353	277	288	—	—	—	—	—
PSE—EE	—	—	—	—	240	243	296	332	235
UCD	127	—	—	—	—	—	—	—	—
Pozostałe	675	280	279	219	273	222	327	353	346
Razem	2 467	2 452	2 503	2 539	2 556	2 528	2 566	2 587	2 620

Źródło: <http://www.infoelectoral.mir.es/min/busquedaAvanzadaAction.html> (odczyt z 20.12.2012).

²⁰² Art. 194, art. 42 ust 3 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

²⁰³ Art. 194 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

O tym, jak skutecznie partie regionalne i etnoregionalne potrafią walczyć o głosy wyborców, świadczą chociażby wyniki uzyskiwane przez nie w dwóch najbardziej wyróżniających się wspólnotach autonomicznych: w Katalonii i w Kraju Basków.

6.4.3.2. Wybory burmistrza

Tryb wyboru burmistrza jest uzależniony od charakteru gminy. W gminach, w których decyzje polityczne są podejmowane przez rady otwarte, burmistrza wybierają wszyscy uprawnieni do tego mieszkańcy. Obowiązuje przy tym zasada większości, a kandydatów — zgodnie z postanowieniami art. 199 ust. 2 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego — zgłaszają partie polityczne, ich koalicje, federacje oraz grupy wyborców. Nieco inaczej sytuacja przedstawia się w gminach, w których mieszkańcy wyłaniają w drodze wyborów skład rady gminy. Wyboru burmistrza dokonuje w takim przypadku rada na pierwszym posiedzeniu, które odbywa się dwudziestego dnia po przeprowadzeniu wyborów²⁰⁴. W gminach liczących do 250 mieszkańców, które nie korzystają z możliwości do podejmowania decyzji politycznych przez rady otwarte, o objęcie urzędu burmistrza może ubiegać się każdy radny. Warunkiem wyboru jest uzyskanie większości bezwzględnej głosów wszystkich radnych. Jeżeli jednak żadnemu z kandydatów to się nie uda, burmistrem zostaje ten radny, który w wyborach do rady gminy uzyskał największą liczbę głosów²⁰⁵. O objęcie urzędu burmistrza w gminach liczących powyżej 250 mieszkańców mogą się natomiast ubiegać wszyscy radni stojący na czele list, z których zostali wybrani. Wybory wygrywa ten kandydat, który w głosowaniu radnych uzyska bezwzględną większość głosów. Jeżeli natomiast żadnemu z kandydatów to się nie uda, burmistrem zostaje lider tej partii, która w wyborach do rady gminy uzyskała największą liczbę głosów. W przypadku uzyskania równej liczby głosów przez dwie lub więcej list o wyborze burmistrza decyduje losowanie²⁰⁶.

²⁰⁴ W przypadku konieczności rozpatrzenia protestów wyborczych dotyczących wyboru radnych pierwsza sesja nowo wybranej rady ma miejsce czterdzieści dni po przeprowadzeniu głosowania. Zob. art. 195 ust 1 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

²⁰⁵ Art. 196 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

²⁰⁶ *Ibidem*.

6.4.4. Wybory do zarządów *Cabildos* na Wyspach Kanaryjskich

Odrębną jednostką władzy lokalnej pochodzącą z wyborów powszechnych na każdej z Wysp Kanaryjskich są tradycyjne zarządy zwane *Cabildos*. Tradycja ich istnienia sięga czasów kolonialnych, kiedy to zarówno na wyspach owego archipelagu, jak i w koloniach amerykańskich Hiszpania powoływała specjalne organy do zarządzania sprawami wewnętrznymi podległych jej terytoriów. Istnienie i funkcjonowanie *Cabildos* na Wyspach Kanaryjskich znalazło ostatecznie umocowanie prawne w ustawie uchwalonej 11 lipca 1912 roku²⁰⁷. Jeszcze w okresie rządów generała Franco *Cabildos* były organami administracji publicznej państwa nie pochodzącymi z wyborów powszechnych, powoływanymi głównie do zarządzania takimi sprawami, jak zdrowie publiczne czy drogi i ścieżki komunikacyjne na poszczególnych wyspach archipelagu²⁰⁸. Dopiero wraz z nastaniem demokracji zmieniły się zasady kształtowania składów *Calildos*, a także został znacząco rozszerzony katalog ich kompetencji. Obecnie są one wyłaniane w drodze wyborów powszechnych. Zgodnie z postanowieniami art. 8 ust. 2 Statutu Autonomii Wysp Kanaryjskich są jednocześnie organami wykonawczymi, administracyjnymi i przedstawicielskimi każdej z wysp²⁰⁹.

Jako organy reprezentujące na każdej z wysp regionalny rząd *Cabildos* czuwają w szczególności nad wykonaniem regionalnych ustaw i przestrzeganiem regionalnych regulaminów, wykonują zadania zlecone im na podstawie umów zawieranych z rządem Wysp Kanaryjskich, przyjmują i rejestrują wszystkie pisma urzędowe, które są kierowane do kanaryjskiego rządu za ich pośrednictwem, a także organizują w budynkach swoich siedzib biura informujące obywateli o organizacji i działaniach administracji publicznej na Wyspach Kanaryjskich²¹⁰. W razie nieobecności przewodniczącego regionalnego rządu, jego zastępcy lub ministrów *Cabildos* reprezentują także regionalny rząd podczas oficjalnych uroczystości, które mają miejsce na danej wyspie. Środki finansowe

²⁰⁷ *Ley disponiendo que el territorio de la Nación española que constituye el Archipiélago canario, cuya capitalidad reside en Santa Cruz de Tenerife, conserve su unidad, ateniéndose los servicios públicos en el modo y forma que se determina en esta ley*, Gaceta de Madrid, núm. 195, de 13 de julio de 1912.

²⁰⁸ Szerzej na temat historycznych oraz współczesnych aspektów dotyczących istnienia i funkcjonowania *Cabildos* na Wyspach Kanaryjskich zob. w: GOŁOSZ, 2013: 141—163; PERAZA DE AYALA, DE VALLABRIGA, 1928; VALLE BENÍTEZ, 1970; MANTALVO LOBO, 2000; SARMIENTO ACOSTA, 2005.

²⁰⁹ Art. 23 ust. 3 *Ley Orgánica 10/1982, de 10 de agosto, de Estatuto de Autonomía de Canarias*, Boletín Oficial del Estado, núm. 195 de 16 de agosto de 1982.

²¹⁰ Art. 40 ust. 1 *Ley 14/1990, de 26 de julio, de Reforma de la Ley 8/1986, de 18 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 96, de 1 de agosto de 1990.

na realizację przez *Cabildos* owych zadań są określane każdego roku w ustawie budżetowej Wysp Kanaryjskich²¹¹.

Do zadań własnych *Cabildos* należy przede wszystkim koordynacja wykonywania zadań przez gminy położone na danej wyspie, a także ścisła z nimi współpraca w zakresie prawnym, ekonomicznym i technicznym. W szczególności polega ona na ich finansowym wspieraniu w przypadkach, gdyby niedostateczna wysokość środków uniemożliwia którejś gminie należyte wykonanie powierzonych przez ustawę obowiązków. *Cabildos* zatwierdzają ponadto wypiarские plany koniecznych do wykonania robót i usług przygotowywane po konsultacjach z uprawnionymi do tego organami poszczególnych gmin. Są również odpowiedzialne na promocję wysp oraz za sprawne działanie ich administracji²¹².

Skład *Cabildos* na każdej z wysp jest kształtowany w drodze wyborów powszechnych, bezpośrednich i tajnych. Głosowanie odbywa się w tym samym dniu, w którym wyborcy wybierają swoich przedstawicieli do rad gmin. Mandat członka *Cabildo* trwa zatem cztery lata, licząc od dnia dokonania jego wyboru, aż do dnia poprzedzającego przeprowadzenie kolejnych wyborów²¹³. Okręgiem wyborczym dla przeprowadzenia głosowania do *Cabildos* jest terytorium każdej z siedmiu Wysp Kanaryjskich. Skład zarządu jest kształtowany zgodnie z następującą zasadą przedstawioną w tabeli.

Tabela 78/VI. Liczba członków *Cabildo* wyłanianych w powszechnych wyborach w zależności od liczby mieszkańców danej gminy.

Liczba mieszkańców	Liczba członków <i>Cabildo</i>
do 10 000	11
od 10 001 do 20 000	13
od 20 001 do 50 000	17
od 50 001 do 100 000	21

Źródło: art. 201 ust. 1 *Ley Orgánica 8/1999, de 21 de abril, de modificación de la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 96, de 22 de abril de 1999.

²¹¹ Art. 40 ust. 1 *Ley 14/1990, de 26 de julio, de Reforma de la Ley 8/1986, de 18 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 96, de 1 de agosto de 1990.

²¹² Art. 43 *Ley 14/1990, de 26 de julio, de Reforma de la Ley 8/1986, de 18 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas de Canarias*, Boletín Oficial de Canarias, núm. 96, de 1 de agosto de 1990.

²¹³ Art. 42 ust. 3 *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

W gminach liczących 100.001 i więcej mieszkańców wybiera się po 1 dodatkowym radnym przypadającym na każde 100 000 mieszkańców.

Zasady dotyczące czynnego i biernego prawa wyborczego, a także tryb zgłaszania kandydatów do *Cabildos*, przeprowadzenia wyborów i ustalenia ich wyniku jest identyczny jak proces wyboru radnych gminnych. Do różnic dzielących oba procesy należy zaliczyć kwestię konieczności zgłoszenia równej liczby kandydatów i kandydatek na listach przedłożonych właściwym juntom wyborczym. W przypadku wyborów do rad gmin równą liczbę kandydatek i kandydatów muszą zawierać listy zgłaszane w gminach liczących powyżej 3 000 mieszkańców. W przypadku wyborów do *Cabildos* zasada ta musi być natomiast zastosowana na wyspach liczących powyżej 5 000 mieszkańców. Zgodnie z postanowieniami art. 201 ust. 3 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego zasada ta nie musi być stosowana na wyspach, które liczą mniej niż 5 000 mieszkańców²¹⁴. Ponadto w przypadku wyborów do *Cabildos* głosy oddane na poszczególne kandydatury są wrzucane do oddzielnej urny, a nie do tej samej, do której składa się głosy oddane na radnych gminnych.

Wybory do *Cabildos* są przeprowadzane przy zastosowaniu zasady proporcjonalności. Wyborcy oddają swoje głosy na listy zamknięte, przedstawiane przez partie polityczne, ich koalicje i federacje, a także przez grupy wyborców. Tak jak w przypadku wyborów do rad gmin wyborcy mają prawo jedynie do włożenia do koperty i wrzucenia do urny wyborczej tylko jednej listy zawierającej nazwiska kandydatów. Podział mandatów następuje zgodnie z zasadą proporcjonalności przy zastosowaniu metody d'Hondta pośród tych list, które w skali wyspy uzyskały poparcie na poziomie co najmniej 5%.

Pierwsze posiedzenie nowo wybranego *Cabildo* następuje w ciągu trzydziestu dni po przeprowadzeniu głosowania. Jego przewodniczącym zostaje kandydat z numerem jeden na liście, na którą oddano najwięcej głosów w skali wyspy²¹⁵.

²¹⁴ Art. 201 ust. 3 *Ley Orgánica 8/1999, de 21 de abril, de modificación de la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 96, de 22 de abril de 1999, w brzmieniu zgodnym z postanowieniami ustawy organicznej 3/2007. Zob. *Ley Orgánica 3/2007, de 22 de marzo, para la igualdad efectiva de mujeres y hombres*, Boletín Oficial del Estado, núm. 71, de 23 de marzo de 2007.

²¹⁵ Art. 201 ust. 5 *Ley Orgánica 8/1999, de 21 de abril, de modificación de la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 96, de 22 de abril de 1999.

6.4.5. Wybory do zgromadzeń ogólnych (*Juntas Generales*) terytoriów historycznych: Álava, Bizkaia i Gipuzkoa

Prawo do powołania swoich przedstawicieli na poziomie prowincji w drodze wyborów powszechnych przysługuje także mieszkańcom Kraju Basków. Terytorium owej wspólnoty autonomicznej charakteryzuje się specyficznymi cechami wynikającymi z uwarunkowań historycznych. W celu ochrony owych odrębności hiszpański ustawodawca zapewnił poszczególnym prowincjom historycznym prawo do powoływania odrębnych organów przedstawicielskich — zgromadzeń ogólnych (*Juntas Generales*) decydujących o losach prowincji Álava, Bizkaia i Gipuzkoa.

Zgodnie z postanowieniami art. 10 ust. 3 statutu autonomii organowi ustawodawczemu Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków przysługuje prawo do uregulowania w drodze ustawy zasad przeprowadzenia wyborów do zgromadzeń ogólnych (*Juntas Generales*) trzech terytoriów historycznych: Álava, Bizkaia i Gipuzkoa²¹⁶.

Zgodnie z postanowieniami art. 1 ustawy z 27 marca 1987 roku każde z trzech zgromadzeń ogólnych baskijskich terytoriów historycznych składa się z 51 deputowanych²¹⁷. W celu przeprowadzenia omawianych wyborów baskijski ustawodawca podzielił terytorium każdej z trzech prowincji historycznych na okręgi wyborcze. Mocą art. 2 wspomnianej ustawy prowincja Álava została podzielona na 3 okręgi, a Bizkaia i Gipuzkoa na 4. Podziału mandatów pomiędzy poszczególne okręgi wyborcze dokonuje się w oparciu o liczbę zamieszkujących w nich wyborców. Aby tego dokonać, dzieli się liczbę wyborców uprawnionych do głosowania w danej prowincji przez liczbę 51 mandatów. W ten sposób uzyskuje się informację, ilu wyborców powinno wybierać jednego deputowanego. Następnie uzyskany iloraz prowizoryczny dzieli się przez liczbę mieszkańców uprawnionych do wzięcia udziału w wyborach w danym okręgu. Liczby całkowite informują o tym, jaką liczbę mandatów przydziela się w danym głosowaniu określoneму okręgowi. W przypadku gdyby w ten sposób nie można było dokonać całkowitego podziału wszystkich mandatów, o ich ostatecznym podziale decyduje zasada największych reszt.

Czynne prawo wyborcze przysługuje wszystkim mieszkańcom danej prowincji, którzy ukoczyli 18 lat i figurują w spisie wyborców sporządzonym w którejkolwiek gminie leżącej na terytorium jednej z trzech historycznych prowincji baskijskich. Bierne prawo wyborcze przysługuje natomiast wszystkim

²¹⁶ *Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre (Jefatura del Estado), de Estatuto de Autonomía para el País Vasco*, Boletín Oficial del Estado, núm. 306, de 22 de diciembre de 1979.

²¹⁷ *Ley 1/1987, de 27 de marzo, de Elecciones para las Juntas Generales de los Territorios Históricos de Araba, Bizkaia y Gipuzkoa*, Boletín Oficial del País Vasco, núm. 72, de 10 de abril de 1987.

osobom posiadającym czynne prawo wyborcze, o ile nie zakazują im tego przepisy art. 6 ustawy organicznej o podstawach systemu wyborczego z 1985 roku, a także o ile nie pełnią funkcji w organach administracji podległych władzom wspólnoty autonomicznej.

Kandydatów w wyborach do zgromadzeń ogólnych baskijskich prowincji mają prawo przedstawić partie polityczne, ich federacje, koalicje i grupy wyborców na identycznych zasadach jak te, które obowiązują przy zgłaszaniu kandydatów na radnych gminnych. Ustalenie wyników głosowania następuje w trybie przewidzianym dla wyborów przeprowadzanych do Kongresu Deputowanych zgodnie z przepisami art. 163 ustawy organicznej o zasadach systemu wyborczego z 1985 roku²¹⁸.

6.4.6. Wybory do deputacji prowincjonalnych

Prowincja jest drugą z hiszpańskich jednostek samorządu terytorialnego. Zgodnie z postanowieniami art. 31 ust. 1 ustawy o podstawach ustroju lokalnego tworzą ją sąsiadujące ze sobą gminy²¹⁹. Prowincja wykonuje zadania o charakterze ponadgminnym²²⁰.

Wybory do deputacji prowincjonalnych nie są w Hiszpanii wyborami powszechnymi i bezpośrednimi. Po przeprowadzeniu wyborów do rad gmin prowincjonalne junty wyborcze tworzą listy poszczególnych partii politycznych, ich koalicji i federacji, a także grup wyborczych, które uzyskały choć 1 mandat radnego. Listy owe tworzy się z osobna dla każdej jednostki terytorialnej pokrywającej się z położonymi na terytorium prowincji okręgami sądowymi (*partidos judiciales*). Skład deputacji prowincji jest kształtowany zgodnie z następującą zasadą przedstawioną w tabeli.

Prowincjonalne komisje wyborcze dokonują podziału mandatów w deputacjach prowincjonalnych dziesiątego dnia po przeprowadzeniu wyborów. Obowiązuje przy tym zasada, że każdy okręg odpowiadający zasięgowi terytorialnemu okręgów sądowych (*partidos judiciales*) musi być reprezentowany przez

²¹⁸ *Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 147, de 20 de junio de 1985.

²¹⁹ *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

²²⁰ Szerzej na temat zakresu kompetencji przysługujących hiszpańskim prowincjom zob. art. 36 *Ley 57/2003, de 16 de diciembre, de medidas para la modernización del gobierno local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 301, de 17 de diciembre de 2003 oraz art. 37 i 38 *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

co najmniej jednego przedstawiciela. Również żaden okręg sądowy nie może być reprezentowany w deputacji prowincjonalnej przez większą liczbę przedstawicieli niż 3/5 ogólnego składu deputacji. Podziału mandatów dokonuje się zgodnie z metodą d'Hontda pomiędzy sporządzone uprzednio listy²²¹. Po dokonaniu podziału mandatów prowincjonalne komisje wyborcze wzywają partie polityczne, ich koalicje i federacje, a także grupy wyborców, które je uzyskały, do wskazania radnych, którzy je obejmą. Zadaniem owych podmiotów jest wskazanie nie tylko członków deputacji prowincjonalnych, ale także nazwisk trzech zastępców, którzy mogliby objąć mandat w przypadku wakatów.

Tabela 79/VI. Skład deputacji prowincjonalnych w zależności od liczby mieszkańców prowincji

Liczba mieszkańców	Liczba członków deputacji prowincjonalnych
do 500 000	25
od 500 001 do 1 000 000	27
od 1 000 001 do 3 500 000	31
powyżej 3 500 001	51

Źródło: art. 204 ust. 1 *Ley Orgánica 8/1999, de 21 de abril, de modificación de la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 96, de 22 de abril de 1999.

6.4.7. Podsumowanie

Do 2011 roku hiszpański proces decydowania politycznego na szczeblu lokalnym charakteryzował wysoki, bo obejmujący niemal 1/5 odsetek gmin, w których najważniejsze dla danej wspólnoty decyzje były podejmowane w sposób bezpośredni przez zgromadzenie wszystkich uprawnionych do tego mieszkańców. Na podstawie przepisów zawartych w art. 29 ust. 1 ustawy regulującej podstawy działania ustroju lokalnego z 1985 roku tego rodzaju rady otwarte (*consejos abiertos*) mogły działać we wszystkich gminach liczących do 100 mieszkańców oraz we wszystkich tych gminach, których lokalizacja geograficzna lub inne ważne względy za tym przemawiały²²². O sprawach istotnych dla wspólnoty decydowali zatem wszyscy uprawnieni do tego mieszkańcy

²²¹ Art. 205 ust. 3 *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

²²² *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985.

na specjalnie zwoływanych zgromadzeniach sąsiedzkich (*asambleas vecinales*), a wykonanie decyzji podjętych wówczas większością głosów powierzano burmistrzowi wybranemu przez zgromadzenie w wyborach większościowych²²³.

Tak działający system został zmieniony w 2011 roku, kiedy to hiszpański parlament centralny uchwalił zmiany dotyczące przepisów ustawy organicznej o postawach systemu wyborczego²²⁴. Przyjęcie nowego brzmienia art. 179 ustawy spowodowało, że od tej pory gminy liczące do 100 mieszkańców zostały zobowiązane do wyłaniania w drodze wyborów rad gminy liczących 3 radnych. Ustawowe zmiany przyjęte przez Kortezy Generalne 28 stycznia 2011 roku wpłynęły też na zmianę brzmienia art. 29 ustawy regulującej podstawy działania ustroju lokalnego z 1985 roku. W nowym brzmieniu w punkcie a gwarantował on prawo do dalszego funkcjonowania rad otwartych w tych gminach, w których była to zasada wywodzona z tradycji i których mieszkańcy życzyli sobie tego w sposób dobrowolny. Zgodnie z punktem b niniejszego artykułu prawo takie przysługuje również tym gminom, w których taka forma politycznego decydowania jest uzasadniona lokalizacją geograficzną lub innymi ważnymi względami²²⁵. Aby gmina spełniająca wymagania przewidziane w art. 29 pkt b uzyskała prawo do bezpośredniego decydowania o sprawach dla wspólnoty najważniejszych, musi o tym zadecydować 2/3 członków rady gminy (*Ayuntamiento*) na wniosek złożony przez większość mieszkańców owej gminy. Zgoda wyrażona w przedstawionym trybie przez radę gminy musi zyskać także aprobatę władz właściwej wspólnoty autonomicznej²²⁶.

Przedstawione powyżej zmiany świadczą niewątpliwie o intencji wzmocnienia przez państwowego ustawodawcę pozycji ogólnopaństwowych partii politycznych na szczeblu lokalnym, zmiany wprowadzone w 2011 roku zdecydowanie osłabiły bowiem pozycję znacznie mniej upolitycznionych i działających wyłącznie na rzecz danej wspólnoty rad otwartych. Można stwierdzić tym

²²³ Art. 111 *Real Decreto 2568/1986, de 28 de noviembre, por el que se aprueba el Reglamento de Organización, Funcionamiento y Régimen Jurídico de las Entidades Locales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 305 de 22 de diciembre de 1986.

²²⁴ *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

²²⁵ Brzmienie art. 29 ust. 1 pkt. a i b *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985 w brzmieniu zgodnym z punktem 53 *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

²²⁶ Art. 29. ust. 2 *Ley 7/1985, de 2 de abril, Reguladora de las Bases del Régimen Local*, Boletín Oficial del Estado, núm. 80 de 3 de abril de 1985 w brzmieniu zgodnym z punktem 53 *Ley Orgánica 2/2011, de 28 de enero, por la que se modifica la Ley Orgánica 5/1985, de 19 de junio, del Régimen Electoral General*, Boletín Oficial del Estado, núm. 25, de 29 de enero de 2011.

samym, że działania te znacznie osłabiły siłę hiszpańskiej demokracji bezpośredniej i w sposób poważny ograniczyły wpływ obywateli na proces podejmowania decyzji politycznych na szczeblu lokalnym, dla każdego obywatela najbliższym. Tak obrany kierunek polityki prowadzonej przez elity szczebla centralnego, choć mieszczący się w ramach rozwiązań konstytucyjnych, prowadzi jednak do podporządkowania procesów lokalnego decydowania politycznego najsilniejszym partiom politycznym w państwie. Tym samym wskazuje na regres hiszpańskiej demokracji, powracającej w swoich założeniach do koncepcji dominacji partii ogólnopaństwowych w politycznym życiu lokalnym, charakterystycznej dla przełomu lat 70. i 80. XX wieku²²⁷.

Podjęte w ten sposób decyzje polityczne próbuje się tłumaczyć także w ten sposób, że w wielu gminach liczących do 100 mieszkańców nie sprawdzał się system rady otwartej. Aby mogła ona podjąć decyzję w istotnej dla wspólnoty sprawie, w samym zebraniu musiała wziąć udział co najmniej 1/3 uprawnionych do głosowania mieszkańców gminy, zebranie ustawowo określonego quorum było jednak często bardzo trudnym zadaniem, co powodowało, że niejednokrotnie podjęcie najważniejszych dla wspólnoty decyzji znacznie oddalało się w czasie²²⁸.

Przed wyborami lokalnymi w 2011 roku 945 hiszpańskich gmin nadal funkcjonowało w ramach systemu rad otwartych, wiele z nich jednak zrezygnowało z takiej formy decydowania politycznego na rzecz możliwości powoływania rad gminy. Przykładem takich decyzji może być sytuacja we Wspólnocie Autonomicznej Aragonii, gdzie w listopadzie 2010 roku tylko 14 gmin spośród 114 funkcjonujących dotychczas w ramach systemu rad otwartych zdecydowało się na kontynuowanie takiej formy politycznej organizacji²²⁹.

Zwrot w kierunku umocnienia pozycji partii politycznych działających także na szczeblu lokalnym oznacza jednak nie tylko wzmocnienie pozycji ugrupowań o charakterze ogólnopaństwowym, ale również partii regionalnych

²²⁷ Na szczególną uwagę w związku z przedstawionymi w niniejszym akapicie rozwiązaniami zasługuje treść art. 11 ust. 7 ustawy o wyborach lokalnych z 17 lipca 1978 roku (*Ley 39/1978, de 17 de julio, de elecciones locales*, Boletín Oficial del Estado, núm. 173, de 21 de julio de 1978). Zakładał on, że jeżeli radny wybrany z listy partii politycznej, federacji partii lub ich koalicji przestanie być członkiem danej partii, traci z mocy prawa uzyskany mandat. Przepis ów wprowadzał zatem koncepcję mandatu imperatywnego, zobowiązującego radnych przede wszystkim do działania lojalnego względem partii politycznej, a nie zgodnego z interesem zbiorowości lokalnych. Przepis ten został uznany przez Trybunał Konstytucyjny za sprzeczny z postanowieniami art. 23 ustawy zasadniczej dopiero w 1983 roku. Zob. *Pleno. STC 5/1983, de 4 de febrero de 1983. Recurso de amparo número 374/1981*, Boletín Oficial del Estado, Suplemento al núm. 58, de 9 de marzo de 1983.

²²⁸ <http://www.intereconomia.com/noticias-gaceta/politica/como-se-votara-22-mayo-los-municipios-menos-cien-habitantes-20110510> (odczyt z 8.08.2012).

²²⁹ http://www.elperiodicodearagon.com/noticias/aragon/-municipios-aragoneses-seguiran-en-regimen-de-concejo-abierto_621632.html (odczyt z 8.08.2012).

i etnoregionalnych, zarówno bowiem ich organizacyjne, jak i finansowe możliwości ubiegania się o mandaty w wyborach lokalnych są nieporównywalnie większe niż możliwości podmiotów o charakterze wyłącznie lokalnym. Ponadto wyniki uzyskiwane w tego typu wyborach mogą być zarówno dla ugrupowań o charakterze ogólnopaństwowym, jak i dla partii regionalnych i etnoregionalnych doskonałym testem umożliwiającym kalkulację szans w kolejnych wyborach do parlamentów wspólnot autonomicznych, do Korteżów Generalnych lub do Parlamentu Europejskiego.

Zakończenie

Przeprowadzona zgodnie z założeniami określonymi we wstępie do niniejszej pracy analiza pozwala na wyciągnięcie szeregu wniosków weryfikujących założenia przyjęte zarówno w hipotezach szczegółowych (subhipotezach), jak i w hipotezie ogólnej (wiodącej).

Pierwsza z przyjętych subhipotez zakładała, że istnienie trwałych podziałów socjopolitycznych generujących w Hiszpanii konflikt na linii centrum — peryferie i będących przyczyną wyraźnych tendencji odśrodkowych w państwie nie skłoniło jednak hiszpańskiego ustawodawcy działającego na poziomie centralnym do przyjęcia takich rozwiązań prawnych, które w znacznym stopniu utrudniałyby tworzenie i funkcjonowanie partii regionalnych, a w ramach tej „rodziny” także partii etnoregionalnych. Bardzo szczegółowa analiza stanu prawnego obowiązującego w tym zakresie w Hiszpanii pozwala stwierdzić, że przyjęte założenie jest prawdziwe. Zasady tworzenia partii politycznych stwarzają korzystne warunki do powstawania partii regionalnych, w tym także etnoregionalnych. Przyjęte rozwiązania świadczą o respektowaniu przez państwo hiszpańskie zasady pluralizmu, najważniejsze rozwiązania regulujące tę kwestię przyjęto już bowiem w samej konstytucji. Zaliczenie pluralizmu politycznego w art. 1 ustawy zasadniczej do katalogu najwyższych wartości porządku prawnego oznaczało zobowiązanie się hiszpańskich władz centralnych do poszanowania złożonego charakteru państwa. Przepisy art. 6 konstytucji nie pozostały natomiast wątpliwości co do intencji ustawodawcy stwierdzającego, że to właśnie partie polityczne wyrażają pluralizm polityczny. Szacunek ów musiał zatem zostać wyrażony w rozwiązaniach szczegółowych, gwarantujących możliwość swobodnego tworzenia partii politycznych nie tylko ugrupowaniom aspirującym do reprezentowania obywateli zamieszkujących całe terytorium państwa, ale także tym, których celem miała być reprezentacja interesów mniejszości terytorialnych. Swobody owej nie utrudniają także przepisy ustawy o partiach politycznych z 2002 roku. Maksymalne uproszczenie procedury tworzenia tego typu ugrupowań sprawia, że założenie partii, których działanie ma

ograniczyć się do obszaru mniejszego niż terytorium całego państwa, nie jest zadaniem trudnym.

Należy także wyraźnie zaznaczyć, że hiszpański ustawodawca, kierując się troską o młodą demokrację, a także o jedność i bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, zabezpieczył system polityczny przed powstawaniem ugrupowań, które mogłyby zagrozić owym wartościom. Przepisy zawierające takie ograniczenia zostały zawarte w art. 22 konstytucji Hiszpanii z 1978 roku oraz w stosownych ustawach. Zabraniają one tworzenia zrzeszeń zmierzających do celów lub stosowania środków uznawanych za przestępcze, jak również zrzeszeń tajnych i o charakterze paramilitarnym. Proces tworzenia partii politycznych został także obwarowany licznymi warunkami dotyczącymi przeszłości jej potencjalnych założycieli. Zgodnie z postanowieniami ustawy o partiach politycznych z 2002 roku nie mogą to być osoby uprzednio skazane prawomocnym wyrokiem sądowym za przynależność do nielegalnego stowarzyszenia ani też za popełnienie któregoś z ciężkich przestępstw (tzw. przestępstw przeciw konstytucji), określonych w XXI lub XXIV tytule kodeksu karnego. Natomiast w przypadku zarejestrowania ugrupowania, które wykazuje cechy charakterystyczne dla nielegalnych stowarzyszeń, w sposób stały i poważny narusza istnienie struktury wewnętrznej partii oraz jej demokratyczne funkcjonowanie lub w przypadku ciągłego i poważnego naruszania przez ugrupowanie zasad demokracji, podejmowania prób zakłócania lub dążenia do zniesienia systemu wolności lub systemu demokratycznego, właściwy organ sądowy może orzec o zawieszeniu działania ugrupowania lub nawet o jego rozwiązaniu. Przyjęcie takich rozwiązań prawnych minimalizuje ryzyko powstania i funkcjonowania ugrupowań ekstremistycznych zagrażających hiszpańskiej demokracji, bezpieczeństwu obywateli lub zachowaniu integralności terytorialnej państwa. W tym kontekście należy pamiętać, że w ostatnich trzech dekadach państwo hiszpańskie skorzystało kilkakrotnie z możliwości zdelegalizowania etnoregionalnych partii politycznych, które uznało za niebezpieczne dla ustanowionego porządku konstytucyjnego. Działania te dotyczyły ugrupowań zaliczanych do nurtu baskijskiej „lewicy patriotycznej”, którym udowodniono związki z organizacją terrorystyczną ETA.

Przyjęcie przepisów umożliwiających tworzenie partii regionalnych, a w ramach tej „rodziny” także partii etnoregionalnych, musiało wiązać się z przyjęciem takich regulacji prawnych, które gwarantowałyby owym podmiotom możliwość przetrwania i funkcjonowania w ramach hiszpańskiego systemu partyjnego. Niezwykle ważne w tym zakresie było zatem przyjęcie przepisów, które umożliwiałyby partiom regionalnym i etnoregionalnym korzystanie z publicznych środków finansowych. Konsekwencją przyjętych regulacji jest to, że hiszpańskie partie polityczne nie są prawnie zobligowane do uzyskania określonego poparcia w skali całego państwa, aby móc liczyć na wsparcie finansowe ze środków publicznych. Dobrym przykładem ilustrującym takie rozwiązanie są

wybory do Parlamentu Europejskiego. Na subwencję z budżetu państwa po ich przeprowadzeniu mogą liczyć nawet te podmioty, które przedstawią kandydatów tylko w jednej wspólnocie autonomicznej i uzyskają poparcie na poziomie przekraczającym zaledwie 1% ważnie oddanych głosów. Ważnym rozwiązaniem prawnym w finansowaniu partii politycznych jest także przyznanie wspólnocie autonomicznej prawa do każdorazowego i indywidualnego decydowania zarówno o wysokości subwencji wyborczych przyznawanych ugrupowaniom po wyborach przeprowadzanych do regionalnych legislatur, jak i w zakresie prawa do określania kwot subwencji przeznaczonych na pokrycie rocznych kosztów działalności partii politycznych. Przepisy prawa umożliwiają ponadto nie tylko korzystanie ze środków publicznych pochodzących z zasobów politycznego centrum, ale także z tych, którymi dysponują poszczególne wspólnoty autonomiczne.

Druga z przyjętych subhipotez zakładała, że w okresie demokratycznym, po śmierci generała Franco w 1975 roku, ustawodawca hiszpański przyjął takie rozwiązania prawne, które wykluczają obecnie możliwość wyeliminowania najsilniejszych partii regionalnych z procesu rywalizacji o mandaty w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym. Badania przeprowadzone na potrzeby niniejszej pracy pokazują, że na pozycję polityczną partii regionalnych na wymienionych powyżej czterech szczeblach w zasadniczy sposób wpływają przepisy prawa wyborczego.

Hiszpański system wyborczy odnoszący się do wyborów do Parlamentu Europejskiego w dużej mierze umożliwia partiom skuteczną walkę o mandaty. Z jednej strony wiąże się on z zasadą liczenia głosów oddanych na poszczególne ugrupowania w skali całego państwa, co pozornie mogłoby minimalizować szanse tego typu partii. Nie dzieje się tak jednak dlatego, że przepisy hiszpańskiego prawa wyborczego nie przewidują w tych wyborach żadnego progu wyborczego. W podziale mandatów uczestniczą zatem wszystkie podmioty, które przedstawiły swoich kandydatów i zdobyły choć jeden ważnie oddany głos. W takim przypadku większe znaczenie ma to, ile głosów zostanie oddanych na konkretne ugrupowanie, niż to, czy zostaną one skoncentrowane w poszczególnych okręgach, czy też rozproszone w skali całego państwa. Przepisy hiszpańskiego prawa wyborczego powodują również, że ugrupowania o charakterze regionalnym zostają zachęcane do podejmowania wyborczej rywalizacji nie tylko na własny rachunek, pod własnym szyldem. Mogą sobie na to bowiem pozwolić tylko najsilniejsze ugrupowania tego typu, choć nie zawsze ich siła jest do tego wystarczająca. Dlatego interesującym zjawiskiem jest zawieranie przez partie regionalne koalicji wyborczych przed wyborami do Parlamentu Europejskiego. Ciekawa jest przy tym zasada tworzenia koalicji w ramach konkretnych bloków ideologicznych, co wiąże się niewątpliwie ze znaczącym poziomem relewancji uzyskiwanym przez ugrupowania tego typu.

W przypadku wyborów do Kongresu Deputowanych kluczowe znaczenie dla zapewnienia reprezentacji partiom regionalnym ma podział terytorium państwa na okręgi wyborcze, ich granice pokrywają się bowiem z zakresem terytorialnym hiszpańskich prowincji, na których poziomie odbywa się podział mandatów. Udział w ich podziale gwarantuje przekroczenie 3-procentowego progu wyborczego w skali prowincji, a nie w skali całego państwa. Dodatkowo należy podkreślić, że podział mandatów przypadających do podziału w poszczególnych prowincjach jest po części uzależniony od regulacji prawnych, a po części od liczby zamieszkującej je ludności, każda prowincja ma bowiem zagwarantowane prawo do wyboru co najmniej dwóch deputowanych, a Ceuta i Melilla po jednym. Pozostałe mandaty dzieli się pomiędzy prowincje, biorąc pod uwagę gęstość ich zaludnienia. Prowincje liczące wielu mieszkańców, tworzące z reguły hiszpańskie regiony peryferyjne, otrzymują ich zawsze więcej niż słabo zaludnione prowincje położone wewnątrz kontynentu. Z jednej strony prowadzi to do naruszenia zasady równości, co wykazane zostało w tekście, z drugiej jednak strony daje to partiom regionalnym dodatkowe możliwości zdobycia mandatów, tego rodzaju partie uczestniczą bowiem w rywalizacji wyborczej głównie w gęsto zaludnionych regionach peryferyjnych. Połączenie metody d'Hondta ze specyficznym podziałem mandatów na poszczególne okręgi wyborcze, na których poziomie następuje ich ostateczny podział, jest zatem systemem wyraźnie sprzyjającym partiom największym oraz w pewnym stopniu również najsilniejszym partiom regionalnym.

Rozważania dotyczące konsekwencji zastosowania przedstawionych powyżej rozwiązań prawnych w wyborach do Kongresu Deputowanych pozwoliły także na weryfikację kolejnej szczegółowej hipotezy badawczej. Zakładała ona, że partie etnoregionalne wpływają na wzrost fragmentaryzacji państwowego systemu partyjnego. Założenie to jest prawdziwe, jeżeli odniesiemy je do poziomu wyborczego na szczeblu centralnym. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji w Hiszpanii dla wyborów przeprowadzonych do Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011 wynosi 0,7. Dane zawarte w tabeli 11/V pokazują także, iż wartość tego indeksu czterokrotnie była nawet wyższa. Wobec powyższego można wnioskować, że na etapie wyborczym system partyjny Hiszpanii jest najbliższy modelowi systemu wielopartyjnego. Sytuacja zmienia się jednak zasadniczo po przeanalizowaniu wartości indeksu frakcjonalizacji dla poziomu parlamentarnego. Średnia jego wartość dotycząca kompozycji Kongresu Deputowanych w latach 1977—2011 wynosi 0,61, mieści się zatem w przedziale 0,50—0,67, wskazującym na rywalizację dwóch partii. Oznacza to, że partycypacja partii regionalnych w rywalizacji parlamentarnej na poziomie Kongresu Deputowanych nie wpływa na nadmierną frakcjonalizację owego systemu. W tym zakresie przyjęta subhipoteza została zatem zweryfikowana negatywnie.

Prawdziwość wyników uzyskanych przy zastosowaniu indeksu frakcjonalizacji potwierdzają rezultaty kolejnego badania rywalizacji partyjnej na pozio-

mie wyborczym w wyborach do Kongresu Deputowanych i na poziomie parlamentarnym przeprowadzone przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii na poziomie wyborczym mierzona w okresie 1977—2011 wynosi 3,45. Oznacza to, że na etapie rywalizacji wyborczej system partyjny jest bliższy modelowi wielopartyjnemu. Sytuacja przedstawia się już jednak inaczej na poziomie parlamentarnym, gdzie średnia wartość indeksu efektywnej liczby partii wynosi 2,60. Liczba ta wskazuje na wyraźną rywalizację dwóch partii politycznych w systemie, w którym występują także inne ugrupowania — czyli głównie partie regionalne — o mniejszym znaczeniu politycznym.

Pozytywnej weryfikacji subhipotezy zakładającej, że w okresie demokratycznym, po śmierci generała Franco w 1975 roku, ustawodawca hiszpański przyjął takie rozwiązania prawne, które wykluczają obecnie możliwość wyeliminowania najsilniejszych partii regionalnych z procesu rywalizacji o mandaty w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym, dokonano także, oceniając hiszpański system wyborczy odnoszący się do trybu wyboru Senatu. Należy zauważyć, że członkowie owej izby są przede wszystkim reprezentantami prowincji, a dopiero w dalszej kolejności reprezentantami wspólnot autonomicznych. Oznacza to, że reprezentatywność hiszpańskich deputowanych i 80% senatorów jest niemal identyczna. Jediną różnicę pomiędzy obiema izbami hiszpańskich Kortezów Generalnych stanowi to, iż Senat jest w większym stopniu izbą reprezentującą obszary wiejskie, podczas gdy Kongres Deputowanych reprezentuje w przewadze interesy ośrodków wielkomiejskich. Kształt systemu wyborczego w wyborach do izby niższej Kortezów Generalnych powoduje przyznanie większej liczby mandatów do podziału prowincjom, w których zamieszkuje większa liczba wyborców, a to faworyzuje duże ośrodki miejskie, takie jak Madryt, Barcelona, Walencja czy Sewilla. W przypadku Senatu liczba przyznaczonych przez przepisy prawa mandatów jest natomiast stała dla poszczególnych okręgów, co daje silniejszą pozycję reprezentantom słabiej zaludnionych obszarów wiejskich. Pozycję gęsto zaludnionych regionów peryferyjnych w izbie drugiej wzmacnia jednak grupa senatorów desygnowanych przez parlamenty wspólnot autonomicznych. W praktyce oznacza to wzmocnienie pozycji politycznej partii regionalnych na forum izby drugiej parlamentu. Zasada ta w szczególności odnosi się do tych wspólnot autonomicznych, które są jednocześnie regionami peryferyjnymi państwa charakteryzującymi się szczególnymi odrębnościami i w których najlepsze wyniki wyborcze w wyborach do regionalnych parlamentów uzyskują partie regionalne.

Subhipoteza zakładająca, że w okresie demokratycznym, po śmierci generała Franco w 1975 roku, ustawodawca hiszpański przyjął takie rozwiązania prawne, które wykluczają obecnie możliwość wyeliminowania najsilniejszych partii regionalnych z procesu rywalizacji o mandaty w organach przedstawicielskich na czterech szczeblach: europejskim, państwowym, regionalnym

i lokalnym, została pozytywnie zweryfikowana także w odniesieniu do wyborów na szczeblu regionalnym. Analiza wyników wyborczych do parlamentów poszczególnych wspólnot autonomicznych w okresie demokratycznym po 1975 roku prowadzi do wniosku, że rywalizacja wyborcza i parlamentarna na ich terytoriach przebiega zawsze według jednego z trzech modeli. Pierwszym z nich jest model dominacji partii ogólnopństwowych. Charakteryzuje się on tym, że zarówno w wyborach do parlamentu danej wspólnoty autonomicznej, jak i na forum regionalnej legislatury, dominującą rolę odgrywają partie polityczne, które posiadają struktury i przedstawiają kandydatów w wyborach do organów przedstawicielskich usytuowanych na szczeblach europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym — na terytorium całego państwa. Partie o charakterze regionalnym mogą przy tym również uczestniczyć w rywalizacji wyborczej i parlamentarnej, ich pozycja względem ugrupowań ogólnopństwowych jest jednak zawsze marginalna. W systemach tych ponadto jedynie partie ogólnopństwowe biorą czynny udział w tworzeniu regionalnych rządów. Model dominacji partii ogólnopństwowych można zaobserwować w następujących wspólnotach autonomicznych: Andaluzji, Estremadurze, Kastylii-La Manchy, Kastylii i Leónie, Murcji, Madrycie i we Wspólnocie Walencji.

Drugim modelem jest model rywalizacji mieszanej. Charakteryzuje się on tym, że rywalizacja wyborcza i parlamentarna na terytorium danej wspólnoty autonomicznej toczy się pomiędzy partiami o ogólnopństwowym zasięgu działania i ugrupowaniami regionalnymi. W ramach tego modelu szansę na zdobycie największej liczby mandatów w regionalnym parlamencie oraz na stworzenie rządu lub wejście do koalicji rządowej mają zarówno partie ogólnopństwowe, jak i podmioty działające wyłącznie w skali regionalnej. Model rywalizacji mieszanej można zaobserwować w następujących wspólnotach autonomicznych: Aragonii, Asturii, Galicji, Kantabrii, La Rioja, na Wyspach Balearach i na Wyspach Kanaryjskich.

Trzecim modelem jest model dominacji partii regionalnych. W Hiszpanii charakteryzuje się on tym, że w wyborach do regionalnej legislatury wyborcy najczęściej oddają głosy na ugrupowania o charakterze etnoregionalnym, to one uzyskują w każdym kolejnych wyborach największą liczbę głosów i mandatów, a także to one najczęściej przejmują odpowiedzialność za tworzenie regionalnych rządów. Model dominacji partii regionalnych jest charakterystyczny dla trzech wspólnot autonomicznych, na których terytorium mamy do czynienia z występowaniem tzw. nacjonalizmów pierwszego rzędu: w Katalonii, Kraju Basków i Nawarze.

Analiza porównawcza systemów wyborczych pozwalających na wybór przedstawicieli do regionalnych parlamentów pozwoliła również na weryfikację kolejnej subhipotezy zakładającej, że partie regionalne wpływają na wzrost fragmentaryzacji niektórych regionalnych systemów partyjnych. Należy w tym miejscu zauważyć, że poziom fragmentaryzacji systemów partyjnych jest naj-

wyższy w przypadku występowania modelu dominacji partii regionalnych w rywalizacji wyborczej i na arenie regionalnych parlamentów, a zdecydowanie niższy w przypadku pozostałych dwóch modeli. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji na poziomie wyborczym w latach 1980—2012 wynosi dla Katalonii 0,75, a dla Kraju Basków 0,78. Indeks ten został obliczony także dla Nawarry w latach 1979—2011 i wynosi 0,78. Średnia wartość indeksu frakcjonalizacji na poziomie parlamentarnym w tym samym okresie wynosi dla Katalonii 0,70, dla Kraju Basków 0,76, a dla Nawarry 0,74. Potwierdzeniem takiego stanu rzeczy są wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii. Średnia wartość owego indeksu obliczona dla okresu 1980—2012 na poziomie wyborczym wynosi w Katalonii 4,13, w Kraju Basków 4,58, a w Nawarze (w latach 1979—2011) 4,64. Liczba efektywnej liczby partii obliczona dla lat 1980—2012 na poziomie parlamentarnym wynosi dla Katalonii 3,56, dla Kraju Basków 4,27, a dla Nawarry (w latach 1979—2011) 3,99. Wartości te wskazują jednoznacznie na rywalizację wielopartyjną zarówno na etapie wyborczym, jak i parlamentarnym. Dla porównania można przywołać przykład Kastylii-La Manchy, czyli wspólnoty autonomicznej, w której rywalizacja w wyborach do regionalnego parlamentu przebiega zgodnie z modelem dominacji ugrupowań o charakterze ogólnopaństwowym. We wspólnocie tej indeks frakcjonalizacji Douglasa RAE'A obliczony dla rywalizacji w wyborach do Kortezów Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011 wynosi 0,57, wskazując wyraźnie na rywalizację dwóch partii politycznych. Zjawisko to jest jeszcze wyraźniej widoczne na forum regionalnego parlamentu, gdzie wartość indeksu frakcjonalizacji dla badanego okresu wynosi 0,50. Powyższe wyniki potwierdzają rezultaty uzyskane po przeprowadzeniu obliczeń przy zastosowaniu indeksu efektywnej liczby partii Markku LAAKSO i Reina TAAGEPERY. Jego wartość dla poziomu wyborczego w Kastylii-La Manchy w latach 1983—2011 wynosi 2,37, a dla poziomu parlamentarnego 2,02.

Analiza rozwiązań prawnych zastosowanych na potrzeby wyborów przeprowadzanych na poziomie wspólnot autonomicznych pozwala na negatywną weryfikację kolejnej ze szczegółowych hipotez badawczych. Zakładała ona, że przekraczanie kolejnych barier relewancji przez partie regionalne w regionach cechujących się szczególnymi odrębnościami (kulturowymi, ekonomicznymi, historycznymi etc.) sprzyja pojawianiu się i większej aktywności politycznej tego typu ugrupowań w regionach dotąd mniej aktywnych. Przeprowadzona analiza pozwala jednak stwierdzić, że to nie aktywność polityczna partii regionalnych w specyficznych regionach była przyczyną pojawienia się ugrupowań o podobnym charakterze w innych wspólnotach autonomicznych, lecz raczej stworzenie ku temu warunków prawnych przez hiszpańskiego ustawodawcę. Powstanie wielu partii regionalnych nie było bowiem rezultatem efektu demonstacji, lecz chłodnej kalkulacji politycznej dokonanej przez przedstawicieli elit partii o znaczeniu ogólnopaństwowym tracących swoje wpływy w politycznym

centrum. Doskonałym przykładem takich działań są zachowania byłych członków Unii Centrum Demokratycznego tracącego wyborcze poparcie po pierwszych latach sukcesów w demokratycznej rzeczywistości. Utworzenie przez nich partii regionalnych pozwalało im z jednej strony na utrzymanie się w sferze aktywnej polityki, a z drugiej strony umożliwiało wzmocnienie dyskursu przeciwstawiającego się coraz silniejszym tendencjom odśrodkowym.

Przeprowadzone rozważania pozwalają natomiast na pozytywną weryfikację subhipotezy zakładającej, że ukształtowanie się hiszpańskiego systemu dwupartyjnego na poziomie politycznego centrum, charakteryzującego się znaczącą rozbieżnością profili ideologicznych dwóch konkurujących ze sobą ugrupowań, spowodowało, iż niemożliwe jest utworzenie wielkiej koalicji w przypadku nieuzyskania przez jedną z dwóch dominujących partii większości absolutnej w Kongresie Deputowanych. Taka sytuacja uniemożliwia polityczną marginalizację partii regionalnych na szczeblu państwowym. Odpowiedzi na pytanie o naturę owych relacji pomiędzy partiami o znaczeniu ogólnopaństwowym i ugrupowaniami o charakterze regionalnym dostarczają w dużej mierze wyniki uzyskane przy zastosowaniu indeksów partycypacji rządowej i rządowej odpowiedzialności zaproponowanych przez Giuseppe IERACIEGO. W przypadku Hiszpanii i w odniesieniu do szczebla państwowego w latach 1977—2011 można w tym zakresie obliczyć wyniki tylko dla trzech partii politycznych: UCD, PP i PSOE. W przypadku dwóch pierwszych ugrupowań zarówno indeks partycypacji rządowej, jak i rządowej odpowiedzialności wynosi 0,25, dla PSOE natomiast wynosi on 0,5. W przypadku wszystkich pozostałych ugrupowań reprezentowanych w badanym czasie w Kongresie Deputowanych wynik ów wynosi 0,00. Uzyskane w ten sposób wyniki pokazują, że w Hiszpanii na szczeblu państwowym mamy do czynienia wyłącznie z rządami jednopartyjnymi. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest zapewne kilka. Pierwszą z nich jest bez wątpienia realna możliwość uzyskania większości bezwzględnej mandatów przez jedno z dwóch głównych ugrupowań ogólnopaństwowych. Sytuacja taka miała miejsce pięciokrotnie, jeśli wziąć pod uwagę 11 przeprowadzonych elekcji. W takich okolicznościach samodzielne utworzenie rządu przez zwycięskie ugrupowanie jest oczywiste. W tym kontekście warto także podkreślić, że sytuacja, w której rząd dysponuje zdyscyplinowaną większością parlamentarną, sprzyja dominacji gabinetu nad parlamentem. Oznacza to, że w sytuacjach dla partii rządzącej korzystnych premier może skorzystać z przysługującego mu konstytucyjnie prawa do rozwiązania parlamentu. Na mocy art. 115 konstytucji premier, po uprzednim rozpatrzeniu sprawy przez Radę Ministrów i na swą wyłączną odpowiedzialność, może wystąpić z wnioskiem o rozwiązanie Kongresu Deputowanych, Senatu lub Kortezów Generalnych, które postanawia monarcha. Takie rozwiązanie jest nazywane dyskrecjonalną przyczyną rozwiązania izb. Uprawnienie to jest instytucją ilustrującą relacje, w jakie wchodzi ze sobą Kortezy i rząd większościowy na gruncie demokracji parlamentarnej, jego zastosowanie może

bowiem prowadzić do osiągnięcia różnych celów, które zależą od aktualnego układu sił politycznych. Jeżeli bowiem władzę sprawuje rząd większościowy, to skorzystanie przez premiera z uprawnień wynikających z przepisów art. 115 konstytucji może prowadzić do wyznaczenia terminu wyborów w czasie najbardziej dla rządu korzystnym. Należy przy tym podkreślić, że przepisy te obligują premiera do określenia we wniosku o rozwiązaniu jednej z dwu lub obydwu izb daty nowych wyborów. Jeżeli warunek ten nie będzie spełniony, rozwiązanie jest prawnie nieważne. Ponadto skorzystanie z takiej możliwości może służyć politycznemu rozprawieniu się przez premiera z Senatem, jeżeli odmienna od zaistniałej w izbie niższej konfiguracja sił politycznych utrudnia rządowi realizację jego polityki. Sytuacja ta, charakteryzująca się silną pozycją rządu względem parlamentu, przybliży hiszpański system rządów do modelu parlamentaryzmu gabinetowego. W sposób oczywisty partia rządząca przy poparciu bezwzględnej liczby członków Kongresu Deputowanych ma w takiej sytuacji także znaczącą przewagę nad parlamentarną reprezentacją partii regionalnych.

Przyjęcie założenia, że na poziomie państwowym powstają rządy bardzo stabilne, bo tworzone wyłącznie przez jedną z dwóch głównych partii politycznych działających na terytorium całego państwa, jest jednak mylne. Sytuacja przedstawia się zupełnie inaczej w przypadku nieuzyskania bezwzględnej większości mandatów w izbie niższej Kortezów Generalnych przez zwycięską partię o ogólnopaństwowym zakresie działania, konstrukcja hiszpańskiej ordynacji wyborczej umożliwia bowiem uzyskanie nielicznej reprezentacji parlamentarnej zarówno mniej znaczącym partiom ogólnopaństwowym (takim jak IU czy UPyD), jak i partiom regionalnym. W konsekwencji są one w stanie odebrać partiom szczybla centralnego szansę na utworzenie rządu większościowego. Wówczas naturalne wydawałoby się poszukiwanie rządowego koalicjanta, w Hiszpanii jednak na szczeblu państwowym w latach 1977—2012 nie doszło ani razu do powstania rządu koalicyjnego. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest zapewne zbyt duży dystans ideologiczny dzielący PP i PSOE. PP to partia identyfikowana przez wyborców jako „centroprawica”, a PSOE to „centrolewica”. Brak możliwości utworzenia tzw. „wielkiej koalicji” zmusza PSOE lub PP do rozpoczęcia politycznych negocjacji z partiami regionalnymi, a w przypadku Hiszpanii przede wszystkim z partiami etnoregionalnymi w zakresie możliwości poparcia przez nie rządu mniejszościowego danej partii zwycięskiej. Należy jednak podkreślić, że od 1977 roku do dnia dzisiejszego rozmowy takie kończyły się w Hiszpanii zawsze uzyskaniem zapewnienia o poparciu dla określonego rządu, jednakże bez formalnego wejścia w skład koalicji rządowej. W tym zakresie rola ugrupowań etnoregionalnych znacznie różni się od tradycyjnie rozumianej roli, jaką w systemach demokratycznych odgrywają tzw. partie trzecie. Partie etnoregionalne, posiadające swoją reprezentację w Kongresie Deputowanych, cechuje wyraźna niechęć do politycznego angażowania się w formalny układ rządowy na szczeblu państwowym. Juan José LINZ wskazuje na dwa

powody takiej postawy. Pierwszy z nich wiąże się z faktem, że partie te często nie są faktycznie zainteresowane przedstawianiem kolejnych żądań dotyczących rozszerzenia uprawnień swego regionu. Szeroki zakres możliwości związany z posiadaniem już katalogiem kompetencji skłania je raczej do ich wykorzystania na rzecz rozwoju regionu niż do formułowania kolejnych żądań, których często władze centralne nie byłby w stanie zaakceptować. Drugim powodem jest fakt, że ugrupowania te obawiają się konsekwencji niepowodzenia koalicji rządowej. W tej sytuacji partie etnoregionalne mogą stracić dużo więcej niż tzw. partie trzecie. Konflikt na linii centrum — peryferie musi w pewnym sensie być stale podtrzymywany, aby istnienie ugrupowań etnoregionalnych miało rację bytu. Czym innym będzie dla nich zatem współpraca na forum parlamentu centralnego w poparciu dla rządu podczas głosowania nad wotum zaufania lub możliwością uchwalenia niektórych ustaw (w zamian za określone korzyści polityczne), a czym innym formalna współpraca w ramach koalicji rządowej (LINZ, 1997: 23; MYŚLIWIEC, 2010b: 139—140).

Podsumowując te rozważania, można stwierdzić, że konieczność negocjowania poparcia dla rządu i kolejnych projektów politycznych przez jedną z dwóch głównych sił politycznych na forum Kongresu Deputowanych może w rezultacie przybliżyć Hiszpanię okresowo do modelu parlamentaryzmu komitetowego. W przedstawionej powyżej sytuacji mamy do czynienia z rozbudową mechanizmów korporacyjnych związanych innymi z przekształceniem komisji parlamentarnych w fora negocjacji interesów poszczególnych partii politycznych. Oznaczają one wzrost roli Kongresu Deputowanych, w tym partii regionalnych, a w ramach tej „rodziny” przede wszystkim partii etnoregionalnych, w stosunku do rządu.

Warto także podkreślić, że takiej sytuacji premier rządu mniejszościowego w zupełnie inny sposób może wykorzystywać prawa przysługujące mu na mocy art. 115 konstytucji. Służą one wówczas obronie inicjatyw rządowych wobec blokujących je działań ze strony parlamentu. W tym miejscu warto także rozważyć możliwość na gruncie hiszpańskim hipotetyczną: gdyby doszło do utworzenia rządu koalicyjnego, uprawnienia płynące z przepisów art. 115 ustawy zasadniczej mogłyby wpłynąć na wzmocnienie pozycji premiera względem koalicjantów wywodzących się potencjalnie z partii etnoregionalnych.

Powyższe rozważania znajdują także uzasadnienie w wyniku badania indeksu agregacji obliczonego dla Hiszpanii na szczeblu państwowym w latach 1977—2011. Jego wartość wynosi 4,51 co oznacza, że pomimo dominacji na arenie Kongresu Deputowanych dwóch partii o znaczeniu ogólnopaństwowym — PSOE i PP — model przetargów koalicyjnych jest jednak bliższy systemowi multipolarnemu niż bipolarnemu. Relatywnie niska wartość indeksu agregacji wskazuje na fakt dość znacznej frakcjonalizacji systemu partyjnego na poziomie parlamentarnym. To z kolei oznacza, że tworzone gabinety są mniej stabilne niż w przypadku bipolarnego systemu przetargów koalicyjnych, a w przypadku

hiszpańskim ich trwanie bardzo często zależy od umiejętności wypracowania przez partie ogólnopaństwowe politycznego kompromisu z partiami regionalnymi, w szczególności z partiami etnoregionalnymi.

Przeprowadzona na potrzeby niniejszej pracy analiza pozwala również na pozytywną weryfikację subhipotezy zakładającej, że możliwość wzięcia odpowiedzialności za proces tworzenia rządu na poziomie regionu lub przynajmniej możliwość wzięcia udziału w negocjacjach dotyczących jego utworzenia powoduje wzrost znaczenia partii regionalnych, a w obrębie tej „rodziny” także partii etnoregionalnych na poziomie regionu. Zjawisko to jest szczególnie widoczne we wspólnotach autonomicznych, w których rywalizacje wyborcza i parlamentarna przebiegają zgodnie z założeniami modelu dominacji partii regionalnych. Dla przykładu należy wskazać, że w trzech wspólnotach zaliczanych do tego modelu w badanym okresie, czyli w latach 1979—2012, partie regionalne (a przede wszystkim etnoregionalne) zawsze charakteryzowało uzyskanie najwyższej wartości zarówno indeksu rządowej odpowiedzialności, jak i partycypacji. W przypadku Katalonii obydwa indeksy przyjmują wartość 0,78 dla etnoregionalnej koalicji *Convergència i Unió*, w Kraju Basków wartość 0,93 dla *EAJ—PNV*, a w Nawarze najwyższą wartość indeksu rządowej partycypacji osiągnęła Unia Ludu Nawarry — 0,625. Na przeciwległym biegunie możliwości działania politycznego w przejęciu odpowiedzialności lub chociaż partycypowaniu w procesie tworzenia regionalnych rządów leżą te partie regionalne, które działają na terytorium wspólnot autonomicznych zaliczanych do modelu regionalnej rywalizacji partii o znaczeniu państwowym. Głównym kryterium zaliczenia ich do tej grupy jest fakt, że w owych wspólnotach partie o znaczeniu regionalnym nigdy w badanym okresie nie włączyły się w proces tworzenia regionalnych rządów.

Badaniu partii regionalnych często towarzyszy stwierdzenie, że w przypadku tego typu ugrupowań trudno jednoznacznie wskazać na ich profil ideologiczny. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest fakt, że w państwach, w których polityce konflikt na linii centrum — peryferie nie osiągnął znacznego poziomu relewancji, partie tego typu najczęściej owe profile ukrywają, ich głównym celem jest bowiem w pierwszej kolejności zwrócenie uwagi na problem regionu jako pewnej całości, niezależnie od często bardzo różniących się między sobą poglądów politycznych prezentowanych przez poszczególnych polityków reprezentujących takie ugrupowanie. Analiza podjęta na potrzeby niniejszego opracowania pozwala jednak stwierdzić, że sytuacja taka nie dotyczy przypadku hiszpańskiego. Wysoki poziom relewancji, jaki w realiach tego państwa osiągnął konflikt na linii centrum — peryferie, pozwala także na jednoznaczne określenie profili ideologicznych partii regionalnych, a w ramach tej „rodziny” także partii etnoregionalnych. Dzięki osiągnięciu znacznego poziomu relewancji, a także nawiązując do tradycji działania w realiach politycznych początku XX wieku, ugrupowania te konstruują założenia ideowe sytuujące je w odpo-

wiednich miejscach na linii podziału lewica — prawica. Realizację takiej polityki widać praktycznie na wszystkich szczeblach: od europejskiego po lokalny. W wyborach do Parlamentu Europejskiego partie regionalne tworzą zatem koalicje, opierając się nie tylko na założeniach odnoszących się do ich stosunku do problemu decentralizacji państwa, ale także odnosząc się do profili ideologicznych potencjalnych partnerów.

Umieszczenie na osi prawica — lewica widać także bardzo wyraźnie na regionalnym szczeblu decydowania politycznego. Rywalizacja na tym poziomie obejmuje nie tylko podział odnoszący się do odmiennego sposobu postrzegania problemu decentralizacji państwa przez poszczególne ugrupowania. Zjawisko to jest szczególnie widoczne we wspólnotach autonomicznych, w których rywalizacja polityczna przebiega zgodnie z założeniami modelu dominacji partii regionalnych.

Nawiązując do powyższych rozważań, należy stwierdzić, że na katalońskiej scenie parlamentarnej w latach 1980—2012 możemy wyróżnić cztery partie etnoregionalne wyraźnie podkreślające narodową odrębność regionu (CiU, ERC, IpC—V, SI) oraz sześć partii odpowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PP, UCD, CDS, PSC—PSOE, C's). Partie rywalizujące w systemie politycznym Katalonii w tym samym czasie można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając sześć z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (AP, PP, CiU, C's, UCD, CDS), a cztery do partii lewicowych i centrolewicowych (PSC—PSOE, ERC, IpC—V, SI).

Badając baskijski system partyjny na poziomie regionalnego parlamentu i biorąc pod uwagę lata 1980—2012, możemy wyróżnić siedem partii etnoregionalnych wyraźnie podkreślających narodową odrębność regionu (Aralar, Bildu, EA, EE, EH, HB, PNV) oraz dziewięć partii odpowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PP, PCE, EB—IU, PSE—PSOE, UAI, UCD, CDS, UPyD). Partie rywalizujące w systemie politycznym Kraju Basków można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając sześć z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (AP, PP, PNV, UAI, UCD, CDS), dziewięć do partii lewicowych i centrolewicowych (Aralar, Bildu, EA, EE, EH, HB, PCE, EB—IU, PSE—PSOE) oraz jedną partię — UpyD — do centrum.

Na scenie parlamentarnej Nawarry badanej w latach 1983—2011 można wyróżnić aż dziesięć partii wyraźnie podkreślających etniczną odrębność regionu (Aralar, Bildu, CDN, EAJ—PNV, EA, EE, EH, HB, Nafarroa Bai, UPN). Tylko dwie z nich jednak — UPN i CDN — są ugrupowaniami, które bronią identyfikacji mieszkańców wyłącznie z historycznym terytorium Nawarry i jednoznacznie opowiadają się za budowaniem silnej pozycji regionu w ramach państwa hiszpańskiego. Pozostałych osiem — Aralar, Bildu, EAJ—PNV, EA, EE, EH, HB, Nafarroa Bai — to ugrupowania stojące na stanowisku, że ziemie Nawarry stanowią część historycznych ziem baskijskich, starają się zatem reprezentować interesy ludności baskijskiej w tej wspólnocie autonomicznej i podkreślają

konieczność jej integracji z prowincjami tworzącymi Wspólnotę Autonomiczną Kraju Basków. Na terytorium Nawarry działało też sześć partii odpowiadających się za utrzymaniem regionalnej formy państwa (AP, PPN, PCE, EB—IU, PSN—PSOE, UCD, CDS). Partie rywalizujące w systemie politycznym Nawarry można również umieścić na osi lewica — prawica, zaliczając siedem z nich do ugrupowań prawicowych i centroprawicowych (UPN, CDN, AP, PP, EAJ—PNV, UCD, CDS), a dziesięć do partii lewicowych i centrolewicowych (Aralar, Bildu, Nafarroa Bai, EA, EE, EH, HB, PCE, EB—IU, PSN—PSOE).

Rywalizacja na osi lewica — prawica jest również widoczna na poziomie państwowym, nie ma ona na nim jednak aż tak dużego znaczenia jak na poziomie europejskim i regionalnym, partie etnoregionalne posiadające swoich przedstawicieli w politycznym centrum nie wiążą się bowiem w sojusze polityczne z ugrupowaniami o znaczeniu ogólnopaństwowym, biorąc pod uwagę ich profile ideologiczne. Jak wykazała przeprowadzona powyżej analiza, partie etnoregionalne, które uzyskały polityczną reprezentację w Kongresie Deputowanych, nie wchodzi nigdy formalnie w koalicje z partiami o znaczeniu ogólnopaństwowym, są jednak skłonne do udzielania im poparcia w kwestii wotum zaufania dla rządu lub dla konkretnych projektów politycznych. Poparcie to ma jednak zawsze swoją cenę, określaną w postaci postulatów politycznych dotyczących regionów, z których owe partie się wywodzą. W tym wypadku umiejscowienie zarówno partii etnoregionalnych, jak i ogólnopaństwowych na osi prawica — lewica nie ma większego znaczenia. W rywalizacji na centralnym szczeblu politycznym dużo ważniejsze jest podkreślanie różnic w koncepcji odnoszącej się do problemu decentralizacji państwa.

Umiejscowienie na osi lewica — prawica nie jest też najistotniejszym wyznacznikiem pozycji partii regionalnych (a w ramach tej „rodziny” także partii etnoregionalnych) na szczeblu lokalnym. Rezultaty osiągnęte przez owe ugrupowania w wyborach do parlamentów regionalnych i do parlamentu centralnego mogą mieć przełożenie na wynik wyborczy osiągnęty w skali lokalnej, o ich ostatecznej pozycji decyduje jednak suma wyników uzyskanych przez poszczególne ugrupowania we wszystkich jednostkach podziału terytorialnego, w których dana partia przedstawiła kandydatów. Informacja ta może być jedynie wskazówką zarówno dla polityków, jak i dla komentatorów politycznych, dotyczącą potencjalnych szans danego ugrupowania regionalnego lub etnoregionalnego w kolejnych wyborach dowolnego szczebla. Nie ma to jednak większego znaczenia dla polityki prowadzonej w każdej z kilku tysięcy jednostek zaliczanych do podmiotów władzy lokalnej, w każdej z nich bowiem odbywają się odrębne i charakterystyczne dla niej przetargi polityczne, które nie zawsze muszą się wiązać z koniecznością odnoszenia się do profilu ideologicznego potencjalnego partnera politycznego.

Przeprowadzone powyżej rozważania pozwalają ostatecznie na pozytywną weryfikację hipotezy ogólnej (wiodącej), w której autorka założyła, że istnieje

nie we współczesnej Hiszpanii znaczących podziałów socjopolitycznych na linii centrum — peryferie musiało skłonić elity polityczne działające na szczeblu politycznego centrum po śmierci generała Franco, kierujące procesem transformacji demokratycznej i stawiające sobie za cel utrzymanie terytorialnej integralności państwa, do przyjęcia takich rozwiązań w możliwości tworzenia, działania oraz finansowania partii politycznych, a także w prawie wyborczym, które zapewniłyby wspólnotom zamieszkującym poszczególne regiony historyczne możliwość posiadania swojej reprezentacji w organach przedstawicielskich na szczeblach europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym, przez co zapewniły im także znaczącą pozycję w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii. Dzięki rozwiązaniom prawnym przyjętym przez hiszpańskiego ustawodawcę partie regionalne (a w ramach tej „rodziny” także partie etnoregionalne) mogą bez większych przeszkód zostać utworzone, a regulacje przyjęte w kwestii finansowania partii politycznych pozwalają na skuteczne ich funkcjonowanie na hiszpańskiej lub choćby regionalnej scenie partyjnej. Efektem przyjętych rozwiązań prawnych jest także obecność partii regionalnych w strukturach organów przedstawicielskich na szczeblach europejskim, państwowym, regionalnym i lokalnym. Działania najsilniejszych partii regionalnych wywierają przy tym znaczący wpływ na strategię polityczne i zachowania pozostałych uczestników interakcji partyjnych. Zakres uzyskiwanego poparcia w wyborach do organów przedstawicielskich — głównie na szczeblu państwowym i regionalnym — może prowadzić w przypadku hiszpańskim do znaczących zmian w funkcjonowaniu całego systemu politycznego, jak wynika bowiem z przeprowadzonych badań, polityzacja postulatów partii regionalnych w Hiszpanii nie jest przejawem formowania się nowych podziałów socjopolitycznych, lecz utrwaleniem starych, ukształtowanych jeszcze w XIX wieku, a to oznacza odwoływanie się przez tego typu ugrupowania do postulatów dotyczących sposobu funkcjonowania systemu politycznego Hiszpanii ukształtowanych w dość odległej perspektywie czasowej. Koncepcje te są z reguły trwałymi produktami konfliktów przebiegających na linii centrum — peryferie i są bardzo mocno osadzone w świadomości politycznej mieszkańców poszczególnych regionów peryferyjnych współczesnej Hiszpanii.

Przeprowadzona w niniejszej pracy analiza pokazuje, że pojawienie się partii regionalnych w Hiszpanii, a przede wszystkim ich szczególnego podtypu, jakim są partie etnoregionalne, było w dużej mierze wynikiem kryzysu politycznego i ekonomicznego, w jakim państwo to znalazło się w XIX wieku. Brak wspólnych sukcesów, które mogłyby stanowić podstawę do zbudowania koncepcji jednego narodu hiszpańskiego, opartego na założeniach romantyzmu politycznego, spowodował wzrost znaczenia nacjonalizmów peryferyjnych. To z kolei prowadziło do pojawiania się etnoregionalnych partii politycznych postulujących dążenie do uzyskania niepodległości przez regiony peryferyjne, cechujące się szczególnymi odrębnościami. Dotyczyło to przede wszystkim

Katalonii, na której terytorium działała Katalońska Lewica Republikańska, oraz Kraju Basków i Nawarry, gdzie coraz silniejszą pozycję zdobywały partie tzw. „lewicy patriotycznej”. Ostatecznie nie doszło jednak wówczas do rozpadu państwa. Powodem takiego stanu rzeczy była nie tylko próba siłowego ocalenia jedności państwa przez generała Franco, ale także postawa ówczesnej burżuazji, upatrującej w zjednoczonej Hiszpanii chłonnego rynku zbytu.

Sytuacja wygląda jednak zupełnie inaczej u progu XXI wieku. Pomimo faktu, że — jak zauważono już powyżej — partie regionalne nie tworzą dziś w Hiszpanii nowych podziałów socjopolitycznych, a raczej utrwalają i redefiniują stare, to jednak działają one w zupełnie innych warunkach, niż było to możliwe nieco ponad 100 lat temu. Wynika to z faktu funkcjonowania w realiach zjednoczonej Europy. Elity polityczne skupione w partiach regionalnych, a przede wszystkim w ugrupowaniach etnoregionalnych, działających w charakteryzujących się swoją specyfiką regionach peryferyjnych, zadają sobie bowiem pytanie, czy wobec błędów popełnianych przez partie ogólnopaństwowe, podejmujące decyzje w politycznym centrum, oraz w warunkach zacieśnienia współpracy politycznej w ramach integrującej się Europy, funkcjonowanie w ramach państwa hiszpańskiego jest dla regionu politycznie i ekonomicznie opłacalne. W przeciwieństwie do działaczy partii regionalnych funkcjonujących w realiach początku XX wieku nie muszą się zastanawiać wyłącznie nad korzyściami płynącymi z funkcjonowania w ramach większego organizmu państwowego, gdyż mogą także rozpatrywać perspektywę funkcjonowania w ramach szerszej struktury, jaką tworzy Unia Europejska.

Taka postawa partii regionalnych, a przede wszystkim partii etnoregionalnych, może z jednej strony stanowić obecnie zagrożenie dla jedności państwa hiszpańskiego. Zagrożenie to wydaje się tym bardziej realne, jeżeli uświadomimy sobie, że u progu XXI wieku Hiszpania po raz kolejny znalazła się w bardzo poważnym kryzysie politycznym i ekonomicznym. Oznacza to z kolei brak argumentów, które polityczne centrum mogłoby przedstawić odmiennym pod wieloma względami peryferiom jako atrakcyjną ofertę uzasadniającą sens funkcjonowania w ramach struktury wspólnego państwa. Kryzys ekonomiczny i związany z tym coraz wyższy poziom bezrobocia, przekładający się na coraz trudniejszą sytuację wielu obywateli hiszpańskich, powoduje wzrost poparcia dla postulatów antysystemowych, wysuwanych głównie przez partie etnoregionalne. W tej sytuacji wydaje się, że przyszłość związana z możliwością zachowania politycznej jedności lub z rozpadem państwa hiszpańskiego będzie zależała od dwóch czynników: pogłębienia lub osłabienia integracji struktur Unii Europejskiej, a także od znalezienia przez polityczne centrum w Hiszpanii sposobu na przezwyciężenie głębokiego kryzysu politycznego i ekonomicznego.

Z drugiej jednak strony należy zauważyć, że przyjęcie przedstawionych w pracy rozwiązań dotyczących możliwości tworzenia, działania oraz finansowania partii politycznych, a także ich uczestnictwa w wyborach, które zapew-

niły wspólnotom zamieszkującym poszczególne regiony historyczne możliwość posiadania swojej reprezentacji w organach przedstawicielskich — szczególnie na poziomie państwowym i regionalnym, a przez to także znaczącą pozycję w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii, umiejętnie połączono z zapewnieniem takich mechanizmów, które gwarantują politycznemu centrum zachowanie kontroli nad przebiegiem procesów politycznych, kluczowych dla zachowania integralności terytorialnej państwa. Można zaliczyć do nich takie przykłady, jak konieczność każdorazowego wyrażania zgody przez Kortezy Generalne na jakąkolwiek zmianę przepisów statutów wspólnot autonomicznych czy też możliwość zarządzania referendum w sprawach o szczególnym znaczeniu politycznym dla państwa wyłącznie przez monarchę na wniosek złożony przez premiera i aprobowany uprzednio przez Kongres Deputowanych. Praktyczne działanie owych mechanizmów można było zaobserwować między innymi w okresie rządów José Luisa Rodrígueza Zapatero, kiedy to kilka wspólnot autonomicznych wystąpiło z wnioskiem o rozszerzenie zakresu kompetencji przysługujących im na podstawie obowiązujących statutów autonomii¹. Było ono także widoczne przy okazji działań podejmowanych przez baskijskie i katalońskie elity polityczne działające na forum parlamentów regionalnych, mających na celu znaczne rozluźnienie relacji politycznych z władzami centralnymi państwa hiszpańskiego². Można zatem przyjąć, że zapewnienie partiom regionalnym znaczącej pozycji w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii pozwoliło na prawne upodmiotowienie wspólnot zamieszkujących wszystkie regiony historyczne państwa, w tym również te, które charakteryzują się najbardziej znaczącymi odmiennościami, przy jednoczesnym zachowaniu integralności terytorialnej państwa oraz jego unitarnej formy.

¹ Szerzej na temat politycznych postulatów związanych z dążeniem do rozszerzenia katalogów kompetencji przysługujących poszczególnym wspólnotom autonomicznym w progu XXI wieku zob. w: MYŚLIWIEC, 2011b: 28—46.

² Przykładem takich działań może być zaakceptowanie przez Parlament Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków w grudniu 2004 roku tzw. „planu Ibarretxe” (zob. MYŚLIWIEC, 2006c: 99—117). Innym przykładem owych działań może być postulat przedstawiony Kongresowi Deputowanych przez Parlament Wspólnoty Autonomicznej Katalonii w sprawie zarządzania i przeprowadzenia referendum dotyczącego politycznej przyszłości regionu (zob. *Proposición de Ley Orgánica de delegación en la Generalidad de Cataluña de la competencia para autorizar, convocar y celebrar un referéndum sobre el futuro político de Cataluña. Presentada por el Parlamento de Cataluña*. Boletín Oficial de las Cortes Generales, Congreso de los Diputados, X Legislatura, Serie B: Proposiciones de Ley, de 24 de enero de 2014, núm. 158—161).

Bibliografía

Bibliografía podmiotowa

- Boletín Oficial de Canarias* (1990—2011)
Boletín Oficial de Cantabria (1983—2011)
Boletín Oficial de Castilla y León (1987—2011)
Boletín Oficial de Aragón (1987—1999)
Boletín Oficial de la Asamblea de Madrid (1987)
Boletín Oficial de la Comunidad de Madrid (1991—2011)
Boletín Oficial de la Junta de Andalucía (1986—2010)
Boletín Oficial de la Región de Murcia (1983—2011)
Boletín Oficial de La Rioja (1991—2011)
Boletín Oficial de las Cortes de Aragón (1997—2011)
Boletín Oficial de Parlamento de Galicia (1983)
Boletín Oficial de Navarra (1986—2011)
Boletín Oficial del Estado (1936—2012)
Boletín Oficial del País Vasco (1981—2012)
Boletín Oficial del Principado de Asturias (1983—2011)
Butlletí Oficial de les Illes Balears (1986—2011)
Butlletí Oficial del Parlament de Catalunya (2005)
Diari Oficial de Generalitat de Catalunya (2003—2010)
Diari Oficial de Generalitat de Valencia (1983—2011)
Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados (1978)
Diario Oficial de Castilla-La Mancha (1985—2011)
Diario Oficial de Extremadura (1987—2011)
Diario Oficial de Galicia (1983—2012)
Diario Oficial de la Unión Europea (2010)
Gaceta de Madrid (1882—1934)

Bibliografia przedmiotowa

- ACEÑA C., 2003: *Castilla-La Mancha*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 145—159.
- ACOSTA RODRÍGUEZ A., ed., 2004: *La Casa de la Contratación y la navegación entre España y Las Indias*. Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- ADAME DE HEU W., 1997: *Sobre los orígenes del liberalismo histórico consolidado en España (1835—1840)*. Sevilla, Universidad de Sevilla.
- ADLER E., 1965: *J.G. Herder i oświecenie niemieckie*. Warszawa, PWN.
- ALCÁNTARA SÁEZ M., MARTÍNEZ A., eds., 1998: *Las elecciones autonómicas en España, 1980—1997*. Madrid, CIS.
- ALLEN J., MASSEY D.B., COCHRANE A., eds., 1998: *Rethinking the Region*. London, Routledge.
- ALMIRALL I LLOZER V., 1886: *Lo Catalanisme*. Barcelona, Imprenta La Renaixensa.
- ALONSO ARCE I., 2003: *La prescripción en los procedimientos tributarios y el régimen de concierto económico con la Comunidad Autónoma del País Vasco*. Cizur Menor, Thomson—Aranzadi.
- ANES ÁLVAREZ G., 1999: *Cultivos, cosechas y pastoreo en la España moderna*. Madrid, Real Academia de la Historia.
- ANTCZAK A., 2008: *Kształtowanie się tożsamości narodowej wspólnot autonomicznych w Hiszpanii*. Warszawa, Akademia Obrony Narodowej.
- ANTILLÓN I., 1823: *Géographie physique et politique de l'Espagne et du Portugal suivie d'un itinéraire détaillé de ces deux royaumes*. Paris, Piquet: Killian.
- ANTOSZEWSKI A., 2009: *Partie i systemy partyjne państw Unii Europejskiej na przełomie wieków*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- ANTOSZEWSKI A., HERBUT R., 1999: *Partie i systemy partyjne*. W: *Encyklopedia politologii*. T. 3. Red. M. ŻMIGRODZKI. Kraków, Zakamycze.
- ANTOSZEWSKI A., HERBUT R., 2001: *Systemy polityczne współczesnego świata*. Gdańsk, Arche.
- ANTOSZEWSKI A., HERBUT R., 2006: *Systemy polityczne współczesnej Europy*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ANTOSZEWSKI A., HERBUT R., JEDNAKA W., 1993: *Partie i system partyjny w Polsce: pierwsza faza przejścia ku demokracji*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- ANTOSZEWSKI A., HERBUT R., red., 1997: *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- ARANA Y GOIRI S., 1893: *¿Somos españoles?* „Bizkaitarra”, núm. 4, de 17 de diciembre.
- ARANA Y GOIRI S., 1912: *El Partido Carlista y los fueros baskos: polémica que sostuvo nuestro llorado maestro Sabino de Arana y Goiri con los enemigos de Euzkadi*. Buenos Aires, Tall.
- ARANA Y GOIRI S., 1980a: *Bizkaya por su independencia*. Bilbao, Geu.
- ARANA Y GOIRI S., 1980b: *Obras completas de Arana-Goiri'tar Sabin*. T. 1—3. Donostia, Sendoa.

- ARANA Y GOIRI S., 1999: *Antología de Sabino Arana: textos escogidos del fundador del nacionalismo vasco*. Donostia, Roger.
- ARANZADI ETXEBERRIA E. DE, 1931: *La nación vasca*. Bilbao, Imprenta Verdes.
- ARANZADI ETXEBERRIA E. DE, 1980: *Ereintza: siembra de nacionalismo vasco 1894—1912*. San Sebastian, Auñamendi.
- AREA SACRISTÁN E.: *El nacionalismo gallego: los mitos*; <http://www.monografias.com/trabajos84/nacionalismo-gallego-mitos/nacionalismo-gallego-mitos.shtml> (odczyt z 20.08.2011).
- ARNÁIZ-VILLENA A., 2011: *El origen de los vascos y otros pueblos mediterráneos*. Madrid, Visión Libros.
- ARNALDO ALCUBILLA E., ABELLÁN MATESANZ I.M., 2002: *Sobre la presentación y proclamación de candidaturas*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 117, s. 145—172.
- AZNAR VALLEJO E., 1983: *La Integración de las Islas Canarias en la Corona de Castilla (1478—1526)*. Colección Viera i Clavijo VI, La Laguna, Secretario de las Publicaciones de la Universidad de La Laguna.
- AZORÍN (JOSÉ MARTÍNEZ RUIZ), 1961: *La Generación del 98*. Salamanca, Anaya.
- BACHRYNOWSKI S., WITECKI P., 2011: *System partyjny Kraju Basków w latach 1975—2010*. Kalisz, Wydawnictwo Uczelni Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prezydenta Stanisława Wojciechowskiego w Kaliszu.
- BALLESTEROS FERNÁNDEZ Á., 2006: *Manual de Administración Local*. Madrid, „La Ley”—Wolters Kluwer.
- BALMES I URPIÀ J., 1840: *Consideraciones políticas sobre la situación de España*. Barcelona, Impr. de José Tauló.
- BALMES I URPIÀ J., 1844—1846: *El Pensamiento de la nación: periódico religioso, político y literario*. Ed. J. BALMES I URPIÀ. Madrid, Imp. y Fund. Eusebio Aguado.
- BALMES I URPIÀ J., 1847: *Escritos políticos de Jaime Balmes: colección completa*. Madrid, Impr. de la Sociedad de Operarios del Mismo Arte.
- BALMES I URPIÀ J., 1867: *La Sociedad: revista religiosa, filosófica, política y literaria*. Barcelona, Impr. del Diario de Barcelona.
- BALMES I URPIÀ J., 1998: *Escrits sobre Catalunya*. Barcelona, Institut Universitari d'Història Jaume Vicenç Vives; Vic: Eumo.
- BANASZAK B., 2004: *Prawo konstytucyjne*. Wyd. 3. Warszawa, C.H. Beck.
- BARBERÀ I ARESTÉ Ò., 2011: *Alianzas políticas, relaciones de poder y cambio organizativo: el caso de Unió Democràtica de Catalunya (1978—2003)*. Madrid, CIS.
- BARBERÀ I ARESTÉ Ò., BARRIO A., RODRÍQUEZ J., 2009: *Cambios políticos y evolución de los partidos en Cataluña (1995—2007)*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- BARBERÀ I ARESTÉ Ò., VERGE MESTRE T., 2009: *Descentralización y estrategias organizativas: las relaciones especiales entre partidos de ámbito estatal (PAE) y partidos de ámbito no estatal (PANE) en España*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- BARTOMEUS O., ed., 2003: *La competencia política en la España de las autonomías*. Barcelona, ICPS.
- BARTYZEL J., 2002: „Umierać, ale powoli!”. *O monarchistycznej i katolickiej kontrrewolucji w krajach romańskich 1815—2000*. Kraków, Arcana.

- BARTYZEL J., 2008: *Między katolickim panhiszpanizmem a separatyzmem etnicznym i suwerenizmem. Aporematyczność pojęcia „nacjonalizm” w Hiszpanii*. W: *Współczesne nacjonalizmy*. Red. M. JEZIŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 234—268.
- BARTYZEL J., 2012: *Ani centralizm, ani separatyzm, lecz jedność w wielości Las Españas. Tradycjonalistyczna wizja regionalizmu Juana Vázquez de Melli (1861—1928)*. „*Studia Politicae Universitatis Silesiensis*”. T. 8. Katowice, s. 73—85.
- BASZKIEWICZ J., 1999: *Władza*. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- BASZKIEWICZ J., 2002: *Powszechna historia ustrojów państwowych*. Wyd. 2 rozszerzone. Gdańsk, Arche.
- BÄCKER R., 2000: *Międzywojenny eurazjatyzm. Od intelektualnej kontrakulturacji do totalitaryzmu?* Łódź, Wydawnictwo Ibidem.
- BÄCKER R., 2006: *Typologia współczesnych europejskich nacjonalizmów*. „*Acta Bythoniensia*” nr 1. Bytom, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, s. 98—103.
- BÄCKER, R., 2011: *Nietradycyjna teoria polityki*. Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- BEISER F.C., 1996: *The early political writings of the German romantics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BELENGUER E., GARÍN F.V., eds., 2006: *La Corona d'Aragó, segles XII—XVIII*. València, Generalitat Valenciana.
- BELL D., 1987: *The World and the United States in 2013*. „*Daedalus*”, nr 116 (3), s. 1—31.
- BERAMENDI GONZÁLEZ J., MÁIZ SUÁREZ R., AGUILERA DE PRAT C.R., eds., 1991: *Los Nacionalismos en la España de la II República*. Madrid, Siglo Veintiuno de España Editores, S.A.
- BETHENCOURT ALFONSO J., 1991—1997: *Historia del pueblo guanche*. T. 1—3. La Laguna, Francisco Lemus.
- BLAS GUERRERO A. DE, 1984: *Nacionalismo e Ideologías Contemporáneas*. Madrid, Espasa—Calpe.
- BRAÑAS MENÉNDEZ A., 1889: *El Regionalismo, Estudio sociológico, histórico y literario*. Barcelona, Jaime Molinas.
- BREUILLY J., 1993: *Nationalism and the State*. Second edition. Manchester, Manchester University Press.
- BRITO GONZÁLEZ O., 1980: *Historia del movimiento obrero canario*. Madrid, Edit. Popular.
- BRITO GONZÁLEZ O., 1989: *La encrucijada internacional — historia contemporánea: Canarias, 1876—1931*. La Laguna, Centro de la Cultura Popular Canaria.
- BRITO GONZÁLEZ O., 1990: *Conflictos jurisdiccionales en Canarias durante el siglo XVIII*. La Laguna, Centro de la Cultura Popular Canaria.
- BROWN M.E., COTÉ O.R. JR., LYNN-JONES S.M., MILLER S.E., eds., 1997: *Nationalism and Ethnic Conflict*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BUMFORD M., 2012: *The Ascent of Autonomous Nations. The Institutional Advantages of Being an EU Member State*. Brussels, Centre Maurits Coppieters.
- BURGO AZPIROZ J.A., 1996: *La autonomía financiera de Navarra: el sistema de convenio economico*. Pamplona, Gobierno de Navarra.

- BURGO J.I., 1991: *El convenio económico entre el Estado y Navarra de 1990*. Pamplona, Cámara de Comercio e Industria de Navarra.
- CABALLERO F., 1837: *El Gobierno y las Cortes del Estatuto*. Madrid, Yenes.
- CABRERA DÍAZ J., 2006: *Un año de labor: memoria de los trabajos realizados por la Asociación Obrera de Canarias en el primer año de su existencia (1900—1901)*. Santa Cruz de Tenerife—Las Palmas de Gran Canaria, Ediciones Idea.
- CACIAGLIO M., 1984: *España 1982. Las elecciones del cambio*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 85—118.
- CALHOUN C., 2007: *Nacjonalizm*. Przeł. B. PIASECKI. Red. nauk. i wpraw. J. KURCZEWSKA. Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- CAMINAL BADIA M., 1998: *Nacionalisme i partits nacionals a Catalunya*. Barcelona, Empúries.
- CANALES ALIENDE J.M., PÉREZ GUERRERO P.L., 2002: *Introducción al gobierno y a la gestión local*. Alicante, Editorial Club Universitario.
- CANALS R.M., VALLÉS J.M., VIRÓS R., 1984: *Las elecciones legislativas de 1982 en Cataluña*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 28, s. 201—222.
- CAPDEFERRO M., 1990: *Otra historia de Cataluña*. Barcelona, Editorial Acervo.
- CAROD-ROVIRA J.-L., ed., 1994: *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional: textos polítics 1913—1947*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència. Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions.
- CARRERAS A., TAFUNELL X., eds., 2005: *Estadísticas históricas de España: siglos XIX—XX*. T. 1. Bilbao, Fundación BBVA.
- CARRETIÉ GONZÁLEZ G., 2000: *El origen de los vascos esclarecido por la documentación antigua: otras tesis concordantes*. Bilbao, Beitia.
- CASANOVA I., 2007: *ETA 1958—2008: medio siglo de historia*. Nafarroa, Txalaparta, Tafalla.
- CASTILLO VERA P. DEL, ed., 1995: *Comportamiento político y electoral*. Madrid, CIS.
- CAZORLA PÉREZ J., MONTABES PEREIRA J., 1991: *Resultados electorales y actitudes políticas en Andalucía (1990—1991)*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 56, s. 7—33.
- CHAHO J.A., 1836: *Voyage en Navarre pendant l'insurrection des Basques (1830—1835)*. Paris, Arthus Bertrand.
- CHAHO J.A., 1995: *La leyenda de Aitor y otros relatos*. San Sebastian, Orain, D.L.
- CHAHO J.A., 1999: *Bizkaiko baten eleak. Palabras de un bizkaino a la reina Cristina*. Bilbao, Felix Likiniano Kultur Elkartea.
- CHLEBOWCZYK J., 1983: *O prawie do bytu małych i młodych narodów*. Warszawa—Kraków, Śląski Instytut Naukowy, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- CHMAJ M., SOKÓŁ W., ŻMIGRODZKI M., 1999: *Teoria partii politycznych*. Lublin, Mropol.
- CHODUBSKI A.J., 2004: *Wstęp do badań politologicznych*. Gdańsk, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- COLLER X., FERREIRA DE VALE H., MEISSNER CH., 2008: *Political Elites in Federalized Countries: The Case of Spain (1980—2005)*. Working Papers, núm. 268. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- COLOMER J.M., 1986: *Cataluña como cuestión de estado. La idea de nación en el pensamiento político catalán (1939—1979)*. Madrid, Tecnos.

- CONNOR W., 1994: *Ethnonationalism: the Quest for Understanding*. Princeton, Princeton University Press.
- CONTRERAZ PELÁEZ F.J., 2002: *Cinco tesis sobre el nacionalismo*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 118, s. 257—290.
- CORCUERA ATIENZA J., 2008: *The Origins, Ideology, and Organization of Basque Nationalism, 1876—1903*. Reno, Center for Basque Studies.
- COSTA J., 2011: *Oligarquía y caciquismo como la forma actual de gobierno en España: urgencia y modo de cambiarla*. Barcelona—Madrid, Planeta DeAgostini; Leganés.
- CUENCA TORIBIO J.M., 2003: *En los orígenes de la España contemporánea: 1836—1839. El nacimiento de los Partidos Políticos y de la idea de progreso*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 122, s. 7—31.
- DAHL R.A., 1995: *Demokracja i jej krytycy*. Przeł. S. AMSTERDAMSKI. Kraków, Znak.
- DAVIES N., 2010: *Zaginione królestwa*. Przeł. B. PIETRZYK, J. RUMIŃSKA-PIETRZYK, E. TABAKOWSKA. Kraków, Wydawnictwo Znak.
- DE LEÓN Y FALCÓN F.M., 1978: *Apuntes para la historia de las Islas Canarias 1776—1868*. Santa Cruz de Tenerife, Aula de Cultura de Tenerife.
- DE VIERA Y CLAVIJO J., 1991: *Historia de Canarias*. Santa Cruz de Tenerife, Viceconsejería de Cultura y Deportes, Gobierno de Canarias.
- DE WINTER L., 2001: *The Impact of European Integration on Ethnoregionalist Parties*. Working Paper, núm. 195. Barcelona, ICPS.
- DE WINTER L., GÓMEZ-REINO CACHAFEIRO M., LYNCH P., eds., 2006: *Autonomist Parties in Europe: Identity Politics and the Revival of the Territorial Cleavage*. Vol. 1. Barcelona, ICPS.
- DE WINTER L., SEILER D.L., NEWELL J.L., MANNHEIMER R., MONTABES PEREIRA J., MARCET J., MÜLLER-ROMMEL F., eds., 1994: *Non-state Wide Parties in Europe*. Barcelona, ICPS.
- DEL PUY HUICI GOÑI M., 2002: *Relaciones entre Navarra y las Provincias Vascongadas (hoy Euzkadi) a lo largo de la historia*. Pamplona, M.P. Huici.
- DELGADO RODRÍGUEZ S., 2006: *Canarias libre*. Santa Cruz de Tenerife—Las Palmas de Gran Canaria, Ediciones Idea.
- DELGADO S., 2007: *Vacaguaré*. Santa Cruz de Tenerife—Las Palmas de Gran Canaria, Bencho.
- DELLA PORTA D., MATTINA L., 1986: *Ciclos políticos y movilización étnica: el caso vasco*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 35, s. 123—148.
- DEUTSCH K.W., 1953: *Nationalism and Social Communication. An Inquiry into the Foundations of Nationality*. New York, Cambridge Mass.
- DMOWSKI R., 1907: *Myśli nowoczesnego Polaka*. Lwów, Towarzystwo Wydawnicze H. Altenberg; Warszawa, E. Wende i Spółka, Kraków, W.L. Anczyc i Spółka.
- DONOSO CORTÉS J., 1835: *La ley electoral considerada en su base y en su relación con el espíritu de nuestras instituciones*. Madrid, Imp. de D. Tomás Jordán.
- ECHARRI CASI F.J., 2003: *Disolución y suspensión judicial de los partidos políticos*. Madrid, Dykinson.
- EGAÑA I., 1996: *Diccionario histórico-político de Euskal Herria*. Tafalla, Editorial Txalaparta.

- ELIAS A., 2009: *Minority Nationalist Parties and European Integration. A Comparative Study*. Oxon—New York, Routledge.
- ESMAN M.J., 1994: *Ethnic politics*. New York, Ithaca.
- ESMAN M.J., ed., 1977: *Ethnic Conflict in the Western World*. New York, Ithaca.
- ESTORNÉS ZUBIZARRETA I., 1977: *Qué son los partidos abertzales*. San Sebastian, Auñamendi.
- FERNÁNDEZ MOLÍNA A., 1968: *La Generación del 98*. Barcelona, Labor.
- FERNÁNDEZ SEGADO F., 2004: *Algunas reflexiones sobre la Ley Orgánica 6/2002, de partidos políticos, al hilo de su interpretación del Tribunal Constitucional*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 125, s. 109—156.
- FERRARY Á., 1998: *La Segunda Republica*. En: *Historia contemporánea de España (siglo XX)*. Ed. J. PAREDES. Barcelona, Ariel.
- FIALA P., HOLZER J., STRMISKA M., red., 2002: *Politické strany ve střední a východní Evropě*. Brno, Masarykova Univerzita.
- FLORA P., KUHNLE S., URWIN D., eds., 1999: *State formation, nation-building, and mass politics in Europe. The theory of Stein Rokkan*. New York, Oxford University Press.
- GALSTER J., 2002: *System organów państwowych*. W: GALSTER J. I IN., *Prawo konstytucyjne*. Red. Z. WITKOWSKI. Toruń, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- GANIVET GARCÍA Á., 1897: *Idearium español*. Granada, Vda e Hijos de Sabater.
- GARCÍA ROJAS J.A., 1999: *El régimen electoral de los diputados autonomicos*. En: *El régimen especial político-administrativo de Canarias: las singularidades*. Eds. J.J. RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, J.A. GARCÍA ROJAS. Madrid, Marcial Pons.
- GARCÍA ROJAS J.A., 2003: *Pactos electorales y coaliciones de gobierno en Canarias (1979—2002)*. „Política y Sociedad”. Vol. 40, núm. 2, s. 137—156.
- GARCÍA TEJERO A., 1858: *Historia político-administrativa de Mendizábal dedicada al pueblo liberal español*. T. 1—2. Madrid, Tip. de J.A. Ortigosa.
- GARDOCKA T., 2010: *Mniejszości narodowe i etniczne — zagadnienie definicji*. W: *Prawa mniejszości narodowych*. Red. T. GARDOCKA, J. SOBCZAK. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 90—102.
- GELLNER E., 1991: *Narody i nacjonalizm*. Przeł. T. HOŁÓWKA. Warszawa, PIW.
- GIDDENS A., 1987: *Social theory and modern sociology*. Cambridge, Polity Press.
- GIL MARÍN J.C., 2009: *Codex Canariensis: compilación de los documentos constitutivos del hecho diferencial archipelágico*. Madrid, Cultiva.
- GILLE B., 1965: *Histoire de la Maison Rothschild*. Genève: Droz — Paris: Minard.
- GIMÉNEZ S., 2003: *Región de Murcia*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 265—278.
- GOLA B., 1993: *Dylematy krwi i sprawiedliwości: hiszpańska wojna domowa 1936—1939 w myśli politycznej i politologicznej*. Wrocław, Akademia Rolnicza we Wrocławiu.
- GOLA B., RYSZKA F., 1999: *Hiszpania*. Warszawa, Trio.
- GOŁOZ M., 2013: *Ewolucja ustroju terytorialnego regionów insularnych Hiszpanii i Portugalii*. W: *Decentralizacja współczesnego państwa*. Red. R. RADEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 141—163.

- GONZÁLEZ A.V., 1990: *Materiales para una mapa electoral de Navarra*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 51, s. 121—170.
- GONZÁLEZ DE MOLINA M., SEVILLA GUZMÁN E., 1987: *En los orígenes del nacionalismo andaluz. Reflexiones en torno al proceso fallidode socialización del andalucismo histórico*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 40, s. 73—95.
- GONZÁLEZ OLLÉ F., 1997: *La Asociación Euskara de Navarra, (1877—1897), a través de sus libros de actas*. Pamplona, Newbook.
- GÓRSKI G., SALMONOWICZ S., 2001: *Historia ustrojów państw*. Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
- GOTTLIEB G., 1993: *Nation Against State. A New Approach to Ethnic Conflicts and the Decline of Sovereignty*. New York, Council on Foreign Relation Press.
- GOYHENETXE E., 1985: *Historia de Iparralde: desde los orígenes a nuestros días*. San Sebastian, Txertoa.
- GRABOWSKI R., 2013: *Zróżnicowanie trybu zmiany jako kryterium klasyfikacji konstytucji współczesnych państw europejskich*. Rzeszów, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- GRANJA SAINZ J.L., 1986: *Nacionalismo y II República en el País Vasco*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas: Siglo XXI de España.
- GROPPI T., 1991: *I sistemi elettorali a livello locale e autonomio a Spagna*. In: *Le forme di governo nei moderni ordenamenti policentrici. Tendenze e prospettive nell'esperienza costituzionale italiana e spagnola*. Milán, Giuffrè, s. 279—323.
- GULCZYŃSKI M., MALKIEWICZ A., 2008: *Wiedza o partiach i systemach partyjnych*. Warszawa, Almamer Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
- GUNTHER R., 1989: *Leyes electorales, sistema de partidos y elites: el caso español*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 47, s. 73—106.
- GURRUCHAGA A., 1990: *La problemática realidad del Estado y de la Nación*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 49, s. 104—122.
- HECHTER, M., 1999: *Internal colonialism: the Celtic fringe in British national development*. New Brunswick—New Jersey, Transaction Publishers.
- HERBUT R., 1996: *Systemy partyjne w Europie Zachodniej — ciągłość i zmiana. Studium porównawcze*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- HERBUT R., 1997: *Systemy partyjne*. W: *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*. Red. A. ANTOSZEWSKI, R. HERBUT. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 136—185.
- HERBUT R., 2002: *Teoria i praktyka funkcjonowania partii politycznych*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- HERBUT R., 2006: *Podziały socjopolityczne i konflikty w Europie*. W: ANTOSZEWSKI A., HERBUT R.: *Systemy polityczne współczesnej Europy*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 11—32.
- HERDER J.G., 1962: *Myśli o filozofii dziejów*. T. 1—2. Przeł. J. GALECKI. Wstęp i komentarz E. ADLER. Warszawa, PWN.
- HERDER J.G., 1988: *Wybór pism*. Wybór i oprac. T. NAMOWICZ. Przeł. J. GALECKI. Wrocław, Zakład im. Ossolińskich.
- HERDER J.G., 2002: *Pomysły do filozofii dziejów rodzaju ludzkiego: księga druga*. Przeł. J. BYCHOWIEC. Warszawa, Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego.

- HERNÁNDEZ HERMOSILLA S., 2009: *Aspectos tributarios del régimen foral de concierto económico con el País Vasco*. Valencia, CISS.
- HERRERA GÓMEZ M., JAIME CASTILLO A.M., 2004: *Sistema político y sociedades complejas*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 126, s. 177—224.
- HONRUBIA HURTADO P.A., *Sobre Blas Infante y su pensamiento: sin dogmatismos*; <http://www.rebellion.org/noticia.php?id=111384> (odczyt z 22.09.2011).
- HOPPE H.-H., 2006: *Demokracja. Bóg który zawiódł: ekonomia i polityka demokracji, monarchii i ladu naturalnego*. Przeł. W. FALKOWSKI, J. JABLECKI. Wstęp do wyd. pol. H.-H. HOPPE. Tłum. wstępu J.M. FIJOR. Warszawa—Chicago, Fijor Publishing.
- HOROWITZ D.L., 1971: *Three Dimensions of Ethnic Politics*. „World Politics”, nr 23, Princeton University Press, s. 232—244.
- HOROWITZ D.L., 1985: *Ethnic Groups in Conflict*. Berkeley—Los Angeles—London, University of California Press.
- HOROWITZ D.L., 2002: *The Deadly Ethnic Riot*. Berkeley, University of California Press.
- HROCH M., 2003: *Małe narody Europy: perspektywa historyczna*. Przeł. G. PAŃKO. Wrocław, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- HUBE R., 1867: *Prawo salickie podług tekstu rękopisu Biblioteki Głównej Warszawskiej*. Warszawa, Drukarnia Gazety Polskiej.
- HUCHA CELADOR F., 2006: *El régimen jurídico del convenio económico de la Comunidad Foral de Navarra*. San Sebastian, Fundación para el Estudio del Derecho Histórico y Autónomo de Vasconia.
- HUGHES E.CH., MACGILL HUGHES H., 1952: *Where peoples meet: racial and ethnic frontiers*. Glencoe, Free Press.
- IERACI G., 1994: *Le teorie delle coalizioni politiche*. Napoli, Morano.
- INFANTE PÉREZ DE VARGAS B., 1915: *Ideal andaluz: varios estudios acerca de Renacimiento de Andalucía*. Sevilla, Joaquín L. Arévalo.
- IWANEK J., 1989: *Hiszpania*. W: *Systemy polityczne wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Red. A. JAMRÓZ. Warszawa, PWN, s. 356—394.
- IWANEK J., 1993a: *Obrońca Ludu w Hiszpanii*. W: *Zagadnienia ochrony praw konstytucyjnych obywateli*. Red. J. IWANEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 9—30.
- IWANEK J., 1993b: *Postępowanie ustawodawcze w Hiszpanii*. W: *Postępowanie ustawodawcze*. Red. E. ZWIERSCHOWSKI. Warszawa, Wydawnictwa Sejmowe, s. 105—139.
- IWANEK J., 1994: *Pozycja prawna wspólnot autonomicznych w ustroju politycznym Hiszpanii*. W: *Polityczne życie lokalne*. Red. J. WÓDZ. Katowice.
- IWANEK J., 1996a: *Prawnokonstytucyjne położenie regionów autonomicznych w Hiszpanii*. W: *Oblicza decentralizmu*. Red. J. IWANEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 27—41.
- IWANEK J., 1996b: *Senat Królestwa Hiszpanii*. W: *Izby drugie parlamentu*. Red. E. ZWIERSCHOWSKI. Białystok, Temida 2, s. 137—176.
- IWANEK J., 1999: *Hiszpania*. W: *Partie i systemy partyjne państw wysoko rozwiniętych*. Cz. 1. Red. J. IWANEK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 90—104.
- IWANEK J., 2000: *Współczesne rozumienie autonomii terytorialnej*. W: *Społeczeństwo wobec problemów transformacji i integracji*. Red. J. LISZKA. Ustroń, Studeu, s. 171—178;

- IWANEK J., 2012a: *Senat Hiszpanii jako izba reprezentacji terytorialnej*. W: *W kręgu nauki o państwie, prawie i polityce*. Red. B. DZIEMIDOK-OLSZEWSKA, W. SOKÓL, T. BICHTA. Lublin, Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji w Lublinie, s. 55—72.
- IWANEK J., 2012b: *Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym Hiszpanii*. W: *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Współczesne ustroje państwowe i rozwój demokracji w Polsce*. Red. R.M. CZARNY, K. SPRYSZAK. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 231—247.
- IWANEK J., DOMAGAŁA M., 2000: *Państwo lokalne, państwo regionalne*. W: *Polityka: przedmiot badań i formy jej przejawiania się*. Red. P. DOBROWOLSKI, M. STOLARCZYK. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 140—150.
- IZDEBSKI H., 2001: *Historia administracji*. Wyd. 5. Warszawa, Liber.
- JAMRÓZ A., 1993: *Demokracja współczesna. Wprowadzenie*. Białystok, Temida 2.
- JAMRÓZ A., red., 1989: *Systemy polityczne rozwiniętych krajów kapitalistycznych*. Warszawa, PWN.
- JANKE P., 1974: *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790—1853)*. Madrid, Siglo Veintiuno de España.
- JARÍA I MANZANO J., 1999: *La forma del Estado en los debates constituyentes*. En: *La descentralización y el federalismo. Nuevos modelos de autonomía política (España, Bélgica, Canadá, Italia y Reino Unido)*. Ed. M.Á. APARICIO PÉREZ. Barcelona, Cedecs.
- JEDNAKA W., 1995: *Proces kształtowania się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- JEDNAKA W., red., 2000: *Wstęp do teorii partii i systemów partyjnych*. Wrocław—Poznań, Wydawnictwo Terra.
- JEREZ MIR M., 1985: *Una experiencia de partido regional. El caso del Partido Socialista de Andalucía-Partido Andaluz*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 30, s. 201—244.
- KATZ R.S., MAIR P., eds., 1995: *Party Organizations. A Data Handbook on Party Organizations in Western Democracies, 1960—90*. London, SAGE Publications.
- KIK K., 1988a: *Ruch socjalistyczny pofrankistowskiej Hiszpanii. Lata opozycji politycznej (1976—1981)*. Cz.1. „Studia z Nauk Politycznych”, nr 1, s. 169—192.
- KIK K., 1988b: *Ruch socjalistyczny pofrankistowskiej Hiszpanii. PSOE u władzy (1982—1986)*. Cz. 2. „Studia z Nauk Politycznych”, nr 2, s. 157—183.
- KIK K., 1990: *Od republiki do monarchii: hiszpańska lewica w walce o demokrację 1939—1986*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- KIK K., IWŃSKI T., 1982: *Lewica iberyjska*. Warszawa, Wydawnictwa Ministerstwa Obrony Narodowej.
- KŁOSKOWSKA A., 1996: *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PAN.
- KOHN H., 2008: *The idea of nationalism. A study in its origins and background*. New Brunswick—New Jersey, Transaction Publishers.
- KONARSKI W., 2010: *Mniejszości z nacjonalizmem w tle (Przyczynek do konceptu mniejszości i propozycja jego terminologii)*. W: *Prawa mniejszości narodowych*. Red. T. GARDOCKA, J. SOBCZAK. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 204—216.

- Konstytucja Francji z 4 października 1958 roku. Wstęp i tłumaczenie* W. SKRZYDŁO. Warszawa 1997, Wydawnictwo Sejmowe.
- Konstytucja Hiszpanii z 27 grudnia 1978, znowelizowana 27 sierpnia 1992. Wstęp i tłumaczenie* T. MOŁDAWA. Warszawa 2008, Wydawnictwo Sejmowe.
- KRUTWIG SAGREDO F., 1978: *Garaldea: sobre el origen de los vascos*. San Sebastián, Txertoa.
- KRYSIENIEL K., MYŚLIWIEC M., red., 2011: *Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*. Poznań—Chorzów, WSB w Poznaniu.
- KUMANIECKI K.F., 1983: *Słownik łacińsko-polski*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- LAÍN ENTRALGO P., 1956: *Generación del noventa y ocho*. Madrid, Espasa—Calpe.
- Las constituciones españolas en el siglo XIX*. Madrid 1869, Imprenta F. Lopez Vizcaino.
- LEWIS P., 2000: *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London, Routledge.
- LIPHART A., 1990: *The Political Consequences of Electoral Laws, 1945—85*. „The American Political Science Review”. Vol. 84, no. 2, s. 481—496.
- LINZ J.J., 1975: *El sistema de partidos en España*. Madrid, Narcea S.A de Ediciones.
- LINZ J.J., 1997: *Democracy, multinationalism and federalism*. Working Paper, núm. 103. Madrid, Instituto de Juan March.
- LINZ J.J., MONTERO J.R., eds., 1986: *Crisis y cambio: electores y partidos en la España de los años ochenta*. Madrid, Centro de Estudios Constitucionales.
- LIPSET S.M., ROKKAN S., 1995: *Osie podziałów, systemy partyjne oraz afiliacje wyborców*. W: BURTON M. ET AL., *Władza i społeczeństwo. Antologia tekstów z zakresu socjologii polityki*. Wybór i opracowanie J. SZCZUPACZYŃSKI. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- LIPSET S.M., ROKKAN S., eds., 1967: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York, Free Press.
- LLERA RAMO F.J., 1984: *El sistema de partidos vascos: distancia ideológica y legitimación política*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 28, s. 171—206.
- LLERA RAMO F.J., 1993: *The construction of the Basque polarized pluralism*. Working Papers, núm. 64. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- LLERA RAMO F.J., 1998: *Los rendimientos de los sistemas electorales de las comunidades autónomas. El predominio del bipartidismo imperfecto*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 82, s. 127—157.
- LLERA RAMO F.J., 1999: *Pluralismo y gobernabilidad en Euskadi, 1980—1994*. Working Papers, núm. 162. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- LUQUE M., 2003: *Extremadura*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 217—229.
- LYNCH P., 1996: *Minority Nationalism and European Integration*. Cardiff, University of Wales Press.
- ŁABNO-JABŁOŃSKA A., 1996: *Iberyjska droga do demokracji: studium prawnokonstytucyjne*. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe.
- MAEZTU Y WHITNEY R. DE, 1934: *Defensa de la Hispanidad*. Madrid, Gráf. Universal.

- MAIR P., 1997: *Party System Change. Approaches and Interpretations*. Oxford, Clarendon Press.
- MALAPARTE C., 2008: *Técnica del golpe de Estado: Bonaparte, Lenin, Trotski, Mussolini, Hitler, Kapp, Pilsudski, Primo de Rivera*. Madrid, Torre de Goyanes.
- MALAJNY R.M., 2003: *Trzy teorie podzielonej władzy*. Katowice, Volumen.
- MANENT P., 1994: *Intelektualna historia liberalizmu*. Przeł. M. MISZALSKI. Kraków, Arcana.
- MANTALVO LOBO L., 2000: *Cabildos insulares: situación y perspectivas ante la reforma de 1996 del estatuto de autonomía*. Las Palmas de Gran Canaria, Real Sociedad Económica de Amigos del País de Las Palmas, Ediciones del Cabildo de Gran Canaria.
- MAÑARICUA A.E. DE, 1977: *Álava, Guipúzcoa, a la luz de su historia*. Vizcaya, Leopoldo Zugaza.
- MAÑÉ Y FLAQUER J., 1887: *El regionalismo*. Barcelona, Imprenta Barcelonesa.
- MARICHIAL C., 1980: *La revolución liberal y los primeros partidos en España: 1834—1844*. Madrid, Ediciones Cátedra, S.A.
- MARKOWSKI R., 2009: *Rozwój rozłamów socjopolitycznych: determinanty i konsekwencje*. Warszawa, Wydawnictwo IFiS PAN.
- MARTÍ GILABERT F., 1994: *Iglesia y estado en el reinado de Fernando VII*. Pamplona, EUNSA.
- MARTÍ GILABERT F., 2003: *La desamortización española*. Madrid, Rialp.
- MARTÍ GILABERT F., 2007: *La Primera República Española, 1873—1874*. Madrid, Rialp.
- MARTINENA RUIZ J.J., 1980: *La Gamazada*. Pamplona, Diputación Foral de Navarra, Dirección de Turismo, Bibliotecas y Cultura Popular.
- MARTÍNEZ MURGUÍA M., 1885: *Los Precursores: Faraldo, Aurelio Aguirre, Sanchez Deus, Moreno Astray, Pondal, Cendon, Rosalía Castro, Serafín Avedaño, Viccetto, Ignotus*. La Coruña, Latorre y Martínez (Impr. de La Voz de Galicia).
- MARTÍNEZ MURGUÍA M., 2000: *El regionalismo gallego*. Santiago de Compostela, Follas Novas.
- MATIA PORTILLA F.J., 2003: *Parlamento Europeo y Parlamentos nacionales: doble legitimidad en el marco de la Unión Europea*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 119, s. 191—220.
- MAZUR M., MIGALSKI M., WOJTASIK W., 2006: *Polski system partyjny*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- MENA GARCÍA C., 2009: *La Casa de Contratación de las Indias y los tesoros americanos, 1503—1793*. Granada: Caja Granada, Obra Social.
- MÉNDEZ L., DELIA A., RAMOS SAVOIE D., 2004: *José Cabrera Díaz: 1875—1939*. Santa Cruz de Tenerife, Parlamento de Canarias, Servicio de Publicaciones, Fundación Canaria Víctor Zurita Soler.
- MENÉNDEZ Y PELAYO M., 1956: *Antología general de Menendez Pelayo (Texto impreso): recopilación orgánica de su doctrina*. Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos.
- MICHALAK B., 2008: *Partie protestu w Europie Zachodniej*. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek.
- MICHALAK B., 2010: *Partie polityczne i systemy partyjne. Zarys wykładu*. Warszawa, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP w Warszawie.

- MIGUEL A. DE, 1982: *La población en Madrid en los primeros años del siglo*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 19, s. 55—71.
- MIR G., 1990: *El mallorquinisme polític 1840—1936: del regionalisme al nacionalisme*. Mallorca, Moll.
- MOLAS I., BARTOMEUS O., 2001: *Estructura de la competencia política en España 1986—2000*. Working Papres, nr 196. Barcelona, ICPS.
- MOLAS I., ed., 2000: *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya. Segle XX*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- MOLDAWA T., 1976: *Ewolucja ustroju politycznego Hiszpanii współczesnej*. Warszawa, Centralny Ośrodek Metodyczny Studiów Nauk Politycznych.
- MOLDAWA T., 1978: *Podstawowe instytucje ustroju politycznego Hiszpanii*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- MOLDAWA T., 1991: *Kortezy Generalne Hiszpanii*. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe.
- MOLDAWA T., 1991: *System partyjny Hiszpanii*. Warszawa, Ośrodek Badań Społecznych.
- MOLDAWA T., 2012: *System konstytucyjny Hiszpanii*. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe.
- MOLDAWA T., 2013: *Parlament Hiszpanii: Kortezy Generalne*. Warszawa, Kancelaria Sejmu, Wydawnictwo Sejmowe.
- MONTABES PEREIRA J., TORRES VELA J., 1998: *Elecciones, partidos y proceso político en Andalucía (1977—1996)*. En: *Las elecciones autonómicas en España, 1980—1997*. Eds. M. ALCÁNTARA, A. MARTÍNEZ. Madrid, CIS, s. 9—50.
- MONTERO GIBERT J.R., 1984: *Niveles, fluctuaciones y tendencias del abstencionismo electoral en España y Europa*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 223—242.
- MONTERO GIBERT J.R., 1988: *Voto nacional y voto autonómico. La escisión del voto en las elecciones de 1986 en Andalucía*. „Revista Española de Investigaciones Sociológicas”, núm. 42, s. 177—194.
- MONTERO GIBERT J.R., LLERA RAMO F.J., TORCAL M., 1992: *Sistema electoral en España: una recapitulación*. „Revista Española de Investigaciones Sociológicas”, núm. 58, s. 7—56.
- MORENO DEL RÍO C., 2000: *La comunidad enmascarada: visiones sobre Euskadi de los partidos políticos vascos (1986—1996)*. Madrid, Centro de Investigaciones Sociológicas, Siglo XXI de España.
- MOXÓ Y ORTIZ DE VILLAJOS S., 1965: *La disolución del régimen señorial en España*. Madrid, CSIC.
- MULARSKA-ANDZIAK L., 1999: *Dyktatura generala Primo de Rivery a hiszpańskie tradycje imperialne 1923—1930*. Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna; Warszawa: Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego.
- MUÑOZ ARNAU J.A., 2004—2005: *El régimen electoral de La Rioja: genesis y evolución*. „Anuario Jurídico de la Rioja”, núm. 10, s. 63—103.
- MÜLLER A., 2005: *Od autoryteryzmu [!] do demokracji: transformacja ustrojowa na przykładzie Hiszpanii i Polski*. Warszawa, Wydawnictwo Mado.
- MYŚLIWIEC M., 2004: *Pujolisme — nurt polityczny i ideologiczny*. W: *Demokracja, liberalizm, społeczeństwo obywatelskie. Doktryna i myśl polityczna*. Red. W. KAUTE. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 248—261.

- MYŚLIWIEC M., 2005: *Wybrane hiszpańskie partie polityczne wobec procesu integracji europejskiej*. W: *Od starej do nowej Europy?* Red. R. BÄCKER, J. MARSZAŁEK-KAWA, J. MODRZYŃSKA. Toruń, Mado, s. 185—201.
- MYŚLIWIEC M., 2006a: *Katalonia na drodze do niepodległości?* Bytom, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji.
- MYŚLIWIEC M., 2006b: *Kulturowe zjednoczenie Europy*. „Acta Bythoniensa”, nr 1. Red. J. LISZKA, M. CZAPKA. Bytom, WSEiA, s. 128—133.
- MYŚLIWIEC M., 2006c: *Plan Ibarretxe — droga do niepodległości Kraju Basków?* W: *Zeszyty naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu Wydziału Zamiejscowego w Chorzowie*. Poznań, Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, s. 99—117.
- MYŚLIWIEC M., 2006d: *Populizm w koncepcjach politycznych Katalońskiej Lewicy Republikańskiej (ERC)*. W: *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* Red. M. MARCZEWSKA-RYTKO. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 297—313.
- MYŚLIWIEC M., 2007: *Wolność wyboru i prawo samostanowienia a interes państwa wielonarodowego*. W: *Wolność w epoce poszukiwań*. Red. M. SZULAKIEWICZ, Z. KARPUS. Toruń, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 389—403.
- MYŚLIWIEC M., 2008a: *Lewica hiszpańska wobec problemu modernizacji*. W: *Koncepcje modernizacji we współczesnej myśli politycznej*. Red. A. WOJTAS, R. BÄCKER, M. LISIECKI. Toruń, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, s. 45—61.
- MYŚLIWIEC M., 2008b: *Partie nacjonalistyczne u progu XXI wieku. Przykład Hiszpanii*. W: *Współczesne nacjonalizmy*. Red. M. JEZIŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 269—283.
- MYŚLIWIEC M., 2009a: *Decentralizacja niesymetryczna. Przykład hiszpańskiego państwa regionalnego u progu XXI wieku*. W: *Współczesne państwo. Wybrane problemy*. Red. S. WRÓBEL. Poznań—Chorzów, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, s. 227—238.
- MYŚLIWIEC M., 2009b: *Wolny Sojusz Europejski — ku redefinicji relacji centrum — peryferie*. W: *Unia Europejska jako współczesny aktor stosunków międzynarodowych*. Red. J. KNOPEK. Toruń, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, s. 67—81.
- MYŚLIWIEC M., 2009c: *Zmierzch „państwa regionalnego” w Europie? Analiza przypadku Królestwa Hiszpanii*. W: *Państwo w procesach przemian. Teoria i praktyka*. Red. A. LISOWSKA, A.W. JABŁOŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 244—259.
- MYŚLIWIEC M., 2010a: *Cechy hiszpańskiego systemu rządów*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 2—3: *Systemy rządów w państwach europejskich*, s. 131—145.
- MYŚLIWIEC M., 2010b: *Partie etnoregionalne: szansa czy zagrożenie dla jednoczącej się Europy?* „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, nr 25, s. 128—146.
- MYŚLIWIEC M., 2010c: *System wyborczy w państwie wielonarodowym. Analiza przypadku Hiszpanii*. „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 1: *Współczesne wyzwania konstytucjonalizmu państw europejskich*, s. 115—126.
- MYŚLIWIEC M., 2011a: *Hiszpania*. W: *Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*. Red. K. KRYSIENIEL, M. MYŚLIWIEC. Poznań—Chorzów, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, s. 113—153.

- MYŚLIWIEC M., 2011b: *Hiszpańska autonomia w prognozie XXI wieku*. „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne”, nr 32, s. 28—46.
- MYŚLIWIEC M., 2011c: *U źródeł nacjonalizmu katalońskiego. Od Jaime'a Luciana Balmesa y Urpiá do Enrica Prata de la Riba i Sarrà*. W: *Nacjonalizm a konserwatyzm i monarchizm. Action Française i jej promieniowanie*. Red. J. BARTYZEL, D. GÓRA-SZOPIŃSKI. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 229—248.
- MYŚLIWIEC M., 2013: *The Spanish Autonomous Model in Poland? The Political Concept of the Silesian Autonomy Movement*. In: *The Ways of Federalism and The Horizons of the Spanish State of Autonomies*. Eds. A. LÓPEZ BASAGUREN, L. ESCAJEDO SAN-EPIFANIO. Berlin—Heidelberg, Springer—Verlag, s. 179—190.
- NEBRERA GONZÁLEZ M., 2004: „Patriotismo” y mutación constitucionales (*En torno a la LO 6/2002 de partidos políticos y la STC 48/2003*). „Revista de Estudios Políticos”, núm. 123, s. 223—250.
- NOHLEN D., 2004: *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*. Przeł. R. ALBERSKI, J. SROKA, Z. WIKTOR. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- NOHLEN D., SCHULTZE R.-O., 1985: *Los efectos del sistema electoral español sobre la relación entre sufragios y escaños. Un estudio con motivo de las elecciones a Cortes de octubre de 1982*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 30, s. 179—200.
- NOWAK J.R., 1972: *Hiszpania po wojnie domowej (1939—1971)*. Warszawa, Wiedza Powszechna.
- NOWICKA E., 1972: *Bunt i ucieczka*. Warszawa, Wydawnictwo PWN.
- OLAVE Y DíEZ S., 1875a: *Antiguas tradiciones de Navarra y su oposición al absolutismo*. Lisboa, Typ. de Christovão Augusto Rodrigues.
- OLAVE Y DíEZ S., 1875b: *Reseña histórica y análisis comparativo de las constituciones forales de Navarra, Aragón, Cataluña y Valencia*. Madrid, Imp. Estereotipia y Galvanoplastia de Arribau y C^a (Sucesores de Rivadeneyra).
- OLAVE Y DíEZ S., 1878: *El pacto político como fundamento histórico general de la nacionalidad española, y especialmente como manifestación legal de la soberanía independiente de Navarra en unas épocas y en otras de su autonomía, sin perjuicio de la unidad nacional*. Madrid, Imp. de la Nueva Prensa.
- ORELLA UNZUE J.L., 2004: *Historia de Euskal Herria*. T. 1. *Vascos de ayer*. Tafalla, Txalaparta.
- PABLO S. DE, 2005: *El péndulo patriótico: historia del Partido Nacionalista Vasco, 1895—2005*. Barcelona, Crítica.
- PASTOR MARTÍNEZ M., 2005: *Alexander Hamilton: los orígenes del nacionalismo político contemporáneo*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 127, s. 25—55.
- PAŹDZIÓRA M., 2001: *Powstanie Demokratycznej Konwergencji Katalonii (CDC) w warunkach transformacji ustrojowej w Hiszpanii, po upadku dyktatury generała Franco*. W: *Spoleczno-polityczne aspekty transformacji ustrojowej*. Red. P. DOBROWOLSKI, J. LISZKA, J. SZTUMSKI. Ustroń, Studen, s. 397—405.
- PEIRÓ ARROYO A., PINILLA NAVARRO B., 1981: *Nacionalismo y regionalismo en Aragón (1868—1942)*. Zaragoza, Unali.
- PEÑALVER IRIBARREN X., 2009: *Sobre el origen de los vascos*. Sa Sebastian, Txertoa.

- PERAZA DE AYALA J., VALLABRIGA R. DE, 1928: *Los antiguos cabildos de las Islas Canarias*. Madrid, Del Anuario de Historia del Derecho Español.
- PÉREZ AYALA A., 1999: *La I República. Marco político y proyecto constitucional*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 105, julio—septiembre, s. 29—71.
- PÉREZ CALVO A., 1977: *Los partidos políticos en el País Vasco: aproximación a su estudio*. Madrid: Turner, San Sebastián: Luis Haranburu.
- PÉREZ CALVO A., 2004: *El plan Ibarretxe y su grave déficit democrático de partida*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 126, s. 9—28.
- PÉREZ GALDÓS B., 2006: *Mendizábal*. Palencia, Simancas.
- PÉREZ VESTURIEZ A., 1989: *Aproximación a la historia de Canarias*. La Laguna, Universidad La Laguna, Secretariado de Publicaciones: Instituto de Estudios Hispánicos de Canarias.
- PI Y MARGALL F., 1877: *Las nacionalidades*. Madrid, Imprenta y Librería de Eduardo Martínez (Sucesor de Escribano).
- PIRALA A., 2009: *Provincias vascongadas: historia y descripción de las provincias de Álava, Guipúzcoa y Vizcaya*. Madrid, Editorial Complutense.
- PORRAS NADALES A.J., 1984: *Geografía electoral de Andalucía*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 151—169.
- PORTERO MOLINA J.A., BLANCO VALDÉS R.L., 1984: *Abstención y transferencia de voto en Galicia en las elecciones generales de 28 de octubre de 1982*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 119—150.
- POWELL CH., 2001: *España en democracia, 1975—2000. Las claves de la profunda transformación de España*. Barcelona, Plaza&Janés Editores, S.A.
- PRAT DE LA RIBA I SARRÀ E., 1906: *La Nacionalitat catalana*. Barcelona, Tip. L'Anuari de la Exportació.
- PRIMO DE RIVERA M., 1930: *El golpe de Estado y la obra de la Dictadura, juzgados por el propio general Primo de Rivera*. Alicante, Editorial Alicantina.
- PUENTE Y OLEA M., 1900: *La Casa de Contratación [de Sevilla]*. Sevilla, Escuela Tipográfica y Librería Salesiana.
- QUEVEDO N., 2003: *Madrid*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 249—263.
- RADWAN M. I IN., red., 1996: *Dokumenty nauki społecznej Kościola*. Cz. 1. Rzym—Lublin.
- RAE D.W., 1971: *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven and London, Yale University Press.
- RAGUER I SUÑER H., 1976: *La Unió Democràtica de Catalunya i el seu temps (1931—1939)*. Montserrat, Abadía de Montserrat.
- RATUSIŃSKI P., 1929: *Odrębność narodowa w epoce romantyzmu*. Trembowla, nakładem autora.
- REAL CUESTA J., 1991: *Partidos, elecciones y bloques de poder en el País Vasco, 1876—1923*. Bilbao, Universidad de Deusto.
- RIVERA BLANCO A., 1996: *Álava, nuestra historia*. Vitoria, Diario El Correo.
- ROJO SALGADO A., 2005: *La experiencia de estado regional en Europa: un referente para el caso español*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 127, s. 233—273.

- ROTH G., WITTICH C., eds., 1968: *Max Weber, Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Vol. 2. New York, Bedminster Press.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1914: *La nacionalització de Catalunya*. Barcelona, Societat Catalana d'Edicions.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1915: *Debats sobre'l catalanisme*. Barcelona, Societat Catalana d'Edicions.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1916 lub 1917: *El nacionalismo catalán: su aspecto político, los hechos, las ideas y los hombres*. Barcelona, Minerva.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1916: *El nacionalisme*. Barcelona, La Revista.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1917: *Nacionalisme i federalisme*. Barcelona, Societat Catalana d'Edicions.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1922—1934: *Història nacional de Catalunya*. Vol. 7. Barcelona, Edicions Pàtria.
- ROVIRA I VIRGILI A., 1990: *Lectura de Pi i Margall*. Barcelona, La Magrana: Diputació de Barcelona.
- ROVIRA M., 2003: *Andalucía*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 43—59.
- RUIZ DEL SOLAR Y OZURIAGA M., 1903: *La Casa de Contratación [de Sevilla]*. Sevilla, Escuela Tipográfica Salesiana.
- RUIZ-RICO RUIZ G., 1996: *Los derechos de las minorías religiosas, lingüísticas y étnicas en el ordenamiento constitucional español*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 91, enero—marzo, s. 99—138.
- SAFRAN W., MÁIZ SUÁREZ R., eds., 2000: *Identity and Territorial Autonomy in Plural Societies*. London, Franc Cass Publishers.
- SALA T.M., 2005: *La vida cotidiana en Barcelona de 1900*. Madrid, Silex.
- SALAZAR BENÍTEZ O., 2003: *La dudosa constitucionalidad de las limitaciones del derecho de sufragio pasivo previstas por L.O. 6/2002, de Partidos Políticos (Comentario a las SSTs de 3 de mayo y a la STC 85/2003, de 8 de mayo)*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 122, s. 109—140.
- SÁNCHEZ AGESTA L., 1985: *La Constitución de 1876 y el Estado de la Restauración*. Madrid, Fundación Santa María.
- SÁNCHEZ I PICANYOL J., 1999: *Estudis de les elits dels partits polítics de Catalunya*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials.
- SÁNCHEZ POBRE P.C., 2009: *La financiación de los partidos políticos. Estudio de su régimen tributario*. „Revista Española de Derecho Financiero”, núm. 143, septiembre, s. 689—716.
- SANTAMARÍA J., 1984: *Elecciones generales de 1982 y consolidación de la democracia. A modo de introducción*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 7—17.
- SARMIENTO ACOSTA M.J., 2005: *Régimen jurídico de los cabildos insulares*. Santa Cruz de Tenerife, Instituto Canario de Administración Pública.
- SARTORI G., 1976: *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*. Vol. 1. Cambridge—London—New York—Melbourne, Cambridge University Press.
- SARTORI G., 1980: *Partidos y sistemas de partidos*. Madrid, Alianza.

- SAURINA M.M., 2003: *Islas Baleares*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, s. 95—110.
- SERRA M., 2003: *Cataluña*. En: *La competencia política en la España de las autonomías*. Ed. O. BARTOMEUS. Barcelona, ICPS, s. 177—193.
- SHAW D.L., 1997: *La Generación del 98*. Madrid, Editorial Cátedra.
- SIAROFF A., 2000: *Comparative European Party Systems. An Analysis of Parliamentary Elections since 1945*. New York—London, Garland.
- SKIBIŃSKI P., 2004: *Państwo generala Franco: ustrój Hiszpanii w latach 1936—1967*. Kraków, Arcana.
- SKRZYPCZAK T., 1979: *U źródeł autonomii terytorialnej w rozwiązaniach ustrojowych w Hiszpanii*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”. Nauki Polityczne, nr 12. Kraków, s. 78—86.
- SKRZYPCZAK T., 1984: *Państwo regionalne — problemy autonomii terytorialnej we Włoszech i Hiszpanii*. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, nr 221. Kraków, s. 71—84.
- SMITH A.D., 1988: *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, Wiley.
- SMITH A.D., 2007: *Nacjonalizm: teoria, ideologia, historia*. Przeł. E. CHOMICKA. Warszawa, Wydawnictwo Sic!
- SOBCZAK J., 2010: *Języki regionalne i etniczne a problem tożsamości narodowej. W: Prawa mniejszości narodowych*. Red. T. GARDOCKA, J. SOBCZAK. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 127—174.
- SOBOLEWSKA-MYŚLIK K., 1996: *System partyjny współczesnej Hiszpanii. W: Współczesne systemy partyjne wybranych państw europejskich*. Red. M. GRZYBOWSKI, A. ZIĘBA. Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 119—145.
- SOBOLEWSKA-MYŚLIK K., 2004: *Partie i systemy partyjne na świecie*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- SOBOLEWSKA-MYŚLIK K., 2012: *Partie i systemy partyjne na poziomie regionu. Przykład Szkocji i Katalonii*. Kraków, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- SOBOLEWSKI M., 1974: *Partie i systemy partyjne świata kapitalistycznego*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SOKÓL W., ŻMIGRODZKI M., red., 2005: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*. Lublin, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- SOLÉ TURA J., APARICIO PEREZ M.Á., 2003: *Kortezy Generalne w systemie konstytucyjnym Hiszpanii*. Przeł. A. ŁABNO. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe.
- SOLERVICENS J.B., ed., 1939: *Balmes: antología de sus escritos políticos*. Madrid, Espasa—Calpe.
- SOLOZÁBAL ECHEVARRÍA J.J., 1986: *Representación y pluralismo territorial*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 50, s. 69—100.
- SOLOZÁBAL ECHEVARRÍA J.J., 2004: *El Estado autonómico en perspectiva*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 124, s. 9—28.
- SROKA A., 2008: *Hiszpańska droga do federalizmu*. Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- STAVENHAGEN R., 1996: *Ethnic Conflicts and the Nation-State*. London, Palgrave Macmillan.
- STAWECKI T., WINCZOREK P., 2002: *Wstęp do prawoznawstwa*. Wyd. 3. Warszawa, CH Beck.
- STEINER J., 1993: *Demokracje europejskie*. Rzeszów, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- SUÁREZ ROSALES M., 1980: *Secundino Delgado: apuntes para una biografía del padre de la nacionalidad canaria*. La Laguna, Cándido Hernández García.
- SZKLARSKI B., SŁĘCKI M., red., 2010: *Autorytaryzmy iberyjskie — Hiszpania Franco i Portugalia Salazara*. Warszawa, Collegium Civitas Press.
- SZLACHTA B., 2005: *Konstytucjonalizm czy absolutyzm? Szkice z francuskiej myśli politycznej XVI wieku*. Kraków, Ośrodek Myśli Politycznej, Księgarnia Akademicka.
- TIERNO GALVÁN E., 1968: *Leyes políticas españolas fundamentales (1808—1936)*. Madrid, Editorial Tecnos.
- TOMÁS VILLARROYA J., 1968: *El sistema político del Estatuto Real (1834—1836)*. Madrid, Instituto de Estudios Políticos.
- TORCAL M., CHIBBER P., 1995: *Elites, cleavages y sistema de partidos en una democracia consolidada: España (1986—1992)*. „Revista de Investigaciones Sociológicas”, núm. 69, s. 7—38.
- TORRAS I BAGES J., 1892: *La Tradició catalana: estudi del valor ètich y racional del regionalisme catalá*. Barcelona, Estampa „La Ilustración”.
- TOUBEAU S., 2009: *Electoral Contestability and the Representation of the Regionalist and Nationalist Parties in Europe*. Brussels, Centre Maurits Coppieters.
- TRENCSENY B., KOPEČEK M., eds., 2006: *Late enlightenment: emergence of the modern „national idea”*. Budapest—New York, Central European University Press.
- TRÍAS VEJARANO J.J., 1975: *Almirall y los orígenes del Catalanismo*. Madrid, Siglo XXI.
- TUÑÓN DE LARA M., VALDEÓN BARUQUE J., DOMÍNGUEZ ORTIZ A., 1997: *Historia Hiszpanii*. Przeł. S. JĘDRUSIAK. Kraków, Universitas.
- TUSELL J., 1987: *Radiografía de un golpe de estado: el ascenso al poder del general Primo de Rivera*. Madrid, Alianza Editorial.
- TUSELL J., 1991: *La conspiración y el golpe de estado de Primo de Rivera (septiembre 1923)*. Madrid, Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones.
- TÜRSAN H., DE WINTER L., eds., 1998: *Regionalist parties in Western Europe*. London—New York, Routledge.
- URDÁNOZ GANUZA J., 2004: *Un nuevo sistema electoral*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 126, s. 289—320.
- URWIN D.W., ROKKAN S., eds., 1982: *The politics of territorial identity: studies in European regionalism*. London—Beverly Hills, Sage Publications.
- VALLE BENITEZ J., 1970: *Los cabildos insulares de Canarias*. Seminario de Derecho Administrativo de la Universidad de la Laguna, Santa Cruz de Tenerife.
- VALLÉS J.M., 1986: *Sistema electoral y democracia representativa. Nota sobre la Ley Orgánica del Régimen Electoral General de 1985 y su función política*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 53, s. 7—28.
- VARELA SUANZES J., 2009: *La Constitución de 1876*. Madrid, Iustel.

- VIDAL-ABARCA Y LÓPEZ J., 2003: *Arabako herrietako historia eta heraldika — historia y heráldica de los pueblos de Álava*. Vitoria, Arabako Foru Aldundia — Diputación Foral de Álava.
- VILAS NOGUEIRA J., FERNÁNDEZ BAZ M.A., 2004: *El BNG: definición y evolución de su estructura organizativa*. „Revista de Estudios Políticos”, núm. 123, s. 201—222.
- VON BEYME K., 1984: *Partein in westlichen Demokratien*. München—Zürich, Serie Piper. Beyerne.
- WALDENBERG M., 2000: *Narody zależne i mniejszości narodowe w Europie Środkowo-Wschodniej: dzieje konfliktów i idei*. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- WEBER M., 1968: *Ethnic Groups*. In: *Max Weber, Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Eds. G. ROTH, C. WITTICH. New York, Bedminster Press.
- WERT J.I., 1984: *La campaña electoral de octubre 1982. El camino del cambio*. „Revista de Estudios Sociológicos”, núm. 28, s. 63—84.
- WIATR J.J., 1973: *Naród i państwo. Socjologiczne problemy kwestii narodowej*. Warszawa, Książka i Wiedza.
- WIELOMSKI A., 2006: *Hiszpania Franco. Źródła i istota doktryny politycznej*. Biała Podlaska, Agencja Wydawniczo-Reklamowa „ARTE”.
- WITKOWSKI Z., red., 2002: *Prawo konstytucyjne*. Toruń, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”.
- WOJCIESZAK Ł., GŁUSZEK-SZAFRANIEC D., 2011: *Ewolucja ustroju polityczno-terytorialnego Hiszpanii (1975—2010). Przykład Kraju Basków, Katalonii i Galicji*. Bielsko-Biała, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej.
- WOJTASIK W., 2012: *Funkcje wyborów w III Rzeczypospolitej. Teoria i praktyka*. Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- WOJTASZYK K.A., 1998: *Partie polityczne w państwie demokratycznym*. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- ZNANIECKI F., 1921: *Upadek cywilizacji zachodniej. Szkic z pogranicza filozofii kultury i socjologii*. Poznań, Komitet Obrony Narodowej.
- ZNANIECKI F., 1973: *Socjologia wychowania*. T. 1. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ZNANIECKI F., 1990: *Współczesne narody*. Warszawa, Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- ŻELAZNY W., 2006: *Etniczność: ład, konflikt, sprawiedliwość*. Poznań, Wydawnictwo Poznańskie.
- ŻELAZNY W., 2010: *Co to jest etniczność i jakie są jej komponenty? W: Prawa mniejszości narodowych*. Red. T. GARDOCKA, J. SOBCZAK. Toruń, Wydawnictwo Adam Marszałek, s. 217—231.

Strony internetowe

<http://www.aralar.net/eu>

<http://bildu.info>

<http://www.bloc.ws/web>

<http://www.bng-galiza.org>

<http://www.ciu.cat>
<http://www.coalicioncanaria.org>
<http://www.convergencia.cat>
<http://www.convergenciaperlesilles.cat>
<http://www.eaj-pnv.eu>
<http://www.esquerra.cat>
<http://www.foroasturias.es>
<http://www.iniciativapv.org>
<http://www.nabai2011.com/es/index.php>
<http://www.partidoriojano.es>
<http://www.pnc-canarias.eu>
<http://www.pp.es>
<http://www.prc.es>
<http://www.psoe.es>
<http://www.socialistasvascos.com>
<http://www.unidadregionalista.es>
<http://www.unio.cat>
<http://www.uniondopovogalego.org>

Indeks osobowy

- Abellán Matesanz Isabel María 196, 219, 433
Aceña Carles 300, 432
Acosta Rodríguez Antonio 121, 432
Adame de Heu Wladimiro E. 84, 97, 432
Adler Emil 75, 438
Alberski Robert 445
Alcántara Sáez Manuel 432, 443
Alfons XIII 118
Alfredo Aznar López José María 243, 307, 309, 326
Allen John 432
Alli Aranguren Juan Cruz 373, 374, 378
Almirall i Llozer Valentí 105—106, 116, 432
Alonso Arce Iñaki 484, 432
Álvares Cascos Francisco 453
Álvarez Areces Vicente Alberto 329
Álvarez de Mendizábal Juan 83, 97
Álvarez Sostres Enrique 330
Álvarez-Cascos Fernández Francisco 329
Amalia Saksońska 79
Anes Álvarez Gonzalo 432
Antczak Anna 432
Antich Oliver Francesc 348
Antillón Isidoro 432
Antoszewski Andrzej 22—24, 32, 67, 68, 242—243, 432
Aparicio Pérez Miguel Ángel 188, 189, 213, 226, 241, 440, 448
Arana y Goiri Sabino 20, 108, 114, 432, 433
Aranzadi Etxeberria Engracio de 109, 433
Ardanza Garro José Antonio 371
Area Sacristán Enrique 110, 433
Arnáiz-Villena Antonio 112, 433
Arnaldo Alcubilla Enrique 196, 219, 433
Arza Muñuzuri Juan Manuel 373, 378
Arzalluz Antia Xabier 134—135, 380
Azaña Díaz Manuel 119
Aznar López José María 243, 309, 326
Aznar Vallejo Eduardo 120, 433
Azorín (Martínez Ruiz José) 109, 433
Bachrynowski Szymon 27, 28, 113, 363, 433
Bäcker Roman 49, 434, 444
Ballesteros Fernández Ángel 144, 433
Balmes i Urpià Jaume 104—105, 433
Banaszak Bogusław 126, 433
Barberà i Aresté Òscar 433
Barcina Angulo Yolanda 375, 378
Baroja y Nessi Pío 109
Barreda Fontes José María 302
Barrera Costa Heribert 135—136, 381
Barrio Astrid 433
Bartomeus Oriol 432, 433, 437, 441, 443, 446, 447, 448
Bartyzel Jacek 78—82, 100—104, 108, 109, 111—112, 433, 434, 445
Baszkiewicz Jan 64, 434
Bauzá Díaz José Ramón 348
Beiser Frederick C. 75, 434
Belenguer Cebrià E. 434
Bell Daniel 434
Beramendi González Justo 434
Berges José Marco 325
Bethencourt Alfonso Juan 434
Bichta Tomasz 440
Blanco García Jaime María 335, 338
Blanco Valdés Roberto L. 446
Blas Guerrero de Andrés 74, 434
Bono Martínez José 302
Brañas Menéndez Alfredo 110, 434
Breuille John 59, 434
Brito González Oswaldo 122, 434
Brown Michael Edward 434
Bumford Matthew 434
Burbon Karol Maria Izydor 79

- Burgo Azpíroz Jaime A. 384, 434
 Burgo Jaime Ignacio del 435
 Burgo Tajadura Jaime Ignacio del 373, 378
 Burgos Javier de 308, 343
 Burton Michael 441
- Caballero Fermín 84, 435
 Cabrera Díaz José 121, 122, 435, 442
 Caciaglio Mario 435
 Calhoun Craig 49—50, 435
 Calvo-Sotelo y Bustelo Leopoldo 243
 Cambó i Batlle Francesco 117
 Caminal Badia Miquel 435
 Camps Ortiz Francisco Enrique 321
 Cañada Castillo Pedro 296
 Canales Aliende José Manuel 435
 Canals Ramón María 435
 Cañellas Fons Gabriel 348
 Canyellas Balcells Antón 133
 Capdeferro Marcelo 79, 106, 435
 Carillo Solares Santiago 132—133
 Carod-Rovira Josep-Lluís 107, 435
 Carreras Albert 87, 88, 89, 91, 92, 93, 98, 435
 Carretié González Gabriel 112, 435
 Casanova Ignacio 115, 435
 Castillo Vera del Pilar 435
 Cazorla Pérez José 291, 435
 Chaho Joseph-Augustin 112, 113, 435
 Chaves González Manuel 295
 Chibber Pradeep 449
 Chlebowczyk Józef 48, 435
 Chmaj Marek 22, 23, 32, 68, 435
 Chodubski Andrzej Jan 38, 435
 Cochrane Allan 432
 Collado Mena Carlos 316
 Coller Xavier 266, 435
 Colomer Josep María 104—105, 107, 435
 Companys i Jover Lluís 118
 Connor Walker 436
 Contreras Peláez Francisco José 436
 Corcuera Atienza Javier 436
 Cospedal García María Dolores de 302
 Costa Joaquín 84, 436
 Coté Owen R. Jr. 434
 Crozier Michael 31
 Cruz Alli Aranguren Juan 373—374, 378
 Cuenca Toribio José Manuel 436
 Czapka Mirosław 444
 Czarny Ryszard M. 440
- d'Espagnac Karol 79
 d'Hondt Victor 205, 206, 208, 222, 259, 266, 268,
 286, 299, 402, 407, 418
 Dahl Robert Alan 45, 67, 127—128, 436
- Davies Norman 435
 De Gucht Karel 256
 De León y Falcón Francisco María 436
 De Mella y Fanjul Juan Vázquez 82, 103
 De Miguel José María 78, 88, 443
 De Pablo Santiago 114, 445
 De Paula Martínez de la Rosa Berdejo 83
 Gómez y Arroyo Francisco 83
 De Viera y Clavijo José 433, 436
 De Winter Lieven 20—22, 68—71, 436, 449
 Del Puy Huici Goñi María 435
 Della Porta Donatella 435
 Delgado Rodríguez Secundino 121, 436, 449
 Delia Ana 212, 442
 Deutsch Karl Wolfgang 54—55, 436
 Dmowski Roman 59, 436
 Dobrowolski Piotr 440, 445
 Domagała Małgorzata 440
 Domínguez Ortiz Antonio 80—81, 88—89, 95,
 100, 120, 121, 449
 Don Carlos Karol V 79—81, 97, 102
 Donoso Cortés Juan 84, 436
 Dziemidok-Olszewska Bożena 440
- Echarri Casi Fermín Javier 436
 Egaña Iñaki 109, 436
 Eiroa García Emilio 325
 Elias Anwen 110, 331, 332, 437
 Entresotos y Mier Ángel Díaz de 338
 Escajedo San-Epifanio Leire 445
 Escudero Rodríguez Rafael 295
 Esman Milton Jacob 46, 437
 Estornés Zubizarreta Idoia 437
 Fabra Part Alberto 321
- Ferdynand Aragoński 120—121
 Ferdynand VII 78—80, 94, 96, 102
 Fernández Albor Gerardo 333
 Fernández Baz Manuel Ángel 450
 Fernández Fernández Javier 329
 Fernández Martínez Fernando Manuel 350
 Fernández Molina Antonio 109, 437
 Fernández Segado Francisco 437
 Fernández Vara Guillermo 299
 Fernández Villaverde y García del Rivero Rai-
 mundo 116
 Ferrary Álvaro 139, 437
 Ferreira de Vale Helder 266, 435
 Fiala Petr 24, 437
 Filgueira Valverde Xosé Fernando 123
 Filip II Habsburg 307
 Filip V 77
 Flora Peter 59, 437
 Fraga Iribarne Manuel 130, 136, 333

- Franco Bahamonde Francisco 28, 29, 30, 111, 112, 115, 119, 120, 122, 123, 124, 128, 129, 135, 139, 235, 236, 289, 296, 372, 405, 417, 419, 428, 429, 445, 448, 449, 450, 463, 467
- Fredberg Erhard 31
- Fuencisla Aguirre y Gil de Biedma 311
- Gallego de Chaves y Calleja Fernando 111
- Galster Jan 242, 437
- Gamazo y Calvo Germán 114
- Ganivet García Ángel 109, 437
- Garaikoetxea Urriza Carlos 371
- García de Enterría Eduardo 380
- García de Polavieja y del Castillo Camilo 116
- García Rojas José Adrián 349, 351, 437
- García Tejero Alfonso 97, 437
- Gardocka Teresa 63, 437, 440, 448, 450
- Garín Llombart Felipe Vicente 434
- Gastón Sanz Emilio 137
- Gellner Ernest 60—61, 437
- Giddens Anthony 59, 437
- Gil Marín José Carlos 120, 437
- Gille Bertrand 96, 437
- Giménez Sergio 312, 437
- Głuszek-Szafraniec Dagmara 27, 450
- Gola Barbara 437
- Gólosz Marek 405, 437
- González Andrés Valentín 438
- González de Molina Manuel 293, 438
- González González Jaime Ignacio 311
- González Laxe Fernando Ignacio 333, 334
- González Lizondo Vicente 318—319
- González Márquez Felipe 243, 308, 380
- González Ollé Fernando 114, 438
- Gottlieb Gidon 438
- Goyhenetxe Eukeni 112, 438
- Gómez de las Rocas Hipólito 325
- Gómez-Reino Cachafeiro Margarita 21, 22, 67, 68, 97, 436
- Góra-Szopiński Dariusz 445
- Górski Grzegorz 64, 438
- Grabowski Radosław 190, 438
- Granja Sainz de la José Luis 438
- Griñán Martínez José Antonio 295
- Groppi Tania 381, 438
- Grzybowski Marian 448
- Gulczyński Mariusz 438
- Gunther Richard 438
- Gurruchaga Ander 438
- Hechter Michael 75, 438
- Herbut Ryszard 21—24, 32, 34, 35—37, 68, 70, 75—76, 242, 243, 432, 438
- Herder von Johann Gottfried 75, 432, 438
- Hermoso Rojas Manuel Antonio 351, 355
- Hernández Hermosilla Santiago 384, 439
- Hernández Ros Andrés 316
- Herrera Campo Juan Vicente 307
- Herrera Gómez Manuel 439
- Herrero y Rodríguez de Miñón Miguel 131
- Holzer Jan 24, 437
- Honrubia Hurtado Pedro Antonio 110, 439
- Hoppe Hans-Hermann 74, 439
- Hormaechea Cazón Juan 335, 338, 388
- Horowitz Donald L. 46—47, 51—52, 439
- Hroch Miroslav 48, 56, 58, 62, 439
- Hube Romuald 79, 439
- Hucha Celador Fernando de la 384, 439
- Hughes Everett Cherrington 63, 439
- Ibarretxe Markuartu Juan José 371
- Ieraci Giuseppe 37, 240, 422, 439
- Iglesias Ricou Marcelino 329
- Infante Pérez de Vargas Blas 110, 439
- Iturralda y Suita Juan 114
- Iwanek Jan 19, 25, 26, 27, 43, 71, 193, 254, 439, 440
- Iwiński Tadeusz 27, 440
- Izdebski Hubert 64, 66, 440
- Jabłoński Andrzej W. 444
- Jaime Castillo Antonio M. 439
- Jamróz Adam 23, 31, 38, 439, 440
- Janke Peter 97, 440
- Jaríá i Manzano Jordi 140, 440
- Jednaka Wiesława 432, 440
- Jerez Mir Miguel 293, 440
- Jeziński Marek 434, 444
- Karol IV 80
- Karol V 80
- Karpus Zbigniew 444
- Katz Richard S. 440
- Kaute Wojciech 443
- Kik Kazimierz 27, 440
- Kłoskowska Antonina 48, 57, 60, 440
- Knopek Jacek 444
- Kohn Hans 58, 440
- Konarski Wawrzyniec 55—58, 440
- Kopeček Michal 75, 449
- Krutwig Sagredo Federico 112, 441
- Krysieniel Krzysztof 441, 444
- Kuhnle Stein 59, 437
- Laakso Markku 34—35, 239—240, 294, 298, 301, 306, 312, 315, 320, 323, 326, 327, 419, 421
- Ladrón de Cegama Santos 80
- Láin Entralgo Pedro 109, 441

- Lanzuela Marina Santiago 325
 Leguina Herrán Joaquín 311
 Lerma i Blasco Joan 321
 Letamendia Belzunce Francisco 136
 Lewis Paul 24, 441
 Lijphart Arend 22, 441
 Linz Juan José 42, 74—75, 78, 84—85, 114—115, 119—120, 242, 423, 424, 441
 Lipset Seymour Martin 41—42, 67, 441
 Lisiecki Marcin 444
 Lisowska Alicja 444
 Liszka Joachim 439, 444, 445
 Llera Ramo Francisco José 363, 382, 441
 Lluhí i Vallescà Joan 118
 López Álvarez Francisco Javier 371
 López Basaguren Alberto 445
 Lucas Giménez Juan José 307
 Luque Marta 297, 441
 Lynch Peter 21, 22, 68, 70, 436, 441
 Lynn-Jones Sean M. 434

 Labno-Jabłońska Anna 441

 MacGill Hughes Helen 63, 439
 Machado y Ruiz Antonio 109
 Macia i Llussa Francesco 118
 Madrid López Demetrio 307
 Maeztu y Whitney Ramiro de 109, 111, 441
 Mair Peter 440, 442
 Máiz Suárez Ramón 434, 447
 Malaparte Curzio 85, 442
 Małajny Ryszard Mariusz 64, 442
 Małkiewicz Andrzej 438
 Mañaricua de Andres Eliseo 112, 442
 Mañé y Flaquer Juan 106—107, 442
 Manent Pierre 88, 442
 Mannheimer R. 68, 436
 Mantalvo Lobo Luis 405, 442
 Maragall i Mira Pasqual 357, 362
 Marcet Joan 68, 436
 Marczewska-Rytko Maria 444
 Maria Krystyna 79—82, 101, 343
 Marichial Carlos 78, 81, 83, 86, 87, 91, 94, 95, 97, 442
 Markowski Radosław 41—45, 442
 Marqués Fernández Sergio Rutilio 329
 Marraco Solana Santiago 325
 Marszałek-Kawa Joanna 444
 Martí Gilabert Francisco 121, 442
 Martinena Ruiz Juan José 114, 442
 Martínez García María Antonia 316
 Martínez Murguía Manuel Antonio 123, 442
 Martínez Ruiz José (Azorín) 433
 Martínez Sieso José Joaquín 338

 Mas i Gavarró Artur 358, 362
 Massey Doreen Barbara 432
 Matas i Palou Jaume 348
 Matia Portilla Francisco Javier 442
 Mattina Liborio 436
 Mayer Lawrence Clark 36, 296, 299, 303, 307, 312, 316, 321, 330, 334, 339, 342, 347, 355, 362, 370
 Mazur Marek 32, 442
 Meissner Chris 266, 435
 Mena García Carmen 121, 442
 Méndez Luis 121, 442
 Menéndez y Pelayo Marcelino 111, 442
 Menis Adán Martín 352, 355
 Merino Domingo 331
 Michalak Bartłomiej 33, 34, 442
 Migalski Marek 32, 442
 Miguel Amando de 78, 88, 443
 Miller Steven E. 434
 Mir Gregori 293, 343
 Modrzyńska Joanna 444
 Molas Isidre 116, 117, 118, 443
 Moldawa Tadeusz 26, 27, 32, 137, 189, 266, 441, 443
 Monago Terraza José Antonio 299
 Montabes Pereira Juan 68, 289, 291, 435, 436, 443
 Montero Gibert Jose Ramón 291, 382, 441, 443
 Montilla Aguilera José 362
 Moreno del Río Carmelo 443
 Moxó y Ortiz de Villajos de Salvador 93, 443
 Mularska-Andziak Lidia 85, 443
 Müller Anna 443
 Müller-Rommel Ferdinand 68, 436
 Muñoz Arnau Juan Andrés 443
 Mysłiwieć Małgorzata 20, 25, 26, 27, 28, 43, 69, 75, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 108, 116, 118, 119, 137, 142, 190, 192, 199, 205, 215, 216, 227, 235, 241, 242, 246, 357, 358, 364, 372, 424, 430, 441, 443, 444, 445

 Nadal Jordi 100
 Nalda García José Constantino 307
 Nebrera González Montserrat 445
 Newell James L. 68, 436
 Nohlen Dieter 195, 209, 445
 Nowak Jerzy Robert 445
 Nowicka Ewa 49, 445
 Núñez Feijóo Alberto 333
 Olarte Cullen Lorenzo 350, 355
 Olave y Díez Serafín 113, 445
 Olivas Martínez José Luis 321
 Orella Unzue Jose Luis 112, 445
 Ortega y Gasset José 109
 Otano Cid Javier 383, 378

- Palacios Juan Ignacio Diego 337, 338
Paralta Jaume 344
Pastor Martínez Manuel 445
Paździora Małgorzata 20, 21, 445
Peces-Barba Martínez Gregorio 132
Peiró Arroyo Antonio 445
Peñalver Iribarren Xabier 445
Peraza de Ayala José 405, 446
Pérez Ayala Andoni 121, 446
Pérez Calvo Alberto 446
Pérez Galdós Benito 97, 446
Pérez Guerrero Pedro Luis 435
Pérez Rubalcaba Alfredo 367
Pérez Sáenz José Ignacio 342
Pérez Touriño Emilio 333, 334
Pérez Vesturiez Antonio 446
Pérez-Caballero Joaquín Espert 342
Pi y Margall Francisco 105, 446, 447
Pinilla Navarro Bizén 445
Pirala Antonio 112, 446
Porrás Nadales Antonio Joaquín 290, 446
Portero Molina José Antonio 446
Powell Charles 380, 446
Prat de la Riba i Sarrà Enric 107, 135, 445, 446
Primo de Rivera Miguel 84—85, 117—118, 442, 443, 446, 449
Puente y Olea de la Manuel 121, 446
Pujol i Soley Jordi 357, 358, 362, 380
- Quevedo Nadia 308, 446
- Radek Robert 437
Radwan Marian 65, 446
Rae Douglas Whiting 34, 238, 239, 294, 297, 301, 305, 312, 314, 320, 323, 326, 421, 446
Raguer i Suñer Hilari 119, 446
Rajoy Brey Mariano 243, 330
Ramos Savoie David 121, 442
Ratusiński Piotr 75, 446
Real Cuesta Javier 446
Reventós i Carner Joan 132
Revilla Roiz Miguel Ángel 336, 338, 339
Rivera Blanco Antonio 112, 446
Rivero Baute Paulino 352, 355
Roca i Junyent Miguel 134
Rodríguez de la Borbolla José 295
Rodríguez Ibarra Juan Carlos 299
Rodríguez Martínez José Antonio 338
Rodríguez Rodríguez Juan José 437
Rodríguez Rodríguez Román 355
Rodríguez Zapatero José Luis 243, 352, 430
Rodríguez-Aguilera de Prat Cesáreo 434
Rodríguez-Vigil Rubio Juan Luis 329
Rojo Salgado Argimiro 446
- Rokkan Stein 42, 59, 437, 449,
Roth Guenther 450
Rovira i Virgili Antoni 107, 117, 435
Rovira Mireia 289, 291, 447
Rudi Úbeda Luisa Fernanda 325
Ruiz del Solar y Ozuriaga Manuel 121, 447
Ruiz-Gallardón Jiménez Alberto 311
Ruiz-Rico Ruiz Gerardo 447
Ryszka Franciszek 437
- Saavedra Acevedo Jerónimo 355
Sáez y Sánchez Mayor Víctor Damián 96
Safran William 447
Sala Teresa María 89, 447
Salazar Benítez Octavio 447
Salmonowicz Stanisław 64, 438
Sánchez Agesta Luis 85, 447
Sánchez i Picanyol Jordi 447
Sánchez Pobre Pilar Cubiles 158, 185, 447
Santamaría Julián 447
Sanz Alonso Pedro María 342
Sanz Ramón Tejedor 325
Sanz Sesma Miguel 374, 378
Sarmiento Acosta Manuel Jesus 405, 447
Sartori Giovanni 33, 363, 447
Saura Joan 357
Saurina Maria del Mar 342, 343, 448
Schermerhorn Richard 56
Schildkrout Enid 47
Schultze Rainer-Olaf 445
Seiler Daniel Louis 68, 436
Semidán Tenesor 120
Serra Mariona 356, 448
Sevilla Guzmán Eduardo 293, 438
Shaw Donald Leslie 109, 448
Siaroff Alan 448
Siyès Emanuel 74
Silva Cienfuegos-Jovellanos Pedro de 329
Skibiński Paweł 448
Skrzydło Wiesław 64, 441
Skrzypczak Tadeusz 27, 448
Słęcki Maciej 449
Smith Anthony D. 448
Sobczak Jacek 437, 440, 448, 450
Sobolewska-Mysłik Katarzyna 27, 28, 32, 68, 69, 71, 356, 359, 448
Sokół Wojciech 22, 23, 24, 32, 68, 435, 440, 448
Solé Tura Jordi 188—189, 213, 226, 241, 448
Soler Cladera Cristòfol 348
Solervicens Juan Bautista 104, 448
Solozábal Echevarría Juan José 448
Spryszak Kamil 440
Sroka Anna 27, 448
Stavenhagen Rodolfo 449

- Stawecki Tomasz 449
Steiner Jürg 23, 449
Stolarczyk Mieczysław 440
Strmiska Maxmilián 24, 437
Suárez González Adolfo 243
Suárez Rosales Manuel 449
Szczupaczyński Jerzy 441
Szkłarski Bohdan 449
Szlachta Bohdan 64, 449
Szulakiewicz Marek 444
Sztumski Janusz 445
- Taagepera Rein 34, 35, 239, 240, 294, 298, 301, 306, 312, 315, 320, 323, 326, 327, 419, 421
Tafunell Xavier 87—93, 98, 435
Tierno Galván Enrique 83, 449
Tomás Villaroya Joaquín 83, 449
Torcal Mariano 382, 443, 449,
Torrás i Bages Josep 104—105, 449
Torres Vela Javier 289, 443
Toubeau Simon 449
Trencsény Balázs 75, 449
Trevín Lombán Antonio Ramón María 329
Trías Vejarano Juan José 106, 449
Tuñón de Lara Manuel 80—81, 88—89, 95, 100, 120—121, 449
Türsan Huri 71, 449
Tusell Javier 85, 449
- Unamuno y Jugo Miguel de 109
Urdánoz Ganuza Jorge 449
Urkullu Renteria Iñigo 369, 371
Urralburu Tainta Gabriel 373, 378
Urwin Derek William 59, 68, 69, 437, 449
- Valcárcel Siso Ramón Luis 316
Valdeón Baruque Julio 80—81, 88—89, 95, 100, 120—121, 449
- Vallabriga Rodrigo de 405, 446
Valle Benítez Joaquín 405, 449
Valle Peña Ramón María 109
Vallès Josep Maria 449
Varela Suanzes Joaquín 85, 449
Vegas Latapie Eugenio 111
Verge Mestre Tània 433
Vidal-Abarca y López Juan 112, 450
Vilas Nogueira José 450
Virós Rosa 435
von Beyme Klaus 23, 450
- Waldenberg Marek 55, 57, 450
Weber Max 47, 447, 450
Wert José Ignacio 450
Wiatr Jerzy Józef 55, 61, 450
Wielomski Adam 450
Wiktor Zbigniew 445
Winczorek Piotr 449
Witecki Paweł 27, 28, 114, 363, 433,
Witkowski Zbigniew 437, 450
Wittich Claus 447, 450
Wojcieszak Łukasz 27, 450
Wojtas Andrzej 444
Wojtasik Waldemar 32, 442, 450
Wojtaszczyk Konstanty Adam 68, 450
Wódz Jacek 439
Wróbel Sylwester 444
- Zaplana Hernández-Soro Eduardo Andrés Julio 321
Zarriás Arévalo Gaspar Carlos 295
Zięba Andrzej 448
Znaniński Florian 47, 59—60, 450
Zwierzchowski Eugeniusz 439
Żelazny Walter 50, 63, 450
Żmigrodzki Marek 22, 23, 32, 68, 432, 435, 448

Małgorzata Myśliwiec

The Position Of Regional Parties In The Political System Of Contemporary Spain

Summary

The vast literature on European political parties is dominated by works focused on analyzing activities of the highest branches of state governments. Yet, it is difficult to be surprised by this state of affairs — in Europe, central authorities remain as the main political decision-makers, both in terms of internal affairs and foreign policies. However, it does not change the fact that political parties active in and submitting electoral candidates throughout any given country are not the only entities influencing the quality of political decisions made. It is particularly the case in federation countries and the so-called regional states, where regional parties, as well as their particular variety — ethno-regional parties — gain increasing political significance.

The intensification of research on the position of regional parties in political systems of individual European states, especially on the subject of their presence in representative organs on four levels — European, state, regional, and local — is definitely justified. The first argument in favor of such research is the fact that in contemporary Europe, these groupings play a major role in establishing regional imagined communities. As a consequence, scientists must attempt to redefine the existing relations between the core and the periphery. The second argument is the fact that in Western European countries, the relevance level of regional parties is rather high, which indicates that the field of operations for such parties is still widening. Thirdly, regional parties are indeed a political occurrence characteristic for “old Europe” states, but they can also be found in Central and Eastern European countries. It means that conducting research on Western European regional parties conducted in Poland can be particularly significant. Poland is a rather unitary state and a change in the constitutional order, adopted in 1997, which establishes such a form of regime, is rather unlikely. It does not mean however, that the influence of Western European standards will not have an impact on political events in Poland and the shaping of the local political scene. An in-depth analysis of solutions adopted in individual Western European states in terms of the capacity for representational participation of regional collectives in electoral representative organs on European, national, regional, and local levels can allow for drawing appropriate conclusions and a substantive evaluation of chances of and threats to democracy, which result from including political representatives of regional collective into lawmaking and — in a wider context — the workings of the political system. Fourthly, an analysis of the functioning of regional parties in the framework of European political systems can significantly contribute to the understanding of some factors conditioning the so-called “unfreezing process” of political systems. Finally, it should be noted that despite the existence of several classifications of political parties, the authors researching the matter today usually propose the adoption of a division into party “families”, since the main “rivalry poles” are similar in most European states. The assumption of divisions based on doctrinal stereotypes is the reason many authors question the purposefulness of including regional and ethnic par-

ties in classifications, which indicate the existence of ideological “families”. It does not, however, change the fact that they comment on the matter of the existence of such groupings in their works, which is why we can assume that this is a consequential research issue.

Contemporary Spain is undoubtedly one of the most interesting examples of a European state, where the political rivalry between the core and the periphery indicates the existence of a substantial sociopolitical division in this aspect. It is clear that any attempt to describe the functioning of its party system based solely on a classification formed using traditional doctrinal stereotypes must lead to an incomplete, heavily distorted image. The political processes in this country during the last 150 years show that the socio-political division between the core and the periphery is not any less vital in Spain than the divisions based on the attitudes towards economic and ideological issues. It is clear there that at the turn of the second decade of the 21st century, in the midst of a serious economic crisis, the disappointment in elite politics on the political core level resulted in the rise of popularity of regional parties. It should be noted here that the research on Spanish parties from this party “family” must be coupled with devoting particular attention to a subtype of groupings, which advocate ethnic values. This is due to the specificity of periphery regions, differing from other state areas in language, customs or tradition of political institutions, but also in using these differences in political play by ethno-regional parties.

From the perspective of a highly centralized state such as Poland, it definitely merits to examine the case of Spain. The first argument in favor of researching this field is the fact that despite granting autonomic rights to all regions of Spain, the state still retains the form of a unitary state. This work is therefore an analysis of occurrences within the context of a similar form of state, as opposed to those happening in a federation — a form foreign to Polish tradition. Secondly, adding to Polish literature and therefore widening the knowledge of regional parties in Spain may be useful in future in the context of gradual maturing of Polish democracy on local and regional levels. The state decentralization, which occurred in Poland after 1989 was probably one of the most difficult political processes carried out in the country. It is suffice to note that in 1990, at the dawn of the Polish Third Republic, only one level of self-government — the municipal government — was established. Further solutions in the local government reform area were not implemented until 1998, when the government of Jerzy Buzek decided to create county and province levels. However, those solutions are becoming a frequent subject of political and scientific discussion. These discussions often include the notion that the local government reform is a process, which has not been finalized in Poland yet. It is worth noting here that the requests related to directions of changes in the field of Polish decentralization often come from local and regional entities. It can be therefore presumed that the process of development of sub-state political elites will result in subsequent requests in the future. This can further exacerbate the sociopolitical core-periphery division.

Consequently, the main goal of this work is to verify the research hypothesis, which assumes that the significant sociopolitical core-periphery divisions in Spain must have prompted the political elites of the central level - which were active after the demise of general Franco and guided the democratic transformation process, setting the state’s territorial integrity as a main goal — to employ solutions for the creation, activity and financing of political parties, as well as for electoral laws, which would allow for communities from individual historical regions to maintain a representation in representative organs on four levels — European, state, regional, and local — therefore ensuring their significant position in the political system of contemporary Spain.

Małgorzata Myśliwiec

Posición de los partidos regionales en el sistema político de España contemporánea

Sumario

Dentro de la extensa literatura sobre los partidos políticos en Europa dominan las obras de autores que se concentran principalmente en el análisis de los fenómenos que tienen lugar a nivel del gobierno central de los estados contemporáneos. Este estado de cosas no debería sorprender, teniendo en cuenta que en el continente europeo las autoridades centrales siguen desempeñando el papel de principales centros de toma de decisiones de carácter político, tanto en los términos de asuntos internos como exteriores de los estados contemporáneos. Sin embargo, esto no significa que los partidos políticos que ejercen sus actividades y presentan sus candidatos a las elecciones en el conjunto entero del territorio estatal sean las únicas entidades que influyen a la calidad de las decisiones políticas. Esto cobra especialmente sentido en aquellas federaciones y estados regionales en los que se observa el crecimiento de la importancia política de los partidos regionales y, de manera más específica, de un subtipo concreto que son los partidos etnoregionales.

La necesidad, por tanto, de investigar con mayor profundidad acerca de la posición de estos partidos regionales en los sistemas políticos de los países europeos, y en particular su presencia en los órganos de representación de los cuatro niveles — europeo, nacional, regional y local — parecería estar más que justificada. El primer argumento a favor de este tipo de investigaciones es el hecho de que en la Europa moderna estas entidades juegan un papel central en la construcción de las “comunidades imaginadas” regionales. En consecuencia, eso obliga a los científicos a intentar redefinir las relaciones existentes entre el centro político y las periferias. El segundo argumento es la evidente constatación de que el nivel de relevancia de los partidos regionales en los países de la Europa Occidental es muy alto, lo que indica que las posibilidades en el campo de la expansión política de este tipo de partidos es muy significativa. En tercer lugar, habría que señalar que la existencia de los partidos regionales es un fenómeno político característico de los países de la “Europa vieja”, si bien se pueden observar igualmente una irrupción de los mismos en los países de la Europa Central y Oriental. Esto significa que la implementación de este tipo de estudios en el estado polaco puede tener una importancia particular. Polonia es un estado unitario que adoptó el actual orden constitucional en 1997, siendo poco probable que en los próximos años el sistema vaya a cambiar sustancialmente. Sin embargo, eso no significa que los modelos occidentales no tengan un impacto en la evolución del sistema político de Polonia en un futuro próximo y, especialmente, en la relativo a la formación de un nuevo escenario de partidos políticos. Un análisis profundo de las soluciones adoptadas en diferentes países de la Europa Occidental, que han posibilitado la presencia de la representación política regional tanto en los órganos representativos electos a nivel europeo, nacional, regional como local, puede permitirnos extraer algunas conclusiones y evaluar las oportunidades y potenciales amenazas para la democracia que podría conllevar la inclusión de

estos representantes de la política regional en el proceso legislativo y - más ampliamente — en el sistema político. En cuarto lugar, el análisis del funcionamiento de los partidos regionales en el marco de los sistemas políticos europeos puede facilitar en gran medida la comprensión de algunos determinantes del proceso de la llamada “descongelación” de los sistemas de los partidos. Hay que señalar, por último, que también, y a pesar de la existencia de las varias clasificaciones de los partidos políticos existentes, los autores contemporáneos proponen más a menudo la adopción de una división por “familias” de los partidos políticos, basada en “los polos de rivalidad” que existen en la mayoría de países europeos. La aceptación de las clasificaciones basadas en los estereotipos doctrinales en muchas ocasiones ha conllevado la exclusión de “las familias” de los partidos regionales, sobre todo en aquellos países donde estas entidades no presentan un nivel lo suficientemente alto de relevancia política que les haga distanciarse claramente de sus perfiles ideológicos. En cualquier caso, esto no cambia el hecho de que muchos autores mencionen en sus estudios estas “familias” de partidos y presenten comentarios acerca del problema de su existencia. Es por todo ello, que podría afirmarse que este que aquí se presenta constituye un problema suficientemente significativo para la investigación científica.

Sin lugar a dudas uno de los ejemplos más paradigmáticos de país europeo, en el que la rivalidad política entre el centro y las periferias indica la existencia de una división político-social muy importante, es la España contemporánea. En el caso de este país es muy claro que todos los intentos de describir el sistema de partidos utilizando una mera clasificación basada en los estereotipos doctrinales ha conducido a obtener una imagen incompleta y fuertemente distorsionada de la realidad. Los procesos políticos que tuvieron lugar en este país durante los últimos ciento cincuenta años muestran que en el caso de España la división política y social, que separa el centro y las periferias, no es menos importante que las divisiones asociadas con las cuestiones económicas y filosóficas. Muy claramente se puede observar cómo en la segunda década del siglo XXI, y en consonancia con el actual clima de grave crisis económica, el desencanto de las élites políticas que actúan en el centro político dio lugar a la creciente popularidad de los partidos regionales.

Desde la perspectiva polaca de un estado muy fuertemente centralizado, sin duda vale la pena prestar atención al caso de España. El primer argumento a favor de la investigación en este campo es el hecho de que a pesar de la creación de las regiones autónomas en España, el Estado ha conservado la forma específica de un Estado unitario. En este trabajo, por lo tanto, se analizan los procesos políticos que tienen lugar en esta forma de estado y no en una federación, forma ajena a la tradición política polaca. La presentación de las soluciones legales adaptadas en España y su influencia en el funcionamiento del sistema político pueden resultar útil en el contexto de la gradual maduración de la democracia polaca en el ámbito local y regional. La descentralización del estado polaco después de 1989 fue probablemente uno de los procesos políticos más difíciles de poner en práctica. Es necesario mencionar que en los primeros momentos de la Tercera República, en 1990, había un sólo nivel del gobierno local al nivel municipal. Para los pasos siguientes de la reforma del régimen local y regional los polacos tuvieron que esperar hasta 1998, cuando el gobierno de Jerzy Buzek decidió crear el nivel de los *poviats* y las *voivodías*. Sin embargo, las soluciones adoptadas entonces son cada vez con más frecuencia un tema de discusión, tanto política como científica. A menudo se reconoce que el proceso de reforma del régimen local en Polonia está todavía incompleto. Vale la pena señalar en este sentido que las demandas sobre la descentralización más profunda del estado polaco a menudo provienen de las entidades que actúan en la arena política local y regional. Por lo tanto, hay que suponer que el proceso de consolidación de las élites políticas en el nivel sub-nacional traerá en un futuro no muy lejano nuevas y crecientes demandas en este ámbito.

Podríamos concluir por ende que el objetivo principal de este trabajo es verificar la siguiente hipótesis de investigación: la existencia de significativas divisiones políticas y sociales entre el centro y las periferias en la España contemporánea persuadieron a las élites políticas estatales tras la muerte del general Franco, responsables de dirigir el proceso de transición democrática —y, por ende, de mantener al mismo tiempo la integridad territorial del Estado - para adoptar las soluciones

legales que posibilitaron la creación, el funcionamiento y la financiación de los partidos políticos también en el nivel regional, así como la ley electoral que garantizase a los habitantes que vivieran en las diferentes regiones históricas la oportunidad de tener su representación en los órganos de representación de los cuatro niveles señalados (europeos, nacional, regional y local) y en definitiva, su ubicación legal y política en el sistema político de la España contemporánea.

Więcej o książce

CENA 42 ZŁ
(+VAT)

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-105-8